# EN BARNDOM I TRE AVSNITT

Jan Myrdal

# EN BARNDOM I TRE AVSNITT

Barndom, En annan värld, Tolv på det trettonde

NORSTEDTS

Till Gun

ISBN 91-1-919272-X

Omslag: Pia Forsberg
Sättning: Monilar AB, Solna
Omslagsbilder: Mittbilden © Reportagebild;
Nedre bilden © Pressens Bild
Tryckt i Finland av WSOY, 1992

# INNEHÅLL

Barndom 7
En annan värld 219
Tolv på det trettonde 461
Efterord 649
  Den samlade barndomsberättelsen, 1992 651
  Företal till Barndom, 1982 659
  Efterskrift till En annan värld, 1984 663

# BARNDOM

# I

För femtio år sedan springer jag fram genom våningen i natt och mörker. När jag kommer ut ur korridoren står glasdörrarna vidöppna in mot matsalen. Parkettgolvet är kallt under fotsulorna. Det är nybonat. Därinne blänker det i golvet under de tre fönstren. Taket är vitt. De gula råsidengardinerna är helt rakt stilla. Under fönstren står de sex svarta stolarna med lösa dynor av gult läder. De står på rad. Rummet är upplyst. Det är uppfyllt av ett svalt ljus från gatan därutanför fönstren. När jag når fram till stolarna kommer jag att kunna se ut. Jag är fem år på det sjätte. Det är senvinter år 1933 i Stockholm.

Redan när jag lade mig kvällen innan visste jag att jag skulle få springa. Jag sprang var natt. Det sista jag gjorde om kvällarna var att frilägga en bred gång tvärs genom mitt rum från sängen i hörnet fram till dörren. Jag föste undan böcker och leksaker. Jag ville inte snubbla inne i mörkret när jag skulle få börja springa.

Det är tyst i våningen. Mörkret kyler. Varje steg tar tid som det gör när man springer om nätterna. Mörkret håller igen. När jag öppnar dörren från mitt rum knäpper vredet lite. Gångjärnen gnisslar svagt. Där i korridoren ligger toaletten till höger och längre bort är

hallen. De ligger båda in mot huset. Köket och Marys rum ligger mot gatan. Mary är hembiträde. Piga säger man inte här. Till vänster har föräldrarna sin avdelning med sovrum och arbetsrum och vardagsrum och badrum och balkong. Jag kan skilja mellan höger och vänster. Det vanliga ögat är till höger och det annorlunda ögat till vänster.

Jag tänder inga lampor när jag springer. Jag rör inte vid strömbrytarna och jag ropar inte och jag säger inte någonting ty då kan det vakna runt mig. Jag får inte springa.

När det blir så att jag måste ut ur mörkret söker jag hinna fram till fönstren i matsalen och komma upp på en stol. Då kan jag se ut. Allting därute är mycket tydligt. Världen står stilla. Allt är kvar. Gatlyktorna lyser. Jag kan se gatan under mig och där bortom träden och kajen och kanalen och om det är månsken ser jag också Karlbergs slott och sedan längre bort mot höger och in mot staden S:t Eriksbron och alla de många husen. Det finns fönster som lyser. Ibland släcks de.

Jag springer hela den våren och sedan hösten därpå in i den nya vintern. Det snöar därute och allt jag ser är en vit strut under gatlyktan och jag ser på de stora flingorna som kommer fram ur mörkret mot mig. På våren är himlen helt glasgrön. Då står husen mörka. När natten är svart blir det rundlar av ljus över gatan och träden. Det är is på kanalen och isen blånar och det är snö och det är öppet vatten och månen blänker i vattnet och det är så svart att jag knappt kan se var kanalen tar vid.

Ibland kör en bil förbi. Jag hör den komma. Jag kan följa den med ögonen när den kommer in under huset. Någon gång vandrar en människa därnere. Det händer att det är ett par. De rör sig sakta gatan fram. Allt är mycket tydligt och mycket vanligt. Jag står på knä och ser ner mot gatan eller jag sitter och ser ut över kanalen och det finns mycket att titta på. Man jag ser mig inte om och jag tittar inte inåt våningen.

Innan det blir nödvändigt att springa ligger jag i min säng i mitt rum och rummet är fyllt av mörker. De ställer mig på golvet och står runt mig och frågar och sedan säger de att jag inte förklarar varför jag springer. Men det är inte sant. Jag har försökt att berätta. Men de har inte förstått. De har velat att jag skall berätta något annat. Något de talat om för mig. Jag står där och de går fram och tillbaka på var sida om mig och vill att jag skall säga att jag springer för att jag är mörkrädd och att jag har ångest och de berättar för mig varför jag är mörkrädd och har ångest och om jag säger som de vill att jag skall säga så får jag gå ut och leka men jag säger det inte ändå för det är inte så. Jag säger ingenting. Jag tittar bort dem. De går där fram och tillbaka men jag har tittat bort dem och det är som pendeln går i farmors moraklocka. Deras röster fortsätter runt mig men jag ändrar rösterna till klockans tick-tack-tick-tack. Till slut får jag vara i fred.

Jag försökte en gång berätta vad det var med mörkret i mitt rum innan jag står upp och börjar springa. Men det var inte vad de ville att jag skulle berätta så de hörde inte.

Mitt rum har fönster mot gården. Fönstret är mitt på

väggen. När jag står med ryggen mot fönstret har jag sängen inne i hörnet till höger om mig. Rakt fram finns dörren till korridoren. På natten när man släckt ljuset och det är mörkt brukar jag se fram bilder uppemot takhörnet till vänster. Jag tar fram de bilder jag vill se och sedan ändrar de sig själva. Jag låter dem inte komma för nära mig. Jag håller dem ungefär en meter från väggen strax under taket. Ibland kan bilderna bli skrämmande. Men jag är inte riktigt rädd för dem. De är inte farliga. De kan inte komma närmare.

Jag kan ta fram dem. Men det är svårt att bestämma över dem och jag kan inte utan vidare ta bort dem igen. Jag tar till exempel fram en sjörövare med rött skägg. Bara huvudet. Då finns huvudet där. Det talar utan att någonting kan höras. Det rullar med ögonen. Det är argt och ruskar på sig. Det tar en kniv mellan tänderna. Jag kan inte ta bort det. Jag vill ta bort det och ta fram en annan bild. Men då gapar det mer och mer. Det har ingen kniv. Ett öga är helt vitt. Det kan inte se. Det andra ögat spärras upp. Munnen gapar mer och mer. Kanske stryper man honom. Sedan är det borta. Då gör jag ett akvarium uppe i hörnet till vänster. Jag får inte ha akvarium. Det blir fula vattenfläckar på parkettgolvet säger man. Men nu har jag ett akvarium däruppe. Ranka gröna växter. Små fiskar simmar mellan växterna. Jag gör dem i olika färger. Gula, röda, gröna och svarta. Jag lägger stenar i akvariet. Det blir vackert. En av de gula fiskarna blir stor. Den blir större och större. Den sprattlar och slår och hugger efter de små fiskarna som söker fly undan men den stora gula fisken sväljer dem en efter en och sedan försvinner det hela igen.

Jag kan ta fram hela människor också. Jag kunde ta fram farfar om jag ville. Eller farmor. Eller vem jag ville. Men jag tar inte fram någon. Jag vill inte det.

Jag sade en gång någonting om sjörövaren med det röda skägget. Men jag hann inte säga så mycket. De berättade genast för mig att det var därför jag sprang. De sade att jag var rädd för honom. Men så var det inte. Det huvudet kom fram ibland av sig själv också men det kunde ju inte komma ut ur sitt hörn. Ibland när man klämde åt halsen på honom så ögat nästan blev till ett stort ägg som trängde fram ur huvudet kunde det kännas otäckt att titta på och det gick ju inte att blunda heller för han fanns där vare sig jag blundade eller inte och om jag vände mig bort fanns han fortfarande där det kunde jag se även om han fanns bakom huvudet på mig men han kunde inte komma loss och det var otäckt att titta på honom på ett underligt sätt som pirrade i magen och nästan kittlade.

Nej det var inte bilderna som gjorde det nödvändigt att springa. Det var något annat. Det hände saker med mörkret. Rummet blev mycket stort. Taket försvann högt över mig och blev borta i tomhet. Mörkret var stora tomma block. Det jag tänkte blev till något slags flyttblock. De fanns i mig och runt mig och över mig och jag andades in dem. Det var som att sjunka under vattenytan. Det här kunde jag inte förklara. Det fanns inte ord att beskriva mörkret med. När jag låg i sängen och tänkte ett ord så var ordet där. Det kunde vara högt eller lågt. Det kunde vara platt eller tungt eller gult eller rött men det var där. Det ena ordet sköt in över det andra och orden bildade pyramider och berg och hela

landskap. Men färgerna var inte som vanliga färger och taket som försvunnit i stor tomhet och väggarna som började falla utåt och golvet som började dra sig undan och jag måste fram till dörren fort innan allt bara blåste bort och virvlade undan. Det berättade jag inte. De hade inga ord för det och de förstod inte mina ord.

Utanför fönstren här i matsalen står världen helt stilla. Där lyser gatlyktan över trädet. Grenarna spretar i vintern ty det är inga löv kvar. Jag ser trädet och jag blundar och jag öppnar ögonen och det är samma träd som står på samma ställe och ser likadant ut. Det kommer en man gående och han går sakta ett steg efter ett annat och när jag blundar vet jag att han finns kvar därute och fortsätter att gå fast jag blundar och jag räknar de steg han tar när jag blundar och han tar ett steg och han tar ett nytt steg och han tar ett tredje steg och han tar ett fjärde steg och när jag öppnar ögonen och ser på honom har han tagit fyra steg framåt på gatan och tar nu det femte och trädet är samma träd som innan jag blundade. Jag ser på det. Ser på gren efter gren. Gatlyktan lyser rätt på grenarna och de är mycket tydliga.

Jag vet hur rummet ser ut bakom mig. Det finns ljus i det från gatlyktorna. Men jag behöver inte vända mig om för att se det. Jag vill heller inte. Där står bordet. Benen är svarta men skivan är gul. På bordet ligger en liten gul duk. Det är en fin duk i tjockt glänsande tyg. På duken står en vit vas. Den är formad som en kvinnohand vilken håller en vas. Handens naglar är spetsade och man kan se tunna ådror på handens baksida. Men de är inte blå. Hela handen är vit och

gjord av sten som nästan är genomskinlig. I vasen finns en röd ros. Den är av tyg och ståltråd. Bladen är tjocka och glättade och av vaxat papper. Rosen lyser därbakom mig.

Jag står på knä på stolen. Om jag ser nedåt kan jag se stolsdynan och golvet och i hörnet till höger mot väggen börjar den låga vita bokhyllan. Den sträcker sig inåt matsalen. I den hyllan finns konstböcker. På hyllan står en stor kaktus. Den har långa spetsiga taggar. De är som långa synålar. Ovanför bokhyllan mot dörren till hänger en tavla. Den är inte stor. Den har svart ram. Ramen skjuter fram så mycket att det är som om man står i ett fönster när man tittar in i tavlan. Fast fönstret är svart. Tavlan visar en man som går i ett landskap. Till vänster i landskapet finns vita hus med platta tak. Mannen är svart men har en gul andra man nästan kring sig. Det finns grönt gräs i landskapet. Den har man köpt på Halmstadsgruppens utställning. Den är inte målad på duk utan på trä. Man kan knacka på dubbelmannen.

På väggen bakom mig bakom glas och med tunn svart ram en teckning föreställande en mager man med glasögon. Mannen har långa tunna fingrar och ser vemodig ut. Det är ett Kokoschkas porträtt av Karl Kraus vet jag nu. Därbredvid, strax intill dörren mot föräldrarnas avdelning en stapel svarta stolar. De används när det kommer många gäster. De står på varandra och när man ser in genom ryggarna bildar de som en liten biografteater och jag kan stå där och låtsas vara på bio och där är rad på rad ner mot duken.

Det är Sven Markelius som ritat stolarna. Han

kommer ibland till föräldrarna. Han har gett mig ett hus också. Det är en modell till ett kollektivhus. Det har silverpappersrutor till fönster och inne i huset rullar en kula. Man kan höra den om man skakar på kollektivhuset. Men det går inte att se in i huset. Det är blint. Det ser ut som ett riktigt hus med skorstenar och runda pelare vid ingången och trottoar och allt men det är gjort av papp och har inga färger.

Jag står på knä och ser ut över kanalen i natten. Jag kan inte se den andra stranden men jag vet hur där ser ut. Den svarta stol med gul läderdyna jag står på har varit på Stockholmsutställningen. Nästan allting i de främre rummen och i föräldrarnas avdelning har varit på Stockholmsutställningen eller kommer från Svenskt Tenn.

Det är kallt i rummet och egentligen fryser jag och skulle vilja gå på toaletten också ty jag har börjat huttra men jag vill inte ens vända mig om ty glasdörrarna står vidöppna mot mörkret i korridoren.

Jag vaknar av att Mary ruskar på mig. Det är morgon och alla lampor är tända. Nu har fönstren blivit svarta ty därutanför är fortfarande natt. Hon suckar och säger:

– Har du ställt till det nu igen.

Jag har inte kunnat gå in i mörkret till toaletten och när jag sov har jag kissat på mig.

– Allting syns ju på de här dynorna.

Hon har torkat av läderdynan. Nu vänder hon på den. Nu ser alla sex stolarna lika fina ut igen. Fast jag har satt fläckar på fyra av dem.

Jag tvättar mig och borstar tänderna. Sedan klär jag

mig. Jag kan klä mig själv. Jag fäster de långa bruna strumporna vid livstycket. Jag behöver ingen hjälp. Efteråt sitter jag i köket och äter gröt och mjölk. Jag får en kaviarsmörgås också. Mary gör i ordning kaffebrickan till föräldrarna. Hon rullar smörkulorna och lägger dem i en pyramid. Hon ställer den engelska marmeladen på brickan. Hon rostar brödet och brygger kaffet. Vi kokar inte kaffe som andra gör. Vi brygger kaffe. Sedan sätter hon på sig serveringsförkläde och serveringsmössa, hämtar tidningarna, Dagens Nyheter och Social-Demokraten, och lägger dem på brickan och så går hon mot föräldrarnas avdelning. Klockan är sju och jag hör henne knacka. Nu berättar hon om mig. Jag hör föräldrarnas röster. De låter upprörda. Jag går in på mitt rum. Jag hoppas de inte kommer för att tala med mig.

# II

I januari 1934 när jag slutat springa och farfar redan var död hade jag befläckat alla de sex stolsdynorna. Jag hade till och med fläckat ned de rena sidor som vänts upp. Jag kan inte minnas vad de sade till mig om dagarna när de upptäckt att jag sprungit på natten. Jag ser bara deras munnar röra sig. Gunnar fick en blå åder i pannan. Den dunkade. Det var ju inte så att jag ville kissa på mig eller att jag ens gjorde det var natt. Jag gjorde det när jag frös tror jag. Jag var ju van från Gesta att gå upp om nätterna och kissa. Det var med det som med att ha vichyvatten på nattduksbordet och vakna mitt i natten för att dricka. Farfar gjorde det och farmor gjorde det och jag gjorde det. Vi gjorde det hemma på Gesta och jag fortsatte med det här vid Kungsholmsstrand. Fast här sprang jag också. Det var i januari 1934 när farfar dött och jag slutat springa som man tog dynorna från stolarna och lämnade dem till omfärgning. De färgades röda. Den våren satte man upp en Matisse på väggen också. En litografi eller en reproduktion. Jag har inte sett den på länge. En kvinna och en blomma minns jag. En röd blomma.

Jag har stolarna kvar. Jag övertog dem i flytten deras 1955. Då skulle stolarna annars ha kastats. Då hade färgen på dynorna blivit gammal och nött. Den blanka

ytan hade krakelerat. Jag hade stolarna på Skånegatan. Gun satte överdrag på dynorna. Blåvitt, rutigt bomullstyg. Det var vad vi hade till hands. När A. dog tog vi stolarna till Fagervik. Hon satt på en av dem när hon skulle ta livet av sig. När jag ringde låg hon redan död vid den och polisen var där. Nu har dynorna nytt överdrag. Nu är det av orange manchestersammet.

Två av stolarna står i köket. Vi sitter på dem när vi äter. De fyra andra är extrastolar. De står i matrummet. Två står på ömse sidor byrån mot väggen till vardagsrummet. Två står under de tre japanska färgträsnitten på innerväggen mot Guns ateljé. När barnen kommer eller när vi har gäster tar vi in två av stolarna till köket. Där står också alltid en av de stapelbara svarta stolar som Sven Markelius ritat. Den har jag haft sedan fyrtiotalet. Den har ingen dyna så den går att kliva på när något skall tas från de övre skåpen. Är vi fler än fem till bords äter vi i matrummet. Om vi dukar för mer än sex personer tar vi till extrastolarna. Men vi gör inte gärna middagar för mer än åtta personer till bordet. Bäst är det med sex. Sällan har vi varit tio och blott någon gång tolv. En gång har vi varit femton vid sittande bord. Åren mot slutet av sextiotalet och början av sjuttiotalet brukade vi ha släktmiddag på annandagen. Sedan var vi mest på resa om vintrarna. Men annandagen 1970 var båda barnen, båda mina morbröder med ingifta mostrar, en kusin med sin man och en kusin med hustru och barn här. Vi åt och talade. Kusinerna stannade länge kvar. De gick först bort mot klockan tre på morgonen.

När jag ser upp från skrivmaskinen är det ännu natt.

I rutan ser jag mig själv. De guldbågade glasögonen blänker. Ansiktet och kroppen framträder i dunkla färger genom rutans spegling mot natten. Runt mig i bilden och bakom huvudet hyllrader med böcker. De ligger i ljus från arbetslampan. Och långt bakom mig och högt över mig i fonden, lyft på sin empire-piedestal i svart och guld det avgjutna huvudet av den meliska Afrodite. Hon blickar ned mot mig och i den dunkla spegelbilden syns inte att hennes ögon är gipsvita och döda. Pendangen, ”Klytia”, porträttet av Antonia d.y., kejsar Claudius moder, döljs bakom de utskjutande bokhyllorna. Det var morbror Folke som kom med dem.

— De passar hos dig, sade han. De är från adertonhundrafyrtio ungefär. Mycket här i huset kom från honom. Matsalsbordet och den stora klockan och sekretären uppe vid TV-apparaten till exempel. Inte bara möbler naturligtvis; det stora bykkaret av koppar jag har till papperskorg kommer från honom liksom en hel del porslin och prydnadsföremål. Jag tyckte mycket om honom. Han talade nästan aldrig med mig när jag var barn. Jag bara följde honom samman med hundarna. När han fått kärlkramp och blivit grubblande beslöt han sig för att ta livet av sig för att inte behöva ligga sjuk. Då var Gun och jag i Kina. Det var år 1976 och hon låg på sanatorium. Han skrev mig då. Han brukade inte göra det. Jag tror det var första gången han skrev mig. Han undrade när jag kom hem. Hemresan dröjde då Gun låg länge sjuk. När vi dock kom hem på vintern besökte vi honom. Han nämnde att han inte mådde bra. Annars talade vi mest om smide i Södermanland. När jag gick gav han mig en sak han länge tänkt ge mig,

sade han. Den var ovanlig. Ett par lokträn med snidade örnhuvuden. Sniderierna var grovt kraftfulla.

– Från de stora gårdarna kom adeln farande och deras vagnar var fina och seldonen rikt smyckade och bönderna som inte ville vara sämre snidade då själva sina lokträn och målade dem i granna färger för att ha när de körde till kyrkan.

När vi gick tog han mig i hand ordentligt och sade adjö. Jag sade att vi snart skulle träffas; han borde komma över. Men han svarade inte. När vi gått ordnade han det sista och sedan tog han bilen och körde ut i skogarna söderut för att skjuta sig. Han hade väntat med det i månader för att kunna träffa mig ännu en gång först. Han var orolig för att han skulle bli sämre och bli intagen och komma på långvård och förlora sin frihet och jag hade dröjt.

Han hade lämnat allt i ordning efter sig. Han hade kunnat samla piller och ta dem. Men det hade han inte velat, skrev han, ty det hade kunnat bereda läkaren som skrivit ut receptet obehag. Han hade letat rätt länge efter en lämplig plats också. Man vill ju inte gå bort vid en sophög. Han var ju friluftsmänniska och jägare. Från Gesta brukade jag gå längs åkrarna över till Kvicksta som barn och traska efter honom med hundarna när han gick i skogen för att jaga. När morfar blev tvungen att sälja Kvicksta 1940 när båda morbröderna låg inkallade och det inte fanns någon att hjälpa till på gården behöll Folke jakträtten. Men morfar byggde en villa åt sig och behöll den när gården såldes. Villan såldes när morfar dog 1942. På sommaren hade jag då bott där hos honom och läst. Han var mycket för

Strindberg och rådde mig också att läsa Frank Norris. ”Polypen” och ”Hvirveln” tillhörde hans favoriter. Naturalismen i detta epos om det nordamerikanska vetet fascinerade honom så som han fascinerades av Zola. Hans smak var formad av det socialdemokratiska bildningsarbetet vid sekelskiftet. Han var nykterist och ateist och i politiken hade han varit socialdemokrat men blivit bondeförbundare när han tjänat tillräckligt som byggmästare för att kunna köpa en ordentlig gård. Antinazist hade han varit hela tiden men som pensionär var han åter socialist och på kvällarna 1942 lyssnade han på radio Moskva. Av alla jag känt är han den som mest liknat Stalin. Samma näsa och samma mustasch och samma blick.

Till Folkes begravning var hans syster inte bjuden. Han hade själv bestämt att mina föräldrar inte skulle få komma. Sista gången de sågs var när Folke ännu hade kvar sin antikvitetshandel vid infarten till Eskilstuna. Han hade alltid varit intresserad av antikviteter. Han hade specialiserat sig på Sörmlandssmide och lås. Han arbetade en hel del åt museet och var god vän med Carl Braunerhielm. Efter kriget hade han arbetat med bilhandel. När den såldes och han började kunna dra sig tillbaka övergick han helt till gamla lås och sina samlingar och öppnade också en antikvitetsaffär genom vilken han kunde köpa in och sälja av vad han samlade. Gunnar och Alva kom in i affären. Gunnar kastade en blick runt omkring sig och sade:

– Jaså, här sitter du i din lilla bod!

Sedan skrattade han. Också Alva skrattade. Men inte Folke.

Det var min morbror Stig som ringde mig för att berätta att Folke hade skjutit sig. Jag stod i gången till arbetsrummet när telefonen ringde. Jag kunde se rakt ut över Gripsholmsviken och över till Mariefred. När Stig ringde såg jag huset varifrån han ringde. Han sade att Folke skjutit sig. Allt var helt stilla runt mig då. Innan jag hann träffa Stig var han redan död. Han steg upp på kvällen efter och gick ut i köket och där dog han. Inte heller till hans begravning var Alva bjuden.

Alla som höll på mig i släkten är nu döda. Alla utom faster Elsa, hon lever ännu. Hon är åttioett. De ingifta farbröderna Gustaf och Gösta är döda. Mina morbröder Folke och Stig är döda. Farfar är död. Farmor är död. Också morfar och mormor är döda. Jag tyckte bra om dem. Särskilt om morfar. Mormor var ju så annorlunda: Hon var alltid någon annanstans fast hon fanns i rummet. I tjugofem år var hon klen. Innan hon skulle upp till sin dotter Rut tog hon fram morfars begravningskläder och gjorde i ordning dem. Du kommer att behöva dem, sade hon. Hon reste sedan till Nibble vid Tillberga. Där lade hon sig till sängs och dog. Morfar dog också där. Han hade rest dit för att fiska kräftor i ån samman med Rut och Elon. Han fick upp en stor hona ur håven och sade att han fått tag i en stor en, sedan föll han framstupa och var död. Jag tyckte ju bra om dem båda men jag trodde aldrig de höll på mig. De stod inte upp för mig. Jag var ett barnbarn, inget annat. Och bland deras barnbarn var Ulla nog viktigast för dem. Hon var den äldsta i den grenen. Hon var ett halvt år äldre än jag. I min gren var jag den äldsta.

Gun väckte mig vid tretiden i natt.

– Du låter så konstigt, sade hon.

När jag så ändå var vaken ville hon att jag skulle gå ner. Jag borde kunna släcka ytterbelysningen och kontrollera grytan med älgben. Den stod på långkok sedan eftermiddagen. Men när jag kom ut i övre hallen och skulle gå ner såg jag dem och det var helt kallt i mig. Jag kunde inte gå. Efter en stund vände jag och gick tillbaka in i sovrummet.

– Gick du ner? frågade hon.

– Nej, sade jag.

Sedan sov hon igen och efter en stund gick jag upp för att arbeta.

Jag hade inte tänt lampan i hallen när jag stod vid trappan och skulle gå ner. Men när jag skulle ta första steget såg jag ned i huset. Som om locket lyfts av och jag kunde se ned i rummen. Det var mörkt därnere men jag såg dem sitta på stolarna. De satt helt stilla och jag såg deras ansikten mycket tydligt. I köket satt farfar och farmor på var sin stol. Katten låg på sin kudde i fönstret och tittade på dem. Det lyste ur kattens ögon som det gör med djur i mörkret. Farfar och farmor satt vid köksbordet och båda såg de rakt på mig fast jag inte borde ha kunnat se dem så, då de satt så att jag skulle ha sett farfar i nacken. I matrummet satt Gustaf och Gösta på var sida om byrån. De hade händerna på knäna och såg rakt fram. Under de tre japanska skådespelarporträtten på innerväggen mot Guns ateljé satt Folke och Stig. Fast det var helt mörkt i huset kunde jag se dem därnere i de två rummen. De väntade. Jag kunde inte gå ned till dem. Jag var helt kall och vände och gick tillbaka in i sovrummet.

Sedan, när jag skulle gå ned för att arbeta var allt som vanligt och katten kom fram och strök sig mot mig när jag satte på kaffet. Han ville ha smör. Han får alltid smör om morgnarna vid kaffet före arbetet. Jag hade tagit in BBC på den lilla kortvågsapparaten och satt på mig öronmusslan för att inte väcka huset när jag lyssnade på nyheterna och drack morgonkaffet. När jag sedan gick genom matrummet på väg till arbetsrummet följde katten mig. Den hoppade upp och lade sig på en av stolarna under de japanska träsnitten. Där brukar den ligga. Då har den uppsyn över huset. Den är sexton år gammal nu och fångar inte längre sorkar och möss åt huset annat än någon enstaka gång.

# III

Barndomen är en djup skam som sitter i länge. Den kommer efter som surt öl. En vinterkväll 1961 var Gun och jag hos Gunilla och Otto Rathsman i New Delhi. Vi umgicks. Det var en vacker och sval kväll. Vi diskuterade biståndsarbete. Helt överens var vi väl inte men vi hade ingen dispyt. Varför skulle vi ha det? Jag kan inte påminna mig att vi någonsin haft någon. Man kan ju bedöma läget olika utan att råka i gräl.

Vi talade om Ulla Lindström. Samman med Erlander och Sträng och Lange satt hon i den beredningsgrupp för internationella biståndsfrågor som just bildats. Någon, kanske Gun, kanske Gunilla nämnde hennes far, nationalekonomen och bondeförbundspolitikern Nils Wohlin. Till min egen stora förvåning kommer jag då med ett hätskt angrepp på den döde generaltulldirektören:

– Det vet man ju hur han var och hans barn, sade jag.

Utbrottet var obegripligt. Också för mig själv. Jag hade inte den bittersta orsak att tycka illa om Nils Wohlin och Ulla Lindström hade jag knappt träffat. Jag ansåg henne vara en måttlig begåvning och en svag politiker, men det är ju inte omdömen som brukar

utlösa djupare känsloutbrott. Efter en kort stunds förvirring fortsatte diskussionen om biståndsfrågor och indisk ekonomi.

När vi körde hem på natten till Defence Colony frågade Gun:

– Vad tog det åt dig? Vad var det med Wohlin?

Men jag svarade inte. Jag bara muttrade. Ty jag visste inte. Orden hade bara rusat fram.

Jag var irriterad och hade svårt att somna. Men jag måste ha somnat för efter en oklar tid är jag iskallt klarvaken. Gun sover. Jag hör hennes andning. Den är lugn. Och framför mig ser jag åter det hela som om det utspelas inne i en stor kula; ett klotformat guldfisk-akvarium och jag hör rösten. Det är i februari år 1933 på Lidingö. Vi går på sandgången och kommer från Wohlins.

– Skall vi inte resonera om det här nu Jan? säger Alva.

Hennes röst är kall och blond och flöjtar högt över mig i Herseruds vinter. Jag är fem år. Det vet jag. Jag kan säga det riktigare än så. Jan är fem år och sex månader och tre veckor gammal, svarar jag när man frågar hur gammal jag är. Man säger inte jag. Man säger Jan, det låter bättre när man är barn.

Det är vinter. Jag tar Alvas hand. Hon håller fram den. Jag kysser henne på hand och säger:

– Förlåt Jan att han varit stygg.

Vi hade varit och hälsat på Margit Wohlin. Hon var gift med Nils Wohlin då och hon var dotter till Gunnars lärare och gynnare och företrädare Gustav Cassel. Jag skulle leka med dottern Anna medan de stora pratade.

Anna var fyra år. Men det gick inte bra. Jag ropade och skrattade högt och stampade i golvet och uppförde mig illa. Jag störde.

– Man måste kunna tala lugnt och sakligt om sådant här, sade Alva.

Jag kysste henne på hand igen och sade:

– Jan skall aldrig göra så mer. Jan är snäll.

– Nu skall vi resonera om saken, sade Alva.

Resonemanget fortsatte hela vägen hem till Kungsholmsstrand. Hon talade till mig när vi satt på spårvagnen. Jag grät. Men jag grät inuti och tyst så ingen skulle höra. Sådant skall inte höras.

– Stackars Jan som måste ångra sig så, sade hon.

När vi kommit hem sade jag:

– Jan kan ringa och be om förlåtelse.

– Tror Jan verkligen att Jan kan förklara sig på riktigt sätt i telefon?

– Jan ångrar sig. Jan ångrar sig på riktigt.

– Är det inte bättre att vi skriver ett brev där Jan ber om ursäkt för sitt uppträdande? Jan kan diktera för mig så skriver jag nu. Vad är det Jan vill att jag skall skriva? Tänk nu riktigt efter!

– Förlåt Jan att han var så stygg, sade jag.

– Ja, då skriver jag: ”Förlåter ni Jan att han var lite stygg.” Är Jan överens om det? Vad skall jag skriva mer?

– Om dom kommer hit så skall Jan aldrig mer vara stygg.

Hon satt vid skrivbordet inne i föräldrarnas avdelning. Jag stod på golvet framför skrivbordet och såg henne skriva. När hon skrivit en stund var hon färdig.

Hon vek ihop papperet och tog fram ett kuvert. Hon skrev adress på kuvertet, stoppade i brevet, slickade igen kuvertet och satte på ett frimärke. Sedan gav hon mig brevet:

– Nu skall Jan själv gå ned till brevlådan med det här brevet och lägga på det. Då har Jan bett om förlåtelse på riktigt.

Mary hjälpte mig på med pälsen. Det var en teddybjörnspäls. Jag tog på mig mössan. Jag hade fumlat med kängsnörena så Mary fick hjälpa mig. Jag höll brevet i höger hand och gick nerför trapporna. Jag låtsades att ingenting fanns utanför trappan och sjöng:

– Och så går vi trappan ner och så går vi trappan ner.

Men jag sjöng för mig själv ifall det skulle komma någon som hörde.

När jag kom upp igen hade Mary gjort en kopp mjölkchoklad åt mig. Jag fick en bulle också. Sedan gick jag genom korridoren till mitt rum. När jag öppnade min dörr hörde jag att föräldrarna talade inne i sin avdelning. Gunnar hade kommit hem när jag var nere med brevet.

– Vår vildsinta unge blev mjuk som vax efteråt, sade Alva. Han var alldeles översiggiven och bad om förlåtelse.

Jag drog igen dörren bakom mig och stod i mitt rum. Nu hörde jag dem inte längre. Det var redan kväll och mörkt fast det inte var sent. När jag tittade ut på gården kunde jag se ljus i fönstren mitt emot. Mörkret kröp upp genom golvet och steg i rummet bakom mig. Allting var mycket långt borta och jag var inte ledsen eller någon-

ting. Glaset var kallt och skönt mot pannan och jag sade:

– Nu lurar vi skymning.

# IV

Den våren gick jag till en montessoriskola. Där skulle jag leka med andra barn under montessorifrökens uppsikt. Man skulle gå i ring och vifta med händerna och stampa med fötterna. Mitt enda starka minne från den skolan är de underbart glasklara blå vårdagar då isen gått upp och det var sol i breda gator över golvet i matrummet och föräldrarna var borta och jag sluppit gå till montessoriskolan och leka. Det var tisdagar.

På tisdagar kom Allers. Det var på Gesta vi hade Allers. Här på Kungsholmsstrand hade föräldrarna Idun och Veckojournalen och sedan Morgonbris och sådant. Morfar hade Vårt Hem. Men på tisdagar kom Allers. Då lät Mary mig vara snuvig så jag kunde stanna hemma. När föräldrarna gått kunde jag höra Mary sjunga. Jag gick upp och fusktvättade och klädde på mig. Sedan sprang jag trapporna ner och förbi planteringen till tobaksaffären där jag köpte Allers.

Jag låg på magen i matrummet och läste och det var sol i rummet och till lunch hade Mary gjort äggstanning med stekta prinskorvar. Jag vet nu inte om jag läste eller bara bläddrade och stavade och kalkerade bokstäver. Men då det inte var så att jag lät någon läsa för mig eller ta upp mig i knäet och klappa mig på huvudet och

hjälpa mig läsa Allers måste jag själv lärt mig stava och lägga ihop och förstå. Det var i Allers jag läste om månens faser och om solen och alla planeterna och om kapten Willys äventyr och om hur man byggde modeller och sysslade med lövsågning. Jag kan datera den läsupplevelsen till 1933 ty Alva sysslade med barnpsykologi och till det ämnet hörde studier i barnens liv. Ibland när hon var hemma satt hon och såg på mig och antecknade vad jag sade och daterade anteckningarna och just 1933 dokumenterade hon mitt fantasiliv och de sagor jag ritade och berättade. Hon satt bakom mig så jag inte skulle se henne eller störas när jag fantiserade. Jag hörde pennan skrapa mot papperet bakom mig. Men jag fortsatte att berätta i alla fall; det brukade jag ju göra.

— Du pratar i ett så man blir alldeles vimmelkantig, sade Mary, munnen går på dig hela dagen som en kvarn. Men hon skrattade när hon sade det. Och därför berättade jag också när Alva satt där bakom mig och studerade mig.

Jag minns sagorna från 1933. När jag nu åter läser dem märker jag att Alva bara förstod vissa meningar. Eller också berättade jag dem bara i kort version för henne. Jag var försiktig. Mary hade hört dem på annat sätt. Men jag återger dem så som de nedtecknades:

1. Det var en sjöman som för sista gången skulle ut och segla. Efter en timma sedan de lagt ut gick båten i läck. De styrde med funkissnöre och karlen som eldade trampade på en borr och trampade den rakt genom botten. Det stora fartyget syntes snart bara

skummet av.
Till den sagan gjorde jag tre teckningar. Två av dem beskrev jag:

”Båt med roder, flagga, köl och fiskar i vattnet.”

”Nu har båten sjunkit så här djupt.”

Den tredje bilden beskrev jag inte. Den var en kyrkogård med gravstenar för döda sjömän.

2. Flygaren var instängd i ett fängelsetorn. Men det fanns ett lagom stort hål för att flyga ut ovanför. Och han flög ut som ingenting. Och då tog han och flög iväg så att inte häxan skulle se ungen som var med och karln som flög. Och han flög till Frankrike och han farde vidare till London. Och där gick han in och drack kaffe på ett kafé. Och han åkte därifrån om en timme.

Till den sagan har jag gjort en teckning av en flygplats sedd från luften med hangarer och flygplan. Jag har förklarat att det var flygplatsen.

3. Sagan om förstelnade gubben. Han gick först till förstelnade landet, sen kom han till stora förstelnade doktorsverket. Det betyder att det är bara doktorer i långa banor. Sen gick han ner i förstelnade gruvan. Där blev han förstenad. Efter kom han upp. Då såg han förstelnade riksdagshuset. Sen gick han ut ur förstelnade landet. Då såg han en bondgård där han bad att få ligga.

Till den sagan ritade jag en gruva sedd från luften och en husfasad under vilken jag med ojämna och spretiga bokstäver skrivit ”slottet”.

4. Det var en pojke som skulle rymma och han började rymma och han kom inte längre än till grinden då han kände sig lite hungrig. Då gick han vidare åt skogen och tänkte att han skulle få något att äta där men han fick tag i två lingon bara. Och då hittade han tre blåbär och då gick han vidare inåt skogen och fick tag på fem lingon och fem blåbär och han gick vidare inåt skogen och han var stolt över att vara ute och så fick han tag i en liten koja att lägga sig i. Han fick en liten hare till sällskap och så var han borta för alltid.

5. Det var ett O som skulle vandra till Afrika. Och så kom han till Stockholms län. Och så gick han till kungens slott. Och sen åkte han med en atlantångare till en ö. Den var öde förut. Nu skulle den bli fullbebodd. Sen byggde han sig ett hus. Men folket såg att det inte var någon bra ö så de for tillbaka med ångaren. Men han stannade där för alltid.

Till den sagan finns två bilder:

"O:et med människor". Den teckningen föreställer en stor hage, en fyrkant i vilken ett O med huvud och ben med fötter går omkring. Bredvid O:et finns åtta vinkelhakar, streck utan huvud, armar, ben eller kropp.

"Ångaren går från öde ön." Från luften ser man en ångare med svensk flagga och mycket rök.

6. Det var en morot som skulle ge sig iväg från jorden. Först gick han till Sydamerika och vilade där över natten. Sen gick han till Sydafrika. Sen gick han utanför jorden. Sen sjönk han ner till en ny planet.

Och sen gick han utanför den planeten och sjönk ner till nästa planet och så fortsätter det som himlen fortsätter.

Till den sagan finns tre bilder:

"Tre jordar med stjärnor ovanför och planet."

"Moroten." Den är ilsket röd.

Den tredje bilden föreställer många planeter mot Vintergatan med stjärnor.

Jag tror inte att Alva förstod mycket av vad jag berättade. Det gjorde ingen. Det visste jag ju. På eftermiddagen när Allers var ordentligt slutläst och Mary höll på med middagen och jag stod vid köksfönstret och tittade ut över kanalen och Karlbergs slott såg jag en bogserbåt som drog ett släp gruslastade pråmar genom kanalen. Jag hade hållit på att berätta om Afrika för Mary och nu sade hon:

– De kanske seglar mot den varma södern.

– Visst, sade jag, och om de seglar tillräckligt länge måste de sedan fortsätta mot den varma norden.

– Prata inte dumheter, sade hon.

Jag såg efter pråmarna som drog bort under S:t Eriksbron och inte heller Mary förstod att jorden var rund.

Efteråt låg jag på golvet och ritade med kritorna i blocket. Jag låg under köksbordet för att inte vara i vägen för Mary.

– Vad är det du ritar, sade hon.

– Ett skåp av sängar, sade jag.

– Men det ser inte ut som ett sängskåp, sade Mary.

– Jag ritar att vi låg i det och drömde att skåpet fått

golfbyxor, sade jag.

Hon höll på att duka åt sig och mig på bordet ovanpå mig. Föräldrarna skulle äta senare inne i matsalen. Det skulle komma främmande. Då ritade jag konstgjorda fågeln. Sedan ritade jag att fågeln drömde en tomte.

– Snart får du se vad fågeln tyckte tomten gjorde, sade jag.

Sedan ritade jag en stor bild i rött och blått och gult och svart. Det var fågelns dröm. En tomte som endast ville människorna ont. Tomtens namn var Steinbein. Han gick med säck. Det var i tomtens ansikte man kunde se vad han ville. Där var munnen väldigt blå och ögonen svarta i det gula. Men för att man riktigt skulle förstå ritade jag en rund ring vid tomtens fötter. Ringen var blå. Där ritade jag bokstaven O och bokstaven N. På nästa blad visade jag det fängelse som tomten bodde i. Det var bara gula galler. Sedan åkte tomten flygmaskin och den konstgjorda fågeln vaknade och tyckte att han blivit alldeles annorlunda och det kunde man se för nu såg man honom framifrån och han hade fått stora fjädrar på huvudet och sedan ritade jag hur den konstgjorda fågeln tänkte att jorden var rund och att han bodde på sidan.

– Nu är maten klar, sade Mary.

# V

När båten kom till Stallarholmen väntade farfar. Han hade en Buick. Den var svart och man kunde spegla sig i lackeringen. När vi körde hem till Gesta satt jag bredvid honom och såg träden spegla sig i motorhuven när vi körde genom skogen. Han var sjuk nu.

Man försökte få mig att säga ”Hemma i Stockholm”. Men det gjorde jag inte. Jag sade ”Hemma på Gesta”. Det tyckte man inte om. När jag ritade då ritade jag människor och tåg och lekskolan med alla barnen och om jag ritade rum föredrog jag att göra planritningar så man kunde se var bordet stod och var stolarna stod. Barnen i lekskolan kunde man se uppifrån som små rundlar. Men om jag ritade hus då ritade jag Gesta och jag ritade stora huset och jag ritade lekstugan som farfar byggt åt mig. Han var byggmästare egentligen och kunde låta bygga vad han ville. Han ritade upp lekstugan åt mig. Han ritade in bordet och de väggfasta bänkarna och han ritade farstu och allt som på ett riktigt fast det var mindre. Så sade han:

– Den bygger vi, eller hur?

Så sade han till att den skulle byggas och han hade snickerifabrik på Gesta och där gjordes alla trädgårdsstolar och allting och så byggdes lekstugan och den stod

i trädgården och hade en svart nyckel och var röd med vita knutar och vita fönsterkarmar för den hade riktiga glasfönster. Den lekstugan var min och den lekte jag i när jag var hemma.

Han var sjuk nu. Han fick råa ägg. Han gjorde hål i dem och sög ut ägget. Jag var rädd att han skulle dö. Ingen hade sagt det åt mig och ingen talade om hans sjukdom när jag var med men jag hade varit rädd att han skulle dö ända sedan i vintras.

– Ja, så här går det, sade han.

Det var ett av de första åren efter det vi skaffat Fagervik och flyttat hem till Sverige. Det bör ha varit 1965. Gun var inne i Mariefred för att handla. Hon hade gått till Curt Ohlsson som hade radiohandeln vid torget. Hon skulle tala om vår antenn. Det satt en gubbe där. Man pratade och skämtade. När gubben skulle gå sade Curt Ohlsson:

– Du vet inte vem du pratat med nu. Detta är Gesta-Pelles sonsonhustru!

– Åh fan! sade gubben och tittade på Gun.

Farfar hade varit död i mer än fyrtio år då. Men det var som när vi skulle bygga till huset. Vi behövde ateljé och arbetsrum och arkiv och mörkrum och annat. Det var en rätt stor tillbyggnad. Vi behövde ta ordentliga lån. Sparbankens värderingsman kom ut till oss för att se på huset. Vi drack kaffe. Han började tala om farfar. Han hade känt honom. Farfar hade suttit i Sparbankens styrelse. Det var han som tog inititativet till Gripsholms folkhögskola. Det behövdes en folkhögskola i norra Södermanland, menade han. Så trodde han på folkhögskoletanken också. Han var ju självlärd och

hade fått gå den långa vägen. Hade bara en kvällskurs i ritning bakom sig när han och en kamrat blev byggmästare och tog kontrakt på stationshusen upp genom Dalarna. Hit till Gesta kom han 1922. Han hade gjort pengar på affärer under kriget. Bytt och köpt gårdar och sålt med vinst och hade nu slagit till och köpt en herrgård med statare och allt och kallades patron. Jag låg på lädersoffan inne i kontoret hemma på Gesta när han på den stora slamrande skrivmaskinen knackade ut sitt: "P.M. angående inrättandet av en folkhögskola i Norra Södermanland."

— Den svenska folkhögskolan har visat sig vara en stark levande kraft...

Han var fosterländsk. Han sjöng när han var på humör. Han slog ut med handen och sjöng:

— Flamma stolt mot dunkla skyar...

Då blev han allvarlig och rörd. Han hissade alltid själv flaggan på vår flaggstång på gården utanför huset. Han var drivande i vägstyrelsen och när högern i Livgedingets domsaga vid landstingsvalet 1930 gick fram med listor under beteckningen "Lantmän och borgare" stod han som tredje namn för Åkers och Selebo härad:

Arrendator J. Alder, Länna bruk
Nämndeman Gottfrid Andersson, Hyndevad
Godsägare C. A. Pettersson, Gesta, Toresund
Disponent Ernst Sundell, Åkers Styckebruk
Gartner W. Löweberg, Strängnäs
Förvaltare D. Isaksson, Hässelbyholm
Kamrer Oscar Karlson, Åkers Styckebruk

Lantbrukare Sven Brunfors, Brunna, Häradsvik
Lantbrukare C. Björkén, Fjällsta, Stallarholmen

Han hade slagit sig upp ur fattigdomen. Nu hade han klackring av guld och rökte cigarr och klockkedjan av tungt silver spände över buken och han var sjuk. Han satt vid skrivbordet inne i kontoret och jag låg på lädersoffan och ritade. Det var sommar. Han hade tagit fram ett kort ur lådan. Han såg på det. Så ropade han på mig.

– Kom hit, sade han.

Jag tittade på kortet han höll fram. Jag hade sett det förr; jag brukade dra fram lådorna och titta på alla gamla kort och saker. Jag spred ut dem över hela bordet. Han flyttade sina papper allteftersom. Till slut ropade han:

– Sofie! Kom hit!

När farmor kom sade han:

– Tag hand om honom. Du ser ju hur det är. Allt kommer i oordning.

– Varför säger du det inte till honom? sade hon. Han är ju snäll och lydig.

– Jag nänns inte, sade han.

– Kom nu Jan, sade hon. Du ska inte störa farfar.

– Han får gärna vara här bara han inte är på skrivbordet, sade han.

Nu såg jag kortet och sade:

– Det är farfarsfar och farfarsmor.

– Far blev sjuttioåtta, sade han. Han gick bort 1911, han var från Myres. Mor skulle bli åttiosju när hon gick bort. Det var år 1920. Hon var född i Gunners. Du

träffade dem aldrig. De hade ett hårt liv. De fick slita mycket ont.

Han hade tagit fram släktboken. Den låg på skrivbordet. Han hade lyft upp den ur fodralet och öppnat den. Han hade läst upp ur den förr för mig. Farmor brukade berätta om dem som stod i den.

– Här finns de allesammans, sade han. Generation efter generation. Här är min far. Peres Petter Ersson. Född den trettonde september år 1833 i Myres. Gift adertonde november år 1858. Död den tjugofjärde juli 1911. Där är farfar. Honom fick jag aldrig träffa. Myr Erik Ersson. Född den tjugonde oktober år 1800. Gift femtonde april år 1831. Död den tjugonionde maj år 1873. Av bröstsjukdom står det antecknat. Där är farfarsfar. Myr Erik Persson. Född den adertonde november år 1755. Gift den trettionde mars år 1796. Död den sjätte maj år 1833 av ålderdomsbräcklighet. Levat berömligt, står det skrivet om honom. Där står farfarsfarfar Petter Jönsson. Han föddes i Löfåsen den trettionde december år 1732. Han gifte sig den elfte oktober år 1752. Då flyttade han från gården och röjde nya ägor. Han vart död den tionde januari år 1802 av lungsot. Om honom skrev man in att han levat beskedligt. Här är farfarsfarfarsfar, Jöns Danielsson i Löfåsen. Han föddes i mars år 1694. Han dog den trettioförsta mars år 1772. Levat menlöst, skrevs det om honom. Vad hans far hette vet jag inte.

Han hade knäppt händerna. Han började sjunga. Först stilla och sedan allt högre. Han hade vacker röst. Det var ju också i logens sångkör han och farmor träffats som unga i Gustafs.

Härlig är jorden
Härlig är Guds himmel,
Skön är själarnas pilgrimssång.
Genom de fagra
Riken på jorden
Gå vi till paradis med sång.

Tidevarv komma,
Tidevarv försvinna,
Släkten följa släktens gång.
Aldrig förstummas
Tonen från himlen
I själens glada pilgrimssång.

Mot slutet av första versen hade jag märkt att farfar började gråta och under det att han sjöng andra versen rann tårarna utför kinderna och rösten började brytas av djupa snyftningar till dess den helt övertogs av djupa hulkningar. Han satt rakt upp i stolen vid skrivbordet med ögonen öppna och grät med dova snyftningar som tycktes komma långt inifrån kroppen.

Det var då jag förstod att han skulle dö.

# VI

Plötsligt vet jag också varför de döda satt så som de satt nere i matrummet och köket häromnatten. De satt där på sina stolar och såg rakt fram och det bör ha varit samma dag som farfar tagit fram släktboken jag satt på berget tvärs över vägen och med en sten sökte slå mig ned i klippan. Jag slog hårt. Mossan hade jag skrapat undan. Stenen träffade berget med ett torrt och hårt ljud och man kunde se var jag slagit ty där hade berget fått ett vitt sår. Stenen började malas till mjöl och det gjorde ont i handen men jag fortsatte att slå. Jag skulle slå mig ned i salen.

Det berg jag som sexåring sökte hamra mig ner i finns inte. Det händer ibland att vi kör förbi Gesta. Vi kör omvägen över Stallarholmen till Strängnäs och så tar vi av och kör förbi gården. Det händer kanske någon gång vartannat år. Jag har aldrig stannat. Jag har aldrig gått över gårdsplanen mot huset. Jag antar att man skulle släppa in mig. Folk brukar vara vänliga när någon vill se sitt barndomshem. Men vi har aldrig stannat. När vi kör förbi Gesta kan jag se berget i skogen om jag vänder blicken från det stora vita huset till vänster om mig och ser högerut. Det skall ligga där på andra sidan vägen. Men berget är inget berg och skogen ingen skog. Det är

en klipphäll i sluttningen och där växer gran och tall.

Men då var det ett berg och i berget fanns en sal och om man slog sig ner genom hällen kunde man komma ner i salen och där fanns skatter. Jag hade hört olika sagor om bergakungen och om småfolket och om frun i berget och om högar som lyftes på eldstoder om nätterna och om alla dolda skatter. Vid det laget måste jag ha läst dem också. Men salen här under berget var ingen saga. Den här salen fanns. Jag tror det var Harry som sagt det åt mig första gången. Han var från gården och han lekte med mig. Han var lite äldre och man hade bett honom hålla rätt på mig. Men nu satt jag ensam här och bultade med stenen mot klipptaket över salen.

Nu kunde jag se dem därnere i salen. Också farfarsfar och farfarsmor satt där på sina stolar vid salsväggen som på det repade och gulnade fotografi farfar hållit fram. De såg rakt fram och satt alldeles stilla i mörkret. De var allvarliga. De satt bredvid varandra. Hon satt med händerna i knäet. Händerna var grova. Hon hade två ringar av guld på vänsterhandens ringfinger. Hon satt så att hon visade dem för mörkret. Hennes klänning var svart. Den var knäppt upp i halsen med tolv knappar. Den trettonde var en brosch. Han var bredskuldrad och höll högerarmen bakom henne. Kanske stödde han henne. Vänsterhanden var knuten. Den vilade mot knäet. Jag såg dem därnere när jag slog. Jag såg dem helt tydligt.

Nere på gårdsplanen kom farfar ut ur kontoret. Han tittade upp mot molnen. Det var en vind genom luften. Kanske skulle det bli regn. Han stod stilla ett ögonblick. En stor karl med pipskägg och grov buk. Sedan fortsatte

han ner mot gården till. Han var sjuk nu och drack bara råa ägg men han ville inte visa det när han gick.

Hans porträtt hänger i det som förr var barnens rum men nu är gästrum. De övernattar fortfarande där när de kommer förbi. Barnbarn också. Ett stort fotografi i oval ram. Farfar och farmor. Carl Adolf Pettersson och Anna Sofia Pettersson född Karlsson. Han och jag är nästan jämngamla nu. Jag är femtiofem år och han är femtiosju när han går ut ur kontoret och bort mot gården sommaren 1933.

Men vi håller inte bara på att bli jämngamla. På morgonen när jag går ner för att arbeta är det ju fortfarande natt. När jag var barn gick jag upp vid femtiden, sade man. När jag var ung låg jag och drog mig. När jag var hos morfar var han alltid uppe många timmar innan jag vaknat. Nu går jag upp så jag kan lyssna på nyheterna från London klockan fem under det jag dricker kaffe. Inte ens hunden bryr sig om det. Det är bara katten som hälsar mig när jag kommer in i köket. Sedan går den ut. Det tar två, ibland tre, timmar innan huset vaknar. På väg till mitt arbetsrum passerar jag de stora glasfönstren ut mot sjön. De går från golv till tak. Jag tänder inte förrän jag kommer till arbetsrummet. I det mörka glaset ut mot natten möter jag då mig själv komma. En grov man med stor buk i knickerbockers och stickade gröna knästrumpor. Här på landet går jag mest i knickerbockers från höst till vår. Det är bekvämast så. Jag går ju mycket i skogen. Jag klär om när jag reser in till Stockholm. Men det är svårt att nu säga om den jag möter i mörkret är han eller jag.

Nu är vi ungefär lika tjocka. En gång var han riktigt

fet. Det var under första världskriget då han gjorde affärer och affärerna gjordes på krog. Nu det senaste årtiondet har han varit tung och storbukig som jag utan att vara direkt fet och lös i hullet.

Det är först under senare år jag sett honom så. Det var när jag fyllt femtio som jag förstod att vi höll på att bli jämngamla.

# VII

Den hösten gick jag i Olofsskolan. Det bör ha varit då jag började i första förberedande. Det hette så. Det var en privat försöksskola dit Stockholms radikala intelligentia skickade sina barn för att de i social gemenskap skulle självförverkliga sig under förtroendefullt samarbete mellan skola och hem. Den var förebådande.

Jag kunde läsa. När och hur jag lärde det vet jag inte. Skriva på något sätt kunde jag också. Jag hade börjat rita bokstäver flera år tidigare. När jag ser efter i papperen har jag skrivit ord året innan. Ord med mening. Fast försöken att sätta ihop berättelser med bokstäver kommer först hösten 1933. Och då på skrivmaskin. Mina bokstäver var nämligen hopplöst trassliga. Oftast skrev jag spegelskrift. Under två år i Olofsskolan självförverkligade jag sedan alfabetet och skrivkonsten. Därefter har ingen, vare sig i någon skola eller senare i livet, kunnat läsa det jag skriver för hand. Ingen utom jag själv. Jag kan läsa mina anteckningar. Numera har det fördelar. Jag antecknar mycket på resor. Fyller den ena boken efter den andra. Men poliser och tullare och andra som öppnar väskor och snokar i papper och bläddrar i anteckningsböckerna kan ingenting läsa. Inte ett ord. Man säger att det ser ut

som konstig kilskrift eller streckgubberader. Jag vet inte. Jag kan ju läsa det. Jag har ju själv gjort det. Men Gun kan inte läsa vad jag skrivit för hand trots att hon försökt i mer än ett kvarts sekel och mina barn kan heller ingenting läsa av vad jag skrivit om jag inte haft en skrivmaskin till hands. Jag självförverkligades i skrivkonsten.

Ordblind var jag också. Kastade om bokstäver. Hade svårt med dubbeltecknade medljud. Så småningom blev också det ett problem. Numera klarar jag det med att ha ordlista tillgänglig. Det har jag haft sedan jag började på Värmlands Folkblad som volontär hösten 1944. Nu har jag glasögon också. Men då i Olofsskolan och senare under barndomen hoppade bokstäverna när jag skulle titta på dem. Särskilt svårt var det om det stod flera m eller n bredvid varandra. Det var besvärligt att räkna staplarna när de var så små. Siffror var lite annorlunda. Visserligen gick det aldrig att se om det var fyra eller fem eller kanske sex nollor i rad när de rullade in och ut ur varandra. Men de var större och rundare och kunde hållas fast när jag räknade dem en efter en. Det var när papperet låg på bordet som det var svårast. Då hoppade alla bokstäver kring. När jag tog det nära mig och såg med det annorlunda ögat gick det bra. Men då sade man att det var en ful ovana och att jag skulle förstöra min syn. Men jag gjorde det ändå när de inte hade ögonen på mig. Ty det var så jag läste.

När jag var tolv år och började kunna rå mig själv gick jag till ögonläkare och fick glasögon. Sedan blev det bättre. Min mor som studerade psykologi hade dock iakttagit mig och noterat beteenderubbningarna.

”Obs! Spegelskrift.”

”Finmotoriken störd.”

Men glasögon fick jag inte förrän jag ordnade det själv sex år senare.

Nu gick jag i första förberedande och bokstäverna hoppade kring om jag inte höll fast dem men det var jag van vid. Skolan låg vid Valhallavägen. Den låg i ett vanligt hus. Men jag minns också att vi höll till i gamla Positions-artilleriregementets kasern vid Storgatan. Fast jag kan inte placera minnesbilden i tiden.

Vi gick vandringar i Lill-Jansskogen. Bladen var röda och gula. Jag hade en slidkniv. Man gjorde knivar skarpare genom att stöta ner dem i sandjord, sade Gabriel. Vi dröjde oss kvar i en backe bakom buskarna så fröken inte skulle se oss och så tog vi våra knivar och högg dem i jorden gång efter gång. Men jag tyckte inte min kniv blev skarpare. Kanske blev den till och med lite slöare. Det var lukt av regn och höst. När jag torkat av knivbladet och stuckit tillbaka kniven i slidan och knäppt fast den sprang vi utför slänten ner mot de andra barnen. Vi sprang genom löv. När solen gick i moln under det vi sprang ändrades alla landskapets färger framför oss. Fröken ropade.

Det var i slöjden. Jag stod vid fönstret och tittade ut. Fönstret var så djupt att jag kunde ha hela armarna på fönsterbrädan och ändå bara nudda vid glaset. Det regnade och himlen var mörk. Det blåste och trädets kala grenar vajade framför fönstret. Det var som om de skulle försöka krafsa sig in. Jag visste inte vad jag skulle göra. Jag bara hörde blåsten därute och så alla barnen i slöjden.

Då kom slöjdläraren. Han hade blont hår och mittbena och golfbyxor.

– Vad gör du då? sade han.

– Jag är arbetslös, sade jag.

– Arbetslös! Du vet inte vad arbetslöshet är. Du och de dina. Det är tvåhundratusen arbetslösa och en snorvalp från ett socialdemokratiskt överklasshem säger att han är arbetslös när han latar sig.

Han var röd i ansiktet och arg.

– Här får man socialdemokratins yngel hela dagarna, sade han.

Jag svarade ingenting. Det fanns ingenting att säga. Han talade om professorer och socialdemokrater. Så började jag snickra en låda. Jag slog i spik. Först ett lätt slag och så ett lätt slag och så det riktiga slaget. Sedan åter ett lätt slag och ett lätt slag och ett riktigt slag. Plötsligt stod slöjdläraren bredvid mig igen. Jag låtsades inte se honom. Han fanns inte. Jag fortsatte att spika.

– Upphör med det där, sade han.

– Vaddå? sade jag.

– Lek inte med verktyg, sade han. Stå inte där och lek med hammaren.

– Jag leker inte, sade jag.

– Spika ordentligt, sade han.

– Det är farfar som lärt mig, sade jag. Först måttar man och sedan slår man. Och han är byggmästare.

Då blev slöjdläraren mycket arg igen.

– Byggmästare, sade han. Byggmästare! En fuskare var han. Tror du inte jag vet vem han var? Kåken rasade för honom innan taklagsfesten ens. Det var på

Söder. Snygg socialdemokrat.

– Han är inte socialdemokrat, sade jag. Han är högerman.

– Nej du, sade slöjdläraren, jag skall säga dig vem din farfar är. Han är en roffarkapitalist. Han är en gulaschbaron. En sådan som blev fet på andras svält. En krigsjobbare. En som smitit undan med sina profiter och gjort sig till godsägare. Sådana borde hängas. Sådana är parasiter. I Tyskland har man gjort upp med slöddret.

Slöjdläraren stod bredbent framför mig och talade så högt att jag kände spottet stänka mig i ansiktet. Sedan vände han plötsligt på klacken och gick ut ur salen. Gabriel gick fram till mig och viskade:

– Han är lindholmare.

När slöjdläraren kom tillbaka såg han inte åt mitt håll. Jag fortsatte att slå i spik. Jag slog först ett lätt slag och så ett lätt slag och så ett hårt och riktigt slag och jag snickrar en låda. Den lådan skall ha olika fack. Och i ett fack skall jag lägga slöjdlärarens hjärta och det skall jag skära ut med min slidkniv och i ett annat fack skall jag lägga hans två öron och i ett stort fack skall jag lägga hans händer. Men det säger jag inte åt någon. Inte ens åt Gabriel.

# VIII

Jag är sex år. Det är höst och dagligen går jag till skolan. Jag äter havregrynsgröt med mjölk. Under det jag sitter vid köksbordet och äter frukost ser jag ut över kanalen bort mot slottet. Morgnarna mörknar. Löven har fallit. Snart är gatljusen tända när jag kommer in i köket. Ännu måste Mary hjälpa mig med kängsnörena ibland. Det är svårt att trä dem rätt så det bara behövs ett enda ryck för att de skall vara strama. Jag går ut genom dörren och nerför trapporna och sedan minns jag inte. Det vill säga jag har två minnesbilder och de passar inte ihop. Jag är inte säker på hur jag kom från bostaden på Kungsholmen till skolan på andra sidan staden i närheten av Karlaplan. Jag skriver: i närheten av Karlaplan, ty också här går minnesbilderna om lott och visar på en gång skolan högt uppe i ett hus vid Valhallavägen och i de gamla kasernerna vid Storgatan. Bilderna är mycket klara. På den ena bilden kan jag öppna en hög vit dörr och komma ut i en korridor. Den vita färgen på dörrspegeln flagnar. Det är Valhallavägen. Där finns också ett stort fönster. Vi har gjort en flygmaskin av papplådor och fått en liten pojke, en pojke som är mindre än vi andra och därför villig att lyda att sätta sig i den och vi håller på att skjuta

flygmaskinen ut genom fönstret för att han skall flyga bort mot Gärdet, när fröken kommer in genom dörren. Hon skriker. Vi är på femte våningen. Hon lyfte upp pojken och förstörde vår flygmaskin. Gabriel säger:

– Han kanske var för tung.

På den andra bilden har vi tagit oss in i kasernens uthus. Där finns balar pressat hö. Vi klättar bland balarna. Några äldre pojkar har gjort en gång in bland balarna. Det är som en grotta i höet. Långt därinne har de en koja. Där sitter de och röker ibland. Därinifrån kommer ingen lukt som kan förråda dem. Men de är försiktiga med elden. De ligger där och läser i tidningar med bilder av flickor. Efter en stund kör de ut oss.

– Ut med glina.

Någon bild av hur jag kommer till skolan kan jag inte se. Däremot två bilder av hur jag är på väg från skolan till Kungsholmsstrand. På den ena har jag just klivit av spårvagnen uppe på S:t Eriksgatan och gått nedför trapporna vid chokladfabriken och är nu på väg in i porten. På den andra åker jag buss. Nr 66, tror jag. Konduktören vet vem jag är, ty jag åker ofta med just den bussen och han pratar med mig.

Fortfarande låter Mary mig bli sjuk när Allers skall komma. Hon hjälper mig med klipparken också. Jag tror det var den hösten Allers visade ångvälten. Det var en gata och på gatan var en ångvält och det klippte man ut. Så var det en man också och han var dels en vanlig man som stod upp, dels något som blivit helt utplattat. Honom klippte man ut och passade in i två skåror på gatan. När man satt ihop allting kunde man köra med ångvälten över gatan mot mannen och sedan köra över

honom och lämna honom som en stor platt fläck på vägen. Man behövde bara dra i ena fliken så blev mannen helt överkörd.

På kvällarna när Mary är fri och föräldrarna inte har främmande eller så, kommer hennes fästman. Han skall bli präst. Ibland tar de mig med när de skall promenera. Vi går upp på S:t Eriksgatan och så går vi Fleminggatan ner till dess vi kommer till staden. Den börjar bortom Kungsbron och saluhallen och järnvägsspåren till Centralen. Vi går längs Kungsgatan och Mary och hennes fästman tittar i skyltfönster och pratar. När vi kommer till Hötorget är det redan så mörkt att man kan se reklambio.

När vi är på hemväg börjar jag tala om farfar.

– Han har gett mig presenter för en miljon kronor, säger jag.

– Prata inte dumheter, säger Mary.

– Men han är miljonär, säger jag.

– Inte nu längre i varje fall, säger Marys fästman.

Det är alldeles mörkt när vi går uppför Fleminggatan och Mary och hennes fästman talar med varandra hela tiden.

På kvällarna innan natten kommer bygger jag. Det går att bygga en hel stad. Hus med gator och broar och järnvägar. Men när jag byggt färdigt för kvällen och skall klä av mig och tvätta mig och lägga mig är jag noga med att göra en stor fri gång genom rummet fram till dörren ty när natten har kommit och det är tyst och alla sover måste jag springa.

Man tycker inte om att jag springer. Alva kommer in i rummet och förhör mig. Hon har tänt taklampan när

hon kommer in. Hon sitter på sängkanten och försöker tala till mig. Hon är blond. Hon frågar och frågar. Hon tar på mig och jag drar mig undan. Hennes fingertoppar är alldeles kalla. Det ryser i mig när hon tar på mig. Jag fryser av henne och säger:

– Det är som stora berg med snö på.

– Vaddå? säger hon.

– En alldeles svart himmel och stora höga berg med snö på och långt borta från ett berg till ett annat och på vart berg står en människa och man kan se människorna för det är snö och snön är vit och stjärnorna gnistrar i snön och på det sättet kan man se att det står människor uppe på bergen.

– Stackars liten, säger hon.

Jag förstår att det var fel att berätta något för henne. Hon kan inte se. Hon tar på mig igen och jag drar mig högre upp i sängen. Nu ser jag bergen helt tydligt trots att taklampan är tänd. Så här femtio år senare tror jag att jag vet vilka berg jag sitter och ser. Jag tror det är H. C. Andersens schweiziska berg som jag gjort större och ensammare. Nu drar molnen upp bakom bergen och bildar väldiga kalla figurer och Alva lutar sig närmare och frågar och frågar, men jag har dragit mig undan och ser bergen tvärs genom henne och högt däruppe i mörkret kommer en stor fågel på utspända vingar. Det är nog en örn. Och stjärnorna gnistrar runt örnen och nu ropar Gunnar på Alva att främmandet redan står i dörren och hon går och det blir stilla i rummet och jag låter örnen svepa förbi tätt intill mig så jag känner luftdraget mot kinden.

Sedan tar jag bort örnen och tänker på bilar. I

Leksaksgrottan på S:t Eriksgatan på andra sidan bron finns en bil jag skulle köpa om jag hade råd. Jag brukar gå över bron för att titta på den. Den finns i skyltfönstret. Det är en stor brandbil. Den är inte av plåt. Den är av gjutjärn. Jag har tagit på den. Den är röd. Den är mycket stor och har en gul stege som man kan veva upp. Jag skulle vilja ha den bilen och tar fram den och kör med den och vevar upp stegen och låter brandsoldater klättra upp och de klättrar och klättrar och blir fler och fler och nu vänder alla bilder och jag sover.

# IX

Jag är hemma på Gesta och farfar är sjuk. Han ligger till sängs. Därute blåser det i träden och jag ligger på golvet i hans rum och läser, "Uppfinningarnas bok". Jag tycker om bilderna som visar oceanångare i genomskärning och hur det ser ut i Paris om man skär upp gatorna och frilägger tunnelbanor och kloakledningar och vattenledningar. Jag tycker om att läsa om maskiner. Det är spännande.

– Du skall nog bli ingenjör, säger farfar.

– Jag skall bli uppfinnare, säger jag. Jag skall uppfinna ångmaskiner som kan gå hela dagarna nästan utan bränsle.

Farmor är orolig för att jag tröttar ut farfar. Men han säger:

– Låt pojken vara här hos mig ett tag.

Jag läser vidare i "Uppfinningarnas bok" och farfar säger:

– Jag tyckte mycket om att sjunga när jag var barn. Jag var musikalisk sade man alltid och menade att jag kunde bli kantor. Det drömde jag om. År 1896 kom jag till Stockholm med Janne Eriksson från Stora Skedvi. Vi arbetade i Stora Kopparbergs utställningshus för den stora Stockholmsutställningen som öppnade i maj

månad år 1897 på Lejonslätten vid Djurgårdsbrunnsviken. En dag tog jag ledigt och klädde mig fint och gick till Musikaliska Akademien på Blasieholmen och knackade på och bad att få börja på konservatoriets kyrkosångarlinje. Så dum var jag att jag trodde det bara var att knacka på. Jag hade ju bara folkskola och var snickare på utställningsområdet. Man skrattade högt åt mig.

När jag åker hemifrån Gesta till Stockholm igen är det inte farfar som kör. Men jag minns inte vad chauffören hette. Jag tror det var kusken. Han körde mig till Läggesta och där sattes jag på tåget till Stockholm. Det var sista gången jag såg farfar.

Kring Lucia slog en flicka ihjäl sig när hon åkte kana. Det var vid Vallhallavägen. En morgon när vi skulle slå kana var det en stor röd fläck i isen. Barnen sa att en flicka slagit kull.

– Hon slog i huvudet så det sprack.

– Hon hette Inga och hon dog.

Barnen ville inte slå kana över det röda. De började längre ner. Men då blev kanan väldigt kort. Man hann inte få upp någon fart heller. Jag sprang för att ta sats och så kanade jag över det röda och vidare och efter mig följde Gabriel och det röda hade gått djupt ner i isen och när vi for fram över det med pjäxorna ropade vi:

– Nu slipar vi bort Ingas hjärna!

Efter en stund följde de andra barnen med.

Till jul skulle det vara en stor samling före lovet. Då skulle de olika klasserna visa fram olika saker. Men jag ville inte vara med. Jag ville vara själv. Jag ville läsa upp något. Jag fick göra som jag ville. Hela salen var

full med barn och stora elever och föräldrar och lärare. Jag hade tagit med mig band 2 av "Uppfinningarnas bok". Det band som handlade om olika naturkrafter och hur de kunde användas. Jag hade bestämt mig för att läsa upp om ångmaskinen. Jag läste bra. Jag läste högt bäst bland alla jag kände. Jag tyckte att ångmaskinen var viktig att läsa upp om:

– Man torde utan överdrift kunna säga, att ångmaskinen är nutidens nödvändigaste kraftmaskin, ja att hela den nutida industrien väsentligen är grundad på dess uppfinnande och användande. Den har ock varit av oberäkneligt inflytande på hela den industriella utvecklingen under det förflutna århundradet. Med ångkraftens hjälp upphämtas ur jordens innandöme dess dolda skatter och omvandlas efter nedsmältningen, genom varjehanda bearbetning, uti de mest växlande former för de mest skiftande ändamål.

Nu hade hela salen börjat fnissa och låta och harkla och flytta på sig men jag fortsatte i alla fall och försökte höja rösten för att överrösta fnittret:

– Denna kraft anskaffar sålunda bland annat materialet till våra ångfartyg och järnvägar, den hjälper oss att bygga dessa fortskaffningsmedel och sätter slutligen liv i det döda rörelsemedlet.

Man skrattade högt och applåderade och tvingade mig att tystna och jag såg på dem och tänkte att de inte längre fanns och att de alla var borta och att salen var tom och jag gjorde bort dem och slog ihop boken och lade den på huvudet och balanserade den där under det jag tittade bort dem.

Efter en stund kom fröken och ledde ut mig och

föreställningen fortsatte med att man spelade familjen kantarell som stod i backen.

Det var den julen jag fick ”Texas Jack”. Jag började läsa på kvällen när det var över och jag var i fred. Jag låg i sängen med lampan tänd och läste. Jag minns att han räddade en ädel familj på en hacienda som upprorsmän skulle bränna. Han red ikapp med elden. Jag hade hunnit igenom den ena boken och hade kommit en bra bit in på den andra när Alva plötsligt slog upp dörren. Hon hade kommit på mig. Hon hade väl sett ljus i dörrspringan.

– Herregud, ungen är vaken! ropade hon.

# X

När farfar dog hade man rest hem till Gesta och lämnat mig i Stockholm. Telefonen ringde med budet och sedan packade man och sprang fram och tillbaka genom våningen och så reste man. Jag fick inte följa med. Det passade sig inte. Det var i januari 1934. Jag fick inte gå på farfars begravning heller.

Den kvällen han var död satt jag i mörkret i matsalen utan att ha tänt någon lampa och såg ut över Kungsholmsstrand. Våningen var mörk och kall bakom mig men det betydde inget. Jag hörde Mary i köket. Hon trodde att jag var i mitt rum. Hon gjorde mat åt mig. Jag hörde henne gå till mitt rum för att hämta mig. Sedan kom hon till matsalen:

– Sitter du där i mörkret, sade hon.

Det var svartkorv med lingon och när jag ätit pratade jag med henne. Men jag minns inte om vad.

På natten kom sedan en dröm som jag fortsatte att drömma flera år framåt. Ibland undrar jag om jag inte rentav fortfarande kan drömma den. Den sticker i benen och ryggen och reser håret på armarna när jag skriver den och ändå är den så litterär och berättande att jag inte kan förstå riktigt varifrån jag fått detaljerna.

Jag kommer gående mot en kyrka på landet och det

är inte Toresund utan det är en vanlig vitkalkad kyrka med svart tak och torn. Gången är grusad. Till vänster finns gravkapell. De står på rad bredvid varandra. Man kan säga att varje kapell är som en huv ur jorden. Det är gallergrindar och stora svarta dörrar. Dörrarna är öppna. Det står en dalkulla där i dörren. Hon är mycket vacker och blond och ler mot mig. Bakom henne leder en trappa ner i mörkret. Hon bjuder mig att stiga in. Vad som sedan händer vet jag inte. Men jag fryser. Konstigt nog fryser jag också nu när jag skriver detta. Drömmen om dalkullan berättade jag inte för någon. Det var konstigt snirklade smidesjärnsgrindar.

Jag vet att drömmen kom första gången den natt farfar var död. Jag vet det för det tänkte jag alltid när jag drömt den som barn. Jag vet inte om jag blev riktigt rädd. Det var en annorlunda dröm. Den var inte sådan att jag sprang. Jag bara frös.

När jag tar fram drömbilden och ser på den kan jag inte placera den. Många kyrkor kände jag inte. Den här kyrkan med gravkapell och slättland var mig främmande. När jag ser närmare på gravkapellen ser jag att de är barockarkitektur. Snirklat och svällande och ett gapande valv. Själva bilden och de olika detaljerna måste jag tagit från någon bok. Men jag kan inte minnas att vi hade några böcker om gammal arkitektur. Vi hade många bilderböcker om funkis. Tyska bilderböcker med nybyggda vita hus och olika planritningar och svenska bilderböcker från Stockholmsutställningen och franska bilderböcker med hus men ingen bok med bilder av gamla hus. Men varifrån bilden av gravkapellet än kommer är det mycket arkitektur. Kanske var det

ett kapell jag sett som barn i Tyskland eller Frankrike.

Dalkullan var inte utklädd. Hon gick klädd så. Men vem hon var vet jag inte. Jag hade en sagofigur jag tänkte mycket på. Hon hette Stella och fanns i en bok. Hon försvann mot slutet av boken och fanns bland stjärnor. Det hade hänt att jag stått invid fönstret i mitt rum på kvällen och tittat upp ur gården mot himlen och sett stjärnor och tänkt på Stella och låtit en konstigt söt gråt komma upp ur kroppen och börjat gråta ut. Alva hade kommit på mig en gång. Det blev en iskall skam. Hon kom in i rummet och hon tog på mig och jag tänkte nu säger hon det också och hon sade det:

– Stackars liten vilket ömhetsbehov du har.

Och skammen var en istapp rakt från nacken genom kroppen ut i fötterna och jag hoppades hon skulle bortbort bort men hon tog fram sin svarta anteckningsbok och antecknade.

Det fanns något hos dalkullan som var som Stella. Men hon var annorlunda också och jag vet inte varifrån hon kom fram. Fördetmesta brukar jag veta varifrån bilderna är. Men det här var en främmande dröm. En utklädd dröm kunde jag säga.

Till auktionen tog man mig med. Allt skulle bort. Det var sommar. Jag gick genom rummen. Folk bullrade och var glada. Jag såg på när klubban gick och sakerna försvann. Jag hade tjugofem öre. Jag bjöd på två kakelugnar och då ingen annan ville ha dem fick jag dem. De var fina kakelugnar från salen på nedre botten. När jag berättade att jag köpt kakelugnarna blev Gunnar arg. Han talade med auktionsförrättaren som slog ut med händerna och menade att det inte var så

farligt. Jag fick tillbaka tjugofemöringen och till och med kakelugnarna klubbades bort.

Huset var nu mycket stort och tomt. Det var fullt av skräp. I farfars kontor fanns inga möbler kvar. I hörnet under fönstret låg ett litet vitt papper. Jag vände på det. Det var ett visitkort.

C. A. Pettersson
Godsägare
Tel. Stallarholmen 17 Gesta Gård
Postadr. Malmby

Det var allt som fanns kvar. I trädgården satt man och åt nu när auktionen var över. Jag tittade på dem genom fönstret. De hade sprungit kring och letat efter mig och ropat på mig men de hade inte hittat mig för jag kunde hålla mig undan på Gesta. De åt fläskkotlett med stuvad spenat. De drack svagdricka. Allting hade tagit slut.

Jag har inte mycket från Gesta. När farmor tillslut flyttade till Stockholm för att hon blivit för gammal att kunna klara sig själv fick jag några vita trädgårdsmöbler och en soffa. Trädgårdsmöblerna var gjorda på Gesta Snickerifabrik och om inte jag tagit dem skulle de bränts upp. Soffan var gammal och värdelös. Den hade gjorts av en snickare vid sekelskiftet. Det var den som stått i övre salen. Jag brukade ligga i den och fantisera. Jag brukade kalla den för "djungelsoffan". Den hade ett kraftigt tyg med växtmönster. Den står nu i Guns ateljé och vi använder den som extrasäng för gäster.

Men jag ärvde ingenting av hemmet när farmor gick

bort. Gunnar ville inte det. Därför gav han bort hela sin lott så att jag inte skulle få någonting. Min faster Elsa blev upprörd över det. Hon och farbror Gösta resonerade om det och talade med sina barn, mina kusiner. Sedan fick jag två kopparbunkar som de köpt på auktionen 1934.

– Du borde fått något efter mor, sade Elsa. Det är orätt av Gunnar att söka se till att ingenting från hemmet på Gesta skulle gå till dig. För din farfar och farmor var du ju som ett eget barn. Ett sladdbarn skulle man säga nu. Gesta var ju ditt barndomshem.

Jag var i Kabul när jag fick veta att farmor dött. Det var 1965. Hon var åttiosju. På natten hade hon stigit upp och sagt:

– Nu går jag hem.

Sedan hade hon gått ut genom fönstret. Hon levde ett par timmar på sjukhuset dit man fört henne i ambulans efter det att hon störtat ner bland buskarna i trädgården. Men hon återfick inte medvetandet. Det måste ju bli polisutredning men det ansågs vara olyckshändelse. Åldersförvirring. Jag vet inte om det var så. Hon var gammal och hon kunde ju ha tröttnat på allting också.

– Jag är så ledsen, brukade hon säga mot slutet. Det är så svårt allting. Jag skulle ju vilja att familjen höll sams.

Så förvirrad att hon inte visste vad hon ville var hon ju inte.

Men efter henne har jag vad hon skrev till mig att läsa när jag blev stor om hur dagarna gick när jag växte upp hos henne och farfar på Gesta. Det låg bland papperen och det dröjde in på sjuttiotalet innan jag slog

upp häftet. Jag började läsa bak i boken.

En söndags eftermiddag skulle din farfar resa till Stallarholmens mejeri. (I kanten står tillskrivet med annat bläck: Det var i juli 1930). Och han bad oss följa. Vi två satt baki bilen. När vi kom på halva vägen sa du i missnöjd ton:

Det här är inte Jans väg det.

När vi kom fram gick vi ut på bryggan och du la dig på knä och titta ner i vattnet. Då kom mejeristens fru P. ut och bad oss gå in. Hon ville bjuda på kaffe. Du och jag gick med henne in. Vi blev ensamma en stund i ett rum med en pojke 10–11 år gammal. Han satt tyst med en bok i handen.

Du och jag satt i en soffa.

Så säger du:

– Farmor, den pojken är ful.

Jag teg. Om en stund sa du:

– Farmor, den pojken är dum också.

Sen blev vi bjudna på kaffe i ett annat rum och farfar också. Ja, inte du. Ånej, inte i farmors sällskap.

Vad ska gossen ha? fråga fru P.

Mjölk brukar han få, sa jag.

Men du ville ingenting ha. Du kom och satt i mitt knä medan jag drack kaffe. Men smakade ej en kaka en gång. Du sa åt mig:

Jan kan låta bli dom kakorna han.

Sen åkte vi hem. Då ville du ha mat som du också fick. Då sa du:

Nu är Jan glad att vara hemma hos sig.

När vi någon gång var borta var du alltid glad när

du kom hem. Du ville helst vara hemma. När vi kom till moster Rut kunde du säga:

Nu går vi hem till Gesta gård.

Ja, kära Jan, den här boken blev ej som jag tänkte. Men det kan ej hjälpas. Och nu har åren gått och stora förändringar har skett. Och jag är nu ensam i Mariefred. Som du vet dog farfar söndagen den 21 januari klockan 4.15 eftermiddagen. Sen sålde vi Gesta. Den 29 juni 1934 flytta jag hit till Mariefred.

När jag läste detta var det plötsligt åter försommaren 1934 runt mig mitt i hösten och jag står i farfars tomma kontor hemma på Gesta och är sju år och håller hans visitkort i handen och ser ut genom fönstret över trädgården och åkrarna och allt är slut och jag börjar snyfta och sitter som en stor och fet femtioåring vid mitt arbetsbord och gråter så jag skakar.

# XI

Jag undrade mycket över mitt ursprung och vilka som egentligen var mina föräldrar och hur det hängde ihop med min födelse. Alva och Gunnar hade hand om mig nu men att de var mina riktiga föräldrar trodde jag inte. Kanske var jag hittebarn eller oäkting som adopterats.

Det är ju ingenting ovanligt med sådana funderingar. Nästan alla barn i vår kultur har dem. Man förstår inte vad man har med den familjen att göra. Man förstår inte hur så främmande människor kan vara ens föräldrar. Man undrar om man inte egentligen är någon annan. Det brukar gå över med tiden. Till slut glöms funderingarna bort och man börjar tala om sin barndom som om den varit trevlig. I mitt fall gick det inte över och ju längre åren gick ju tydligare blev det att det inte rörde sig om funderingar som tillhörde de normala barnsliga vanföreställningarna; det fanns en skillnad mellan hur mina kamrater och deras föräldrar uppträdde mot varandra och hur Alva och Gunnar uppträdde mot mig och hur jag kände inför dem. Senare när mina systrar föddes märkte jag att det inte var så att Alva och Gunnar var annorlunda än mina kamraters föräldrar och att stämningen därför var så konstig mot mig. Mot mina systrar uppträdde de ungefär på samma sätt som

mina kamraters föräldrar gjorde mot sina barn. Med mig var det annorlunda. Detta funderade jag mycket över.

Jag noterade att alla släktingar brukade prata om att jag kommit som från himlen. Ingen hade vetat att jag skulle födas. Alva hade inte berättat att hon skulle ha barn förrän de fick höra att jag var född tjugo minuter över fyra på eftermiddagen den nittonde juli 1927; en tisdag. Jag vägde 3 200 gram och var 495 millimeter lång. Jag tvivlade på att det var Alva som var mor. Numera är jag väl närmast böjd för att tro att hon också verkligen var det. Men jag är inte övertygad.

Stamträd och släktskapsförhållanden är av samhällelig betydelse. Jag kan säga: Min farfarsmorfarsfarfarsfarfarsfarfar hette Erik Svensson och dog 1688. Eller jag kan säga: Eloise är min tremänning. Det är sant i samhällelig mening även om det numera inte är av större betydelse när släkterna upplösts och sysslingar mycket väl kan råka slå ihjäl varandra utan att mena något särskilt med det. Men om jag skulle mena att påståendena också var i biologisk mening sanna så hade jag kommit långt ut på gungflyet. Då ungefär 14 % av alla barn vid blodgruppsbestämningarna under de stora hälsokontrollerna visat sig ha annan blodgrupp än de kunnat ha om den som officiellt var deras far och trodde sig deras far också verkligen varit deras far skall det en vis man till att känna sina sanna tremänningar.

Men om faderskapet är osäkert så är inte moderskapet mindre tveksamt. Jag var med när min dotter föddes i Paris och nog föddes hon. Sedan fick jag ett papper. Dotter född. Med det skulle jag gå till myndig-

heterna. Ville jag kunde jag skriva Moder okänd. Sådan är Code Napoléon. Det gjorde jag inte. Men jag kunde ha gjort det. I Sverige skulle det inte gå. Men likaväl som jag vet att folk suttit av fängelsestraff åt varanda vet jag att folk fött barn åt varandra. Det är inte märkligare att gå in i sjukvårdsapparaten i annat namn än det är att gå in i rättsväsendet i annat namn. Förr, innan personnummer och data följde oss genom livet, var det än lättare.

Någon bevisning för att hon skulle fött mig står inte att få. Men jag finner det troligt. Mest för att jag aldrig kunnat förstå vilket som skulle varit motivet till en mystifikation. Jag minns att jag frågade Gunnar om det en söndagslunch.

– Är jag din oäkta son?

Men han blev bara arg. Svarade inte utan gick från bordet och smällde igen dörren bakom sig. Jag bör ha varit tio år eller så. Mina systrar var redan födda i varje fall.

Det var vid den tiden jag läste i Alvas böcker att sådana tankar var vanliga hos barn. De tydde på det ena och det andra. Det var för att jag visste att allting tydde på något annat som jag var så försiktig när jag talade med dem. Man fick passa sig så man inte blev tolkad. För det mesta var det ju inte så att det jag sade mig känna tydde på att jag kände något helt annat som jag inte sade och som de skulle leta fram. Oftast var det bara så att jag kände just det jag då talade om. Jag lärde mig vara försiktig och vakta på orden.

Vad jag tänkte på då som tioåring när jag läste att det var vanligt att barn grubblade över sitt ursprung

och trodde att det fanns någon hemlighet med deras födelse var att det mycket väl kunde vara så att jag var som alla andra men att det bland alla dessa som trodde att det var något konstigt med deras ursprung ju fanns en del, en liten del men dock en del, som faktiskt hade ett konstigt ursprung. Hur skulle jag veta att jag inte var en sådan?

Men jag menade inte att jag inte alls var släkt med dem. Vi var nog släkt på något sätt fast jag inte kunde förstå hur. Gunnar hade också hopväxta öronflikar. Det var ett tecken på den födde förbrytaren stod det i en av Alvas böcker. Den som handlade om Lombroso och annat och hade bilder av olika förbrytartecken. Fast vi var så väldigt olika också. Som det där med djur.

Jag ville alltid ha djur. Det hade jag haft på Gesta. Om somrarna när jag var på Kvicksta var jag mest med hundarna. Jag har alltid haft lätt med djur. Jag känner på mig vad de vill. Det är som med barn. Man behöver inte vara speciellt intresserad för att kunna ta hand om barn eller djur. Man bara gör det. Men Alva såg detta intresse för djur som ett tecken på emotionell störning. Hon hade läst om barn som blev störda och ville umgås med djur. Det kom därför att dröja till dess jag blev tolv på det trettonde innan jag lyckades tjata mig till ett tillstånd att ha djur. Då skaffade jag en tax.

Vid det laget hade jag börjat inse att det inte var mig det var fel på. Om hon någonsin insåg det vet jag inte. Jag tror det inte. I början på sextiotalet när jag kommit hem till Sverige och vi umgicks något var jag uppe på Västerlånggatan för att tala med henne om någonting. Jag hade med mig min dalmatiner, en tik som hette

Cheeta. Alva blev orolig.

– Hon läcker nog, sade hon.

Cheeta fick stå kopplad i badkaret när jag var där.

Hennes oförmåga att nå kontakt med djur var nästan rörande, kunde jag då tycka. Min dotter skulle ta hand om vår katt när vi skulle resa till Afghanistan 1965. Alva lovade att ta korgen med katten på tåget till Göteborg. Det var en stor svart hankatt med vita tassar; en typisk Sörmlandskatt. En god råttfångare. Den avskydde att sitta i korg. Den hade klöst och krafsat för att söka ta sig ut. När min dotter fick korgen med katten av Alva öppnade hon försiktigt på locket. Katten for iväg över golvet och tog sedan ett språng upp på hatthyllan. Där låg den och tryckte. Piskade med svansen och gjorde dovt hotfulla läten.

– Men den trivs i alla fall, sade Alva. Den viftar på svansen och kurrar. Och hon skämtade inte. Hon var oemottaglig för signalerna. Hon saknade intuition. Djurs beteende var något som stod att läsa om i bok och hon tolkade beskrivningarna fel.

Det var med barn som med djur. Hon kunde inte ta i dem och hon förmådde inte reagera spontant på signalerna. Hon läste sig till barnkunskap. Att hon då när jag var fem, sex år ledde kurser i barnpsykologi och föräldrakunskap tycktes mig som utslag av svart och surrealistisk humor såfort jag blivit gammal nog att reflektera över det.

Hon hade ingen hand med barn. När jag blivit vuxen och hade egna barn såg jag hur valhänt hon tog i dem. Som om hennes händer inte riktigt hörde till kroppen. Hon skrattade gällt och hennes röst var spänd när hon

försökte jollra med dem. Barnen såg på henne och började skrika och blev blåa om kinderna. Hon hade kalla fingrar.

Jag tvättade mig själv. Men Alva gav mig goda råd. Det var viktigt att vara ren om stjärten och ha rena underkläder ty man kunde ramla under en spårvagn och komma på sjukhus och där skulle det annars upptäckas att man inte bytt kalsonger. Hennes mormor hade sagt åt henne:

– Ingen ser din tomma tarm,
men alla ser din trasiga barm.

Det gällde att vara ren under.

På Kungsholmsstrand sket jag inte. Jag gick på toan och hade öppning och den bruna smet jag lämnade efter mig hette fekis. Det var bara äckliga människor som daskade varandra på stjärten. Det skulle jag aldrig göra. I Säter när Alva en gång skulle hjälpa farmor i köket med att knåda en deg, sade hon:

– Var har tant verktygen?

– Använd händerna, Alva lilla, sade farmor. Det går så bra så.

Det är möjligt att det var denna motvilja mot kroppsfunktioner och kroppslighet som gjorde att Alva inte berättade att hon var havande och att släkten därför blev överraskad över att jag föddes och plötsligt fanns till. Jag är ju numera benägen att hålla det för troligt att hon är min biologiska mor. Men det var mer än så.

Den som ser efter i den biografi som skrivits om henne kommer att märka att jag aldrig föds. Hon studerar i England och Tyskland 1927, arbetar på en

licentiatavhandling: ”Kritik av Freuds drömlära” 1929 men avbryter arbetet då hon får ett Rockefellerstipendium och reser till USA i oktober 1929. Min syster Sissela får födas också i biografin sju år senare, i december 1934, mitt under diskussionen om ”Kris i befolkningsfrågan”. Men jag misstänkte redan då att hon var mer av ett debattinlägg än ett barn. Man kan naturligtvis hävda att denna ovilja att nämna sin förstfödde är ett utslag av omsorg om privatlivet. Men det är i så fall en skygghet långt bortom normalitetens gräns. Som barn hade jag inte mycken förståelse för den. Man kan säga att jag inte upplevde det som om jag bedrogs på min förstfödslorätt utan på min tillstymmelserätt.

Med Sissela och Kaj var det lite annorlunda. De blev också lite annorlunda. Den märkliga kontaktlösheten var nog densamma. Det märktes på Kaj. Hon vägrade att tala förrän hon var nästan fyra år. Hon bara grymtade och pekade. Gunnar tyckte att detta var mycket lustigt och berättade det som rolig historia och tog fram Kaj till främmandet och visade upp henne. Jag kanske bör tillägga att Kaj var en överbegåvad och rätt rar unge som tyckte om djur och släktingar. Sissela var den de tyckte bäst om. Gunnar kallade henne ”Skenhelgonet”. Det var hon stolt över. Hon var den som var mest lik dem.

Jag lämnades bort från det jag var liten. Så kom jag att bo på Gesta. Senare bodde jag hos olika släktingar. Inte någon gång tillbringade jag sommaren med Alva och Gunnar. De undvek att ta mig med efter det vi kommit hem från Schweiz när jag var fyra. Såfort jag

fyllt sjutton och börjat som volontär på Värmlands Folkblad gav Alva bort mitt skrivbord och allt mitt skräp – de tidningar och tidskrifter jag sparat – kastades och jag förlorade mitt rum. När jag sedan kom till Bromma och bodde hos dem fick jag bo nere i skyddsrummet. Det inredde jag med madrasser och låga bord och blomkrukor med gröna klängväxter.

Men i och för sig skulle detta inte betytt så mycket. Om barn skulle ta skada av att vara skilda från föräldrarna större delen av barndomen då skulle den brittiska överklassens och den franska bourgeoisiens barn tagit obotlig skada under tvåhundra år. Vilket bevisligen inte var fallet. Inte heller tog barnen till den svenska handelsflottans folk skada.

Det jag dock upplevde som barn var att man inte bara höll mig undan och inte ville veta av mig utan att man tyckte direkt illa om mig. Jag var ett fel.

# XII

Nu blåser det och telefontrådarna sjunger. Hela världen är vit och vägen är nyplogad. Det har farfar bestämt. Längs dikeskanten står stora kvastar. På stolpen sitter en skata och ser på mig. Den har lagt huvudet på sned och bligar på mig. Står jag under stolpen och lyssnar kan jag höra allt prat i världen dra genom telefontrådarna. Men det är så mycket prat att allt blir en sång i vinden. Skatan bryr sig inte om mig. Den bara bligar.

Jag pulsar uppför backen där korna går om sommaren. Det ligger snö i luften och himlen är grå. Enarna står alldeles tysta i backen och därbortanför börjar skogen. Granarna släpar grenarna mot marken i snön. Alldeles under de två stora enarna gör jag fyra änglar. Jag är mycket noga när jag gör änglarna. Snötäcket är helt vitt och nästan obrutet. Det går bara ett harspår därnere. Och så mina egna fotspår. De fyra änglarna flyger så nära bredvid varandra att de håller i varandra ytterst med vingspetsarna. De har vingar med små gripklor. De är som fladermöss ungefär men mycket större och alldeles vita. Försiktigt lägger jag mig på rygg i snön och sträcker ut armarna och gör vingar i snön med dem. Sedan reser jag mig utan att göra onödiga spår och måttar in nästa ängel. Nu flyger två

änglar under den vänstra enbusken. Jag går tillbaka i mina spår och gör den tredje ängeln mot den högra enbusken och sedan går jag ut i snön och gör den fjärde ängeln. Så kliver jag försiktigt tillbaka ner mot vägen i mina egna spår.

Spåret går nu rakt upp från vägen och kommer fram till de två enarna precis mitt emellan dem. Där går spåret till vänster och till höger. Spåret är som en pelare med bjälke på. Ovanpå bjälken står fyra änglar och håller varandra med klorna i vingspetsarna och över dem står de två svarta enarna.

Det är kallt. Jag stampar för att bli varmare. Jag har fått snö under byxorna och snö under kängskaften och det nyper i tårna. Jag går hemåt förbi skolan. Skolgården är inte renskottad. Det är bara en gång skottad upp från vägen till skolhuset och en annan gång från skolhuset till uthuset. Barnen har vinterlov. Flaggstången pekar upp ur drivorna mot den grå himlen. Granhäcken mot vägen är hög och spretig. Snart skymmer den skolan. När jag kommer förbi häcken känner jag vinden. Den drar över fälten och drivorna ryker. Bortom fälten lyser det hos moster Rut. Hon är min moster. Elon är min morbror. Han är arrendator här på Gesta gård. Ulla är min kusin. Hon är fyra månader äldre än jag. Deras hus ligger uppe i backen. Klätterträdet vi leker i om somrarna står alldeles nere vid åkern. Nu är det svart och knotigt och utan löv. Om fälten vore sjö så bodde de på en ö.

De vida vita fälten är en stor sjö. De är en vik av Mälaren. Drivorna är vågor som stelnat i kylan och de ryker i vinden. Backarna sticker upp ur sjön. De är

holmar och kobbar och långt därborta ligger landet mörkt vid synranden. Drivorna börjar skölja upp över vägen. De går på tvärs över den plogade vägbanan. Jag får pulsa mig fram.

Gösta har sagt att allt här var sjö en gång. Han är fästman. Han skall gifta sig med Elsa. Hon är min faster. De är folkskollärare båda två. Nu kommer snön på riktigt. Det yr i luften. Det sticker mot ansiktet och kliar. När jag kommer runt den stora kurvan och gått förbi ladugården och de röda husen ligger gården där. Huset är stort och vitt och taket är svart. Genom yrsnön ser jag dess fönster lysa. Det lyser i kontoret och det lyser i köket och det lyser däruppe på andra våningen. Gårdsplan är plogad och sandad men snön vandrar in över den. Nu mörknar yrvädret och de stora öppna fälten därnedanför börjar tona bort i mörker och snö men huset är upplyst och därinne är varmt. Jag går mot köksdörren. Jag stampar av mig det värsta på bron och öppnar dörren.

– Om fälten vore sjö så bodde vi på en ö, säger jag.

– Skynda dig och byt strumpor nu så du inte förkyler dig, säger farmor.

Jag står i salen med pannan mot fönsterglaset och ser ut över fälten i mörkret. Ibland tycker jag att det glimmar av ljus borta i yrvädret. Det verkar vara från Ulriksberg till. Och vi är stora skepp om natten på havet. Söderut på andra sidan denna fjärd av stora fält ligger Kumla och Ulriksberg för ankar vid sina skogsbackar och längre in i vikarna Björkeby och morfars Kvicksta och österut stävar Vannesta och Stora Eneby bort i mörkret och ute bortom Toresunds kyrka finns

Norrby och Herrestad och Salby och Räfsnäs fast sedan är det bara Hista och så är man nere vid Mariefred och slottet. Norr om vägen är Åkerby och Vaxäng för sig själva borta bakom ett trångt sund mellan skogarna. Sedan finns det vanliga bondgårdar också. Men det här är herrgårdarna i natten.

Jag hör Edit komma. Hon sätter ner en bricka på bordet och gör iordning. Det slamrar lite. Jag reser på mig och lutar inte pannan mot det kalla glaset längre. Det har blivit en immig fläck på glaset där jag andats. Men jag ser Edit i det svarta glaset. Hon dukar på bordet bakom mig.

– Kom nu Jan, säger hon.

Det är varm mjölk med socker och en kanelbulle till.

– Tack snälla Edit, säger jag.

– Drick nu så du blir varm, säger hon.

Jag dinglar med benen när jag dricker mjölken. Jag når inte ända ner. Tipp ligger under bordet. Tipp är gammal nu och snarkar. Då och då släpper han väder.

– Tipp fiser, viskar jag så ingen kan höra mig.

Jag kavar på stolen för att kunna sträcka ut foten och peta på honom.

– Tyst med dig Tippen, säger jag.

Han snörvlar till och vaknar. Han bryr sig inte om att resa på sig ens. Han hasar sig ur räckhåll för mig. Så somnar han igen. Han snörvlar och snarkar och släpper väder. Man måste ha gett honom ben igen. Nu har han börjat drömma också. Han springer i sömnen och försöker skälla men det blir bara gnyenden och smågläfs. Jag undrar vad han drömmer. Han kanske drömmer att det är sommar och att vi springer och att

jag kastar pinne åt honom. Ett tag tänker jag krypa under bordet och väcka honom. Han får ett så förvirrat uttryck i ögonen om man väcker honom när han sover. Det dröjer en liten stund innan han riktigt vet var han är. Men det är nog synd om honom när man väcker honom på det sättet. Han är ju gammal nu och stel i bakbenen när han skall gå nedför trappan. Jag har sett att han hasar ner ibland. Bakbenen bär inte och han sätter sig och halkar ner. Men jag har inte sagt det till någon och jag försöker hjälpa honom ner utan att någon får syn på hur det är för man skjuter ju gamla hundar. Tipp är egentligen alldeles för gammal.

– Det börjar nog bli lite synd om Tippen, säger farfar.

Tipp har inte varit med ute i skogen på ett par år nu. Vi har en sådan häst också. En som är för gammal till allting men som får vara kvar ändå.

När vi äter kväll är farfar inte hemma. Han är på sammanträde. Farmor och jag äter ensamma. Hon läser sedan och jag håller på med mina bilar. På natten vaknar jag av att det slår i dörrarna. Det är Mela som kommit hem från Stockholm. Hon är min faster. Klockan är nästan tolv. Hon är glad. Hon öppnar dörren och tittar in. När hon ser att jag är vaken säger hon:

– Skall jag sjunga paraplysången?

Hon går ut i hallen och hämtar ett paraply. Så spänner hon upp det. Hon sitter på min sängkant och sjunger om Jon Blund den lille med paraplyet. Det är roligt. Sedan måste jag ha somnat meddetsamma för jag minns inte att hon gick.

# XIII

1927 hade Alva och Gunnar en lägenhet vid Atlasgatan i Stockholm. Det bodde många yngre akademiker och radikala intellektuella där i Atlas då. Det låg nära högskolan och var ett nybyggt och välplanerat område. Nu är det hårt nedslitet. Alla affärer har upphört. Gun och jag bodde i en tvårummare vid Vulcanusgatan två kvarter längre bort i mitten av femtiotalet. Vi har fortfarande kvar ett övernattningsrum där i huset.

Till Gesta kom jag första gången när jag var fjorton dagar. Det var också på Gesta jag döptes. Då var jag tre veckor gammal. Farfar kallade ihop släkten. Farmorsmor och farmorsfar kom ner från Solvarbo. Farmorsfar skulle snart dö då. Morfar och mormor, mostrar och morbröder och fastrar och farbror Robert. Farfar hade kallat på prästen från Toresunds kyrka och jag döptes i salen på Gesta gård. Efteråt drack man kaffe i trädgården. Herrarna var klädda i frack med vit fluga. Utom morbror Stig som bara var tio år. Han var dock nyklippt och vattenkammad och bar slips och kavaj.

Alva och Gunnar brukade ha mig på Gesta. Farmor tog hand om mig. När jag var ett år och tio månader kom Alva med middagståget till Läggesta för att lämna av mig. Farfar hämtade med bilen. Det var den 18 maj

1929. Några veckor senare var Alva och Gunnar i London och sedan reste de till Amerika. Den 13 maj 1930 stod det i tidningen att Gunnar blivit professor i Genève. Farmor visade mig bilden. Den 26 juni det året kom Alva och Gunnar från Amerika för att hämta mig till Schweiz. Gunnar hade skaffat bil i Amerika och körde ner genom Sverige och Danmark och Tyskland och Frankrike med Alva och mig och faster Mela som hade tagits med för att ta hand om mig. Till hösten 1931 var Alva och Gunnar tillbaka i Stockholm. Då skaffade de en våning vid Kungsholmsstrand. De blev socialdemokrater och började i politiken men jag var för det mesta på Gesta. Strax därefter blev Gunnar professor i Stockholm.

Ända till dess farfar dog och Gesta såldes och det var auktion och farmor flyttade till Mariefred det år jag skulle fylla sju var Gesta hemmet och tryggheten och det självklara. Farmor hade haft hand om mig. Det fortsatte hon med. När jag inte kunde placeras hos någon annan i släkten tog farmor hand om mig. Också under kriget när Alva och Gunnar rest till Amerika kom farmor för att sköta allting. Jag var ju rätt stor då, fjorton år, men mina systrar var små. De hade inte börjat skolan ens. Farmor var ju sextiotre år då så det var rätt slitigt för henne med tre barn och stort hus. Det tänkte jag nog inte på. Krig var det också. Hushållet tungarbetat med mycket att stå i. Fast hon fick mig att sköta pannan. Den var koleldad och hon körde upp mig tidigt på morgonen att gå ner i källaren och raka ur och fyra.

Från de första åren på Gesta minns jag naturligtvis

ingenting. Eller, rättare sagt, de minnesbilder jag tror mig ha där är sådana som farmor skapat åt mig. Hon återkom under åren framåt ständigt till hur jag var under mina första år då hon helt fick ha hand om mig. Från femårsåldern och sexårsåldern däremot minns jag ju mycket. Men ännu på sextiotalet när hon var långt över åttio och jag gick mot de fyrtio sade hon:

– När vi var inne i Strängnäs och gick på konditoriet sade fröken som serverade till dig: Vems pojke är du då? och då svarade du: Jag är farmors Jan. Minns du det?

– Jo, jag vet, sade jag.

– Och när din farfar frågade vem du var svarade du: Jag är farmors lilla gulligubbe. Minns du det?

– Jo, sade jag.

Om vi inte var ensamma brukade jag säga åt henne att vara tyst då och om hon börjat gråta, hon hade ju så lätt att bli rörd, sade jag åt henne att låta bli. Jag tror jag var den enda som kunde säga det på allvar utan att hon tog illa vid sig.

Ju äldre hon blev ju mer berättade hon från mina första år. Hur rar jag varit. Och hur klok jag varit. Och hur snäll jag varit.

– Du var till stor glädje för oss alla och vi tyckte så mycket om dig. En gång när du var två år fyllda sade du plötsligt vid matbordet: Jan äta upp i tak så farmor rädd och farfar rädd och Mela rädd. Och vi funderade först alla vad du kunde mena men tillslut förstod vi och då var du så förtjust. Du menade att du skulle äta så du nådde upp i taket och då skulle alla bli rädda för dig.

– Du var alltid så full av liv. När du var två och ett halvt år lämnade jag dig ensam en gång i övre hallen.

Men jag hade stängt grinden till trappan naturligtvis. Men det stod en kaffebricka på bordet. När jag kom tillbaka så kom du mot mig och såg så nöjd ut. Jan har gjort ett ting till farmor, sade du. Jag undrade vad det var och så såg jag vad du gjort. Gräddkannan var halv med grädde och du hade fyllt den med socker. Och alla sockerbitar som blivit över från sockerskålen hade du lagt i rad på brickan. Det kan du inte minnas.

– Gråt inte, farmor, sade jag.

– Och sedan vid julen 1929 var du ensam i salongen några minuter och det var alldeles tyst så jag borde ha blivit misstänksam men jag satt och sydde och då kom Lilly vår köksa och ropade: Frun, frun, Jan har haft sönder alla stolarna i salongen. Hon förstod ju inte hur det var. Sitsarna gick ju att lyfta ur. Men du hade förstått det. När jag kom in i salongen satt du där lilla fulingen på soffan med en så belåten min och alla åtta sitsarna runt hela golvet. Vad har du nu gjort, Jan, sade jag. Soffan är inte sönder, sade du. Så du var så glad att soffan inte var sönder. Så lagade vi stolarna tillsammans och du lovade att inte göra så mer. Det tog du i hand på.

– Jag kanske inte gjorde rätt alltid, sade hon. Det är ju inte så lätt att ha hand om ett litet barn. Man jag gjorde så gott jag kunde.

– Farmor skall inte gråta, sade jag.

– Nej, sade hon, det skall jag inte. Men jag var tvungen att fostra dig också. Jag vet inte om jag handlade rätt. Jag grubblar ofta på det numera men jag handlade efter min övertygelse. Men du kanske säger mig att jag handlade fel och gjorde orätt mot dig.

– Nu ska farmor vara lugn, sade jag.

– Vår största strid hade vi om en halv pepparkaka och det var när du skulle fylla tre år. Vi hade varit ute och gått en timma du och jag och pratat och haft så trevligt. När vi kom in var middagen färdig och jag plockade av dig alla ytterkläder och så sprang du direkt, utan att fråga, till buffén och tog en brun pepparkaka. Det var väl inte så farligt men det var onödigt strax före maten. Jag gjorde iordning en portion mat åt dig på tallriken och det såg du och kastade halva pepparkakan bortöver golvet. Då sade jag: Tag upp kakan nu Jan, så får du god mat. Då svarade du: Nej det kan Jan inte. Det kan du nog, sade jag. Nej, sade du, det kan Jan inte. Jag bad dig flera gånger. Samma svar alla gångerna. Men du var inte ond och inte jag heller. Då sade jag: Jag kan hjälpa dig. Och jag satte dig på golvet och med min hjälp höll du handen över kakan. Men du sade: Jan kan inte. Vi höll på en lång tid. Till sist måste jag mot min vilja luva dig hårt i håret men du sade bara: Jan kan inte. Jag gjorde vad jag aldrig gjort åt dig förr och jag luvade dig hårt flera gånger. Men du sade bara: Jan kan inte. Jag blev svettig och varm. Jag ångrade mig så bittert att jag börjat. Du sade bara: Jan kan inte. Och du började gråta. Och vi grät båda två så tårarna rann och det måste ha varit en härlig syn men vi var alldeles ensamma i vår strid och ingen såg oss. Till sist tog du den. Men då hade du fått flera hårda luvar. Så steg du upp meddetsamma och tog mig om halsen och grät och sade: Jan är farmors snälla gosse. Visst är du det, sade jag och grät jag med. Och sedan åt du en ordentlig middag och var snäll och glad som alltid. Dagen efter

när jag gick till kakskåpet då kom du springande och sade: Snälla farmor, Jan få pepparkaka? Det fick du. Då sade du för dig själv: Jan inte kasta den kakan heller. Jag minns så mycket och jag ligger ofta vaken om nätterna och grubblar om jag gjorde rätt mot dig den gången eller om jag var för hård. Men jag gjorde vad jag trodde var rätt.

– Grubbla inte farmor, sade jag. Det var nog rätt.

Själv har jag funderat lite på hur hon såg mig. Det hände ju att vi kom ihop oss senare. Hon var ju viljestark.

– Nej du, sade hon. Här är det jag som bestämmer. Det är lika så gott du vet det.

Men riktigt fel kunde jag aldrig göra i hennes ögon. Hur det än var och vad jag än gjorde och hur man än skällde på mig så var hon beredd att tycka att jag gjorde rätt. Hon kunde undra och hon kunde ligga vaken om nätterna och grubbla och hon kunde sucka och hon kunde till och med börja gråta så jag fick säga åt henne på skarpen att låta bli men vad de andra än sade kunde hon inte se några riktiga fel på mig.

Faster Elsa visade mig ett brev häromdagen. Det hade farmor skrivit henne 1940. Jag hade just förts hem till Sverige från New York och var sur på hela världen. Man hade placerat mig hos min farbror Robert som då var rektor på Marieborgs folkhögskola. Där fanns alla kusinerna och farmor hade uppsikt över dem:

"Barnen har så roligt med allt möjligt som här finns. Mats och flickorna är mest tillsammans. Roligt för honom att nu ha sällskap. Och Jan är *mycket* snäll, är ju den lättsköttaste av alla, det är klart. Han är ju den

älste också.”

Vid det laget torde farmor ha varit den enda som såg mig så.

Senhösten 1946 när Birgit lämnade mig och jag var mycket ledsen, det var ju den första flicka som jag verkligen bott ihop med och inte bara legat med, reste jag upp till farmor i Säter. Jag läste Sandemose och skrev dikter. Då sade hon en dag vid middagen:

– Du tycker jag är en gammal gumma, gör du inte?

– Nja, inte direkt, sade jag.

– Du tycker jag är senil och sentimental, gör du inte?

– Nej, sade jag, det gör jag nog inte.

– Det gör du nog, sade hon. Det gör du nog.

Alva är blond. Farmor var mörk. De hade olika röst och olika utseende. De var olika typer. Tre gånger har jag varit gift men ingen av mina hustrur har varit blond och ingen har varit lik Alva till typen. Ingen av dem har eller har haft hennes kallt flöjtande röst. När jag nu tänker efter märker jag att jag nästan aldrig ens varit samman med en blondin. Jag tycker inte om blondiner. Bara två har varit blonda. Trots allt har de ju inte varit fler än att jag kan minnas dem. Det var korta och inte vidare lyckade förhållanden. Misstag!

Nu när Gun är 56 är hon också faktiskt rätt lik farmor som hon var vid farfars död 1934. Hon är jämnårig med det årets farmor också. Det finns ett likartat drag kring ögonen. Hårfärgen och längden och sättet är likartat också. Båda kom de norrifrån. Påbråt var likartat och familjebakgrunden med. Gun är inte gråtmild. Men det blev farmor först senare, upp mot de sjuttio och mest

mot mig. Annars var hon nog känd för seghet och viljestyrka.

Också Mela som ju hade hand om mig mycket under åren på Gesta var mörk som farmor. Det var under de tidiga barndomsåren på Gesta jag präglades till att som vuxen mest gå i sällskap och gifta mig med kvinnor av ett visst utseende och ett visst sätt. Sådana med mörkt hår och röster som inte var gälla.

Att jag präglades på Gesta är inte konstigt. Det är så vi alla präglas som barn. Barnet är mannens fader. Men det innebär inte att det skulle vara farmor jag sökte i kärleksförhållanden och äktenskap. Det jag sökte formades såvitt jag förstår långt senare; från tolvårsåldern någon gång.

Det finns vissa kvinnor jag reagerar för såfort jag får se dem. Och jag får syn på dem omedelbart i ett sällskap, på ett möte, såfort jag kommer in i ett rum. De står fram klart synliga mitt bland alla. De har ett visst sätt, en viss hållning, rör sig något annorlunda än andra och har en timbre av särskilt slag i rösten. Jag kan inte säga att de är lika varandra. Men det finns ett drag kring munnen och en viss blick och en frankhet som är gemensam. De är inte sminkade och har inte frisyr. Några är sådana bara några korta månader som tonåringar och andra förblir likadana genom fem barnsbörder och jag möter dem tjugofem år senare och de har inte ändrat sig fast utseendet är annorlunda.

Det där har jag inte talat om och jag har ju inte gått kring och stött på dem och sökt sy upp dem eller så. Det är inte ens förälskelse. Det är bara så att jag vet att det är kvinnor jag skulle kunna tänka mig att leva med. Jag

ser dem. De andra kommer mig inte vid utom sådana jag reagerar negativt mot. Så här har det varit sedan jag var tonåring och jag antar att det är så för alla. Men jag har inte diskuterat det och jag trodde att ingen märkte det förrän Gun sade:

– Ja, det är ju en av dina flickor.

Vi hade levat tillsammans i tio år då.

– Vad menar du, sade jag.

– Jag har ju god syn, sade Gun. Och jag känner dig så jag ser dem nästan innan du hinner se dem själv.

Jag blev generad. Jag tror jag rodnade. Det var som om hon öppnat en lucka och tittat in i mig. Sådant brukar vi ju inte göra. Om man lever ihop bör man inte analysera varandra eller visa för stort intresse för varandra på det sättet. Man skall respektera varandras integritet. Det bör finnas gränser för intimitet och förtroende om ett äktenskap skall hålla. När man börjar tala ut då har man tagit första steget mot en skilsmässa. Det vet jag ju av erfarenhet. Det är ju inte första gången jag är gift.

– De märker det inte, sade Gun. Men det är med sådana du känner obehag inför som andra kan märka det på dig. De kan ju inte hjälpa det och har ingenting gjort. Det är då jag ser till att du är artig och hövlig åtminstone.

Sedan har vi inte talat mycket om det. Men detta jag reagerar för är drag jag bestämde mig för – eller bestämdes för – av romaner och teckningar och målningar från tolvårsåldern och framåt. Filmer betydde mindre (även om Barbara Stanwyck kanske spelade en roll för mig). Tolv, skriver jag. Det var då jag läste

"Lorna Doone". Det var Nelson Wheeler som lånade mig den. Vi gick i samma skola och han bodde granne med mig i New York. Han hade vuxit upp i Kina.

Vi präglas under barndomen men vi bestämmer oss i det begynnande vuxenlivet. Det finns ett språng däremellan. Gesta präglade mig men jag kan inte reducera 1982 års känslor till 1930 års upplevelser.

Det är nog riktigt. Men jag vaknade i natt och tänkte på detta med "Lorna Doone" och undrade varför jag just valt den romanen till utgångspunkt för ett vuxenblivande. Sedan gick jag ner i arbetsrummet och tog fram volymerna. Jag har ju inte läst i dem på fyrtio år. Visst skrev R.D. Blackmore en lysande historieroman för mer än hundratio år sedan. Men jag undrar över den tolvårige Jan Myrdal. Ty när hjälten, John Ridd, är fjorton år faller han i händerna på de skurkaktiga Doones. Han räddas ur deras klor av Lorna Doone som bara är barnet. När han blivit vuxen söker han henne åter. Han hatar familjen Doone som dödat hans fader. Han beskyddar Lorna mot dem och tillslut gifter han sig med henne. Och Lorna Doone är en gestalt som mer påminner om min barndoms Stella än om de kvinnor jag reagerar inför idag.

Det är inte farmor som präglat upplevelsen av Lorna Doone för tolvåringen. Det är nog säkert. Men vem och vad – om ens någon – vet jag inte. Bakom den luckan ser jag ingenting. Där är bara natt och yrsnö.

# XIV

En vårdag glittrar en zeppelinare högt uppe i luften. Den kom över sjön och fortsatte bort mot Frankrike. Det var i Versoix. Det var den dag då luften var hög och klar och man kunde se Mont Blanc. De vuxna fanns runt mig i trädgården. De pekade och jag minns ordet: zeppelinare.

Det tillhör den tidigaste gruppen av minnesbilder. Den som kan dateras. Alla bilder från Versoix måste vara från hösten 1930 eller våren 1931. De från Gesta kan vara så sena som 1933 eller till och med 1934 när jag skulle fylla sju. Men zeppelinaren denna glittrande vårdag gled fram över Lac Leman när jag skulle fylla fyra.

Trädgården minns jag. Och huset. Det var vitt och två våningar högt och hade svart balkong med smidda järnräcken och gröna fönsterluckor och från matsalen kom man rakt ut i trädgården genom höga glasdörrar. Jag hade en trampbil också. En stor bil. Jag körde omkring på trädgårdsgångarna. Mela satt i vilstol och läste. Ibland lade hon boken på gräsmattan och solade sig. Hon var med för att sköta mig men också för att vila upp sig. Hon hade varit sjuk. Det fanns en barnflicka också. Jag minns inte hennes namn. Hon går med mig

på en väg. Vi har kommit utanför murarna och det är inga hus. Det är fält kring oss och bergen därframme är snötäckta och det är vår och det blåser. Det blåser mig rakt i ansiktet och jag är arg och blåser tillbaka så säger jag:

– Je suis fatigué!

Hon lyssnar inte på mig. Hon håller mig i handen och vi fortsätter att gå mot Versonnex till. Jag ropar:

– Je suis fatigué!

Men hon bara fortsätter att gå. Jag tutar och tutar som en båt om natten och slänger fram och tillbaka efter henne som en jolle i sin tross när hon håller min hand och jag har ju åkt båt ofta och också över havet och det blåser kallt.

Jag vet att vi bilar omkring i Frankrike för det finns bilder av mig vid Pont du Gard och i påvepalatset i Avignon och springande på arenans bänkar i Nîmes fast jag inte sett dem på en mansålder nu men jag har inga egna minnesbilder av något sådant. Det enda jag minns av bilen är att Gunnar kör mycket fort på en liten slingrande grusväg högt uppe bland bergen och berättar att om det kommer en buss måste han köra på utsidan och jag sitter därbak bredvid Mela och jag sitter på utsidan och Alva och Mela ropar och säger:

– Snälla Gunnar tag det lite försiktigare!

Men han bara skrattar och jag slänger hit och dit på baksätet och så plötsligt slirar vi ner i diket och jag åker mot dörren och dörren flyger upp och jag ramlar ut och när jag vaknar till igen står bilen mot en telefonstolpe nere i diket och därovanför är alperna alldeles vita och jag blöder lite. Jag har slagit i pannan och Gunnar säger:

— Sjåpa dig inte!

Sedan dess har jag ett ärr i pannan. En triangel. Som om jag stämplats. Ärret syns när jag blir kall och fryser eller när jag blir arg.

Jag hade fått nya stövlar när jag lämnade Sverige. De var av gummi. De var svarta och glänste. Jag sitter på muren mot sjön. Jag har själv klättrat upp på den och det är ingen vuxen i trädgården. Det är då jag tar av mig höger stövel och låter den falla i vattnet under mig. Vår trädgård går alldeles ner till sjön. Jag ser stöveln guppa på vågorna. Sedan fylls den med vatten. Den dricker vatten i nafs efter nafs och så vänder den och slår runt och sjunker bort. Efteråt är de stora mycket upprörda. De frågar mig hela tiden vad jag gjort med stöveln och jag säger att den är borta och de letar överallt och sedan frågar de mig gång på gång och tillsist säger Gunnar:

— Ungdjäveln måste slängt stöveln i sjön!

Men jag svarar inte på några frågor. Jag säger bara:

— Stöveln har kommit bort.

Här i Versoix dricker jag vin i vattnet till maten. Det gör man här. Man har också socker på smörgåsen. Först brer man smör på det mjuka brödet och smöret smakar här ingenting så man sockrar på det.

Mitt rum i Versoix minns jag inte. Av den franska jag talade i köket och med barnflickan minns jag bara att jag kunde säga att jag var trött fast ingen brydde sig om det. Några barn att leka med fanns det inte vad jag vet. Men zeppelinaren kom igen i det jag ritade flera år därefter. Den hade gnistrat och glittrat så högt uppe i det blå och glidit fram över sjön mot Frankrike till.

# XV

Harry och jag hade gjort en skattgömma under lekstugan. Den stod på plintar. Fyra stenar som målats vita. Det gick att åla sig in under den även om det var trångt. Där mitt under golvet hade vi skattgömman. Vi hade grävt ett hål och fodrat det med platta stenar. Vi plundrade byarna vida omkring och himlen lystes av brand när vi återvände tyngda av rov och vi kröp in under lekstugan och gömde bytet.

Dit samlade vi alla husets nycklar. Det tog nästan en halv dag ty vi fick smyga ur rum i rum och gömma oss väl så ingen såg oss men vi tog nyckel efter nyckel ur dörrar och skåpdörrar och även ur skrin och askar. Vi tömde hela huset på nycklar. Ingen hade sett oss. Vi hade stått gömda bakom kläderna i garderoben när farfar gick förbi och vi hörde hans steg komma. De var tunga. Sedan fortsatte de bort mot trappan utan att han fått syn på oss. Det blev liv och bråk på kvällen när alla nycklar var borta. Man förhörde mig. Jag fick säga som det var att alla nycklarna fanns i skattgömman under lekstugan. Ingen av de stora kunde åla in under golvet. Till slut fick de be mig. Jag ålade in under lekstugan medan de alla stod och såg på. Därinne hämtade jag nycklarna ur vår skattgömma. Men alla nycklar fanns

inte. De sade att det fattades flera stycken. Jag vet inte vad det blivit av dessa nycklar.

Nästa morgon var jag inne hos farfar på kontoret. Han arbetade med räkenskaperna. Han hade en liten silverbägare på bordet till höger om sig. Han frågade varför jag tagit nycklarna.

– Vi lekte bara, sade jag.

– Men varför tog du och gömde nycklarna?

– De var bytet vi räddade, sade jag.

Men han förstod inte riktigt vad jag menade. Han tittade på mig en stund och så fortsatte han att skriva. Han läskade med en rulle grönt läskpapper men bredvid läskpappersrullen låg ett alldeles nytt läskpapper som kommit med posten. Det var inte särskilt stort. Som ett avlångt kuvert ungefär. På den sida man inte läskade med var papperet alldeles vitt och glatt. Där såg man en lantman gå sående och åkern var nyplöjd. Han hade stövlar och storväst och mustascher och såg stark och frisk ut. Jag tittade på bilden. Jag hängde över bordet.

– Gå ut och lek med dig, sade farfar. Jag arbetar.

Han såg att jag tittade på bilden. Han tog läskpapperet med bild på och gav mig det och sade:

– Här har du. Gå nu ut och lek.

Jag gick upp i hallen på övre botten. Det regnade lite ute. Det duggade. Jag ville inte gå ut. Jag tog fram korna och hästarna och stängslen och grindarna och byggde en gård i hörnet mot trappen. Mot räcket ställde jag läskpapperet med bild på. Han var bonde där på gården. Edit gick förbi. Farmor gick förbi. Hon höll på med linnet. Man hade tvättat. Sedan kom hon

upp igen och tittade på mig.

– Leker du bondgård, sade hon.

Plötsligt böjde hon sig ner och tog läskpapperet.

– Det här får du inte ha, sade hon.

Hon var arg och gick nerför trappan. Hon gick till farfars kontor. Jag lutade mig ut över trappen, hade huvudet mellan spjälorna, såg henne öppna dörren och hörde vad hon sade.

– Har du ingen skam i kroppen? sade hon. Ger du barnet det här? Drick brännvin av svenska jordbruksprodukter.

Farfar svarade något men jag hörde inte vad han sade. Men farmor var arg och hon sade:

– Du är gammal nog att du borde veta hut. Han kan inte läsa, säger du. Men andra kan läsa.

Sedan stängde hon dörren och gick med läskpapperet till kakelugnen. Hon rev sönder det och tände eld på bitarna och sedan stängde hon luckorna. Först de svarta luckorna och sedan de blänkande mässingsluckorna. Det var inte roligt att leka bondgård längre och jag plockade ihop figurerna och lade dem i sin låda och sedan gick jag till fönstret och såg ut i duggregnet.

Det var så att farfar drack. Det hade man inte sagt till mig och det talade man inte om när jag hörde på och om man talade om det började man tala om annat när jag kom in i rummet men han drack och det visste jag. Han drack inte så att han ramlade omkull eller sluddrade eller var som en fyllgubbe. Sådana fanns ju. Men han hade en silverbägare bredvid sig när han arbetade och när han kom in efter att ha varit ute och sett till arbetet gick han fram till skåpet som hängde på väggen

bredvid dörren i kontoret och öppnade skåpdörren och hällde upp och drack. Ofta var han borta på sammanträde och sedan kunde det bli kalas och då kom han hem mitt i natten eller mot morgonen till.

Jag låg på golvet i hans kontor och tittade på bilder i Landtmannen en dag när hon kom in. Han satt vid bordet och skrev. Hon sade ingenting. Hon gick fram till skåpet och öppnade det. Det var som om hon räknade flaskorna. Så tog hon ut en av dem. Den hade mycket krusiduller på etiketten. Hon höll upp den mot ljuset. Det var bara bottenskyla i den. Så suckade hon och ställde tillbaka flaskan och stängde skåpdörren igen. Hon såg rakt på farfar och suckade en gång till. Jag har aldrig känt någon som kunnat sucka på det sättet. Hon höll läpparna sammanpressade och såg på honom och suckade. Han satt helt stilla. Så vände hon så förklädet flög upp och gick mot dörren. Just som hon stängde den tog han pappersvikten av grön marmor och kastade den efter henne. Den slog i dörren. Men hon brydde sig inte om det. Hon bara vände sig om som hon stängde dörren och suckade en tredje gång. Sedan var dörren stängd och allt var tyst. Efter en stund fick farfar syn på mig. Han andades tungt.

– Din farmor är en statarkärring, sade han. Hon kommer aldrig ur det. Hon blir aldrig annat än en statarkärring.

Han drack ihjäl sig. Han dog av att han drack. Han svullnade upp och man fick komma och tömma den svullna buken på vatten. Men under de sista åren drack han bara vermut. Det var doktor Renk i Strängnäs som sagt åt honom att han skulle dö om han inte slutade

med brännvin och konjak. Då hade farfar sagt:

— Men en liten vermut ibland för magens skull kan jag väl ta.

— Ja, en liten vermut kanske, hade doktor Renk sagt.

Sedan dess hade farfar bara druckit vermut. Morbror Stig som var grabb då berättade sedan att han därefter skickats i förväg när farfar skulle på kalas. Stig hade fått cykla fram mellan åkrarna med bud.

— Pettersson på Gesta dricker bara vermut.

Han fick lov att upprepa detta för sig själv gång på gång när han cyklade för att inte glömma det. Vermut var ett ord han inte hört tidigare.

Själv brukade jag berätta för mina skolkamrater i Olofsskolan när farfar dött att han druckit så mycket vermut att han kunnat bygga en manshög mur vermutflaskor från stora huset över till hönshuset. Men det kan inte ha varit sant. Någon sådan mur fanns inte. Antagligen var det något jag hört när det inte var meningen jag skulle höra. Något jag hört och ordrätt trott på.

Senare, 1937 och 1938, när jag var tio, elva år brukade farmor tala om det. Jag satt på soffan i köket och hon diskade och pratade.

— Du är så klok du Jan, sade hon. Man kan prata med dig som med en vuxen.

— Jag ligger vaken om nätterna och grubblar, sade hon. Jag grubblar om jag gjorde rätt som inte tog ut skilsmässa. Men man gjorde ju inte så på den tiden och jag trodde att det var bäst att fortsätta för barnens skull men det var så svårt. Vi hade svårt om pengar och han var ute på krogen och drack och så kom han hem och

gav mig en skamlig sjukdom också. Men jag ville inte skiljas för barnens skull. Och nu vet jag inte om jag gjorde rätt eller fel. Vad tror du?

– Egentligen var han inte elak och han ville ju det bästa för oss och i början smakade han inte en droppe. När man kom med flaskan, då sade han: Nej jag smakar inte. Men sedan när vi kom till Stockholm och han började med affärer så följde han med de andra ut på krogen för affärerna gjordes ju på krogen som han sade och det hade han ju rätt i och sedan blev det bara värre och värre. Kanske borde jag tagit ut skilsmässa då. Jag fick vara hemma med barnen och ha det fattigt och han var på krog med vännerna och sedan gick de till flickor.

– Men han var snäll egentligen och det var väl inte så lätt för honom. Han hade ju inga skolor eller så. Allt han kunde hade han fått lära sig själv och det låg honom alltid i fatet. De andra hade ju examen och titlar och allt. Han ville väl visa att han var likasågod han. Och det var han ju. Han arbetade ju hårt hela tiden. Men han kunde inte stå emot när de kom för att hämta honom till krogen och sedan gick det som det gick.

– Då på hösten 1914 var han i landstormen och hade trekantig hatt och hade köpt browningen där i lådan. Och de kom en dag och sade: Nu Pettersson är det färdigt. Nu skall du ut. Och han trodde på dem och satte på sig sin trekantiga hatt och tog sin browning och gick ut. Men det var bara lur för det var ingen mobilisering och i stället gick de alla på krogen. Han var inte riktigt glad åt det där fast han skrattade med. Han tyckte inte om att göras till åtlöje eller bli lurad.

Farmor hade diskat färdigt. Hon satt vid köksbordet och drack kaffe. Hon drack kaffe på bit. Tog sockerbiten i munnen och hällde upp kaffet från koppen på fatet och drack. Så gjorde man när det inte var främmande med. När hon druckit sade hon:

– Men han ville alltid att jag skulle vara fin. Han köpte hattar och sidenklänningar och när han var på det humöret kom han med presenter åt hela familjen. Men aldrig fick vi stanna på ett ställe. Han byggde och sålde och köpte och än hade vi en stor våning på Valhallavägen och än en liten lägenhet på Söder och mitt under kriget bodde vi ett tag i en villa i gamla Äppelviken och så ut på landet och han hann inte mer än skaffa en gård och börja rusta upp den förrän det var att flytta till nästa. Det var inte förrän han kom till Gesta han slog sig till ro. Men han rustade upp Gesta också. Han ville alltid arbeta och förbättra.

– Hade han fått studera hade han nog haft ett annat liv. Men det var ju inte så på den tiden. Och det var inte hans fel egentligen att det gick så illa med spriten. Andra kunde tåla det men han blev sjuk av spriten och svullnade. Det var något med bukspottkörteln, någon svaghet som var medfödd.

– Men det var så svårt allting och ingen fanns det att tala med. Jag var ju så ung när vi gifte oss. Bara barnet. Och det var så svårt och fattigt i början. Och nu ligger jag vaken om nätterna och grubblar om jag gjorde rätt som inte tog ut skilsmässa.

– Låt bli att gråta, farmor, sade jag.

– Men det gjorde man ju inte på den tiden och egentligen var han snäll också och han hade så vacker

sångröst. Det var ju i logens sångkör vi träffades. Och han hade aldrig smakat starkt innan han blev tjugofem.

# XVI

När det skulle bli sammanträde kom karlarna och de lade käpp och hatt på den stora svarta kistan i hallen. Några kom med bil och andra med häst och vagn. Var det vinter och snö kunde man inte höra gruset knastra under hjulen när de körde upp men då stampade karlarna på bron innan de kom in och sedan hjälpte Edit dem av med rock eller päls. Galoscherna stod på rad under kistan. Några var nya och blänkte.

Man kom från gårdarna i bygden men ibland kom någon från Strängnäs och det hände att prästen och läkaren och lärare och mejerist kom också. Farfar tog emot. Han hälsade på var och en. Tog i hand och sade välkommen.

Sedan satte sig alla karlarna vid salsbordet av ek. De tog fram sina papper och Edit kom med en bricka vichyvatten och glas. Farfar satt vid bordets kortända. Han var ordförande. Han slog med klubban i bordet och sammanträdet hade öppnat och då upphörde allt prat. Man talade i tur och ordning med alla papperen framför sig på bordet. Efteråt var det kaffe och så körde de iväg igen. Ibland var det några som stannade längre. De gick in i herrummet. Farfar tog fram konjak och Edit bar in vatten och glas. Sedan satt de och rökte och

pratade vid mässingsbordet.

Farfar var frimurare och högerman och i det kommunala och i vägstyrelsen och föreningsrörelsen som byggdes upp då. Han var respekterad och man kommer fortfarande ihåg honom trots att han dog redan 1934. I hembygdsboken "Toresund i Södermanland. Historia och historier" skrev Eric Blomqvist 1970:

> "*Kändisar på bygden.*
> Under alla mina år i Toresund har jag mött många människor, en del glömda och en del kvar i minnet. Sådana som i dag kallas kändisar minns man förstås bäst. En av dessa var C. A. Pettersson i Gesta, eller Gesta-Pelle som han kallades man och man emellan... Gesta-Pelle var en föreningsmänniska som vågade ha en egen åsikt och som kunde sköta en ordförandeklubba som få. Hans politiska läggning var åt höger, den gamla Högern, och han var nog inte älskad av alla. Kanske var det också faderns extrema högerriktning som gjorde att sonen Gunnar sökte sig till det socialdemokratiska partiet på 1920–30-talet."

Eric Blomqvist skrev också några ord om mig:

> "Under de första två tre åren av sin levnad vistades Jan hos farfar och farmor på Gesta. Fick han nån gång tag i farfars flintlåspistol kunde han sätta fullkomlig skräck i en del tanter på gården."

Jag kommer inte ihåg ryttarpistolen men jag måste

ändå haft den i minnet ty 1958 i Kabul köpte jag en ordentlig flintlåspistol med pärlemorinläggning till min son och lät skicka den till honom i Sverige med en resande jag träffade i Herat.

Jag gick bredvid när farfar hade ärende ner till snickerifabriken. Men jag fick hålla mig undan så jag inte råkade illa ut eller var i vägen eller störde när man resonerade. Jag fick småspringa bredvid honom ty han gick tungt med stora steg men han höll mig i handen och sade:

– Ser du hur det jäser i vägen när tjälen släpper?

När han skulle till Strängnäs kunde det hända att jag fick följa med.

– Nej, gossen stör inte. Han är bara sällskap.

Jag satt bredvid honom på framsätet. Mest satt han tyst när han körde. Men ibland sjöng han

Betänk dig, arme syndaträl:
Var vill du din förskräckta själ
För Herrens blickar gömma?

Sedan tystnade han och nynnade vidare under det att han körde. Någon gång sade han också någonting till mig.

– Ser du domkyrkans torn? Där var Thomas biskop för femhundra år sedan. Thomas Simonsson. Han var Engelbrekts vän. Det var på den tiden då unionskungarna fyllde landet med utlänningar och tillsatte fogdar som förtryckte folket och höll danska och tyska krigsmän i Sverige. Men Engelbrekt reste folket. Han såg till att vi fick en ordentlig riksdag i stället för bara

herredagar. Det är honom vi har att tacka för att Sverige är ett fritt land.

När vi körde in i allén mot Strängnäs sjöng farfar biskop Thomas frihetssång för mig:

O ädle svensk, du statt nu fast
Och bättra det som fordom brast!
Du låte dig ej förvända!
Du våge din hals och så din hand
Att frälsa ditt eget fädernesland!
Gud må tröst dig väl sända.

Det var sol över gatorna och blå himmel.

När vi var framme vid banken fick jag sitta på en soffa av ek med svart lädersits och svart läderdyna infälld i ryggen. Lädret var kallt. När han kom ut från kamrern var farfar på gott humör. Han tog mig till konditoriet. Han drack kaffe med wienerbröd och jag fick jordgubbssaft och en bakelse med mycket grädde på. När farfar tittade på klockan dinglade den lilla murarsleven av guld från kedjan. Men han ville inte berätta vad den betydde.

– Det får du veta när du blir stor, sade han. Jag skall se till att du tas in. Det gjorde jag med Gunnar och det har ju varit nyttigt för honom.

Det var redan sen eftermiddag när vi körde hem till Gesta igen. Nu kastade träden i allén långa skuggor över vägen. Till farmor sade farfar sedan när vi kommit hem:

– Här har du gossen. Han har varit snäll och duktig.

Farfar var en respekterad karl. Överallt hälsade man

på honom. Han hade bestämt att man skulle bygga det nya ålderdomshemmet vid Toresunds kyrka. Det var han som gjort ritningarna också. Det var farfar som bar ansvaret för Stallarholmsbron till Selaön. Han hade drivit igenom att bron skulle byggas. Det fanns mycket motstånd mot det men han hade slagit klubban i bordet och bestämt. När bron var färdig kom prins Wilhelm för att inviga den tillsammans med landshövdingen. I tidningen fanns en bild av farfar och prins Wilhelm som tog varandra i hand vid den nya bron. Men det fanns andra tidningar i skåpet också. I en av dem gick det en grov och svart rubrik över hela sidan. Där fanns en oval bild också. Ett fotografi som föreställde farfar. Godsägare C.A. Pettersson stod det under bilden. Men den stora svarta rubriken som gick över hela sidan löd:

STALLARHOLMSMUSSOLINI

Det handlade om brobygget.

– Murvlarna skriver som de har betalt för och förstånd till, sade farfar. Bron behövdes. Det går inte för sig att förhala frågor hur länge som helst. Privatintressen måste ge vika för det allmänna bästa. När bron behövdes måste någon ta ansvar och se till att det som är nödvändigt också blir gjort. Att somliga blir trampade på tårna och börjar gasta kan inte hjälpas. Nu finns bron där.

Problemet var att expropriationen inte var klar när brobygget sattes igång. Man berättade att en av bromotståndarna rest bort en vecka på begravning ute på Gotland. Han kom hem en kväll när det redan var

mörkt och allting tycktes vara som vanligt. Men på morgonen när han vaknade och släppte upp rullgardinen såg han en stor och nygjuten bropelare framför sig mitt i trädgården och äppelträden hade fällts.

Kanske var det därför farfar inte fick någon Vasaorden när Stallarholmsbron invigts. Men andra högermän med hårda nypor brukade få sin orden när de fått sin bro byggd. Man sade att han inte fick någon orden för att han gjort konkurs med sitt handelsbolag år 1909, mer än ett decennium innan han kom till Gesta. Men han var inte den ende som tvingats till konkurs. Andra kunde få orden trots att de kommit fram ur fattigdom och svåra affärer. Men Pettersson på Gesta kunde ingen orden få. Han hade gått i bondetåg och varit nationell och blivit godsägare och frimurare och högerman, betrodd i det kommunala, men sin Vasaorden fick han inte. Det är möjligt att det grämde honom. Men jag är inte riktigt säker. Det är möjligt det bekräftade någonting.

– Stark ström går med egna vågor genom havet, brukade han säga.

En dag stod han i dörren och såg på när farmor skulle tvinga mig.

– Jag vill inte, sade jag.

– Din vilja växer i skogen, sade farmor.

– Nej, sade jag. Nej, jag vill inte.

– Det ena du vill och det andra du skall, sade farmor.

– Jag vill inte ändå, sade jag.

– Du är envis men jag är gamlare, sade farmor.

Frågan var om jag skulle ta på mig tröja när jag

skulle ut. Farmor menade att tröjan behövdes. Jag menade att den inte behövdes. Jag minns inte vem som segrade. Jag skrek ju inte och det gjorde inte farmor heller. Vi bara talade till varandra. Men jag minns att farfar sade.

– Det är gry i gossen.

Senare, på sextiotalet och sjuttiotalet, träffade jag sådana som känt honom och som arbetat för honom när de var unga. Sådana han hjälpt att komma vidare.

– Han respekterade den som kunde arbeta, sade de.

Själv var han respekterad men inte älskad och omtyckt av alla. Det fanns sådana som ansåg honom hård.

Han dog som C. A. Pettersson. Det var femton år efter det att barnen bytt namn. När Gunnar hade tagit studenten och skulle läsa till jurist bytte han bort Pettersson mot Myrdahl efter sin farfars gård Myres. Alla Gunnars syskon följde efter i namnbytet. Så småningom försvann H ur namnet. Det var rakare att heta Myrdal utan H. Men farfar behöll namnet Pettersson. Han hade ingen gård som egen då. Det skulle dröja flera år innan han köpte Gesta.

Det fanns ju riktiga gårdsnamn i släkten bakåt. Farfars far hade varit Perers. Farfadern Myr. Morfadern Gunners. På farfaderns morssida Bu. På morfaderns morssida Grönings. Min farmor var från Knuts. Men de gamla namnen fick inte användas längre. Det var lag på det. Farmors bröder fick inte heta Knuts utan måste kalla sig Knutsgård. Ingen fick heta Myr eller Myres längre. Farfar behöll fadersnamnet Pettersson efter sin far Perers Petter Ersson när barnen bytte

till det finare namnet Myrdahl.

Men Gunnar bytte inte bara bort Pettersson, han gick med i Heimdal och och Nationella Ungdomsförbundet också och under tjugotalet blev han mer och mer dalkarl och bondpojk från Solvarbo by i Gustafs socken. Men där hade han ju aldrig bott och där hade han inte vuxit upp utan farfar hade lämnat byn och arbetade sig upp under det att han flyttade från det ena stället till det andra och bytte arbeten och gårdar och ibland var stockholmsbyggmästare och ibland var bonde i Uppland och åter var i Stockholm som grosshandlare för att till slut bli godsägare i Södermanland.

– Att Gunnar är född i Solvarbo i Gustafs är ju bara nästan sant, sade farmor. På den tiden var vi ännu skrivna där. Men din farfar byggde järnvägen då och Gunnar föddes i Skattungbyn i Orsa i en liten stuga vid vägen när man kommer från station. Vi bodde då hos en familj som hette Nissapers.

Men ju mer åren gick ju mer äktbondsk Solvarbopojk från Myresgården blev Gunnar. Ibland sade farmor ifrån:

– Jag är född Anna Sofia Karlsson, sade hon. Inte Karlsdotter. Det får det inte stå. Min far hette Carl August Mattsson. Men min mor var född Andersdotter efter sin far Orrbo Anders Ersson. Men Karlsdotter har jag aldrig hetat. Det måste ändras.

Hon såg till att uppgifterna blev riktiga i ”Vem är det”. Men hon kunde inte läsa engelska och i ”The International Who's Who” står det därför:

”*Myrdal, Karl Gunnar*... b. 6 Dec. 1898, Gustafs,

Dalecarlia: s. of Carl A. Pettersson and Sofie A. Carlsdotter."

När farfar dog begrovs han i Gustafs. Där på kyrkogården med utsikt över dalen låg de alla under järnkors och gravstenar. Perers och Myres och Knuts och Orrbo och Gunners och Skräddars och Grönings och Knäpps och hela denna stora menighet som levat hedersamt och kristligt. Där låg nu också farfar. Hans grav var den största. Den var ett eget gravfält på kyrkogården. På den tunga stenen stod skrivet i guld:

Godsägare Carl Adolf Petterssons familjegrav
* Gustafs 4/4 1876
† Toresund 21/1 1934

Sommaren 1982 kommer jag till graven i juli månad. Vi har kört upp från Fagersta. Luften är tung med åska långt borta. Det är snart två årtionden sedan jag var här. Jag går grusgången fram mot farfars grav. Där valde han att ligga. Där är sikten fri över bygden.

Men med graven har något skett jag inte vetat kunnat ske. Där står nu med små och modesta bokstäver på stenen över hans multnade lik:

Makarna
1876–1934 Carl Adolf och Anna Sofia 1878–1965
Pettersson-Myrdal
Bördiga från Solfvarbo.

Om och om igen läser jag orden på stenen. Till och med

Solvarbo har getts gammalstavning. Det ser nästan äkta ut. Raseriet är sådant att jag tappar andan. Jag får knappt luft.

Jag minns farmor. Vi bör ha stått här vid graven 1940. Hon hette Myrdal då. Hon bytte namn från Pettersson till Myrdal när farfar vart död och begraven för att folk inte skulle undra hur fru Pettersson kunde vara mor till professor Myrdal.

– Byggmästare hade nog sett bättre ut, sade hon.

Ty det hade hennes bröder sagt till henne. På stenen stod han med gyllene bokstäver som godsägare mitt bland fattigsläkten.

– Det ser märkvärdigt ut med godsägare, sade hon.

Men nu var också hon död och över de bägge vilade den tunga stenen med påskriften: ”Makarna Pettersson-Myrdal bördiga från Solfvarbo.”

När jag går ner mot bilen märker jag att jag är genomvåt. Regnet står som spön i gravarna.

# XVII

Den 11 april år 1927, tre månader innan jag föddes, hade Gunnar på ett lysande sätt försvarat sin avhandling: ”Prisbildningsproblemet och föränderligheten”. Han var sin professors älsklingslärjunge, han var en stor vetenskaplig begåvning och avhandlingen var banbrytande. Den fick också högsta betyg och Gunnar blev docent i nationalekonomi vid Stockholms högskola. Sex år senare, år 1933, efterträdde han sin lärare, Gustav Cassel, som professor i nationalekonomi och finansvetenskap vid Stockholms högskola. Hans internationella rykte var i växande och han höll på att göra en av de stora vetenskapliga karriärerna inom sin generation. Farfar hade lyckats.

Nära skjuter ingen hare. Nästan räknas inte. Den som inte härskar och vinner tjänar och förlorar. Ty för lättjas skull förfaller bjälkarna och för försumliga händers skull varder huset drypande. Gunnar hade varit lat och försumlig första terminen i gymnasiet. Det var då farfar talat med honom och sagt:

– Antingen blir du först och bäst och störst eller också får du gå ut som dräng. Däremellan finns ingenting.

Gunnar blev bäst. Han var ju begåvad och det visste farfar.

Det var inte fattigt i hemmet. Men det var ofta ont om kontanter. Oavsett om affärerna gick bra eller dåligt, oavsett om C. A. Pettersson var på toppen i spekulationsaffärer och gjorde miljonvinster – åtminstone på papperet – eller om han gick i konkurs fick ingenting störa Gunnars studiearbete. Ingenting var gott nog åt den som åtog sig att bli först, bäst och störst. Det var inte tal om att systrarna skulle studera vidare. De var ju bara flickor och deras uppgift var att beundra sin bror och sköta det praktiska åt honom om han önskade. Dessutom hade farfar inte råd. Gunnar hade ju tagit studenten, börjat högskolestudier, bytt namn och hölls med dubblett och piga av farfar.

Gunnar var den förstfödde och hade vuxit upp under familjens svåraste år. Farfar hade ju inte tillhört någon av de mer välbärgade familjerna i Solvarbo. Tvärtom. Farmor däremot var mjölnardotter. Farmorsfar hade haft kvarnen. När Gunnar föddes var farfar tjugotvå år och hade just börjat slå sig upp. Farmor var nyss fyllda tjugo. Hon brukade säga att Gunnar var född två månader för tidigt. Jag antog alltid att farmor och farfar fått gifta sig då hon väntade barn. Man brukade ju gifta sig när flickan blev med barn. Under det Gunnar växte upp reste farfar familjen ur byfattigdom till medelklass och entreprenörstillvaro och vidare upp till överklass och herrgårdsliv.

Det var farfar som ville att Gunnar skulle läsa juridik. Farfar behövde hjälp med lagtolkning och skattetekniska blindskär. På det var Gunnar skicklig. Det var

också farfar som ville att Gunnar skulle ta vikariatet som borgmästare i Mariefred. Det roade Gesta-Pelle att ha sonen som borgmästare Myrdal i det stilrena rådhus som greve Carl Cronstedt ritat åt Gustav III.

Farfar som själv tagit sig fram ur fattigdomen var högerman. Han var aktiv i bondetågsrörelsen. Han lyssnade på borggårdstalet som Sven Hedin skrivit åt Gustav V, han läste Heidenstam, deklamerade Karlfeldt och hade Carl Larsson på väggen. Gunnar gick in i Heimdal och var nationell student. Rudolf Kjellén präglade hans världsbild. Det gör Kjellén än. Det har Gunnar aldrig gjort någon hemlighet av. Kjellén är betydelsefullare än Marx för svensk socialdemokrati under folkhemsbygget. Men alltefter det Gunnar läste vidare fick han finare och mer inflytelserika vänner. Han började glida ut ur högern och in i den friare akademiska vänstern. Det var som ung radikal, trotsigt rebellisk med locken i pannan och klar blick men samtidigt idogt vetenskapligt arbetande och respektfull han älskades av sin lärare Gustav Cassel.

Inför sin lärare och de nya akademiska kamraterna som själva var i färd med att göra karriär låtsades Gunnar inte om sina syskon och föräldrar. Han nämnde inte ens att det existerade en yngre bror som börjat studera klassisk fornkunskap. När Gunnar talade om sin släkt talade han om Solvarbo by och den svenska bondestammen och de släktingar farfar lämnat efter sig när han började klättra upp ur byn vid tiden för Gunnars födelse. I Stockholm gjorde Gunnar sig till pojken från Solvarbo by som visat begåvning och fått studera.

På disputationen och det lysande försvaret följde en doktorsmiddag för lärare och kamrater. Högtidsdräkt och tal på latin. Men Gunnar bjöd varken in sin far eller sin mor. De passade inte. Farmor hade sidenklänningar nu och kunde både skriva och läsa och hade stort umgänge på gårdarna i Toresund men man kunde inte visa upp henne. Hon skulle börja gråta. Hon skulle börja prata. Och det var med henne som farfar sade: statarkärringen lyste fram bakom hatt med flor. Och farfar hade visserligen frack och var van att hålla tal men han var en uppkomling och en Pettersson. Han skulle dricka för mycket. Han skulle bli rörd. Han skulle hålla tal man fick skämmas över.

– Min käre pojk, skulle han säga och sedan kunde ingen veta vad han kunde ge sig till att säga inför Gustav Cassel och Bertil Ohlin och alla. Han fick stanna hemma. Han blev inte bjuden.

Men på Gesta gård klädde farfar upp sig i frack och hissade flaggan och farmor fick sätta på sig sidenklänning. Från systemet i Strängnäs hade han skaffat Gula Änkan och han skålade med farmor och det var en stor dag ty han hade investerat familjens kapital i Gunnar. Spekulationen hade lyckats och nu var Gunnar på väg att bli världsberömd. Farmor grät av rörelse.

– Jag kunde inte hålla tillbaka tårarna, han var så stolt.

Och de stod ensamma i sina finkläder i salen och skålade för sin förstfödde som höll fest i Stockholm för lärare och akademiska medborgare.

Fyrtiosju år därefter, år 1974, får Gunnar nobelpris i ekonomisk vetenskap. Han borde ha fått det redan året

innan. Han är värd ett helt pris men han får ett delat. Han får dela med en motståndare han avskyr. Jag sitter på Fagervik och ser ett foto från ceremonin i en tidning. Han är böjd. Han har börjat få allt svårare att gå. Den gamla höftskadan gör ont. Han tar emot priset ur kungens hand och inget av hans barn och inget av hans barnbarn har velat komma till festen. Han saknar efterkommande. Det var honom bittert. Han fick lov att bjuda in ett brorsbarn, som blivit direktör i Arbetsgivareföreningen, och dennes syskon för att inte stå alldeles naken och utan släktingar.

Gun lutade sig över min axel och såg på bilden i tidningen.

– Ja, sade hon, så gick det.

– Det är sådant Linné kallade Nemesis Divina, sade jag.

# XVIII

Det var den senvintern jag drunknade. Det var i skiftet mellan februari och mars. Vintern hade varit ljum. Aldrig någon riktig kyla. Nu blev dagarna längre. Redan hade det börjat ljusna om morgnarna och när jag såg ut genom fönstren låg dimmolnen över kanalen och gatan och skymde Karlbergs slott och först sakta öppnade sig diset och lät isen skymta fram.

Om vintrarna bröts en ränna i Karlbergskanalen. Där drogs pråmarna fram. Det var när vi flyttat hem till Sverige och kommit till Kungsholmsstrand jag börjat jumpa. Jag följde de stora pojkarna ut på isen. Solen gnistrade i den vita snön. Det sved i ögonen. Luften var helt klar och himlen blånade. Framme vid rännan stannade jag. De stora pojkarna hade redan sprungit ut. Flaken ligger där i rännan och skaver mot varandra. Pojkarna springer från flak till flak. Det gäller att komma först. Men det gillas inte förrän man är tillbaka igen. Jag ser på dem och det är en frisk vind över staden och alla skrattar vi och hojtar. Jag har min bruna teddybjörnspäls. Den har farfar köpt. Så springer jag ut för att ta mig över rännan. Jag är minst. Jag är fem.

Det gäller att hålla sig springande. Man får bara inte stanna upp och se sig om. Det känner man i fötterna

och benen ty flaken glider och skär i vattnet och skulle man stanna då skulle vattnet slå upp över flaket. Det är därför det är lätt att jumpa när rännan är nybruten och flaken ligger bredvid varandra och skaver. Det blir svårare ju mindre flaken hunnit bli och det är som svårast ute på Riddarfjärden där rännorna är så breda att det nästan är öppet vatten och där man kan jumpa ut mot det öppna vattnet och sedan vända och kasta sig från flak till flak som hela tiden sjunker undan och glider bort ut mot det öppna vattnet till dess man åter nått isranden. Men första gången jag jumpade var det lätt. Då var rännan både smal och nybruten och i kylan frustade vattnet om kängorna.

– Heja Janne, heja! ropade de stora pojkarna.

Jag tror aldrig Alva och Gunnar visste att jag jumpade. Jag talade om det någon gång men de förstod nog inte vad jag sade. På ett sätt var det ofarligt att tala till dem om sådant. De märkte ingenting. Mary däremot var farlig. Hon hade sett mig genom köksfönstret. Hon skällde på mig. Hon sade att jag kunde drunkna och dö. Hon berättade om pojkar hon känt till som drunknat i rännan och inte kommit tillrätta förrän långt senare då man hittat dem när de följde med en ankarkätting upp ur djupet. De var svarta och svullna och luktade.

Men jag fortsatte att jumpa om vintrarna. Jag blev bra på det. Vi var några som kunde känna på oss hur flaken bar och därför kunde springa rakt ut och ändå klara oss under det att andra som tänkte efter och inte kunde känna på sig och inte kunde låta sig springa gick ner sig och fick dras upp.

Nu var isen dålig efter den varma vintern. Jag hade inte varit ute på den. Den var grå och sörjig och porös. Dimbankarna rullade fram under fönstret, det töade och luften var rå. Där jag satt på stolen vaknade jag av att jag frös. Det var grått ute och ett grått disigt ljus genom rummen bakom mig och alla sov. Jag gick genom den tomma våningen tillbaka till mitt rum. Natten var över. Jag kröp ner i sängen. Lakanen var kallfuktiga.

Så en morgon var luften helt klar. När jag såg ut var allting skarpt och tydligt som på ett vykortsfotografi. Man kunde se de minsta detaljer. Slottet var som klippt ur ett ark i Allers. Ännu var morgonen tidig och klockan inte sex ens men redan ljusnade det. Över slottet var månen röd. Den var nästan helt rund och röd. Månen var alltid mycket större när den fanns nere vid horisonten. Och nu syntes också rännan. Den skar fram genom isen. Flaken var vita. De dansade.

Ensam jumpade jag inte. Det var inte roligt och så var det ju faktiskt farligt också. Men nu går jag nerför trapporna och huset vilar tyst runt mig. Edvard Persson bor här i huset också. Jag har mött honom i trappen. Jag har hälsat på honom. Jag har sett filmer där han spelar. Farmor tycker så mycket om hans filmer och det har jag sagt honom och han har bett mig hälsa farmor och det har jag gjort. Men nu möter jag honom inte. Han sover han med.

Jag har min bruna teddybjörnspäls på mig. Men den börjar bli urvuxen nu. När jag öppnar porten mot gatan finns ingen att se. Allting är fortfarande lika skarpt och detaljerat och tydligt som på ett fotografi. Det är inte

sådär mjukt och lite luddigt som annars. Det verkar som om båda ögonen nu ser morgonen lika detaljskarpt.

När jag går mot kajen ser jag mina spår efter mig tvärs över trottoaren och gatan. Det måste ha snöat under natten. Snön ligger kvar på marken fast det varit bart länge. Jag hör mina steg knarra i snön. Det finns inga andra spår. Inte ens en buss har kört förbi. Jag klättrar ner på isen. Jag undrar om den bär. Det har ju inte varit sådant väder denna vinter att någon jumpat. Den mullrar. Det smäller. Det rister under mig och isen är sörjig.

Jag går i vatten och där framme dansar isflaken. Fortfarande hänger månen över Karlbergs slott stor och röd och ingenting rör sig någonstans utom isflaken. Jag kan inte se en bil och inte en människa och alla rutor i alla hus är helt svarta. Så ljusnar det och nu glittrar det i alla rutorna och husen drar i rött och isen blånar.

Jag går vidare mot rännan och när jag kommer fram stannar jag till innan jag tar det första språnget och jag tvekar i språnget som jag aldrig gör och som man inte får göra och flaket skär ner i vattnet och jag kan inte göra något riktigt avstamp för redan sköljer vattnet över kängorna och det blir ett svagt och dåligt hopp och nu landar jag tungt på nästa flak och så öppnar sig vattnet och jag går igenom och högt däruppe glittrar isen över mig och så är det bara tungt och svart och det är svårt med teddybjörnspälsen och jag fäktar för att komma upp och det är kallt.

Man kan säga att jag tar mig upp. Jag har ingen ispik och händerna glider över isen och jag får inget grepp Men jag får grepp då isen är sörjig och jag kan rulla mig

över iskanten och komma upp och gå hem. Jag kan få sådant tag att jag kan häva mig upp. Jag lägger mig också på rygg mot isen och sparkar flaken och skjuter mig upp och det finns många sätt att ta sig upp. Jag har ju gått ner mig många gånger. En natt våren 1946 när jag skulle över Lejondalssjön vid Bro för att träffa några flickor gick jag ner mig men då hade jag kniv med mig. Jag har gått ner mig i råkar och gått ner mig under kriget när vi jumpade vid Ålsten. Ibland när man går ner sig vet man inte hur man kommer upp. Man gör ett plötsligt avstamp i vattnet just när man känner att det brister och så skjuts man upp ur vattnet och hur det hela gått till förstår man inte. Först går man på isen. Sedan öppnar sig råken och man går ned. Så skjuts man upp. Sedan står man på isen igen och är våt ända upp i håret och sakta börjar så vätan tränga igenom kläderna och man fryser och springer mot stranden.

Men man kan också säga att jag inte tog mig upp. Att jag inte kunde ta mig upp. Strömmen föste in mig under isen och sedan var jag borta.

Allting är mycket tydligt fram till dess jag skall upp ur vattnet. Man kan mena att det är alltför tydligt. Så detaljskarp är inte den riktiga verkligheten. Men jag jumpade och jag jumpade faktiskt också den vårvintern 1934 trots att det inte var många som gjorde det och jag gick ner mig med teddybjörnspälsen och det var sista gången jag använde den.

Men redan den våren började jag undra om jag inte drunknat. Om inte det hela var så tydligt och klart för att det var det sista jag mindes. Det sades ju att det var så. Jag läste också hur ögat just i dödsögonblicket

fotograferade verkligheten kring sig och hur man borde kunna ta fast mördaren genom att skära ut den dödes ögon och lägga dem under ett mikroskop och belysa dem med ultraviolett ljus. Jag vet inte var jag läste det. Nog inte i Allers.

Om det nu var så att jag gick ner mig och drunknade så blev just de sista ögonblicken utdragna. Tiden blev seg. Man kan säga att det inte kunde vara så då det ju hände så mycket efteråt och jag levde vidare. Men hur kan man säga det? Först är det nu och sedan plötsligt är det ett annat nu och det är som om man blinkar och egentligen kan jag ju inte bevisa att det jag kallar minne och sådant jag varit med om verkligen funnits. Fram och tillbaka tänkte jag på detta att jag kanske drunknat och redan var i dödsögonblicket då tiden sträcktes ut och att detta jag tyckte vara ett nu bara var ett plötsligt uppdykande flak i detta försvinnande.

Jag funderade mycket på detta. Jag kunde inte komma på något knep att bevisa att jag verkligen fanns till längre. Det händer ju ofta att man drömmer och att man då säger att man drömmer men man säger det i en dröm man drömmer. Det hjälper ju inte att nypa sig. Man kan drömma att man nyper sig och drömma att man vaknar fast allting är bara en dröm. På samma sätt är det kanske med döendet. Man dör på ett enda ögonblick därnere i vattnet under isen men detta sista ögonblick blir utdraget och segt och tiden stelnar.

Det fanns ingen att tala med om detta. Jag tror inte ens jag försökte. Jag visste att det var meningslöst. De kunde inte ens förstå att jorden var rund. Hur skulle de då på allvar kunna resonera om hur man vet att man

finns till längre. Alva skulle bara komma med tester och sitta bakom mig och kvittra och skriva protokoll. Men det var ju inte så det var; jag ville inte ha förståelse och jag ville inte tröstas. Med djup skam mindes jag hur det gått när jag försökt tala med henne om människorna på bergen. De som sitter i alplandskapet, en människa på varje topp, och under det jag berättade såg jag hennes ögon och de var helt grå och kalla och så började hon kvittra med rösten för att trösta mig och göra mig glad – som om det var det jag menat – och sedan gick hon in i arbetsrummet och skrev protokoll. Nej, nog hade jag velat resonera om detta att det var svårt att riktigt veta om man levde längre och om man egentligen fanns till men det fanns ingen att tala med om sådant. Det finns nog aldrig för någon, menade jag.

Kanske var det den våren jag på allvar upptäckte att här fanns en stor och trygg frihet.

För om det kanske var så att det jag upplevde som ett nu bara var ett plötsligt framglidande flak i det utdragna ögonblick då tiden stelnade och jag dog för längesedan i vattnet utanför Kungsholmsstrand då var det ju inte något att bry sig om att Gunnar blev blodsprängdare och blodsprängdare i ögonen och skrek allt värre under det att Alva stod bredvid och kvittrade.

– Han är sadist, sade jag.

– Nej, sade Alva, det får du inte säga.

Och egentligen fanns de inte. Och då kunde jag stänga öronen och titta bort dem till dess de var helt små figurer som fäktade och hoppade på golvet. De kunde inte komma åt mig.

Nästan femtio år senare kommer jag fortfarande på

mig med att jag funderar över hur jag egentligen skulle kunna bevisa för mig själv att jag inte drunknade den gången. Man kan också vända på frågan. Om femtio år är jag med säkerhet död. Hur frågan än ställs öppnar den en stor och trygg frihet. Den öppnar en tillvarons bakdörr.

# XIX

Det var år 1933 när jag fyllt sex år som jag började åka till Afrika. Men de stora resorna gjorde jag vintern 1934–1935. Ritningarna och texterna från 1933 är svårtydda. Bokstäverna är spegelvända och upp och ner och står utströdda över papperen utan synligt samband. För andra synligt. Själv kan jag fortfarande tyda dem. Och bakom de hart när obegripliga teckningarna ser jag de bilder som skulle visas fram. Men den vinter då jag var sju på det åttonde gjorde jag resor som också andra kunde se.

Jag skrev flera böcker om denna resa. Några gjorde jag i skolan. De är färglagda. Man ser också att lärare sökt styra detta fria personlighetsutvecklande. De är dämpade och kolorerade. ”Bok av Jan” heter en. ”Resan till Afrika”, heter en annan.

Men om eftermiddagarna satt jag hemma på mitt rum och skrev andra böcker. Jag hade en gammal skrivmaskin. Ingen ansågs komma att kunna läsa min handstil. Jag gick mycket på bio. Journalfilmerna var bra. Där var mycket krig och katastrofer. Men Tarzan var också bra. Det fanns också bra filmer från Amerika där man red och sköt. I de böcker jag skrev var det jag själv och mina kamrater från Olofsskolan som fanns

med i skeendet. Med normaliserad stavning lyder en av dessa böcker så här:

Förord
Denna bok är en äventyrsberättelse i Afrikas urskogar som Jan och Gabriel upplevde.

I
Det var en gång två pojkar som slogs tills dom blev sams och då beslöt dom att göra en båt och dom gjorde båten.

Sen gjorde dom en flygmaskin och flög till Afrikas urskogar och där landade dom och Jan sköt en tiger och Gabriel kastade lasso om en zebra.

Sen byggde dom en koja och nästa dag var det vulkanutbrott. När vulkanen gått över träffa vi Ragnar och han sa att vi skulle vara klara till krig med vildarna.

När dom kom så sköt vi ner alla vildarna och sen kom Göran och sa att vi skulle vara klara till strid med andra vildar och vi svarade att vi hade skjutit bort allt krut och kulorna hade vi tappat. Och när vildarna kom så boxade vi ihjäl många så dom andra flydde in i ett hus.

II
2 dagar efteråt så var det igen vulkanutbrott och sen kom vildarna och 432 var kvar och dom boxade vi ihjäl och sen åkte vi den 19 januari 1935 i vårt flygplan till Indiens djungel där landade vi och byggde en koja och sen så gjorde vi kanoner och sen så gjorde vi 2794 kanoner till för dom är sönder så vi

ville inte frukta att dom skulle gå sönder.

Sen slukade en tiger Göran. Ragnar dödade tigern och sen så åt vi tigerkött en vecka och sen så åkte vi till Afrikas urskogar och sen så fångade vi tigerungar och vi tämjde dom och dom var våra trogna tjänare.

III

Jan hade en tanks och Jan körde sönder Ragnars flygmaskin och Ragnar köpte en tanks och körde sönder Jans flygmaskin och Gabriels flygmaskin. Gabriel köpte en tanks och han körde sönder Ragnars tanks och Ragnar fick böta 2348 kronor till Jan och Gabriel.

IV

Vildarna kom nästa dag och så krigade vi med dom och nästa dag var en söndag och då blev Ragnar dödad av en pytonorm som blev mat åt lejonet och tigerungarna och sen kom 2 glasögonormar som dödades.

Nästa dag var det Jans födelsedag. Nästa dag var det Gabriels födelsedag.

Sen åkte vi till Afrikas huvudstad och därifrån till Sverige och därifrån till Kina och därifrån till Indien och därifrån till Abessinien och därifrån till Tyskland och därifrån till Ryssland.

V

Och sen så

Där upphörde den boken. Den var illustrerad men inte

färglagd. Vulkanutbrott. Anfallande flygplan. Luftlandsättning av fallskärmstrupper. Maskingevärsnästen i byar med palmer kring. Salvorna markerades med prickar. Städer som bombades. Stora svartstreckade krevader som sprängde fienderna i luften.

Det var en krigisk resa. Det fanns andra versioner av resan till Afrika också. Alla började de med båten jag byggde. Några bland dem handlade om obebodda öar och skatter. Med stort besvär tecknade jag dödskallar och korslagda benknotor högst upp på varje sida i boken som handlade om sjörövarnas liv och hur Ragnar fick gå över plankan. Några handlade om själva djungeln med lianer och stora träd och lejon och ormar så stora att de kunde sluka lejonen hela och när man skar upp ormen så levde lejonet ännu och blev ett tacksamt och snällt lejon som följde troget som en hund och som kastade sig över alla fiender och hade stora gula tänder som högg blixtsnabbt.

Båten jag skrivit om byggde jag i slöjden. Jag höll på att bygga hela hösten och hela vintern. Den blev stor. Jag kunde med nöd och näppe bära den. Den skulle utrustas ordentligt för färden till Afrika. Jag samlade tidningsurklipp och klistrade upp dem. Urklippen handlade om den utrustning som behövdes för Afrikaresan. Under en tidningsbild står det: "Jag ska köpa navigationshytten till båten på ett gammalt utrangerat krigsfartyg."

Bilden visar en styrhytt som används som kontor vid en bensinstation i London.

Det finns också världskartor och jag måste ha funderat över olika projektioner ty både Atlanten och Stilla

havet finns i flera versioner. Någon riktig jordglob hade jag inte. Jag önskade mig en sådan och tänkte mig den stor. Den skulle stå på golvet och jag skulle gå kring den och snurra på den och se efter var länderna och haven fanns. Men jag fick ingen. I stället köpte jag en pennvässare som också var en liten jordglob. Men globen var mycket liten.

Båten blev ganska klar på våren 1935. Då målade jag den gul. Sedan skulle jag ta den till Kungsholmsstrand och sjösätta den. Jag fick ut båten ur skolan och drog den till spårvagnshållplatsen. Men jag fick inte följa med spårvagnen när den kom. Konduktören bara skrattade och höll upp handen mot mig.

– Den får du inte ta med.

Då började jag bära båten. Jag bar den hela Valhallavägen och sedan hela Odengatan och så S:t Eriksgatan fram över bron och så nerför trapporna till Kungsholmsstrand. Då hade det blivit kväll och börjat mörkna ty båten var tung och jag orkade inte bära den mer än ett kort stycke åt gången.

Det var vår redan. Isen hade gått upp för länge sedan. Det var grönt och luften var ljum. På andra stranden gick ett tåg förbi. Jag fick ut båten över kajkanten. Den flöt för den var av trä. Sedan hoppade jag ned i den. Jag var helt ensam på kajen. Redan hade alla lyktor tänts.

Fötterna gick rakt genom botten på båten. Jag sjönk med båten. Vattnet var kallt. Det var svårt att komma loss men jag fick tag i kloakrören och kom upp på dem och kunde klättra upp på kajen igen. Nu var jag helt genomblöt och det luktade illa av kloakvatten från

kläderna och av båten var bara skrot och splitter. Jag vände och gick hem.

Jag vet inte hur jag förklarade att jag inte kommit hem på hela eftermiddagen och jag vet inte hur jag förklarade att jag var genomblöt men jag sade ingenting om båten. Jag sade aldrig mer någonting om båten och resan och jag upphörde helt med att skriva berättelser om Afrika och resan till Afrika. När botten gick ur båten var det slut och förbi. Jag vände ryggen till för alltid.

# XX

Det var på fyran jag hörde det. Jag var på väg hem och stod på främre vagnens plattform. De måste ha klivit på vid Odenplan. Kanske kom de från högskolan. Men jag såg dem inte ty jag stod med ryggen mot dem och såg ut. Först lyssnade jag inte. Det var mitt på eftermiddagen och vagnen var nästan tom. Bara dessa tanter som klivit på vid Odenplan och nu kacklade bakom mig. Så lystrade jag ty en av dem sade:

– Ja det är synd om Myrdals.

Jag vågade inte vända mig om. Stod med ansiktet mot glaset och hörde dem tala bakom ryggen på mig.

– Han är ju ett sådant problembarn.

– Ja, hon är så orolig för det. Han är ju så svår.

Det blev helt kallt i nacken. Jag kunde känna nackhåren stå rätt ut och det ilade. Man talade om mig igen. Jag gick av redan vid Dalagatan. Gick sidledes ur vagnen så jag inte skulle visa mig för dem. När jag kom ner på gatan tittade jag snabbt upp mot dem. De var i tjugofemårsåldern. Trettio kanske. Jag hade aldrig sett dem förut. De kände mig inte. De kände inte igen mig. Spårvagnen rasslade vidare med dem och jag gick sakta genom parken. När jag hunnit fram till Leksaksgrottan

strax före bron stod jag länge, länge vid fönstret och tittade på alla leksakerna. Jag hade ingenting kvar av veckopengen och det jag ville ha var ändå alldeles för omöjligt dyrt. Det var en stor ångmaskin. Den var så stor att den tog nästan halva utrymmet under fönstret. Pannan var skinande kopparblank. Fundamentet lackerat som stengolv. Svänghjulet målat i rött och svart och det hände att jag drömde om denna ångmaskin om nätterna och riktigt kunde höra hur den fräste och pyste och se hur lågorna fladdrade bakom luckan.

Alla talade de om mig. När jag stod på bron och såg ut över kanalen kunde jag åter tänka på tanterna på fyran som jag inte kände men som berättat om mig för varandra. Jag var ett problembarn. Det sade de alla. Och jag visste vilka som sagt det åt dem och vilka som alltid sade det. Farmor sade det inte. Och inte Mela. Och inte Elsa. Men Alva och Gunnar sade det. De sade det till mig. De sade det till Mary. De sade det till varandra och de sade det till alla de kände. Det var inte roligt att gå hem. De var ju där. Men det var nästan aldrig roligt att gå hem annat än på förmiddagarna då de inte var hemma. Men då var jag ju i skolan förstås om jag inte fått bli sjuk för Mary och kunde stanna hemma och leka.

Så här femtio år senare när jag själv har barn och barnbarn som alla är olika till läggning och personlighet och särpräglade och ibland varit tvära och förbannade och sura men ändå på något sätt inte är mig vidare främmande till sätt och uppträdande undrar jag om jag verkligen var sådan att det var något att tala om. I varje fall avskydde jag det.

Det hände att jag ställde mig mitt på golvet och bara skrek:

– Låt mig vara i fred! Låt mig vara i fred!
när Alva talade om mig med sina vänninor. Hon satt i den svarta stolen och en väninna satt i den gula stolen och en väninna satt i den röda stolen och Alva flöjtade med rösten och talade om mina problem. Jag hade kommit in och stod vid dörren och lyssnade. Ett kort ögonblick vilade hennes grå blick på mig. Nu berättade hon om mina sömnsvårigheter. Jag kissade på mig om nätterna när jag satt på stolarna vid fönstret och tittade ut över kanalen.

Då skrek jag åt henne och åt de andra tanterna att lämna mig i fred.

– Ja, ni hör själva. Sådan är han, sade hon. Och så suckade hon.

Mot detta var jag helt försvarslös.

Jag har aldrig varit med om att ett barn getts så dåligt rykte eller att några lyckats framställa just barnet som så skyldigt utan att de själva fick någon fläck på sig. Nu, långt senare, tror jag att detta talande tillhörde trettiotalsgenerationens frigjordhet. Man hade gjort sig fri från farmors sentimentalitet. Det visade man varandra genom att tala om barnen som små otäcka fall. Farmor krävde kvällsböner och Gud som haver och sitta tyst när de stora talar och tvätta händerna men hon talade inte bakom ryggen. Men jag förstår inte hur Alva lyckades tala om mig på detta sätt utan att det föll den minsta skugga på henne.

Detta var inte bara något som drabbade mig när jag var femåring och sexåring och inte kunde värja mig.

Det förföljde mig fram genom livet. År 1956 när det började bli tydligt att Gun och jag var mer än vänner brukade vi gå till P.O. och Anne-Marie Ultvedt – som då bodde vid Odenplan – och dricka kaffe och prata om konst. Hösten var kylig och min etta vid Skånegatan var kall.

Men Anne-Maries äldre syster blev orolig för Gun när hon hörde talas om att Gun gick i sällskap med mig. Jag var ju så gräslig. Det hade varit så synd om Myrdals för min skull. Det visste hon ty hon hade praktiserat hos medicinalrådet Rolf Bergman före kriget när han ännu blott var överläkare och hon behövde praktikantbetyg för att komma in på den husliga linjen. Och Rolf Bergman var studentkamrat med Gunnar Myrdal och Alva och Gunnar Myrdal umgicks i hemmet och de var så olyckliga för Jans skull. Han var gräslig.

Så var det. Jag kunde inte värja mig mot det när jag var fem år och jag förstår det inte när jag blivit femtiofem. Under mellantiden har jag hunnit se in i många familjer och lära känna många barn och – som sagt – fått såväl barn som barnbarn själv och så gräsliga barn som det jag skulle varit finns det inte och aldrig har jag hört folk tala om sina barns gräslighet utan att bli rätt gräsliga själva; men Alva och Gunnar lyckades. Men det var kanske så man gjorde i deras krets. Funktionalism med platta tak och stålrörsmöbler och vita väggar och tal om de otäcka barn som hölls i den skräpiga barnkammaren.

Eller också var det bara Alvas och Gunnars personliga särdrag. Men efter det att farfar dött och Gesta

sålts var jag hjälplöst utlämnad till dem och kunde inte försvara mig.

Den vårdagen 1935 när de två okända trettioåriga tanterna stod på främre vagnens bakre plattform på väg från Odenplan mot S:t Eriksplan och talade med varandra om hur synd det var om Myrdals för att Jan var så gräslig och ett sådant problembarn var jag sju år på det åttonde. Jag tittade ut genom glasrutan och därutanför på gatan cyklade springpojkar förbi och där körde bilar förbi och där gick folk på trottoaren och tanternas röster kvittrade och flöjtade bakom ryggen på mig. Det var inte första gången jag hörde sådant från okända som inte visste vem jag var och som inte ens kom på tanken att sjuåringen i kortbyxor och knästrumpor och polomössa som stod med ryggen mot dem och tittade ut över trafiken var just det fall de talade om när de tyckte synd om de stackars Myrdals för pojkens skull.

I varje fall var jag ett problembarn. De sade alla. Det var därför jag gick på Olofsskolan och det var därför jag nu skulle flyttas från skolan. Det var också nödvändigt att skilja Gabriel och mig. Vi hade så dåligt inflytande på varandra.

Det var Gabriel som fick mig att tycka om Homeros. Fast vi läste honom i Barnbiblioteket Sagas utformning. Gabriel ville alltid vara Hektor. Själv lutade jag mest åt Akilles. Fast Odyssevs var bra också. Men Agamemnon ville jag inte vara.

Vi gick också på järnvägsmuseet. Där fanns så underbara modeller. Vi kunde se på dem i timmar. De var så fint gjorda. De var som riktiga fast små. Varje

liten sak fanns med. Det fanns lok från olika tider och det fanns vagnar med fullständig inredning och det fanns Södra stambanans infart till Stockholm och det var så fantastiskt att titta på att det nästan gjorde ont i bröstet.

Länge diskuterade vi hur vi skulle kunna få tag i någon sådan modell. Men vi kom inte på något sätt. Det var meningslöst att tala med de stora, de skulle ingenting förstå. Gabriels farfar var Hjalmar Branting. Kanske skulle det kunna användas? Alva och Gunnar var också kända men de var inte döda än. Men vi kunde inte räkna ut hur ens Hjalmar Branting kunde hjälpa oss till en sådan modell. Vi bara gick tillbaka till montrarna och tittade igen.

Afrikaresan diskuterade vi tillsammans. Den var nog till stora delar en gemensam fantasi. Hela skolan åkte tåg upp till Dalarna på skidsemester och sista dagen på det lovet skulle det vara maskerad. Gabriel var sjörövare. Han var mörk så det passade han till. Också jag var sjörövare fast jag var blond och fröken ville att jag skulle klä ut mig till något annat.

Vi snattade sportkola i en affär på Valhallavägen. Men vi åkte aldrig fast så det visste de stora inte om. Vi var intresserade av några flickor i klassen. Den ena hette Anne och hade långt hår. Hon bodde vid Djurgårdsbrunn. Vi gjorde upp planer om hur vi skulle släppa ner en femöring i toaletten och sedan be henne om hjälp att plocka upp den och när hon lutade sig fram för att sträcka ner handen och plocka upp femöringen skulle vi lyfta upp kjolen på henne och dra ner hennes byxor. Men vi utförde aldrig planerna. Men vi låtsades

tappa ett suddgummi som vi måste leta rätt på och kröp omkring på golvet under bordet för att se flickorna under kjolarna. Jag hade en liten leksakskamera som dock kunde ge några bilder. Den var mycket liten. Det fanns särskilda små filmrullar till den. Vi sparade veckopengar och köpte en rulle och kröp omkring på golvet och fotograferade flickorna under kjolarna. Sedan lämnade vi in rullen på framkallning. Vi var mycket spända på resultatet. Men det blev inga bilder. Negativet var helt genomskinligt. Det fanns ju nästan inget ljus under bordet. Men jag tror inte att de stora visste om det heller.

Värre än så minns jag inte att vi var. Jag har under årens lopp undrat om det kan finnas stora minnesluckor; avgörande skeenden jag förträngt. Men jag tror det inte. När Alva sade att Gabriel och jag hade så dåligt inflytande på varandra tror jag att hon egentligen mest irriterades av att vi lekte och att vi hade roligt och att hon ingenting begrep av vad som var så roligt. Sedan jag lämnade Gesta hade jag inte haft så roligt som tillsammans med Gabriel. Vi var trojanska krigets hjältar och vi diskuterade sjörövare och vi gick och tittade på modelltåg och vi kröp omkring och tittade efter vad flickorna hade under kjolarna och det fanns miljoner saker att göra och prata om. Alva tyckte inte om detta. Hon tyckte nästan att det var lika konstigt som att jag satt och pratade med Träff i hans koja när vi var hos Folke på Kvicksta.

Jag visste att man skulle flytta mig från Olofsskolan. Man hade också sagt att det var för att Gabriel och jag umgicks för mycket och hade dåligt inflytande på

varandra. Jag hade kommit hem och nästan glömt vad de två tanterna på fyrans plattform sagt. Jag satt på golvet i mitt rum och byggde. Hela tiden låtsades jag. Jag satt och mumlade för mig själv som jag brukar göra när jag låtsas. Jag byggde ett land med städer och järnvägar och fabriker och landet låg i krig med ett annat land och kungarna stred och stupade och runt murarna tågade nya trupper fram. Då hörde jag dörren öppnas bakom mig. Jag blev stel i ryggen och det stack mellan skulderbladen och jag fick svårt att andas men jag försökte låtsas som om jag ingenting hörde. Det var Alva.

– Sitter du här och leker alldeles för dig själv lilla Jan, sade hon.

Jag vände mig om och drog upp munnen som ett leende och såg hennes grå ögon vila på mig och nu sjönk hela leken sönder och det var som om det blev en grå hinna över rummet och allting var borta och det var bara träklotsar kvar.

Sedan tog hon ett steg tillbaka och stängde dörren igen men allt var redan över. Jag reste mig upp och sparkade undan klotsarna och gick fram till fönstret och såg ut på gården. Det hade redan börjat skymma.

# XXI

Sissela föddes i december 1934. Farfar hade dött elva månader tidigare. Jag var sju och ett halvt år. Gunnar berättade för mig att jag var svartsjuk på Sissela. Jag upplevde det som om jag var undanskuffad från första platsen i familjen, sade han. Det var ett komplex. Han berättade det inte bara för mig. Han berättade det för Mary. Han berättade det för alla släktingar som kom på besök för att titta på den lilla när hon kommit från BB. När Alva och Gunnar sedan hade middagar med sina vänner ute i matsalen om nätterna kunde jag höra hur han berättade det för gästerna.

Jag vet inte om det var sant att jag var svartsjuk på Sissela. Det var nog mycket mer komplicerat än så. Någon första plats i den här familjen hade jag inte och ville nog inte ha. Men aldrig ett ögonblick tvivlade jag på att Sissela var deras barn. Det har jag aldrig gjort senare heller. Men att jag själv var det höll jag sedan länge för mindre troligt. Jag hörde inte hemma hos dem.

På Gesta hade jag hört hemma men Gesta var sålt. Med farfar och farmor kände jag mig släkt på något sätt. Men Gunnar och Alva var mig främmande. De tänkte inte som jag. De uppträdde inte på samma sätt. De såg inte samma saker. Och de tyckte inte om djur.

Sissela passade dem. Hon var som Alva och förtjust skulle ju Gunnar sedan ge henne smeknamnet ”Skenhelgonet”. Följdriktigt var att hennes första bok, då hon var amerikanska och blivit upp över de fyrtio, handlade om lögnen. Hon hade dedicerat den till sin man, Derek. Hade jag kommit på att skriva en bok om lögnen och dedicerat den till Gun skulle hon lagt in om skilsmässa. Men vi är olika. Sissela är i varje mening ett Alvas och Gunnars barn. Hon är falsk som ett trekronorsmynt och har alltid varit det. Hon saknar egen klang. Men hon upplever det säkert på annat sätt.

Jag tycker att Sissela, mager, med amerikanskt blont hår, stel i ansiktet och hög röst där kalla små skratt kommer omotiverat mitt i meningarna, inramad av sitt stora hus, är en till osannolikhet typisk universitetspresidentsmaka vid Harvard. Andra charmeras. Den sort som charmerades av Alva på sin tid. Och det är nog det som är själva kärnan. Sissela och Alva är mycket lika och jag är främmande för dem båda.

Jag tror det är rätt att säga som Gunnar säger att jag inte tyckte om Sissela när hon föddes. Men det var inte på det sätt som Gunnar beskrev det för sitt umgänge. Om jag hade kunnat formulera på den tiden hade jag antagligen sagt:

— Först dog farfar. Därefter såldes Gesta och mitt barndomshem gick på auktion. Så flyttades jag till Alva och Gunnar och skulle bo där. Sedan fick de en egen unge också.

Sissela har ett andra namn också. Hon heter Sissela Anne. Varför hon fick namnet Anne vet jag inte. Men då i december 1934 sade Alva till mig:

– Vi kallar henne Anne också. Det är väl roligt. Du är ju så förtjust i den där flickan i din klass.

Jag blev alldeles kall inombords av skam. Jag backade mot dörren och log med munnen och sade:

– Ja, det var roligt.

Alva kunde aldrig lägga märke till någonting utan att börja krafsa. Hur glatt och blank man än höll sig hittade hon alltid en liten fläck att krafsa på.

Jag hade aldrig någon barnbjudning hemma. Jag hade aldrig en julgransplundring. Men jag gick på barnbjudningar och julgransplundringar och Alva sökte få mig att gå med på att ordna något sådant hemma. Gunnar sade ingenting om det. Han brydde sig inte om sådant. Men jag gick aldrig med på att vi skulle ha någon barnbjudning. Hellre fick man säga att jag var snål och ogästvänlig. Ty jag såg framför mig hur Alva skulle komma in bland alla barnen och hörde hur hon skulle kvittra och jag skämdes redan i förväg. Sedan skulle de roliga historier Gunnar hade att berätta för sitt umgänge vid middagarna om lille Jan och hans vänner aldrig ta slut. Jag skulle stå vid dörren till korridoren och hålla en helt liten springa öppen och lyssna och höra dem äta och dricka och Gunnar skulle berätta roliga historier om mig och alla skulle fnittra. Så var det ju redan. Hur skulle det då inte bli om han fick se alla barnen?

På senvåren 1935 flyttade vi från staden. Då hyrde Gunnar en villa i Bromma. Det var bättre luft därute och man behövde fler rum. Sissela skulle ha barnsköterska. Till en sådan fanns det inte plats i våningen vid Kungsholmsstrand. Inte heller fanns där speciell späd-

barnskammare.

Den villa han hyrde låg på Thaliavägen. Det var nummer 41. Närmaste hållplats var Olovslund. Tolvan gick dit från Tegelbacken. Det var långt ut i Bromma. Längre bort låg bara Nockeby där man höll på att bygga då och där Markelius låtit uppföra sin funkisvilla. Gunnar hade hyrt villan på Thaliavägen av en officer som fått kommendering till Abessinien tror jag. Familjen hade i alla fall sina fina möbler magasinerade i garaget. Vi hade ju ingen bil. I Sverige behövde man ingen bil, brukade Gunnar säga.

I Bromma hade jag ju varit ofta när jag bodde vid Kungsholmsstrand. Man höll ju på att bygga Tranebergsbron under många år då i början på trettiotalet. Pråmarna som gick förbi ute på kanalen gick med grus och sten till bygget. Därute vid bygget brukade vi leka. Det var förbjudet. Men ingen brydde sig om oss så länge vi inte var i vägen. Då gick vi också över pontonbron för att leka på Brommasidan. Där klättrade vi i träd och en vårdag strax innan vi flyttade hade jag suttit utkik högst upp i en tall.

En gång hade Elsa också tagit med mig på söndagspromenad för att visa den villa farfar byggt därute under världskriget i Äppelvikens villastad. Det var en stor villa i tre våningar och den låg högt bland tallarna och därifrån kunde man se ut över taken och vägarna och vattnen därbortanför. Men den var såld innan jag föddes och där skulle vi inte bo. Vi flyttade mycket längre ut.

Villan på Thaliavägen var ett stort reveterat trähus. Den låg i en sluttning. Källaren blev en hel våning hög

mot vägen. När man stod och såg upp mot villan var den ett trevåningshus. Eller snarare – då vindsfönstret var stort – ett fyravåningshus. Andra våningen var överkragad. Huset var stort, men det var stort på ett annat sätt än det på vilket Gesta var stort.

Jag kan varken säga att jag tyckte om att flytta till Olovslund eller att jag tyckte illa om det. De kamrater med vilka jag lekt när Tranebergsbron byggdes och som var med att leka på andra sidan kanalen vid Karlberg var bara sådana lekkamrater som man glömmer nästa dag när man rest därifrån. Mina lekkamrater från Olofsskolan, Gabriel och Ragnar och de andra, skulle jag ju ändå inte få träffa mer. Vi hade dåligt inflytande på varandra. Om jag då flyttades till Bromma eller fick vara kvar på Kungsholmen betydde inte så mycket.

Jag kan se villan mycket tydligt och detaljskarpt. När man kom in på Thaliavägen från Olovslunds hållplats och gick backen upp mot Höglandstorget till reste sig villan på höger hand bortom tallarna i det som var parkområde, eller kanske bara ännu obebyggd tomt. Jag kan öppna järngrinden. Jag kan gå de fem trappstegen upp till den första avsatsen och sedan de fyra trappstegen till själva tomten och därifrån gå trappan upp mot ytterdörren. Den trappan var åtta trappsteg och jag står framför den tunga bruna ekporten med beslag av järn.

Det är tjugoåtta år sedan jag sist gick därförbi. Det var tidigt på våren 1954. En söndag när snön höll på att smälta. Jag stannade till under villan och pekade upp mot fönstret på gaveln och sade:

– Det var mitt rum.

Maj gick bredvid mig. Hon var min andra hustru. Vi hade just återvänt till Sverige från Östeuropa. Hon var klädd i en rumänsk bondpäls av det slag som kom att bli modern femton år senare. Vi var på söndagspromenad med Svend-Aage och Märta och deras dotter Lena. Svend-Aage och jag diskuterade Bernard Shaw minns jag. Bernard Shaw och arbetaroroligheterna i Polen. Han talade om arbetarklassens uppror mot byråkratin och den nya klassen.

— Här bodde jag, sade jag.

Bakom de rutorna hade jag stått som barn.

Jag kan se hur vi går Thaliavägen år 1954. Jag kan se villan under olika årstider 1935 och 1936. Jag kan gå runt den. Jag kan se glasdörrarna, de stora franska fönstren, in mot trädgården. Jag kan vara i mitt rum därbakom rutorna i fönstret på gaveln. Men när jag står framför den tunga ekporten med de svarta beslagen och öppnar den ser jag ingenting därinnanför. Det är mörkt. Det är som en gammal vind. Det är som en övergiven lada. Stor mörk rymd. Kanske hänger det saker från ett tak högt uppe. Med ansträngning ser jag trappsteg under mina fötter. Som att gå i mörkret och lysa sig uppför en trapp med en svag ficklampa. Så ser jag dörren till mitt rum. Den vita färgen flagnar i dörrspeglarna. Förr måste dörren varit blå. Jag trycker ner mässingshandtaget och nu är rummet helt ljust. Jag kan se varje detalj. Där är bokhyllan och där är bordet och där är sängen och där är lådan med alla saker. Gardinerna är vita och nu när fönstret är öppet och det är vår kan jag se hur de rör sig i draget. Men bakom är allt tomt och mörkt.

Jag har inte tänkt på detta förr. Jag har utgått från att jag kan se hela villan om jag så önskar. När jag passerade här förbi år 1954 såg jag fasaden och pekade mot mitt fönster och sade:

– Därbakom bodde jag.

Om jag går genom parken, eller de obebyggda tomterna, till Thespisvägen där Olle och Lennart bodde kan jag se deras villa. Olle och Lennart var bröder och mina närmaste lekkamrater när jag bodde i Olovslund. Jag kan gå in på deras tomt. Jag kan gå runt huset. Jag kan se sandlådan och den gröna vattentunnan för regnvatten och deras mammas köksträdgård och garaget där deras pappa ställde bilen han köpte 1936 och sedan kan jag gå till deras ytterdörr och öppna den och gå in och jag ser deras hall och där är dörren ner till källartrappen och sedan går jag in i deras kök och vidare in i matsalen och jag ser bordet och stolarna och takkronan precis som de var och skåpet där på väggen. Också vardagsrummet kan jag se med möbler och allt fast vi sällan var där och jag kan gå uppför trappen till övre hallen där det fanns ett porträtt av rikskansler Adolf Hitler på väggen för han var trots allt en stor man – men det är en senare historia – och jag vet var deras föräldrars sovrum ligger och också det kan jag se fast jag bara var inne där någon gång och så kan jag gå in i deras rum och det ser jag ju lika klart som jag ser mitt eget rum vid Thaliavägen.

Men om jag så åter står vid Thaliavägen och skall gå in så ekar den tomma svarta rymden innanför ekporten. Jag går runt huset och står framför glasdörrarna. Det skymmer nu och därinnanför glittrar och lyser det och

för att se vad därinnanför är slår jag upp de höga franska fönstren men därinnanför är samma tomhet som innanför ekporten. När jag sluter glasdörrarna glittrar de dock åter och att se genom dem är som att se in i ett rum där ljus och speglar glänser. Men de är kulisser.

Jag undrar över det här. Jag går trappen upp till mitt pojkrum och ser parketten under mina fotsulor steg för steg. Sedan står jag i mitt rum och ser ut genom fönstret. Jag brukade stå så där när jag fantiserade. Eller också låg jag på sängen och såg upp i taket. Då bollade jag gärna med något. En stor blank dank eller en kägla. Kasta upp den och ta fatt och kasta upp och ta fatt under det jag fantiserade.

På den tiden, från 1935 och framåt berättade jag aldrig för någon vad jag fantiserade. Det hade jag slutat med redan när vi bodde vid Kungsholmsstrand. Jag lärde mig sitta vid matbordet och fantisera också eller att sitta i min skolbänk och fantisera. Det gällde bara att vara helt stilla med ögonen. Att liksom gömma ögonen och att hålla ihop munnen. Då och då prövade jag försiktigt om läpparna var ordentligt förseglade. De klibbade vid varandra. Det skulle de göra för att inget ord skulle slippa ut oförhappandes.

Långt senare skulle jag göra likadant när jag satt inför en flicka jag reagerade på. Men då var det ju annorlunda. Då gällde det att inte med en min visa vad jag upplevde och samtidigt blev varje snabb ögonkontakt ett djupt sug genom kroppen.

Men den här fantasin jag klev in i när jag öppnade den tunga ekporten och klev in i den stora rymden där

man i mörkret blott otydligt kunde skymta att något hängde ned från ett tak högt uppe, den började i mitt rum på Thaliavägen 41 år 1935 när jag just fyllt åtta. Det var inte någon skrämmande eller farlig fantasi och det var också därför jag inte upplevt någon oro nu när jag öppnat ekporten och bara sett mörker och tomhet utan blott undrat.

Den fantasin fanns i olika versioner och den kunde vara olika lång och utveckla sig på olika sätt. Den kunde bli mycket lång och detaljrik och full av överraskningar men den började vanligtvis på ett av två sätt.

En gång var det en pojke – som var jag, naturligtvis – som vaknade mycket tidigt en morgon. Det var så tidigt att det ännu inte ens var morgon.

Jag gick då upp och det var alldeles tyst i hela huset och det var tyst utanför och om jag då såg ut genom fönstret fanns det bara en tunn strimma ljus alldeles vid horisonten.

När jag öppnade dörren och gick ut i hallen förstod jag att jag vaknat i fel tid. Nu i denna natt såg jag att allting egentligen var mycket litet. Dörrarna stod öppna som för vädring och de andra människorna i huset låg i sina sängar men när jag såg närmare efter var de inga människor. De var dockor. Ett slags automatiska mannekänger som nu stängts av för natten när man trodde att jag sov. Jag hade vaknat i fel tid och gått in i den tid jag inte skulle få veta om. Men nu kunde jag se att hela huset och alla människorna och alla husen runtomkring bara var en leksaksvärld.

Det var väldigt spännande.

Jag gick ut ur huset och jag gick ner till hållplatsen

och spårvagnarna var leksaksspårvagnar egentligen. Allting var mycket välgjort. Meningen var ju att jag inte skulle märka det. På dagen när man trodde att jag var vaken satte man igång det hela runt mig.

Nu när jag kommit på hemligheten och visste att det bara var en leksaksvärld kunde jag göra vad jag ville med den. Visst var de personer jag mötte under dagarna mycket fint konstruerade dockor men liksom dockor kunde säga:

– Mama

när man vände på dem och liksom det fanns vanliga leksaksdjur som råmade och bräkte när man klämde på dem så gjorde dessa fint tillverkade leksaksmänniskor olika invecklade åtbörder och frambringade invecklade ljudsatser. När jag satt i spårvagnen på väg till skolan talade dessa dockor med varandra. Jag lyssnade på dem. Ibland hakade mekanismerna upp sig. Då pep och blåste det i ventilerna och luften visslade i piporna. Sedan kom allt iordning igen och spelet fortsatte.

Jag skrev att "man" satte igång allt detta runt mig på dagarna. Rättare vore nog att skriva: det sattes igång. Det var heller inte meningen att jag skulle komma underfund med hur det var. Vem eller vad som styrde denna leksaksvärld fantiserade jag inte om. Jag tog inte in Gud i den. Inte heller gudar eller makter i allmänhet. Senare under åren fram mot 1938 klöv jag den fantasin. Dels gjorde jag den till en alltmer spännande historia om hur en pojke vaknar en natt i fel tid och upptäcker att han vaknat när spelet stängts och då kan gå omkring i det och bit för bit upptäcka allting och hur han till slut kommer utanför spelet och ut på bordsskivan i den

stora världen i vilket detta bara är ett leksaksliv. Sedan kunde fantasin bli vad som helst beroende på vad jag funderade på just då. Leksaksvärlden kunde finnas under jorden i en bortglömd håla ur vilken jag klättrade upp till den riktiga världen eller den kunde vara på en annan planet eller egentligen i en annan tid.

Dels gjorde jag den till en funderingsfantasi att pojken/jag som vaknade en natt i fel tid och gick ut i denna konstgjorda värld sedan plötsligt upptäckte hur allting var. Han/jag slog till exempel stortån i tröskeln nere vid de franska fönstren när jag sprang ut i trädgården. Hela nageln sprack. Den svartnade och blodet rann och bildade sedan en tjock skorpa. Jag svor. Jag förbannade tröskeln som jag varit dum nog att slå stortån i. När jag gjorde det försvann tröskeln och de franska fönstren ändrade sig och slöt tätt mot golvet med en gummilist i stället. Då började jag experimentera med olika andra sådana förändringar och upptäckte bit för bit att allting omkring mig, hela huset och alla människorna i det och allting därutanför, bara var ett slags fantasier som stelnar. Om jag brydde mig om att fantisera till igen förändrades de eller upplöstes och försvann och ersattes av annat som jag fantiserat till.

Också detta kunde bli en lång berättelse. Men intressantast var just själva upptäckten. Den broderade jag ut med olika detaljer. För sedan när jag väl kommit på hur det var fanns inte så mycket kvar att fantisera om. Jag kunde ju då lika gärna tända och släcka solar och vara allsmäktig men det gav ingen intressant fantasi. Intressant var däremot att upptäcka och förvånas.

Den andra fantasin var i början annorlunda. Han/jag

vaknade inte mitt i natten i en fel tid. Det var i stället en dörr. En hemlig dörr som det inte var meningen jag skulle veta om. Ibland var det en tapetdörr i mitt rum. Med fingret följde han/jag mönstret i tapeten. Det var ett snirkligt mönster med stora blommor som öppnade sig. Då plötsligt gled den hemliga dörren upp. Utan att veta om det hade han/jag satt igång mekanismen. Den öppnade sig alldeles ljudlöst. Jag kunde först inte se någonting därbakom. Det var mörkt. Eller rättare sagt det var som om jag hade ljuset i ögonen och därför inte kunde se in genom den okända dörröppningen.

När jag tog steget över den låga tröskeln och kom innanför förstod jag varför jag inte kunnat se. När jag nämligen kommit in och vände mig om kunde jag se att det jag alltid trott vara väggar i ett hus bara var målad väv. Jag hade kommit på andra sidan kulisserna. Det jag trott vara riktigt var teater. Huset var en scen. Man kunde komma bakom.

Jag hade lite svårt att förklara hur man kunde komma bakom och innanför samtidigt som man kunde gå runtikring det man kunde komma in bakom. Riktigt hur det kunde göras visste jag inte. (Det var först senare i New York när jag var elva tolv år och börjat läsa science fiction jag löste det med fjärde dimensionen och sådant; men då var fantasin annorlunda.) Jag klarade den svårigheten med att säga mig att sålänge man stod på scenen eller satt bland åskådarna trodde man – det såg ut som – allting var riktigt. Först när man kom genom tapetdörren ut i kulisserna fick man syn på maskineriet.

I alla fall kom jag ut och kunde upptäcka att både

huset och det jag trott vara verkligt och Alva och Gunnar och alla bara var teater. Därute var ett helt annat liv. Plötsligt ringde det och folk störtade till omklädningsrummen och tog sina masker och satte på sig sina kläder och gick in på scenen och var sina roller. Man kunde egentligen sätta på sig vilken mask man ville så länge man kände till replikerna. Om den som spelade Alva var sjuk kunde en annan rycka in i stället och lära sig från rollhäftet och sätta på sig Alvamask och Alvakläder och vara Alva i den föreställningen.

Det var bara jag som gått omkring och varit riktig för att jag inte vetat bättre. Nu kunde någon annan vara Jan där i villan under det att jag fortsatte ut i världen.

Därute kunde jag ha olika äventyr. Jag och en stor hund som hette Käck drog längs vägarna och vi sov i lador och i höet och det var sommar. Vi upplevde mycket. Det var olika var gång. Men på Thaliavägen 41 spelade någon annan Jan med riktig Janmask och allt.

# XXII

Nu cyklar jag på Alviksvägen och det är sommar. Jag har kommit ner från Höglandstorget och jag cyklar fort. Cykeln är ny. Den är en röd Monark i pojkstorlek. Solen steker.

Innan jag ännu kommit fram till Ålstensgatan hör jag en bil bakom mig. Då låtsas jag bli orolig för lufttrycket i slangarna. Jag bromsar, kliver av och känner med tummen på framdäcket och rynkar pannan och ser eftertänksam ut till dess bilen har kört förbi. Jag är ännu inte så säker på cykeln. Men det vill jag inte låtsas om. Jag tycker det är obehagligt när bilarna kör om mig och sveper tätt inpå. Men det vill jag inte visa. Därför låter jag förarna se att jag undrar om jag fått punktering.

Jag skall till Solviksbadet. Antagligen är det rätt tidigt ty jag ser inga andra människor ute. Jag ser gatorna och husen och trädgårdarna – många gräsmattor gulnar i torkan nu – och där är Ålstensskogen. Men det kommer bara en bil och gatorna är tomma. Också den långa Ålstensgatan är tom när jag ser upp längs den.

Jag trampar fort och böjer mig fram över styrstången och svänger av ner mot Solviksbadet med en sladd så

det tjuter i bakdäcket och hela cykeln skakar. Jag lägger högerfotens hela kraft på bromsen och bakhjulet står stilla ett ögonblick innan jag släpper pedalen och sedan trampar till så jag riktigt flyger fram vägen ner mot badet.

Där går jag i simskola. Vi ligger på stranden flera barn och torrsimmar. Vi sprattlar på kommando och läraren blåser i en visselpipa. Fram och ut och så ihop med benen och fram och ut och så ihop med benen. Därborta springer de stora i strandkanten. De stänker vatten på varandra och skrattar.

Sedan går vi alla barn ner mot bryggan. Vi har en flytdyna var och en. Den skall man ha fastspänd när man går ut på bryggan. Så kliver vi nerför stegen till vattnet. Simläraren står uppe på bryggan och blåser i pipan. Steg ner, steg så steg ner steg så och vänster hand och höger hand och så är vi nere i vattnet och flyttar oss åt vänster sida en efter en allteftersom vi kommer ner i vattnet under bryggan och nu skall vi öva benrörelser. Vi slår ihop med benen och vi frustar och simläraren blåser takt tu i sin visselpipa och den sommaren lärde jag mig inte simma.

Det gjorde jag på riktigt sommaren 1937 när jag fyllde tio år och var på Kvicksta. Jag bodde i stora huset hos Folke och Rosina. Stig och Karin bodde i lilla förvaltarbostaden. Folke och Stig var mina morbröder. Det var ju morfars gård men de skötte den åt honom.

Då, den sommaren, brukade vi bada var dag. Vi körde i Forden. Den var tolv år gammal. Det var den man körde mjölken med ned till mejeriet vid Stallarholmen. Jag hade fått en trasig slang. Om jag gjorde

iordning den skulle jag få den till badring. Jag höll på i två dagar att leta rätt på alla pyshål och snabbvulka. Pumpa upp. Ner i hinken med slangen. Lokalisera hålet. Släppa ut luften. Göra rent. På med lappen och klämma fast och tända på. Den blev så bra den slangen att Folke tog den till Forden när han fick punktering. Då gjorde jag iordning den punkterade slangen till badring i stället.

Badsjön var liten. Den låg bakom Björkeby. Man körde in över stallbacken och sedan gick man genom hagen ner till sjön. Den hade klart brunt vatten. Folke och Stig simmade och Rosina och Karin badade de med fast mest solade de. En dag sade Folke:

– Du borde lära dig simma ordentligt. Man kan ju inte flyta på en badring hela tiden.

De gick ut i vattnet alla fyra. Jag skulle simma från den ena till den andra i en ring. Först var vi på så grunt vatten att jag slog i med tårna när jag skulle sparka till och simma. Sedan gick de längre och längre ut och längre och längre från varandra under det jag simmade från den ena till den andra. Tillslut sade Folke när jag kom fram till honom:

– Här bottnar inte jag heller, jag trampar vatten. Du kan ju simma.

Då förstod jag att jag lärt mig simma och sedan simmade jag var dag hela den sommaren. Mest tyckte jag om att simma under vatten och ha ögonen öppna just när jag nådde ner mot bottnen och kunde se stenarna stryka förbi mig.

Men ännu låg jag vid Solviksbadet och sprattlade i torrsim och det bör ha varit sommaren 1935. Men det

är svårt att skilja somrarna från varandra före den sommar då jag fyllde tio på Kvicksta.

Mest var jag ju hos någon i släkten. Fast ibland var jag i huset på Thaliavägen under sommaren också. Mary var ju där och såg till allting. Syster, barnsköterskan, tog hand om Sissela och sedan om Kaj när hon fötts. Så det fanns ju alltid någon vuxen som kunde se till mig om jag var där också under sommaren.

Alva och Gunnar var bortresta på semester under somrarna. Han var ledig från högskolan då. Jag minns inte om de någonsin tog med Sissela eller Kaj. Jag tror det inte. Jag var aldrig med.

De brukade resa utomlands hörde jag. På höstarna hade de middagar för sina vänner. Jag satt i köket hos Mary och pratade och hon tog undan kalvstek med gräddsås och vinbärsgelé och glass i spunnet socker åt mig från deras middag. När Mary serverade dem hörde jag att de talade med varandra om sina sommarsemestrar. Alva och Gunnar hade varit i Norge och bott på en säter vid Myrdal ena året. Ett annat år berättade de att de varit i Danmark och badat och de berättade om dynerna och där hade de varit samman med socialister och konstnärer och psykologer från olika länder och haft oerhört intressant.

1937 var de i Frankrike. Det vet jag. Ty då fick jag ett brev från dem. Det var på min födelsedag den 19 juli då jag fyllde tio år. ”Med många hälsningar från Frankrike” skrev de och med i brevet låg en sedel på 100 franc. Jag blev glad. Så stor sedel hade jag aldrig haft. Eftersom det var min födelsedag körde Stig in med mig till Mariefred för att jag skulle kunna gå på sparbanken

och växla sedeln till kronor. Men 100 franc var inte så mycket. Om jag minns rätt fick jag fjorton kronor och några ören. I varje fall gick jag till kiosken vid busstationen och köpte glass åt oss alla.

– Men de kom ihåg att du fyllde år i alla fall, sade Stig.

Jag var nere i Tvååker hos Gustaf och Mela en sommar. Kanske var det redan 1934. I varje fall hade jag ingen egen cykel. Gustaf skjutsade mig när vi skulle till stranden för att bada. Han var kyrkomusiker i Tvååker då. Jag hade varit brudnäbb när de gifte sig i Toresunds kyrka. Jag minns att han hade trampat på ett tuggummi. Det såg jag när han låg på knä. Det satt under höger hålfot. Jag försökte pilla bort det. Han sprattlade lite med foten då ungefär som Träff när man drog honom i de små håren mellan tårna. Plötsligt märke jag att alla i hela kyrkan tittade på mig. Prästen också. Då hade jag nästan fått loss tuggummit. Det behövdes bara ett par tag till med nageln så skulle det vara borta. Men jag vågade inte fortsätta.

Vi sjöng för Gustaf när vi var nere vid stranden. Han tyckte inte om att kallas musikant och vi sjöng:

”Vi äro musikanter alltifrån Skaraborg . . .”

Det var mycket långgrunt. Man kunde gå hur långt som helst ut i vattnet och ändå nådde det bara upp till magen. Men det fanns mycket tång i vattnet och maneter man brände sig på.

När jag bodde hos dem i Tvååker blev jag sjuk. Gustaf tog mig till staden och där klippte en läkare bort mandlarna nere i min hals med en lång blank sax. Det var otäckt.

Fjorton år senare skulle Gustaf bli avgörande för mitt liv. När jag då träffade honom igen i Kristianstad tog han hand om mig och visade mig vad konstnärskapet innebar. Visst var han musikant. Han var en stor svensk tonsättare. Men han dog ung i cancer och när vi resonerade om konsten och livet och uppgiften hade han redan opererats en gång och visste att tiden var kort. Han finns inte på grammofonskiva. Men jag har fått ett ljudband från Sveriges Radio med en av hans kompositioner. Han spelas ju ibland. Men han dog innan han hann utföra det han skulle.

Jag var tillbaka på Gesta en sommar efter det att vi sålt gården. Elon, min morbror, var fortfarande arrendator där då. Jag satt om dagarna högt uppe i klätterträdet och såg ut över åkrarna bort mot småskolan och hagarna. Det sjöng i björkarna.

Med Ulla lekte jag handelsbod. Hon var ett par månader äldre och alltid mycket ordentlig. Ibland cyklade jag över fälten till Ulriksberg på andra sidan och sedan grusvägen till Kvicksta där jag fick saft och bullar innan jag cyklade hem igen. Men jag gick aldrig upp till stora huset på Gesta och jag vet inte vem som bodde där.

Sedan flyttade Elon och hans familj norr om Mälaren. Han arrenderade gården Nibble vid Tillberga.

Morfar och mormor bodde utanför Eskilstuna på vägen mot Torshälla. Villan låg med äppelträdgård framför sig mot vägen och ett stort flyttblock på baksidan mot skogen till. Den sommar jag bodde hos dem brukade jag klättra upp på flyttblocket och vara pirat långt borta. Molnen seglade förbi. Morfar tog mig

med när han var ute och körde. Han hade bilkartan bredvid sig på framsätet. Den gick att rulla fram. Jag fick flytta fram den åt honom och han körde långt ner mot Östergötland och bort genom Närke mot Värmland och gruset smattrade från hjulen upp mot stänkskärmarna och han satt nästan alltid tyst. Jag vet inte varför han körde så långt.

En dag när vi körde bortom Örebro sade han plötsligt:

– Vill du köra fort?

Sedan körde vi i åttio kilometer i timmen. Jag berättade det för farmor sedan och hon blev arg och ringde mormor men mormor menade att det inte var lönt att tala med Albert för han svarade i alla fall inte.

Ibland stannade vi i någon småstad vid vägen och han bjöd mig på kondis. Jag fick bakelse och saft men inte läskedrycker.

– Det är urinsyra i läskedryckerna, sade han, det är för att folk som dricker dem skall bli törstiga och köpa in ännu en flaska. Saft är bättre. Det vet man vad det är.

Mormor fanns mest i övervåningen. Ofta var hon sjuk. Hon var klen av sig. Ibland gick vi ut och gick hon och jag. Jag fick bära korgen och filten. När vi kommit förbi villorna och upp i skogsdungen pekade hon ut en lämplig glänta och där bredde hon ut filten och sedan drack hon kaffe och jag fick saft och vi åt kakor och hon stickade. Sedan gick vi hem igen.

I finrummet var möblerna svarta och svarvade och blankpolerade. Jag minns aldrig att vi använde det rummet. Men jag brukade titta in där ibland. Gardiner-

na var fördragna för att inte bleka tyget på soffan. Det var broderat med rosor. Men på eftermiddagen kom solen in genom en glipa mellan gardinerna och då blixtrade och glittrade prismorna i kristallkronan.

På morfars skrivbord låg en stor gul tand. Han sade att den var ett minne. Den var hans bästa tand. Han hade lådor med husmodeller som jag fick leka med. De var från Gemla och det var riktiga hus med bjälkar och fönsterkarmar och dörrar och allt. Men allting var så litet att man kunde sätta ihop det själv och till slut skulle man kunnat gå in i huset och bo i det om man hade varit mindre än en tändsticksask.

Farmor bodde kvar i Mariefred. Där bodde jag när jag inte var hos någon annan i släkten. Hon var likadan som alltid fast lite äldre. Man skulle tvätta sig ordentligt och sitta ordentligt vid matbordet. Hon hade blivit mycket mån om att jag skulle be aftonbön.

– Gud som haver barnen kär, se till mig som liten är.

– När du är hos mig gör du som jag vill och här ber du aftonbön.

Var mina systrar var om somrarna vet jag inte. Jag såg dem aldrig annat än i villan på Thaliavägen. Antagligen var de kvar där. Själv bodde jag där hösten 1935 och våren 1936 och hösten 1936 och våren 1937. Då gick jag i Ålstens folkskola.

# XXIII

Jag gick inte i Olovslunds folkskola där alla andra som bodde vid Olovslund gick utom sådana som gick i privatskolor. Jag gick i Ålstens folkskola. Dit tog jag spårvagnen. Tolvan kom från Nockeby och hade passerat Nockeby torg och när den kom till Olovslund klev jag på. Sedan var det Höglandstorget och Ålstens gård där det fanns en vändslinga för 12Å som inte gick längre och sedan kom man till Ålstensgatan och där gick jag av.

Längre ner på den gatan bodde Per Albin som var statsminister men jag gick uppför gatan mot skolan. Den var stor och gul och var byggd i vinkel högst upp i gatan. Där slutade Ålstensgatan.

Jag skulle lära mig sköta pengar så jag hade inte spårvagnskort utan fick lösa kuponger. De var en del av min veckopeng. Att gå i skola var något man liksom hade betalt för även om det inte var mycket. Därför blev jag skicklig på att åka gratis. Jag brukade ställa mig på främre bakre och försvinna. Jag gjorde mig osynlig och konduktören märkte inte att jag fanns och när han ropade om det hade kommit någon nypåstigen hörde jag ingenting. På väg upp till skolan fanns en gottaffär där man kunde handla för spårvagnskuponger. Man

fick inte lika mycket som om man handlade för pengar. Tanten i affären tog fem öre per kupong för att ha besväret att växla in dem, sade hon. Sedan var det någon som skvallrade på henne och polisen förhörde henne och det var slut med möjligheten att köpa för spårvägskuponger. Men det var först 1937 tror jag.

Skälet att jag måste åka till Ålstens folkskola och inte fick gå i Olovslunds folkskola som de andra var att jag var ett problembarn. I Ålstens folkskola fanns en fröken som kunde ta hand om problembarn. Det berättade man för mig och jag var därför mycket misstänksam när jag började i hennes klass.

Jag kom in genom dörren och sade vad jag hette och alla barnen tittade på mig. De hade ju redan gått för henne ett år.

– Jag skulle börja här, sade jag.

– Det blir nog bra med det, sade hon.

Sedan fick jag sätta mig i en bänk nere vid innerväggen.

Hon hade vitt hår och hette fröken Rehn. Hon var en rätt bra lärarinna. Jag tyckte inte hon var annorlunda än andra och jag förstod inte varför hon skulle vara särskilt lämpad för att ta hand om problembarn och inte heller behandlade hon mig på något särskilt sätt. Hon var likadan mot oss alla.

Ibland gjorde vi roliga saker. Vi hade en skolträdgård och vi gjorde potatismjöl. Vi skrev och jag skrev fult och vi räknade och vi hade lektioner i kristendom och då hängdes upp planscher om Jesu liv.

De enda skolbetyg jag har kvar från min barndom är från andra klassen i folkskolan. De säger inte mycket.

Man gav inga särskilt höga betyg i småskolan. Det högsta jag hade var B+. Det var inte särskilt mycket även om man inte brukade ge höga betyg. Annars var det bara B eller B?.

En sak jag kunde var att läsa högt. Det kunde jag bättre än någon i klassen. Jag kunde det bättre än fröken själv. Alla andra läste innantill och det kunde man höra även om det fanns sådana som inte stakade sig och inte fastnade på orden. Men jag kunde ta fram orden och låta dem komma som om de talades fram av någon annan just nu och jag kunde låta orden komma samtidigt som jag såg efter vad som skulle komma sedan så jag kunde få det hela att flyta lugnt och jag kunde till och med vända blad utan att det märktes på min läsning. Jag tyckte om att läsa högt. Jag brukade ju läsa högt för mig själv när jag var ensam eller berätta och vara många röster som skulle låta annorlunda allihop.

Därför fick jag inte läsa särskilt ofta. Det var bara någon gång när någonting skulle läsas upp och hon inte ville själv som jag fick gå fram och läsa. Annars fick jag sitta och lyssna på de andra som hackade och stakade sig och inte kunde se hela sidan på en gång utan läste bokstav för bokstav och ord för ord.

Men för det mesta lyssnade jag inte. Jag stängde av. Om det var en ny bok läste jag igenom den i förväg. Jag läste ju fort innantill också och behövde inte röra på munnen eller mumla som de andra.

Biblioteket låg i skolans hus. Det var en annan ingång bara. Fröken Rehn tog oss till biblioteket och där fick vi lära oss hitta. Men vi fick bara vara i

barnbiblioteket. Man fick bara låna två roliga böcker åt gången. De andra måste vara fackböcker. Men de roliga böckerna var inte särskilt roliga och det dröjde innan jag fick börja låna på riktigt.

När vi fick leka skeppsbrott och klättra på lina och sådant var gymnastiken rolig. Annars tyckte jag inte om den. Att stå och hoppa eller att gå i takt runt salen eller att vifta med armarna roade mig inte. För det mesta brydde jag mig inte om att göra det. Man försökte tala mig tillrätta men tillslut gav man upp och lät mig vara. Jag förvånades över att de andra aldrig gjorde som de ville utan bara som man sade till dem.

Jag hade nästan ingen jag umgicks med i klassen. De bodde på helt andra ställen i Bromma och vi sågs bara på skoltid. Men det fanns några jag talade med och lekte med och tyckte om och det blev ett problem när vi skulle börja med brännboll och handboll och andra sådana lekar.

Fotboll och allt sådant kände jag till. Jag hade tittat på riktig fotboll också. Farbror Gösta som varit landslagsspelare tog med mig till fotboll ibland. Det var roligt att se dem spela. På eftermiddagar och söndagar brukade barn samlas på olika ställen runtom i Bromma och sparka boll. Det hade de gjort på Kungsholmen också. Men jag hade aldrig brytt mig om att vara med.

När vi skulle leka på skolgården och fröken delade upp oss i två lag så kände jag ju reglerna. Men jag tyckte inte om dem och följde dem inte. Jag spelade med mina vänner i stället. Jag brydde mig inte om att de hörde till det andra laget. Då blåste fröken i sin pipa och alla skrek och bråkade och undrade om jag inte

visste hur man skulle spela och jag menade att jag visste hur de skulle spela men att jag ville spela på mitt sätt. Det slutade så småningom med att de fortsatte sitt spel och jag satt på marken och skulle titta på fast jag tänkte på annat.

Men för det mesta gick dagarna som vanligt i skolan och den ena dagen var den andra lik och jag kan efteråt inte skilja dagarna, veckorna, månaderna eller ens åren från varandra. De var alla lika. Fröken Rehn var snäll och det blev inte många konflikter och mina betyg steg aldrig ovan B+.

Till dessa skolår från hösten 1935 till våren 1937 hör två dagdrömmar – eller rättare sagt; två dagdrömssystem. De är lite svåra att återge då jag mötte dem bägge i läsningen sedan våren 1939 när jag bytt språk, bodde i New York och var amerikan. Men de hör till denna tid.

Den ena är flygningen. Jag sitter i min bänk och det är solljus i gardinerna och det mumlar runtom mig och timmen har just börjat och det är långt kvar på förmiddagen. Ingen ser att jag försiktigt frigör mig från bänken. Med några lätta handrörelser stiger jag. Det är stilla allting och egentligen är det helt självklart att kunna flyga. Alla människor kan det om de bara visste att de kunde vilja det. Först när jag kommit så högt upp att ingen kan nå mig ens om de ställer sig på tå och sträcker sig efter mig upptäcker klassen vad jag gör. De pekar på mig och de ropar till varandra men jag hör dem inte ty jag flyger och jag ser bara deras ansikten röra sig i miner och deras munnar gapar och fröken slår med sin bok i katedern fast det hörs inte ett enda ljud hit upp och nu seglar jag sakta mot fönstret och det slår

upp och därutanför är det sommar och grönt och jag hör alla fåglarna och nu glider jag ut genom det öppna fönstret och därutanför är himlen helt djupt blå och molnen seglar högt och jag flyger bort över björkarna och försvinner från Ålstens folkskola.

Längre än så gick dagdrömmen inte. Sedan backade jag den och började om på nytt sätt och gjorde andra saker. Ibland flög jag förbi andra klassrumsfönster och såg in genom dem och ibland flög jag runt runt över skolgården när det var rast och alla pekade på mig och lärarna kom med sådana där käppar med krok som man har för att sätta upp kartor och de försökte kroka mig med dem och dra ner mig. Och jag retades med dem och flög nära, nära, nära men alltid just lite bortom deras räckhåll.

Det var en rolig dröm och man kunde göra massor med olika saker.

Ibland kom man på mig när jag satt och drömde att jag flög. Då frågade man vad jag tänkte på och jag hoppade inte till eller någonting utan log bara för man skall inte vara sur och sade:

— Ingenting.

Våren 1939 upptäckte jag att Both Tarkington skrivit nästan den dagdrömmen i ”Penrod”. Det var en bra bok. Många gånger bättre än alla Bill-böcker fast den var samma sorts bok. Fast i Penrods dagdröm fångas han. Man får tag i honom genom att ropa ner honom. När jag läste Tarkington hade jag redan slutat drömma flygdrömmen på riktigt. Jag kom bara ihåg att jag brukat drömma den. Ty då 1939 var det osynlighetsdrömmen.

Den andra dagdrömmen var sådan att jag inte kunde drömma den i skolan. Det var för många barn kring mig och jag stördes. Den drömde jag i stället när jag gick ner till spårvagnen eller när jag stod ensam och väntade eller när jag kunde vara helt i fred utan att någon kom och tog i mig eller ropade på mig eller talade till mig. Det var drömmen om den andra världen.

Det hade ju alltid varit så att bilderna fanns där när jag blundade. Särskilt när jag var trött kom de närmare. Det var ansikten och människor och djur och även landskap. De kommer än. Och till en del kan de styras. Jag kan se fram ett ansikte och så börjar det omvandlas och förvandlas. Jag kan se det förvridet. Ta det i ett snett perspektiv. Men det går ju inte alltid att styra. Mest är det som ett bildbrus som man inte behöver bry sig om. Likadant är det med musiken och rösterna.

Jag kanske bör säga att det varken nu eller någonsin varit röster utifrån eller bilder som låtsas vara riktiga. Någon svårighet att orientera mig och att veta vilken verklighet som var riktig har jag aldrig haft. Om de lyssnar och ser efter är det likadant för alla människor. Ja, det är ju likadant för mina hundar också. Det är därför de kan drömma och i sömnen springer de och gläfser och det rycker i dem och raggen reser sig och det är väldig dramatik i hunddrömmen. Vissa hundar kan man få att se saker också när de är vakna. Så kan man sitta och leka och låtsas med en hund. Så brukade jag sitta med Träff på Kvicksta.

Men med lite vilja kan musikfragmenten bli till hela långa stycken. Och de olika repliker som skjuter upp och skär fram som isflak i ström kan samlas till långa

konversationer.

Dagdrömmen var rätt komplicerad. Den var att det fanns två världar. En värld som var riktig på ett vanligt sätt och så den andra från vilken jag såg bilder och hörde musiken och replikerna. Bara genom att tänka det på det sättet började jag liksom göra den andra världen. Sedan tänkte jag att egentligen var den andra världen lika vanlig och riktig och det var den här med Ålstens folkskola som bara framvirvlade bilder och fragment av repliker. När jag tänkt mig fram genom det då kunde jag börja dagdrömmen.

Den var att denna andra värld fanns på något annat ställe. Ofta lade jag den i Söderhavet eller i Afrika ty om Afrika hade jag ju fantiserat mycket när jag gick i Olofsskolan. Då hade jag ögon och öron i den andra världen fast jag andades i den här. Men när jag rörde mig i den här världen rörde jag mig på samma sätt i den andra. Och jag lät bilderna och ljuden bli hela.

Så gick jag nedför Ålstensgatan mot spårvagnen och i den andra världen gick jag på en ö i Söderhavet med palmer och sand. Men det var ju inte samma backar i båda världarna så ibland gick jag liksom i luften i den andra världen när jag gick på gatan i den här och ibland gick jag liksom genom marken i den andra världen när jag gick utför gatan i den här och jag gick rakt ut i den blå lagunen och sjönk djupare och djupare i det klara vattnet med alla fiskarna runt mig när jag gick ner till tolvans hållplats.

Också den drömmen kunde göras på många sätt.

Våren 1939 i New York läste jag "The remarkable case of Davidson's eyes" av H. G. Wells och blev myc-

ket förvånad. Men han hade använt en massa apparater och en hel explosion för att åstadkomma drömmen. Han bara såg också, han hörde inte och han kunde inte flytta sig fram och tillbaka.

Jag antog att Wells hade haft samma sorts dagdrömmar och att han sedan begagnat dem och skrivit ut dem för andra och då fått förse dem med sådana där förklaringar för att slippa onödiga frågor. Vid den tiden hade jag slutat vara i Söderhavet och gick i stället omkring i Europa där det skulle bli krig eller ute i världsrymden som jag läste om i ”Astounding”.

# XXIV

Det var när Lappland störtat. Jag hade suttit uppe i klättertallen där Olle och Lennart och jag höll på att bygga en koja. Kvällen hade alldeles genomskinligt klar luft med grön himmel och uppe från klättertallens krona kunde man se långt ut över villor och skogsdungar.

Vi hade talat om Lappland. Olle hade menat att det var pilotens fel. Han borde inte ha gasat innan han kom upp på höjd. Jag hade menat att Fokkern nog inte var så säker som man sade. Det var efter middagen och det drog mot kväll. Vi hasade ner från kojan vi byggde uppe i tallens krona. Stammen var glatt och det var svårt att ta sig upp. Det var därför vi fick ha kojan i fred.

Olle gick hemåt mot sig och jag gick mot Thaliavägen 41. Jag hade slagit i höger stortå. Den var blodig. Nageln höll på att ramla av igen. Jag brukade slå upp tån i början på sommaren och sedan smällde jag i den lite då och då. Det kunde inte hjälpas. Jag hade fått kåda på tröjan också. Den klibbade fortfarande och jag försökte gnugga bort den så man inte skulle se den men det blev bara en stor fläck i stället.

När jag skulle gå in satt Gunnar och Rolf Bergman vid trädgårdsbordet. Gunnar drack körsbärslikör från

silverbägaren farfar gett mig när jag döptes. Jag försökte ta mig förbi dem men Gunnar ropade på mig. Jag fick gå fram och hälsa.

– Ser du vilken tjockis han blivit, sade Gunnar. Rolf Bergman sade ingenting. Han bara nickade.

Gunnar petade mig i magen.

– Skall du föda snart, sade han. Du är väl i nionde månaden nu. Sedan skrattade han. Rolf Bergman sade ingenting. Han bara nickade.

Ja, jag hade blivit tjock. Det sade man till mig och det visste jag.

– Skvalpar det inte i skinkorna när du går, sade Gunnar.

Det var ingenting att svara. Det var alltid bäst att låtsas som man inte riktigt hörde när han var sådan där. Mary kom med saft åt mig och jag satte mig en bit från dem.

– Åt du bullar bara, sade Gunnar och skrattade igen.

Rolf Bergman var en av Gunnars vänner från studenttiden. Han var något år äldre än Gunnar. Medicinarna hade haft så mycket hyss för sig på den tiden. Man stoppade på sig delar när man gick från undervisningen och så skämtade man. Man tog upp handen ur fickan när man skulle skaka hand och folk hoppade högt. Det var så kul, sade Gunnar. En gång hade man tagit med sig ett helt lårben och lagt i sängen hos en teolog från Enköping. Han hade rum vid Odenplan. När han kröp ner i sängen på kvällen och hittade benet bredvid sig blev han alldeles ifrån sig. Han bara satt och rullade med ögonen som en nigger. När Gunnar var

på humör brukade han berätta om sådant.

Nu talade Rolf Bergman om en flicka de haft i huset. Hon var från landet och hade bara varit i Stockholm helt kort tid.

– Men jag blev misstänksam så jag kallade in henne och tittade närmare på henne och då hade hon dröppel.

Gunnar och Rolf skrattade och så fick Gunnar syn på mig igen.

– Hur mår du Joe, sade han.

Jag visste att jag var fet. Jag kunde se det i spegeln. Jag hade varit fet mer än ett år nu. Jag avskydde det. Gunnar tyckte illa om feta personer. Hans systrar var feta också. Han skämtade med dem också. Ibland började de gråta då. Men jag grät inte. Jag bara log.

– Han är som Mr Wardles fete Joe, sade Gunnar. Han bara sitter där och somnar om man inte får liv i honom.

– Hej, Joe, vakna! sade Gunnar och sträckte fram sin hand och petade mig i magen.

– Jag sover inte, sade jag.

Gunnar blev aldrig trött på att skämta om Joe. Särskilt roligt tyckte han det var om han fick tag på mig när det var gäster där. Det var knappt så att jag kunde läsa Dickens. Jag brukade hoppa över kapitlen där Joe förekom när jag läste i boken om Pickwick. Den hade farfar köpt och jag läste den hos farmor i Mariefred. Men jag hoppade över de där kapitlen i början där Joe bara äter och sover och somnar så fort han sätter sig.

– Att den fete pojken hos Dickens somnar är helt normalt, sade Rolf Bergman. Så gör de. Det beror på bristande syreupptagning. Det händer att det kommer

patienter som är så feta att de inte kan hålla sig vakna om de råkar sätta sig. Diafragman klämmer upp lungorna och de somnar. Det är nästan som när en pilot får en black-out.

Fortfarande var kvällen stilla och genomskinligt klar. Himlen glasklart grön och tallarna svarta som silhuetter. Här gick berget i dagen. Bordet och stolarna stod på hälleberget. Jag tittade på dem och gjorde dem små som om man såg dem bakvänt i kikare. Sedan tryckte jag på min hemliga pedal och nu öppnades luckan och med ett vansinnigt vrål störtade Gunnar och Rolf Bergman ner i underjorden. Lågorna slog upp.

Jag reste mig från stolen och gick fram till kanten. Det var en cirkelrund öppning; ett hål ner i underjorden. Luckan hade dragits bort när jag tryckte på den hemliga pedalen.

Det var ett väldigt rum där nere. Men jag kunde se dem helt tydligt. Lågorna fladdrade kring dem och de stektes på spett. De levde hela tiden. De sprattlade och fäktade och det fräste om dem.

Jag kunde se deras ögon. De var uppspärrade. Men jag bara log mot dem och tryckte på den hemliga pedalen igen och nu gled luckan helt ljudlöst tillbaka och det var bara sus i trädkronor och en fågel långt borta. Jag var ensam i trädgården. Högt uppe på den buteljgröna himlen syntes en svart flygmaskin på färd mot norr. Den var högt uppe och jag reste mig upp och såg länge efter den och sedan ropade jag så högt jag någonsin förmådde:

– Heja nya Lappland! Heja nya Lappland.

# XXV

VI SE PÅ VÅR HEMBYGD.

Vårt skolhus är 97 meter långt och 10 meter brett.

Vårt klassrum är 8 meter långt och 6 1/2 meter brett. Vi ha tre fönster ut mot skolgården och två dörrar mot korridoren. Vi ha två skåp, stol och bord åt fröken och 31 skolbänkar.

Ålstens skola är nybyggd. Vi ha 20 klassrum, 2 gymnastiksalar, 1 handarbetssal, 1 slöjdsal, 1 fysiksal, 1 samlingssal, bibliotek, expedition, tandklinik, skolbad, skolkök, 2 lärarerum, 4 materialrum samt förvaringsrum, pannrum och tvättstuga. Dessutom finnes bostäder för vaktmästare och städerska. Sedan gick vi ut ur skolhuset.

Först gick vi till skolträdgården. Där skulle vi titta på blommor. Vi tittade på ringblommor, reseda, astrar, solros, akleja, tuppkam. Sedan sågo vi ek, röda vinbär, svarta vinbär, krusbär. Och så sågo vi majs, hampa. Sedan var det utflykt.

När vi skulle gå ut på denna utflykt samlades vi på skolgården för att gå iväg. Vi gick först Ålstensgatan och sedan Bergviksvägen tills vi kommo trappan upp som ledde till Storskogen. På berget sågo vi långa isräfflor och stora issprickor. Vi sågo också stora

klippblock som isen fört med sig på den tiden. Nedanför berget var det på några ställen kärr med starrgräs. Sedan gick vi uppför en backe och kommo till en vikingagrav överst på toppen. Sedan gick vi därifrån till ett utsiktsberg och där sågo vi Mälaren med vikar och sund och fjärdar och öar och holmar och halvöar och uddar.

Sedan gick vi Bergviksvägen igen och där sågo vi ett båtvarv. Vid Alviksvägen sågo vi tennisbanor. Vid sjön låg Mälarparken. På avstånd sågo vi Västerbron och så gick vi vidare och då sågo vi Bergsund skeppsvarv och mekaniska verkstad rakt över. Sedan gick vi vidare och kom på Solviksbryggan och därifrån sågo vi Högalidskyrkan och Storkyrkan och Tyska kyrkan. Sedan sågo vi Kungshatt. Stora bob-backen kommo vi till allra sist. Vädret var bra.

Jan Myrdal
Klass III

# XXVI

Måndagen den 28 september år 1936 låg jag på köksgolvet och läste Svenska Dagbladet. Mary menade att jag låg i vägen och schasade på mig till dess jag kröp in under bordet med tidningen. När jag tittade upp kunde jag se hennes ben vandra fram och tillbaka. Hon höll på att duka åt oss i köket. Vi skulle ha pölsa. Alva och Gunnar åt inte pölsa. De åt kött med grönsallad sen.

Pölsa var lungmos egentligen. Det visste jag nu. När jag var liten åt jag varken lungmos eller blodpudding men jag åt pölsa och svartkorv. Tillslut en dag när jag var med Mary och handlade hos slaktaren vid torget då bad hon att också få ett halvt kilo lungmos och ett kilo blodpudding åt barnen. Då protesterade jag.

– Du vet ju att jag inte äter lungmos och blodpudding, sade jag.

– Du har ätit lungmos och blodpudding hela livet, sade hon. Man har bara kallat det för någonting annat.

I Sverige hade vi fått ny regering. Gunnar hade inte kommit med. Per Albin hade gjort upp med bondeförbundet. I Spanien gick kriget dåligt. Svenska Dagbladet skrev att de röda flydde och att Córdoba befriats. Alcázars hjältemodiga försvarare har undsatts, skrev

Svenska Dagbladet. Det var en högertidning. Jag brukade inte läsa den. Jag läste Social-Demokraten. Men nu hade Svenska Dagbladet bild på mig. Jag stod där alldeles under namnlistan för den nya regeringen och bredvid nyheterna från kriget.

På bilden var jag klädd i trenchcoat och keps. Det var sommarvarmt ännu så jag hade inte börjat med golfbyxor än utan gick i kortbyxor fortfarande. Strumporna hade hasat ner och jag hade sandaler i stället för skor. Men jag var inte ensam på bilden, bredvid mig stod en annan. Vi var lika stora. Också han hade keps och trenchcoat men hans trenchcoat var blå och min var grå. Och han hade skor och golfbyxor och skjorta med slips. Man såg inte ansiktena på oss. Vi var i profil och bortvända så man bara kunde se våra högeröron.

Svenska Dagbladet skrev att de två var ”ett par unga herrar Myrdal”. Många trodde att det var jag och min bror. Denne bror brukade man tala om länge. 1965 åt jag lunch en sommardag på Freden. En som jag haft som lärare på Höglandsskolan 1943 kom in. Någon pekade ut mig för honom. När han tagit sina två vita kom han fram till mitt bord:

– Jag hade din bror i min klass, sade han. Din äldre bror. Hur går det för honom nu för tiden.

Och han berättade för mig om sina svårigheter med min äldre bror. Han väntade att jag skulle be honom sitta ned vid mitt bord. Men det gjorde jag inte. Jag såg honom inte. Han fanns inte. Efter en stund harklade han sig och sade:

– Ja, jag går tillbaka till mig.

– Har du sett att man tror att Olle är min bror, sade

jag till Mary.

Det var Olle som stod bredvid mig på bilden i Svenska Dagbladet. Vi hade tagit oss till invigningen av det nya området i Kristineberg. Det var Markelius som hade ritat husen. De var hus för barnrika. Senare kom de att kallas Myrdalshus.

> Bostäderna för barnrika visades på söndagen för stadsfullmäktige och andra intresserade bland vilka man även märkte ett par unga herrar Myrdal, som syns här på bilden bredvid ett par av de nya bostadshusen på Kristinebergsområdet.

På bilden står jag och läser ritningar och Olle håller upp en dörr. Sju år senare brukade jag ofta gå genom den dörren och upp i den trappuppgången ty där bodde Tore Forsberg. Vi var mycket tillsammans och han blev ordförande i den klubb där jag blev studieledare. Nu är han partisekreterare för vpk och det är några år sedan vi träffades.

Då, den söndagen mot slutet av september 1936, när området visades hade Olle och jag tagit spårvagnen till Kristineberg för att jag var intresserad av hus och husbygge. I mitt rum hade jag en hel del böcker med bilder av nya områden i Wien och i Hamburg och på andra ställen. Jag brukade göra ritningar också. Det var roligt att räkna ut hur fönstren skulle sitta och åt vilket håll dörrarna skulle öppnas och hur man kunde gå från rum till rum. Det var därför jag tagit Olle med till Kristineberg.

Gotthard Johansson var inte helt förtjust i planering-

en, minns jag och jag hade hållit med honom när jag låg under köksbordet. Om folk skulle flyttas dit för att de var trångbodda och hade många barn men sedan fick bo fem personer i ett rum och kök var det inte så särskilt bra. Badrummen i källrarna var heller inte bra. Allting var trångt och litet. Fast Markelius hade ritat ganska bra menade jag. Hans hus var intressanta. Näst modellflygplan och ångmaskiner var hus det jag var mest intresserad av att bygga då.

Svenska Dagbladets fotograf hade upptäckt oss när jag stod och läste ritningar och talade med Olle om vad som var fel med planeringen.

Olle och hans ett år yngre bror Lennart var ju då mina närmaste lekkamrater och vi brukade träffas varje dag. Fast de gick i Olovslunds folkskola och jag gick i Ålstens folkskola.

På kvällarna klättrade vi i byggena ute vid Nockeby. Där höll man på att bygga villor då. Vi sprang på bjälkarna och balanserade högt uppe på taknocken. Sedan tog vi med oss spik och bräder till våra kojor. Sådant låg ju runtomkring på byggena och ingen märkte om man tog bara lite.

Vi hade talat om att bygga en stor koja i skogen men det gjorde vi inte. Den skulle vi inte få behålla. De större pojkarna skulle bara ta den om den blev bra. Vi ville heller inte bygga på Olles och Lennarts tomt. Hans föräldrar skulle bara fråga var vi fått bräder och spik och det skulle bli en massa förklaringar och sådant. Om vi byggde på tomten till Thaliavägen 41 skulle Mary märka vad vi gjorde och hon och Syster skulle börja fråga. Det var därför vi byggde kojan uppe i tallen. Där

kunde ingen av de stora komma på den och de stora pojkarna brydde sig inte om att klättra upp där.

Tallen var hög. Det var rätt svårt att komma upp. Man fick klättra på samma sätt som när man klättrade upp i lyktstolpar och telefonstolpar. Knipa ihop med benen och sega sig upp. Men bara man kommit upp ett par meter gick det bättre. Där fanns grenstumpar att ta tag i sedan blev det grenar och uppe i kronan var det rätt gott om plats.

Vi började med att spika fast bjälkar mellan grenarna så vi fick ett bra underlag för golvet. Sedan spikade vi på ett golv och så kunde vi sitta på det alla tre. Ibland fick någon annan vara med också. Vi kunde klämma ihop oss fem stycken däruppe och då gungade och knakade det men det höll. Vi talade om att göra väggar och tak också men det var svårare. Det fanns inga riktiga fästen. Därför högg vi stora tallgrenar med Olles scoutyxa och liksom vävde väggar och tak av dem. När man stod på marken kunde man sedan nästan inte se vår koja och när man såg den tyckte man nästan att den såg ut som ett mycket stort fågelbo.

Man fick vara försiktig när man hasade ned. Man kunde fastna på en av de torra grenarna annars. Det gjorde jag en gång. Det var en liten stump som körde in i låret. Det gjorde ont och där satt jag. Den hade trängt in flera centimeter. Jag kom loss först efter en stund. Både Olle och Lennart drog i mig och jag sparkade till allt vad jag orkade och kom loss och ramlade ned. Fast det var inte så högt, bara några meter och det gjorde ingenting. Men blodet rann utför benet och det dunkade.

När jag kom till Thaliavägen 41 gjorde jag först ren mig så mycket jag kunde i trädgårdstunnan för att ingen skulle märka att jag blödde och sedan tog jag mig upp till mitt rum och lindade om bitar ur den gamla nattskjortan jag haft som stjärngosse vid luciafesten i skolan. Det blev åbäkigt och bökigt men det kom inte mycket blod i sängen och nästa dag var det ganska torrt fast benet svullnade och det dunkade och jag hade lite svårt att gå en tid. Men ingen märkte något och jag slapp frågor. Ärret finns kvar. Det är stort och sitter på insidan av höger lår. Det ser ut som om någon stuckit en bajonett i mig. Senare om åren brukade flickorna fråga vad det var.

– Ingenting, brukade jag säga.

Vi brukade inte vara på Thaliavägen 41. Oftast var vi i Olles och Lennarts rum. De hade ett stort rum med sängarna över varandra som i en sovvagn. Olle sov i den övre och dit var det en stege av trä.

Vi byggde med deras Meccano och från Tyskland hade deras pappa skaffat dem nya leksaker. Det var soldater som inte var tennsoldater utan gjorda av något konstgjort material och som var målade i riktiga färger. Till soldaterna hörde kanoner och fältkök och allt som behövdes. De hade också fått en tung och fin öppen Mercedes med gummihjul. Den gick att styra. Till den hörde en Hitler som stod upp och hälsade folket och tolv SS-män. På så sätt kunde man låta Hitler köra förbi sina soldater och hälsa dem. Olles och Lennarts pappa beundrade Hitler för vad han gjort för Tyskland och när Olle berättade för honom vad jag sade om Hitler menade han att pojkarna inte skulle lyssna på

sådant. Fast han förbjöd dem inte att leka med mig. Tvärtom. Han sade att Olle var stor nog att åka på läger i Tyskland nu till sommaren och att han kunde ta mig med. Först skulle jag åka men sedan sade farmor att det inte var bra och så kom jag till Mariefred i stället.

När Bromma flygplats öppnades hade vi varit där. Vi hade cyklat dit alla tre och sett på när flygvapnet höll uppvisning. Det var mycket folk därute och kungen hade också varit där fast honom såg vi inte. På utställningen hade vi sedan sett de stora modärna flygplanen. Olle hade visat Junkers Ju 86 för mig och sagt att med sådana flygplan kunde tyskarna antingen vinna ett krig eller behärska hela världens trafikflygning.

När vi satt uppe i vår koja i tallen och såg ut över Bromma berättade vi för varandra om flygningar vi gjort över hela världen. Gång på gång flög vi över Atlanten och Stilla oceanen. Ibland störtade vi men klarade oss efter stora strapatser men mest klarade vi alla svårigheter och när vi fick motorfel mitt ute över Atlanten låste vi spakarna och drog ner flygarglasögonen så att inte vinden skulle förblinda oss och så öppnade vi huven och klättrade fram mot motorn och det tjöt i stagen och oljan sprutade mot ansiktet och under det att vi höll oss med vänster hand och hängde i knävecken i krysstaget reparerade vi motorn med den stora skiftnyckel vi burit i munnen när vi klättrade upp ur sittbrunnen. Nu när vi arbetade med motorn märkte vi hur planet förlorade fart och så gick det i stå och sedan i spinn mot havet som stormade under oss och

det visslade och tjöt och oljan sprutade men lugnt och kallblodigt arbetade vi vidare med motorn till dess den var klar då vi klättrade tillbaka till sittbrunnen igen utan att förhasta oss för vi såg ju att det ännu var 367 meter till vågorna och när vi kommit på plats och tagit kontroll över planet drog vi upp det ur störtningen och det skalv i planet när det reste sig och strök så tätt över de rykande stormpiskade bränningarna att saltskummet yrde mot vindrutan och med en vrålande motor och rasande propeller steg vi allt högre och högre mot en himmel som var så knallblå att den nästan var svart.

# XXVII

Mary måste ha varit ledig den eftermiddagen för Alva kom in i köket och jag hann inte stänga kylskåpsdörren förrän hon stod bakom mig och såg. Jag hade tagit en köttbulle från det gula fatet i kylskåpet. Det skulle bli middagsmat. Nu syntes hålet efter köttbullen. Det lyste som ett såsigt sår i köttbullsmängden.

– Om du skall göra sådant som är förbjudet så måste du i alla fall se till att ingen kommer på dig, sade Alva.

– Om du stjäl köttbullar så måste du ordna det så att ingen kan se vad du gjort. Du måste plocka om köttbullarna så det inte blir något hål.

Hon plockade om köttbullarna så att man inte kunde se att jag tagit någon.

– Ta så en köttbulle, sade hon.

Jag gjorde det. Men den smakade inte. Det var som att tugga sågspån.

– Flytta nu om dem, sade hon.

Jag flyttade köttbullarna kring varandra.

– Det får inte se alltför regelbundet ut, sade Alva. Det måste se ut som förut och ge intryck av att köttbullarna bara hällts upp på fatet direkt från stekpannan.

Hon petade på några av köttbullarna så att de bröt den symmetri jag byggt upp.

– Så, sade hon. Nu ser det naturligt ut. Nu kan ingen se att du tagit köttbullar olovandes.

Hon tog ned en glasvas från hyllan. Fyllde den med vatten och gick. Jag stod kvar i köket. Nu var köttbullssmaken en kall och fet hinna i munnen. Jag gick fram till vasken och spottade. Sedan stack jag höger pekfinger och långfinger i halsen och kräktes upp köttbullarna. De var en sur och illaluktande smet som brände i halsen. Jag spolade vatten och tryckte ner smeten genom hålen till avloppet. Sedan spolade jag så länge att allting var borta. Jag såg mig noga om så att ingen skulle kunna se vad jag gjort. Jag sköljde munnen med vatten gång på gång och sedan nosade jag för att känna om någon kunde lukta sig till att jag kräkts. Men allt var nu som det brukade vara och ingenting syntes och inte kunde någon känna lukten heller. Det var fortfarande eftermiddag och långt kvar till kvällen och jag gick ut.

Vad man än gjorde var det viktigt att man inte lämnade några spår efter sig. Det var lika viktigt som att ha rena kalsonger ifall man skulle bli överkörd och komma på sjukhus och någon annars skulle se att man hade skit i kalsongerna.

Allting måste se riktigt ut. Om man ändå gjorde något som inte var riktigt måste man göra det på ett sådant sätt att det inte kunde synas. Man måste använda riktiga ord också när andra kunde höra. Man måste alltid komma ihåg att någon kunde lyssna.

Alva var alltid rädd att Gunnar skulle försäga sig så

folk hörde det. Därför kvittrade hon när han sade:

– En sådan där riktig klädjude!

Hon såg plågad ut när han gick in genom en dörr där det stod "Förbjuden ingång" och han sade:

– För Gunnar Myrdal gäller inga förbud!

Men sådant sade han inte när andra hörde. Man måste vakta på sin tunga. Det var som att säga piga. Det fick man aldrig göra när något hembiträde kunde höra.

Det var Alva som såg till att det inte sades något olämpligt.

– Gunnar lilla, sade hon, Gunnar lilla. Not in front of the servants and children.

Hon kvittrade när hon sade det. Sedan skrattade hon. De talade därför engelska med varandra när jag kom i närheten. Sedan när de började misstänka att jag förstod övergick de till franska. Men det var Gunnar inte så bra på. Han svarade bara enstavigt och grymtande.

Alva hade ett särskilt sätt att kvittra när någon sade sådant som var olämpligt för andra att höra. I taxi och på spårvagnen och i tåg och på biografer skulle man alltid vara tyst. Man visste aldrig vem som lyssnade. Men man kunde säga något om vädret eller om chokladkakor eller om sådant. Särskilt viktigt var detta när man träffade kamrater. Man visste aldrig vilka föräldrar de hade.

Jag hade veckopeng. Den skulle räcka till mina dagliga utgifter. Det var ju därför jag lärde mig åka gratis på spårvagnen. Andra pengar arbetade jag för. Vart arbete hade sitt pris. Klippa gräsmatta var 25 öre. Gräva landet var 30 öre. Gå ärende kunde vara tio öre

om det gällde att bara gå fram och tillbaka till Percy Luck på Höglandstorget eller att gå ner till bageriet. Men det kunde stiga till 25 öre, ja till och med ändå mer om det var komplicerade uppdrag.

Men dessa pengar fick jag inte med en gång. Alva skrev upp dem i en liten anteckningsbok med svarta pärmar. Om det sedan var något jag verkligen ville köpa lades dessa pengar ihop och om det jag önskade köpa var värdefullt och utvecklande då lade hon till lika mycket. Om mitt tillgodohavande inte var tillräckligt stort för att en fördubbling skulle räcka till då blev hon mycket hemlighetsfull och satt med den svarta boken framför sig och suddade och skrev och suddade och skrev om och tillslut fick hon uträkningen att stämma och jag kunde köpa det jag skulle ha. Men det var alltid lika hemskt och spännande innan man visste hur hon skulle bära sig åt.

Jag avskydde detta.

Men jag lärde mig räkna på samma sätt. När jag gick ärenden och skulle handla så hade jag med mig suddgummi och blyertspenna och på hemvägen ändrade jag räkningen. Jag tog inte mycket. Ingen borde ju komma på det. Det fick inte vara så mycket att någon undrade och började fråga och om någon frågade skulle det vara så liten ändring att affären inte skulle kunna vara säker på att det var fel. Bara några ören här och några ören där och se till att sammanräkningen stämde. Det var som att hyvla bort några spån.

Jag tränade länge på att göra förändringarna på ett omärkligt sätt. Det gällde att sudda riktigt. Man måste vara uppmärksam också så att affären inte använt ani-

linpenna. Siffrorna skulle göras på rätt sätt också. Och man fick inte trycka alltför hårt. Nu hade jag ju alltid räkningar i fickan så de var vana vid att de var lite smutsiga och hopskrynklade. Det gjorde det lättare att ändra räkningarna utan att någon kunde märka det. Jag fick också räkna mycket noga för att allting skulle stämma.

För de pengar jag fick på detta sätt kunde jag köpa sportkola och sjörövargum och mycket annat.

Alva bokförde allting i hela huset. Allt vad de olika barnen kostade. Allt vad gäster åt. Allt vad som köptes in. Hon fyllde olika anteckningsböcker med sifferkolumner. Hon tyckte att det var roligt. Hon kunde sitta för sig själv och skriva siffror och räkna. Men hon antecknade inte bara åt det här huset. Hon antecknade åt hela släkten. Alla var de skyldiga Gunnar och Alva pengar det förstod jag nu så småningom när jag började bli tio. Det hängde ihop med farfars död. Alva hade gjort uträkningar så att farmor skulle kunna leva som vanligt och alla betala för det som om hon haft pengar efter farfar men eftersom det inte fanns några sådana pengar så skulle syskonen betala men eftersom de hade olika möjlighet men skulle betala alltefter vad de kostat farfar i utbildning och sådant som Alva räknat ut så blev det Gunnar som betalade och sedan betalade syskonen till Gunnar enligt de årliga uträkningar Alva gjorde. Det var ett mycket invecklat system. Det var så invecklat att ingen i släkten förstod det utom Alva.

Tio år senare när jag satt med Gustaf Carlman på Frimurarhotellet i Kristianstad och han bjöd på smörgåsbord och bäsk och öl sade han:

– Om jag bjuder dig på krogen så skriver jag inte genast upp det i någon bok. Jag är inte med om detta myrdalska bokhålleri. Jag vill inte ha med det att göra. Säger hon att vi är skyldiga pengar så håller jag med. Säger hon att vi inte är skyldiga pengar håller jag också med. Det finns annat att syssla med i livet än att räkna pengar och föra bok.

Jag berättade för honom hur det varit och hur jag fått räkna och förfalska och förskingra och sudda och skriva och sudda igen för att få det hela att stämma och han sade:

– Glöm det. Du är inte skyldig dem någon redovisning. Du har inte bett att bli född. Föräldrar är skyldiga att ta hand om sin avkomma när de satt den till världen. Du måste ju inse att det inte är du som är tokig.

Det var mycket skönt. Gustaf skrattade och lade för av sillpotatisen och lyfte brännvinsglaset och sade:

– Skål på dig!

Men ännu kan jag inte räkna pengar. Jag sticker ner handen i fickan och känner efter om det finns mynt där. Jag kastar en blick i plånboken. När jag skall föra bok får jag utslag på händerna och känner kväljningar av obehag och framför mig ser jag åter min barndoms helvetiska sifferrader och förfalskade uträkningar som alltid höll på att slå fel på något öre här eller där så jag ständigt gick i risk att bli upptäckt.

Det är möjligt att det är likadant i andra sammanhang och i andra familjer. Men jag har aldrig kommit i kontakt med någon familj där detta mångdubbla bokhålleri var så satt i system och där det var så mycket

vardagligt som var förbjudet att nämna och inför vilket man hade att vakta tungan.

Hos mina systrar sitter det i än. Min yngsta syster Kaj är gift i Tyskland. Hon bor i Göttingen. Henne hade jag tyckt om. 1970 när vi kom med bil från Indien körde vi av motorvägen i Göttingen och hälsade på. Min systerdotter Nicky såg storögt på mig och sade:

– Aber Mutti, har du en bror?

Kaj blev generad och skrattade. Det hade inte blivit av att säga något om mig, menade hon.

Tolv år tidigare hade hon gift sig. Det var i Indien. Vi hade varit med. Efteråt när hon väntade på att komma iväg till Europa, hade hon suttit och talat om hela detta spindelnät av bokföring i släkten och hur Alva förde bok och lade till och drog av och suddade och rättade. Tillslut hade hon fallit i gråt:

– Jag vill aldrig bli sådan, sade hon. Aldrig!

Trots att hon bara var flicka var Nicky ett av Gunnars favoritbarnbarn. Då kunde det inte gärna bli av att nämna mig. Det var – som Gustaf brukade säga – en helt igenom myrdalsk situation.

Orden var ett spel. Gesterna, tonfallen och åtbörderna var tecken. Men när man lärt sig reglerna var det inte obegripligt. Det var bara annorlunda än hos andra.

Jag tänkte på det sista gången jag träffade Alva. Det var på hösten 1967. Det bör ha varit i augusti eller september. Hon ringde plötsligt och bad Gun och mig komma på middag. Hon bjöd på Aurora. Det var enda gången vi gick på den restauranten. Hon har ju aldrig varit snål när hon verkligen bjudit och hon har alltid

varit trevlig att shoppa kläder och smycken och antikviteter med och hon har alltid varit angenäm att prata med. Det är hon med rätta känd för.

Jag förstod att hon ville något. Men jag visste inte vad. Antog att hon skulle komma fram till det så småningom. Under tiden åt vi gott och drack en god flaska och småpratade.

Plötsligt skrattade hon till. Det var ett högt och lite gällt skratt som klirrade. Jag förstod att det var nu det skulle komma.

– Erlander undrade om vi träffades. Han var orolig för det. Jag måste ju vara lojal mot mina kolleger. Det är kanske bäst att vi inte träffas på en tid.

Sedan skrattade hon sitt klirrande skratt igen och skålade. Hon satt i regeringen då. Tage Erlander var statsminister. Jag var aktiv i solidaritetsrörelsen med Vietnam och hade just kommit tillbaka från Kambodja. Jag hade också talat för Palestinas folks rättighet efter sexdagarskriget. Jag hade offentligen gått emot den svenska regeringens utrikespolitik i det jag skrev i den socialdemokratiska pressen.

– Nej, det är nog bäst, sade jag.

När vi körde hem var Gun blek om läpparna av ilska.

– Då kan hon få äta söndagsmiddag med Erlander i framtiden då, sade hon.

Vi brukade träffa Alva och Gunnar några gånger om året. Gunnar brukade visserligen först skälla och sedan somna, men det var jag ju van vid sedan barndomen. Vi hade ju inte så många släktingar i den äldre generationen. Det hörde till att man besökte dem ibland. Men nu hade vi befriats från den plikten.

– Men du tror väl inte att det är Erlander som sagt något om att Alva träffar mig, sade jag. Du tror väl inte att Erlander varnat henne för att träffa sina barn?

– Men Alva sade ju ...

– Erlander är ingen lysande politiker eller stor tänkare, sade jag. Han är en helt vanlig människa med helt vanligt familjeliv och han skulle inte kunna komma på tanken att be Alva som han ser som min mor att låta bli att träffa mig för partiets skull. Det där hon sade om Erlander var ju bara ett täckord. Hon suddade lite i räkenskaperna för att de skulle se bättre ut. Hon har på egen hand kommit fram till att det är otaktiskt att träffa mig. Hon är rädd att hon inte blir utrikesminister om folk tror att vi umgås.

– Det var det hon signalerade med det där skrattet. Så skrattar hon alltid i sådana situationer. Det har hon gjort sålänge jag minns.

Jag blev inte särskilt sårad eller upprörd den kvällen på Aurora. Att Gun blev det berodde bara på att hon inte vuxit upp i familjen. Men jag tog Alva på orden. Hon hade nu sagt vad hon hade att säga.

Jag visste ju hur dubbelt hon tänkte. Eller rättare sagt; jag visste hur hon tänkte i krok. Men jag visste ju också att hon aldrig vetat hur jag tänkte. Sedan 1955 hade jag ju vetat vad hon rapporterat om mig till Förenta Staternas immigrationsmyndigheter efter det att hon blev stoppad och förhörd vid inresan till New York sommaren 1953. Det var Alvas sekreterare på UNESCO som blivit så chockerad att hon berättade det för mig i detalj när jag kom till Paris i juli 1955. Men jag hade ingenting sagt till Alva.

Nu tog jag henne på orden.

– Säger du att Erlander är så orolig, sade jag. Ja, då är det nog bäst att vi inte ses mer.

# XXVIII

I en hembygdsbok om Bromma ser jag att jag haft fel. Vi slogs inte. Vi var inte grymma. Men vi slogs. Och vi var grymma. Jag var ju bara tio så jag var med bland de små. Men jag var med när ledarna avrättade fientliga spioner. De bands vid ett träd och så sköt vi med luftgevär och luftpistol saltskott i skinkorna på dem. De skrek.

Vi bröt oss in hos Lump-Nicke för att stjäla kaskar och sablar. Sådant fanns i hans uthus. Ledarna satt därutanför vid dikesrenen och höll uppsikt och jag och andra små skickades över planket. Det var lätt att bryta upp dörren. Den var inte ens fäst med hänglås. Men kaskarna och sablarna räckte bara för ledarna.

Från staden hörde jag om andra strider. Alla kvarter kämpade med varandra. Det var farligt att komma utanför sitt eget område. Då kunde man bli fast. Från Kungsholmsstrand hörde jag att man fått tag på ledaren för gänget som höll till på andra sidan bron. Han hade gått Alströmergatan alldeles ensam en eftermiddag. Man tog fast honom och sparkade på honom till dess han berättade att han skulle besöka en moster. Sedan band man honom ordentligt så han inte kunde komma undan och förde upp honom i skogsdungen. En

av grabbarna sprang hem och hämtade en hink. Sedan pissade alla i hinken. Man var tjugo stycken nu så hinken blev rätt full. Så surrade man ledaren för det andra gänget vid en tall och hällde sakta hinken över honom. Det var soligt och gassigt och han blev alldeles genomvåt och stank. Sedan tog man hinken och lämnade honom och där fick han stå i solgasset hela dagen till dess några tanter kom förbi. Först trodde de att han lekte. Sedan tog de loss honom.

Jag var med i flera gäng. Jag var ju bra på att slåss också. Jag kunde låta bli att känna när jag slogs. Det gjorde inte ont som för de flesta andra. Jag kunde gå främst. Jag svängde en käpp runt mig. Den var tung. Den skulle krossa skallen på den som kom för nära. Så skrek jag och gick fram. Det var därför man kallade mig Sabelsvängaren.

När jag hörde att man talade om mig och sade:

– Ta med dig Sabelsvängaren!

då blev jag stolt. Men ofta fick jag stryk. Jag var ju bara en av de små.

En gång slog man en planka i huvudet på mig. Grabben var väl tolv eller tretton år. Han hade flytt in i ett bygge. Nu hade vi spärrat utgångarna och han var fångad. Han var inträngd i ett hörn. Då tog han upp en planka och drämde den i huvudet på mig innan jag hann undan. Det blev nästan alldeles svart och rött och tungt och jag nästan föll omkull men jag lyckades stå på benen fast jag bara kunde se liksom i ett litet hål mitt i det svarta. Men alla hurrade och skrek av lycka fast grabben kommit undan för plankan hade gått av. Jag antar att den var murken. Eller också var det en

ordentlig kvist.

– Stenskallen!

– Stenskallen! ropade man.

Jag mådde lite illa och ville spy. Men det visade jag inte. Vi satt i backen ovanför Västerled sedan. Ledarna rökte och de frågade mig om jag ville dra ett bloss också.

En av ledarna – han hade rött hår och bodde vid Olovslunds skola – berättade att hans pappa hade smugglat undan en hel sockerlåda med Nick Carter-böcker när de förbjöds. Den fanns uppe på vinden.

– Det är väldigt bra böcker, sade han. Det är lik under golven och hemliga dörrar och detektiven skjuter folk rakt i ansiktet.

Jag tänkte mycket på dessa böcker sedan. De hade förbjudits för att det mördades för mycket i dem. Jag hade gärna velat läsa dem men det gick ju inte.

På bio satt jag längst fram. Bredvid mig och just bakom mig var det tomt. Jag var alltid ensam på första bänk. Men där bakom mig där alla ungarna satt kunde jag inte se vad som hände framme på duken. Andra kunde läsa skyltar på andra sidan gatan och gå på bio och sitta på tionde bänk eller så. Det kunde inte jag. I skolan var det alltid svårt att läsa vad fröken skrev på svarta tavlan. Men för det mesta kunde jag gissa mig till det. Men för att veta om det stod tiotusen eller hundratusen med siffror fick jag pricka av nollorna och räkna dem en efter en. Om jag bara tittade på dem hoppade de fram och tillbaka och det gick inte att avgöra om det var fyra eller fem nollor i rad. De liksom sprang omkring på raden.

Därför satt jag på första bänk när jag gick på bio. Figurerna var stora och väldiga framför mig och jag fick luta huvudet tillbaka för att se dem ordentligt. Högtalaren mullrade framför mig och hästhovarna smattrade när den svarte ryttaren red fram mot mig och han sköt pang, pang pang och fienderna föll döda från sina hästar.

Om man slog naglarna i bordet så att det smattrade; lillfinger, ringfinger, långfinger, pekfinger; då lät det som när ryttarna dånade förbi. Man kunde springa fram över bordet med fingrarna och först var ljudet torrt och sedan ute mot bordsskivan blev det dovare och sedan red han bort mot fjärran.

Jag skämdes inuti mig själv och gömde ansiktet i kepsen när det blev kärlek. Då stängde jag av samtidigt som jag höll fast kepsen genom att spänna svettbandet mellan pannan och hakan.

När jag gick på bio i Alvik brukade det alltid sitta en fet dåre borta på sjunde bänk. Han var alldeles rund i ansiktet och hade glesa skäggstrån men dreglade och skrattade och gick klädd som ett barn. Men han var ofarlig. Då och då ropade han något men ingen brydde sig om det.

Med Olle och Lennart var det inte som med gängen. Jag vet inte varför de inte var med. Kanske var det att de inte kunde ta sig ut ur huset om kvällarna. Deras mamma vaktade på när de kom hem. De kunde inte ta sig ut som jag. Därför kunde de inte driva och inte vara ute med gänget.

Ibland var detta lite svårt. I februari 1937 hade vi byggt isborgar hos Olle och Lennart. Vi hade byggt av

snö och gjort murarna glatta med vatten. Det var inte så mycket en borg som en fästningsmodell. Vi hade arbetat mycket med den. Men på kvällen sedan när de var inne eller kanske redan sänts i säng var jag ute med gänget. Vi var på väg upp från Olovslunds hållplats. Jag visste inte vart vi var på väg. Det hade ledarna inte sagt. När vi gick förbi villan där Olle och Lennart bodde stannade den rödhårige och sade:

– Har ni sett sådan skit!

Sedan gick vi alla in på tomten och sparkade och knuffade och tog i till dess fästningen var sönderslagen och allt det vi arbetat med i flera dagar var förstört. Det var tungt och svettigt och måste gå fort så ingen kom ut ur huset. Men vi hann krossa alltihop och stampa på det. Sedan vrålade vi alla så högt vi kunde:

– Skit på er!

Och så sprang vi allt vad vi orkade.

Nästa dag berättade Olle att man hade haft sönder vår fästning. Jag sade att jag tyckte det var tråkigt och jag tyckte också att det var tråkigt. Jag mindes ju hur vi arbetat för att göra fästningen riktigt fin med tinnar och torn och flagga högst upp. Jag sörjde den. Men jag sade ingenting till Olle och Lennart om hur jag varit med om att förstöra den och trampa sönder den på natten.

# XXIX

Från Gripsholms 400-årsjubileum minns jag varken hur Livregementets till häst musikkår blåste in jubileet eller hur kungen kom eller hur landshövdingen talade eller vad Arthur Engberg sade. Men jag vet att jag var med bland publiken och tittade på. Vad jag minns är att där stektes oxar på spett och att jag åt av helstekt oxe och att folk dansade i folkdräkt.

Festen höll på i flera dagar. Nu fyrtiofem år efteråt undrar jag om det verkligen var som jag minns att det serverades helstekt oxe åt folket från Södermanland eller om det jag minns egentligen var ett krönikespel. Jag kunde fråga moster Karin. Men jag föredrar minnet av den enorma måltiden. Fast det var män i pluderhosor som stekte oxarna. Kanske var det ingen egen måltid – även om jag känner den goda köttsmaken i munnen ännu när jag skriver detta – utan ett spel av hitresta skådespelare och utklädda mariefredsbor.

I början av sommaren hade jag varit hos farmor. Hon var orolig över mig. Hon suckade och tvättade mig. Hon skrubbade mig med rotborste. På armbågarna hade jag fått grova och svartbruna förhårdnader. Stora fjäll. Eller kanske man kunde säga stora hornskivor. Däremellan blev sprickor som börjat blöda. Hon blötte

i varmt vatten och skrubbade och gned in fet kräm till dess armbågarna blev släta igen. Men de brukade bli så på vintrarna.

– Jag säger då ingenting, sade hon när hon skrubbade mig. Jag läste "De tre musketörerna". Den hade farfar köpt. En tjock bok bunden i blått klotband från Nordiska förlaget. Jag låg på mage under bordet och läste. När jag tittade upp kunde jag se mig själv i den stora spegeln med förgylld ram. Den gick från golv till tak. När farmor kom in sade hon.

– Du bara läser och läser.

Hon tog ut mig på promenader. Vi gick ända till Kvicksta för att hälsa på. På vägen dit plockade jag en stor bukett ängsblommor. Den skulle jag lämna till mormor som var där och skulle bjuda på saft och kakor. När vi var nästan framme gick farmor åt sidan för att pissa:

– Ingen är så bjärt att hon inte släppt en fjärt, sade hon. Hon sade sådant. Hon brukade se till att jag tvättade mig eller rentav tvätta mig fast jag var tio år men om jag blev överdriven i renlighet eller undrade för mycket över vad jag åt och petade undan skräp och småkryp från bären innan jag hällde på mjölk sade hon:

– Lite lort rensar magen.

Robert och Greta och deras barn bodde också i Mariefred. Robert var lärare på Gripsholms folkhögskola. Men jag hade inte så mycket med dem att göra. Greta var så fin av sig. Hon var från bättre familj. Hon var en Müntzing tror jag och tittade alltid på mig med kritisk blick och sade små otrevliga anmärkande ord så jag höll mig undan från henne fast hon var faster.

Sedan flyttade jag ut till Kvicksta och var där hela den sommaren. Där bodde jag ju flera somrar och ibland också någon vecka under vintern. Det var morfars gård fast han och mormor bodde mest i sin villa utanför Eskilstuna. Folke och Stig skötte gården åt honom. Folke var äldst och bodde i det stora huset. Det var från sextonhundratalet. Stig som var yngre bodde i den lilla förvaltarbostaden. Jag bodde hos Folke och Rosina i det stora huset men brukade gå ned till Stig och Karin för att äta. Jag kunde äta där jag råkat komma vid måltiden. Det var så lätt allting.

Man har lagt om vägen nu. Förut gick den över stallbacken och mellan magasinet och stora huset innan den svängde upp genom hagen. Nu har den dragits rakt över de sanka åkrarna förbi hela Kvicksta.

Vi kör förbi där ibland. Vi tar vägen över Kvicksta från Mariefred och kör till Stallarholmen. Jag ser mitt fönster. Vi kör alldeles nära det. Ibland lyser det därinne. Jag hade hörnrummet mot nordväst. Därutanför var trädgården. Men Kvicksta såldes under kriget. Både Folke och Stig låg inkallade under flera år och morfar kunde inte sköta gården utan fick sälja den. Men innan dess byggde han en undantagsvilla. Den ligger högre upp i backen när man kört förbi Kvicksta.

Fönstret var öppet så jag hörde vinden i lindarna när jag låg på golvet och läste och det var eftermiddag. Det var en av Rosinas böcker. Stor och tung i brunt med jordgloben i guld mitt på pärmen. Jag läste ”Till jordens medelpunkt” av Jules Verne och efter det jag gått vilse hade jag nu kommit fram till det Lidenbrockska havet. En vidsträckt vattenyta utbredde sig för mina

ögon. De svarta klipporna inramade utblicken och därframme upplystes den väldiga inre rymden av elektriciteten i luften och genom dimslöjorna över havet.

Men Axel var onödigt harig. En tvekare. Han gjorde svårigheter. När han först hörde om Arne Saknussems hemliga gång ned till jordens medelpunkt försökte han hindra resan. Och det trots att han själv varit med om att lösa pergamentbladets gåta.

Det sjöng av bin därute och luften doftade högsommar och en fluga surrade mot mig och jag fick slå med handen för att få undan den och den blev alltmer närgången och det skulle bli åska. Allting tystnade och djupnade. Rosina kom in i rummet och stängde fönstret.

– Du läser du, sade hon.

Jag undrade om regnet skulle nå fram. Ofta kunde man se regnet komma långt borta över skogsranden. En grå gardin av regn som fällts ner och kom allt närmre och sedan klöv regnet sig och Kvicksta förblev torrt trots rotblötan runtomkring.

– Gården ligger oturligt, sade Folke.

När mullret kom närmre och det börjat bli för mörkt att läsa gick jag ut i salongen. Där kunde jag stå mitt på golvet och se ut över åkrarna mot skogen på andra sidan. Det var som en väldig teaterscen. Nu låg molnen blåsvarta över skogen och de vita gardinerna rörde sig stilla i draget från fönstren. Sedan kom den första skrällen. Den var inte alltför långt borta. Jag hade hunnit räkna till sju sekunder från det blixten flammade till mot de svarta molnen till dess skrällen kom. Det

sprakade ur kontakterna. Blåvita gnistor slog fram och blixten fräste förbi helt nära och följdes nästan omedelbart av knallen. Nu var det över oss och denna gång vräkte regnet ned och trummade mot rutorna och det flammade framme på åkrarnas scen och det dånade så det skalv i huset och jag var mycket lycklig. Luften smakade annorlunda nu när åskan gick och det var ett storslaget panorama som utbredde sig för mina ögon när jag såg ut över landskapet. Den väldiga rymden upplystes av elektriciteten i luften och genom regnslöjorna över åkrarna.

Jag hade ju lärt mig att stänga fönstren ordentligt och skjuta spjällen så man inte skulle dra in blixten i rummet. Farmor brukade berätta om kulblixtar som rullat fram genom rummen. Själv hade jag ingen sett. Det skulle dröja till 1941 när jag bodde med Elsa och Gösta på Viggeby. Då fräste en kulblixt fram genom rummet. Den sprang ut ur väggkontakten och var en blåvit kula, ett klot, en ballong som slog först hit och sedan dit och gjorde svarta spår efter sig till dess den sprängde ut genom den öppna dörren till köket där den försvann. Men inte ens då var jag rädd. Det var bara spännande och fast andra blev rädda och några så rädda att de svettades och blev kallklibbiga när det åskade tyckte jag alltid att det var roligt. Det var en glädje inuti att se blixten och höra dånet och känna hur det strök och sprakade över nackhåren.

Efteråt gick jag ut. Gruset på gårdsplanen var vått. Jag kunde ta det med tårna och sprätta iväg det. Det var svalt och nästan kyligt i luften. Fåglarna talade med varandra efter ovädret och jag kröp in till Träff i kojan

fast det nästan inte fanns plats. Han luktade våt hund och gjorde plats för mig och jag tänkte på vandringen ner genom de långa gångarna från mittkratern i Snaeffelsjökull till det Lidenbrockska havet där den väldiga inre rymden upplystes av elektricitetens fladdrande sken och där en hel värld levde vidare årmiljoner senare.

# XXX

Folke talade inte mycket med mig. För det mesta gick han tyst och tänkte. Så sade han:

– Hör du Djävelberg, stäng grinden ordentligt. Och han hade samma tonfall när han talade till mig som när han talade till Träff.

– Hör du hunddjävul, sade han.

Det var inte svordom. Det var som när Fridolf Rhudin sade:

– Det är jag som är hund här i huset.

Jag fick följa med när han gick i skogen. Jag fick följa med när han körde mjölken till mejeriet i Stallarholmen. Han lyfte ut baksätet ur den gamla Forden och då blev den som en skåpbil och så lastade han mjölken och körde och på vägen hämtade han mjölk från smågårdarnas mjölkpallar också. De stora gårdarna körde själva.

Mina två tummar är olika. Den högra är längre. Den har en annan sorts nagel. Det ser ut som om tummarna tillhör två olika människor. Det beror på att jag fastnade med höger tumme i bildörren vid Ulriksdal. Jag hade klivit in och höll ännu fast i stolpen när Folke slog igen dörren. Det gjorde ont. Men jag skrek inte. Det gjorde man inte. Efter ett ögonblick när jag kunde

börja tala sade jag:

– Tummen sitter lite fast. Kan du öppna dörren.

Jag kom nästan inte hela den sista meningen fram så ont gjorde det. Men det hade tagit en liten tid att tänka ut den och efteråt tyckte jag den kunde ha varit bättre. Grette skulle sagt det torrare. Jag hade fått ”Grette Asmundssons saga” av Gösta. Det var Hjalmar Alvings översättning och boken var redan nästan sönderläst. Det frös i mig när jag kom till sagans slut och Styrla lagsagoman sammanfattade Grettes liv. Jag såg på Folke och försökte se obekymrad ut.

– Tummen min sitter lite i kläm, sade jag.

Folke tittade på mig. Sedan gick han ur bilen och öppnade bildörren. Jag tog loss tummen. Den var blodig och trasig. Folke tittade på den.

– Det är nog bäst att vi vänder och kör hem, sade han.

– Det behövs inte, sade jag.

Sedan körde vi tillbaka till Kvicksta. Folke hade gett mig sin näsduk så jag inte skulle bloda så mycket.

När vi kom hem hällde Rosina upp ett helt dricksglas vätesuperoxid och jag stack ner tummen i det. Det gjorde så ont att det nästan blev svart och började gå runt och det kom vatten i ögonen och det var svårt att andas lugnt och låtsas om ingenting.

– Gör det mycket ont, frågade Rosina.

– Inte så farligt, sade jag.

Nu vitnade tummen och olika slamsor ramlade av. Nageln ramlade också av och jag fick gå med bandage om tummen hela den sommaren.

Julen det året fick Gunnar syn på min tumme. Det

hade blivit en skrovlig gul kartnagel på den. Den var platt också.

– Den där tummen måste du hålla gömd när vi kommer till Amerika, sade han. Annars tror immigrationsmyndigheterna att du har syfilis och då skickar dom hem dig igen. Sedan skrattade han. Jag höll också tummen ordentligt gömd när vi skulle passera immigrationsmyndigheterna i New York hösten 1938.

I magasinet hade Folke verkstad. Där reparerade han verktyg. Där gjorde han också en modellbåt åt mig. En dag sade han:

– Vi kunde bygga en liten motorbåt. En modell. Vad säger du?

Jag nickade.

– Då du Djävelberg, sade Folke, då gör vi det.

Det blev en vacker modell. Den var nästan en halv meter lång. Den hade steg som en riktig racerbåt och linjerna var smäckra. När han byggde den sade Folke då och då något åt mig. Jag fick hålla verktyg och sköta limpannan.

På hösten när jag måste lämna Kvicksta för att flytta till Elsa och Gösta i Sigtuna där jag skulle bo till dess det blev vinterlov sade Folke:

– Nästa år målar vi den och sätter in en liten ångmaskin.

Men så blev det inte. Nästa år fanns båten inte och jag vet inte vad det blev av den. Fast den var mycket vacker att se på och träet var helt lent sandpapprat då hösten 1937.

# XXXI

Jag samlade på bilder. Från sjörövargum hade jag en stor serie sjörövarbilder. Jag bytte mina dubletter. Jag hade flera exemplar av kartan över ön med den hemliga skatten och när jag cyklade ner till Olovslunds hållplats för att köpa nya sjörövargum sjöng jag:

Tretton man på en död mans kista
Hej hå och en flaska rom.

I en blå arbetsbok klistrade jag upp bilder av bilar och bilmotorer jag klippt ur tidningar. I mitt rum på Thaliavägen satt jag om eftermiddagarna och klippte och klistrade. Om Ford hade jag en hel avdelning i boken. Det var inga spännande bilar men de var trevliga på sitt sätt. En Ford V8 Coupe de Luxe var ingen vanlig bil och den hade nästan vad som behövdes. Till och med en Ford Junior kunde leka sportvagn i lyxmodellen. Den var öppen.

Men de bilar som intresserade mig på riktigt var Delage och Amilcar och även Rolls-Royce. De hade andra linjer. Och Wanderer tyckte jag om. Sportmodellen hade dubbla reservhjul bak på bagagekofferten. Den hade elektrisk bensinpump också. Den tolvcylindriga

Horch var en stilig bil.

Men det var inte bara en fråga om linjerna. Jag var en lidelsefull förespråkare för framhjulsdrift. Man låter ju inte hästen skjuta vagnen framför sig! Bilar sådana som Brennabors sexcylindriga sportlimousine och Stoewer fick många sidor. Stoewer såg ut som en fyrkantig och tråkig gammal Ford eller Volvo nästan. Fast den var mindre och hade bara två dörrar. Men konstruktionen var så vacker när man tittade på chassit. Det var så rent genom att motorn och drivaxlarna utgjorde en enhet och det bara fanns batteriet därbak ovanför bakaxeln.

Om man hade ett stort Meccano kunde man bygga ett Bentley-chassi. Jag hade ett litet Meccano bara. För att bygga detta chassi för Bentleys sexcylindriga tre-och-en-halvliters motor behövdes låda L. Den var mycket stor. Men om man byggde det chassit då var det nästan på riktigt. Alla pedaler fungerade. Styrningen var som en stor bils och hjulen lutade utåt som de skulle och växellådan hade fyra växlar framåt och en back. Det var en underbar växellåda. Jag klippte ut den och tänkte mig hur kugghjulen snurrade och grep in i varandra och ritade en tjock röd ram runt bilden.

Om man hade en låda L kanske man först kunde bygga ett sådant chassi för att lära sig bygga och sedan bygga ett Stoewer-chassi. Jag försökte tänka mig hur man skulle bygga Stoewer-chassit. Men jag hade inga riktigt bra bilder på knutarna. Men det gick väl att fundera ut.

Jag gick ner för att tala med Gunnar om det en dag. Jag hade samlat mig länge. Jag visste vad han skulle

säga men å andra sidan måste jag ju försöka åtminstone. Jag talade med honom om chassit och Meccano låda L.

– Ja, det är bra, sade han. Lek med ditt Meccano du.

Jag försökte förklara att det var ett större Meccano jag menade.

– Du är inte klok, sade han.

Sedan viftade han. Men han hade inte sagt mer än nej i alla fall.

Från Folke hade jag fått "Motorcykelhandboken". Folke hade kört motorcykel förr om åren. Där fanns vackra motorbilder. Överhuvudtaget var motorcyklar bra för att man kunde se motorerna ordentligt. De var inte dolda bakom plåt. När det gällde motorcyklar var jag mest intresserad av att återinföra kraftöverföring med axel och kugghjul. Kedjor – för att inte tala om remmar – var ju inte så motormässigt egentligen fast nästan alla hade kedjor. Men gamla F N från Belgien hade haft axel och kugghjul och det började tyskarna med nu igen.

A J S var bra maskiner också. Det skulle räcka med en av de mindre. Man behövde ju inte en tvåcylindrig tusenkubikare. Det gick bra med en trehundrafemtiokubikare med överstyrda ventiler och dubbla avgasrör.

Men det var inte bara bilbilder och motorcykelbilder jag klippte ut. Jag klippte andra bilder också. Jag förvarade dem gömda i ett kuvert bakom klipparksteatern. Den hade jag byggt upp och klistrat ihop och man kunde framföra olika skådespel på dess scen och låta ridån gå och sådant. Fast det var inte så roligt att leka

teater som att bygga teatern.

Alva kom in genom dörren en eftermiddag när jag höll på att klippa ut sådana bilder ur Vecko-Journalen.

– Vad gör du? frågade hon.

– Ingenting, sade jag.

– Men vad är det du klipper? frågade hon.

– Dockor till teatern, sade jag.

Hon stod tyst en stund bakom mig och jag kände i nacken hur hon tittade på mig. Sedan gick hon igen och stängde dörren efter sig.

Jag klippte ut flickor i underkläder ur annonser och det var inte alls för teatern. Jag runkade för dem. Det hade jag börjat med när jag bodde på Thaliavägen.

Vi hade suttit i en ring i buskarna på den obebyggda tomten ner mot spårvägen. Man sade att ingen ville bygga där för någon högt uppe i Stockholms Spårvägar hade fått för sig att det gick att bekämpa frosten genom att blanda salt i banvallsgruset och det hade man gjort och allt saltet lakades ut och förstörde tomterna och därför ville ingen ha den här försaltade tomten. I varje fall satt vi i en ring och runkade varandra. Jag minns det mycket tydligt och har mints det länge för det är den enda gång jag vet att jag runkat en pojke. Det var ledarna som föreslagit det och var och en runkade den som satt till höger. Vi var väl tio stycken.

Uppe på mitt rum på Thaliavägen brukade vi också runka när vi lekte. Men vi runkade inte varandra. Vi hittade på fantasier och runkade. Vi var flygare och skulle ut på vår sista flygning och innan vi flög iväg knullade vi våra fruar.

Vi hade cyklat ner till Ålsten en söndagsmorgon på

våren strax innan skolan skulle sluta. Vi letade kådisar. Nere vid vattnet hittade vi först en kådis och så en till. Det var snart så varmt i vattnet att man kunde bada. Vi tog på oss kådisarna och runkade och sade att det var flickor som kommit till oss i skogen och att vi knullade dem.

På sommaren sedan när vi körde in höet på Kvicksta lekte vi och hoppade i höet. Det var en flicka med som hade blå klänning. Jag tror inte hon var från gården. Jag minns henne inte annat än den dagen. Hon var kanske på besök. Hon var ungefär lika gammal som jag. Kanske ett år äldre, elva eller så. Hon och jag hoppade och hon berättade en historia om en pojke åt Länna till som hoppat i höet och inte sett att han hoppade på en stör och fått stören rakt genom sig så den stack ut genom ryggen och han dog dagen därpå.

Hon hade burrigt hår och ögon som liksom kisade hela tiden och skrattade. När vi var ensamma i höet sade hon:

– Nu skall jag mjölka ko.

Så stack hon in handen under mina byxor och började runka. Vi låg i höet och det doftade starkt och dovt. Då kom jag åt att ta henne på fittan och jag hade hela hennes fitta under handen och hon blundade.

Då ropade Folke där nere:

– Djävelberg! Är du där. Rosina väntar med maten.

Flickan sprang iväg och sedan klättrade jag ned. Jag ville ju inte att någon skulle se hur det var.

– Du leker i höet, sade Folke.

– Ja, sade jag.

– Se dig för så du inte gör dig illa, sade Folke. Det

var en pojke härborta som hoppade på en stör så han förstörde sig.

Jag letade efter flickan på eftermiddagen sedan men hon hade redan rest. Jag tänkte mycket på henne. Det skulle dröja flera år innan jag kom en flicka så nära igen. Vid jultiden det året togs jag till Stockholm för att fira jul och då bodde jag på ett pensionat vid Grönviksvägen. Var Alva och Gunnar bodde med mina systrar minns jag inte. Jag delade i alla fall rum med Mary. Jag låg i en alkov i rummet. På kvällen när det var mörkt runkade jag och tänkte på flickan i höet och såg henne. Jag försökte runka så Mary inte skulle höra och andades mycket omsorgsfullt och stilla men hon hörde i alla fall och frågade:

– Jan! vad gör du?

– Ingenting, sade jag.

# XXXII

På hösten 1937 kom jag till Elsa och Gösta i Sigtuna. Alva och Gunnar hade lämnat Thaliavägen. Den de hyrde av skulle komma tillbaka. Markelius hade ritat ett hus åt dem. Det skulle byggas vid Nyängsvägen mitt emot Bromma läroverk.

Elsa och Gösta var folkskollärare. Elsa var min faster, hon var lärarinna i Sigtuna folkskola och där gick jag också fast jag gick inte för henne utan för en lärare som hette Andeby. Det enda jag egentligen minns av honom var att han sade till Elsa att han inte förstod vad man menade med att jag var ett problembarn.

– Det är ju bara en vanlig grabb. En busunge som andra, sade han. Elsa höll med honom. De satt inne i rummet och talade och jag lyssnade vid dörren. Jag hade inte smugit dit för att lyssna på dem. Jag hade bara råkat komma förbi och när jag hörde att de talade om mig stannade jag för att lyssna.

Gösta tyckte jag bra om. Det hade jag alltid gjort. Redan på Gesta där han var fästman hade han tagit ut mig på promenader och berättat för mig om flyttblock och inlandsisar och sådant. Sedan under kriget när Alva och Gunnar satt i Amerika och hade skickat mig till Sverige och farmor hade hand om mig och mina

systrar fast hon började bli gammal då var Gösta min förmyndare.

Nu när jag bodde hos Elsa och Gösta brukade han tala med mig på kvällarna och på söndagarna. Han gjorde en hektograf åt mig. I köket hällde vi upp den varma gula massan i formen. Jag tror den bestod av lim och glycerin. I varje fall luktade den som lim. Majt var med. Hon var min kusin. Hon var sex år då, tror jag. Hon hade inte börjat skolan vad jag minns. Jag hade en kusin till där, hon hette Ingela men var så liten att hon inte räknades. Gösta sade till mig att hon döpts efter Lars Gathenhielms hustru Ingela för jag läste om Lasse i Gatan då. Jag hade två böcker om honom och tänkte på hur det var att ro ut ensam på havet i storm bort från allting. Men jag visste inte om han menade det eller bara skämtade. Men Majt var med och hjälpte till och fick också lära sig hur man skrev med anilinfärg och ritade och sedan kunde göra tjugo eller tjugofem kopior. Kopiorna var alltid lite feta och luktade svagt av lim.

Gösta spelade kula med mig också. Han var skicklig på det. Han kunde sända en dank rakt in i en kulpyramid också från andra sidan gården. Egentligen hade han ju varit fotbollsspelare.

Innan söndagsmiddagen gick han ut med Majt och mig och visade ruinerna. Han talade om Ansgar och kristendomen och Sveariket och han gjorde det på ett annat sätt än andra lärare. Han var en mycket god lärare. Det vet jag nu. Även efter pensionen gick han kvar som lärare för särskilt svåra elever. Han hade svårt att gå då efter att ha skadat höften och var bräcklig. Men också stora drasuter som slagit ner poliser med ett

enda slag och ansågs helt oregerliga blev spaka och milda när han såg på dem. De lyfte aldrig ett finger mot honom och höjde aldrig rösten när han sagt att det skulle vara tyst och nu efteråt när han är död kommer de fram till mig och talar om honom.

Vi gick långpromenader på söndagarna och han visade mig den varviga leran och visade hur varje varv bestod av ett ljusare och ett mörkare skikt och det mörka hade avsatts under vintern och det ljusa under sommaren då vattnet strömmade fram och så lades varv på varv år efter år så man kunde räkna sig ner genom åren. Det var under den postglaciala tiden för tiotusen år sedan.

Han berättade hur Sverige varit efter istiden. Han berättade om tundran och alla vadarfåglarna på våren och hur de första människorna kom vandrande upp. De var jägare. Det hade kanske funnits människor före istiden också häruppe men det visste man ingenting om. Man kunde inte veta något om det heller för isen hade gått som en väldig hyvel över landet och skrapat bort allting som var löst och pressat ner berget. Nu när isen var borta steg berget uppåt igen. Det gick sakta för allt går sakta i geologin men landet fortsatte att höja sig. Där vikingaskeppen förut dragit fram var nu åkrar och ängar och just där vi gick hade drakskeppen gått ut och männen hade lyft sköldarna och ropat.

Sedan när vi kom hem fick vi kalvstek med små runda potatisar och glacerade morötter och gräddsås och gelé på svarta vinbär.

Sent på den hösten hörde jag att Gunnar och Alva skulle till Amerika nästa år för att lösa negerfrågan och

att de skulle ta med mig. Men det fick jag inte säga till någon.

Jag brukade gå till Sigtunastiftelsens bibliotek. Där lånade jag som om jag varit vuxen. Hon som skötte det var syster till biskopen. Jag letade i hyllorna efter böcker om Amerika och tillsist måste jag fråga henne. Hon hjälpte mig ta fram olika böcker om Amerikas geografi och jag läste om dess geologi och dess berg och dess floder och dess städer och tittade på bilder från Chicago och New York och S:t Louis. Hon undrade varför jag var så intresserad av just Amerika och då råkade jag säga att jag kanske skulle dit. Mycket mer tror jag inte jag sade men två dagar därefter stod det i tidningen att Gunnar skulle till Amerika och jag var rädd att det var jag som försagt mig. Man borde aldrig säga någonting till någon.

Men jag fortsatte att gå till biblioteket för det var det bästa jag någonsin varit i. Sent den hösten började jag läsa Flammarion. Bäst tyckte jag om hans ”Atmosferens under”. Den var på gammalstavning men det gjorde mig ingenting. Det var Jules Verne också.

Jag satt vid fönstret och därute var regnet grått över ängarna och skogen var en mörk massa i det grå regnet. Jag läste om hägringar och haloer och antihelier och hur molnmassorna ser ut från en luftballong (och den 4 juli år 1873 tappade den olycklige luftseglaren La Mountain greppet om gondolen och med ett dovt ljud slog han i marken och trängde 15 centimeter ned i jorden).

Regnet föll och det regnet hade en gång kanske varit det vatten som bar drakskeppen här fram ty allt var en

kretsgång och hvad vi inandas, dricka och äta har redan förut varit inandat, ätet, drucket millioner gånger; döda eller levande bestå vi af samma ämnen under varelsernas och tingens eviga kretsgång.

Det mörknade och jag föreställde mig ett absolut fritt, å alla sidor isolerat klot utan stödjepunkter att vila på, utslungat mitt i den ändlösa rymden. På en gång världsalltets medelpunkt och helhet, världens ovan och nedan, dess vänster och höger och samtidigt blott en av millioner kroppar i världsalltets oändlighet. Det var nu helt mörkt i rummet och därute hördes regnet och än en gång prövade jag att se vårt klot ila fram i omätligheten buren av den allmänna tyngdkraftens mystiska lagar och det var en nästan sorgset längtande sötma genom kroppen och Flammarion hade slutat med att man genom att sålunda leva intellektuellt tiodubblar behaget att leva och att vi lämnar åt andra köttet och dess lustar och vi väljer anden och dess njutningar.

Snart skulle det bli 1938 och jag skulle fylla elva år och resa till Amerika och lämna Sigtuna folkskola och Sverige. På natten såg jag flickan i höet. Hon hade brunbrända ben och jag tog henne på fittan och runkade tyst så ingen skulle höra.

# EN ANNAN VÄRLD

# I

Bilden från hösten 1938 är helt tydlig. Jag ligger och läser på soffan men ser upp från boken. Jag har kortbyxor och är nyklippt och ligger på mage och lyfter huvudet och tittar åt vänster. Genom den öppna dörren på styrbords sida därborta ser jag akterut genom trapphallen där affären ännu är stängd och ingen människa syns till. Därute i fonden lyser meanderslingorna av silver på frisen över dörröppningen in mot Cabin class salong.

Jag känner maskineriet och följer med i de långsamma hävningarna men det råder stillhet runt mig och jag är ensam. När jag flyttar blicken står här jordgloben vid bokhyllan av jakarandaträ. Fåtöljerna är klädda i brunt läder. Borden därframme har inläggningar av silver. Det ligger tidskrifter ovanpå dem. Prydligt lagda i högar. Allt är nystädat. Tidskrifternas färggranna omslag lyser mot bordets svärta. Jag kan se ryggen på den stora atlasen. Kraftiga breda bind och guldtryck. Väggarna är klädda i ljust svinläder och taket är av grå valnöt. Det är september 1938 och jag är elva år. Elva år, en månad och sexton dagar.

Det var ännu tidig morgon. Här i Cabin class-biblioteket var jag helt ensam och alla dörrar stod öppna och

allt var nyputsat och varken passagerare eller besättning fanns att se och jag kände lukten av läder och hav och bonvax och något som kunde vara cigarrök från hallen och jag såg åter ner i boken och fortsatte att läsa Tusen och en natt. Jag hade tagit ner det första av de sex banden ur bokhyllan i går eftermiddag. Nu hade jag hunnit en bit in på andra bandet. Sindbad var nere i hålan omgiven av lik. Man hade just vält undan stenen som täckt öppningen och det plötsliga ljuset smärtade i ögonen när man firat ned en död man med en ännu levande ung hustru. Hon grät och jämrade sig. Jag grep en stor benknota från ett benrangel och så slog jag ihjäl henne. Jag tog den mat hon hade haft med sig och jag tog hennes ädelstenar och nu förstod jag att jag skulle överleva också här nere i hålan på min fjärde resa.

Det var därför jag tittat upp och sett genom de tomma salarna och lyssnat till maskineriet långt borta och känt sjöhävningen. Var det verkligen nödvändigt att slå ihjäl henne? Det fanns en fotnot längst ned på sidan. Den hade skrivits av professorn som översatt boken från arabiska. Det var en fotnot sådan som fröken Rehn i Ålstensskolan som jag för alltid lämnat bakom mig kunde ha skrivit. Den sade att man inte skulle bry sig om detta utan att detta var något särskilt orientaliskt och att västerlänningar tänkte på annat sätt. Men det trodde jag inte och det var inte därför jag tittat upp. Hon som firades ned hade mat med sig. Men alla som firades ned i hålan skulle dö. Här i landet fick den levande följa den döde in i döden. Maten var blott färdkost i den korta väntans tid. Alla skulle dö. Det låg tusentals gamla lik runt mig. Det hade jag sett redan

när man firat ned mig och jag ropat och bönfallit dem däruppe att spara mitt liv. Jag såg mot ljuset och såg då de goda grannarnas och vännernas och släktingarnas, de ingifta, huvuden däruppe mot den blå himlen och de stirrade alla ner på mig när de sakta firade ned mig. Jag kunde inte se deras minspel för ansiktena låg i skugga. Jag såg bara en krans av huvuden runt öppningen och tyckte det blänkte av ögon i vännernas och släktingarnas skuggade ansikten. Jag hängde i repen och sakta släppte släktingarna ner mig och i ljuset från öppningen såg jag alla de döda under mig. De låg som på parad därnere. Fast ut i hålan mot ljuskäglans rand tycktes kropparna sönderslitna. Ja, de multnande resterna var kringspridda som om stora djur slitit i dem. Jag försökte klamra mig fast i repen och kunna följa med upp och rädda mig men mina grannar och ingifta släktingar de bara ryckte mycket hårt i repen, först en gång lite prövande och sedan med ett samfällt häftigt ryck en andra gång så fingrarna släppte greppet och jag tumlade bakåt mot min döda hustru och så såg jag repen sakta försvinna uppåt mot den blå himlarundeln och med ett brak föll stenen så åter på plats och det blev svart runt mig.

Överallt där jag sedan famlat fram i hålans mörker hade jag snubblat över lik. Några var redan helt förmultnade och det som varit en skalle föll sönder till stoft mellan mina fingrar. Hålan var ett benhus. Den som kommit hit ned kunde låta hoppet fara. Jag var levande begraven bland alla de döda. Själv är också jag snart död hade jag tänkt när stenen lades över himlahålet. Det stank runt mig. Det måste ha tagit mig lång tid att

vänja mig vid den stanken. Men jag gjorde så och samtidigt märkte jag att mitt torftiga förråd av mat höll på att ta slut och jag skakade vattenkrukan men kunde inte höra något klucka därinne. Jag var dömd att törsta ihjäl innan jag hungrade till döds. Då öppnades åter himlahålet och kvinnan fick följa sin döde man och med henne skickade begravningsföljet en vattenkruka och en matsäck. Så inte var det konstigt att jag letade rätt på en tung benknota när jag såg stenen sakta vältas undan och sedan höll mig gömd i skuggan bortom ljuskäglans rand under det hon firades ned och sedan, just som stenen föll på plats igen utnyttjade det sista ljuset för att med ett välriktat slag krossa skallen på henne och slå henne ihjäl. Det gällde ju hennes liv eller mitt och det är bättre att en överlever än att båda dör. Det hade professorn inte förstått och det var sådant fröken Rehn inte förstod och det var därför han skrivit fotnoten.

Fast jag visste ju att jag tittat upp ur boken mot trapphallen och salongen för att jag tänkte något helt annat. Det var en annan bild som skjutit fram nu när den dödes unga hustru gråtande firats ned mot mig och jag hade sett upp ur boken för att veta att jag var ensam och att ingen kunde se mig när jag såg den. Det var en längre fram där den skurkaktige kristne rövaren Barsum bortförde slavinnan Smaragd. Hon sprattlade och lyfte armarna så att klädnaden kom i oordning och man såg både hennes bröst och håret i armhålan hennes när hon anropade Gud om hjälp. Och när nu den dödes unga hustru firades ned hade hon detta långa svarta hår som fladdrade i vinden och hennes tunna klädnad var i oordning och jag såg på henne. Man behövde ju inte ha

slagit ihjäl henne. Man kunde ha knullat henne om man nu hade henne nere i hålan. Och det kanske dog flera däruppe denna vecka och då kunde man slå ihjäl deras hustrur och män och ta deras mat i stället. Eller så.

Och allt detta såg jag plötsligt med bilder i starka färger rakt framför boksidans text och fast jag visste att jag var helt ensam tittade jag upp ur boken för att se om det var någon där som kunde se vad jag tänkte. Men jag var ensam i biblioteket och ensam på hela däcket såvitt jag kunde se och höra. Och nu kunde jag ha tänkt vidare och tagit fram fler bilder. Men det var inte riktigt så jag ville tänka nu när det var ljust och morgon och någon kunde komma när som helst. I stället såg jag noga på hur meanderslingorna i silver lyste fram ur den polerade svarta frisen där i trapphallen och jag såg på jordgloben och jag såg på bordens inläggningar av silver och lyssnade inåt mot det stora maskineriet och kände hävningen och såg tillbaka ned i boken och fortsatte att läsa och fortsatte att slå ihjäl änkor och änklingar och samla guld och juveler till dess de vilda djuren visade mig väg ur hålan och jag kom fram till det gröna havet som brusade under mig.

Inga andra Cabin class-passagerare var uppe ännu. De låg kvar i hytterna och drog sig. Det var tidigt på morgonen söndagen den 4 september 1938 och vi var ute på Nordatlanten; M/S Kungsholm var inte halvvägs till New York ännu. Detta var hennes resa nr 71 väst. Det stod i passagerarlistan. Båten var inte fullbelagd. Det fanns 441 tomma hyttplatser hade vår steward sagt när jag frågat. Fast de flesta i turistklass.

Hela familjen var på väg till Amerika. Det hade stått

i alla tidningar att professor Myrdal skulle till Amerika. Gunnar skulle leda en stor undersökning för att lösa negerproblemet. Han skulle ha många assistenter och en stor stab. Carnegiestiftelsen i Amerika betalade. Vi hade varit ett helt följe när vi gick ombord i Göteborg. Vi såg ut som på journalfilm. Först gick handbagaget. Därefter gick mina föräldrar. De bar på stora blombuketter de fått till avsked. De vände sig om och log och vinkade som om de såg in i kameralinser. Gunnar hade mjuk grå filthatt med amerikansk stukning, han bar ingen överrock och var klädd i en enkelknäppt amerikansk kostym han köpt i Boston när han varit där tidigare på sommaren. Alva var mer franskt klädd. Kappan hade stora slag och mycket axelvadd. Håret glänste, det var nyondulerat och nytonat. Sedan gick mina två systrar. De var uppklädda i reskläder. Hade likadana svarta flickhattar på nacken, fastknutna med svarta band under hakan, likadana gula kappor, vita knästrumpor och vita skor. De hade skära sidenrosetter därfram i håret. Bakom dem, för att hålla reda på dem, gick barnsköterskan och den nyanställda unga husföreståndarinnan som var från Göteborg och verkade trevlig fast jag inte hunnit tala med henne ännu. Sist gick jag. Man hade klätt mig i mörkblå, nya kortbyxor med brett scoutbälte fast jag var Ung Örn, vit skjorta (som redan tappat översta knappen) med tvärrandig slips, vita knästrumpor (som korvade sig), nya bruna skor, fiskbensmönstrad resulster och keps av samma tyg. Jag tittade åt sidan när jag lite dröjande gick där bakom dem och försökte se ut som jag inte hörde till sällskapet. Jag låtsades gå åt samma håll som de andra av ren

tillfällighet. Som om jag var någon annan i ett annat sällskap som hade ett annat ärende. Men jag aktade mig för att gå så långt efter dem att Alva därframme skulle be Gunnar vända sig om och ropa på mig och alla runtomkring skulle titta på mig.

Mary hade stannat i Sverige. Hon hade inte velat följa familjen till Amerika. Alla reste vi Cabin class. Jag hade egen hytt med bad på A-däck på babords sida. Den låg mitt emot herrfrisören.

Jag minns inte om jag ätit den morgonen. Det borde jag väl ha gjort för jag var inte hungrig. Och i så fall hade jag väl först tagit en halv grapefruit och sedan en skål med shredded wheat och bananskivor och mjölk: Shredded Wheat with Sliced Banana and Milk, stod det på matsedeln. Det vet jag att jag börjat ta till frukost nu på väg till Amerika. Men matsalen var inte öppen ännu. Det var strax efter sju och man hade just låst upp biblioteket och salongerna. Jag vet alltså inte om jag ätit. Jag tror det inte. Från den morgonen den 4 september 1938 minns jag bara dessa ögonblick i biblioteket och att jag vaknat tidigt i min hytt.

Vi gick ju västerut så nätterna varade längre och man vaknade upp när klockan flyttats fram. Jag kom upp ur nattsömnen och låg då en stund och blundade och kände maskinen långt borta. Båten var väldig och det var som att finnas inuti ett stort djur vars hjärta slog lugnt och säkert.

Jag låg och koade alldeles stilla efter uppvaknandet och ville inte riktigt helt vakna och sökte i stället se maskinerna framför mig men det blev bara otydligt så jag ljudade fram det och sade:

– Två huvudmotorer på adertontusen hästkrafter. Dubbelverkande cylindrar och tre dieselgeneratorer.

Och då när jag sade det då kunde jag se det väldiga maskineriet kring mig i hytten och stålet var blått och kopparen flammade röd och mässingen blänkte. Men jag minns inte om jag varit nere i maskinrummet ännu och sett maskineriet i verkligheten.

Sängen jag låg i var en koj. Jag hade en läslampa på väggen ovanför huvudet. Det var som på nattåget från Stockholm till Göteborg när jag åkt sovvagn och åkt i andra klass som jag ju aldrig tidigare gjort. Fast det var bättre och finare ändå. Kojen var bredare och skönare än på tåget och det var nyputsade mässingsräcken kring denna kojen. Fast inte vid fotändan förstås. Man måste ju kunna komma ur också utan att klättra. Mässingsräckena var till för att passagerarna inte skulle stjälpas ut på golvet om det började rulla. Men hon rullade aldrig. Hon hade slingertankar och hon bara hävde sig med de stora dyningarna. Sakta gungade hon och man kände henne röra sig under fötterna när man gick på däck. Hela tiden fanns ett stilla knarrande läte mitt i maskineriets puls. Stormarna hade ju inte börjat för året heller. Jag hade gått upp ur kojen och mattan hade varit mjuk och skön under fötterna. Att gå på den var som att gå på en varm sommarväg där gruset malts till grått damm och mattans ludd kändes mellan tårna lent som gammal hästspillning. Sådan som hunnit bli alldeles torr och fin under fötterna. Jag hade ställt mig på knä på soffan och dragit från gardinerna. Fönstret mot babords promenad var inget fönster, det var en ventil liksom golvet inte var golv utan durk, men det var inte

runt som en vanlig ångbåtsventil när man åkte båt på Mälaren från Stockholm till Stallarholmen när man skulle till farfar förr i tiden utan fyrkantigt som ett fönster på land. Min hytt låg akterut där promenaden inte var inglasad. Det fanns inga turistklass-passagerare därute på deras A-däckspromenad ännu men det var redan ljust och havet var grönt och det blåste såg jag och här inne där det var tyst och jag bara hörde maskinerna långt borta tänkte jag mig hur det fräste om de stora vågorna när skummet virvlade förbi helt vitt och friskt med smak av salt i munnen när man stod där ute på däck.

Himlen var molnfri och alldeles glasklar. Den var ljust buteljgrön, tänkte jag. Som om jag stod i en hytt bakom en ventil av silverpapper i ett modellskepp i en butelj på en spiselkrans någonstans. Morbror Folke hade gjort en skeppsmodell i en butelj åt mig i somras. Men det var ingen oceanångare; det var en fiskebåt och det hade varit ett pillgöra att resa masten och måla gipset som skulle vara hav när man fått in skeppet. Fast det hade sett fint ut sedan när masten var rest och gipset målat och korken satts i igen och förseglats med rött lack. Folk måste undra hur det gjorts när de såg på skeppet i flaskan. Den stod kvar i verkstaden på Kvicksta.

— Det är ju ingen mening att ta buteljen till Amerika, hade han sagt. Du kan hämta den när du kommer tillbaka.

Sedan såg jag havet fräsa därute igen och det var så vackert och så skönt och inga människor syntes till på däck att det riktigt värkte av glädje som det kunde göra

tidigt om morgnarna när man var helt i fred och ingen annan var uppe.

Vi hade seglat från Göteborg för tre dagar sedan. Jag hade varit uppe på promenaddäck efteråt i natten och hängt över relingen som alla andra och sett ut i mörkret bort dit där Sverige funnits. Och jag tänkte att när han såg fosterlandet försvinna sade han så högt och tydligt att man förvånat och nästan skräckslaget ryggat undan, lyft händerna och vänt ansiktena mot honom där han stod försjunken i mörka tankar vid relingen med stormen kammande hans hår:

— Nevermore!

Ty jag hade ju börjat läsa engelska också och tyckte att det var riktigt att säga detta på engelska för jag hade beslutat mig för att aldrig återvända till Sverige. De andra skulle bara till Amerika på några år fast både Alva och Gunnar varit där tidigare och Gunnar varit över där en gång förut i år redan för att bli hedersdoktor och delta i festligheterna kring svensk-amerikaminnet. Det var trehundra år sedan "Kalmare nyckel" och "Fågel Grip" kommit till vad som nu är Wilmington i Delaware och där hade vi då köpt land av indianerna och uppfört fortet Christina skans. Fast holländarna tog den kolonien från oss redan efter sexton år så det hela varade inte så länge. Men om de andra bara skulle vara några år i Amerika så var det annorlunda med mig. Jag emigrerade. Jag skulle aldrig återvända till Europa. Fast det beslutet höll jag för mig själv. Jag sade naturligtvis ingenting högt som de andra kunde ha förstått eller hört. Jag bara tänkte det.

Jag hade beslutat mig på försommaren. Men jag

hade tänkt på det ända sedan jag först hört talas om att vi skulle till Amerika. Då hade jag gått till biblioteket i Sigtunastiftelsen för att läsa om den nya världen. Men det stora beslutet att aldrig mer – nevermore! – återvända tog jag på försommaren. Det var när jag satt och talade med Träff i hundgården på Kvicksta jag verkligen förstod att det var sista gången jag såg honom och såg Kvicksta och att jag nu skulle resa bort för alltid och börja ett annat liv i en annan värld. Jag strök Träff över nosen upp mot ögonen och huvudet och han såg på mig med sina stora bruna ögon och det var alldeles varmt i bröstet och jag nästan grät. Men hela våren under det jag läste engelska på eftermiddagarna när skolan var över hade jag egentligen tänkt på det. Jag hade stått på främre plattformen när tolvan körde över Tranebergsbron mot staden och engelsklektionerna och sett vattnet och bergen och tallarna och de nya hyreshusen och tänkt att allt detta kanske tillhör ett gammalt liv nu när jag skall resa bort.

Första gången jag berättat för någon människa om detta beslut var i förrgårsgår. Men det gjorde ingenting för han visste inte vem jag var och jag sade det heller inte riktigt som att jag skulle emigrera utan som att jag varit i det gamla hemlandet på besök.

När tåget hade kommit in till Göteborg på morgonen torsdagen den första september hade vi alla gått till Hotell Eggers för att dricka kaffe och äta grötfrukost. Hotellet låg snett emot Centralstationen. Vi satt på glasverandan. Jag sade att jag skulle gå ut och se på staden en stund. Man sade att jag måste komma ihåg tiden så jag inte kom för sent och blev akterseglad och

fick stanna kvar. Jag lovade att inte komma försent och sedan gick jag ut. Jag gick på gatorna och tänkte att detta är det sista jag någonsin ser av Sverige. Och jag tänkte att jag inte kände någon saknad vid tanken på att lämna detta land.

En stund stod jag och såg ner i Stora Hamnkanalen. Det var inget riktigt räcke; det var järnkättingar. Jag hörde spårvagnarna bakom mig. Jag tittade i skyltfönster. Affärerna hade inte öppnat ännu. Jag tittade på bilar hos en bilförsäljare sedan. Jag minns inte var det var. Jag minns bara den väldiga blänkande rutan och därinnanför det stora rummet med bilarna. Man sålde Ford. Jag stod där en lång stund ute på gatan och såg in på en blå Lincoln-Zephyr närmast fönstret. Den var vacker även om jag egentligen inte tyckte om Ford. Då såg jag hur försäljaren kom gående mellan bilarna fram mot mig. Han låste upp dörren och öppnade för dagen. Han släppte in mig för att se närmare på bilarna. Han var i femtioårsåldern, ganska tjock och flintskallig. Han hade hår bara i nacken. Det var grått. I öronen hade han tofsar av hår som var rött. Han hade hornbågade glasögon och mörkblå dubbelknäppt kostym. Kostymen hade samma färg som den Lincoln-Zephyr han hade framme i fönstret mot gatan. Jag berättade att jag varit i Sverige hos släktingar nu över sommaren men skulle hem till Amerika igen. Jag reste för mig själv. Nu fördrev jag tiden i väntan på embarkering. Jag skulle ta Kungsholm över till Amerika. Min far var ingenjör sade jag. Han hade varit konstruktör på Svenska Fläktfabriken men förlorat sina pengar i Kreugerkraschen och fått lov att sälja vår stora villa på Lidingö och sommarstäl-

let på Dalarö och allt och emigrera och nu i Amerika arbetade han åt en stor elinstallationsfirma. Han övervakade de installationsarbeten som firman tagit på entreprenad i skyskrapebyggen och därför reste han omkring från den ena kusten till den andra så på det sättet fick jag se hela Amerika. Han tog mig med för min mor hade ju dött när jag var mycket liten och vi bodde alltid på hotell. Det var mest praktiskt så, menade jag.

Under det jag berättade för bilförsäljaren såg jag honom i ögonen. De hornbågade glasögonen var mycket stora. Den högra skalmen var lagad. Rummet speglade sig i glaset. Ögonen var mycket små därbakom. Han var närsynt. Försiktigt tog jag ett steg åt vänster så han tvangs vrida på huvudet och jag kunde då se den blåa Lincoln-Zephyr-bilen spegla sig framför hans ögon. Han nickade under det jag berättade.

– Hälsa Detroit, sade han sedan och gav mig en liten emaljerad askkopp i blått och vitt där det i förhöjda bokstäver inom vad som såg ut som en oljedroppe stod:

Lincoln-Zephyr V.12
THE STYLE LEADER

Jag höll askkoppen gömd i fickan på min resulster när vi gick ombord och sade ingenting om besöket hos Fordrepresentanten.

Det kom några i hallen nu. Det hördes röster där ute. En man och en kvinna. Mannen mullrade, han talade med hög röst. Det var inte vanlig svenska, det var en sjungande finlandssvenska. Kvinnan svarade enstavigt.

– Jo. Jo.

Jag såg upp ur Tusen och en natt och kikade ut. Där i hallen gick nu paret förbi. Han var mörkröd i ansiktet,

bar rutiga golfbyxor och brun tweedkavaj. Han hade stubbat vitt hår. Kvinnan var tjugo år yngre, hade kortklippt grått hår och mörkblå skräddarsydd dräkt. De måste ha kommit upp ur hissen. Nu gick de mot verandan som kallades vinterträdgård fast det var sommar än. De hade tagit frukost. En däcksteward skyndade förbi längre bort. Han var på väg till salongen. Passagerarna hade börjat vakna. Jag hade ställt klockan när jag gick upp och den var nio. Ingen kom in i biblioteket dock. Det var för tidigt. Dessutom tycktes ingen i Cabin class vara intresserad av att läsa böcker. Många var sportiga. De gick regelbundna långpromenader på däck. När vädret var vackert ordnades lerduveskjutning för dem. De tävlade med varandra. Men mest satt passagerarna i sina däcksstolar. De hade hyrt dem av däckstewarden första dagen och var och en hade sin egen stol med sitt namn. Där satt de med plädar runt benen. Några läste, några pratade men många sov. Andra höll på med olika spel eller drack inne i baren. I biblioteket var det lugnt. Jag brukade få vara i fred här inne. Nu såg jag inte upp längre utan fortsatte med boken. Man hade ju redan vaknat och jag hade bara detta hörn av biblioteket. Jag hade upptäckts där jag stod på yttersta spetsen av den svarta klippan mitt i havet och viftade med en vit svepning jag tagit från en av de döda. Kaptenen på skeppet som var på väg till Basra hade sett mig. Han hade räddat mig och tagit mig ombord med mitt stora knyte. Det innehöll alla de dyrbarheter jag tagit från de döda i hålan. Och när jag kommit hem till Bagdad hade jag utdelat gåvor till änkor och faderlösa och återtagit mitt muntra liv.

# II

Det blåser runt mig och jag säger att det vita skeppet M/S Kungsholm plöjer fram i det gröna nordatlantiska havet. Jag står akterut på promenaddäck och hänger över relingen alldeles bakom livbåten. Jag har stått där länge. Det är lunchtid redan och jag står på styrbords sida och om jag ser upp från vattnet och ut mot horisonten måste Norra Ishavet finnas där bortom synranden. Vi går mot väster. Därframme kan jag se de två stora skorstenarna. De pryds av Svenska Amerika-liniens tre gyllene kronor på blått fält. Fast skorstenarna är inga skorstenar; de är bara dekoration. Kungsholm är ingen ångare. Hon är ett motorfartyg. Vi är lika gamla hon och jag. Hon är av stål och började byggas i mars 1927 hos Blohm & Voss i Hamburg och sjösattes året därpå. Hennes bruttoregistertonnage är 20 000 och maskineriet är från Burmeister & Wain i Köpenhamn. Hon var svart från början men nu är hon målad helt vit.

Hon är Sveriges största oceanångare men egentligen är hon bara lite större än ingenjören Brunels Great Eastern från 1858 och i jämförelse med de verkligt stora Atlantjättarna jag läst om är Svenska Amerika-liniens flaggskepp en rätt liten båt. M/S Queen Mary från Cunard White Star-linjen är på över 80 000 ton och den

franska Normandie är större ändå nu. Men hon är en vacker båt M/S Kungsholm och the machinery has a sweet sound, tänker jag på engelska.

Om jag håller munnen öppen fylls den av saltsmak. Jag är barhuvad och känner blåsten mot pannan men vinden är inte kall, bara sval. Vinden friskar i, säger jag. Men det gör den inte. Jag bara säger mig att vågorna växer därute och piskas fram av ovädret och att de väldiga dyningarna bryts i stormen och skummet flyger bort i vindstötarna och det kunde vara vid fyren vid världens ände eller också kunde det vara kapten Silas Huntly som nu förde befäl och med rasande fart styrde vi i det fräsande havet mot okända men säkerligen ohyggliga öden. Det är sommar nu och isbergsfara. Däruppe vid Grönland kalvar inlandsisen och M/S Kungsholm följer sin säkrare sydliga kurs mot Amerika. Några isberg syns inte. Jag har läst om hur världens största ångfartyg, White Star-linjens Titanic på 46 000 ton gick under långt därframme den 15 april 1912. Men hon följde den kortaste rutten. Passagerarna i steerage, som nu kallas turistklass, kunde inte komma upp ur den väldiga ångarens innanmäte. De gick vilse. De trängdes i de smala trapporna och trampade ned varandra. De skrek. I det första ledet hade gamla män i fotsida svarta kappor och vita skägg kommit rusande upp ur trapphålen. När nu steeragefolket kommit upp till övre däck och hopen sedan försökte tränga sig fram till Cabin class-utrymmena där livbåtar fanns slog personalen dem tillbaka. Propert uniformsklädda däckstewarder stod på vakt och höll folket undan när miljonärerna skulle räddas och skrikande och förbannande på alla

olika östeuropeiska språk trängdes massan tillbaka. Man kunde höra dem ropa och svära och bönfalla på ryska och polska, på jiddisch och ungerska, på rumänska och på tyska. Men Cabin class-passagerarna hade betalt ända upp till $ 4 350 för sin hytt och hade rätt att räddas i första hand. Det var ju mycket pengar nu 1938, mer än en årslön för en vanlig svensk professor, men ändå många gånger mer pengar på den tiden före kriget. Det var därför nästan alla som räddades från Titanic hade betalt för Cabin class. De som bara haft råd med steerage hade inte rätt till livbåtsplats. Smakar det så kostar det, gott folk! Och nu drogs dessa emigranter med i undergången när S/S Titanic gick till botten och det kalla vattnet dränkte dem.

Här på M/S Kungsholm fanns plats i livbåtarna också för turistklass. Men det var kanske bara vad man sade. Inte hade emigranterna som dränktes i Titanic köpt biljett om de vetat att de skulle dränkas inte.

Vi plöjer fram genom de stora vågorna och ibland stänker vattnet ända hit upp. Jag ser de gröna dyningarna och det vita skummet. Trots att det blåser i verkligheten kring mig och det stänker mot ansiktet från de stora gröna vågorna när de bryts och skummar därnere börjar allting tystna, det mojnar inuti mig och allt går långsammare; orden kommer saktare. They trickle. Sedan sinar de och upphör. Det kittlar i nackhåren och bakom öronen. Det känns i pannan och över hela huvudet och ned längs nacken mot ryggen som hos frisören. Jag ser allting mycket tydligt, ja än mycket tydligare och klarare än annars; allt är helt distinkt. Och jag hör allting mycket klart genom blåsten och vet att männi-

skor går förbi bakom mig och att lunchtiden längesedan är över men jag kan stå här och se ner i vattnet utan att behöva röra mig och allt annat drar sig bort undan mig och jag står mitt i en ring av tystnad. Jag drar en cirkel kring mig där jag står. Men jag rör mig inte. Jag är helt stilla och formar inte orden och beskriver inte utan bara ser mig dra den och ser mig stå därnere i den. Hela tiden kittlar det neröver ryggen.

Man kan stirra ner i de gröna virvlarna och hela tiden falla och tumla genom rymden utan att röra sig och utan att tänka och man vet detta utan att orden tar form och ljudar i öronen. Man bara ser. Man ser sig ner och in. Och allt flyter och skiftar och omvandlas därnere och det fräser och kommer nya stora vågor långt ifrån som sedan har klyvts av fartyget och stänker upp mot ansiktet som skum av blåsten och ger sälta i munnen men ändå är allting detsamma och helt stilla och orörligt och man bara finns i själva det glittrande suget därnere och blicken följer med i rörelser som varken har början eller slut. Jag tänker att detta kan jag inte tänka mig ur.

Men när jag gör det då kommer orden tillbaka. De formuleras och jag känner dem och då trasas tystnaden; orden är kantiga, taggiga och river upp höljet och då tränger också ljuden och rösterna från människorna som promenerar fram och åter bakom mig in mot mig och cirkeln börjar bli genombruten och det suger inte längre i virvlarna därnere. Det kittlar inte längre i nacken och i stället tänker jag ut orden till meningar och lägger mening till mening och bygger så upp cirkeln på nytt fast på annat sätt. Och med orden tänker jag att

så här blir varje ögonblick en egen droppe som faller genom tiden. Och droppen som faller har inga gränser, den är själv både början och slutet och ögonblicken faller förbi utan att någonsin nudda vid varandra och utan att kunna uppleva varandra då deras slutenhet är utan gräns och de faller i en oändlig ström utan början och slut. Rymden är ett virvlande grönt hav av droppar som alla är helt lika varandra. Och jag tänker att detta tänker jag och jag tänker det inuti just en sådan droppe i ett ständigt vattenfall och då den ena droppen är den andra lik fanns jag också i nästa droppe och tänkte där vad jag tänker här och fanns i nästa och nästa och nästa och tänkte likadant i alla och det fanns inget som gjorde den nästa annorlunda än den förra eller som kunde säga mig i vilken jag fanns och när det var. Jag tänker nu att jag tänkte detsamma i den förra droppen, tänkte jag med ord, och jag tänkte detsamma i nästa droppe och i den som kommer därefter och något själv som kan veta i vilken droppe av denna ändlösa ringdans något jag finns kan inte skiljas ut och avgöra. Man kan inte veta om jag finns i den ena eller den andra eller i alla på en och samma gång. Och hela tiden virvlarna i det gröna vattnet och det vita skummet och vågorna långt bortifrån och orden som saktade och sjönk undan och nu bara föll och tumlade jag där jag stod vid relingen och nackhåren reste sig och det gick ilningar i huden ner längs ryggraden och över pannan och kinderna och läpparna. Först när solen gått ned och det blivit kallt gick jag därifrån. Man undrade var jag hade varit. Man hade letat efter mig till lunch och letat efter mig på eftermiddagen och gått på alla däck och tittat efter mig

men inte kunnat hitta mig. Och jag visste att man gått förbi bakom mig men jag hade dragit en cirkel kring mig och stått helt stilla inuti den så de inte kunde se mig. Jag hade låtit deras blickar halka av mig utan att ge dem fäste. Men det sade jag inte. Jag talade bort dem. Jag svarade inte på det de sade utan gled vidare på orden och talade om filmen i stället. Det skulle bli film på kvällen stod det på en skylt som ställts upp i dörröppningen till förstaklassalongen. Movie stod det.

Jag kan se skylten tydligt. Den har ställts upp på ett blänkande stålrörsstativ. Stativet har tre ben. Det ser ut som ett notställ fast grövre. Skylten är av tjock, gräddvit kartong. Den har röd bård och är textad för hand med amerikanskt schwungig trettiotalsstil. En sådan där skrivstilsliknande reklamscript som kallas filmstil och bilstil men inte har något riktigt namn och numera bara används när man skall ge trettiotalstouche åt en annons.

Tonight, står det i rött. Också Deanna Durbin har sitt namn textat i rött. Så ser jag ordet movie. Det är svart. Men jag får inte fram titeln. Den flimrar. Men jag tror det var "100 man och en flicka". Egentligen minns jag heller ingenting av filmen jag såg sedan på kvällen fast jag tror jag kan se Deanna Durbins ansikte även om jag aldrig var särskilt förtjust i henne. Hon började sjunga rätt som det var mitt i filmerna när någonting skulle hända. Men det var ordet movie jag tänkte på. Det syns också helt tydligt.

Nu när jag skulle emigrera till Amerika försökte jag tänka på engelska. Byta ut de svenska orden mot engelska och därefter sätta ihop dem på engelskt sätt. Där-

för hade jag också på våren och försommaren gått hos en medelålders engelsman som gav privatlektioner i en våning vid Sankt Eriksplan. Jag fick två timmars privatlektion i engelska var dag utom lördag. Alva sade att det var för att jag skulle kunna gå i amerikansk skola de år vi skulle bo i New York. Hon förstod inte när jag talade om ordens utseende och att olika språk hade ord av olika form. Därför sade jag ingenting till henne om att engelsmannen visste att orden hade särskilda utseenden och hakade samman på skilda sätt fast de tycktes betyda detsamma.

Efter dagens sista lektion för fröken Rehn gick jag då över skolgårdens asfalt och sedan Ålstensgatan rakt ned till hållplatsen och tog tolvan till staden. Jag vet inte om det fanns hiss i huset. Jag använde den inte i varje fall. Jag tror han bodde två trappor upp. Han bodde med fönster mot gatan. Han var kring de femtio och hade nog varit rödhårig fast han nu bara hade några grå lockar kring huvudet och var kal mitt på som en munk. Han hade en liten mustasch och tuggade på mintkarameller. Han brukade gå klädd i golfbyxor och rutig skjorta med blå sidenscarf om halsen och blå pullover. Men scarfen var lite fransad och det var fläckar på pullovern.

Han öppnade själv när jag ringde fast jag tror att han var gift och jag skymtade en hustru i något brunt i korridoren mot köket ett par gånger och hörde ljudet av tofflor. Han bad mig komma in. Han var alltid mån om att uttrycka sig hövligt. Också jag skulle vara hövlig. Men avmätt i hövligheten. Varken påträngande eller underdånig.

– Det passar sig inte att vara familjär på engelska!

Sedan bad han mig sitta ned och vänta. Han skulle göra färdigt den lektion han höll på med. På det runda bordet framför väntsoffan i hallen låg gamla nummer av Illustrated London News från i vintras. Han lade ut dem där när familjen läst dem, sade han. Men han sade ingenting om hur stor familjen var eller så. Jag frågade inte om sådant, frågade inte honom heller men för säkerhets skull hade han redan första lektionen sagt:

– Det är bara i Amerika folk ställer personliga frågor eller talar om sitt eget. I Amerika kallar de varandra vid förstanamn och frågar så fort man möts: Hur mycket tjänar ni? Jag är en tiotusendollarman. Sedan berättar de för varandra hur många gånger de varit gifta och hur många barn de har och hur det går för barnen i skolan eller om barnen är gifta eller skilda och vad de gör och vad de tjänar och om de själva har varit miljonärer någon gång eller om de suttit i kongressen eller om de kommit i fängelse för valfusk och var de nu bor och så säger de att det var underbart att träffas och vi måste hälsa på varandra och titta in till mig. Men de menar ingenting med det. I England förekommer sådana samtal inte. Där respekterar människor varandra även om de kommer från olika klasser. Du skall aldrig ställa personliga frågor. Det skall du lära dig om du vill förstå engelskt sätt.

Jag bläddrade i tidningarna och försökte också läsa orden under det jag väntade. USS "Panay" angreps av japanska aeroplan med bomber och sänktes i Yangtze. Och USS betydde United States Ship liksom HMS betydde His Majesty's Ship eller Her Majesty's Ship

beroende på om regenten var kung eller drottning och man fick inte glömma att sätta the apostrophe rätt i genitiv. Alltså skriver man the king's om kungens men the horses' om hästarnas. Många blir osäkra när ett ord slutar på s eller sh eller z, de tror apostrofens placering bestäms av singularis eller pluralis. Men så är det inte. Det skall vara Tom Jones' hus trots att han är ental och det är faktiskt vulgärt att skriva Tom Jones's hus. Men särskilt i Amerika skriver många så.

– Kan du följa mig?

– Ja, sade jag. Fast det gjorde jag inte riktigt.

Det var i alla fall HMS "Ladybird" som besköts vid Wuhu och general Franco's effektiva bombers flyger ut och i Barcelona dör 220 och såras 400 i en enda raid och de tunga bombplanen bombar järnvägen till Madrid på tre sidor. Men när Herr Hitler och Lord Halifax möts och säkrar fred i Europa då skriver tidskriften att det är Lord Halifax's visit to Germany. Men kanske finns det andra regler för ord som slutar på x eller för lorder.

Det dröjde länge denna dag och general Matsui red med sin stab in i Nanking ty japanerna gick segrande fram i det kriget som Franco gjorde i det spanska kriget fast annars var det mest bilder av målningar och teckningar och sådant i tidskrifterna på det runda bordet i hallen.

Det var vanligt att jag fick vänta i hallen en bra stund till dess den elev som hade timmen före mina två lektioner var färdig och gick. Även om lektionerna bara höll på i trekvart och engelsmannen höll mycket noga på att de inte skulle dra ut längre på tiden dröjde det alltid. Ty han brukade gå in i lägenheten bakom arbetsrummet

och vara borta en stund och ta igen sig och förbereda sig inför lektionen med nästa elev och fram mot eftermiddagen blev hans raster mellan lektionerna allt längre. På det sättet blev hela dagens schema förskjutet och han kunde aldrig hålla tiderna. Den som kom sist fick vänta länge och det gjorde jag var dag. Men när jag sedan kom ut från mina lektioner då satt ingen och väntade ty jag var den siste eleven för dagen och jag fick också två hela timmar eftersom han sade att hans verkliga uppgift inte var att lära mig ord eller hur man skulle stava och översätta.

– Köp ett lexikon och en lärobok och lyssna på radio för uttalets skull. Det räcker!

Hans verkliga uppgift och den som fick honom att ta sig tid med mig var att han skulle lära mig tänka på engelska, menade han. Om pengar talade vi aldrig. Jag antar att han skickade en räkning direkt till Gunnar och Alva. Men till dem hade han inte sagt något om detta att tänka.

Det viktigaste var att jag lärde mig förstå språkets sammanhang, menade han. Att gå in i ett språk är inte att gå på språkkalas och ta åt sig smulorna fast så gör svenska läroverkslärare. De är så tyska av sig. Han lutade sig bakåt i stolen, såg upp mot taket och deklamerade:

– They have been at a great feast of languages, and stolen the scraps. Shakespeare. Love's labour lost. Act five. Scene one. Moth to Costard.

Sedan böjde han huvudet och tittade ner på mig och sade:

– Du kan aldrig tänka på engelska utan att ha lärt

dig Shakespeare. By heart. Utantill! Han är det engelska språket.

Engelska var ett förenklat blandspråk. Det var ett öppet språk. Det var inte stelt som franskan eller insnört i regler som tyskan. Det var därför det var ett bra språk att arbeta och tänka med. Men samtidigt var det just därför viktigt att veta vad som är riktig usage och vad som är oriktig och förstå varför. Den som känner ett språks historia kan börja tänka på det; de andra kan det aldrig.

– På svenska säger man fyrahundratalet men på engelska säger man det femte århundradet. Det var då de västgermanska stammarna koloniserade de brittiska öarna och det engelska språket började utvecklas. När du nu skall börja tänka engelskt finns det flera ordnivåer du måste särskilja. Det finns ett indoeuropeiskt tankeskikt hos oss alla. Säg två på engelska!

– Two.

– På gammalengelska twā. Det är detsamma som det tyska zwei som förut var zwā eller som ryskans dva och latinets duo. Det hör du? I den gruppen finns syster och broder, där finns hjärta och där finns hus. Det är vårt urgemensamma arv. Där finns också de riktigt gamla gudarna. Där finns ord som används av folk från Bengalen till Island. För att inte tala om de länder som koloniserades på sjuttonhundratal och adertonhundratal i Amerika och Oceanien.

Jag nickade bara. När han började tala så här satt han bakåtlutad i sin stol med händerna knäppta bakom nacken och då gjorde det detsamma vad jag svarade. Då talade han utan att se på mig. Bakom honom kunde

jag se bokhyllsväggen. Där stod ordböcker och bundna tidskriftsårgångar. Men det han sade var intressant också. Det var som om språken vävdes fram när han talade.

– Sedan kommer i engelskan de germanska orden. De hör till den tid då de germanska stammarna lösgjort sig från de andra indoeuropeiska folken och utvecklade ett eget språk. Dit hör ord som hand, engelskans hand och svenskans hand, engelskans deep som är svenskans djup och engelskans sing som är svenskans sjunga. Du hör hur de hänger ihop? Det är ord som har med arbetet och havet och färgerna och vardagslivet att göra. Där finns sagorna och sägnerna. De fortsätter sedan med de gammalengelska egna ord vi skapade på våra öar.

– Norrut mot Skottland finns därefter ytterligare ett lager nordiska ord. Bra till exempel som betyder just bra eller bairn som är barn. Och ut mot Shetlandsöarna och Orkneyöarna är engelskan ett ganska nytt språk. Där talades norse ännu mot slutet av det adertonde århundradet. Men när du går från svenskan till engelskan måste du ställa om din hjärna precis som du måste ställa om din underkäke när du börjar tala engelska. Det finns tre tankegångar; ordgångar kan vi kalla dem, som du måste stänga när du börjar tänka på engelska. Det finns fler säregenheter hos era språk men det är tre i era språk ordentligt upptrampade ordgångar du måste lägga bom över från början.

Först kommer passivformens väg. Fäll en bom över den vägen! Så kan man inte tänka med engelska språket. Jag kallar blir I call. Jag kallade blir I called. Fortsätt!

– Jag har kallat, I have called. Jag skall kalla, I shall call.

– Se upp där! Tänk på will and shall. Men hur blir nu: Jag kallas. Jag kallades. Jag har kallats, och så vidare? Den passivkonstruktionen hör skandinaverna till. På de andra europeiska språken tänker man på annat sätt. I am called: jag är kallad. I was called: jag var kallad och så vidare. Där måste du lägga den första bommen!

– Den andra bommen rör bestämda artikeln. Där tänker ni också annorlunda i Skandinavien. Du tycker det är naturligt att säga en bok, boken, böcker, böckerna. Men det är inte alls naturligt. Det är lika konstgjort som allt annat i språket. Det finns inget naturligt i orden. Det är sätt att tänka vi gjorts överens om från generation till generation. Det är bara det att de flesta i Europa gör inte som ni. De gör som vi. A book, the book, books, the books. Du måste tänka i annorlunda spår än du gör.

– Den tredje bommen är att ni och latinet har något som vi engelsmän, tyskar och holländare inte har. Vi säger: She loves her child, I love her child. He has his book, I have his book. Så kan du inte tänka. Du tänker att det finns en nödvändig form som vi inte känner. Du tänker: Jag älskar hennes barn men hon älskar sitt barn; jag har hans bok men han har sin bok.

När han berättade om sådant då talade han med hög röst som om han höll föreläsningar för ett helt stort klassrum. Jag tror det var han som fick mig att se språk som läggspel. Varje språk hade sina regler och man kunde inte göra detsamma på ett språk som på ett

annat. Man måste inte bara hålla käken och munnen olika, man måste tänka olika och se orden haka fast i varandra på olika sätt.

– Om du någon gång tänker bli poet på engelska kom då ihåg att de latiniserade orden har lägre spänning, de bär på mindre laddning än de ord som kom in i engelskan eller skapades på de brittiska öarna före 1066. Det betyder att de latinska ord som kom in med kyrkan eller till och med fördes in av romarna dessförinnan också är poetiskt laddade men de som kom in efter erövringen vanligtvis är kraftlösare och svagare även om de verkar mycket lärda och färgstarka. De få keltiska orden skall du dock undvika. De slogs ut redan för sextonhundra år sedan. Men om du tvekar om ett ord, tag ett gammalt svenskt. Det brukar gå bra! Fast han sade det på engelska och orden fogades annorlunda: It usually works!

Jag funderade mycket på orden och hur de hängde samman när jag satt med Illustrated London News och väntade på att han skulle bli klar med den elev som hade lektionen före min. Det var inte samma elev var gång. Det var tre elever och alla var de vuxna. De var inte kvinnor och inte gymnasister. De var män i trettioårsåldern. De var affärsmän trodde jag. De såg sådana ut. De var klädda som affärsmän. Jag minns inte längre deras ansikten. Jag såg dem inte. Jag lade bara märke till att de hade byxor med pressveck och näsdukar i bröstfickorna och en av dem brukade ha paraply fast det inte regnade. Men det var inte bara därför jag trodde att de var affärsmän. De kunde ju inte vara ämbetsmän för då hade de inte behövt ta privatlek-

tioner utan redan kunnat engelska. I alla fall något slags engelska även om engelsmannen som undervisade mig menade att inte ens svenska professorer i engelska talade engelska på ett sådant sätt att de kunde gå in och beställa ham and eggs.

– Men de kan säkert tolka Beowulf, sade han.

Två av affärsmännen gick två gånger i veckan men den tredje bara en gång, på fredagar. Här i huset lever vi som i England med en riktig weekend.

När han sedan efter en stund öppnade dörren och kallade in mig och lektionen skulle börja hade han tagit en ny karamell. Han drack. Det var därför han ofta var så svullen i ansiktet och om händerna. Ibland skrattade han också så som folk som dricker skrattar. Att han drack visste jag just för att han hela tiden tuggade på de starka glasklart genomskinliga mintkaramellerna. Han bjöd mig också. Karamellerna hade han i en rund plåtask. Det stod något med mycket snirklade bokstäver som från förra århundradet på dem. Det var tryckt i grälla färger och hade ornament kring sig och en bild av en fyrklöver. Men vad det stod minns jag inte och det var längesedan jag nu såg en sådan ask.

– De görs bara i England, sade han.

Men jag kände konjaksdoften runt honom ändå när han lutade sig fram mot mig och öppnade boken och andades mot mig. Men jag sade ingenting om den. Jag sade ingenting hemma heller om att han drack. Man fick inte tala om folk som drack. Särskilt inte om fastrarna hörde det. Det var väl för farfars skull. Man fick inte låtsas om sådant. Jag tuggade på karamellen jag fått och den knastrade mellan tänderna och innan jag

såg ned i boken tittade jag ut genom fönstret. Jag kunde se över Sankt Eriksplan bort mot bron över mot Kungsholmsstrand till där jag bott som liten fast själva kanalen och stranden och det huset var skymda.

Han hade placerat sitt skrivbord just under de stora burspråksfönstren där satt han i en svart trästol med hög rygg och undervisade sina elever i engelska. Då och då märkte jag att han själv satt och blickade ut. Jag kunde se att han följde de blå spårvagnarna med blicken. De slamrade förbi därnere och han såg efter dem. Då tappade han tråden i vad han talade om. Satt tyst. Bakom honom var väggen helt klädd med bokhyllor och längre in i rummet, bredvid den öppna spisen och den stora bruna läderlänstolen med fotpall hängde sex inramade färgtryck av män i röda rockar som red efter räv. Jag såg mot dem och en av de ridande männen skulle just till att blåsa i ett horn. Så tog han upp tråden igen och fortsatte som om det inte varit någon paus. Han lutade sig mot mig där jag såg ner i boken och jag kände den starka konjaksdoften igen och undervisningen fortsatte. Han bodde bredvid biografen Lorry. Det var ett skämt. Han sade att hans vänner alltid blev så förvånade – surprised – när han berättade att han skulle gå till the lorry på kvällen. För lorry var ju vagn egentligen men i England betydde ordet stor lastbil. I Amerika hette det truck eller motor truck. Men truck var det äldre ordet och kom från latin och det var lorry som var ett nyare ord med dunkelt ursprung. Men på engelska hette lastbil alltså lorry och på amerikanska som bara var en dialekt hette lastbil truck.

– Amerikanskan är ett på många sätt ålderdomli-

gare språk, sade han.

Men skämtet var att på Lorry vid Sankt Eriksplan visades filmer. Det var en cinema. När han sade att han skulle go to the lorry tonight sade han att han skulle gå på bio fast det lät som om han skulle gå till lastbilen. När han gick på cinema gick han to the flicks. Men det var inte flickor, det var att gå på bio men på slang. Eller rättare sagt; gå på bio på ledigt vardagsspråk. Vänner emellan kunde man säga att man skulle go to the flicks också i bildat sällskap. Uttrycket kom sig av att de rörliga bilderna fladdrade lite och flicks kom från flickering, fladdra, flämta, vippa.

– But you never know, sade han. Flicka är ju ett strange word som man inte vet riktigt varifrån det kommer. Det har med Norwegian fleikja att göra. Open up, gapa, öppna sig. En flicka blir då någon som öppnar sig och som när hon så ligger där och håller på att öppna och sluta sig kan sägas flicker.

När han sade det fnissade han åt sitt eget skämt och lade handen på min axel och jag kände att han luktade konjak mycket starkt. Han luktade mer än han brukade. Han måste ha druckit ett ordentligt glas under rasten just innan han släppte in mig. Det var fredagseftermiddag och konjaksdunsten var som ett moln kring honom. Men han lade inte handen på min axel mer än denna enda gång och han kom inte med sådana skämt mer heller och han var nog inte sådan.

Nu ser jag på det svarta ordet movie. Det är amerikanska. Det är inte ens slang. Det kommer av moving pictures, rörliga bilder. Jag skall gå på bio i kväll här ombord på M/S Kungsholm som går mot väster, mot

New York och jag måste komma ihåg att ta bort de engelska ord han lärt mig och sätta in de riktiga amerikanska orden i stället.

Ingen goes to the flicks i New York eller Chicago eller Los Angeles där jag nu skall bo hela livet.

# III

Jag har gått ned till min hytt och in i badrummet. Ur kranen forsar saltvatten. Jag sitter i badkaret och tappar upp havsvatten. Det är mitt på dagen. Med vänster hand reglerar jag kranen och i höger hand håller jag en trämodell av M/S Kungsholm. Den fick jag av Cabin class chefsteward när vi kom ombord. Den låg i en ask. Meningen var att man skulle ha den i bokhyllan efteråt. Den var inte gjord för att vara i vatten. Men jag hade tagit fram den och stängt om mig och tappat i vatten och klivit ned i badet fast det var mitt på dagen för det var middagstid den 7 maj år 1915 och jag skulle nu sänka S/S Lusitania utanför Irlands sydkust och förvandla det Stora europeiska kriget till Världskrig.

Trämodellen är vit och flyter och guppar i badkaret under det att det varma havsvattnet forsar fram ur den silverfärgade kranen men jag tänker mig den svart med fyra skorstenar i stället för två; hon är den största oceanångare som ännu i det Stora europeiska krigets tionde månad går i reguljär passagerartrafik över Nordatlanten; Cunard-linjens väldiga S/S Lusitania och nu driver hon inte för vågorna utan nu går hon in i de farliga vattnen trots att den utlovade kryssareskorten inte har kommit. Kapten William Turner står på bryg-

gan och håller rak kurs mot Queenstown som om vore det djupaste fred. Hon går med bara 17 knop fast havet är lugnt och dagen solig men dimbankar rullar in mot henne och kapten Turner håller ner farten. Och han bryr sig varken om den uteblivna eskorten eller om att gå i sicksack för att undkomma ubåtsfaran här i farvattnen. Jag låter honom stå med armarna i kors på bryggan och sjunga en sjömansvisa om hur han rullar hemåt och han slår takten med näven mot relingen och sedan fortsätter han helt lugnt att röka och suga på sin snugga. Han är stor och tjock och förstår inte att det är krig på riktigt. Eller också har han fått order om att låta skeppet gå under.

Då lurar jag med min ubåt, U-20, här i vattnen åtta sjömil sydost utanför Old Head of Kinsale. Jag går i undervattensläge med periskopet uppe. Jag iakttar henne. Hon har gått från New York med ammunition till engelsmännens front mot Tyskland i Frankrike för en vecka sedan; den första maj. Jag följer henne nu en stund med blicken. Lurar på henne. Smyger som en hungrig varg efter mitt offer. Lägger sedan U-20 i position söder om henne. Hon är en sittande anka. Från 200 meters håll sänder jag så torpeden mot henne.

Uppe på båtdäck spelar passagerarna däcksspel. De dricker te och en tjock engelsman i en däcksstol med en rutig pläd om benen dricker ett glas rykande het rum punch som stewarden just burit ut åt honom på en silverbricka från verandakaféet. Så ropar amerikanen i keps som står vid relingen och ser ut över havet:

– Se där kommer en torped.

En vit strimma av skum skär genom det tungt grå

havet. Folk störtar fram mot relingen. Små barn skriker. En kvinna svimmar. En gammal amerikansk dam med blått hår ropar:

– Mina juveler!

Hon sliter upp dörren och skall störta ner till sin hytt just som torpeden träffar på styrbords sida därframme vid bryggan.

Genom periskopet iakttar jag hur torpeden träffar det till passagerarfartyg maskerade ammunitionsskeppet. Nu skakas hon av en andra explosion. Det är ammunitionen till västfronten som flyger i luften. Jag beordrar undervattensläge och sätter kurs norrut. Uppdraget är utfört. S/S Lusitania skall gå till botten här på hundra meters djup.

Där stannar jag berättelsen. Det där med livbåtarna och de många dränkta kan jag ta en annan gång. Det är inte så viktigt som själva torpederingen. Inte just nu. Till det behöver jag inte saltvattnet och inte båtmodell heller. Det kan jag berätta ändå. Jag brukar ligga och berätta med en dank. Kasta den och se den blänka och fånga den och hela tiden berätta. Om man inte kan vara i fred någonstans kan man sitta under ett bord eller uppe i ett träd och berätta. Det enda viktiga är att inga andra är med och ingen kommer fram och talar med en eller något sådant.

Jag vet varför jag berättade om Lusitania. Det fanns en egen nyhetstidning ombord. Där stod alla de senaste nyheterna. Men det stod inte mycket om krigen. Det stod ingenting ordentligt om vad som hände i Spanien. Man kallade Francos trupper ”nationalister” fast de var italienare och marockanska legosoldater och tyskar

och för övrigt var fascister också. Men man skrev inte att de var fascister. Det stod heller ingenting om det stora krig som skulle komma i Europa. Jag minns inte att där fanns någon diskussion om Hitler och Tjeckoslovakien. Det var som om det var fred.

Men krigen pågick hela tiden. Det hade varit krig i Afrika och nu var det krig i Spanien och det var krig i Kina. Jag hade stått på däck och dagen var disig. Det drev grå dimbankar över havet. Jag hade legat och läst på soffan i biblioteket och sedan jag läst färdigt om Ali Baba och rövarna hade jag lagt ifrån mig boken mitt i Trollhästen för jag hade hållit på att läsa ända sedan tidigt på morgonen och var trött i ögonen. Jag hade gått ut på däck och passerat baren där folk redan stod och drack och vänt mig om och sett ut över det oljeblanka havet som hävde sig i långa dyningar under dimman. Jag stödde armarna mot relingens bruna teak och kände skeppet sakta häva sig. Jag stod bredbent, lade hakan mot det fuktiga träet och därute där hav och himmel gick samman i ett grått töcken kunde vad som helst dölja sig. Där på babords promenaddäck funderade jag på bombningarna i Medelhavet och på ubåtskrig och på hur det kunde gå. När jag sedan gick ner till min hytt fick jag syn på modellen och kom att tänka på att det var riktigt havsvatten också i badkarskranarna och därför låste jag in mig och tog ett bad och berättade om Lusitania mitt på dagen. Jag sänkte båten i saltvatten. Den gången blev det ett stort krig. Man låtsade inte om att båten var lastad med ammunition. Man skickade den in i farozonen för att den skulle gå under. Man talade sedan bara om alla passagerarna. Det var många

som dränktes den gången. Tolvhundra. Och sedan dog miljoner i skyttegravskriget.

Jag låg nedkrupen i badkaret till min hytt och höll andan i undervattensläge och hade havsvatten upp ända till ögonen och såg modellen som i ett periskop och sände nu än en gång en torped mot henne och sänkte henne åter och kom med handen under vattnet och grep henne och såg hur hon först reste sig när torpeden träffade under bryggan på styrbords sida och hur hon sedan drogs ned i havet.

Men man kunde nog inte ha modellen i bokhyllan mer.

Att Lusitania hade ammunitionslast visste jag för att det var den våren 1938 jag blev politisk. Det var också då jag verkligen började läsa nyhetstelegrammen i tidningarna. Och jag hade gått med i Unga örnar. Det var den socialdemokratiska barnorganisationen. Fast det fick man inte säga för det var uniformsförbud och därför sade man att det var arbetarrörelsens barnorganisation och att det var Arbetarnas bildningsförbund som ledde den. Jag hade blåblus med en röd örn av tyg fastsydd på vänster ärm och röd halsduk. Min uniform kan jag se tydligt. Det konstiga med den var att jag köpt den i scouternas affär vid Tegelbacken. Jag ser expeditens förvånade ansikte när jag säger att jag är Ung Örn. Det var inte den röda örnen jag köpte i scouternas affär förstås. Det var blusen. Jag undrar om inte KFUM-scouterna hade samma sorts blåblus som Unga Örnar.

När jag försöker minnas mera om detta med Unga Örnar blir minnet märkvärdigt abstrakt. Unga Örnar tillhörde inte de andra liven. Unga Örnar var politik.

Det fanns olika liv i olika fack. Skolan i Ålsten med fröken Rehn och klasskamraterna var ett liv i ett fack. Sedan kunde jag gå in i ett annat liv i ett annat fack och där fanns Olle och Lennart och de vänner jag hade i Olovslund där jag bott. Sedan fanns andra fack; Kvicksta var ett. Varken Folke eller Stig eller hundarna eller ens morfar fanns egentligen i något av de andra liven fast de ju fanns i verkligheten vid Mariefred i Sörmland, Sverige, Världen, Universum förstås. Det var bara jag som gick från ett till ett annat. Men de som fanns i det ena livet skulle inte känna igen mig om de såg mig i ett annat liv, ett annat fack. Eller kanske fack inte är rätt ord. Ibland tänkte jag mig det som fack i en väldig kast; som en sorts boktryckeri egentligen med olika stora fack i en flat låda. Inne i varje fack syntes blott väggarna; från ett fack kunde man inte se till ett annat. Men uppifrån kunde man flytta en typ från ett fack till ett annat om man ville. Men sedan tänkte jag mig det som en stor och sinnrik labyrint där det fanns olika gångar som ibland gick i tunnlar under varandra och som snodde och vände men där de olika gångarna aldrig gick samman. Då såg det nästan ut som ett tovigt nystan med tjockt garn eller en sorts tarmsystem sådant som man kan se på anatomiska modeller när man tagit bort framstycket. Det fanns sådana gångar eller fack som bara jag kände; där jag var själv. Men jag kunde gå från det ena livet till det andra och så tillbaka igen. Unga Örnar var av annat slag.

Det var inte bara blå blus och röd halsduk. Det var den politik jag minns. Det är Spanien och Mussolini och Hitler och vad man ansåg om noninterventionen.

Det var en politik som inte bara var ord och telegram i tidningarna. Jag gick också samman med de andra och skramlade med en insamlingsbössa en söndag. Vi fick inte mycket pengar. Det var till Spaniens folk. Kanske gick jag fler söndagar.

Men vi sjöng. Jag vet att jag har berättat för min son att vi hade en stuga i Judarnskogen bort mot Åkeshovs gård där vi träffades. Nu när jag skriver detta är jag osäker på om den fanns. Dock ser jag rummet. Jag sitter på en väggfast bänk med blusen på och den röda duken om halsen och vi sjunger.

Affischerna minns jag också. De hängde på väggen. Det var tre stycken. Den ena är en soldat i grått mot blodröd bakgrund. Soldaten håller en handgranat i höger hand, beredd att kasta den mot Francos legosoldater. NO PASAREIS, står det. Det står också CNT och FAI och först många år senare skulle jag undra över hur det kom sig att en anarkosyndikalistisk affisch satt uppe i den socialdemokratiska barnorganisationens lokaler.

På den andra affischen låg en sårad soldat med geväret framför sig. Bakgrunden var svart och soldatens uniform lerigt brun. Han reste sig upp, stödde på vänster hand. Han hade svåra smärtor. Han pekade rakt på åskådaren och från vänster tinning rann rött blod mot marken. Han hade redan blött så mycket i den svarta natten att man förstod att han var döende. Han såg på dig och med röda bokstäver ropade han:

– Och du? Vad har du gjort för segern?

Man förstod att det var detta han ropade fast orden var skrivna på spanska.

Den tredje affischen var en knuten näve och så flygplan som flög upp över papperet och ut mot fascisterna. Där stod mycket skrivet på spanska som jag inte kunde förstå. Men att flyget behövdes för att slå fascisterna förstod jag.

Men det är bilden av den döende soldaten som jag ser tydligast. Den hängde alldeles till höger om dörren. Man såg den såfort man kom in. Han pekade på var och en. Han reste huvudet ur blodpölen, såg mig i ögonen och pekade på mig.

Det var kanske han som fick mig att gå till skolan i min blåblus också trots att jag egentligen visste att det skulle gå illa när jag flyttade ihop ett liv med ett annat. Jag hade varit klädd som vanligt när jag åt frukostgröten i köket. Det var i nya villan i Stora Mossen. Mary visste inte vad jag tänkte göra. Jag berättade det inte för henne. När jag ätit och tackat för maten gick jag in i mitt rum och bytte om till blåblus och röd halsduk och tog skolväskan och sprang till cykeln och for iväg innan någon hann hindra mig. Men jag gjorde det bara en gång. Det var på morgonen alldeles efter påsklovet 1938. Det blev alldeles tyst kring mig när jag kom in och satte mig i min bänk. Man ville inte ha sådan klädsel i skolan. Den var inte lämplig, sade fröken.

Jag cyklar sedan hemåt på lunchrasten i min blå blus med röd örn och röd halsduk och korsar Västerled. Jag fortsätter uppför Nyängsvägen och ser skidbacken med hopptornet och kolonistugorna och därframme till höger ligger Bromma läroverk. Det blixtrar i de långa fönsterraderna. Anläggningen är nybyggd i glas och vitrappad betong. Den är rätvinklig och funktionell

utan någon dekoration eller färg. Den kan vara en fabrik eller ett fängelse eller ett modernt ämbetsverk. De bästa i klassen skall få gå där i höst. Läroverket är vitt och strängt och stort. Det är Sveriges största skola, säger man och mitt emot ligger vår nya villa som Markelius ritat och som alla tidningar skrivit om och som vi flyttat in i fast allt arbete inte är klart ännu. Den ser ut som en ångbåt med runda ventiler i badrummet, stor kommandobrygga och relingar av teak. Här på avstånd ser villan ut som läroverket. Glas och vit rappning. Fast under rappningen är det bara tegel och inte betong vet jag. Jag cyklar förbi läroverksfasaden denna frukostrast och det är snart sommar och sedan reser jag till Amerika och aldrig, aldrig skall jag sjunga med i deras psalmer mer! På eftermiddagen var jag återigen klädd så som skolan önskade. Jag hade kortärmad grå skjorta och stickad slips. Men när alla barnen reste sig upp i bänkarna och sjöng:

Vad ljus över griften!
Han lever, o fröjd!
Fullkomnad är skriften,
O salighets höjd!
Från himmelen hälsad
Han framgår i glans,
Och världen är frälsad,
Och segern är hans.
Bortvältad är stenen och inseglet bräckt,
Och vakten har flytt för hans Andes fläkt.
Och avgrunden bävar.
Halleluja!

Då stod också jag upp och sjöng. Men jag sjöng en annan sång. Den skulle sjungas som man sjöng Marseljäsen. Fast jag sökte röra läpparna så lite som möjligt så hon inte skulle se vad jag sjöng och jag höll rösten nere så jag inte skulle sjunga ut så högt att jag verkligen hördes där framme också för då skulle det blivit väldiga bråk:

Upp bröder, systrar, käcka, unga
Framåt, slut upp kring vår fana röd!
I striden glatt vi skola sjunga
  vår frihetssång med ungdomsglöd
  vår frihetssång med ungdomsglöd
Vi svära fanan trohetseden
Och rycka så i striden ut
För att på orätt göra slut,
Vi kämpa uti första leden.
Framåt,du ungdomshär!
Till stormning nu det bär.
Framåt,framåt!
Du förtrupp är
Kring röda fanan kär.

Det måste varit där i Unga Örnar jag hörde om Lusitania. Man borde ta alla presidenter och kungar och generaler och ledare som vill krig och stänga in dem på ett stort fält med taggtråd kring och låta dem kriga för sig själva. Och folken hade lurats in i världskriget. Det var den våren jag hörde om västfronten och om skyttegravarna. Det hade varit som i Spanien fast mycket värre. Det hade hållit på i fem år.

Världskriget hade varit värre också för att det inte

fanns någon sida som hade rätt. I Spanien hade regeringen rätt mot Franco och italienarna och de tyska bombplanen men i Världskriget var det bara generaler och kungar och presidenter som tävlade om makten och som skickade ut folk att dö. Och Lusitania hade använts som lockbete. Man hade fyllt henne med ammunition och sedan tagit full last passagerare fast tyskarna varnat i tidningarna och sedan inte gett henne någon eskort och låtit henne gå sakta, sakta tvärs genom ubåtsvattnen där tyskarna hade sin blockad och väntat på att hon skulle torpederas och när hon blev torpederad och tolvhundra människor dränktes då dränktes också mer än hundratjugo amerikaner och då kunde ententen sätta igång en stor reklamkampanj för att få med Amerika i världskriget.

Så gjorde generalerna när de ville ha krig. Men vem kan ha berättat detta? Inte mina föräldrar. Inte någon i skolan. Och det borde inte ha sagts i Unga Örnar. Så sade inte socialdemokrater. Det måste ha varit någon ledare som inte bara upprepade vad regeringen brukade säga. Det måste ha varit någon äldre. Kanske en som varit kommunist. Eller också en som var syndikalist egentligen. I varje fall blev allt detta helt självklara sanningar för mig med en gång. Det var den våren Hitler tog Österrike. Jag minns den stora bilden av Hitler som står upp i sin bil och lutar sig fram och skakar hand med några kvinnor. Han är tillbaka i sin födelseort Braunau am Inn. Han har trenchcoat och han ler. Nej, han smilar förtjust. Och kvinnorna hoppar och hoppar och håller fram sina händer och vill ta honom i hand. Han har just erövrat Österrike.

Vi hade firat farmors sextioårsdag i den nya villan. Hela släkten hade varit där. Utom Gunnar som var i Amerika. Alla talade om Österrike och om vad Hitler gjorde med judarna. Vi drack kaffe i trädgården. Grannvillan, den mot Bävervägen, var inte färdig ännu. Byggnadsställningarna var kvar och murarna stod på ställningarna och höll på med fasaden. Gösta talade om Hitler. Hans makt över massan.

– Massan är dum! ropar Hitler och massan står där nere och jublar. Heil Hitler! ropar den till ledaren och Hitler säger åt massan att massan är som barn. Man kan inte säga massan sanningen. Och än en gång jublar massan.

– Men då är ju massan verkligen dum! sade jag.

Gösta satte ned kaffekoppen och såg på mig tvärs över trädgårdsbordet. Så sade han:

– Nu säger du precis det Hitler vill att du skall tycka och tänka och säga. Var och en i massan tittar sig omkring och håller med om att massan är dum, som jublar när den får höra att massan är dum. Därför jublar tysken åt Hitler som är klok nog att säga precis som det är. Men den som jublar märker inte att inte bara de andra utan också han själv är massan. Och här sitter sedan du och jag och vi alla och håller med om att den tyska massan är dum som jublar när den hör att den är dum. Så lurar vi oss själva. Hitler är slug. Han smickrar. Han säger dig att han och du är kloka nog att veta att massan är dum.

Gösta brukade prata med mig om sådant. Han var ingift. Han hade varit fotbollsspelare i landslaget en gång. Han var socialdemokrat nu men hade varit kil-

bommare egentligen.

– Du skall inte låta lura dig, sade han.

Då berättade farmor för mig om en judisk pojke från Österrike som var på väg med sina föräldrar till Amerika och blev sjuk ombord och man förstod att det var barnförlamning och den hade han fått av ett äpple som inte sköljts ordentligt och pojken kunde bara botas i Tyskland och då hade hela familjen som hade kommit undan och fått resa ut och var på väg till ett nytt hem i Amerika gått i land i England för att pojken skulle komma till Tyskland och få vård och när familjen återkom till Tyskland stod polisen där på gränsstationen och lät hämta dem alla från tåget och förde bort dem för de var judar och hade inte rätt att vara i Tyskland eller att resa in i Tyskland så de sattes i fängelse.

– Dog pojken? frågade jag

– Det vet jag inte, sade farmor. Pojken kanske kom på ett fängelsesjukhus sedan.

Jag undrar var hon kan ha hört eller läst detta. Hon brukade inte tala om politik. Men det var en av många historier folk berättade. En vecka senare var jag på Kvicksta igen och då var politiken borta. Jag minns varken Kina eller Spanien eller Mussolini eller Hitler eller någonting sådant från den sommaren 1938 och ingen talade om judar eller andra som flydde. Det var den sista sommaren utan krig. Jag hade tagit med mig många böcker att läsa. Det var mest teknik. Just då hade en fransman konstruerat ett flygplan vem som helst kunde bygga och flyga med. Det kallades Flygande loppan. Det förbjöds då i Sverige det året tror jag. Man kunde störta med det. Men jag hade sparat

pengar och kunnat köpa en bok med ritningar och beskrivningar och fotografier av folk som byggde Flygande loppan och flög den. Hela dagar kunde jag ligga på golvet i hörnrummet och tänka mig hur jag byggde. På gården ritade jag sedan upp vingarnas konturer i gruset. Jag mätte ordentligt och följde beskrivningen noga. I Amerika skulle jag flyga också.

När denna den sista sommaren på Kvicksta var över och vi skulle resa till New York kom jag hem till villan i hörnet mellan Bävervägen och Nyängsvägen mitt emot Bromma läroverk. Jag stod i sensommarsolen uppe på altanen och hängde över det som såg ut som en ångbåtsreling här på Nyängsvägen 155 och såg hur de andra kom cyklande till sitt läroverk när höstterminen började. De kom i stora flockar. De fyllde hela vägen ända nedifrån Västerled upp till det stora vita skolhuset. De var så många att det inte ens var förbjudet att cykla i bredd. De svängde in mot skolgården och cykelparkeringen. Här alldeles under mig kom så de cykellösa, de gående. Jag såg på dem när de gick där nere över gatan in mot skolporten; där var nybörjarna i kortbyxor som just köpt sin första skolmössa och inte hunnit knäcka skärmen ännu; där kom de äldre pojkarna, de hade golfbyxor och bar solkiga skolmössor med ordentlig stukning; där trippade flickorna i första ring och där gick de barhuvade gymnasisterna som nästan var vuxna. Jag kände igen många bland dem. Men jag hörde inte dit längre.

Dem lämnar jag nu, tänkte jag. Jag hängde över villans reling av teak och iakttog de kvarvarande. Och här i Stockholm hade jag läst tidningar igen och kriget

hade kommit tillbaka. De blir kvar i Europa och kriget, tänkte jag. Nu två veckor senare när jag går genom korridoren på A-däck och uppför den stora trappan minns jag farmors berättelse om den judiske pojken. Han kom nog inte undan.

Ute på däck är havsvinden rå och kall. Vattnet är mörkt och grått. Det fräser om de tunga dyningarna. Jag hänger över relingen, känner saltsmaken i munnen. Efter en stund går jag in till biblioteket. Där är jag fortfarande ensam. Jag har hunnit igenom fjärde bandet av Tusen och en natt nu och har börjat på femte bandet och denna mörka och kulna dag ligger jag på lädersoffan och läser om Sidi Numan som gifter sig med en skön kvinna men upptäcker att hon om nätterna drar till begravningsplatsen och där gräver fram och äter upp nyss begravda lik samman med ghulerna och som av hustrun straffas för denna sin upptäckt med att förvandlas till hund men möter en god kvinna som återger honom hans mänskliga gestalt och hjälper honom att hämnas på den onda hustrun genom att förvandla henne till ett sto som han sedan var dag piskar. Det är en berättelse full av trolldom och märkvärdigheter men den har ingen riktig spänning. Den syns inte när jag läser. Den är bara ord. Men jag skyndar mig att läsa vidare i Tusen och en natt ty det är redan eftermiddagen den åttonde och därför jagar jag fram genom berättelserna här i bibliotekets stillhet utan att egentligen vara riktigt intresserad längre. Jag måste läsa snabbt ty jag har bara morgondagen på mig. Sedan kommer vi till New York och jag har bestämt mig för att hinna igenom alla sex banden innan dess.

# IV

Att jag inte mindes om jag ätit frukost eller inte den morgon jag läste om Sindbad är inte så konstigt. Jag minns överhuvudtaget inga måltider ombord på M/S Kungsholm. Det vill säga jag vet att det gavs måltider och jag vet också att jag åt frukost på amerikanska med shredded wheat och jag vet att det fanns jordgubbsglass och att man kunde få både en och två påfyllningar fast jag tror att några vuxna kring mig då började protestera. Men själva måltiderna minns jag inte. Fast jag minns måltidssignalerna. Man slog på gonggongen och passagerarna i däcksstolarna tittade på klockan och några bland dem började göra sig redo. De klev upp ur stolarna och vandrade mot hytterna för att sedan ta hissen ner i matsalen. Det var som på ett tåg när vitklädda servitörer gick i korridoren, slog på gonggongen och ropade att första lunchen var serverad och folk reste på sig.

I Cabin class på den här båten åt herrskapet för sig och barn och tjänstefolk för sig och de som åt middag i Cabin class-matsalen vid åttatiden på kvällen brukade ha aftontoalett. Men det sade man inte på svenska för så säger man inte. Man sade det på engelska: "evening dress". Till lunch räckte det med slips och kavaj. Men

det minns jag inte synligt.

Egentligen borde jag ha ätit med de stora för jag var ju elva år på det tolfte och det var bara barn under tio som enligt reglerna skulle äta med sitt tjänstefolk. Slips hade jag också. Men hemma hos oss åt de vuxna alltid för sig. Annars kunde de inte samtala ostört. De åt annan mat också.

Fast bordet ser jag. Jag sitter i en mjuk stol med karmar. Det är en pelare nära intill och bordet är runt, linneduken är fläckfritt ren och nymanglad. I denna vita damast glänser Svenska Amerika-liniens tre kronor som mönster. Någon lutar sig mot mig och frågar något. Mitt på bordet står en blomvas med färska snittblommor. Vasen är av silver. Servetten på tallriken framför mig är konstfärdigt bruten. Den står upp som en solfjäder. Också i servetten glänser de tre kronorna i tyget. Det är stor dukning, ser jag. Silvret med de tre kronorna är putsat och tungt. Till vänster om tallriken ligger fiskgaffel och köttgaffel; till höger ligger soppsked, fiskkniv och köttkniv; ovanför tallriken ligger dessertsked, fruktgaffel och fruktkniv. Det står två glas, ett stort och ett litet, mot höger till framför mig. De glittrar och gnistrar. Båda är de dekorerade med Svenska Amerikaliniens tre kronor. Jag vet att jag noga tittar på verktygen. Jag kan inte äta med kniv. Jag vet inte hur man gör. När jag äter i köket har man skurit för åt mig för att det skall gå fort. För det mesta har jag ju inte ätit sådant som behöver skäras heller. Och för att jag inte skall peta med fingrarna i maten de gånger jag skall äta inne i matsalen med de stora har Alva också låtit lägga fram påpetaren av silver åt mig. Den hör matsalen till. Den

får jag inte ha i köket. Det är en sorts liten raka man använder att få upp mat på gaffeln. De stora äter med kniv och gaffel. De vänder på gaffeln och med kniven för de upp mat på gaffeln. Jag har aldrig träffat någon annan pojke som fått äta med påpetare. Inte vad han kunnat minnas och inte nu som elvaåring i alla fall.

När jag varit kvar på middag hemma hos Olle och hans bror har jag därför ibland låtsats ha ont i handen. Det var det som gjorde att jag var tvungen att äta bara med höger hand, sade jag. På så sätt behövde jag inte visa att jag inte kunde äta med både kniv och gaffel som de andra. Eller också – när det varit fisk som jag inte kunde rensa utan att använda fingrarna har jag sagt att jag inte får äta fisk för doktorn. Jag får utslag av fisk, har jag sagt. För att det skall låta bättre har jag sagt: fisk, ägg och jordgubbar.

Jag berättade just detta när jag åt hos Olle och Lennart i juni efter skolavslutningarna och innan de skulle till Västkusten. Olles mamma hade gjort kokt gös. Jag beskrev hur jag fick stora röda utslag på armarna. Utslagen ser ut som hammare och klubbor ungefär. De slår upp helt plötsligt. Sedan brer de ut sig. De kliar. Så får jag feber också. Jag berättade om detta under det att alla de andra satt där och snittade och skar i fiskarna och tog ut ryggraden och lade benen på tallrikskanten och sedan åt det goda vita fiskköttet med smält smör, hackat kokt ägg och fin, nyskalad potatis. Men jag låtsades om ingenting och tog bröd och oskalad potatis. Ty på samma sätt har jag sagt att jag alltid äter potatis oskalad för att det finns så många nyttiga ämnen just innanför potatisskalet och de försvinner när

man skalar. Därför satt jag nu vid matsalsbordet hemma hos Olle och Lennart och tuggade leende i mig fjolårspotatisens tjocka och beska skal och sade att jag tyckte om det. Det var gott. Fast jag berättade allt det här för att slippa tala om annat också. Olle hade inte kommit in i Bromma läroverk men jag hade kommit in. Jag hade inte tyckt att det var nödvändigt att ansöka men Gunnar hade menat att jag måste söka för att veta om jag dög eller inte.

– Man får inte smita, hade han sagt.

På morgonen hade jag gått tvärs över Nyängsvägen från villan till läroverket och sett på namnlistan. Den hade satts upp på dörren. Mitt namn fanns med bland de godkända. Jan Myrdal skulle börja i klass $1^5$b till hösten. Men Olles namn fanns inte med. Han hade inte godkänts. Fast jag skulle resa till Amerika och hade inte behövt ansöka. Jag sade ingenting om detta till Olles föräldrar. Jag berättade om hur sjuk jag blev av fisk i stället. Men det var Olles mamma som lett lite och tillrättavisat mig den gång jag efter en middag hos dem hade gått fram och tackat henne och tagit i hand och bockat som farmor lärt mig:

– I bättre familjer brukar man inte tacka på det sättet!

Det glömde jag aldrig. Det tänkte jag på när jag satt vid hennes bord och tuggade på fjolårspotatisens grova skal.

Men soppa kan jag äta. Man skall inte sörpla. Det får inte höras något när man äter. Man får därför inte slamra med skeden mot tallriken heller. Man får inte sticka skeden rakt in i munnen; man skall sakta läppja

på skeden och tyst svälja soppan. Man får inte luta sopptallriken mot sig eller föra skeden mot sig för att få upp det sista. Man skall föra skeden från sig. Man skall hålla skeden som om den vore en nyvässad blyertspenna med lång och smal grafit man skulle skriva med utan att bryta spetsen. Det har Alva sagt mig när jag ätit med de stora.

– Du skall inte vara så oestetisk, har hon sagt.

I köket har jag dock gjort som vanligt, som när man äter gröt. Nu tittar jag på alla verktygen. De många knivarna. Jag förstår systemet och kan beskriva det men kan inte hantera det och undrar om man ser detta på mig från de andra borden. Funderar på hur jag skall göra. Det är därför jag fortfarande minns dukningen. Det måste vara den första riktiga måltiden ombord. Men vilka andra som satt vid bordet vet jag inte.

Jag ser upp från bordddukningen mot taket. Däruppe är levande blommor som en väldig krans under den silverfärgade kupolen. Och målade figurer vandrar kring däruppe ovanför blomsteruppsättningarna. Flickor med bara bröst. Några är skördekvinnor. De bär vindruvsfyllda korgar på huvudet och andra är såningskvinnor och går sående och åter andra är fiskarkvinnor och drar in nät och så finns det sådana som bara står och ser ut mot solnedgången. Men man kan se brösten på dem allesamman. Stora kjolar har de också. De sveper med kjolarna där de går runt rummet ovanför borden. Sveper med kjolarna och putar med brösten. Jag tittar på brösten och låtsas som om jag bara tittar förstrött långt bort. Med det annorlunda ögat är flickorna nästan osynliga. Men färgerna är varma och

jag kan ana figurerna och tänka mig hur flickorna går och nästan se dem där de svänger och sveper med kjolarna. Med det goda ögat syns dock flickorna tydligt och skarpt, de står helt stilla på silverväggen och jag kan se till och med deras ögon och deras bröstvårtor. Fast färgerna är andra med det ögat; de är kalla. Det finns karlar på målningarna däruppe också. Karlarna är inte så intressanta. De gräver och bär och går och tycks ha något slags simbyxor på sig. Men flickorna är vackra. Särskilt en flicka som håller höger arm mot höften och bär blommor i håret och tittar rakt ner mot publiken och ler lite och skjuter fram brösten. Hon har långt svart hår som vinden tar tag i. Om jag plötsligt byter öga att se med kan jag se det fladdra och då rör hon sig. Det ena bröstet ser man från sidan och det andra framifrån och hon har helt röda läppar och en svepande vit kjol av något tunt och nästan genomskinligt tyg. Jag kisar med ögonen och ser ut som om jag tänker på något särskilt, på korsordet vi talat om eller på vädret som blir sämre har man sagt, för att det inte skall synas att jag egentligen stirrar på henne. Jag ser henne sedan om nätterna också när jag är helt ensam i min hytt.

I minnet är M/S Kungsholm för det mesta en folktom båt dessa tio första dagar i september 1938. Det skymtar folk inne i barerna, det sitter ansiktslösa gestalter i däcksstolar, det rör sig kanske ett suddigt myller borta i salongen. Men med undantag för ett fåtal skarpt utmejslade och klart synliga scener vandrar elvaåringen upp genom trapporna och bort genom korridorerna i ensamhet. Han står i ensamhet och ser på fåglarna i den

stora buren under det att grå och helt orörliga gestalter skymtar inne i baren till vänster och ett sällskap utan ansikten sitter kvar fruset stela runt mittenbordet inne i kortspelsrummet till höger. Isklirret från vänster och grymtningarna från höger har helt stillnat och dött bort; det enda som kan höras över och bortom maskineriet är fågelsången som stiger och stiger. Men fåglarna kan jag inte längre se. Det är elvaåringen jag ser. Den rutiga kortärmade skjortan som förlorat översta knappen och som hålls ihop i halsen av den tvärrandiga slipsen i rött och guld. Slipsen har en såsfläck han försökt ta bort med tvål och kallvatten. Men fläcken syns ändå. Han har långbyxor. Grå flanell. De är opressade trots att han lägger dem under madrassen var kväll för att de skall få pressveck. De bruna skorna är oborstade. Skosnörena är skarvade och höger klack är snedgången. Han nöter skor på det sättet. Han står med händerna djupt nedkörda i fickorna och lutar sig framåt och stirrar in mot fåglarna. Han tänker på Afrika och Sydamerika och djungler med lianer och Johnny Weissmuller som svingar sig från träd till träd i Tarzan som han sett på bio. Och han ropar med hög röst så alla djur skall höra honom och han fladdrar med handflatan framför munnen så ropet blir en väldig drill; en som hörs över hela djungeln. Men han gör det inte på riktigt. Han bara tänker det stora vrålet som stiger upp över djungeln och han håller händerna i fickorna och munnen stängd. Sedan vänder han och går in mot det stora herrummet, rökrummet, för att se på Manhattan. När han kommer in i rökrummet måste han vända sig än en gång för att kunna se målningen. Klockan över

dörren visar New Yorktid. Här på väggen syns hela Manhattan från inloppet och de rena skyskraporna reser sig som ett mänskligt berglandskap över vattnet och en oceanångare plöjer fram i förgrunden tvärs över bilden. Och det är så vackert målat att det ryser i honom.

Nu vet jag att det är Kurt Jungstedt som målat detta panorama. Jag tycker om honom som konstnär. I ett senare skede skulle hans akvareller ge mig min bild av Zolas Frankrike. Jag har nu letat efter en riktig reproduktion av hans dekorationer till M/S Kungsholm men inte hittat någon. Men då i september för fyrtiofem år sedan står jag där och ser på den stora bilden. Och jag vet att där i New York skall jag nu bo så länge jag lever. Det är den vackraste stad på jorden. Skyskrapor och hav och himmel.

Om det fanns andra i rökrummet när jag står och ser på panoramat över New York, det vet jag inte. Men denna tomhet fortsätter genom dagarna. Elvaåringen rör sig inte i en befolkad värld när han strövar i denna stora flytande stad. Det är ett tomrum runt honom.

Jag skall simma fram och åter nere i simbassängen. Den ligger allra längst ner. Den ligger på F-däck. Det finns under matsalen. Det är en rätt ordentlig simbassäng. Inte så stor som den i Sportpalatset dit jag brukade gå för att simma när jag bodde kvar i Stockholm men stor för att vara på en båt. Den bör vara nästan sex meter bred och tolv eller tretton meter lång. Jag kommer från bastun. Har bara varit därinne en helt kort stund. Tvättar fötterna mot fotsvamp och duschar och så dyker jag i vattnet. Det är friskt och salt. Jag simmar

sedan de tretton metrarna från den ena kortändan till den andra. Jag skall simma en halv kilometer, det har jag bestämt. Jag vänder och slår runt som en säl var gång jag kommer fram till kortändan. Det tar inte så många simtag. Sparkar sedan av med fötterna mot kaklet och skjuter iväg. Var gång jag sparkar till räknar jag.

-Det var den trettioåttonde och så nu den trettionionde...

När jag sparkat till för fyrtionde gången menar jag att jag gjort mina femhundra meter.

Men jag minns ingen annan där i simhallen. Jag ser mig simma men det tycks som om jag vore ensam fast det inte kan vara möjligt. Jag sitter en stund på kanten med fötterna mot vattnet. Jag är andfådd. Sedan går jag in och ser på gymnastikredskapen. Där finns mekaniska hästar som hoppar när man sitter på dem och roddmaskiner och träningscyklar som man kan sitta och cykla på allt man orkar. Man kan växla och trampa i motlut och tvingas ta i och man kan se hur fort man cyklar och hur många kilometer man har cyklat utan att röra sig ur fläcken. Men jag är ensam också där. Även i hissen upp är jag ensam.

Då förvånade detta mig inte; så var det ju. Nu fyrtiofem år senare undrar jag dock. Men jag iakttar den elvaårige pojke som vandrar genom båten och som går längs däcken och som ligger på lädersoffan i biblioteket och läser på för att hinna igenom Tusen och en natt och jag tror jag förstår vad denna folktomhet kring honom innebär. På denna resa byter han liv. Han säger det själv i M/S Kungsholms rökrum när hon är mitt ute på

Nordatlanten på sin resa nr 71 väst och han står framför Kurt Jungstedts panorama över New York:

– Där skall jag leva mina dagar ut.

Han tänker det tydligt när han sitter vid simbassängen nere på F-däck och kommer ihåg Sportpalatset i Stockholm.

– Dit jag gick för att simma då när jag bodde i Sverige.

# V

Det fanns olika världar ombord på M/S Kungsholm. Men båten var så sinnrikt planerad att de aldrig möttes. Det kunde verka som om vår Cabin class var själva världen. Man rörde sig i en tillsynes obegränsad frihet genom korridorer och trappor och salonger. Först så småningom såg man att det fanns dörrar där glasverandan upphörde. Dörrar som ledde ut ur Cabin class. Men de var slutna. De flesta passagerare lade inte ens märke till dem. När jag tittade ut genom ventilen från min hytt kunde jag dock se turistklass promenera därute på sitt däck. De rörde sig överst i den andra världen.

Det fanns dörrar som förde dit ner. Jag tror de fanns akterut i trappan ner från B-däck. Jag minns dem som vita stängda dörrar. Dörrar som dock var olåsta. Det var otillåtna dörrar. Ty det var förbjudet att lämna sin klass. Stewarden kunde inte ge tillstånd; inte ens chefsstewarden kunde. Endast besättning i arbete kunde röra sig mellan underklass och överklass. Men besättningen levde annars i sin egen och avskilda värld. Dit var inträdet än mer förbjudet. De första dagarna passerade jag de stängda dörrarna. NO ENTRANCE stod det; TILLTRÄDE FÖRBJUDET. Sedan på tredje dagen prövade jag om de verkligen var stängda. Jag ser

mig stå i trappan och känna på mässingsvredet och märka att den vita dörren öppnar sig och se ut i den andra världens korridor och skynda mig undan när en steward närmar sig långt därborta. Den vita dörren till den andra världen är åter stängd och jag går sakta mot den stora trappan. Där mitt emot hålls pursern. PURSER'S OFFICE står med små gyllene bokstäver.

Om man önskade gå från sin klass genom de förbjudna dörrarna då måste man söka speciellt tillstånd från pursern själv. Han hade uniform med tre breda guldgaloner med vitt på ärmarna. Och han var mäktig inom sitt område som chiefen inom sitt fast chiefen bar fyra guldgaloner med violett, fast honom hade jag aldrig sett. Över dem stod blott befälhavaren och befälhavaren hade inte bara rätt att viga och att begrava döda i havet utan också att slå vem han så ville i järn och hålla fången inlåst i skeppets eget fängelse. På kvällarna öppnade han den lilla luckan och såg skrockande in på de olyckliga där de vilade på bäddar av gammal halm. Befälhavaren hade rätt att skjuta ner den som inte lydde hans order.

– Tillbaka! ropade han. Tillbaka pack!

Och så drog han sin six-shooter och sköt rakt in i hopen.

Till och med om befälhavaren blev helt galen var han oantastlig. Och nu när han stod drucken på bryggan i solskenet, den guldbroderade mösskärmen knäckt, den rödvinsfläckade uniformsjackan med de fyra breda guldgalonerna löst hängande över axlarna och skjortan uppknäppt så den stora tatuerade örnen i blått och rött lyste från det håriga bröstet och skrålade och sjöng och

slog takten med brännvinslitern i luften var han fortfarande befälhavare och den absolute ledaren.

Med en ond glimt i sina små gula ögon djupt dolda under de nedhängande buskiga ögonbrynen beordrade han M/S Kungsholm att sätta kurs mot Sydpolen och gå söderut mot ekvatorn. Förste styrman som oroligt harklade sig och ett ögonblick såg ut som om han ifrågasatte ordern fick ducka när kapten kastade den tomma literflaskan mot honom.

– Ville styrman säga någonting? morrade befälhavaren.

Styrman öppnade och stängde munnen några gånger som en fisk på land men slog sedan ihop klackarna, gjorde salut och gick att verkställa befälhavarens order och M/S Kungsholm stävade nu söderut mot okända öden. Nere under däck i det hårda vädret gick vi alla passagerare oroligt kring och undrade och viskade till varandra i korridorerna. Men inte ens den klotrunde och skallige ammunitionskungen från Bofors kunde förmå styrman att slå kapten i järn och överta befälet. Styrman ryggade när han hörde förslaget och sprang därifrån med händerna för öronen. Oundvikligen, sade jag mig när jag kom upp i stora hallen och gick ut mot promenaddäck, är det så att M/S Kungsholm håller på att dela tremastaren Chancellors öde.

Jag stod med ryggen mot relingen och armarna i kors över bröstet uppe på promenaddäck och iakttog dem där de sov i sina däcksstolar och solen lyste från en blå himmel och de var ännu icke medvetna om de katastrofer som närmade sig. En och annan vred oroligt på sig i sömnen nu när skuggan vek från ansiktet under

solens snabba förflyttning på himlavalvet vid denna tvära gir; vaknade till, insåg att M/S Kungsholm lagt om kurs och satte sig då plötsligt upp med fasa lysande ur de vitt uppspärrade ögonen. Med ett kallt leende på läpparna såg jag in i deras framtid. Jag räknade vilka av dem som först skulle bli uppätna när de onda dagarna kom då de överlevande från M/S Kungsholms hemska öde drev för vågorna långt bortom alla rutter i de öde havsvidderna söder om Sankt Helena ner mot Stenbockens vändkrets i en livbåt utan åror där provianten redan tagit slut. Den fete och skallige som nog var kanonkungen från Bofors vilken var den som gömt 50 kilo nitroglycerin i sitt stuvade bagage och därmed åstadkommit den slutliga katastrofen sträckte då bedjande fram sina vita händer när han dragit den ödesdigra lotten och chiefen kom med kniven under det hungriga manskapets upphetsade smackande.

Ibland om kvällarna på denna M/S Kungsholms sista färd hade vi kunnat iaktta förste styrman där han stod vid styrbords reling försjunken i mörka tankar och såg solen gå ned i väster under det fartyget obönhörligt fortsatte på sydlig kurs. Vi skulle viskande anförtro förste styrman vår ångest och han skulle blicka strängt på oss och framhålla att han var en gudfruktig fiskarson från Bohuslän och blott gjorde sin plikt och att våra ord i sig var straffbara. Först när fartyget gick in i Sargassohavets väldiga tångmassor strax väster om 45° västlig längd och 30° nordlig bredd och kaptenen fortfor på sydlig kurs då suckade förste styrman tungt och tog på sig det stora ansvaret att söka fånga in befälhavaren.

Sargassotången omslöt nu vårt fartyg. De långa tång-

strängar vilka flutit förbi i det klara och osannolikt genomskinliga havet hade alltmer och mer klumpat ihop sig och bildat öar i vilka fartyget trängde in och sakta fastnade. Den ruttnande tången utgjorde en seg och illaluktande gröt. Solen stekte obarmhärtigt och tjäran rann. På bryggan stod befälhavaren. Han talade till massorna som vällt fram ur fartygets innanmäte och nu stod skrikande nere på fördäck och lyfte armarna upp mot honom. Befälhavaren ropade att han kommit för att frälsa dem och leda dem ur Sargassohavets stiltje. Han frågade om de litade på honom och var beredda att följa honom in i döden. Massan därnere skrek sitt bifall. Sakta smög sig nu förste styrman upp bakom befälhavaren med dolken höjd. Bladet blixtrade i solen. Då kom däckstewarderna. Det var dags för klockanfem-te och de i sina däcksfiltar inrullade passagerarna satte sig förväntansfullt upp och jag vände mig om, höll händerna på relingen och såg ut över havet och upphörde med berättelsen om M/S Kungsholms öde.

Det var på eftermiddagen den dagen den amerikanske studenten kom upp. Jag minns det ty när jag upphört berätta om M/S Kungsholms undergång gick jag akterut. De satt i vinterträdgården i sina korgstolar, Gunnar, hans assistent och studenten. Det var då Gunnar talade om världsutställningen. Den skulle hållas i New York nästa år och Markelius arbetade med den svenska paviljongen. Det var framtiden och demokratin som var själva temat för hela utställningen.

– Centralgestaltningen, själva centrum för New York World's Fair, blir framställningen av Democracity, Demokratistad, sade han. Amerika vill visa de-

mokratiens styrka.

Detta skulle bli en Roosevelt-epokens världsutställning. Man borde därför i Sverige ta de pengar som skulle slängts ut på den meningslösa olympiad i Tokyo som japanerna tack och lov avsagt sig och använda dem på att verkligen visa vad Sverige uträttat på det socialpolitiska området. Det vore viktigt. Sverige hade ju nästan monopol på amerikanarnas sympati nu. Det borde man utnyttja. Miljoner människor skulle komma. Det skulle kunna bli av betydelse för Roosevelt i hans ansträngningar att få bukt med Amerikas problem.

Studenten reste på billigaste biljett. Han hade varit i Stockholm ett halvår. Han var sociolog. Han kom upp till Cabin class för att tala med Gunnar. Han ville diskutera svensk befolkningspolitik. Han hade skrivit en uppsats om den. Han gick på Harvard tror jag. Han hade tagit starkt intryck av Gunnar, sade han. Sedan var han häruppe var dag.

Gunnar hade varit på Harvard och föreläst om befolkningsfrågan i en demokratisk politik tidigare på året när han blivit hedersdoktor där. Det var en verkligt intellektuell miljö, menade han.

– De unga socialvetarna där är inte tyskt specialiserade inom trånga gränser; de har överblick och bildning.

Jag trodde jag kom ihåg studentens namn; jag borde göra det, men det gör jag inte. Fast jag kan se honom. Han såg ut som en amerikansk student i annonser. Lång och gänglig med mörkblont hår. Han skrattade mycket. Han måste ha varit med under hela resan men i minnet hör han till resans allra sista dag.

Eller rättare sagt det finns två versioner bredvid varandra. I den ena kom han bara denna enda gång och i den andra fanns han med hela resan. Han satt då för det mesta med Gunnar och Gunnars assistent och pratade. Däckstewarderna behandlade honom som om han hörde till Cabin class. Men han bodde längst ned i fartyget. Jag följde honom ner en gång. Han öppnade den förbjudna dörren som om han hade rätt att göra det.

— Man skall aldrig fråga, sade han.

Det var trångt där på andra sidan. Hytterna var små. Det var fyra kojer i varje hytt.

Men det är också så att jag brukade ströva för mig själv därnere under hela resan. Om man bara passerade gränsen mellan klasserna utan att någon steward lade märke till det just i passagen var det sedan ingen som sade något. Jag märktes inte där jag gick. Jag såg väl heller inte annorlunda ut än pojkarna därnere. Men också om en steward såg mig sade han ingenting om jag bara gick rakt på mot honom och inte vek undan med blicken.

Gunnar talade om Amerika och studenten instämde. Studenten var New Deal Democrat. Roosevelt var en verklig vänsterman, menade Gunnar, och Amerika skulle nu lyckas lösa sina problem. New Deal var uttryck för den demokratiska traditionen; yankee-idealismens praktiska tradition. Den att inte låta binda sig av förutfattade meningar och gamla tankar utan se på verkligheten med friska ögon och sedan utföra det nödvändiga arbetet och slita hårt utan annan ersättning än det goda samvetet.

– Roosevelts unga ämbetsmän är dugliga och okorrumperade. De är professorer som kommer från biblioteken och föreläsningssalarna och inte kvarterspolitiker från de rökiga små inre rummen där det politiska maskineriets folk brukat göra upp i gammal Tammany Hall-stil. Nu är det en tio eller tolv miljoner arbetslösa. Roosevelt inser att detta är onödigt i ett land som är en kontinent med en kontinents alla tillgånger. Det gäller bara att se till att de småaktiga lokala särintressena, de kvarvarande konservativa tjänstemännen och riksbankssystemet inte lägger en dämpare på den högkonjuktur som kommer utan låter högkonjukturen suga upp alla dessa arbetslösa massor. Roosevelt försöker bryta med den traditionella konservativa snålheten.

Jag kan fortfarande se dem där de sitter vid det runda bordet i vinterträdgården. Gunnar röker. Han talar inte med dem, han talar till dem så som han brukade göra till journalister och studenter.

– America, sade han, America is the new Athens. Och liksom Aten är det inte utan sina stora klyftor. Men för vetenskaperna är Amerika det nya Grekland. Det finns hos er en vidsyn och en vetgirighet som inte existerar i Europa. Se på medicin och naturvetenskap! Men i synnerhet gäller det socialvetenskaperna. Det beror på det öppna, det älskvärda och praktiskt ideella hos amerikanerna. Det finns en gästfri och tolerant nyfikenhet i Amerika som kanske bottnar i arvet från puritanerna. Det var ju från den gamla världens trånghet de vilka blev amerikaner en gång flytt.

Jag ser dem sitta där och hör dem tala och jag borde känna studentens namn. Jag borde veta helt säkert om

jag såg honom på båten denna enda gång eller under en hel vecka. Jag känner honom ju. Hans familj bodde norrut i New York State, vid Syracuse, och han hade en yngre bror i min ålder och jag besökte dem några dagar över ett veckoslut just efter det att vi kommit till New York.

– Det är klart du skall åka, sade Gunnar. Sådana är amerikaner. Gästfria och öppna.

Men ännu när jag satt på tåget norrut undrade jag om jag överhuvudtaget blivit inbjuden. Om studenten menat det han sagt som en verklig inbjudan på allvar och inte bara kommit med en hövlighet. Engelsmannen vid Sankt Eriksplan som jag extraläst för i våras hade ju varnat mig just för detta med amerikanares ovana att mitt i vanliga samtal komma med inbjudningar att hälsa på i hemmen.

– Och så säger de att det var underbart att träffas och look me up när du kommer och jag hoppas verkligen du kommer för att se mig men när man sedan står vid deras dörr förstår man att de ingenting menade med det och att det bara var en fras. I Amerika är en inbjudan ingen inbjudan.

Och om studenten nu verkligen menat det som en inbjudan var det då verkligen gästfrihet i allmänhet eller var det inte så att studenten ville ha Gunnars rekommendation till ett stipendium eller att Gunnar skulle lägga ett vänligt ord för honom? Men jag hade inte visat vad jag tänkt eller sagt något om detta. Hade jag sagt något sådant då hade Gunnar blivit rasande. Då hade han sagt att jag tänkte som ett överklassyngel; som en europé.

– Du är inte värd att få vara i Amerika!

Gunnar frågade mig inte ens om jag ville resa när studenten sade till mig att det vore roligt om jag kunde komma upp och se dem någon gång och att han hade en bror i min ålder. Gunnar tackade ja för mig med en gång där vid det runda bordet innan jag hann svara. Han såg inte ens på mig. Han körde fingrarna genom håret som en riktig amerikansk professor, log mot studenten och sade:

– Det är utmärkt. Det var verkligen vänligt att du vill ta hand om Jan några dagar. Du tar tåget hem med en gång vi kommer till New York, eller hur? Vi skickar sedan upp Jan på måndag så hinner du packa upp och komma i ordning innan han anländer. Han blir nog inte till större besvär. Han brukar kunna sköta sig själv. Ni kan skicka ner honom på fredag om ni vill ha honom så länge.

– Det är en glädje, sade studenten.

Gunnar tog upp ett paket Lucky Strike ur kavajfickan. Det var gult och grönt med texten i svart mot en röd cirkel. Det var oöppnat. Han rev av cellofanhöljet och drog upp stanniolen i hörnet. Sedan knackade han upp en cigarett med tummen, drog ut den och stoppade så ner paketet i kavajfickan igen. Studenten tog fram sina tändstickor. Han skyndade sig. Det var ett häfte med Svenska Amerika-liniens tre gyllene kronor. Den första sticka han bröt loss tände inte. Gunnar väntade med cigaretten i hand. Först den andra stickan tände. Studenten lutade sig då fram, höll den brinnande stickan i höger hand och skyddade lågan med vänster hand och bjöd eld och Gunnar drog ett djupt halsbloss,

blåste sedan ut röken genom näsan och sade:

– Då hinner vi komma i ordning i vår nya våning också. Och Jan börjar ju inte skolan förrän veckan därpå. Då behöver han inte gå och drälla. Och så får han redan från början se något annat av Amerika än bara New York också. Det var ett utmärkt förslag. Det var verkligen hyggligt av dig.

– Det blir bara roligt, sade studenten, mina föräldrar blir glada.

Det samtalet måste ha förts vid eftermiddagsteet fredagen den nionde september 1938. Nästa dag skulle vi komma till New York. Jag stod kvar en stund och såg på dem. Men man märkte mig inte längre. Man sade ingenting mer om mitt besök hos studenten. Man talade om Ryssland. Nazismen var i alla fall värre.

Jag lämnade dem och gick akterut mot rökrummet. En lång stund stod jag där framför panoramat över Manhattan. Återigen var det som om jag blev helt ensam. Sorlet bakom mig dog bort. Figurerna vid borden stelnade, de dimmade igen och tonades bort. Det var bara det rytmiskt dova ljudet av maskineriet och känslan av durkens stilla hävning under fötterna. Det var sol över vattnen och blå himmel över skyskraporna.

– The skyline! sade jag tyst för mig själv. The skyline.

# VI

Genom den lätta morgonsömnen märker jag att det stillnat kring mig och att M/S Kungsholm beter sig annorlunda. Jag går ut ur en dröm som försvinner bakom mig när jag vaknar upp. Det var någonting jag vet att jag sade mig att jag måste komma ihåg men i uppvaknandet finns bara formerna kvar och också de drar undan när jag öppnat ögonen. När jag sedan blundar och söker dem igen är de borta. Jag bara vet med ord att de funnits. Men jag hann inte fästa dem med ord. De kunde kanske inte formuleras. Men det har inte varit någon ond dröm. Det finns en känsla kvar i kroppen som av vårmorgon med öppet fönster och vita gardiner som blåser in i rummet och bågnar och fläktar och fönsterhakar som rycker i vind och därutanför stor himmel med små ulliga molnstrimmor högt uppe och svart skog långt borta på andra sidan ängen. Men om det är det jag drömt vet jag inte. Jag tror det inte. Det är bara en känsla i kroppen. Drömmen var annorlunda. Den gick bortöver och öppnade sig in åt ett annat håll.

Nu när jag ligger med helt öppna ögon i min koj märker jag att maskineriet har annat ljud än förr, båten häver sig också på ett nytt sätt.

– Vi är framme, säger jag.

Jag slänger av mig sängkläderna och störtar upp ur kojen och ser ut genom ventilen men ännu syns blott morgondimman över vattnet. Vi ligger på redden och väntar på att morgondimman skall lyfta. Jag ser ut i dimman. Redan ljusnar den och tunnas ut. Jag ser kartan framför mig. Vi ligger i Lower New York Bay och därborta är Staten Island och snart skall vi genom the Narrows in mot Upper New York Bay. Plötsligt blir kartan så tydlig i den försvinnande morgondimman att den är som etsad i glas. Jag ser Staten Islands flyende strandlinje och hur Brooklyn öppnar käften och skjuter fram underkäken med Coney Island och längre upp syns konturen av Manhattan. Ett kort ögonblick står linjerna tydligt ristade i diset. Men redan när jag söker se upp mot New Jersey-kusten ovanför Staten Island försvagas de och tonar ner och sedan är de helt borta och jag bara minns hur kartan ser ut. Nu rör vi oss. Vi är på ingående.

Denna morgon äter jag en helt amerikansk frukost. Jag tar två bovetepannkakor på tallriken. Jag lägger en rund smörkula mitt på var pannkaka. Sedan häller jag lönnsirap över det smältande smöret och de bruna bovetepannkakorna. Så har ingenting smakat i det gamla landet. Inom mig talar jag med amerikanska ord. Maple syrup, säger jag om lönnsirapen. Fast det borde heta lönnsav då det är sav av sockerlönn och inte sirap. Butter, säger jag om smöret. Pancakes of pure buckwheat, säger jag. Fast jag låtsas inte om att jag säger detta inom mig. När man talar och säger något åt mig då grymtar jag bara till svar. Men också då är jag amerikansk. Detta är grymtningar som inte finns på

svenska. Jag skriver dem inom mig samtidigt som jag svarar med dem. De finns i böcker på engelska:

– Eh! Eh? Uhu. Ugh! Mmm.

Man kan föra hela samtal på engelska genom att grymta på olika sätt och vet man inte vad man skall säga säger man ...er... och skrapar med rösten. Jag har inte bara läst det i böcker, jag har hört det på bio också när det varit amerikanska filmer.

Vi är på väg in genom the Narrows och man talar till mig och vill att jag skall skynda mig och man kommer med olika förmaningar och jag bara grymtar till svar vid frukostbordet. Men inom mig talar jag med amerikanska ord om vad jag äter till breakfast och säger mig att jag soon skall arrive at New York.

Jag går upp på promenaddäck sedan och bryr mig inte om Frihetsstatyn eller låglandet därborta på New Jersey-sidan utan hänger över relingen på styrbords sida. Det är en klar dag med hög luft och blå himmel och därframme stiger Manhattan ur vattnet. Skyskraporna reser sig. Jag tycker mig se fönstren blixtra i morgonsolen fast de ännu är långt borta. Upper Bay är fylld med båtar, lastfartyg, färjor och bogserbåtar. En stor oceanångare är på utgående. Den är redan på väg till havs. Den tycks vara svart med vita däck och på skorstenarna glittrar något gyllene i solen. Men den är långt bakom oss. Jag ser ingen annan liner på ingående dock.

Där utanför Governors Island kommer en ferry mot oss. Vi kommer att skära dess kurs. Vi skall upp mot Hudson River och den kommer från sin terminal nere vid the Battery på Manhattans sydspets och skall till S:t

George på Staten Island. Nu när den kommer närmare ser jag att det är en stor färja. Men vi är större. Folk på färjan vinkar mot oss och jag vinkar tillbaka. Färjan heter ”Miss New York” ser jag. När den passerat är sikten fri. Jag ser uppåt East River mot bron. Den heter Brooklyn Bridge. Och nu är Manhattan helt nära och skyskraporna reser sig rena och ljusa mot den klarblå himlen i torn på torn. Det är inte en skog av hus, det är ett berglandskap av hus. I den klara luften ser jag tinnarna resa sig i kam efter kam norrut uppöver Manhattan.

Morgonsolen blixtrar därframme i tusen och åter tusen fönster och där är Chrysler Building och där måste vara Empire State Building och den är världens högsta byggnad. Vad de lägre skyskraporna härframme heter vet jag inte men nu står jag äntligen här inför Manhattans verkliga skyline.

M/S Kungsholm fortsätter upp i Hudson River nu och Manhattans waterfront ligger i motljus. Men jag skuggar med handen för ögonen och bakom pir på pir med fartyg ser jag silhuetten av Woolworth Building i soldis. Det går färjor i skytteltrafik över floden. Hela tågsätt med boggiegodsvagnar flyts fram över floden till Manhattan från New Jerseysidan på ett slags väldiga flottar. Två tåg på var flotte och två flottar sammankopplade till en transport med en liten bogserbåt mellan sig och en annan bogserbåt på styrbords sida. Jag ser flera sådana transporter. De möts mitt i floden. En har passerat framför oss. Dess bogserbåtar kämpar med de tunga släpen. De reser sig och tar nästan spjärn med propellrarna och frustar och piskar flodvattnet till vitt

skum bakom sig. Transporten är helt nära och på ingående till New York. Jag räknar godsvagnarna. På den ena flotten är det en rad med sex godsvagnar, box cars, och en öppen godsvagn, vad den heter på engelska vet jag inte, och en flakvagn med något som ser ut som stora maskiner under grön presenning. Godsvagnarna har olika märken och symboler på sig. De flesta är små och svårtydda men några går att läsa. En gul box car av stål med rött tak bär mycket text. De stora dörrarna mitt på sidan är klarröda som taket. Därframför står firmanamnet målat med stora röda bokstäver mot den ljusgula sidan. FRIGICAR står det. Det måste vara en kylvagn. De andra vagnarna är dunkelröda. De har vit text. På en kan jag läsa BALTIMORE & OHIO och på en annan NEW YORK CENTRAL. Den öppna godsvagnen är svart och helt av stål också den och bär ett långt namn med små bokstäver som inte går att få riktigt tydliga. Men jag tror det står WESTERN MARYLAND. Den andra raden på den flotten tycks vara enbart röda box cars. Sju stycken. På flotten därbakom tror jag jag kan räkna till två gånger tio godsvagnar. Det blir då ett helt godståg med trettiofem boggievagnar som de två små bogserbåtarna stretande genom flodvattnet drar fram.

M/S Kungsholm fortsätter uppför floden. Husen reser sig på varandra därinne på Manhattan bakom den stora expressvägen för biltrafik. Nu löper den vägen på fackverkspelare av järn längs hela stranden. En passagerarfärja är på ingående till sitt färjeläge. Framför expressvägen för bilar står en stor skylt. Den är vänd ut mot floden. Med jättelika svarta bokstäver mot vit bot-

ten så man skall kunna läsa det från andra sidan floden står det:

NEW YORK CENTRAL SYSTEM
N.Y.O.B.W.RY.

Jag kisar med det goda ögat och försöker läsa färjans namn. Det står skrivet med vit text på styrhytten. Det är svårläst. Färjan är gammal och sotig. Här och där har den stora röda mönjefläckar. Men bokstäverna är vita trots allt. ”Catskill” tror jag den heter. Därinne på land sitter också väldiga skyltar. Man har målat dem direkt på de små skyskrapornas brandgavlar.

HOTEL DIXIE
HOTEL HOLLAND

Rakt uppför gatan vi passerar går spårvagnar österut och högt däruppe reser sig Chrysler Building och längre ner till höger syns Empire State Building och då vet jag att vi nu är på väg förbi färjeläget vid 42nd Street. Hela tiden tänker jag på kartan över Manhattan och försöker förstå vad jag ser. Bredvid mig talar passagerarna med varandra och de pekar in mot Manhattan och visar på olika skyskrapor och de knuffar på mig och vill berätta vad jag ser därframme. Men jag hör inte på. Jag vill inte lyssna på någon annan. I stället ser jag the skyline och vet att jag kommit fram till New York.

Det är fortfarande molnfritt och sol med en lätt vind. Det är hög frisk luft med blå himmel över New York denna höstmorgon och vi är på väg in nu. Det är på pir

nr 97 vid slutet av västra femtiosjunde gatan, Pier No. 97, Foot of West 57th Street, vi kommer att stiga i land.

Vi är bland de första i land. Det brukar vi ju alltid vara. Jag minns inte att immigrationsmyndigheterna ens brydde sig om att se på mig. Hyttuppassarna hade burit ner vårt bagage från hytterna och det andra bagaget stod redan uppställt inne i den stora hallen. Tullaren var nästan sextio år. Han stod mitt på golvet framför oss i det stora magasinet men han såg oss inte. Han hade stora vita hårtofsar som stack rakt ut ur de stora röda öronen men han var dock alldeles spädbarnsskär i hyn. Han hade hornbågade glasögon och en lång mörk ytterrock med stora slag över djupa fickor och en konstig skärmmössa med hög platt kulle. Gunnar klev då fram till honom, böjde sig mot honom och talade ett par ord med honom. Sedan tog tullaren papperen, såg snabbt på dem, gjorde honnör och vinkade på de uniformerade bärarna som stod i en klunga och väntade borta vid väggen. De var negrer och bar röda skärmmössor. Tre bland dem kom då springande för att ta allt vårt bagage. En var kortvuxen, ljus i hyn, nästan vit. Han var gammal och hans ansikte var skrynkligt. De två andra var kolsvarta i ansiktena men deras handflator var skära. De var storvuxna och rätt unga. Kring tjugofem eller så. Gunnar pekade på bagaget och de tre lassade upp det på två kärror, surrade det med remmar och körde småspringande iväg med kärrorna. Då hade Gunnar redan börjat gå och Alva skyndade sig ikapp honom. De andra passagerarna var nu redan på väg in i tullskjulet. De stod i kö. Men jag såg inte studenten bland dem. Han var väl fortfarande kvar ombord. Och

så vandrade vi nu ut från tullen och in mot Amerika.

Först gick Gunnar och Alva och sedan mina två systrar med husföreståndarinnan och barnsköterskan bredvid sig och sist gick jag. Jag höll mig lite efter de andra men inte så långt efter att någon tullman eller polis eller annan vakt skulle lägga märke till mig och be att få se mina papper eller undra vem jag var och fråga vad jag gjorde som ville förbi spärrarna in i Amerika.

# VII

Vi är på väg norrut i två droskbilar. Dessa bilar är amerikanska taxis som inte är svarta som svenska droskbilar. De är gula med silverfärgade tak och stolpar. Runt varje bil är målat ett rutigt band som går under fönstren och fram över motorhuven och på framdörren bär de en ditmålad karta över Förenta Staterna med texten: PARMELEE SYSTEM. Sådana bilar kallas Yellow cabs. De är nästan de vanligaste taxibilarna i New York. Jag tror att i den första åker Gunnar och Alva med en del av bagaget. Resten kommer efter. Jag åker i den andra. Jag sitter på vänster sida därbak vid fönstret och ser ut. De andra minns jag inte men där bör ha varit mina systrar och husföreståndarinnan och barnsköterskan. Om inte husföreståndarinnan kommer efter med resten av bagaget. Men minnet av färden dubbleras. Först kommer upp ett stort minne av Hudsonfloden. Det är övertydligt klart i färg och skissartat enkelt i linjerna.

Vi har stängt bildörrarna om oss och skall lämna piren. Chauffören vänder sig då om och säger att vi tar den snabba vägen. Han har brun keps och blå slips med vita prickar och har bruna ögon och är orakad. Han har stora öron ser jag. Så viker han av mot höger och

lämnar den andra bilen och vi kör upp på Henry Hudson Parkway och vi far fram i ytterfilen i bilströmmen ovanför floden och i det minnet minns jag att det är första gången jag åker på motorväg och att solen glittrar på Hudsonfloden och att redan brinner hösten gul och röd i Riversideparkens trädkronor. I det minnet lämnar vi motorvägen högt uppe, borta vid etthundratjugofemte gatan när vi passerat general Grants grav och kör sedan söderut förbi kyrkan till dess vi kommer fram till etthundrasextonde gatan där chauffören gör en förbjuden u-sväng och vi stannar framför porten till 449 Riverside Drive där vi skall bo. Och nu börjar jag förstå att jag minns en dröm i stället ty den store livrékläddde svarta portvakten störtar då fram och öppnar bildörren och jag går direkt ut på den röda mattan under baldakinen fram till de höga dörrarna. Deras tunga bronsornament slingrar sig som vattenväxter framför det tjocka glasen. Jag skjuter med högerhanden till svängdörren mitt mellan de stora glasdörrarna och den glider så lätt att jag sedan måste småspringa för att inte få hälarna avklippta. När jag står i den höga marmorklädda hallen kommer så hisspojken gående mot mig. Han är ljusare. Men också han är neger. Han öppnar de tunga bronsdörrarna och man börjar ta in bagaget.

Men så bör det inte varit i verkligheten för jag tror inte att vi hade någon verklig baldakin, vi hade ett regnskydd bara utanför porten som husen brukade ha. Där kunde hyresgästerna vänta på taxi när det var dåligt väder. Och någon röd matta kan jag inte minnas på allvar. Sådana hade jag senare sett utanför portarna till husen vid sextiotredje gatan på Central Park West.

Riverside Drive vid etthundrasextonde gatan var fortfarande en fin adress men inte längre en miljonärsadress. Och visst var det höst över parken ner mot den nya snabbvägen och visst glittrade det i Hudsonfloden men vi hade kommit en annan väg.

Efter ett helt kort tag byter minnet och ett annat och gråare minne kommer upp. I detta andra minne av ankomsten är det först bullret och trafiken jag minns. Det är som om hela Manhattan pressar på med bilar och bussar och truckar. Man ropar och hojtar till varandra och staden larmar. Vi stuvar in oss i taxin och slår igen dörrarna. En stor grön lastbil med ett lass av vacklande trälårar klämmer in oss upp på trottoaren just som vi skall ut från piren. Det tjuter till i bromsarna och jag får ta emot mig med händerna för att inte flyga fram och slå huvudet i förarsätet. Ett ögonblick ser det ut som om trälådorna på lastbilsflaket skall störta ner över oss sedan vacklar de åt andra hållet och den gröna lastbilen har kört förbi. Vår chaufför svär och vevar ner rutan och hötter med näven och ropar någonting. Sedan vänder han sig om mot mig och säger:

– This is about the lousiest fucking way to make a living there is.

Jag ser hans blå skäggbotten och hans stora öron och spetsiga haka och han håller armbågen ut genom bilfönstret och han ser ett kort ögonblick rakt på mig med små stickande bruna ögon. Ända till dess vi kommer upp på Riverside Drive sitter han och muttrar. Han kör ryckigt. Det är trafikljus i varje kvarter. Trafiken är tjorvig. Ofta står vi stilla. Jag räknar kvarteren. Han hinner bara köra tre kvarter mellan var gång vi står

stilla och väntar. Sedan lättar det när vi kommer upp på Riverside Drive. Han ligger nu först i en stor klunga bilar. Ljuset slår om till rött när vi kommer till vägbygget vid sjuttionionde gatan. Men nu är han lugnare. Han gäspar. Han kliar sig i nacken. Han gör sedan en rivstart för att inte bli omkörd när det blir grönt igen.

Jag vet vem han är. Jag kan läsa det. Denna driver heter Harry i förnamn. Det sitter en skylt med hans fotografi och hela hans namn och hans nummer framför mig. Den är utfärdad av polisdepartementet. Numret på denna DRIVER står med extra stor stil.

På fotografiet är han yngre och rundare i ansiktet. Ögonen sticker inte. Han är nyrakad på fotografiet och där är kepsen ljus och inte av brun manchestersammet och han har en annan slips men kavajen är densamma och skjortan ser likadan ut, fast den är renare på fotografiet förstås.

För sin egen säkerhets skull skall passagerarna omedelbart när de kommit in i taxin anteckna detta nummer och driverns namn. Sedan skall de anmäla varje klagomål till närmaste polis eller till Hack License Bureau. Tillståndet löper ut den 31 mars 1939. Det är poliskommissionern som undertecknat det. Han heter Lewis J. Valentine. Jag ser skylten framför mig. Jag kommer ihåg namnet Valentine för jag undrar om han är släkt med skådespelaren Valentino och vad han är för landsman egentligen. Och jag kommer ihåg skylten också därför att jag försöker reda ut detta med Hack License Bureau. License är tillstånd och bureau är byrå. Tillståndsbyrån. Men vad hack skall vara förstår jag inte. Jag känner inte ordet. Sedan på eftermiddagen

när jag packat upp mitt lexikon ser jag att hack är åkarkamp. Det var alltså New Yorkpolisens Åkarkampstillståndskontor. Det var ett så roligt namn att jag minns hela skylten. Efteråt när jag låg på sängen och fantiserade kallade jag honom Harry Hyrkusken och funderade på vad han kunde ha att berätta om New York. Jag gjorde en lång historia. Den började med att lastbilen välte och lådorna slog i gatan och gick upp och då kunde man se att de lådor som det stod apelsiner – oranges – på egentligen innehöll bomber och att det var ett gäng som tänkte hota med att spränga staden i luften och Harry hade varit barndomsvän med gängledaren och så fortsatte det med många äventyr hela kvällen.

Fast när vi stod vid vägbygget och jag såg Harrys nacke framför mig när vi väntade på att ljuset skulle slå om till grönt höll jag på att säga något om att bärarna som tagit hand om vårt bagage när vi debarkerade var negrer och jag höll på att säga det på svenska. Men jag hejdade mig i tid. Sådant fick man inte säga när någon kunde höra.

– Kom ihåg att aldrig säga neger på svenska, hade Alva sagt. Det låter som nigger och det är ett skällsord. Någon kan höra det. Man kan missförstå dig. Och du måste veta att negress är ett ord som varken kan användas på svenska eller engelska i Amerika. Om du talar svenska kan du använda ordet färgad. På engelska kan du säga colored eller Negro. Men när du skriver Negro måste du skriva ordet med stor bokstav precis som när du skriver French eller German. Det är lika viktigt som att inte säga nigger när du talar engelska eller neger

som låter som nigger när du talar svenska.

Jag såg på Harry. Jag kunde läsa hans namn och visste vad han var. Men det sade jag inte för det var inte bara neger som var ett farligt ord. Också jude var ett farligt ord. Det kunde vara farligt också på svenska. Men i Amerika fick jag inte någonsin säga jude på svenska när andra kunde höra det:

– Allra minst får du göra det i New York där de är så många. Antingen tror de att du säger Yid och det är ett oförskämt ord eller också om de varit immigranter länge tror de du talar tyska och säger Jude och det är inte bra. Då tror de du är antisemit. Om du måste säga något om det kan du använda omskrivningar. Och du bör undvika att använda ordet Jew på engelska. Framförallt i olika sammansättningar. Det kan missuppfattas. Ty när jew skrivs med liten bokstav är det ett verb du aldrig får använda, to jew eller jewing. När du kommer till New York måste du veta att de kan stämma dig inför domstol om de hör dig använda ett sådant ord. Använd ord som Hebrew om du måste tala om dem. Du måste alltid vara försiktig. Man vet aldrig vem som lyssnar.

Överhuvudtaget var det många ord som var farliga. Folk som var från Polen kallade vi polacker på svenska men om någon polsk immigrant hörde mig använda ordet polack på svenska då kunde han vända sig om och slå mig rakt i ansiktet ty då hade jag förolämpat honom. Polack var en smädelse. På engelska hette det Pole.

Man måste alltid vakta på sin tunga. Man visste aldrig vem som lyssnade och hur de kunde missförstå. Bäst var att aldrig tala svenska här i Amerika om någon

fanns i närheten. Bäst var att ingenting säga som någon kunde ta som en personlig anspelning. Ord kunde få mycket farliga verkningar. En sak var vad man tänkte och en annan vad man sade. Så länge jag höll ihop läpparna kunde jag se Harry i nacken och konstatera tyst för mig själv att han var jude. Det framgick av namnet och utseendet. Att jag tänkte det var inget som kunde göra honom arg för han kunde inte höra något eller se det på mig och visste inte att jag tänkte ordet. Men sade jag det kunde han höra mig och då kunde han bli rasande helt plötsligt; slå mig eller kalla på polis.

Det var inte bara i Amerika och speciellt här i New York det var så. Det var likadant överallt. Vissa ord kunde man använda bara i vissa sällskap. Och man fick tänka sig för och försöka komma underfund med hur de personer man träffade talade och vilka ord och meningar de var vana vid. Då kunde man ta på sig de orden och uttrycken och låta likadant och då märkte de inte vad man tänkte.

Det var farligt att återberätta vad jag hört att man talat om hemma hos oss eller säga rakt ut vad jag visste om folk när främmande kunde höra det. Man fick alltid tänka sig för. Det man sade på Kvicksta kunde inte berättas i Äppelviken och det som sades av Alva fick inte sägas hos Elsa. De var släktingar och hörde till familjen allihop men de talade på ett sätt med varandra när de möttes och på ett annat sätt när de var hemma hos sig. De tyckte olika då. Också rösterna lät annorlunda. Men man borde inte låtsas om att man hörde detta. Man måste låtsas som om det inte fanns några olikheter mellan vad folk sade till varandra och vad de

sade om varandra och mellan hur de talade i ett sällskap och hur de talade i ett annat. Det fanns också sådant man sade man menade när andra hörde och sådant man verkligen menade.

Hemma, när ingen främmande fanns inom hörhåll utom barnen, kunde Alva skämta om präster och säga vad hon tyckte om religion men så blev det tebjudning och det kom äldre kvinnor med grått hår och skräddarsydda dräkter och några bland dem var kyrkliga och då talade Alva om kyrkomusik och Bach. Fast jag visste att hon aldrig lyssnade på vare sig Bach eller annan musik och att hon gjorde precis som morfar och stängde av radion när gudstjänsten började för att slippa svartrockarna. Men hon hade förklarat det för mig när jag var liten och farmor ville att jag skulle be Gud som haver om kvällarna.

– Ta ingen diskussion, sade hon. Den skulle bara göra henne ledsen. Låtsas att du ber, då blir hon glad. Sedan tänker du vad du vill. Man skall inte utmana människor i onödan.

Så hade det alltid varit. Men man fick aldrig visa att man märkte det. Att lyssna på dem när de talade och trodde att de var ensamma var som att komma på dem nakna. Det fick man aldrig göra. Inte så någon märkte det. Man måste alltid vakta på sin tunga och inte se ut som om man hörde. Det fanns mycket man inte fick låta dem veta att man hört. Men först i den nya Äppelviksvillan vi bott i våren 1938 hade jag fått höra mycket. Den var ju ritad så att föräldrarnas avdelning skulle vara en helt oberoende övervåning med två sovrum, eget badrum, arbetsrum och vardagsrumshörna med

öppen spis, arkiv, biblioteksutrymme, stor altan och två direkta utgångar till trädgården eller gatan. Från detta självständiga övre plan ledde en trappa ner i undervåningen. Också den hade ingång från gatan och utgång till trädgården. Det centrala utrymmet därnere var ett allrum som användes av barn och tjänstfolk när det inte var middagar.

Huset var byggt i en slänt för att utnyttja markens lutning och göra det möjligt att ge varje våningsplan flera funktioner. Mot trädgårdssidan här i vårt plan låg övre källaren med förrådsrum och därefter hembiträdesrum, kök och serveringsrum. Mot Nyängsvägssidan låg garage, badrum för tjänstfolk och barn, barnsköterskerum i förbindelse med barnkammaren och längst ut i hörnet sovbås åt mig. Barnkammaren var måttsatt så att den senare skulle kunna delas upp i två likadana sovbås. Då skulle det kunna tas upp en ny dörr ut i allrummet. På så sätt skulle det bli ett sovrum och tre sovbås i fil. När barnen flyttat kunde där bo assistenter eller övernattningsgäster. Sovbåsen var inte riktiga rum. Markelius hade tänkt ut dem tillsammans med Alva. De var en förnyelse av boendetänkandet. På dagtid skulle barn leka utomhus eller kollektivt i allrummet. Sovbåsen var avsedda enbart för sömn och höll precis den luftkub som var tillräcklig för hygienisk sömn. De var därtill väl ventilerade med speciella fönsterkonstruktioner.

Mitt bås var funktionellt inrett. När man sköt upp den tjocka dörren som var ljudisolerad med en grå filtmatta i mitten då gick den upp med en smäll som en kylskåpsdörr eftersom den saknade lås och hand-

tagsvred och hölls i läge av en fjädrande kula och då fanns bädden till vänster. Dörren gick precis fri. Men bädden skulle fällas upp mot väggen på dagtid. Det fanns särskilda remmar som då höll ihop sängkläderna. Väggen därbakom var bara en fernissad plywoodskiva in mot den dubbla barnkammargarderoben. Mot den vitkalkade yttermuren till höger, 70 cm in, stod en svart bokhylla med åtta 80 cm långa hyllor. Rakt fram under fönstret stod ett kvadratiskt svart bord med en gulmålad plywoodskiva. Framför bordet stod en svart stol. Bakom stolen fanns en 90 cm bred garderob med skjutdörrar infälld i väggen. När bädden var nedfälld gick det precis att ta sig mellan bokhyllan och bädden och fram förbi bäddens hörn ut till stolen mellan garderobsdörrarna och bordet. Jag hade inga gardiner. Gardiner var gammalmodigt. De samlade damm. I stället fanns reglerbara gula träpersienner inne i fönstret. Men på Nyängsvägen utanför mitt fönster stod en gatlykta. Dess lampa lyste rakt in på mig genom persiennspringorna om nätterna. Ty bädden var så arrangerad att jag skulle ha huvudänden mot muren ut till allrummet. Men om jag vände mig mot plywoodväggen och låg på vänster sida hade jag inte ljuset i ögonen och kunde sova.

Det fanns olika sinnrika sätt att ställa upp fönstret för att släppa in luft och vädra. Men det var svårare att få fönstret tätt. När det blåste ute visslade det därför i rummet. Och under fönstret fanns en ventilationsspringa som man skulle skruva igen med en liten mässingsratt men som inte gick att stänga helt för luftväxlingens skull. Det drog alltid därifrån mot vänster axel

när jag satt med läxorna vid bordet. Framför fönstret var en ny sorts fönsterbräda, en tunn skiva av grå konstmassa. Den var tunn och skör. Hörnet in mot garderoben bröts av och jag ramlade baklänges och slog huvudet mot bordskanten redan första dagen när vi flyttat in och jag klev på den för att nå upp i överskåpet där jag ville gömma några tidningar. Men det var det ingen som märkte. Golvet var belagt med en grå massa som gick upp en decimeter mot ytterväggarna och muren mot allrummet för att det skulle vara lätt att svabba av. Gummiklackar gjorde dock fula ränder på massan och man fick därför inte gå med skor i rummet. I taket hängde en stor glob av matt vitt glas som spred ett ljus utan skuggor. Det fanns då våren 1938 inga tavlor eller bilder på väggarna och jag hade fått bokstöd av svartmålat vinkeljärn för att böckerna skulle stå prydligt. Bokbanden mådde inte bra om böckerna stod utan stöd.

Jag utökade min veckopeng genom att klistra upp tidningsurklipp om Alva och Gunnar på tjockt gult papper i stora svarta pärmar. De skulle lämnas till arkivet. Därför var det särskilt viktigt att jag var ordentlig. Jag satt då i deras arbetsrum vid Gunnars stora skrivbord. Det var alltid minst papper på det och därför större arbetsyta. Ljuset föll ned över mig från takfönstret och jag klippte mycket noga med den stora pappperssaxen och klistrade omsorgsfullt för att allting skulle bli rakt och sidorna få vackra, jämna marginaler. Under det jag klistrade måste jag läsa för att inte råka klippa fel eller klistra in så att sammanhanget gick förlorat. Det var lätt gjort att tappa en fortsättning om

jag slarvade och glömde att följa texten. I dessa klipp läste jag då också hur modernt och framtidstillvänt vi bodde. I framtiden skulle alla människor bo på det sättet. Men det fanns många artiklar som skämtade med huset också. Man skrev om det runda fönstret till badrummet som såg ut som en båtventil och om Alvas och Gunnars del av huset med skjutväggar och takfönster och relingar av teak mot Nyängsvägen utanför sovkajutan. Man skrev att huset såg ut som en ångbåt. Det gjorde det visserligen men man behövde ju inte skämta om det. Man kunde ju tycka att det var stiligt också.

Jag försvarade alltid huset när folk talade till mig om det. Jag berättade att det var funktionellt. Det var ju också ett helt annat slags hus än de vanliga hus mina kamrater bodde i. Det här huset såg ut som ett av de hus som fanns i de stora bilderböckerna om hus i Frankrike och Tyskland och som hade funnits på Stockholmsutställningen. Det var roligt att titta på planritningarna över det också. Och jag sade inte att det platta taket läckte precis som folk sade att platta tak gjorde i Sverige där det var så mycket snö och regn.

– Nej, sade jag. Det läcker inte. Platta tak är bra och funktionella.

Var gång någon började tala om huset när jag var borta hos andra beredde jag mig på att försvara det. Alla skrattade åt det. De bodde alla i vanliga, gammalmodiga hus.

Nästan hela taket över det lägre våningsplanet var en stor altan för det övre planet där Alva och Gunnar bodde. Markelius hade tänkt mycket på den altanen.

Den var speciell. Där skulle också vara en riktig sandstrand med dusch. Man skulle kunna spänna upp insynsskydd och så skulle man kunna ligga naken där och sola som vid havet och sedan kunde man duscha av sig sanden. Men det blev något fel på avloppet trots att det var specialkonstruerat och vi kunde inte ha sand där mer än vid det första försöket. Inte heller kunde man vara naken där. Gunnar försökte men då ringde en granne som bodde ovanför i slänten efter polis. Fast Gunnar menade att grannen måste ha gått upp på taket för att kunna se ner på altanen.

– Snuskhummer! hade Gunnar sagt.

Allrummet som också kallades familjerummet skulle användas vid stora middagar och kunde avdelas med draperier alltefter middagens storlek. Söderväggen mot Bävervägen och Stora Mossen var ett enda stort burspråk av glas som blev till en vinterträdgård där växterna förhindrade insyn från gatan. Övriga väggar var vitkalkade som i ett museum för att tavlorna skulle få en lugnare bakgrund. På parkettgolvet av ek låg en stor grön matta som Alva kallade "Gröna ängen".

Gästerna kom först in i den nedre hallen där den stora garderoben för ytterkläder fanns och där också den toalett låg som var avsedd för tjänstfolk, barn och gäster och om det var en större eller mellanstor middag samlades de sedan för drinkar på den stora gröna mattan framför burspråket i allrummet för Alva och Gunnar brukade bjuda amerikanskt med en martini före maten som Gunnar skakade själv. Fast själva barskåpet i polerad ljus björk och med olika spegelglasskivor som kunde dras ut stod uppe i övervåningen bredvid den

stora blå soffan som varit på Stockholmsutställningen. Däruppe samlades gäster för drinkar med oliver och små tilltugg om det var en intim middag för sex eller åtta personer.

Under det att gästerna samlades gjordes de sista förberedelserna i köket. Då var borden dolda bakom de tunga vita sammetsdraperierna som löpte i spår uppe i taket. De gav intryck av böljande vita väggar och gick i olika slingor alltefter om det var en liten eller vanlig middag dukad för upp till tolv gäster eller om det var större middag dukad med vinkelställda bord. Huset hade ritats för middagar med upp till trettio gäster. Bordsplaceringen fanns på en karta av rött läder som stod på det svarta bordet i hallen. Många gäster brukade gå dit gång på gång för att inte glömma var de skulle sitta och vem de skulle ha till bords. När middagen sedan skulle serveras klappade Alva i händerna och kvittrade med rösten och då drogs de tunga sammetsdraperierna undan och var herre tog sin dam och förde henne till rätt plats.

Borden var specialbeställda från Svenskt Tenn för att passa huset. De kunde kopplas samman tre stycken. Det riktiga bordet, det som kunde användas om det inte var mer än tolv gäster och som alltid stod i den stora matvrån var finast; det hade svarta ben och svarta kanter och en infälld vackert gyllengul skiva av polerad björk. På det fick gästerna äta utan duk, blott med tabletter, ty skivan var ett rent konstverk sade man. När det kom än fler gäster togs också det bord som stod i barnkammaren och det som jag annars fick ha att läsa läxor vid. De fanns hos oss bara till vardags. Men då de

inte hade sådan äkta skiva använde man i stället stora blanka gula dukar. Dukningen blev därför också annorlunda. Man hade försökt använda mig till att gå kring och bjuda gäster på tilltugg från en liten bricka men jag tog själv av det jag skulle bjuda och dessutom satt slipsen fel och jag spillde och man gjorde det bara en gång.

Då dörren ut till allrummet var ljudisolerad hördes bara ett svagt mummel in till mig från middagarna. Ätit hade jag ju fått göra i förväg. Det enda besvärliga var att jag inte kunde gå ut för att kissa ty då måste jag gå genom allrummet och förbi alla middagsgästerna. Men jag hade en liten potta att använda om jag blev kissnödig när det var middag därute. Men jag hörde aldrig någonting av vad gästerna sade och jag såg inte vilka som besökte huset för jag fanns inne hos mig redan när gästerna började komma vid halvåttatiden.

Men ändå fick jag höra mycket den våren. Och det berodde på Markelius. Ty när han ritat huset på detta sätt med en övervåning för sig och en undervåning förskjuten i förhållande till övervåningen och en trappa som vred sig ner från övervåningen och öppnade sig in i undervåningens hall ut mot det stora allrummet hade han egentligen ritat en gammal trattgrammofon. Och vad Alva och Gunnar aldrig visste och aldrig kunde höra själva då inga andra fick vara däruppe och det därför alltid var tyst i det övre planet när de var härnere det var att varje ord däruppe ekade härnere i hallen. Det var bara när de gick in i sovrummet och stängde alla dörrar om sig som deras röster sjönk till ett suddigt bakgrundsljud. Allt det de annars sade till varandra när

de gick omkring och trodde sig ensamma ekade ner till oss. Akustiken var så märklig att om jag ställde mig precis vid väggen där hallen gick över i allrummet hördes varje viskning däruppifrån som om de stått alldeles bakom mitt öra och viskat förtroenden.

När det då varit middagar på våren i den nya villan och jag hört att främmandet gått och låg vaken i mitt rum brukade jag smyga ut i köket när allting hade släckts och ta av efterrätten som var över. Då kunde jag höra dem däruppe när de talade.

Det var då jag hörde vad de tänkte. De diskuterade gästerna. De berättade för varandra vad den ene sagt och den andre gjort. De talade om gästernas utseende och klädsel. De gick på golven däruppe, fram och åter och talade till varandra. Ibland satt de stilla en stund. Ibland blev det tyst om någon gått in i badrummet och stängt om sig. Annars ekade hela tiden deras röster härnere i den stora taltratten. Och de talade inte bara om gästernas utseende och ord, de bedömde dem och drog slutsatser:

– Han har blivit så märkligt osäker, sade Alva.

– Senilitet, sade Gunnar.

– Jag tror inte det, sade Alva. Det verkar mest som om han tappat sin intellektuella förankring med den senaste skilsmässan. När han skulle tacka för maten trasslade han ju in sig i barndomsminnen från Strindbergs Dalarö fast han menade Kymmendö. I diskussionen om Borgese sedan hade han ingenting att säga. Det var som om han inte följt med debatten om ”Goliath”. Han kom inte med en enda formulering värd att minnas på hela kvällen. Så brukade han inte vara. Han bara

satt och tittade på henne i stället och var orolig för vad hon skulle göra.

– Det var ju första gången han skulle visa upp henne i sällskap, sade Gunnar. Det tar väl på krafterna att vakta henne. Han hinner nog inte läsa vidare mycket. Borgese hade han i varje fall inte läst.

– Såg du att han har börjat klippa håret mycket kort vid tinningarna för att inte visa att han är gråhårig. Hon är ju yngre än båda hans döttrar.

Alva skrattade lite när hon sade det och det klirrade av is och glas däruppe.

– Ja, sade Gunnar efter en stund, det märks på kläderna också. Han är så ungdomlig nu. Dessutom har han lagt om sätt. Han fnittrar hela tiden numera. Det gör han också mitt i sammanträden. Frågan blir bara om han tog tag i henne för att han märkt att han tappat närminnet och börjat bli fnittrig eller om han blev presenil när han gifte om sig.

– Vulgär är hon i alla fall, sade Alva. Såg du inte hur urringad hon var. Hon gick riktigt omkring och putade med dem. Hon blev riktigt påverkad redan vid drinken också. Och sedan flirtade hon med alla karlar och satte sig i knäet på den ena efter den andra och han såg bara olycklig ut och drack för mycket igen.

– Men hon är söt som en baletthoppa, sade Gunnar. Och hon är ju bara tjugotvå. Och hon vet hur hon skall få karlar uppmärksamma, hon gapar så trevligt när man talar med henne. Lägger huvudet på sned, öppnar ögonen stort och klipper med munnen som en fisk på land. Det är väl så hon skött sina studier. Det finns ju sådana flickor.

– Men han behöver inte gifta sig varje gång, sade Alva.

– Han har väl inte så många chanser kvar, sade Gunnar. Den här tredje är hans sista möjlighet. Han pensioneras om två år. Han tänker använda dem att behärska henne i alla fall.

– Jag kunde inte hjälpa att jag såg på henne när du citerade vad Borgese sade om Mussolinis politik, sade Alva och skrattade. De styrandes intresse kräver, att deras undersåtar skall vara fattiga i anden.

– Det var Platon, sade Gunnar. Och Mussolini är ju mer av karl i alla fall.

De talade om en gammal professor som gift om sig med en av sina unga studentskor förstod jag. När vi bodde i den thamska villan vid Olovslund hade han brukat komma förr om söndagseftermiddagarna med en kortklippt gråhårig dam som var hans andra hustru. De hade haft likadana tweedkostymer fast hon hade kjol och han hade golfbyxor och de hade då varit på söndagspromenad ute på Ekerö och runt Drottningholm. På väg hem hade de gått över Nockeby för att titta in till Myrdals på en kopp kaffe och en passiar, som han sade när han ringde och bjöd sig. De brukade ta tolvan in till staden sedan när det blev kväll. Nu hade jag inte sett honom på en tid.

Jag lyssnade därnere i den stora tratten bara en liten stund. Det var inte vidare spännande den gången. Jag gick in i köket och öppnade kylskåpsdörren. Gästerna hade ätit flan parisien på aprikosklyftor. Det fanns en halv kaka kvar. Jag tog fram ett tefat och skar försiktigt tvärsöver kakan så det inte riktigt skulle synas att jag

tagit något. Grädde fanns också kvar. På väg in till mig igen lyssnade jag om de börjat tala om något annat. Men nu talade de bara om Mussolini. De hade haft middagen för att diskutera en bok om Mussolini som just kommit i Amerika. Alva talade om Freud och masspsykologi och sade att Mussolini var beviset på Le Bons lag om massans själsliga enhet.

– Han behärskar massjälen.

– När jag fyller sextio får du ge mig en sådan där baletthoppa, sade Gunnar. Lova mig det!

Så talade de inte när de visste att jag fanns i närheten. Det var deras sätt att tala när de var ensamma. Det fanns olika språk för olika tillfällen. Det viktiga var att ingen hörde vad man själv tänkte och att ingen kom på att man hört dem. Bara en gång kom de på mig. Och det var inte ens en gång då jag menat att lyssna.

Jag hade kommit upp till Alva och Gunnars arbetsrum för att hämta papper i april. Dörren till övre hallen var öppen och när jag skulle gå in hörde jag dem prata. Jag stannade till i dörröppningen och såg på dem. De såg mig inte där jag stod. Men när jag hörde vad de sade förstod jag att jag gjort fel. Jag hade ju stannat. Nu kunde jag inte börja gå in i rummet utan att de skulle tro att jag stått och lyssnat. Men om jag i stället tog ett steg tillbaka och försökte gå ner i trappan igen då skulle de höra mig och få syn på mig. Och det skulle vara lika illa. Därför stod jag kvar helt orörlig och låtsades att jag inte fanns och att ingen kunde se mig. Och i stället lyssnade jag för de hade suttit mitt emot varandra och talat om sina vänner. Det var sol ute och solen föll in genom takfönstret och glänste på de vackra arbetsbor-

den av polerad björk. Böckerna och manuskripten låg i prydliga högar. Alva hade skrivmaskinen framme men hade svängt stolen och såg på Gunnar och Gunnar hade lagt ifrån sig reservoarpennan.

De hade haft stor middag kvällen innan. Då och då skrattade Alva. De såg mig inte utan talade som de brukade göra när de var ensamma. Men den här gången talade de inte om Freud eller Mussolini alls utan bara om gästerna. De hade berättat om hur den ene som varit på middagen gjort ett självmord på låtsas för att bli av med sin älskarinna och hur den andre misslyckats när han ville bli professor och i stället var far till någon tredjes barn och om hur den som gått så tidigt från middagen och sagt att han hade så mycket att göra att han måste gå tillbaka till departementet mitt i natten i går var en gammal pederast och hur hustrun hans som bara var hustru på låtsas fuskat med försäkringen efter villabranden och fått ut mycket mer än hon skulle ha från försäkringsbolaget. Alva hade kvittrat och skrattat och Gunnar hade druckit cherry brandy ur den lilla silvermuggen och de hade haft mycket roligt och ibland fallit varandra i talet men plötsligt hade de märkt mig. Först såg Gunnar mig. Han stelnade i ansiktet och tystnade mitt i en mening. Då vände Alva på huvudet och såg också hon på mig där jag stod i dörröppningen. Sedan sade hon något på franska. De hade slutat tala engelska med varandra när jag var i närheten redan i vintras eftersom jag läste engelska nu och kunde förstå.

Gunnar var den förste som sade något till mig:

– Du skall inte stå där och tjuvlyssna!

– Jag menade inte att höra vad ni talade om, sade jag. Jag kom bara för att hämta papper.

Men jag förstod att de inte trodde mig.

– Det är bara kräk som tjuvlyssnar, sade Gunnar.

– Men darling då, sade Alva till Gunnar, han kanske inte menade det.

– Du får aldrig berätta någonting du hört i huset för någon annan, sade hon till mig. Förstår du det!

– Jag berättar ingenting, sade jag.

– Jag vet att vi kan lita på dig, sade hon och log.

– Jag ville inte lyssna, sade jag.

– Du är ingen tjuvlyssnare, sade hon, det vet vi.

Och jag tänkte att nu kvittrar hon med rösten igen. Gunnar bara såg på mig. Jag stod alldeles stilla. Det fanns ingenting jag kunde göra eller säga.

– Men folk kan missförstå, sade hon. Du vet hur folk är. De förstår inte. De kan tro att vi skvallrar. Men vi har ju bara människointresse.

Gunnar sade nu något på franska till henne. Hon skakade på huvudet och så vände hon sig mot mig igen:

– Vi måste ju resonera om sådant som andra inte talar om. Det är viktigt för oss att förstå hur folk beter sig, att veta hur olika människor är innerst inne. Det måste vi känna till för att kunna bedöma dem. Men andra kan missförstå om de hör talas om det. Då blir det bara tråkigheter. Andra förstår inte det här. De kan inte se så objektivt på sig själva. De saknar insikt. De flesta människor tycker illa om att höra att man talar om dem. Därför skall man aldrig diskutera människor annat än när man är ensam. Det var fel av oss att inte ha stängt dörren. Men du får inte utnyttja det felet och

berätta vad du hört. Det du hört i huset får du aldrig berätta för någon. Inte för släkten heller. Lovar du det.

– Ja, sade jag, det lovar jag. Får jag papper nu.

Då tog Alva fram en tjock bunt skrivmaskinspapper, det måste ha varit hundrafemtio stycken, och gav dem till mig. Jag fick tio karbonpapper också utan att ha bett om dem. Gunnar satt alldeles tyst med läpparna hårt ihopknipna och såg på mig. När jag gick stängde jag dörren ordentligt bakom mig och jag gick klampande nedför trappan så de skulle höra att jag inte stod kvar utanför dörren och tjuvlyssnade.

Jag såg Harrys nacke framför mig, han hade en finne på halsen alldeles under vänster öra. Han visste inte vad jag tänkte. Jag skulle aldrig, aldrig låta någon höra vad jag tänkte och vi var på väg över etthundrasextonde gatan och nästan framme nu. I parken brann lövträden redan i gult och rött och därbakom var floden. Portvakten och hisspojken höll på att bära in vårt bagage i nummer 449 Riverside Drive. Där skulle vi bo nu i Amerika.

# VIII

Det är på elfte våningen vi bor. Hissen är stor. Den blänker av speglar och mahogny och det finns en soffa med röd plysch mot bakre hissväggen. Otis Brothers står det på en mässingsskylt. Hisspojken har röd uniformsjacka med mässingsknappar. Han manövrerar hissen med en sådan spak som spårvagnsförarna har. Han är skicklig. När hissen kommit upp till elfte våningen stannar han den på millimetern när och öppnar grinden. Trapphallen är liten, väggarna är marmorerade. Rakt fram är trappen. Dess svarta järnräcken mot trappbrunnen är smidda till växtmönster. Där trappan kommer upp och även där den nya trappan mot vinden börjar avslutas räcket med en sex fot hög sexkantig svart järnpelare. Högst upp på varje pelare sitter en nyputsad och blänkande mässingskula stor som ett barnhuvud. Om jag går fram till räcket mellan de två pelarna kan jag se ner i trappbrunnen ända till receptionen elva våningar under mig. Därifrån stiger röster upp.

Ser jag nedför trappan avslutas räcket också där med en svart järnpelare och en stor, glittrande mässingskula. Därbakom på halvplanet är ett franskt fönster med vattenväxtmönster smitt i järn som skyddande galler-

verk framför sig och en låtsasbalkong med samma svarta smidda järngaller som räcke där ute. Glaset är inte tvättat. Man kan se vita spår av duvor på rutan. Genom gallren och glaset syns floden. Ser jag uppför trappan avslutas även där räcket på halvplanet med en svart järnpelare prydd med en glittrande mässingskula. Genom det fönstret syns himlen och duvorna. De kommer flygande och sätter sig på den lilla låtsasbalkongen och letar löss under fjädrarna. Man hör dem kuttra.

Här där jag klivit ut ur hissen på elfte våningen är vår svarta dörr till höger. Om jag öppnar den då står jag i hallen och kapprummet. Till vänster i hörnet ett paraplyställ av mässing och en telefon på ett lågt svart bord. Den telefonen går till portvakten elva våningar längre ned. Den ringer han i när det kommer besök och han vill veta om de är välkomna. Den använder också gäster när de skall be honom om taxi. Rakt fram med stängda skjutdörrar är garderoben för ytterkläder. Det är högt i tak. Det bör ha suttit en tavla i smal guldram ovanför telefonen men jag ser den inte. Den är dock glasad.

Hallen har tre dörrar. Alla dörrar i våningen är vita och har refflade mässingsknoppar att vrida på i stället för vred. Det finns inga trösklar mellan rummen. Till vänster är dubbeldörren till vårt stora living-room. Vänster dörrhalva är reglad i golv och tak. Om jag öppnar den andra dörrhalvan ser jag in i rummet. Rakt fram balkongen och de fyra stora fönstren ut mot floden. Balkongen är längst till vänster. Den har samma slags franska fönster som finns i trapphallens halvplan. Det är ingen riktig balkong heller. Bara en utbuktning med eget räcke på gesimsen som löper tvärs över hela

fasaden. Under de fyra fönstren står väldiga vita värmeelement med stora mässingsrattar. Man kan inte ta på dem om värmen är på, då bränner man sig. De är heta och fyllda med ånga.

Det är ett stort rum. Alla möblerna är amerikanska för vi hyr möblerat. Det brinner en koleld i den öppna spisen till höger i rummet men den brinner inte för den är konstgjord och det är bara en elektrisk kamin gömd inuti vad som skall se ut som glödande kol. På en stor vit matta framför den falska elden står ett lågt långt soffbord med ben av mässing och med tjock glasskiva. På ömse sidor om bordet står pösande gula soffor. Sofforna är gjorda för tre personer var. De har lösa svällande dynor. På glasbordet står en grön glasskål med en klase blå druvor. Klasen är gjord av glas. Därbredvid står en strikt vit vas som brukar ha en ensam tulpan stickande upp ur halsen samt en stor rund askkopp av mässing. Längre fram till vänster i rummet står en ensam pösande grön fåtölj med fotpall. Det är en läsfåtölj. Den har en golvlampa bredvid sig med skär tygskärm. Fotpallen står på en rund vit matta med blå bård. I fönstret bakom fåtöljen står en palm, en kentiapalm, dess kruka syns inte, den står nere i en stor blå-vit porslinskruka.

Längst bort till vänster framför balkongdörrarna mot väggen ut mot trappan står ett skrivbord av mahogny. På skrivbordet står en riktig telefon, den kan man både ringa ut i staden på och ringa in till den andra telefonen i the master bedroom med. Därbredvid ett pennställ, ett skrivunderlägg av läder, en stor askkopp av glas och The American College Dictionary. Därbakom mot väg-

gen till trappan är en låg, vit bokhylla. Där bör ha funnits en tavla på väggen därovanför. Det är plats för den. Men jag ser den inte. Jag ser inga tavlor alls i detta living-room.

Om jag går ytterligare några steg in i rummet och vänder mig mot höger ser jag ännu en pösande grön fåtölj med fotpall på en rund vit matta. Men den mattan har röd bård. Också den fåtöljen har en golvlampa med skär tygskärm bredvid sig. Men där står också ett litet bord. Bordet är en hamrad rund mässingsbricka på svängda svarta ben. Det står mot den vita väggen bredvid dörren till hallen. Därbortom ser jag in i matsalen. Det är ingen dörr till matsalen. Det är ett valv med ett blått draperi som kan släppas för. Draperiet hålls in till höger av en mässingskedja som är fäst i en krok i väggen. Om man häktar av den faller hela draperiet ut och täcker öppningen in till matsalen. Men nu är draperiet fråndraget och fasthäktat. Matsalen har ett fönster mot gården. När man ser ut genom det kan man också se fönstret till badrummet bakom the master bedrom. Men det glaset är frostat så det finns ingen insyn. Bredvid fönstret finns en dörr till serveringsrummet. Den dörren går inte att låsa, den har dubbelgångjärn och kan knuffas upp i endera riktningen. Den har en liten glasruta i ögonhöjd för att man skall kunna se sig för när man knuffar upp den och för att serveringspersonalen skall kunna se hur långt middagen framskridit. Mitt på golvet står ett stort ovalt brunt matsalsbord med tolv stolar runt sig. Till höger är en stor brun skänk. Där står silverkar med salt och peppar, en glasburk med senap och två glaskaraffer, en för olja och en

för vinäger. På vänstra väggen hänger sex stora blå-vita tallrikar som ser holländska ut. De visar väderkvarnar och flickor med träskor. Ovanför bordet syns en mässingskrona med sex glödlampor. Från kronan hänger ett silkessnöre med tofs. När man drar i den då ringer det i köket och nummertavlan vid dörren till serveringsrummet visar då att det ringt från nummer 2. Det finns plats för tolv nummer på tavlan men det är bara sex som används.

Till höger i hallen finns två dörrar. Den mindre dörren leder till gästernas toalett. Den större dörren leder till korridoren in i våningen. Om jag öppnar den då ser jag tre lysande glödlampor i taket. De hänger i rad i sina bruna sladdar och har bara små skärmar av mjölkvitt glas. Till höger i korridoren finns förrådsutrymmen. Till vänster är först dörren till köket, sedan dörren till hembiträdets rum, sedan dörren till de anställdas badrum, sedan dörren till barnsköterskans rum. Sedan går en liten korridor till vänster och en annan till höger och mitt rum ligger rakt fram. Korridoren till vänster leder till the master bedroom. Det har sitt badrum helt för sig innanför rummet. Korridoren till höger leder till barnens badrum och mina systrars rum. Mina systrar har ett hörnrum med fönster både åt öster och åt söder.

Mitt rum är stort. Det är nästan fyra gånger så stort som mitt sovbås i Äppelviken. Jag har plats för två bord och två bokhyllor, två vanliga stolar och en bekväm stol förutom sängen och kan ändå ligga raklång på golvet för att läsa om jag vill.

Genom fönstret ser jag det stora huset mittemot. På kvällarna lyser lamporna därinne. Fasaden blir som en

stor ljusreklam. Fönster släcks och fönster tänds. Om de inte har gardinerna fördragna kan jag med det starka ögat se in till folket där. Det är mest kök att se på så sätt. Men det finns också vardagsrum och till och med sovrum där människor syns om kvällarna. Jag kan stå i mörkret i mitt rum och där på andra sidan gården rör sig människor helt ljudlöst bakom sina fönster. De öppnar dörrar och träder fram in i rummen bakom fönstren och jag tänker mig deras lägenheter bakom dessa fonddörrar ut i det osynliga. Om jag ser med det annorlunda ögat blir allt ett spel av glitter och färg och jag kan fantisera om dem. De öppnar dörren och jag byter öga och vänder bilden när de går mot det osynliga. Om dagarna är fasaden grå och död och fönstren är matta och mörka. Då kan jag se ner i gården och upp över det andra husets takrand åt öster till. Men om kvällarna när solen gått ner bakom mig då blir fönstren plötsligt glänsande ogenomskinliga som silverpapper. Sedan kommer plötsligt mörkret och då med ens blir allting därinne synligt.

Under fönstret står elementet och hoppar av hetta. Det finns stora bruna gardiner att dra till för fönstret. De löper i gula träringar på en brun gardinstång och de når ända ner i golvet med sina fransar. När jag drar för dem på dagen blir det nästan helt mörkt i rummet. Drar jag för gardinerna om kvällarna då kan ingen se in. Jag som vet hur mycket som kan synas drar alltid för gardinerna innan jag tänder.

Jag har garderober på båda sidor om dörren och över dörren har jag ett skåp. Jag har en yttre dörr ner mot korridoren och en inre dörr i jämnbredd med garde-

robsdörrarna. Däremellan finns liksom ett litet bås. Om dörrarna står öppna ser jag rakt ner genom hela korridoren. Men jag kan också stänga dörrarna. Det är lås på båda dörrarna och för första gången i mitt liv kan jag riktigt stänga om mig och låsa om mig och genom de dubbla dörrarna kan då ingen höra vad jag gör och ingen kan ta sig in till mig om jag inte vill. Här längst in mot öster i korridoren i det norra apartmentet på elfte våningen i huset fyrahundrafyrtionio Riverside Drive vid etthundrasextonde gatan på ön Manhattans strand mot Hudsonfloden i New York i Amerikas Förenta stater på Västra halvklotet på planeten Tellus i Universum får jag för första gången ett helt eget rum där jag kan låsa om mig och vara själv.

# IX

Jag står i living-roomet och ser ut över floden och det är min första natt i den nya världen. Det är inte längre någon ström av bilar nere på motorvägen. Blott enstaka fordon vilka lyser upp vägbanan framför sig med sina strålkastare. De sveper förbi en och en därnere. Bron däruppe är ett glittrande band över floden och jag ser en färja på väg in mot 125th Street West fast det är sen natt. Ljusskylten på andra stranden växlar nu och säger THE TIME IS NOW 3:45 AM. Luften är klar i natten och det tycks mig som om det är fullmåne eller nästan fullmåne och att Hudsonflodens vatten glänser vitt som ett band av silver och som om skyarna hastigt drar förbi över himlen. Som om trasiga svarta moln jagar förbi och då och då skymmer månen. Men bilden är nästan väl tydlig, den är som xylografierna i de gamla Harper's Weekly från adertonhundrasjuttiotalet jag brukade bläddra i när jag sedan nästa år väntade på att komma in till doktorn och få mina sprutor. Men nu är det natt till söndagen den 11 september 1938 och jag står vid fönstret och ser mot väster ut över floden.

Det finns en dröm därbakom. Men det var inte för drömmen jag gick upp. Jag vaknade och gick upp för att jag var nyfiken. Jag ville se floden om natten. Drömmen

mindes jag ju. Jag stod där och mindes den men den var inte särskilt skrämmande trots att den var dramatisk. Den var fler drömmar egentligen. När jag tänkte på dem delade de upp sig. De flöt fram bredvid varandra. Men jag hade skuld för färjan som sänktes. Folket i vattnet. Ögonen. De öppna munnarna. Ropen som överröstades av dånet från lyftkranarna. Det var när vi gick in och färjan exploderade strax utanför the Battery och drev upp mot stranden med buken i vädret och bomberna rasade ut ur lastrummen och så den stora explosionen. Egentligen låg färjan i hamn då och drömmen börjar med att man hittar var sak. Sedan sprängs den. Lillbåten gick i kvav också. Stormen fångar den och vågorna lyfter den och krossar den sedan. Bara splinters left. Hur många dog? Men detta hade inte bestämts här. Det var i Washington man bestämt det. I Vita Huset. Dock var drömmen helt annorlunda egentligen. Det var i Tyskland eller i gamla Ryssland för prästerna hade långt skägg och jag hade vetat att pogromen skulle komma. Ta guldet! hade jag sagt. Men jag hade inte sagt vad jag såg. Det var innan man slet ut dem ur stugorna. Kanske var det något med den pojke som ätit äpplet och blivit sjuk och som polisen hämtade när han kom i land igen i Tyskland också. Men färjan sprängs innan den kommit fram över Upper Bay. Fast ingenting av detta är skrämmande. Det är ett drömmande som försiggick mot en vit vägg och jag kunde ta bort det. Att jag gick upp var av nyfikenhet.

Det är ljus på andra sidan. Härnedanför kommer nu flera bilar, fem bilar, i rad. Floden vilar aldrig. Om jag stod vid stranden skulle jag höra vattnet. Nu ser jag en

harbor tug komma uppför floden mot mig. Ser jag nedför floden rör sig andra bogserbåtar med släp över den. De arbetar i natten. Nu växlar ljusreklamen igen. THE TIME IS NOW 4:05 AM. New York är en gammal stad förresten. Den är äldre än Sankt Petersburg som blev Petrograd som blev Leningrad. Jag gäspar. Jag är sömnig nu igen och vänder och går tillbaka genom living-roomet ut i korridoren och fram till mitt. Jag stänger dörrarna om mig när jag kommer till rummet och när jag krupit ner i sängen och dragit upp filten och knölat ihop kudden så den passar precis under nacken börjar jag skratta helt tyst för mig själv för jag kommer att tänka på vad Emil Norlander skrev om djurvänlighet. Att släppa ned en katta från fönstret här för att bespara henne omaket att gå i trapporna vore inte djurvänligt och att stryka en krokodil över nosen vore opraktiskt och han som klappade bryggarhästen fick sedan lära sig skriva med vänster hand och pojken som stack in huvudet i hundkojan för att hälsa på doggen blev inte bara flintskallig på huvudet utan på hela kuppen. Och på bilden springer doggen bort med farbroderns blödande fingrar och pojken målar planket med pudeln och madamen klappar krokodilen på nosen och käftarna gapar, hon flinar och katten skjuter rygg. Emil Norlander tycker jag om. Honom har jag köpt själv i augusti på Björck & Börjesson på Drottninggatan i Stockholm. Jan Myrdal 1938 står det med spretig stil på försättsbladet. Det är en av de böcker jag har med mig till Amerika. Jag hade läst den i badet i går kväll. Då jag själv köpt boken för egna pengar kan ingen förbjuda mig att läsa den när jag badar. Fast om Gun-

nar såg att jag läste i badet skulle han förmana mig.

Med egna böcker gör det inte så mycket om de blir lite våta. Sidorna krullar sig lite, det är allt. Jag tycker om att ligga i badet och läsa. Då har jag låst om mig så ingen kan komma in. Jag har huvudet mot ett nackstöd som ser ut som ett bälte spänt tvärs över badkaret och jag håller upp boken och läser och fnittrar och skrattar högt men jag låter vattnet rinna så ingen skall höra att jag fnissar och skrattar och bulta på dörren och ropa och undra vad jag gör. Emil Norlanders bok heter Sådan är du. Det är en av de bästa badkarsböcker jag vet. Vattnet brusar och det ångar i badrummet som i en bastu nu när varmvattenkranen står öppen och det heta vattnet frustar och Emil Norlander skriver så orden syns när man läser dem och jag skrattar inne i vattenbruset så jag nästan kiknar.

> Ja, jag fruktar att älskande par då skulle kunna sätta sig på en bänk i slutet af Maj och inte resa sig därifrån förrän karlarna i slutet af Oktober komma för att köra in bänkarna i förrådet. De skulle komma alldeles ur världsordningen och för den stjärnströdda himmelens skull totalt förgäta, att det funnes något som heter stekt hafregrynsgröt.

Den hade bara kostat femtio öre. Jag hade gått förbi Björck & Börjesson på väg till Tegelbacken för att ta tolvan hem. Jag stannade till vid fönstren. Sedan hade jag öppnat dörrarna och gått in. Men jag hade fått hålla mig till billigbordet med deckare och annat och då låg Emil Norlanders bok där mitt bland skräpet. Den var

bunden. Pärmarna var marmorerade och när jag tog den i handen och öppnade den föll den upp precis på den sida där han beskriver hur det går till att telefonera.

> Telefonabonnenten kan inte tala redigt längre. Han står med begge fötterna och trampar i det upp- och nedvända skrifbordets låda, han har kört ena knytnäfven en half aln in i grundmuren, där apparaten sitter, och gnuggar sig i håret med den andra.

Det var en bild på det också. Bläckhornet hade vält och bläcket stänkte och karln stampade med höger fot och gapade med munnen och man såg att han vrålade och han slog med knytnäven i telefonen så den lossnade och brast och stolen var omkullvräkt och jag skrattade så jag frustade mitt i bokhandeln och den boken måste jag ha.

Det var Gunnar som hade fått mig att gå till Björck & Börjessons stora antikvariat. Det var när han plötsligt kom in i mitt sovbås en dag i mars när jag var sjuk. Jag hade legat nästan en vecka. Jag hade ÖLI. Övre luftvägsinfektion hade Rolf Bergman sagt en höst när jag var sjuk och man frågat honom vad det var med mig. Jag brukade ha ÖLI någon vecka då och då var höst och var vår. Nu var jag inte så febrig längre. Då på eftermiddagen öppnade Gunnar plötsligt dörren:

– Du är sjuk, har jag hört, sade han. Du borde krya på dig. I varje fall bör du använda tiden till något nyttigt.

Han hade ett paket i handen. Han lade det på sängen. Det var ett bokpaket i grönt omslagspapper.

– När jag hörde du var sjuk gick jag förbi Björck & Börjesson och tog ut något för dig att läsa, sade han. Du bör ta för vana att gå in där. Du skall använda din veckopeng förnuftigt. De har billiga böcker också. Du är ju tio år nu.

– Jag fyller elva i juli, sade jag.

– Ja, nu när du är tio år kan du läsa ordentliga böcker, sade han. Glöm inte vad som står skrivet i Predikaren tio aderton: Genom lättja förfalla husets bjälkar. Passa på och läs när du ligger sjuk och inte kan gå i skolan. Du måste lära dig att ta vara på tiden. Krya på dig nu.

När han gått upp till sig igen öppnade jag paketet. Det innehöll flera böcker. Där fanns en bunt ouppskurna häften. De var sex stycken av en serie som hette De största märkesmännen. De handlade om Frans av Assisi, Carlyle, Darwin, Linné, Dante och Sokrates. Omslagen var solkiga och rivna. De var hopbuntade med snöre omkring sig. Den bunten hade kostat 1:50 såg jag.

Där fanns två band av Kropotkins samlade skrifter. De hette Franska Revolutionen 1789-1793. Också de var ouppskurna. De hade kostat 3:-.

Där fanns också ett band Voltaire. Filosofiska romaner. Den boken var inte bara uppskuren, där fattades hela sista pärmsidan. Den hade kostat 1:75.

Voltaire läste jag samma eftermiddag. Han skrev bra. Förord och sådant hoppade jag över och allt han skrev var inte lika roligt men ostronet som pratade med Pythagoras och herrarna som sket i sina hattar och mycket annat tyckte jag om.

Franska revolutionen höll jag på med länge. Det var en bok att fundera på. Under vintern förut hade jag mest läst om den revolutionen på Napoleons sätt. Napoleon Bonaparte fascinerade mig trots att han var diktator och trots att Mussolini som också han var italienare försökte låtsas vara en ny Napoleon. Jag sade mig själv att det var skillnad och att man både kunde tycka om Napoleon och tycka illa om Mussolini.

Jag hade tre böcker om Napoleon. Jag måste ha fått dem av Gunnar vid jultiden. Jag hade inte köpt dem själv och det fanns ingen annan som gav sådana böcker. En var av en tysk. Den saknade helt pärmar. Den var så där tantigt skriven. Den började med att ett barn höll på att dia och slutade med olika hojt om att han var en varning och ett föredöme för Europas ungdom. Det var också mycket om kyssar och kärlek och hur Napoleon längtade efter sin fru och sådant. Den hade jag läst igenom helt snabbt och sedan lagt åt sidan.

Den andra boken var mycket stor och tung. Den var visserligen bara häftad men omslaget var fint, ludet grönt papper med tryck i silverfärg. Där fanns Napoleons kejserliga vapen inpräglat. Man kunde känna vapnet med fingertopparna. Den boken var på franska så jag kunde inte läsa den men det gjorde mindre för den innehöll mer än ettusen bilder. Några av dem var planscher i färg. Bäst tyckte jag om den första. Den hette BONAPARTE A ARCOLE. Den föreställde det ögonblick då Bonaparte för att betvinga sina soldaters missmod och olust griper trikoloren och själv leder sina grenadjärer över bron vid Arcole. Det var då Bonaparte kände att hans vilja kunde betvinga en värld och att

han var utsedd och osårbar; en ny Alexander; en tjugosexårig härförare som brutit med tidens slappa och oafgörande krigföring och med en sällsynt förening af kallt förstånd och glödande inbillningskraft förmådde med samlad kraft hastigt och beslutsamt kasta sig på fiendens sårbaraste punkt för att genom slag på slag krossa hans skingrade krafter och flytta kriget till hjärtat af hans land. Lockarna flyger, blicken är fast och munnen såväl känslig som beslutsam och han är den unge hjelte på hvilken Europas blickar nu hvilade. Den unge Bonaparte på färgplanschen ser sig om för att själv fånga grenadjärerna med blicken och inspirera dem till att följa honom i seger och så skulle jag ha velat se ut. Men det gjorde jag inte. Bilden av Napoleon till häst på väg över Alperna var bra den med. Men den var inte lika fin.

Den tredje boken var den jag då läst i om allt detta gång på gång. Den handlade inte om kärlek och sådant där utan om revolution och krig och om hur kejsar Napoleon I tillslut avled i magkräfta utan ordentlig läkarhjälp som fånge på klippön Sankt Helena i Atlantiska oceanen bevakad av en småsint engelsk fångvaktarguvernör. Jag kan se den boken klart. Jag ser även ordens gammalstavning. Af. Denne. Hvem. Och jag kan höra långa stycken ur boken och höra att de är skrivna på gammalt sätt. Det fanns bilder i den boken också. Där fanns samma bild av Bonaparte vid Arcole. Fast den var helt liten och utan färg. Men trots att jag kan se bilderna framför mig och trots att också satsytan framträder helt tydligt och trots att jag kan känna pärmarna under fingrarna kan jag inte få fram författarens

namn ur minnet.

Men Kropotkins namn är inte borta. Han öppnade franska revolutionen för mig och gjorde att jag övergav Bonaparte i mars år 1938. Även om jag inte kunde annat än fortsätta att beundra honom trots allt. Kropotkin fick mig också att läsa Dickens Två städer med andra ögon. Och se Bergets svek och hur Robespierre vacklade och inte vågade fullfölja revolutionen utan gick den gyllene medelvägen och så banade väg för reaktionens seger den nionde Thermidor och Napoleon Bonapartes statskupp den adertonde Brumaire som förde till diktaturen och kejsardömet. Det var när jag läst Kropotkin då på våren jag verkligen insåg att jag tillhörde folkets parti i strid mot ordningens parti. Det var rätt att sända Ludvig XVI till schavotten. Själv skulle jag tillhört den majoritet vilken röstat för ovillkorligt dödsstraff.

– Medborgare, sade Jan Myrdal – högrest och mörk, med blixtrande ögon och malmklingande stämma – i konventet efter förhöret med den kunglige högförrädaren.

Det gick som en stöt genom hela församlingen när jag stod upp. De var som elektrifierade och det gick en susning genom salen och alla såg på den unge talaren som med rätta kallades Fosterlandets Samvete ute i sektionerna.

– Medborgare, fransmän! Hur är det möjligt att en person kan vara så infamt och inpiskat lögnaktig som denne Ludvig som nu talat till oss? Jo, de kungliga traditionerna, inflytandet från jesuiter och andra präster har hos denne individ framkallat föreställningen att

allt är tillåtet för en kung. Frankrikes bönder vilka vägrat betala feodalavgifterna, fördrivit adeln, avskaffat de feodala rättigheterna, fråntagit herrarna jorden, bekämpat prästerna, fasttagit de förklädda emigranterna samt fängslat den flyende Ludvig och återfört honom i folkets händer kräver att patrioterna gör sin plikt. Leve sansculotterna! Död åt den kunglige förrädaren!

– Död! Död! ropade nu alla republikanerna runt mig i salen med en mun och de usla girondisterna kröp samman i förfäran och sökte slinka undan.

Så efterträddes Bonaparte av revolutionen för mig.

Frans av Assisi intresserade mig däremot inte och de största märkesmännen hade jag därför lagt åt sidan. Om Darwin hade jag visserligen tänkt läsa men när jag var färdig med Kropotkin var jag redan frisk och måste börja gå till skolan igen så det blev inte av.

Egentligen hade jag gått in i Björck & Börjessons antikvariat för att hitta något mer om franska revolutionen. En äldre herre hade också kommit fram till mig och frågat vad jag sökte. Men jag ville inte låtsas om att jag inte visste var historia och sådana böcker stod så jag pekade i stället på billigbordet mitt på golvet och sade:

– Jag skulle bara titta lite.

– Var så god, sade han och gick.

Där fanns ingenting om franska revolutionen. Det var mest deckare om Bulldogg Drummond och sådant. Men det fanns också riktiga böcker. Det var då jag köpt Emil Norlander i stället. Honom hade jag packat ner bland de andra böckerna i den lilla boklåda jag tog till Amerika. Då flyger dörren i väggen bakom mig upp med ett brak. Det blåser genom salen och jag vaknar

igen och sätter mig upp i sängen för det var sådant jag drömt som jag inte ville. Rummet runt mig är alldeles tyst och mörkt. Dörren vid garderobsväggen ner mot korridoren är ordentligt stängd. Gardinerna är fördragna och vad dörren i väggen bakom mig beträffar hörde den till drömmandet och finns inte annat än som ett obehag i det riktiga rummet. Den var mycket hög och när den öppnades var där kallt. Men vad jag egentligen drömt vet jag inte.

Det kan vara som den gång i somras när jag vaknade och mindes att jag hade tio kronor i den mittersta lådan i byrån där i rummet på Kvicksta. Jag visste det. Jag mindes helt klart hur jag hållit sedeln i handen och sedan dragit ut lådan och lagt sedeln under lådpapperet i vänstra inre hörnet och slätat till så ingen skulle veta det. Men när jag drog ut lådan och lyfte på skjortorna som låg där då såg jag att papperet var gammalt och att det satt hårt fast med två häftstift som rostat just i inre vänstra hörnet och att det jag mindes inte var.

– Jag måste drömt den.

Fast det dröjde ända långt in på eftermiddagen den dagen innan det minnet bleknade ner till vanligt drömminne. Hela morgonen och förmiddagen kändes minnet av tiokronorssedeln som ett riktigt minne. Det var alldeles fast och tydligt. Jag liksom gick kring och petade på det också när jag tänkte. Ungefär som man petar på en tand som håller på att lossna. Minnet fanns som tanden finns innan den riktigt lossnat och kan spottas ut med blod och allt. Då märker man att tanden finns och då kan den tryckas bakåt och bändas framåt och vickas på till dess den kan vridas lös med en sådan där riktigt

stark och söt djup sveda.

Det har funnits andra sådana minnen också som måste ha varit dröm fast de var som riktiga minnen. Det vet jag. Jag kan se dem komma fram. Men de har varit farligare än en tiokronorssedel som aldrig funnits under lådpapperet. Om de varit riktiga hade livet blivit annorlunda och därför låter jag bli dem. Jag petar inte på dem. Men nu var det inte alls så. Ja, det var tvärtom. Nu visste jag ingenting alls om det drömda. Det har inte lämnat något minne. Det är bara en kyla i ryggen som finns kvar. Som om det fortfarande blåser långt bortifrån ur väggen bakom mig när jag sitter upp där det ju inte finns någon hög öppen dörr och jag inte finns i någon sal och det inte är berg.

Det är fel att säga att jag är mörkrädd. Mörkrädd är jag inte. Det var många år sedan nu. Kanske var jag det när jag var liten. Men det finns ett mörker som blir till ett kallt obehag mellan skulderbladen och i nacken. Det kan man inte tala om. Men om jag nu klev ur sängen och gick mot dörren och öppnade den och gick genom korridoren då skulle jag hela tiden ha det mörkret som en stor och kall ryggsäck. Jag skulle känna golvparketten och golvmattan under fotsulorna och känna hur jag gick på den mässingslist som höll ner mattan och jag skulle känna när jag närmade mig dörren därnere och det skulle aldrig vara någon fara att jag snubblade eller gick mot väggen ty jag kunde gå i mörker. Jag kände alltid väggen i tid. I mörker ser man inte. I mörker känner man. Det som kan bli farligt i mörker det är små låga hinder och spetsiga föremål. Sådant kan jag inte känna. Då får jag lita till minnet och inom mig veta var

stolar står och var det finns små bord.

Jag har alltid vetat hur man rör sig i mörker. Men jag har tränat också. Det får man göra i helt mörker med öppna ögon först. Man kan inte träna med bindel för ögonen. Då känner man inte utan kan gå rakt mot en vägg så det sjunger om det. Man får träna på nätter då det är mörkt eller i stängda rum där det inte slipper in något ljus. Det är ingenting märkvärdigt med att kunna gå säker i mörker. Jag tror att det har med luftförtjockning att göra. Det känns som om luften blir tätare just innan jag skall gå mot en vägg. Det är för övrigt likadant om man blundar och sakta låter handflatan närma sig en vägg eller en bordsskiva. Strax innan handflatan nuddar vid ytan känns det. Det liksom kittlar. Då gäller det att hejda sig. Detta kan man öva sig att känna och sedan går man i mörker lika trygg som en flädermus flyger. I skolan har vi läst om fladdermöss. Men folk säger flädermöss. Så står det i Bibeln också. Om kvällarna när det skymmer brukar de komma fram. Då kan man se dem nere i trädgården kring fruktträden på Kvicksta. Om dagarna hänger de uppe under taket i ladan och i den gamla boden. De har en alldeles speciell lukt. När man går in i ett hus där det finns flädermöss känner man dem omedelbart på lukten. Sedan hör man dem. De skriker till varandra om att man kommer. I skolan läste jag att man kunnat blända dem och på olika sätt stympa dem men att de ändå kunde ta sig igenom ett mörkt rum där pianotråd spänts från vägg till vägg utan att skada sig. De kunde höra och känna trådarna. De har fina sinnen. Mina är grövre. Jag kan bara känna väggar och stora föremål.

Jag har läst om dem som Andra Familjen: *Glattnäsor* (Gymnorhina) i Brehms Djurens liv också. Där beskrivs hur man kan tämja dem. Man kan få dem tillgivna sin herre. Jag skulle vilja ha några tama flädermöss. Men det kan man inte säga. Folk tycker inte om dem. De är rädda för dem. Det kanske beror på Bibeln. Moses räknar ju i Tredje Mosebok upp dem bland de orena djuren som man inte skall äta.

Jag sitter i sängen och tänker mig att de fladdrar förbi däruppe. Jag skulle kunna locka på dem. Vissla på dem. Då skulle de komma flygande med stora läderlappsvingar och haka sig fast på mina axlar. En på var sida om huvudet. De skulle med tummarna klänga sig fast i tröjan och hänga där. Jag skulle tala lugnande med dem och de skulle pipa som skogsmöss och sedan skulle jag kunna skicka iväg dem. Folk skulle skrika om de mötte dem i mörkret. Det vore värre än när man släpper dansmöss på dem. Mössen kan man ha inuti ärmen om dagarna också i skolan. Man får bara se till att de inte sticker ut huvudet vid halslinningen. De skall hållas inne i ärmen. De kryper där. Så skakar man ner dem i handen och sätter dem på folk. Då glittrar mössen med ögonen och offret skriker högt. Särskilt flickor. Om man stoppar möss under blusen på dem nästan svimmar de. En flädermus vore än effektivare.

Jag sitter och andas med korslagda ben på bädden mitt i det mörka rummet. Men jag går inte upp. Jag vet att om jag just nu i detta ögonblick går upp då får jag liksom en kall säck av obehag på ryggen. En puckel av kyla. Jag vill inte kalla den rädsla. Jag är inte rädd för mörker. Det är något annat. Det är som en kall väntan i

nacken. Det går över.

Det där med att gå i mörker kan man heller inte tala om. Det gäller ju att inte treva med händerna. Händerna skall hållas alldeles stilla. De skall vila. I stället skall man gå alldeles lugnt genom det främmande mörkret och känna framför sig och runt sig som om man hade långa spröt som stack ut från ögonlocken och öronen och kinderna och nacken och handryggarna och om man är barfota, vilket är bäst, också fötterna. Ett slags osynliga morrhår kunde man säga. Jag har försökt förklara det för Mary en gång men det gick inte.

Sakta förändras mörkret. Rummet börjar ta form igen. Det blir möjligt att ana gardinerna och golvet och taket och väggarna. Först då när jag ser att det börjar sippra in ljus längs gardinkanterna lägger jag mig ner och sträcker ut benen. Jag måste ha somnat så fort jag nuddade med huvudet mot kudden. Det fanns inga drömmar heller. Jag bara sov till långt in på dagen denna första morgon i Amerika.

# X

Denna första dag i Amerika ligger jag på mage och bläddrar i Mechanix Illustrated uppe på en grässlänt i Van Cortland Park. Det är ett alldeles tydligt minne. Gräsmattan är nyss klippt. Jag har sett efter fyrklöver men ingen funnit. Jag känner lukten av gräs och av amerikansk trycksvärta. Amerikanska tidningar har en helt annan lukt än svenska. Den är sötare. Det var i går jag kom till New York. Men bladen på träden är inte gula än här och det är sensommar och inte begynnande höst. Dock blåser det. Och luften är så klar att jag tycker mig kunna se löven på trädet där till vänster fast jag vet att det kan jag inte. Men himlen är ljust blå och jag kan dra in luften och fylla lungorna och hela tiden i näsan känna gräslukten och trycksvärtedoften från den tjocka tidskriften jag läser i. Det var i går jag kom och ändå är det något som inte stämmer med tiden.

Jag hade hjälpt till med disken efter lunch. Jag hade torkat. Jag kunde ju inte bara stå bredvid och prata utan att göra något. Husföreståndarinnan var blond och skrattig. Hon var i tjugofemårsåldern och hette Karna. Hon hade idrottat och varit simmerska. Hon hade glasögon. Hon klädde i glasögon. Jag tyckte om henne trots att hon var blond. Hon hade ett sätt att

skratta jag tyckte om. Man kunde prata med henne. Hon förstod alltid vad jag menade. Och så var hon snabb i repliken också. Hon hade bara tagit det här arbetet hos Gunnar och Alva för att kunna komma med över och se Amerika; egentligen var hon utbildad skolkökslärarinna.

Jag hade pratat om skadligheten av arbete under det jag torkade.

— Den flitige råkar alltid illa ut, sade jag.

Lättjan var, menade jag, det som gjorde livet långt och innehållsrikt. Människorna måste vänja sig av med arbete.

— Du gör ditt bästa, sade Karna.

— Jag har läst en artikel som bevisar det, sade jag. Jag kan visa den för dig om du inte tror mig. Den är full av tabeller. Den hade siffror från mer än femtio års livförsäkringsstatistik över amerikanska universitetsstudenter. Längst levde de svaga, de sjukliga, de som studerade teologi. De gjorde inte någonting under hela livet och levde lugnt och lyckligt och välmående till dess de blev åttio eller så. Kortaste livslängden hade de starka, de friska, de som idrottade. De arbetade och stod i och dog som flugor efter ett kort och slitsamt liv. Det är livsfarligt att arbeta och idrotta.

Hon skrattade åt mig under det jag pratade med henne. Hon arbetade så snabbt att jag knappt hann hålla undan.

— Du har dina teorier, sade hon.

— De är vetenskapligt bevisade, sade jag.

När Karna var klar med disken, hade torkat av bänkar och spis, svabbat av golvet och ställt undan då var

hon ledig för eftermiddagen.

– Jag går ut för att se på staden, sade hon. Följer du med?

Vi tog till vänster när vi kom ut på gatan. Det var varmt och trots trafiken var det ett slags söndagsfrid. Sedan tog vi till vänster igen och gick upp etthundrasextonde gatan. Här var universitetet. Vid subwayen däruppe, tunnelbanestationen vid Columbiauniversitetet, tog vi tåget uptown så långt det gick. Vi fick sittplatser redan från början eftersom det var söndag. Vagnen krängde. Vid etthundratjugoandra gatan kom tåget ut i ljuset. Vi kunde se trottoarerna djupt under oss. Till tunnelbanestationen vid etthundratjugofemte gatan gick folk inte trapporna ner under marken utan de fick ta sig tjugo meter upp i luften från gatan. Vid etthundratrettiofemte gatan steg marken åter upp mot oss och tåget blev underjordiskt igen.

Vi bör ha kommit ut ovan jord vid etthundranittiotredje gatan men jag har inget minne av hur det såg ut där. Inte heller minns jag vad vi pratade om fast jag vet att vi pratade. Karna hade ljusbrun basker med en liten silverbrosch där fram och en ljus sommarkappa och en skotskrutig kjol med vit blus. Jag minns bara att jag köper Mechanix Illustrated vid kiosken när vi gått av tåget vid slutstationen på tvåhundrafyrtioandra gatan. Då hade vi ju lämnat Manhattan som var en ö och befann oss i Bronx.

Vi går upp i parken och Karna sitter i solen, hon är barhuvad och det blåser i hennes blonda hår ser jag när jag tittar upp från Mechanix Illustrated. Senare köpte jag inte den mycket. Den var den billiga tidskriften av

sitt slag och den var också den tunnaste. Det fanns här i Amerika tre sådana tidskrifter med bilder och texter och massor av annonser om teknik och vetenskap som kom var månad och nästan var som böcker. De innehöll också beskrivningar på hur man kunde bygga eller bygga om sin radio eller bygga modellflygplan eller sköta sin bil. Mest brukade jag köpa Popular Science, den hade mest om nya uppfinningar och nya upptäckter. Men ofta köpte jag också Popular Mechanics Magazine. De två var på trehundra sidor eller så.

Jag vet att det är Mechanix Illustrated jag ligger och läser. Tidskriften är alldeles färsk och det luktar gott om den. Sidorna nästan klibbar vid varandra när jag vänder blad, så ny är den. Jag känner också solen i nacken trots blåsten. Men jag kan inte se omslaget och jag kan inte se vad jag läser. Men om jag lyfter ögonen från tidskriften ser jag högerut en stor röd tegelbyggnad uppe på krönet bortom gräsmattorna. Jag tror den har ett torn med tinnar. Den ser ut som om den vore ett engelskt herresäte av det slag man kan se i The Illustrated London News på små ovala bilder med brunt tryck. Det finns en häck runt det stora huset och här alldeles bredvid mig till vänster sitter Karna med ansiktet uppåtvänt mot solen. Hon lutar sig bakåt och stöder sig med handflatorna mot gräset. Hon blundar och då hon tagit av sig glasögonen är ögonlocken helt bara och ansiktet alldeles naket. Hon är barhuvad. Hon har lagt av sig baskern. Den ligger på kappan bredvid henne. När hon tog av sig kappan sade hon:

— Annars får jag gräsfläckar på den och det ser förfärligt illa ut.

Sedan hade hon skrattat. Nu har hon ansiktet med de slutna ögonen vänt upp mot solen. Det blonda håret blåser i vinden. Jag tycker att hon är snygg och nu när hon blundar kan jag ju se rakt på henne. Det finns som ett skratt kvar i mungiporna på henne fast hon sitter alldeles tyst. Hon har en fin mun med kraftiga läppar. Fjunen vid nacken är nästan alldeles vita. De glittrar i ljuset.

Hon håller halsen sträckt när hon lutar huvudet bakåt och det är pärlemorknappar i blusen. Hon har en tunn silverkedja om halsen. Där i bluslinningen där silverkedjan går in under blusen – mellan brösten, tänker jag helt snabbt, ner mellan Karnas bröst – är hon gyllengult solbränd. Ur ögonvrån ser jag också att blusen stramar över hennes bröst. Jag tycker om henne. Men jag hinner titta ner i Mechanix Illustrated igen innan hon öppnar ögonen och ser på mig.

– Vet du att vi har kackerlackor i köket, säger hon.

Innan jag riktigt hör vad hon säger tänker jag på att hon talar med göteborgsk melodi. Hon surrar lite på s-ljuden också märker jag under det jag sedan lyssnar på vad hon säger om kackerlackor och inte bara på hur hennes röst låter.

– Jag tyckte ju jag kände en konstig lukt redan i går när vi kom dit men i natt vaknade jag och ville ta ett glas vatten och när jag tände i köket såg jag dem. Och det var inte vanliga kackerlackor heller. De var stora glittrande rödgula äckliga djur. De var flera centimeter långa. Jag kunde se hur de spelade med spröten. Och snabba var de. Jag slog efter dem men de försvann med ett otäckt rasslande som torra blixtar. De kommer ju

bara fram om nätterna när det är mörkt.

Efter en stund fortsatte hon:

– Kackerlackor är svåra att bli av med också. Har de en gång kommit in i ett hus brukar det vara lögn att få bort dem. Det var ett bageri i Majorna som blev utdömt av hälsovårdsnämnden häromåret för att de hade så mycket torrakor. När man gjorde en blixtinspektion en kväll var det som om hela golvet var fyllt av dem. Det bara rasslade och kröp. Det gick inte att bli av med dem. Vad man än gjorde och hur rent man än försökte hålla fanns de kvar. De är sega djur. De har nio liv som katten. Tillslut måste hela bageriet rivas.

När vi skall ta tunnelbanan downtown tillbaka hem åker vi förbi vår station och går av först vid etthundratredje gatan.

– Låt oss åka två stationer till, hade Karna sagt. Vi har ju tid.

Vi går sedan ner mot Riverside Drive och promenerar de tretton blocken upp till nummer fyrahundrafyrtionio förbi etthundrasextonde gatan. Jag har inget minne av att det är höst över parken. Bussarna kör förbi oss. Det är tvåvåningsbussar. Övre våningen är öppen. När bussen väntar på grönt ljus vid etthundrafemte gatan tittar jag på folk som sitter däruppe. En gubbe i svart överrock och svart hatt. En tant i päls med två små flickor. En man i trettioårsåldern utan överrock men med grå hatt håller armen om en svarthårig flicka i vit blus och röd scarf. Det måste vara varmt ännu eftersom de är så sommarklädda. Han pekar på någonting. Jag tror jag hör henne skratta. Sedan slår ljuset om och bussen kör vidare.

I dag när jag går här ser jag vad jag inte såg i går. Detta är kvarter som en gång varit mycket fina men som nu sakta håller på att förlora sin verkliga finhet, som changeras tror jag det heter fast jag inte vet hur man uttalar det och bara blir halvfina. Det står buckliga soptunnor i gathörnen. De luktar när man går förbi dem ty locken ligger inte på ordentligt och soporna pöser.

Några av portvakterna som står i dörröppningarna och blickar ut över gatan och parken och floden och de förbipasserande denna sensommareftermiddag har fläckar på sina uniformer ser jag. De är alla negrer. Någon vit portvakt syns inte på hela vägen. Fasaderna borde repareras också här och där, ser jag. Och i dessa hus finns kackerlackor. Stora rasslande rödaktigt glänsande insekter som luktar illa och sätter en ond lukt på allt de nuddar vid. Det är en sightseeinggata för flodens skull men det är ingen riktigt fin adress längre förstår jag.

Under det vi går uppför Riverside Drive börjar the twilight mörkna. Det kylnar plötsligt med en kall vind från floden och skymmer snabbt just som vi är framme. När vi är hemma går Karna in till sig för att klä om till blåvit arbetsklänning och börja med middagen. Hon hade förberett den i förmiddags. Det är ingen bjudning. Det är bara Gunnars assistent med fru som skall få en enkel söndagsmiddag har Alva sagt. Jag dukar åt dem. Det gör jag inte för veckopengen. Det gör jag för att få prata mer med Karna. Jag sätter mig på diskbänken när jag dukat. Men hon sjasar på mig.

– Jag hinner inte lyssna på dig nu, säger hon. Jag vet inte var jag har grejerna här i köket. Jag är rädd att

göra fel om du pratar på. Jag går in till mig och bläddrar en stund i Mechanix Illustrated. Det finns en artikel där om autogiro. Bilderna är bra. Det är en kvinna som flyger med autogiro inuti en stor sporthall. Sedan går jag ut i köket igen. Men Karna har bråttom.

— Jag har inte tid med dig nu, säger hon.

Vi äter pyttipanna och dricker mjölk barnsköterskan, småsystrarna och jag. De stora skall äta senare. De skall ha något annat. Men Karna lovar att spara efterrätt åt mig. De stora skall få sådan där brinnande glass. Den brukar Alva beställa till bjudningar ibland. Den tycker jag om. Och det ser så stiligt ut när det brinner med hoppande blåa lågor också.

Karna hade gjort sockerkaksbottnen redan före lunch. Den stod i kylskåpet. Sedan skulle glassen på och marängmassan över och det hela in i ugnen. När den kom ut ur ugnen skulle Karna hälla konjak över och tända på med en gång just som efterrätten skulle bäras in. Det såg mycket fint ut. I en silverkanna fanns varm chokladsås att hälla över. Men lågorna slocknar fort och marängen blir mjuk och glassen smälter så den måste ätas med en gång. Fast den kommer att vara ganska god efteråt när jag får den också.

Jag står en stund i mitt fönster och ser hur ljusen tänds därinne i lägenheterna mittemot allteftersom det mörknar och blir kväll. Klockan åtta när de stora börjar äta är det redan natt.

# XI

Jag tittar upp från boksidan och ser ut genom tågfönstret på andra sidan mittgången. Tåget går i en böj mot nordväst nu och jag ser ner i dalen. Där är inhägnade fält; betesmarker. De stora svartvita korna har lyft huvudena och ser upp mot tåget. Det går en väg därnere. Den följer oss. Kommer närmre och viker av för att åter komma mot oss. Den vita vägbanan mellan de gröna fälten är ödsligt tom. Först efter en stund ser jag en bil. Vi går fortare, hinner upp den och börjar köra om den. Den är svart. Jag tror det är en gammal Ford. Det sitter en ensam karl i den. Han har blåställ tror jag. Bondgården därborta är vitmålad med rött tak. Också ladan, the barn, är vitmålad med rött tak. Nu en bäck. Eller ett avloppsdike. Därbakom ett husgytter. Fabriker också. Små skjul egentligen. Men de ser övergivna ut. Det är kris. Eller också är de bara stängda för veckoslutet, weekenden. Längre bort skymtar floden. Snart är vi i Albany. Men jag skall inte byta tåg. Den här vagnen fortsätter mot Buffalo. Vi går in i en skärning och jag ser ut över coachen i stället.

De amerikanska passagerarvagnarna är annorlunda. De har inga små kupéer utan är öppna som spårvagnar ungefär fast mycket mer moderna. Vi kan sitta två på

denna sidan mittgången och två på andra sidan. Vi sitter inte i soffor med plats för två utan på varsitt säte. Men jag är ensam på min rad nu och har fri sikt genom fönstren åt båda hållen. Jag sitter på ytterplats till vänster om mittgången. Min biljett sitter nedstucken överst i ryggstödet till sätet framför. Mannen som sitter där är skallig. Han sover. Han snarkar. Jag ser biljetten avteckna sig mot hans knöliga kranium. Det är tjugo rader i vagnen. Jag har räknat dem. En rad under vart fönster. Vi kan vara åttio passagerare. Men vi är bara tjugotre. Tjugo män och tre kvinnor. Också det har jag räknat.

Det är fredag eftermiddag den sextonde september 1938 och jag är på väg norrut i New York State för att hälsa på studenten som inbjöd mig när han sökte upp Gunnar ombord på M/S Kungsholm. Inte för att jag vet om jag verkligen var inbjuden eller om det bara var vad man säger i Amerika men Gunnar har telefonerat upp till Syracuse att jag skall komma och man har lovat att möta mig. Den skallige har gått av. Han skulle nog till Albany bara.

Jag ser vagnen och huvudena där framför mig och jag vet att jag sitter på den åttonde raden. Nej, jag borde ha tagit en annan bok med mig till Syracuse. Den här är sådan att jag tittar bort. Jag håller ned den inbundna gröna boken med ryggen upp mot knäna och ser ut över vagnen. Bredvid mig har jag min väska. Den är av mjukt brunt läder och är hopfällbar. Den har tillhört farfar och jag fick den i fjol av farmor för jag tyckte om den. Den är praktisk också för den är lätt. Den innehåller tandborste och tvål och ombyte av strumpor och

kalsonger och en extra skjorta. När jag sitter där hösten 1938 vet jag exakt vad studenten heter och vet exakt i vilken stad han bor och vilken station jag skall gå av vid. Det är bortom Albany och nära Syracuse. Men nu när jag ser detta fyrtiofem år senare kan jag inte finna namnen. Inte på staden, inte på familjen, inte på studenten.

Det är på New York Central-banan jag reser norrut och denna vagn är en day coach helt byggd i stål. Den har heller inga öppna plattformar med grindar som de svenska trävagnarna. De svenska vagnarna är livsfarliga i en olycka. Det blir som att slå med en slägga mot en tändsticksask. Passagerarna har inte en chans. Här i Amerika sitter man säkert. De här vagnarna är boggievagnar också. Jag hann titta på boggierna innan jag sattes på tåget. De hade ordentliga spiralfjädrar. Jag böjde mig ner för att kunna studera kopplingarna också för de har andra slags kopplingar och inga buffertar som vi. Men man drog i mig och fick upp mig och undrade vad jag gjorde och jag svarade:

– Ingenting.

– Skynda dig då! sade man.

– Se till att du kommer av ordentligt, sade man sedan.

Och man föste upp mig i vagnen. Jag vinkade och gick in och satte mig. Men jag hade hunnit titta på vagnarna utifrån när jag gått på plattformen. De var mycket mörkt gröna med svarta tak. Ovanför fönsterraden stod NEW YORK CENTRAL LINES i guld. Den här vagnen var nummer 409. Det stod under tvättrumsfönstret. Också de siffrorna var målade i guld. Boggien

drev en generator tror jag.

Boken jag läser borde vara på engelska. Men jag klarar inte att läsa engelska helt obehindrat ännu. Jag valde därför en bok på svenska att läsa på resan upp men jag tog en bok på svenska av en amerikansk författare. Det var Jack London. Han hade skrivit bra böcker jag tyckte om. Han hade skrivit Järnhälen och han hade skrivit om Alaska och om Söderhavet. Det var hans noveller jag läste nu. Boken hade jag haft med från Sverige. Men jag tyckte inte om det jag läste. Därför lämnade jag sedan boken i rummet där jag bott hos studentens familj utanför Syracuse utan att säga något om det. Jag låtsades glömma den.

Jag tyckte faktiskt illa om boken. Jag hade inte vetat att Jack London skrev sådant här. Det jag nu läste var inte trevligt. Det handlade om några som älskade varandra så mycket att de inte ens tog i varandra. De bara låg där bredvid varandra med luft emellan och händerna ovanpå filten och talade om hur de älskade utan att någonsin nudda vid varandra. Jag skämdes när jag läste det och försökte bläddra fram en annan novell. Men jag minns bara denna som fick mig att skämmas.

När jag ser ut genom fönstret har landskapet ändrat karaktär. Här är kullarna skogklädda. Jag hör skenskarvarna. Här har man ännu inte svetsat ihop rälerna. Det gör man där de strömlinjeformade höghastighetstågen skall gå. De kör i etthundra miles i timmen. I Sverige skulle man säga etthundrasextio kilometer i timmen. Några kör fortare ändå. Den här boken är inte bra. Berättelserna blir bara allt sämre ju längre jag läser. Konduktören går förbi igen. Jag pekar på biljet-

ten som sitter nedstucken högst upp på ryggstödet till sätet framför mig under det jag fortsätter att läsa. Men han ber om biljetten igen. Jag ser upp. Det är inte samma konduktör. Denne är fet. Den som varit med från New York var mager. Jag börjar säga att the ticket finns där och pekar. Men som jag säger det ser jag att det inte längre finns någon biljett däruppe på ryggstödet framför mig. Den måste ha fallit på golvet. Jag böjer mig ner. Jag letar. Konduktören talar, han frågar åter efter min biljett. Jag försöker förklara det hela för honom. Min engelska är dålig hör jag. Tungan är ovig i munnen. Han ser på mig. Jag hör mitt dåliga uttal riktigt ordentligt då. Jag förbannar mitt uttal inom mig och försöker hålla underkäken i rätt läge och tala längre bakåt-uppåt i munnen. Jag märker att jag sätter orden i fel ordföljd. Jag trevar efter orden. Jag hittar dem inte. Hans ögon är alldeles utan uttryck.

Jag berättar varifrån jag kommit och vart jag är på väg och hur biljetten såg ut och hur det gick till när den magre konduktören som gick förbi här förut tog min biljett och såg på den och klippte i den och sedan satte fast den uppe på ryggstödet till sätet framför mig. Jag förstår att man kommer att sätta av mig vid nästa station. Det kan inte hjälpas. Reglerna är sådana.

Nu kommer en kvinna fram. Hon har suttit tre rader bakom mig. Hon säger att det är sant att pojken hade en biljett. Hon gestikulerar. Hon är kortvuxen och svarthårig och ser italiensk ut. Man kan inte bara kasta av honom, säger hon. Det vore inte rätt. Han är en stackars europeisk pojke som råkat illa ut.

– I saw the ticket!

Det samlas flera stycken runt mig och konduktören. Min engelska är dålig. Den är sämre nu tycker jag. Skammen sitter som en tjock och äckligt len klump i halsen och hindrar språket. En äldre man med stort vitt ansikte lutar sig över mig och frågar hur det hela gått till. Han talar mycket mjukt och på hans krage ser jag att han är präst. Jag försöker finna de rätta orden men jag kallar honom inte father för han är inte katolsk. Jag vill heller inte låta hetsig eller upprörd och framförallt vill jag inte låta osäker eller orolig. Jag är rädd för att man skall börja tycka synd om. Hellre än att man tycker synd om mig bör jag le vänligt och vara hövlig och gå av vid nästa station och så får vi se hur det ordnar sig. Om hundra år är vi alla döda i alla fall och vad spelar det då för roll med en biljett? Plötsligt tänker jag oss alla döda och borta och hela det här tåget står egentligen på ett museum någonstans ungefär som i den där berättelsen H. G. Wells skrev om hur han reste i tiden och fanns i framtiden och såg sina egna verktyg och maskiner som konstiga forntidsföremål. Men han såg dem i ett museum som också det blivit ett övergivet forntidsminne. Framförallt inte låtsas om någonting. Inte visa någonting. Bara sitta här, le vänligt och försöka få bukt med orden och uttalet ty jag kan ju inte mer än dö. Om man skulle stå vid sidan om, utanför montern, och titta in på detta och om det som nu sker här omkring mig egentligen skett för länge sedan finns det ju ingenting som betyder någonting. En papperslapp som tappats inne i detta konstiga museitåg någon gång förr i tiden.

Sådant här händer. Det kan hända vem som helst.

Det beror inte på att jag är europeisk immigrant och inte på att jag är pojke och ingen skall någonsin få tycka synd om mig och om jag bara formade orden bättre behövde ingen skratta åt mig. Fast ingen skrattar. Prästen med det stora vita ansiktet förklarar att det nog var så att den magre konduktören när han gick förbi sista gången innan han skulle lämna av bara tog min biljett i ren distraktion. Eller också tog någon annan den. Det finns onda människor som tycker att sådant som att ta biljetten från en stackars europeisk gosse utan att han märker det när de går av tåget är ett praktiskt skämt, säger den kortvuxna och svarthåriga kvinna jag tror vara italiensk.

Biljetten finns i varje fall inte på golvet och inte i någon av mina fickor och inte på sätet utan är bara borta. Man pratar fram och tillbaka. Det är ett tiotal vuxna amerikaner runt mig och konduktören nu. Alla försvarar de mig. Tåget går in i en kurva, vagnen kränger, prästen tar tag i ryggstödet framför mig och säger:

– Man kan inte bara kasta av en pojke på det här sättet!

En medelålders man i grå flanellkostym säger att man ju skall hämta pojken på stationen och att det enklaste är att låta honom följa med dit han skall och se till att man tar hand om honom. Tillslut säger konduktören att han skall försöka fixa det och skriver ut en ny biljett. Han ger mig den och säger:

– But don't you loose this one too!

Det är nästan mörkt när jag är framme. Man måste ha mött mig men det minns jag inte. Inte heller minns

jag hur det rum såg ut där jag sov. Men huset var en vit villa med veranda framför i en förstad där husen hade stora gräsmattor och plank mellan sig men inga staket mot gatan. Men middagen minns jag. Det var den första gång jag ätit hemma hos en amerikansk familj.

Matsalen var mycket ljus. Det var gula tapeter på väggarna och vita gardiner för fönstren. Det satt två lampetter för tre ljus vardera på den inre långväggen. Lampetterna var av mässing. De var snirkliga och det hängde små lönnlöv av mässing från dem. Fast ljusen var elektriska förstås. Det stod en vit skänk mellan de två fönstren på den andra långväggen. På den stod två ljusstakar av silver med riktiga ljus. I taket hängde en kristallkrona rakt över ett ovalt vitt matsalsbord med sex vita stolar runt sig. Stolarna hade hög rygg och sitsar av blått tyg. Bordet var stort nog för tio personer men de andra fyra stolarna stod uppställda mot innerväggen mellan lampetterna.

Vi var sex personer runt bordet. Vid ena kortändan, den där han hade ryggen mot dörren till köket, satt studentens far. Han var ungefär sextio år. Han var fetlagd med hög ansiktsfärg och kortklippt grått hår. Han hade hornbågade glasögon. Jag tror han var fastighetsmäklare, realtor. Vid andra kortändan satt studentens mor. Fast för det mesta satt hon inte utan höll på att småspringa fram och tillbaka mellan köket och middagsbordet och lägga för och bära ut de stora faten. Hon var mager och gråhårig med stora ögon. Jag satt på ena långsidan med studenten till vänster om mig och hans mor till höger om mig. Bakom mig var fönstren ut i trädgården. Mitt emot mig satt studentens bror. Han

var i samma ålder som jag. Mellan honom och studentens far satt systern. Hon var tretton eller fjorton år. Hon var inte klädd som flicka längre utan hade en höghalsad åtsittande blå jumper och man kunde se att hon hade börjat få bröst fast det ville jag inte titta på så det märktes. Jag tror hon börjat använda läppstift också. Hon hjälpte sin mor att duka av. Hon fick också bära in sådant som sås och sylt. Dukningen var annorlunda än den jag var van vid. Var och en av oss hade tre tallrikar. En stor tallrik, en mindre tallrik till vänster och en ännu mindre ovanför den. På den allra minsta tallriken låg en kniv. Till vänster om den stora tallriken låg två gafflar. En stor ytterst och en liten därinnanför. Till höger om tallriken låg en kniv och en sked. Ovanför tallriken låg en liten sked och uppe till höger stod ett glas som studentens mor fyllde med isvatten ur en stor klirrande glastillbringare. Alla drack isvatten. Ingenting annat.

Jag förstod så småningom att den minsta tallriken var avsedd för bröd och smör. Man tog ett rundstycke och lade det på brödtallriken och sedan en smörkula man lade på tallrikskanten och därefter bröt man brödet i små bitar allteftersom och tog så med den egna smörkniven en liten dutt smör på den bit man just skulle äta upp. Man fick tydligen inte göra en smörgås att bita av. Man fick bara bre och äta munsbit efter munsbit. Den mellanstora tallriken var till för sallad. Här åt man sallad precis som Gunnar och Alva brukade göra. Till salladsätande hörde den lilla gaffeln, den som låg innerst. Men jag tyckte inte om sallad då heller och när man lade för åt mig och hällde på en skär dressing

rörde jag lite med gaffeln i det bara och låtsades äta av det och sade att det var:

– So very good!

Studentens mor bar in en bricka med sex små soppskålar. Det var en soppa som såg ut som välling fast det var majs i den och små brynta skinkbitar. Den var rätt god. Det smakade lök om den också. Studentens syster bar ut soppskålarna när vi ätit färdigt och då kom modern in med huvudrätten på ett stort silverfat med handtag.

Det var ett slags limpa av köttfärs med mycket potatismos omkring sig och på kanten av fatet låg stora sönderkokta tomater som en krans. Studentens bror smackade och sade:

– Real meat loaf!

När modern satte ner fatet bredvid fadern log denne och tog ketchupflaskan och började skaka ketchup över köttfärslimpan och potatismoset till dess allting helt dränkts av röd ketchup. Sedan skar modern för åt honom och lade upp åt honom. Han tog en stor klunk isvatten och började äta utan att vänta på oss.

När jag såg honom äta blev jag alldeles fascinerad. Han åt nästan som jag. Fast mer omsorgsfullt. Först tog han gaffeln i vänster hand och kniven i höger hand. Han satte ner gaffeln i den stora köttfärsbiten och skar med kniven loss ett litet stycke, precis lagom för en munsbit. Han frigjorde därefter gaffeln. Sedan placerade han kniven uppe på tallrikskanten och lade ifrån sig gaffeln längst ner mitt på tallriken. Han satte vänster hand under bordet, tog tag i gaffeln med höger hand, höll den som om den vore en sked och förde upp kött-

färsbiten till munnen. Under det han tuggade tog han, fortfarande med gaffeln som sked i höger hand, lite potatismos. Han klämde så fast moset ordentligt mellan gaffelns fyra klor, rörde in tuggan med ketchup och förde den till munnen. Med en snabb läpprörelse rensade han gaffelklorna. Därefter lade han ifrån sig den nu renslickade gaffeln på tallriken och tog upp handen han hållit gömd under bordet. Med denna vänsterhand tog han nu gaffeln, vände på den och höll fast köttfärsstycket med klorna under det han med högerhanden höll kniven han skar med. Sedan lade han åter ifrån sig kniven uppe på tallrikskanten, gjorde fri gaffeln, lade den på tallriken mitt för sig och stoppade in vänsterhanden under bordet samtidigt som han tog tag i gaffeln med högerhanden, men nu vände han den inte i skedform utan han högg ned mot tallriken med gaffeln, spetsade det lilla köttfärsstycket och förde upp denna munsbit till munnen samtidigt som han vände gaffeln så köttfärsstycket hölls upp mot munnen av klorna. Jag lade märke till att gaffeln måste vila helt fri och vara helt ren från mat när han bytte hand. Han lät inte gaffeln bära någon köttfärs eller något potatismos annat än när han arbetade med den i maten eller förde upp mat till munnen. Då och då tog han upp servetten från knäet, torkade bort ketchupen från läpparna och drack isvatten i stora klunkar utan att lämna märken efter munnen på glaset. Ett par gånger bröt han ett litet stycke av brödet han hade på den minsta tallriken, bredde smör på brödbiten, tog den ytterst i högerhandens fingerspetsar och stoppade snabbt in den i munnen utan att låta fingrarna röra vid läpparna och åt upp

den helt och hållet i en enda tugga.

Studentens bror som satt mitt emot mig brydde sig inte om att skära sitt köttfärsstycke med kniven. Han rörde inte kniven alls. Den låg kvar bredvid hans tallrik som dekoration hela måltiden igenom. Han använde bara gaffel. Han skar köttfärsen med gaffeln ungefär som man gör med tårtbitar man äter på konditori. Men vänsterhanden höll han hela tiden gömd under bordet. Systern och modern däremot åt som fadern och när jag sneglade på studenten bredvid mig såg jag att han för det mesta gjorde som fadern fast han ibland glömde sig och gjorde som sin lillebror.

Jag behövde egentligen bara komma ihåg att hålla vänsterhanden under bordet och att inte ha mat på gaffeln när jag bytte hand för att äta helt amerikanskt.

När vi ätit färdigt av varmrätten bar modern och systern ut disken. Hur modern var klädd minns jag inte men systern hade plisserad mörkblå kjol och ett vitt läderbälte skilde den åtsittande ljusblå jumpern från den svepande mörkblå kjolen. Silkesstrumpor hade hon också. Hon hade svårt att få sömmarna raka, såg jag. Strumporna korvade sig lite i knävecken. Jag sneglade lite på henne när hon bar ut disken, hon kanske inte hade strumpebandshållare under kjolen, men tittade snabbt bort och ut genom fönstret när hon kom in med efterrättsskålarna. Jag ville ju inte att hon skulle märka det eller tycka att jag glodde.

Vi fick glass nu. Den var hemgjord. Studenten sade att det var moderns specialglass, den hon gjorde på födelsedagar. Nu hade hon gjort den för mig. Det var en lönnsirapsglass med hackade valnötter. Vi fick en liten

glasskål med sådan glass var och en.

– Man kan bara få verklig lönnsirap här hos oss, sade fadern. Det är en tradition från den koloniala tiden. När pilgrimsfäderna kom hit upptäckte de att indianerna använde lönnarnas sav för att söta sin mat. Sedan dess tappar vi sockerlönnarna och kokar ihop saven till sirap eller lönnsocker. Men man kan bara göra det med den riktiga amerikanska lönnen.

Man frågade mig nu allihop runt bordet om jag tyckte om lönnsirapsglassen.

– Det är mors eget recept, sade systern. Hon har lärt det av sin mormor som var från en gammal familj i Bangor uppe i Maine. Lönnsirap, vispgrädde och ägg. Och så hackade nötter och lite salt och vanilj. Tricket är att liksom vända in äggvitan och vispgrädden när det andra kylts och börjat frysas. Jag har också lärt mig det.

– Vi gör den i kylskåpet nu, sade modern. Men när jag var barn fick jag vrida glassen i en glassmaskin där vi hade is och salt. Men för det mesta gjorde vi då vanlig glass. Den här är speciell.

– It is a very good ice-cream, sade jag.

Och jag hörde mina egna ord. Jag skämdes över hur stötigt jag talade och hur flåsig språkmelodien var. Alla kunde höra att jag var utlänning. Scandinahoovian. Men runt bordet log de vänligt och brodern sade:

– Den är mycket expensive också, sade brodern. Den måste göras på ren lönnsirap. Man behöver mer än fyrtio gallon sav för att få en gallon sådan här sirap och varje träd ger bara tolv gallon sav per säsong så för att få en gallon lönnsirap behöver man tappa åtminstone tre träd ett helt år.

– Det är därför den lönnsirap de säljer i New York är utblandad, sade fadern. Men här använder vi bara äkta lönnsirap.

– Här är folk lika stolta över sockerlönnen som ni är över ekarna i Stockholm, sade studenten. Sockerlönnen är statsträd i New York State.

– Jag är glad att du tyckte om glassen, sade modern. Vi gjorde den för att du skulle få något riktigt amerikanskt.

Hon reste sig från bordet och gick ut i köket. Därifrån kom hon sedan in med en andra portion åt mig. Hon hade haft den färdig. Brodern tittade längtansfullt efter denna nya lilla skål med äkta lönnsirapsglass som nu bars in till mig. Men han bad inte om mer åt sig.

– Smaka nu ordentligt på den, sade fadern. Något sådant har ni inte i Europa.

Från detta besök har jag sedan bara ett annat minne. Jag sitter i framsätet till familjens bil. Det var en Pontiac stationsvagn. Chassiet med motorhuv och vindruta och stänkskärmar var som på en vanlig bil men ovanpå detta hade man byggt en kaross med ett ramverk av fernissad vit lönn och sidor av svart mahogny. Fast taket var av plåt för säkerhets skull. Det var bara i Amerika det fanns sådana bilar. De rymde fler passagerare än en vanlig bil och så kunde man ta med sig lika mycket bagage som i en liten lastbil. I den här stationsvagnen fanns plats för sju vuxna passagerare förutom föraren. Om det var barn och inte vuxna kunde den rymma fler.

– När vi skulle in till fjärde juli-festen då var vi tolv stycken! säger brodern.

Det är studenten som kör. Brodern sitter därbak. Systern är inte med. Brodern talar om James Fenimore Cooper och Stigfinnaren. Vi kör en svart asfaltväg uppför en backe genom en skog av höga lönnar. Stammarna är vita. Bladen brinner i gult, rött och brons. Det är sol och luften är nästan osannolikt klar. Jag vevar ner rutan och luften som blåser mot mig är inte kall utan frisk. Men det är ju här i denna skog av lönnar upstate i New York som jag upplever den amerikanska hösten. Jag ser löven på marken. Lövtäcket ligger som en orangefärgad matta upp mot den svarta asfalten. Jag ser de vita stammarna och jag ser hur bronsfärgade löv par om par singlar ner genom den klara luften med en ljus blå himmel bakom sig och känner friskheten i näsborrarna och doft av mossa.

Det kan inte ha varit höstfärger nere i staden New York vid Hudson när vi kom till Amerika för en vecka sedan. Inte därnere den första september. Det minnet måste vara fel. Det är här och nu när jag vevar ner rutan och studenten växlar i uppförsbacken och vägen svänger över krönet och skogen brer ut sig under oss jag första gången upplever hösten här i Amerika. Lönnarna är mycket höga. Jag vänder mig om till brodern och säger att Leif, Erik Rödes son, tog sådant lönnvirke med sig hem till Brattahlid när han för åttahundratrettioåtta år sedan av stormarna drivits hit till Vinland och upptäckt Amerika.

– Några stockar var så stora att de kunde användas att bygga hus med står det skrivet, sade jag. Det var ju ont om virke på Grönland. Det måste ha varit lönnar som dessa.

Men jag hade svårt med engelskan. Några av orden jag behövde fanns inte. Först måste jag tänka dem på svenska och därefter leta efter dem i engelskan. Jag tror inte brodern förstod mig. Han bara nickade och sade:

— Of course.

Jag kunde tänka mig dem komma fram genom skogen. Leif hade stora utstående glosögon och flätat gult skägg och gul mustasch och han höll munnen öppet ropande. Benlindor hade han och i högerhanden ett kort svärd av det slag som var på modet då. De andra kom trampande efter. Men de kom nog aldrig så långt söderut och in i landet. Jag kände heller inte brodern så bra att jag började berätta mer om dem för honom. Dessutom kunde jag inte göra det på det engelska språket.

Det krafsar i handflatan. Jag vänder blicken från lönnskogen vi kör genom. Vi har varit inne i staden. Vi har varit i en stor affär med leksaker och spel och modeller och akvariefiskar och andra djur. Jag har köpt en sköldpadda, en turtle. Den kostade 25 cent. Den har en ros på ryggskölden. Inte någon riktig ros utan en dekalkomani-ros. En sådan som flickor brukar använda i sina böcker eller på sina brevpapper. Man tar papperslappen med rosen och lägger den i vatten och sedan sätter man den på boksidan eller brevpapperet eller vad det kan vara med bilden nedåt och så drar man försiktigt bort papperet. Jag kan ordet på svenska fast det inte är många som använder det. Här i Amerika säger man bara decal. Egentligen tycker jag inte om att den lilla sköldpaddan fått en sådan ros på skölden. Så gör man inte med djur. Man skall inte leka och skämta med

naturen. Och en ros passar i varje fall inte. Men jag tog den sköldpadda som hade den minst störande dekorationen och när jag kommer hem kan jag tvätta bort dekalkomanien. Den är lite ovärdig. Sköldpaddan vilar i min handflata. Den har stuckit ut huvudet och ser sig om med hastiga ryck. Också benen är ute. Det var de som krafsade. När jag kupar handen om denna lilla turtle för att inte förlora den då drar den omedelbart in huvud och ben igen.

– Den är lättbyggd, säger brodern. Jag har en likadan.

Han talar om modellflygplanet. Han var med att välja när jag köpte byggsatsen. Det var en tävlingsmodell egentligen. Den hade konstruerats på grundval av erfarenheter från många tävlingar stod det på kartongen. Mest var den avsedd för glidflykt. Gummimotor naturligtvis för att komma upp ordentligt men med propeller som vek ihop sig såfort gummit spände av och dessutom då gick på frihjul så den inte skulle ge luftmotstånd utan planet kunna ha lång glidflykt. Modellen var mycket lätt, den vägde bara lite över 4 uns, 130 gram eller så, trots att den hade en spännvidd på 41 tum. Men den var rätt dyr faktiskt. Kostade $1.50. Han hade paketet där i baksätet.

– Vi kan tävla hemma sedan i morgon, sade han. Om vi bygger den i kväll då kan vi ta båda planen till fältet i morgon bittida och flyga dem innan vi går till kyrkan. Då är det ingen som spelar där.

Men jag skulle inte bygga den förrän jag var tillbaka i New York City. Det var ju svårt att ta med den på tåget när den var byggd. Den var ju ömtålig då. Rätt som det

var skulle någon sticka en käpp genom papperet och då var allt förstört. Dessutom ville jag inte ha honom med när jag byggde. Den här modellen krävde en del. Att ånga och böja balsa var inte så svårt men jag ville vara ensam när jag spände på papperet. Jag fick flyga den i någon park. Kanske kunde jag flyga den i parken där utanför huset vid Riverside Drive.

Det kommer inte många bilar här mot oss på denna väg. Det är en parkväg egentligen. Den är rak nu och för uppåt. Studenten växlar ner igen. Motorn är inte i något vidare skick. Folke skulle kunnat få ordning på den. Jag tänker mig att jag byggt modellen. Nu snurrar jag upp motorn med pekfingret mot propellern. Jag håller modellen i handen. Nu släpper jag propellern samtidigt som jag kastar fram planet. Det stiger mot den blå himlen. Jag ser det stiga upp över träden. Det svävar högt däruppe. Det kommer ner och sveper över trädtopparna och lyfter igen och sedan kommer det i en lång, lång glidflykt ner mot skogen och jag ser det landa fint och stilla därframme på den svarta asfalten och så bär det uppåt så mycket att studenten får gå ner på ettan. Han dubbeltrampar och motorn rusar till ett ögonblick innan den hostar vidare.

– Vi skall köpa ny bil till vintern, säger brodern.

När tåget kommer in till Grand Central Station på tisdag eftermiddag tror jag att någon skall möta mig. Man har telegraferat att jag kommer och med vilket tåg jag kommer. Jag har gjort mig i ordning för länge sedan. Tagit på mig min keps och rest mig så fort vi körde in i tunneln och står nu med farfars läderväska i handen längst fram vid dörren. Jag är den främste. De

andra passagerarna står i en kö bakom mig. Vi kommer in så att det blir den vänstra dörren som för ut till perrongen. När tåget nu saktar farten ser jag ut genom dörrfönstret. Det står några stadsbud där med sina kärror. De har röda mössor. När tåget stannar då öppnar en äldre man bakom mig dörren. Han sträcker fram handen förbi mig och vill inte låta mig öppna. Men jag är den förste av tåget i alla fall. Jag ser längs perrongen. Den fylls snabbt av passagerare. Jag ser ingen jag känner igen. Jag börjar gå mot utgången. När jag gått två vagnar fram förstår jag att det inte är någon som kommit för att möta mig.

Det är viktigt att inte låta någon upptäcka detta. Det får inte synas på mig. Därför får jag inte börja gå saktare. Inte heller får jag börja springa eller se mig om. Jag måste gå i samma takt som förut och bara se rakt fram. Det skall vara som om jag går i tankar en väg jag brukar gå. Faran är ju att någon kommer fram och talar med mig annars. Frågar mig vem jag är och vart jag skall. Här på denna stora station finns det ett speciellt kontor med olika tjänstemän som är ute på perrongerna och letar efter barn och unga kvinnor att ta hand om. De skall speciellt rädda unga flickor som kommer till New York City för första gången i livet och inte vet vart de skall ta vägen. Men de tar också rätt på barn som kommit vilse. De bör inte få syn på mig. Jag vill inte att de skall lägga märke till mig och gripa mig. Jag går med min lilla läderväska perrongen fram. Den är lätt och jag får inte gå som om den vore tung.

Det är mycket folk nu. Det är en flod av folk. De har resväskor och bär kappor över armarna. De har para-

plyer och grå hattar. Männen som vandrar förbi har grå kostym, vit skjorta och slips och de stirrar ut i rymden med tom blick. De har bråttom. Jag stirrar med samma tomma blick. Inte fästa blicken på någon och någonting, bara iaktta ur ögonvrån och inte dröja med stegen. En kortvuxen medelålders kvinna i gul klänning och stor svart hatt släpar en brun resväska i ena handen och en tjutande unge i den andra. Ungen är fyra år eller så. En pojke. Han stretar och hänger och hon drar iväg med honom. Han hasar med hälarna mot perrongen och vrålar. Många bland männen har sin tidning fastklämd mot sidan under väskarmen uppe under armhålan. Det är nästan trångt så många är vi som går rakt fram. Det trampar runt mig. Vi går alla i takt fram mot utgången och hallen.

Detta är Grand Central Terminal. Plötsligt ser jag den framför mig ovanför de grå hattarna som mal fram mot utgången. Först ser jag den utifrån som på ett foto med den stora klockan och alla skulpturerna uppe mot taket och sedan ser jag den högt uppifrån som på en karta. Här är Manhattan och där syns Grand Central Terminal mellan fyrtioandra och fyrtiofemte gatan. Park Avenue delar sig runt den väldiga stationen. Den byggdes 1913. Hit anländer och avgår 600 tåg om dygnet. Var dag lossas här 3 000 boggievagnar passagerare. Bangården är underjordisk. Den sträcker sig tjugofem kvarter uptown. Det finns två våningar perronger här. Tåg kommer och går hela tiden. Det är som ett långdraget muller tvärs genom ljudet av trampande fötter. Jag tycker jag känner tågen under skosulorna. Nu är vi nästan ute i hallen och det gäller att bestämma sig utan

att någon lägger märke till mig. Om jag tvekar blir jag synlig.

Det går bus och subway härnerifrån upp till där vi bor vid etthundrasextonde gatan och Riverside Drive. Jag har pengar kvar att ta femte-avenybussen om jag vill. Den kostar en dime, tio cent. Subwayen kostar bara en nickel, ett femcentstycke.

Det finns biograf här och frisör och olika affärer och tidningsförsäljare i ett stort stånd med alla sorts tidningar framme. Omslagen är mycket färggranna och jag gör som alla andra och vänder huvudet mot tidskriftståndet och kastar en blick på omslagen med flickor och bilar och flygplan och mer flickor, sådana som bara har baddräkt eller kanske inte ens det som jag sneglar på under det jag går vidare med min väska utan att ändra takten.

Hallen är väldig runt mig. Det stora rummet är en hel rymd fylld av ett högt stimmande surr av hundratals människor och i den dammiga luften slår solen in balkar av ljus genom fönstren högt däruppe. Inte ett ögonblicks tvekan nu och ögonen helt utan uttryck. Jag låter dem vara så uttryckslösa att jag känner att det stramar i kinderna och sticker i läpparna. Jag skulle kunna ta bussen. Jag har åkt den linjen en gång förr. Fast inte härifrån. Hit kom jag med taxi för de tycker bäst om att åka taxi men det har jag nog inte råd med.

Det är tvåvåningsbussar. Sitter man däruppe har man utsikt. Då sitter man i det fria. Om vädret är bra är det skönt. På träbänkarna däruppe sitter sådana som vill röka och så alla som vill se staden. Det finns inga ståplatser på de bussarna. Det är därför de är dubbelt

så dyra som annat. Vi tog den bussen när vi skulle upp från Rockefeller Center den dag vi var ute och såg på staden. Jag sprang uppför trappan för att hinna före men jag lyckades ändå inte få någon plats på de första bänkarna. Där satt redan fyra tanter. Två tanter på ena sidan och två tanter på andra. De hade varit och shoppat och hade olika sorts påsar med sig. Två av dem var barhuvade och en hade en liten svart hatt men den längst till höger som satt alldeles framför mig hade en hatt som såg ut som en stor blå fågel med utfällda vingar. Jag undrade vad man sade till henne om man fick henne framför sig när man gick på bio. Bänkarna var gula. Mot mittgången fanns ett ordentligt blåsvart järnhandtag ytterst uppe på varje bänk. Om bussen krängde skulle man kunna ta tag i dem. Men man fick inte stå i gången under färd.

Vi körde då uppför femte avenyen förbi Central Park och upp till etthundrationde gatan där vi tog oss över till Riverside Drive och så följde vi den ända hem. På långt håll såg jag var vi bodde. De höga svarta järnstaketen framför husen i kvarteret innan. Soptunnorna som stod kvar otömda. Etthundrasextonde gatan som gick i en backe upp till höger.

Men jag vet inte var jag skall gå på femteavenybussen. Jag måste fråga och det vill jag inte. Man kommer att höra att jag är utlänning och man kommer att säga att jag är

– A lost child.

Om det nu heter det. Det kanske heter:

– This boy has got lost.

Men jag är inte lost. Jag vet var jag är och hur jag

kan komma härifrån och jag behöver inte alls någon hjälp. Jag kunde ta subwayen också. Det går en shuttle härifrån till Times Square där jag kan byta till banan som går uptown på västra sidan Manhattan. Men jag vet inte riktigt hur jag skall göra. Det vill säga jag vet hur jag skall komma till tunnelbanan. Men sedan måste jag se på kartorna. Och om jag skulle stå där och se så skulle det nog komma någon och fråga vart jag skulle.

Jag går snabbt och lugnt framåt och följer strömmen. Den drar mig med ut på fyrtioandra gatan förstår jag. Inte med en min har jag förrått att jag går här med min väska och planerar hur jag skall komma hem. Jag tänker mig Manhattan framför mig. Här kommer jag nu att komma ut på fyrtioandra gatan nere vid Vanderbilt Avenue. Därovanför mig går Park Avenue kring stationsbyggnaden och så vidare norrut. I och för sig skulle jag kunna ta mig norrut på Park Avenue också och så småningom gå västerut till dess jag kom till Central Park och så följa parken och ta av längs etthundrationde gatan till Riverside Drive. Men nu går jag redan här på fyrtioandra gatan och ljusen slog om och jag följde strömmen och jag har redan korsat Vanderbilt Avenue. Därför fortsätter jag vidare västerut på fyrtioandra gatan. Jag skall korsa Madison Avenue och Fifth Avenue där jag borde kunna ta en buss förstås men det kommer jag ju inte att göra och sedan är det bara Sixth Avenue innan jag kommer ut på Broadway som jag då följer snett upp mot Times Square.

Jag går på fyrtioandra gatan. Jag har alltså först fyra kvarter västerut och sedan med Broadway sjuttiofyra kvarter norrut. Fast Broadway går ju inte alldeles rakt

så man kan säga att det blir ungefär sjuttiosju block att gå längs Broadway och vid etthundrasextonde gatan skall jag ta av västerut och det blir då två kvarter ner till Riverside Drive. Fast man kan också säga att det är ett kvarter ty det finns ingen tvärgata på södra sidan etthundrasextonde gatan mellan Broadway och Riverside Drive och sedan tar jag norrut igen och har då ett halvt block kvar och så är jag hemma. Det blir alltså åttiotre och ett halvt block. Det är ungefär som att gå från Skansen till Olovslund i Stockholm och det har jag ju gjort. Om jag går i vanlig takt bör jag alltså vara hemma ganska lagom till middag

Den eftermiddagen vandrar jag upp längs Broadway med min väska. Det är mest väskan jag ser. Den hör inte riktigt ihop med en stadspromenad. På den syns det att jag är från landet. Det gäller därför att gå så att jag inte blir uppmärksammad. Jag smälter in i strömmen av fotgängare. Vi stannar vid rött ljus. Bilarna rusar förbi. Ljuset slår om och vi börjar gå igen.

Här och där ett skyltfönster jag skulle vilja stanna vid. Men jag stannar inte. Jag stannar inte ens vid nittiosjunde gatan där hela skyltfönstret är fyllt med små hundvalpar. Dock märker jag att mina steg blir mer dröjande. Man går om mig. Jag har vridit på huvudet och ser in i skyltfönstret. Valparna klättrar på varandra. Genom glaset hör jag dem bjäbba. De skäller inte. De är alltför unga. Det är inte rätt att ta en kull så tidigt. De borde inte finnas där på sågspånet i skyltfönstret. Så bör man inte göra med djur. De är nog inte rasrena men de kan vara engelsk harhund, beagle. De är vita och bruna med hängande öron. De tumlar om

varandra. En av dem reser sig upp och håller framtassarna mot rutan och ser mig rakt in i ögonen just som jag går förbi. De stora hundögonen känns i hela kroppen. Men jag stannar inte i alla fall. Jag bara går rakt på och försöker hålla samma takt. Jag stannar heller inte vid biograferna fast jag skulle vilja se på filmbilderna. Men högt uppe på Broadway vid etthundrationde gatan ser jag biografen NEMO på andra sidan gatan. Det är den biograf som ligger närmast. Det har jag sett i tidningen. Nu vet jag var den finns. Den kommer jag att gå till senare, tänker jag.

När jag svänger av från Broadway ner på etthundrasextonde gatan går solen ner över New Jersey där långt borta framför mig. Solskivan hänger stor och röd över trädtopparna ett ögonblick och sedan sjunker den snabbt undan bakom rökslöjorna samtidigt som parkens träd börjar resa sig nere i fonden och skymmer mer och mer av den röda kvällshimlen ju längre jag går ner västerut utför norra sidan av etthundrasextonde gatan.

Jag rundar hörnet och kommer ut på Riverside Drive och fortsätter uppåt. Jag kommer fram till 449 Riverside Drive just som portvakten öppnar dörren. Det är Gunnar och Alva som är på väg ut. De har aftondräkt. Taxin väntar redan på dem.

– Men Jejje! säger Alva. Är du inte hemma. Var har du varit?

– Jag har gått hem från stationen, säger jag.

– Men darling, du hade ju lovat att hämta honom, säger hon till Gunnar.

Först tror jag att han tänker svara henne att han glömt av det. Det är som om han tvekade ett ögonblick

men så säger han i stället:

– Jag fick ett konstigt telegram om att Jan kommer med Turtle and Airplane till Grand Central tre och tjugo och tåg heter ju så där konstigt nu för tiden och så ringde man järnvägen från officet och frågade om Turtle and Airplane var försenat men då sade man på järnvägen att det inte fanns något sådant tåg så jag utgick från att telegrammet var ett skämt.

Han talar inte; han rabblar lite entonigt. Han låter som en pojke som ertappats i ett bus. Som om han spelat hartsfiol och blivit upptäckt och nu urskuldar sig. Hela tiden ser han på mig med sina vattenblå ögon. Jag vet att han ljuger. Men han kallar det inte att ljuga när han talar så. Han skulle kunna säga att han narrades lite eller att det var på skämt eller att han retades. Men jag låtsas inte om att jag förstår det. Jag säger alls ingenting.

– Men darling, säger Alva och skrattar med ett klart flöjtliknande flickskratt, du får inte vara så där glömsk.

Hon viftar lite avvärjande med högerhanden när hon säger det. Hon har blanka svarta handskar av tunt läder. Men hennes ögon är alldeles stela. Pupillerna hopkrympta. Hon är rädd.

– Jan reder sig, säger Gunnar.

Jag ler. Det gör jag alltid numera då det är så här. Jag ser förbi dem, ser tvärs genom dem och bara ler. Gunnar tar upp plånboken och plockar fram två dollarsedlar. Han håller fram dem i handen ett ögonblick så jag skall se dem. Sedan stoppar han tillbaka den ena sedeln i plånboken igen och ger mig den andra.

– Här får du som plåster på skavsåren, säger han.

– Darling, du är omöjlig, säger Alva och skrattar sitt höga skratt igen men hennes pupiller är fortfarande lika stela.

– Spring upp med dig nu, säger Gunnar till mig.

– Hurry up darling, säger han till Alva.

De vänder sig om mot bilen och taxichauffören lutar sig tvärs över förarsätet och sticker ut handen och öppnar bildörren. Jag börjar gå in genom den stora glasdörren som den store svarte portvakten i sitt röda livré fortfarande håller öppen. Jag ser dem i glaset. De speglas där men med marmorgolvet och hissens gallerverk av mässing bakom sig och genom sig när de kliver upp i taxin, bildörren slår igen om dem och de åker iväg. Jag har sett att de skall gå på stor middag. Alva hade sådan där lång klänning som var metallblankt silverfärgad under den svarta kappan och Gunnar hade sin doktorshatt.

På väg upp i hissen tänker jag på att detta tillhör det jag inte skulle kunna berätta för någon. Gunnar tycker att det är roligt att göra så här. Det är som när man var litet barn och rädd att drunkna. Gunnar tog mig på axlarna och simmade ut. Det var i skärgården. Det var en kall sommardag år 1934 med jämngrå himmel och hård vind. Klipporna var alldeles hala och jag slant när han jagade mig och jag skrek när jag föll och han fick tag i mig och när Alva då sade att han skulle ta det försiktigt svarade han att jag skrek för att det var så roligt. Och han hade fångat in mig och satte mig nu på sina axlar och gick rakt ut på djupet med mig och började simma och jag sprattlade och tjöt och han höll mig fast och det gick vita gäss på vågorna så blåste det

och när vi var så långt, långt ute att jag nästan inte såg de gråblanka klipphällarna under den grå himlen längre då dök han så vattnet slöt sig över huvudet på mig och hela tiden höll han mig fast och när jag kom upp till ytan igen skrek jag inte längre, jag bara hickade. Sedan dess har jag aldrig gråtit när han sett det. Jag vill inte ge honom den glädjen. Plötsligt ser jag i hissens spegel det stora kalla havet och hur vågorna fräser fram mot mig med vita gäss och hör Gunnar skratta när han drar mig ner i djupet. Sådana skämt är det enda utanför de vetenskapliga framgångarna som han tycker är roligt. Det kan ingen förstå. Det finns ingen utomstående som förstår hur vår familj är. Jag skulle inte ens kunna berätta detta för farmor. Hon skulle inte vilja lyssna. Hon skulle bara börja prata helt ivrigt om att jag inte skall bry mig om det och att Alva och Gunnar bara är sådana och inte menar något med det. Men jag vet att Gunnar verkligen menar något med det. Det vet farmor också fast hon inte låtsas om det. Det vet jag att hon vet. Jag har hört henne tala om Gunnar och Alva och det med min mormor.

– Lova måste förstå hur det känns, har hon sagt och gråtit.

Alla i släkten vet hur det är. Men man får inte tala om det och inte låtsas om det utåt. Jag kan inte tala om detta med någon. Jag kan aldrig göra det.

Fast det är inte så konstigt egentligen. Man kan stå emot. Det farmor inte förstår är att det gäller att inte vara svag. De andra i släkten är svaga. De är rädda för honom. Också farmor är rädd. Mig kommer han inte åt.

– Släktet urartar, hade Gunnar sagt på annandag jul vid kaffet efter familjemiddagen med alla syskonen och de ingifta.

Han hade satt ner sin kaffekopp och pekat på mig.

– Far kunde böja hästskor med händerna men Jan kan inte ens spela fotboll.

Alva skrattade.

– Men darling då, sade hon.

Jag sade ingenting. Jag stod vid bokhyllan och bläddrade i den tjocka röda franska uppslagsboken som låg bredvid telefonen. Jag hade tittat på bilderna. På omslaget blåste en flicka på en maskrosboll så fröna spreds för vinden. När jag hörde vad Gunnar sade vände jag mig så alla skulle kunna se rakt in mitt ansikte och kunna märka att jag inte rörde en min. Gunnar tuggade på en pepparkaka och tittade på mig. Jag undrade om han tänkte fortsätta.

De andra teg. Sedan försökte Gunnars lillebror säga att det var svårt att se detta ännu; han ville försvara mig.

– Han går ju bara i fjärde klass.

– Ja, kära du, sade Gunnar då och såg på honom. Du menar så väl. Men din intelligens har alltid varit en hjärtats intelligens. Fast den som inte ens kan skaffa sig lekkamrater själv vid tio års ålder och den som inte vid tjugofem års ålder uträttat något intellektuellt arbete av bestående värde blir det aldrig något med. Eller hur?

Ingen svarade. Alla såg ner i kaffekopparna utom Alva som skrattade till lite.

Gunnar tog en pepparkaka till och sade:

– Han hade ju inte ens någon ordentlig ändtarms-

öppning när han föddes. Doktor Renk i Strängnäs fick ju vrida upp analöppningen med sin tumme. Det minns ni väl. Det är väl körtlarna det är fel på.

Gunnar höll i pepparkakan och tittade på mig när han sade det. Men jag såg förbi honom ut mot äppelträdet genom det lilla runda fönstret bredvid öppna spisen. Där hade man låtit mura in den avgjutning Gunnar fått från Trondheim. Den var från domkyrkan där. En djävul som släpade bort en naken kvinna. Det var en liten skulptur från medeltiden som arkitekten låtit gjuta av när domkyrkan restaurerades. Det var en hedersgåva. Det var bara mycket förtjänta forskare som fick den när de föreläst. Gunnar fick mig inte att förändra en min.

Det var tyst kring det runda bordet från Svenskt Tenn. Gunnar åt upp resten av pepparkakan. Hans bror sade inte något mer. En ingifting harklade sig. Jag kastade en uttryckslös blick över rummet. Jag visade ingen reaktion. Då lutade Gunnar sig tillbaka i länstolen. Han såg ut som om han sov efter maten. Men efter en kort stund öppnade han ögonen och plirade ut över släktingarna. Så tittade han rakt på sin bror och sade:

– Från alla samhällsklasser faller det ju från ett visst mindrevärdigt slagg. Eller hur?

Sedan hade han somnat på riktigt. Under det han låg bakåtlutad med huvudet vilande mot länstolens ryggstöd och snarkade med öppen mun satt släkten kvar vid kaffekopparna. Man tog försiktigt av kakorna och talade tyst med varandra för att inte väcka honom.

Jag lade ihop uppslagsboken och ställde in den bredvid telefonen. Därefter gick jag fram till bordet och tog en pepparkaka.

– Hej då, hade jag sagt. Jag skall ut ett tag.

Jag hade vänt mig om sedan och gått ut genom dörren utan att se mig om igen och vandrat nedför trappan och lämnat släkten däruppe.

Gunnar hade inte lyckats den gången i julas och han hade inte kommit åt mig den här gången heller. Jag hade klarat mig själv och inte behövt be någon om hjälp.

Hisspojken öppnar grindarna och jag är framme vid elfte våningen. Jag känner att jag är lite öm i fötterna men det skall jag aldrig säga till någon.

Kvällen kommer snabbt nu. När jag ätit står jag i det mörka livingroomet alldeles vid fönstret och ser ut över Hudsonfloden. Luften är klar. Högt däruppe över New Jersey ser jag positionsljusen från ett nattflyg på väg västerut.

– Det flyger mot Chicago, säger jag.

Därunder lyser lyktorna nere mot vattnet. Det är långt borta på andra sidan och reklamskylten är tänd.

THE TIME IS NOW 7:45

Det krafsar lätt mot handflatan. I handen håller jag sköldpaddan. Den har börjat vänja sig vid mig. Den har huvudet och benen ute och ser sig om med snabba knyckiga rörelser på huvudet. Jag känner med tummen över dess ryggsköld. När den blivit ännu lite lugnare skall jag skrubba bort dekalkomanirosen. Jag vänder och går korridoren fram in till mig.

Inne i mitt rum gör jag i ordning en liten låda åt min turtle. Lådan skall stå under sängen. Där skall den leva. Men nästa morgon är lådan tom. Den lilla sköldpaddan är borta. Jag letar efter den överallt. Den finns ingen-

stans. Först flera månader senare hittar Karna den när hon julstädar. Den hade tagit sig ut ur lådan under natten, krupit in under bokhyllan och upp på kanten bakom bokhyllan och gömt sig där och torkat in och dött. Det var på dekalkomanirosen jag visste att detta var min turtle och inte någon turtle som legat där från den tid då den andra pojken bodde här, han vars böcker låg uppe i skåpet.

Natten efter det Karna hittat den döda, hoptorkade sköldpaddan och visat den för mig och vi slängt den i soporna och soporna burits ut vaknar jag och hör sopbilarna långt därnere när de tömmer tunnorna. Plötsligt blir jag då mycket rädd och ropar till så högt att någon kunde hört det:

– Men tänk om den inte var död! Tänk om den bara sov vintersömn.

# XII

På onsdag eftermiddag köpte jag tidskrifter och en sorts tjock chokladkaka med seg fyllning uppe hos tysken. Han hade en liten affär med tidningar och tidskrifter alldeles om hörnet uppe på Broadway. Det var ingen riktig affär egentligen utan snarast ett hål i väggen, ett krypin. Han hade gotter också – candy – i en låda med glaslock. Det var den sista gång jag gick dit.

Egentligen hade jag tänkt gå till drugstoren därbredvid. Jag hade tänkt sätta mig på en av de höga stolarna vid disken och beställa en strawberry ice-cream soda. Det hade regnat på natten men nu var de stora molnen borta. Högt uppe drog fjädermoln snabbt över himlen mot öster. Men det blåste redan och den gröna markisen över delicatessenaffären smattrade och jag såg det höga glaset med strawberry ice-cream soda framför mig där jag gick. Men när jag hade kommit upp på Broadway och nått fram till drugstoren gick jag inte in. Jag såg in genom dörren och sedan fortsatte jag gatan fram med vinden i ryggen. Därinne stod två pojkar i femtonårsåldern. De hängde över disken med vänsterfötterna stödda mot mässingsskenan som om de stått i en riktig bar och de drack Coca Cola ur sugrör. Det var inte halmstrån utan sugrör av något slags paraffinerat pap-

per. Det visste jag ty jag hade varit därinne i drugstoren förut en gång med Karna och då hade vi tagit ice-cream soda och fått sådana sugrör. En av pojkarna tittade upp just som jag kom till dörren. Han såg rakt på mig. Han var fräknig minns jag. Jag hörde redan mig själv beställa ice-cream soda och förstod hur pojkarna skulle titta på varandra och nicka när de fick höra min brytning. Därför gick jag inte in i drugstoren trots att jag gått och tänkt på denna strawberry ice-cream soda i blåsten hela vägen upp från Riverside Drive och trots att jag i dag hade råd till den.

Jag hade fått min första ice-cream soda ombord på Kungsholm under resan över och sedan hade jag beställt ice-cream soda var gång jag kunnat. Det var det godaste jag smakat. Det fanns en speciell smakblandning som kändes i hela munnen när man sög upp den genom sugröret. Det skar sig mellan det salta sodavattnet och den söta glassen. Sedan tog man det sista tjocka med den långa skeden. Men jag tänkte mig att pojkarna stod bredvid mig och hånlog och då visste jag att denna ice-cream soda inte skulle smaka något. De skulle kommentera mig. Jag skulle bara titta rakt fram och skynda mig bli färdig med den för att kunna gå. Därför gick jag inte ens in.

Jag fortsatte ett block downtown och vinden snodde runt mig och sedan när jag korsat etthundrafjortonde gatan knäppte jag plötsligt till med fingrarna, fnös och slog ihop händerna och låtsades som om det var något viktigt jag glömt. På så sätt kunde jag vända om och gå tillbaka utan att någon skulle undra. När jag sedan passerade drugstoren kastade jag inte ens en blick ditin

utan tittade rakt fram och rynkade pannan lite som om jag gick i tankar och funderade på något. Jag kunde ju inte gå in nu även om pojkarna var borta. Mannen bakom disken hade nog kunnat se mig när jag tvekade förra gången och han skulle därför kanske flina igenkännande mot mig nu. I stället gick jag in till tysken alldeles vid hörnet. Jag kallade honom "tysken" för han talade inte riktig engelska. Orden var nog för det mesta de rätta även om de var onödigt fina men han uttalade dem fel. Alla kunde därför höra att han var immigrant och att han kommit nyss, menade jag. Han kunde inte klara W och han kunde inte säga TH och så kunde han inte hålla rösten jämn och tydlig heller. Den åkte upp och sjönk ned och orden kom olika fort som i Europa. Så såg han tysk ut också. Han var medelålders och tjock och skallig och hade små guldbågade glasögon och mörk kostym med tvärrandig slips och slipshållare av något som kanske var guld.

När jag kom in höll han på att räkna dagskassan. Han delade upp mynten i små påsar. Men han var inte ensam bakom disken. Där stod en kvinna också. Hon var medelålders hon med och tjock. Hon hade gråsprängt svart hår i knut och en svart klänning av något blankt tyg och den höga halslinningen hölls ihop med en stor brosch i silver med en röd sten mitt i. Hon var nog tyskens hustru. Tysken som höll på att räkna kassan såg upp när jag kom. Jag hälsade på dem och så stod jag en stund vid tidskriftsstället och valde. Det fanns många intressanta tidskrifter om teknik och sådant. Det fanns naturligtvis också tidskrifter om film men de var inte intressanta. Och de med bilder av

flickor som knappt hade baddräkt ens kunde jag ju inte köpa utan att de skulle titta på mig och säga något. Men jag sneglade på flickbilderna när jag hade ryggen mot tysken och hans hustru. Jag köpte Popular Science och så köpte jag Astounding. Därefter valde jag noga bland gotterna. Tillslut tog jag en Milky Way. Jag gav hustrun dollarsedeln och fick växel tillbaka. När jag nu betalat, tackade jag och skulle gå men då slog hon ihop händerna och sade till sin man:

– Vilken hövlig och väluppfostrad europeisk pojke!

Då förstod jag att jag hade bockat. Tysken slutade räkna pengar, han sköt upp glasögonen i pannan och såg på mig.

– Det är så mycket trevligare med europeiska pojkar än med amerikanska, sade hon.

– Ja, sade tysken. Han har varit här förut, han bockar alltid.

– Man är så ohövlig här i Amerika, sade hon.

Tysken såg på mig. Det var ingen annan inne i den lilla affären. Han lutade sig fram och talade sedan tyst med mig:

– Det är trevligt för oss att du bockar när du kommer in. Det lärde vi oss att pojkar skall göra när de talar till de äldre. Men det gör ingen annan. Här i Amerika är man alltid ohövlig, särskilt mot de äldre och mot immigranter. Men just därför bör du också låta bli att bocka. Om du fortsätter att vara hövlig blir du aldrig amerikan och då får du det svårt häröver. Vi vet att du egentligen vill bocka och det räcker. För om du bockar här i Amerika då blir du mycket påfallande. Man ser att du är främmande. Därför blir du också dåligt behand-

lad. Då råkar du illa ut. Du har just kommit från Europa och du är barn ännu och kan ändra dig.

– Man lurar dig på priset om man ser att du är immigrant och hör man att du inte talar deras språk riktigt då får du inte ens rätt växel tillbaka och när du protesterar skrattar de och knuffar bort dig, sköt hustrun in.

– Det är svårt för en vuxen människa att ändra sig, sade tysken.

Han talade fort nu och hade börjat vifta med händerna. Han hade en bred vigselring av guld på höger ringfinger. I Sverige och Amerika bär männen sin vigselring på vänster hands ringfinger. Om han inte ville att folk här skulle lägga märke till honom borde han flytta ringen från ena handen till den andra och sedan sluta vifta med händerna när han talade.

– Människan är inte ett djur som byter färg med årstiden. Vi som redan var över femtio när vi kom hit och som nu har varit här i tre år har fått lära oss att vi inte kan lyckas med att låtsas vara något annat än vi är. Det är försent att lära sig bli annorlunda. Men du bör akta dig. Det finns ingen förlåtelse här. Människorna här är som vargar; de skrattar inte, de bara visar tänderna.

– Det är nog rätt, sade hustrun, här i Amerika lever man som varg bland vargar. Det enda sättet att överleva är att tjuta med i kören.

– Att forget är inte så svårt som att verlern, sade tysken och skrattade lite som åt ett skämt.

Jag stod fortfarande kvar med växelpengarna i handen. Hustrun såg på tidskrifterna jag höll under armen.

Sedan böjde hon sig ned och från en hög bakom disken drog hon fram en tidskrift med rivet omslag.

– Tag den här också om du tycker om sådant, sade hon och log.

– Den skulle bara sändas tillbaka annars, sade hon till sin man.

Hon höll fram tidskriften med det trasiga omslaget till mig och tysken nickade vänligt och när jag tog tidskriften ur hennes hand då visade han med händerna att jag fått den som gåva. Han höll fram båda sina händer och vände handflatorna uppåt. Det var det förra numret av Astounding, septembernumret, jag fått såg jag.

Han sade sedan:

– Ursäkta oss att vi talat så här. Så talar man ju inte till barn i Amerika. Man talar inte med dem om livet. Man lär dem ingenting. Här låter man barn vara ovetande och göra som de vill och bli alldeles vildvuxna men när de sedan blir vuxna då får de plötsligt ingenting göra och ingenting tänka som inte alla andra gör och tänker. I Europa uppfostrade vi barn ordentligt så de skulle kunna bli riktiga vuxna människor med eget samvete.

Det var mycket obehagligt att stå här inne i den lilla mörka affären och bli talad till. Det var som i Ålstensskolan. De var alldeles blanka i ögonen när de talade. Pupillerna som såg mot mig var stora och svarta. Det kröp i ryggen och jag hade velat fly, velat slita mig lös från deras blickar och störta ut och springa bort. Men jag stod kvar med tidskrifterna under armen och växelpengarna i handen och såg på dem och visste inte hur

jag skulle kunna komma därifrån. De var båda nu mycket upprörda. De talade i mun på varandra och hustrun avbröt sin man och sade:

– Men vi menar väl. Du är från Europa och vi vet hur farligt det är att göra fel och uppträda som man gör i Europa här i Amerika. Vi var ju inte vana vid livet här. Hemma hade vi det helt annorlunda. Där hade vi en stor affär, ett riktigt varuhus som Macy's ungefär, vid Leipziger Strasse och vi hade villa i Charlottenburg. Men allt det är försvunnet nu. Sådan är världen! Nu får vi vara glada att ha kommit över till Amerika och ha fått tak över huvudet här. Det har gått värre för andra. Men om du skall klara dig här i Amerika måste du inte bara tala som en amerikan, du måste lära dig bli kall och ohövlig som en amerikan också. Det vet vi nu.

Men de såg inte ut som sådana som haft en affär stor som Macy's väldiga varuhus nere vid trettiofjärde gatan. Det varuhuset har jag sett. Det är mycket större än vad NK är i Stockholm. Macy's är världens största varuhus. Ett sådant kunde de inte haft. Inte ens ett som NK. De såg vanliga ut. De såg ut som han med tobaksaffären vid Alléparken och hans hustru som brukade gå i kofta också om sommaren. De överdrev. De gjorde sig till. Och om de hade försökt prata med folk häröver om sitt stora varuhus vid Leipziger Strasse så förstod jag att ingen brydde sig om att lyssna på dem i Amerika.

Hustrun hade slutat tala. De var båda tysta ett ögonblick. De såg på mig och det var som om de väntade att jag skulle säga något till dem. Jag skyndade mig då att säga adjö en gång till. Innan de hann börja tala igen och säga något mer bockade jag, öppnade dörren och

tog mig ut i ljuset på gatan. Aldrig skulle jag gå dit igen!

Nu när jag kom ut blåste det mer än det gjort när jag gick hit. Blåsten kom nu ner längs Broadway i plötsliga vindstötar. Folk var på väg upp mot subway-stationen. Framför mig gick en barhuvad kvinna. Hon var mörkhårig med kortklippt rakt hår och rätt liten. Hon var ung såg jag på ryggen. Hon kunde nog inte vara mer än tjugo. Plötsligt tog vinden tag i henne och blåste upp kjolen för henne. Alla tittade på henne. Hon höll ner kjolen därfram med båda händerna och då blåste den upp därbak så man såg att hon hade små blå underbyxor. Hon snodde runt och drog åt sig kjolen och höll den sedan i ett stadigt grepp. Hon hade pannlugg och stor mun med röda läppar och såg nästan arg ut när jag såg henne i ansiktet. Karlarna som tittat på henne höll fast hattarna med händerna. De lutade sig fram mot vinden. Regnrockarna deras fladdrade som stora grå skört bakom dem där de stretade fram efter henne. Det var riktig storm nu och det kom papper och skräp flygande ner mot mig längs trottoaren.

Markisen utanför delicatessenaffären hade slitits bort från sin järnställning i ena hörnet och slog med kraftiga smällar mot väggen. En tjock karl i vitt förkläde kom ut ur affären just som jag gick förbi. Han tog tag i repet till markisen. Han skulle försöka ta in den förstod jag. Han drog i det. Markisen svällde upp som en ballong, den smattrade loss bit för bit från sin ställning med små hårda smällar och mannen stod på tåspetsarna som en dansör när han hängde fast i repet. Sedan släppte vinden och då sjönk markisväven ihop igen och mannen drog till och sträckte vänsterhanden efter tyget. Men

han hann inte mer än börja dra i det förrän det gröna tyget slet sig, slog upp mot väggen igen och repet gled honom ur händerna. Det small nu som av ett kanonskott och så såg jag hur tyget revs sönder. Det började som en liten reva i kanten och så slets markisen itu. Repet hängde nu slakt och den tjocke mannen tog tag i det men det var redan för sent. En tidning virvlade förbi och karln som fortfarande höll i repstumpen såg dum ut, han steg åt sidan för att släppa fram folk på trottoaren och över honom fladdrade tygtrasorna lamt i vinden som plötsligt mojnat.

Det var alldeles stilla när jag kommit över till hundrasextonde gatans norra sida och började gå ned mot Riverside Drive. Men så vräkte vinden på igen. Den ställde sig som en vägg framför mig och det var en så tung vind att jag knappt kunde pressa mig fram tvärs igenom den. Därnere i parken böjde träden sig och bugade mot mig. Luften var tjock av gult damm. Det kom löv och kvistar virvlande mot ansiktet. Små kartonger, trasiga påsar och vad som såg ut som gamla kökssopor for längs husväggen och snodde runt kring benen. Jag fick ta spjärn med fötterna för att inte slitas med vinden uppåt Broadway till och det slamrade nu när den stora soptunnan nere i hörnet tumlade omkull och började rulla uppför gatan mot mig med vinden bakom sig. Locket dansade i luften och flög förbi och själva tunnan hoppade och dängde och for dundrande mot asfalten iväg upp mot Columbiauniversitetet. Den hamnar nog i Morningside-parken, tänkte jag. Jag såg ingen annan människa på gatan och det var inte mycket trafik längre på Riverside Drive.

När jag kom in i huset sade portvakten:

– På radion säger man att stormen kommit fel och inte nått Florida utan har slagit till uppe mot New England i stället med vindar på sextio miles i timmen. Det är en riktig hurricane!

Jag började läsa Astounding den eftermiddagen. Det var första gången jag såg orden science fiction i en tidskriftsrubrik. Fast det var det slags berättelser som Jules Verne och H. G. Wells skrev. Sådana där som Tidsmaskinen och Ingeniör Roburs luftfärd. Först hade jag lagt mig på golvet som jag brukade. Det var lättare att läsa om man låg på golvet. Jag kunde då ha mina böcker och tidskrifter utbredda kring mig också. De fanns därmed alla upp- och nedvända och uppslagna inom bekvämt armhåll. Och jag kunde alltså gå från den ena boken till den andra i läsandet precis som jag hade lust utan att riskera att de föll igen och jag tappade bort var jag var. Om jag satt i en stol och hade läsböckerna i en trave uppe på ett bord var det ju alltid lite svårt att hitta rätt med ens. Jag fick ofta bläddra och leta. Borden var aldrig stora nog att rymma alla de böcker som var på gång. Man kunde inte ha böckerna uppslagna. Men framför mig nu hade jag bara de tre tidskrifterna och två av de böcker jag hittat uppe i garderoben och tagit rätt på i förmiddags. Den ena var stor och 1152 tättryckta sidor tjock med gröna pärmar. Den var mycket sönderläst och hette ”A Century of Creepy Stories”. Den tycktes full av intressanta spökberättelser. Den andra var en illustrerad upplaga av ”Alice in Wonderland” där Alice inte var så gammaldags och barnslig på bilderna utan var ritad som en

riktigt snygg flicka med mörkt hår i pagefrisyr, lite sneda ögon och halvöppen mun. Hon hade svarta pumps med låg klack, vita strumpor och kort rutig kjol. När Alice föll ner genom brunnen borde kjolen ha flugit upp mer än det lilla den gjorde på bilden, men hon föll ju väldigt sakta förstås. Fast hon log lite när hon blundade och föll. Så jag undrade hur hon kunde se kartorna och allt det som hängde på väggarna runt henne i brunnen där hon föll. Hon borde fallit med öppna ögon. Egentligen tyckte jag inte om illustrerade böcker. Jag ville se själv allteftersom jag läste. Då blev det inte sådana här olikheter mellan orden och bilderna. Men den här Alice tittade jag på fast jag läst själva berättelsen många gånger förr. Sedan lade jag undan den uppslagen där Alice står och är lite blyg inne i hertiginnans kök och katten flinar. Det var en bild att fundera på. Sedan återgick jag till berättelsen i Astounding om robotarna som kommer till jorden och som förstår att den konstigt primitiva jordiska protoplasman är levande på sitt sätt och att de själva nog härstammar från sådant tellurianskt protoplasmaliv som nådde fram till ett begynnande medvetande och kunde forma verkligt liv när de gav upphov till de första tänkande maskinvarelserna en gång i en dunkel forntid.

Vinden visslade från fönstret. Det slöt inte tätt. De tunga bruna gardinerna liksom pöste upp av vinden bakom sig och rasslade med träringarna uppe mot stången och ryckte och slet. Sedan sjönk gardinerna samman igen och jag kunde känna draget längs golvet. Vinden tog åter i och ruskade och drog i fönstren. Då och då kom kylan upp utmed ryggen och över nacken.

Och fast jag hade stängt dörrarna om mig och var alldeles i fred hörde jag hur vinden skakade dörrarna när gardinerna pöste upp och sjönk samman.

Jag började frysa i golvdraget och tänkte flytta upp i sängen med tidskrifterna och böckerna. De fick plats bredvid radion. Det var en amerikansk radio som bara hade mellanvåg. Här i Amerika lyssnade ingen på annat än mellanvåg. Men det fanns många stationer i New York. Den här radion hade sex olika tryckknappar för olika stationer. Pojken som bott här förr hade ställt in dem.

Jag lade upp tidskrifterna på sängen och böckerna bredvid radion. Jag satte på strömmen och såg hur det började lysa bakom glasskivan där alla våglängderna stod. Jag tryckte ned knappen för WABC på 860 kilocykler. Det tog lite tid för radion att bli varm. Det var Xavier Cugat and his famous orchestra som spelade dinner dance music från The Sert Room på the Waldorf Astoria sade hallåmannen. Jag lät det stå på lite tyst för det kunde komma något roligt sedan och musiken störde inte i varje fall.

Innan jag började läsa vidare igen gick jag ut till Karna i köket och bad om ett mellanmål. Det skulle ju dröja ett par timmar till middag. Hon höll på att göra äppelpaj på riktigt amerikanskt sätt. Först sade hon att jag inte behövde något mellanmål. Sedan gav hon med sig. Hon gjorde då i ordning en liten bricka åt mig som jag kunde ta in till mig. Det var en rund mässingsbricka med två iskalla flaskor Coca Cola, ett par sugrör, en öppnare och en blå glasskål med salta crackers. Dessa crackers var små runda salta amerikanska kex och hette

Ritz. Alva och Gunnar åt dem till eftermiddagsdrinkarna. I living-roomet satt de då i varsin gul soffa framför den falska elden med glasbordet mellan sig och läste tidningar och smuttade på sina drinkar och på bordet hade de dels en skål med salta crackers och en med oliver och en med salta jordnötter och dels ett vitt porslinsfat som såg ut som ett jättestort vinlöv med olika små tilltugg som ostbitar och sådant. Gunnar hade dessutom en stor askkopp bredvid sig, han rökte två paket om dagen. Nu rökte han mest Camel. Han skakade också själv drinkarna av gin och vermouth och is i en shaker av glas och rostfritt stål. Han sade att han gjorde det själv för han ville ha dem torrare.

Jag bar in brickan till mig. Röjde plats för den bredvid radion. Jag höll musiken låg och satt med benen i kors på sängen, jag hade öppnat en Coca Colaflaska och sög i sugröret under det jag läste vidare i Astounding med det rivna omslaget om robotarnas känslor inför upptäckten av sitt skamliga ursprung. Hela tiden spelade Xavier Cugat och hans famous orchestra i radion därbredvid. Då och då sträckte jag ut handen, tog en cracker, släppte sugröret och stoppade det knastrande torra men lite fetsalta kexet i munnen och tuggade. Jag sög långsamt i sugröret sedan för att den goda Coca Colasmaken skulle räcka länge och när den första flaskan var slut och det bara sörplade lite ner mot botten när jag sög då öppnade jag nästa flaska och fortsatte på den.

Man kunde ju tänka sig detta med robotarna tvärs om. Det kunde ju vara så att mänsklighetens dunkla drift – just mänsklighetens dunkla drift skulle jag skri-

va om jag skrev den historien – alltså mänsklighetens dunkla drift att bygga alltmer komplicerade maskinerier kring sig egentligen var en egenskap som protoplasman utrustats med från början. Det var dess verkliga ändamål. Det kunde ju vara så att maskinerna var det ursprungliga i Universum. De var mer livsdugliga än protoplasmaodlingar. De behövde heller inte en speciell syreblandad atmosfär och ett speciellt lufttryck och en speciell temperatur och de var inte så kortlivat självförstörande som protoplasma. Här på Tellus hade maskineriet för några miljoner protoplasmaår sedan (som ju bara var som några maskindagar) därför inrättat ett litet experimentlaboratorium, en verkstad där intresserade maskiner provade en ny specialmetod för maskinbygge och maskinreproduktion.

De finaste små justeringar och putsningar utfördes lättast av protoplasmaapparatur. Oljor var därtill protoplasmatiska från början och om oljan blev kvick fick den bättre smörjförmåga. Det hade varit känt i flera maskinsekler. Frågan var dock om sådan apparatur kunde fininställas så att den kunde användas vid nykonstruktion av maskineri. Alltså iordningställdes en äggvitegröt som hälldes ned och löstes upp i ljummet och saltat $H_2O$ i grunda stenkärl och belystes med ultraviolett strålning till dess den började spritta och fick liv. Men i stället för att då med en gång enligt sedvänjan utnyttja den självpulserande massan till putsning och som smörjmedel sattes anlag in i gröten och protoplasman fick utveckla sig till cellbildning och sedan från encellighet till flercellighet och därefter helt planenligt och enligt det uppgjorda arvsanlagemönstret

från den ena arten till den andra till dess människoverktyget med ögon, hjärna och motsättbar tumme var färdigt och bara behövde några protoplasmatiska årtusendens fininställning för att komma igång och producera maskinerier. Så kunde det ju vara. Det var kanske egentligen vi som var maskinernas påhittade maskiner. När bilarna inte ville starta så var det kanske i en dunkel – dunkel ty tellurianska bilar med förbränningsmotor för fossil protoplasma var ju mycket primitiva och outvecklade maskiner – känsla av att det var förnedrande för en maskin att tjäna en protoplasmamänniska.

Jag hade lagt Astounding åt sidan och satt och funderade på detta och på radion berättade hallåmannen nu att hurrikanen slagit så hårt mot en stad vid Buzzards Bay i Massachusetts att en man höll på att drunkna mitt på torget. När vinden kom skulle han hämta en liten flicka som glömts kvar i en bil på torget. När han skulle rädda henne då kunde han gå fram ända till bilen nästan torrskodd men när han skulle tillbaka med henne hade stormfloden kommit in över staden och han fick vada i vatten och det steg upp till hakan och han nästan drunknade men grannar räddade dem båda genom att från borgmästarens office kasta ut en av brandskyddets räddningslinor till dem som han kunde hala sig in till rådhustrappan med och nu satt de alla på rådhusets tak och väntade på hjälp. Sedan var det Xavier Cugat igen.

Jag byggde om berättelsen om protoplasmaverktyget åt olika håll. Men det var svårt att få den att stämma. Det var stora hål i den. Jag försökte överbrygga dem genom att föra in mig själv i berättelsen. Det kunde ju

vara så att jag nu gick ut genom dörren och vinden blåst upp en så stor springa i verkligheten att jag plötsligt kom ut genom väggen till maskinernas värld och rätt in i laboratoriet och såg upp i mikroskopet som iakttog mänskligheten och nu själv tittade tillbaka på de tänkande maskinerna som konstruerat oss och jag blev alltså den första protoplasmavarelse som begrep det hela. Men den berättelsen gick heller inte. Den var full av hål den med. Sådant som inte kunde förklaras utan långa beskrivningar. Jag slutade berätta. Flaskorna var tomma också.

På radion sade hallåmannen att seismologiska instrument vid Fordham University i New York nu sedan klockan ett eftermiddagen registrerade allt starkare mikroseismiska skakningar. Sådana mikroseismiska skakningar uppkommer när stormfloderna hamrar mot kontinentens kustlinjer samtidigt som landmassan utsätts för plötsliga lufttrycksväxlingar, berättade en professor som hette Martin F. Bradford när hallåmannen frågade honom om orsaken. Det var hurrikanen över New England som ruskade New York, sade han. Därefter fortsatte Xavier Cugat och hans orkester.

Jag satt på sängen och försökte känna hur hela Manhattan egentligen skakade trots att vi bara befann oss i stormens utkant. Men jag hörde inget annat än själva vinden och kände inga underjordiska skakningar. Det var rumba som Xavier Cugat och hans orkester spelade hörde jag. Och jag var ensam i rummet så jag tog fram boken om Alice igen för det var en bild i den jag då och då fått upp framför mig och sett just som när jag fantiserade om maskinernas värld och den ville jag nu se

riktigt på. Det var den där hon satt i domstolen bredvid the dormouse och växte utan att kunna hjälpa det.

Den fanns mot slutet av boken och jag var lite torr i halsen redan när jag sträckte ut handen efter boken för jag visste vad jag skulle göra. Jag lade boken uppslagen bredvid mig och satt med benen i kors bredvid den och tittade. Alice satt på bänken. Redan hade den blivit mycket liten för henne. Hon såg ner på hasselmusen till vänster om sig. Hon höll benen uppdragna och tätt ihop och de runda knäna var bara ty de vita strumporna var korta och kjolen hade åkt långt upp på låren. På teckningen syntes också vad som måste vara byxlinningen i skuggan under vänster lår. Så tog jag bort hasselmusen. Jag ville att Alice skulle vara ensam på bilden. Sedan lät jag henne titta upp och se rätt på mig. Så började jag öppna hennes ben. Hon drog dem åt sig först. Kjolen åkte högre upp. Jag såg insidan på hennes högra lår. Men jag ville inte att den rutiga kjolen skulle åka för högt upp med en gång. Händerna hade hon hållit i knäet. Nu satte hon ned dem med handflatorna mot bänken och lutade sig lite bakåt under det hon tittade på mig och började sära på benen. Ett tag tänkte jag att hon skulle ha byxor på sig men sedan tänkte jag bort dem. Jag ville se henne naken under kjolen. Så lät jag henne titta ner igen under det hon öppnade benen mer och mer och särade på låren och den rutiga kjolen åkte nästan ända upp. Hjärtat dunkade våldsamt i kroppen på mig nu och Alice slöt ögonen och lutade huvudet så långt bakåt att halsen sträcktes och det raka, mörka håret hängde fritt. Hon fanns ovanför bilden nu, hon fanns framför mig, jag hörde henne andas. Hon hade

munnen öppen. Jag såg mina händer fatta om hennes knän. Jag kände den varma lena huden där på insidan av hennes lår under fingertopparna. Jag var alldeles torr i munnen och det dunkade i halsen och bakom ögonen. Då bröt jag allting. Det skulle snart bli middag och rätt som det var kunde någon komma in i rummet. Och jag tog bort Alice. Men fortfarande slog hjärtat så hårt att det gjorde ont i bröstet.

Jag lade ihop boken. På radio berättade hallåmannen att nu blåste vinden etthundratjugo miles i timmen över den meteorologiska stationen högst upp på Empire State Building. Men under det hallåmannen talade visste jag att jag ville se Alice på det här sättet en gång till och jag öppnade boken igen och bläddrade fram bilden där hon faller ner i brunnen och tittade på den. Jag tyckte bättre om den egentligen. Hon hade munnen öppen med ett bättre leende där. Så höll Alice armarna över huvudet också på den bilden. Jag blåste nu upp kjolen så Alice blev naken ända upp till naveln. Men den rutiga kjolen var kort så den blåste inte upp över hennes ansikte. Där log Alice fortfarande och hon höll ut armarna över huvudet och det korta mörka håret blåste i vinden. På den bilden skulle Alice vara naken. Jag ville se henne naken. Med fitta, tänkte jag. Men jag lät Alice fortsätta att blunda med ögonen och röra benen helt sakta som om hon dansade för mig som på film långsamt. Som om jag låtit Alice filmas i ultrarapid under det hon föll och filmen sedan projicerades för mig. Jag andades mycket tungt när jag satt i sängen med benen i kors och såg på Alice. Därefter lade jag snabbt igen boken och ställde undan den bakom radion.

Jag ville gömma den så ingen skulle få tag i den.

Men det behövde jag egentligen inte. Vem som helst kunde få ta boken och bläddra i den. Det gjorde inte något. Det syntes ju ingenting. Ingen förstod ju ändå hur jag tittat. Jag visste inte om andra kunde titta på det sättet och ändra bilderna de ser på allteftersom. Jag trodde det inte. De talade som om de inte såg bilder. De kunde inte lyfta bilder från papperet och göra dem riktiga. Och jag aktade mig för att berätta om bilderna och hur man gör för att se saker och hur man gör för att ändra på bilder. De skulle inte förstå.

Men detta var den första bok om Alice där hon var ritad så att jag ville ta bilderna och titta på henne och göra så här med henne. Och det var nästan aldrig i några böcker för barn som flickor var ritade så att man kunde se dem och titta på dem. Men här var Alice ritad på ett sådant sätt att hon liksom fanns under sin kläder i teckningen och kunde stiga fram ur bilden ut i rummet fast det var egentligen ingenting i bilderna som var tydligt annorlunda än i andra barnböcker. Hon var ju inte avklädd eller så. Det var kanske något drag över läpparna eller sättet hennes sneda ögon kisade eller sättet hon gick på i bilderna. Men hon stod på ett särskilt sätt i hertiginnans kök och hon lät sig falla genom brunnen på ett särskilt sätt och hon drog upp benen och höll ihop knäna på ett särskilt sätt på bilden där hon satt vid hasselmusen. Jag hade märkt det såfort jag bläddrade i boken. Det måste han ha vetat som ritade henne. Men jag trodde inte någon annan skulle se det.

Det var i förmiddags jag hade tagit fram böckerna.

Jag hade klivit upp på stolen och öppnat överskåpet till garderoben där pojken som bott här förut ställt undan sina böcker. Där fanns olika sagoböcker som "The Wizard of Oz" och flera volymer i samma serie. Där fanns detektivromaner av Freeman Wills Crofts, Agatha Christie, Ellery Queen och andra. Där fanns äventyrsberättelser av olika slag och den sönderlästa volymen med skräckberättelser – creepy stories – som jag tog fram och lade undan med en gång för att läsa redan samma dag. Där fanns skolböcker och mycket annat och där fanns denna illustrerade "Alice in Wonderland". Jag hade inte alls tänkt ta ned den. Jag hade ju läst berättelsen förut och kunde den men jag tog i alla fall i boken när jag skulle flytta undan den och öppnade då boken på måfå och fick upp bilden där Alice står i hertiginnans kök och då klack det till i mig, jag blev het i ansiktet och kände hjärtat slå och blev tvungen se mig om för att vara helt säker på att jag var ensam i rummet och att ingen tittade på mig trots att jag visste att det inte fanns någon där.

Jag stod stilla en helt kort stund och såg bilden. Hertiginnan och kokerskan var anskrämliga och köket fullt av rök och barnet skrek och katten nere i högra hörnet flinade men Alice både stod där i rummet och fanns någon annanstans. Röken och larmet bekom henne inte. Hon fanns framom röken. Alice hade kort rutig kjol och en enkel rak blus med korta ärmar och vit halslinning, hon stod med händerna bakom ryggen så höfterna blev antytt framförda och markerade, hon blickade ner mot golvet och jag kunde inte se hennes ögon men hon log lite, hennes mörka hår var tecknat med

annan lyster än de andras därbakom på bilden; hon stod ledigt men med en spänning under kläderna som om hon väntade på något. Kroppstyngden vilade på vänster ben. Hon böjde lätt på höger ben och foten var framåtskjuten och utåtriktad så jag kunde se vadmuskeln spännas. Jag kunde inte stå där på stolen och se. Jag slog snabbt ihop boken och lade den åt sidan. Jag sköt in den under volymen med skräckberättelser så ingen skulle få syn på den. Jag ville ha den för mig själv. Jag visste att jag skulle se bilderna av Alice på eftermiddagen men nu var det sol ute och sol i en bred strimma över golvet och jag skulle gå ut efter lunch. Jag ville ha ice-cream soda.

Nu talade radion om stormen igen. I Blue Hill-observatoriet utanför Boston hade instrumenten visat en vindstyrka på etthundraåttiosex miles i timmen innan de blåst sönder. Hallåmannen intervjuade chefen för observatoriet. Dr. C. F. Brooks sade att vinden nu kom i väldiga tunga stötar. Varje stöt drev upp vindhastigheten till hundratjugo miles i timmen. Dessa stötar räckte så länge som fem minuter åt gången. Man kunde från observatoriet höra när vindstötarna skulle sätta in. Först hördes ett avgrundsliknande dån som från jordens innanmäte. Sedan kom den stora vinden. Men tillslut hade vinden blivit sådan att alla instrument blåst sönder efter det att de sista gången registrerat etthundraåttiosex miles i timmen. Hallåmannen tackade och sade att vi nu skulle tillbaka till Xavier Cugat och hans berömda orkester som spelade rumbarytmer från dansgolvet i The Sert Room på The Waldorf Astoria.

Det hade varit svårt att höra vad observatoriechefen

sade. Alla telefonledningar och kraftledningar i New England hade blåst ned och han talade på en av flottans nödsändare. Därefter fortsatte musiken igen under det jag tänkte: Nu stryker jag ut Alice. Nu har jag inte sett henne. Bilderna får inte komma upp. Nu kan ingen se på mig vad jag tänkt. Då avbröt hallåmannen sändningen från Waldorf Astoria och sade att man fått meteorologen professor Kirby till studion och att han skulle förklara denna stormflod som drabbat staterna i nordöst. Professorn sade att stormfloden blivit speciellt svår just därför att sol och måne drog i tidvattnet och att månen stod som närmast jorden och att tidvattnet nu var en fot högre än vanligt. Till detta kom så den vattenmassa som hurrikanen pressade framför sig på sin väg upp över Atlanten och när denna vattenmassa närmade sig de grunda kustvattnen tvangs den att resa sig till en hel vattenvägg som sköljde in över land.

Just då hörde jag att Karna ropade på mig. Maten var klar. Jag stängde av radion och gick till köket för att äta middag. Jag skulle få äppelpaj med grädde efteråt.

— Det är förskräckligt vad det blåser i dag, sade hon.

Jag började tala med henne om vindarna över Atlanten och lufttrycket och månens inverkan på stormfloden men hon hade inte tid att höra på mig. Hon hade bråttom. Hon skulle till International House och dansa.

Jag låg och läste länge i Creepy stories den kvällen. Först läste jag om flickan som fick en död kusin som bästa vän och lekkamrat och hur den döda så småningom lurade flickan med i döden som hämnd för att flickans fader hade låtit den andra flickan brännas inne för att komma åt arvet efter sin bror. Jag måste byta

station på radion mitt i berättelsen för på WABC hade det blivit en fånig kärlekskomedi om en flicka som gick ut på olika dates och hade en odräglig lillebror och jag provade olika stationer för att få något att lyssna på under det jag läste. Det var mest konserter med stråkorkestrar som gnisslade och pianomusik och tenorer och berättelser om familjer som upplevde det ena eller det andra men var goda innerst inne men tillslut hittade jag en station som hade musik jag kunde ha på när jag läste. Den joddlande bromsmannen sjöng om hur han reste runt i landet och plockade äpplen i Tennessee och persikor i Georgia och flickor i Alabama.

– Då är det flickplockartid för mig, sjöng han och spelade Hawaiimusik på sin gitarr. Och så joddlade han en bit och sjöng vidare.

Sedan pratade man om honom. Han hette Jimmy Rodgers och var död. Så spelade man fler av hans låtar under det jag läste om Elspeth Clewer som begravdes 1572 men låg oroligt i sin grav och sände sin hatiska ande tillbaka till jorden där den tog sin boning i en ung kvinna i England för tio år sedan och han som älskade henne fick begrava henne i en blykista med en käpp genom hjärtat och avskurna hälsenor för att hon inte skulle bli gengångare en gång till. Under tiden berättade man på radion mer om Rodgers och han spelade på gitarr och joddlade och sjöng en stump om hur hans flicka väntade på honom på lördagskvällen för att plocka honom på veckolönen.

Då hade jag börjat läsa om han som låg odöd i ett gästgiverirum i flera hundra år och hur han reste sig under svepningen när professorn som kommit dit för att

sitta i lugn och ro och skriva om romarriket av nyfikenhet provade alla nycklar i låset för att komma in i det slutna rummet. Men den historien var obehaglig och nu såg jag också hur gardinerna böljade i vinden. Jag lade undan boken. I radion var det nyheter om hurrikanen igen. Men de här nyheterna var annorlunda. Hallåmannen knäppte på en gitarr under det han talade om hurrikanen och han berättade sedan att en man i New Hampshire hade sett Ocean-born Mary komma tillbaka till Concord i ett fyrspann. Det gjorde hon i oktober annars men nu hade hon kommit tidigt som förebud. Han hade sett henne ute på piren med vinden slitande i de vida grå spökkjolarna. Hon hade liksom vinkat avvärjande mot honom när han kom och han hade förstått att något skulle inträffa och sedan hade han sett en tjock grå dimma komma mot sig över havet men i tid hade han kommit ihåg varningen och insett att det inte var någon dimma utan en riktig vägg av vindpiskat vatten. Och han hade flytt och kommit undan hurrikanen men hade inte Ocean-born Mary varnat honom hade han svepts med och dränkts. Det berättade hallåmannen med en sorts torr röst på ett lite rullande rytmiskt sätt under det han knäppte på sin gitarr och sedan sade han att man inte borde vänta på några förebud för det var redan i dag Gud kallade på envar. Och mannen på piren var som du och jag inför syndens hav som skulle dränka envar i sin vredes dag och gestalten på piren var ingen annan än Jesus Kristus. Då förstod jag att han inte var någon hallåman utan att det hade blivit en predikan och jag stängde av.

Jag måste ha somnat med en gång för när jag vak-

nade på morgonen var lamporna i rummet fortfarande tända. Jag satte på radion och lyssnade till morgonnyheterna på WABC och hallåmannen sade att fyrahundraåttioåtta människor dött under eftermiddagen och natten i denna hurrikan som fällt tvåhundrafemtio miljoner träd i New England och ruinerat sockerlönnsproduktionen för en hel generation framåt.

# XIII

Skolan jag nu gick i var byggd av rött tegel som mörknat. Dess lokaler var ålderdomliga. Adressen var egentligen rätt dålig; ytterst från Columbia University på andra sidan parken, alldeles vid Harlem, negerkvarteren och invandrarslummen. Men skolan var så liberal och berömd att adressen inte betydde något.

Jag går avenyn upp. Det är sent i oktober 1938. Jag ser parken ovanför mig till höger, går över gatan, tar till höger och skall nu gå in till vänster genom porten till 425 West 123rd Street alldeles ovanför Morningside Park vid Amsterdam Avenue. Detta är min skola. Lincoln School. Vad vet jag om den nu efter en månad?

Den är progressiv; en experimentskola och ett laboratorium för Teachers College vid Columbia University. Här utvecklas framtidens läroplaner och skolsystem åt hela världen för den kommande stora demokratiska eran. Våra lärare är de mest begåvade assistenterna till nutidens mest lysande och världsberömda professorer i pedagogik vid världens finaste universitet. Alla vi som går här är överbegåvade. Vi är testade och står under regelbunden kontroll. Jag tror inte någon elev kommer in här utan att ha en IQ på åtminstone 120 enligt Terman-Merrill. De flesta av oss tillhör de 8 % vilka

ligger över 125 IQ. Men vi 2 % gifted som ligger däröver och högt däröver är svåra att mäta. Intelligenstesterna fungerar egentligen bara för de undre 92 %; de blott normalbegåvade barnen samt de lite undermåliga. Om de inte är från slummen går sådana barn ofta i skolor som är nyare och finare och har bättre adresser. Men vi bryr oss inte om barn från sådana skolor. De pluggar. De läser inte fritt som vi. Och åt oss behövs inte nya byggnader och moderna lokaler.

Men vi har inga fördomar. Alla människor är lika mycket värda. Också de normalbegåvade och de undermåliga och de som går i slummens skolor har samma värde som vi. Detta är en av de stora traditionerna hos oss. All men are created equal. Skolan hävdar de demokratiska idealen. Inte ras eller religion eller härkomst skall skilja mellan likaberättigade medborgare i en fri republik. Den enda skillnaden mellan de andra 92 % och oss är att vi är intelligentare. Därför behöver vi inte plugga, vi kan läsa fritt och utveckla våra inneboende anlag. Fast vi som går här har dock även något annat än intelligensen gemensamt. Vi kommer alla från samma håll. Våra föräldrar är intellektuella. Det vet vi utan att behöva prata om det hela tiden. Det märks. Vi hör till.

Jag vet att många elever har föräldrar som är skilda och omgifta, några bland dem i flera omgångar. Det kan bli mycket komplicerade familjerelationer med flera uppsättningar syskon och halvsyskon och ingifta syskon i olika led. Men det är samma sorts föräldrar hela tiden hur de än gifter och gifter om sig. Plötsligt har skolkamraten bytt far igen och den nye är inte professor utan

reklambyråman men vi talar aldrig om detta. Det gör man inte. Man bör dock vara försiktig. Man vet aldrig vem som är far till vem eller hur skolkamraten är släkt med sin mor och sina syskon.

Några fäder arbetar på universitetet som professorer, andra är liberala bankirer från de stora husen. Vissa bland dessa är dock utlånade till administrationen från universitet eller bankhus för att sköta Roosevelts New Deal nere hos governmentet i Washington. Andra fäder är förlagsredaktörer, eller redaktörer, kolumnister och specialkorrespondenter för de stora tidningarna eller sköter radiobolagen. Några är arkitekter eller arbetar med reklam, andra är liberala rabbiner, teologer och frisinnade höga protestantiska präster. Den enda politiker vars barn går här är ledare för det socialistiska partiet. Men han är inte politiker som andra politiker; han är intellektuell och sysslar inte med några vanliga politiska uppgörelser i de rökiga inre rummen. Affärsmän av vanligt slag, slaktare, drugstoreinnehavare, grosshandlare, småföretagare eller folk som bokhållare, försäljare eller så vet jag inte att det finns bland fäderna. Men om någon har en sådan fader kanske han bara håller tyst om det. Det är ju inte sådant man frågar om heller. Det finns några flyktingar från Europa här också. De fäderna är professorer eller konstnärer.

Gunnar är hitkallad till Amerika av the Carnegie Corporation of New York för att leda en allomfattande, objektiv och lidelsefri undersökning över negern i Amerika som samhällsfenomen. Det vet man och det tycker man är bra. Man har ju inga rasfördomar här i skolan.

Fast jag kan inte påminna mig att vi hade några

svarta elever. Men jag kanske bara inte lade märke till dem.

Med något enstaka undantag är mödrarna högutbildade och intellektuella och har hembiträden så att de kan vara socialt aktiva och delta i samhällsarbetet och vara intresserade av litteratur och teater och frågor om social jämlikhet och psykologi och barnuppfostran. Några bland dem yrkesarbetar också. De är då framträdande i yrkeskvinnoorganisationer. Alva studerar vid universitetet. Hon är psykolog liksom många andra mödrar.

Vi lär oss sjunga gospel songs och lyssnar till olika revivalistsånger från sydstaterna ty det tillhör undervisningen i folklore och folkways och the American heritage men egen religion diskuterar vi elever aldrig. Det gör man inte hos oss. Skolan är också liberal så här finns ju för övrigt såväl judar som katoliker. Själv är jag ateist. Men det behöver jag aldrig vare sig förklara eller försvara. Om någon bland oss någonsin går till kyrkan eller synagogan vet jag inte. Här i Amerika är kyrkan helt skild från skolan. Här är vi inte jude, grek, italienare eller svensk. Här är vi amerikaner och talar engelska. Vad politik angår har vi regelbunden klassdiskussion om Current events. Där tar vi ställning i olika samhällsfrågor på rena förnuftsgrunder. Det är kunskap som är avgörande för medborgarsinnet.

Frågan om arbetslösheten är särskilt intressant och uppslagsrik här i Amerika för närvarande. Roosevelt har där betytt mycket för att ändra den gamla synen på offentliga åtgärder. Presidentens undertecknande av the Social Security Act den 14 augusti 1935 och the Su-

preme Courts avgörande den 24 maj 1937 vilket förklarade att skattemedel för social security var grundlagsenliga var märkesdagar i vår samtida historia. Här i New York State hade New York State Employment Service mellan den 1 januari 1938 – då de arbetslösa lagenligt kunde börja kräva arbetslöshetsbidrag från de medel som arbetsgivarna inbetalat sedan mars månad 1936 – och den 1 september 1938 genom postverket till erkända arbetslösa betalat ut $66 689 661.16. Det lägger man oss på minnet. Men arbetslösheten fortsätter att vara hög förstås. Läraren säger att den vid september månads ingång enligt officiella uppgifter uppgick till 9 918 000 personer men sonen till socialistpartiledaren säger att A.F. of L. hävdat att den är 10 539 000. Det blir en mycket god och givande debatt under lärarens ledning. Han reser också frågan huruvida understödet minskat arbetslusten. I allmänhet anser vi att understöd icke har den effekten. Det är bara om understödet blir alltför stort som det kan vara farligt. Ett avskaffande av understöd skulle däremot leda till socialt icke önskvärda konsekvenser som ökad brottslighet.

Vi har också en politisk väggtidning där vi redovisar vad som händer i Europa och andra världsdelar och vad diktatorerna gör. Vi har många olika uppfattningar för annars kunde vi inte resonera och diskutera och ge och ta argument och heller inte välja representanter till väggtidningskommitté som sköter informationen om det samtida skeendet och till klassråd och skolråd som handhar vårt self-government, men vi är alla överens om New Deal. Någon republikan kan jag inte minnas. Man har frågat mig om socialism under diskussionerna.

Jag kom ju från Europa. Jag påpekade att de i Sverige var Democrats även om de kallade sig Social-democrats ungefär som vi här i Amerika inte bara säger demokrat i allmänhet utan gör skillnad mellan New Deal-demokrater och sydstatsdemokrater.

Det finns olikheter mellan oss i skolan. Alla familjer är inte lika när det gäller inkomst och förmögenhet och status förstås. Några tillhör de sextio familjerna och andra har familjer där fadern bara är vanlig lärare med låg lön. Några bor i väldiga våningar vid Central Park och har egen chaufför och andra bor alldeles på gränsen till Harlem i någon halvdan liten lägenhet i ett gammalt hyreshus utan hembiträde eller hiss ens. Det syns inte på utseendet vem som är vem och inte på kläderna heller för man skall inte göra sig och inte klä sig engelskt eller europeiskt utan som en vanlig amerikansk pojke. Men man märker det på namnen. De som kommer från de sextio familjerna har andra sorts namn. De har nummer. I Europa var det bara kungligheter som hade sådana namn men här i Amerika fanns inga kungliga privilegier; här hade alla rika eller gamla familjer sådana namn.

Om jag inte varit immigrant utan tillhört en sådan familj då skulle jag till exempel hetat Karl Pettersson III och varit den tredje med samma namn efter farfar som grundlade familjen med väldiga vetespekulationer i Chicago strax före sekelskiftet ty då skulle Gunnar inte behövt byta namn till Myrdal. Det fanns dock också sådana i skolan som inte skrev sitt ordningstal med romerska siffror utan med arabiska. Då skulle jag hetat Karl Pettersson 3rd. Det var lite finare egentligen ty det

visade att jag var den äldste sonen av den äldste sonen. Skrev man det med romerska siffror kunde det vara så att farfar varit misslyckad och att det var farfars bror som hetat Karl Pettersson och gjort förmögenheten när han utvandrade till Willmar i Minnesota och skaffade sig en bank. Men med arabiska siffror visade man att det var en obruten succession. Jag skulle också ha kunnat heta Karl Gunnar Myrdal Junior. Så brukar familjer häröver göra med namnen där det är fadern som gjort förmögenheten eller blivit berömd. Men då skulle Gunnar blivit berömd i Amerika innan jag föddes. Det är dock bara några få som har ett sådant kännetecken efter namnet. Men alla barnen i skolan har en initial. Man använder inte nakna namn med bara förnamn och familjenamn som mitt Jan Myrdal. Jag skulle vara den ende utan mellaninitial i klassen.

– Amerika är ett ålderdomligt Europa, hade Gunnar sagt. Folket här är av bondestam. De hade inga familjenamn när de kom till Amerika. Därför har de alla egentligen samma sorts namn som man har i Ryssland. Så var det hos oss också förr. Man hade bara namn och patronymikon, fadersnamn. Farfarsfarfarsfarfar hade inget familjenamn då han var bonde på Lövåsen utan hette Danielsson efter sin far och Jöns i sig själv och därför hette hans son Jönsson men Petter i sig själv och hans son hette därför Persson men Erik i sig själv fast då hans far flyttat från Lövåsen när han gifte sig 1752 och röjt nya ägor hörde han till Myres nu och kallades Myr Erik Persson fast Myr inte var något familjenamn utan gårdsnamn och hans son blev då Myr Erik Ersson och min farfar alltså Petter Ersson och far tog då faders-

namnet till familjenamn och blev Carl Adolf Pettersson och jag följde efter som Karl Gunnar Pettersson och tog tillbaka Myr som familjenamnet Myrdal. Men i Ryssland gick man en annan väg. Där var bönderna ofria och hade inga familjenamn alls och inga gårdsnamn. De var som negrerna i Sydstaterna som inte brukade ha egna namn; de hette efter sina herrar. Därför har ryssarna nu tagit samma sorts namn som greve Tolstoj. Han hade Lev som egennamn, Nikolajevitj som fadersnamn och det berömda Tolstoj som namn. Och det var som Tolstoj han blev känd över världen. Här i Amerika gjorde invandrarna på samma sätt. De tog jord och började bli rika och då ville de ha riktiga namn. Här heter man därför alltid först ett egennamn, Charles till exempel och så en initial som fungerar som patronymikon, G. till exempel, och så själva det namn de valt ut åt sig som familjenamn, Smith eller så. Nu i Amerika måste du ha ett riktigt amerikanskt namn. Här heter du därför Jan G. Myrdal. Och G. står för Gunnar.

Så fick jag mitt nya amerikanska namn. Nu kunde ingen längre se bara på mitt namn att jag var ny immigrant. Jag hade mellaninitial som alla andra. Den förändringen gjordes redan före första skoldagen. Ingen hann lägga märke till att jag varit utan initial.

Men sådant här talar vi inte om i skolan. Det gör man inte. Detta är en demokratisk skola och i Amerika ser man inte till det yttre och har inga ärvda titlar och ingen adel som i Europa utan till vårt amerikanska heritage, vårt arv, hör respekten för varje människas egenart. Om jag började fråga om skolkamraternas namnsed då visade jag bara att jag kom direkt från

Europa där detta med namn och familjer spelar någon roll. Jag låtsas därför inte om att jag funderar på deras namn och försökt ta rätt på varför en är Jr. efter namnet och en annan III och åter en annan 3rd.

Inte heller talar vi om familjernas pengar. Det som i Europa antas vara ett amerikanskt uppträdande; att man bullrar och talar om sina pengar och sin religion det är i varje fall inte amerikanskt här hos oss i vår skola. I andra skolor kanske man gör sådant men här hos oss bryr vi oss inte om vem som kommer från de stora familjerna och är rik och vem som kommer nästan från slummen; alla är ju lika mycket värda ändå. I den här skolan talar vi heller aldrig om familjernas religion eller familjernas pengar. Fast jag ligger på golvet i mitt rum och läser om de mycket rika skolkamraternas släkt i Gustavus Meyers "History of the great American Fortunes". Det var på den förgyllda tiden för hundra år sedan som deras farfarsfäder och farfäder och mormorsfäder och morfarsfäder och farmorsfäder och morfäder gjorde sig sina namn och kom att bli kallade rövarbaronerna. Men det märks inte numera annat än på detta med III och 3rd och Jr. och på var de bor.

Jag minns inte den dag jag började Lincoln School. Jag minns inte hur jag kom dit eller hur jag lärde mig skolan. Det är nästan bara blankt. Jag ser bara hur jag sitter i testrummet och skall lägga en mosaik med olikfärgade trianglar och fyrkanter av trä. Det är efter den vanliga intelligenstesten och jag sitter framför bitarna och funderar en stund. Därute lyser solen mot de mörka tegelväggarna och jag försöker komma ihåg vad jag vet om sådana här tester och vad det kommer att betyda

det jag gör. Plötsligt går jag sedan där i skolan och är en bland de andra amerikanska eleverna. Det första jag då ser efter att ha gått avenyen upp, korsat gatan och kommit in genom porten till det gamla huset i sotigt rött tegel uppe vid etthundratjugotredje gatan är att jag står inne i klassrummet på tredje våningen framför väggtidningen som hänger från två stora svarta järnkrokar på tegelväggen alldeles till höger om dörren. Väggtidningen är en sorts tavla klädd med ett grått tyg och med en fernissad gul träram. Där sätter vi fast tidningsklipp med häftstift. Jag skall ingå i väggtidningskommittén. Vi har klippt ut artiklar om uppgörelsen i München. De skall ge en översikt dag för dag över vad som hänt med Tjeckoslovakien. Vi skall läsa dem för att nästa vecka grundligt kunna diskutera situationen i Europa. Jag vänder mig till pojken med de stora hornbågade glasögonen som står bredvid mig. Han är jude tror jag och hans far är i Washington och hjälper Roosevelt med att kontrollera bankerna på något sätt. Han håller på att sätta upp en artikel ur New York Times att Tjeckoslovakiens förre president Benesj, den som fransmän och engelsmän avsatt för att Hitler ville det, nu skulle komma till Chicago som professor eftersom det som var kvar av Tjeckoslovakien fått lov att förändra sin inrikespolitik och bli tyskvänligt och därför inte kunde ha honom kvar i landet.

– Hitler kommer att ta Prag också, säger jag. Chamberlain har blivit lurad.

– Ja, de kommer nog att ställa till med ett krig däröver i Europa igen, säger han. Man tror det blir i vår eller i sommar.

# XIV

Det var direkt efter lunch. Hon satt på andra sidan bordet och log. Hon var skolpsykologen. Först hade man trott att det var språket och sedan hade man försökt tala med mig och tillslut hade man sänt mig hit. Man hade kommit in i klassrummet och sagt att jag skulle följa med. Det var matematik och alla hade tittat på mig när jag reste mig och gick ut i korridoren. Det var första gången jag var hos henne. Fast rummet mindes jag från testerna. Hon hade vit rock, den var inte knäppt. Hon hade burrigt blont hår och blå ögon. När hon log visade hon tänderna. Hon log hela tiden och jag tänkte på vad tysken sagt:

– Here in America they grin when they smile.

Men jag tänkte det tyst och hela tiden jag tänkte det log jag tillbaka. Fast jag visade inte tänderna, jag lät bara leendet sitta fast på ansiktet vad hon än sade och vad jag än tänkte. Också när jag sedan talade till henne log jag.

På bordet hade hon den gröna mappen med papperen om mig och den uppslagna anteckningsboken. Den var svart. I bröstfickan över vänster bröst hade hon två pennor. När jag kom in genom dörren hade hon sagt att hon var så glad att träffa mig. Det var alltid svårt att

komma till en ny skola menade hon och speciellt svårt när man kom till en ny skola i en ny världsdel. Det förstod hon så väl. Men jag log och sade att jag inte tyckte det var svårt och att jag trivdes väldigt bra och att allting var fint i den här skolan.

Men jag visste varför man skickat hit mig. Fast det låtsades jag inte om. Jag låtsades som om jag trodde henne när hon sade att hon talade med alla nya elever för att de skulle trivas riktigt bra. Det hade börjat redan första veckan med att man sade åt mig att springa när alla skulle springa runt uppe i gymnastiksalen. Jag rörde mig inte. Jag bara sade:

– I can't.

Först skrattade man och uppträdde hurtigt. Men jag bara såg rakt genom dem allesamman och sade:

– I can't!

Det var högt upp till taket. Gymnastiksalen, the Gym, låg på översta våningen. Fönstren däruppe var mycket smutsiga. De tvättades nog aldrig, så högt upp från golvet låg de. Den gången hände ingenting mer. Jag stod där en stund och sedan fick jag gå.

Efter en tid försökte man igen uppe i gymnastiksalen. Det gick på samma sätt. Jag skulle delta i basketballspel. Jag hade klätt om, jag som de andra. Där i omklädningsrummet framför de höga grå stålskåpen hade Theobald som vanligt låtsats att han var flicka. Han hade klämt in kuken bakom låren och gått struttande omkring och viftat med baken och talat med pipig röst och alla hade skrattat. Jag hade också skrattat. Han var rätt fet Theobald. Han kom från Tyskland och bodde över i New Jersey. Man kunde höra på sättet han talade

att han inte var härifrån utan var tysk. Hans far var teolog tror jag.

Det var Theobald som en dag på lunchen sagt åt mig att inte använda ordet heinie som svordom för det var ingen svordom utan bara ett fult ord för tyskar. Jag hade trott det betydde arsel för de andra hade brukat klatscha sig på baken och ropa heinie. Det luktade svett i omklädningsrummet där Theobald nu struttade kring och alla skrek och skrattade. Jag gick ut ur omklädningsrummet och in i den stora salen tillsammans med alla andra sedan när vi var omklädda men där ställde jag mig orörlig vid den höga gavelväggen. För jag såg ut över salen där jag skulle spela. Jag såg mig själv springa fram och hoppa efter bollen och nudda den med fingerspetsarna men få den bortspelad. De andra skulle springa före och jag skulle springa efter. Jag skulle bli löjlig som Theobald. Jag skämdes till när jag såg det som skulle ske om jag tog steget ut i salen. Jag skämdes så att jag skulle blivit blodröd i ansiktet om jag låtit någon märka vad jag såg men jag log och stod stilla utan att gå in i salen. Golvet var nött såg jag. Man hade inte fernissat det på länge. De andra hoppade och hade sig. De mjukade upp sig inför spelet. De ropade till varandra.

– Kom här John, sade coachen.

Han hade en visselpipa i en snodd om halsen och han gick inte på golvet utan han joggade fram över det med hakan upp, han studsade och viftade med armbågarna. Jag sade bara som när han sagt åt mig att springa:

– I can't!

Jag minns inte vad han sade till mig då. Jag lyssnade

inte. Jag visste ju ändå vad de skulle säga. De skulle alltid säga detsamma. Jag bara stod och såg tvärs genom dem alla. Jag inte ens lutade mig mot tegelväggen. Jag såg på de andra. Nu spelade de. De var två lag. De tävlade. Några var skickliga och några var klumpiga. De uppträdde som de hade roligt. Theobald gjorde pajaskonster för dem. Han viftade med sin stora bak och buken skvalpade när han låtsades försöka ta bollen. Alla skrattade. De sprang omkring varandra efter bollen, de hojtade, hoppade, skrek och sträckte armarna efter bollen.

Om de varit kattungar hade de hoppat på samma sätt om jag lekt med ett garnnystan över huvudena på dem såg jag. De stampade i golvet. De sprang. De skrek åter till alla på samma gång och hoppade efter bollen. Jag rörde mig inte. Jag bara stod där jag ställt mig. Inte ens när Theobald kastade bollen rätt på mig rörde jag mig. Jag inte ens lyfte händerna när jag såg bollen kastas mot mig. De alla fnissade när han kastade den. De log med alla sina framtänder synliga. Bollen träffade mig i pannan och skulle gjort ont om jag låtit den kännas. Nu rörde jag inte en min och bollen som träffat mig föll ned och rullade sakta bort över golvet. Ett kort ögonblick stod de alla stilla och såg på mig. Så tog de åter upp bollen och började än en gång springa omkring med den och hojta och fäkta med armarna.

Det var i det här rummet man testat mig när jag skulle börja i Lincoln School mindes jag. Det hade varit en av kontorsflickorna i vit blus och svart kjol som skött testen den gången hade jag först trott. Det hade varit den vanliga Terman-Merrill fast på engelska. Hon var

nog inte very superior eller ens gifted själv, hade jag tänkt då. Men det hade varit en snäll flicka och jag visste ju ungefär var jag borde ligga på skalan. Sedan hade hon lagt ut de olikfärgade spelmarkerna åt mig på en bricka och bett att jag skulle lägga med dem och då förstod jag att hon var student vid universitetet och hade det här som uppgift.

Nu lutar skolpsykologen sig fram mot mig över bordet. Hon tar med handen på min arm. Hon har en röd jumper under den vita rocken. Hon har ett pärlhalsband också. Jag ser att hon är gul om pekfingret och långfingret. Hon röker mycket. Hon har korta naglar som om hon biter på dem. Hon har inga ringar på fingrarna. Jumpern är åtsittande fast hon måste vara över trettio. Hon slickar sig om munnen och hon börjar tala med låg röst till mig om vad jag tycker om skolan och vad jag läser för böcker och sådant och jag vet att hon nu lirkar med mig och försöker få mig att berätta varför jag sagt att jag inte kan springa och varför jag sagt att jag inte kan spela basketball. Bakom henne hänger en tavla på väggen. Den föreställer en lövskog om hösten med en väg i förgrunden och på vägen rider en flicka på en häst. Tavlan har smal guldram. Bakom mig finns dörren ut till korridoren. Till vänster står ett stort grått plåtskåp. Det är låst. Där förvaras testresultat och rapporter om alla elever. Till höger har rummet två sotrandiga fönster. Det är inga gardiner för fönstren. Därutanför finns en rivningstomt. Därbortom syns röda tegelhuslängor. De är byggda före sekelskiftet. Där är slum nu. Det är mulet och gråkall eftermiddag. Och då jag vet vad hon vill talar jag om annat i stället. Men

jag ser på henne och ler hela tiden jag talar. Jag berättar om Billböcker jag läst. Först efter en stund förstår hon vad jag talar om. Det beror på att jag sagt fel. Jag har inte sagt "outlaw" utan "lawless" när jag skulle tala om de laglösa. För övrigt tror jag inte hon läst dem. Man läser dem nog inte i Amerika. Men jag bryr mig inte om det. Jag talar bara för att sätta upp ord mot henne.

Men hon försöker igen. Hon är mycket varm i rösten nu. Hon lutar sig fram och gör rösten mjuk och undrar hur jag trivs i Amerika och på så sätt försöker hon närma sig vad som hänt i gymnastiksalen. Hon tror inte jag märker det. Jag fortsätter att le och börjar tala om Världarnas Krig. Jag hade hört det stycket på radio i söndags kväll. Jag hade börjat med att lyssna på WEAF. Där höll Edgar Bergen på med sin sharp-tongued docka Charlie McCarthy. Men jag tyckte inte att buktaleri var särskilt roligt. Att tala med två röster kunde jag göra själv. Därför hade jag gått över till WABC. Där skulle det bli radioteater hade det stått i tidningen. "The Mercury Theater of the Air" skulle ge "The War of the Worlds" av Wells. Den boken hade jag läst och den kunde jag höra.

Men boken hade gjorts om för att passa i amerikansk radio. Och man hade låtsats att det liksom var ett vanligt program och först hörde man lite musik och så kom det ett slags nyheter och så var det musik igen och så kom det fler nyheter och så var det musik och så sade man att det var en invasion från Mars och på det där sättet höll det på och boken var mycket bättre så jag stängde av och läste vidare i Quentin Durward i stället.

Den hade jag hållit på med i flera dagar. Den var bra men lite besvärlig för det var många ord i berättelsen jag inte kunde lista ut vad de betydde förrän efter en lång stund.

Nästa dag sade man i radio och skrev man i alla tidningar att runtom här på östkusten hade många människor blivit rädda när de satte på radion på söndagskvällen och råkat hamna i teaterpjäsen om invasionen från Mars. De hade trott det var på riktigt. Det berättar jag för henne.

Tillslut avbryter hon mig och säger som av en tillfällighet:

— Förresten varför ville du inte spela basketball?

— Jag hade väl inte lust, säger jag.

Sedan fortsätter jag med att tala om Ludvig XI och de hängda och att han visserligen var grym men att han gjorde det för Frankrikes skull och att Quentin Durward förstod det tillslut.

Jag skulle kunnat svara henne. Men det tänker jag inte göra. Jag springer inte för jag springer inte fortast av alla. Jag spelar inte med i basketball för jag spelar inte bäst av alla. Och om jag inte är bäst är jag hellre ingenting. Men det säger jag naturligtvis inte, det skulle aldrig falla mig in att berätta detta för henne eller för någon annan. Man behöver inte berätta allting. Tjock är jag också. Theobald kanske är tjockare men han är inte jag. Han får alla att skratta åt sig. Det gör han med flit. Jag hatar att vara tjock och när man skrattar åt mig skulle jag kunna slå ihjäl dem. Men det säger jag inte till henne.

Gunnars assistent är gift med en flicka som alla säger

är mycket vacker. Men jag tycker inte om henne. Hon är smal fast hon har mycket bröst och höfter i åtsittande kläder. Hon har långt svart hår och svarta ögon och mycket stor och mycket röd mun och hon skrattar mycket. Det klirrar av smycken om henne när hon går tvärs genom rummet på sina högklackade skor. Hon talar högt också. Gunnar tycker om henne. De kom gående i korridoren. Gunnar och Alva och Gunnars assistent och assistentens vackra hustru. De skulle gå på teatern. De hade tagit en drink innan de skulle iväg. Nu stannade de och såg på mig när jag åt i köket. De stod där allesamman.

Karna hade gjort små köttbullar med potatismos. Hon hade gjort köttbullarna på sodavatten för att de skulle bli luftiga och hon hade kapris i dem för att jag tyckte om det. På tallriken höll jag moset för sig och de knaperstekta köttbullarna för sig.

– Ser ni hur han redan amerikaniserat sig, säger Gunnar. Han äter som en farmare från the Bible Belt. Han sitter käpprakt på stolen och håller vänsterhanden gömd under bordet och vågar inte röra kniven annat än för att skära med den.

– Skrev inte Veblen en uppsats om den amerikanska knivföringens historia? frågar assistenten.

– Jag minns inte om det var Veblen, säger Gunnar. Men det vore en bra uppsats. Den som råkade komma in på en amerikansk restaurant utan att känna folksederna här och som inte kände till de västeuropeiska bondeimmigranternas sociala bakgrund på adertonhundratalet och de östeuropeiska immigranternas kulturnivå och traditioner skulle lätt kunna tro att Ameri-

ka saknar toalettpapper och befolkades av hinduer och muslimer som tvättar sig i stjärten med vänsterhanden och därför gömmer den under bordet, sade Gunnar och alla i korridoren skrattade de.

Jag låtsades som om de inte fanns. Jag åt. Jag såg upp från tallriken och for förbi dem med alldeles tom blick och tittade sedan på kalendern med vintermotiv av gran i snö som hängde på väggen till vänster om dörren. Jag strök mig under näsan som om det plötsligt börjat klia. Jag rynkade pannan som om jag kommit att tänka på något viktigt. Jag vände mig till Karna och sade:

– Tror du jag skulle kunna få någon köttbulle till?

Hon såg heller inte på dem. Hon uppträdde som om vi varit ensamma. Det var jag glad för. Karna var alltid hygglig även om hon kunde bli arg på mig ibland.

– Du kan ta de fyra som finns kvar, sade hon och höll fram karotten, vi andra har redan ätit.

– Men han kommer att se riktigt bra ut när det barnrunda går av honom i puberteten, sade assistentens hustru.

– Kanske det, sade Alva.

– Ja, det är många flickor som kommer att bli olyckliga för hans skull bara hormonerna sätter igång, sade assistentens hustru. Det kan man se på honom redan.

Det sjöng i öronen nu och jag kände varje andetag jag tog. Det gällde att oberört och lugnt äta vidare och inte så mycket som med en enda hörbar inandning eller en enda häftig rörelse visa att jag hörde. Gunnar gick in i köket. Han kom fram till bordet. Han sträckte fram sin hand tvärsöver bordet till min tallrik och med tumme

och pekfinger klämde han samman de två köttbullar som jag sparat till sist och förde dem upp mot munnen.

– Du behöver dem inte, sade han. Du är fet nog ändå. Dessutom är de goda.

Alla i korridoren skrattade.

– Har du ringt på bil, darling, sade Alva.

– Bilen är nog redan här, sade Gunnar där han stod lutad över köksbordet och tuggade.

Så gick Gunnar tillbaka till korridoren och jag hörde dem alla gå bort mot tamburen, ta på sig ytterkläderna och sedan lämna våningen. De högklackade skorna smattrade till mot marmorn därute. Sedan slog ytterdörren igen bakom dem och det blev tyst.

Det var Alva som nästa dag föreslog att jag själv skulle tjäna på att bli mindre tjock. Ingen skulle då längre behöva tjata på mig för att jag åt för mycket eller tog två gånger. Det skulle i stället löna sig för mig att äta mindre. Det var därför det nu blivit bråk i cafeterian. Vi köpte vår skollunch. Vi tog brickor och så plockade vi åt oss det vi ville ha och beställde varmrätt och betalade i kassan och bar själva brickan till det bord där vi ville sitta. Det var som i en riktig restaurant. Maten var god också. Vi fick påbackning utan att betala extra. Det fick man inte på restaurant. Men det var för att den första portionen personalen gav oss var rätt liten, skolan ville inte vi skulle lämna något och att maten skulle förfaras.

Jag fick veckopeng och den var uppdelad dels i ett grundbidrag och dels en prestationbelöning. Jag kunde alltså välja att förbättra min ekonomi genom att jag hjälpte till med att duka in och duka av i matsalen;

torkade disk; bäddade min säng; läste sagor för mina småsystrar och så vidare. Det fanns en tabell där de olika arbetsuppgifterna var poängsatta och med ledning av den tabellen kunde jag själv räkna ut korrekt veckopeng. Om jag sedan lät en del av denna veckopeng stå inne för att spara till något inköp kunde jag om inköpet var av intellektuellt värde — böcker eller sådant som kemilådor eller dylikt — anhålla om fördubblingsbidrag. Jag behövde då blott spara till halva summan och kunde få den andra hälften som sparuppmuntran. Systemet hade påbörjats redan i Olovslund men nu byggts ut. Det grundade sig på ett försök att ersätta ett traditionellt straff-belöningssystem med ett självreglerande stimulus-respons-system där avsikten var att på ett graderat sätt ernå ett visst handlingsssätt. Ett viktigt led i detta var min handlingsfrihet och att jag skulle stå inför alternativ med olika värde. Jag hade till exempel frihet att låta bli att bädda min säng men då till priset av förlorad inkomst. Jag hade alltså i allt vad jag företog mig i familjesamhället en valfrihet. Riktigt bra fungerade systemet inte. Jag valde till exempel att låta bli att bädda min säng och att inte städa mitt rum. Det var inte förutsett. Men jag hävdade att den tid jag då fick över till läsning och annat var mer värdefull än de poäng jag fick för uppröjning och bäddning. Om detta hade Gunnar och jag kontroverser. Han öppnade dörren till mitt rum ibland trots att jag sökte hålla emot, stack in huvudet och sade med avsmak:

— Här ser ju ut som en svinstia!

Men jag menade att valfriheten också måste gälla när jag valde bort arbete och inte bara när jag valde till

veckopengspoäng. Duka in och duka av och bära in mat när de ringde på klockan från middagsbordet och att torka disk valde jag däremot att göra. Men det gjorde jag för att få vara tillsammans med Karna som jag tyckte om. Men det sade jag inte. Jag lät dem tro att jag bara valde i enlighet med poängberäkningen för veckopengen.

Även om Gunnar var arg och även om Alva sade att jag faktiskt måste tänka lite på att familjen var en social enhet också och att jag inte helt kunde låta bli att städa ens i mitt eget rum då detta störde familjesamhällets trivsel menade jag att om jag hade valfrihet så hade jag. Jag visste ju också att det som var viktigt för Alva var att systemet genomfördes på ett konsekvent sätt. Därför behölls systemet i princip fast mitt rum städades ibland när jag inte var hemma och kunde hålla dörren stängd.

Jag hade läst om Mayers råttor och förstod att Alva var orolig för att det kunde gå likadant för mig om hon bytte system mot mig och det utnyttjade jag. Med Mayers råttor var det så att han fått medalj för sina experiment med dem. Han hade lärt dem hoppa från en bräda ner på en skiva som hade ett särskilt märke. När de hoppade på rätt skiva öppnade den sig och därbakom fanns mat de tyckte om. Hoppade de på fel skiva fick de en kraftig elektrisk stöt i stället och skrek. Det dröjde inte länge innan de lärt sig skilja på rätt och fel.

Då när de ordentligt lärt in detta ändrade Mayer systemet och bytte plats på skivorna. Råttorna hoppade stolt till det de trodde vara rätt matskiva och fick i stället för den mat de väntat som belöning starka elektriska stötar vilka gjorde att allt kroppshår ställde sig

upp och de skrek. Då detta inträffat några gånger föredrog råttorna att inte hoppa alls. De bara satt kvar på brädan. För att tvinga dem att hoppa och välja skiva riktade Mayer med hjälp av en fläkt en stark iskall luftström på dem. Då hoppade råttorna och i enlighet med sin tidigare träning valde de den skiva som de förknippat med mat. Då gav Mayer dem kraftiga elektriska stötar igen. Sedan blev de flesta råttor konstiga och neurotiska. De skrek om Mayer tog i dem. De matstrejkade. Några fick kramper. Särskilt en var intressant. Det var hon som gav Mayer hans stora pris. Hon var tydligen ärftligt predisponerad för svåra neuroser och hysteriska tillstånd. När hon en gång fått en elektrisk stöt i stället för mat vägrade hon sedan helt att fortsätta experimenten. Hon höll sig krampaktigt fast i brädan även när Mayer satte fläkten rakt på henne. Först när Mayer droppade isvatten på henne droppe efter droppe skrek hon högt och hoppade därefter ned från brädan med överdriven styrka. Den råttan drabbades därefter av rörelsestorm. Ty när hon äntligen tvungits hoppa gav Mayer henne upprepade elektriska stötar och hon sprang då omkring helt planlöst och vilt på burens golv till dess hon blev liggande i fullkomligt kataleptiskt tillstånd. Den råttan blev sedan för sin återstående livstid en enstöring, hon isolerade sig och blev asocial. Var gång Mayer ställde denna råtta inför valsituationen återkom det hysteriska beteendet. Hon skränade och skrek och sprang runt i rörelsestorm och försjönk tillslut i kataleptiskt tillstånd igen.

Denna råtta blev riktigt berömd i den psykologiska forskningens historia. Många professorer med assisten-

ter och studenter kom för att iaktta henne där hon sprang omkring och skrek och sedan föll omkull. Ty med henne hade Meyer på experimentell väg kunnat visa och protokollföra hur neuroser uppkommer och på ett vetenskapligt sätt belägga att olika individer har olika disposition för att reagera neurotiskt och hysteriskt. Men även om vissa av Mayers råttor blev alldeles tokiga reagerade de alla med en viss förvirring och olust när de kom i konflikt mellan olika betingningar. Det var därför Alva inte ville ändra sina system förstod jag. Hon var rädd för att ha betingat mig på ett sätt med poängberäkningen och att Gunnar skulle störa detta genom att bråka om hur det såg ut i rummet när jag följde systemet även om jag inte gjorde det som hon tänkt sig. Jag förstod hur hon tänkte och utnyttjade det och därför kunde jag handla som jag själv ville just därför att hon trodde som hon trodde. Detta visste jag. Men Alva begrep sig inte på råttor heller.

Alva hade berättat om Mayer och råttorna en gång. Jag tänkte mig Mayer som en mycket lång och mycket mager man i vit rock och fluga. Han var helt skallig och hade stålbågade glasögon och de två stora överkäksframtänderna stack ut och var av guld. Han höll stolt fram en död råtta mot publiken; han höll henne i svansen och så satte Akademiens president den stora Vetenskapsmedaljen på hans bröst.

Alva tyckte att Mayer gjort något viktigt. Men det var för att hon inte begrep djur och inte kunde ta i dem som vanligt folk gjorde. Mayer som plågade sina råttor till dess de skrek var bara en tokig vetenskapsman sådan som man kunde se och läsa om i seriemagasin.

Jag visste ju hur man skulle handskas med råttor. Jag hade haft vita möss. De var lite dumma men man kunde lära dem en del.

Folke och Stig och alla som bodde på landet och höll på med djur visste hur djur uppträdde. De visste att djur kunde bli olyckliga och tappa livsmodet eller börja skrika och bitas om de behandlades illa och att olika djur kände och tänkte olika fast de tillhörde samma art och till och med samma kull. Detta hade alla som hade hand om djur alltid vetat. Detta förstod de utan att först behöva pina och plåga djuren som den där Mayer och andra psykologer och vetenskapsmän i vita rockar. Men jag brydde mig inte om att säga det till Alva. Hon förstod inte sådant där med djur.

Folke sade att hur kloka hundar än var så måste man alltid komma ihåg att de inte kunde tänka själva på samma sätt som vi. För att jag inte skulle glömma det berättade han historien om mannen som bodde i en liten stad i Tyskland och hade en stor boxer som var ansedd som mycket klok och hade fin stamtavla. Varje kväll när tysken kommit hem från arbetet och satt i länstolen och rökte sade han:

– Tidningen!

Då reste hunden sig och gick mot dörren och öppnade själv dörren genom att slå på klinkan med tassen och så gick hunden ut och ned längs gatan och tvärs över nästa gata till tidningskiosken och där fick han tidningen och så gick han hem till husse med den. Tysken var mycket stolt över sin hund.

Sedan flyttade han till en annan stad i en annan del av Tyskland. På kvällen kom de nya grannarna på

besök. De satt och drack öl och snaps och mannen skröt med sin hund och berättade hur klok den var. Så skulle han visa det och sade:

– Tidningen!

Men boxern bara kröp undan i ett hörn och började gny. Då blev mannen arg för att hunden skämde ut honom inför de nya grannarna och så stampade han i golvet och skrek:

– Tidningen!

Då lunkade boxern mot dörren och slank ut. Först efter en stund kom mannen ihåg att han visserligen gått förbi tidningsaffären här i den nya staden med hunden och sagt att där är den nya tidningsaffären men han hade inte ordentligt lärt hunden att hämta tidning från den affären. Då började han ångra sig för det var ett dyrt och fint djur som vunnit många priser och kunde användas till avel. Han gick ut på gatan och ropade och letade men hur han än letade var hunden borta.

Men efter två veckor hörde tysken en natt hur det krafsade på dörren. Då stod hunden där med några sönderblötta tidningsrester i käften. Han var alldeles utmärglad och haltade. Han var så dålig när han nu kommit tillbaka igen att man inte kunde ha honom kvar utan fick skjuta honom. Det var tyskens eget fel.

Hunden hade fått ett kommando och han hade tyckt det var tokigt men han var lydig och hade utfört det. Vissa hundar är sådana. Andra hundar bryr sig inte alls om att lyda om de får ett kommando de tycker är tokigt och så finns det sådana som blir folkilskna och bitska om de får många kommandon de inte begriper. Sådana är djur. Det är därför inte alla människor kan ha djur

och umgås med dem. Man måste vara mycket aktsam med vad man säger till djur. Och hade man lärt dem någonting fick man inte utan vidare ge dem motsatt kommando.

Det fanns en i Strängnäs som hade menat att det var roligt att skämta med sin hund. Tillslut gick han för långt. Han hade lärt hunden att komma för att få mat när man sade: Gott, gott! och sedan en lördag när han var full höll han fram ett köttben och ropade: Gott, gott! och när hunden kom och viftade med svansen och var glad slog han hunden hårt på nosen och ropade Fy! Han flinade åt hunden när han slog. Men hunden högg honom i handen då. Strängnäsbon förlorade både ringfinger och lillfinger för det blev en elak infektion och han måste opereras på sjukstugan och hunden fick man skjuta för den hade förstörts.

– Sådana borde inte få ha djur! sade Folke.

Man måste ha respekt för djur, menade han.

Jag satt hos Träff i hundgården sedan och talade med honom om hunden som fått springa nästan tvärs genom hela Tyskland. Men Träff såg inte ut som om han skulle bry sig om att lyda om jag sade något sådant. Träff såg mig mer som hund än som människa. Eller som en nästan-människa bara. En som man inte behövde lyda utan kunde leka med. Men om Folke sade något då var det annorlunda. Om Folke hade sagt något sådant hade Träff nog rest på sig och sett på honom och suckat som Träff gjorde när han blev dyster och sedan bara sakta lunkat iväg och kommit tillbaka två veckor senare helt förstörd och slut. Men kanske han inte alls kommit tillbaka. Fast Folke gjorde aldrig så. Han behövde inte

ens ge ett kommando. Träff förstod ändå.

– Hundar känner på sig, sade Folke.

Men det var på Kvicksta. Här i New York var det annorlunda. För att jag var så tjock hade Alva lagt in också cafeterian i systemet. Jag fick själv ha hand om mina matpengar. På det sättet skulle jag av mig själv välja att äta mindre för att få mer pengar att köpa böcker för. Matpengarna som kunde gå till skolans cafeteria lades alltså till mina veckopengar och jag ställdes inför ett fritt val. Då började bråket i cafeterian. Första dagen var det ingen som sade något när jag bara tog ett glas vatten och en brödskiva. Man kanske trodde jag mådde dåligt. Andra dagen tog jag ett äpple och man undrade. Men tredje dagen när jag bara tog en liten klick gröt började man tala med mig. Jag förklarade då att jag inte hade råd att äta mer. Jag sparade pengarna. De försökte övertyga mig om att äta och de till och med sade att jag inte behövde betala så mycket till skolan bara jag åt. Men jag åt inte. Jag var inte hungrig heller. Man behöver inte äta.

Det var ju inte för pengarnas skull jag slutat äta lunch. Jag hade slutat äta frukost också. Det var för att jag var tjock och jag hatade att vara tjock. Jag avskydde att se mig själv i spegeln. Jag tänkte på Theobald när jag såg mig i spegeln. Jag tyckte det skvalpade om mig. Jag spottade på spegelbilden när jag var ensam i badrummet och hade stängt dörren ordentligt. Sedan torkade jag av spottet så ingen skulle se det. Men det fanns ingen jag berättat detta för. Jag skulle inte säga det till skolpsykologen nu heller.

Skolpsykologen hade inte börjat tala till mig om cafe-

terian ännu. Men jag trodde det skulle komma. Det var när det bråket började och det både var bråk i gymnastiken och på lunchen som man beslutat skicka mig till henne antog jag. Jag tänkte igenom vad jag skulle säga. Att jag inte var hungrig längre skulle hon inte tro på. Men då skulle jag bara säga att jag inte åt för att jag sparade till en stor Gilbert Chemistry Set, den största. Men den var inte riktigt dyr nog, det kanske hon visste. Den skulle jag kunna skaffa in genom att låta bli att äta lunch några veckor bara. Det vore bättre att säga att jag sparade till det största Meccano som fanns. Det kände hon nog till och det var så dyrt att man inte behövde diskutera hur lång tid jag inte tänkte äta lunch.

Men då sträcker hon i stället fram handen mot mig och rufsar mig i håret. Sedan stryker hon mig över kinden och ner över halsen och tar mig i nacken och ruskar lite och klämmer mig på musklerna där. Hon sträcker fram andra handen och nu kör hon in fingrarna i ryggmusklerna. Jag blir alldeles varm. Det är både otäckt och skönt på en gång. Nackhåren reser sig känner jag, det kittlar kring vart hårstrå och det pirrar tungt genom kroppen. Hennes händer är helt varma och de liksom kryper på mig. Just då tittar jag upp mot henne för att se henne i ögonen. Och jag ser hennes riktiga ögon när hon tar på mig. De är helt uttryckslösa. Som döda. Hon ser bort förbi mig. Hon bara låtsas. Jag inser med ens att hon bara gör så här med mig för att hon är anställd att göra det. Det hade jag vetat. Jag borde ha kommit ihåg det. Och dessutom gör hon det för att det blir en merit inför professorn i universitetet att hon genom ord och handgrepp kan klara av sådana

som jag. Jag stänger av mot hennes händer, tittar ut genom fönstret men fortsätter att le mot henne som vanligt och börjar frysa obehagligt i stället. Så ruskar jag på mig för att få bort hennes händer från min kropp. Då släpper hon mig.

Hon tar tag i den gröna mappen på bordet i stället. Drar den till sig, slår upp den och tar fram några papper. Jag känner igen dem. Hon måste ha fått dem från Mr. Francis förstår jag. Handstilen är dålig. Det är nog den sämsta handstilen här i klassen. Det var den i skolan i Sverige. När jag kommer till nästa klass får jag ha skrivmaskin. Då skall jag aldrig mer i hela mitt liv behöva visa min handstil för någon. Hon läser vad jag skrivit. Det är naturligtvis felstavat. Allt jag skriver utan att jag får ha en ordlista där jag kan se efter hur bokstäverna skall sättas blir felstavat. Nästan varje ord. Engelska är än värre än svenska. Jag vet att jag stavat fel när jag skrev det där. Det visste jag redan när jag skrev. Hon lägger ifrån sig papperen. Jag kan inte klara k-ljudet och s-ljudet. När skall k vara k och när skall k vara c och när skall c vara s och när skall s vara s. Jag lutar mig fram över bordet, sneglar på papperen och läser. Det finns ju en sak jag kan bättre än alla andra, läsa min handstil. Det skämtet tyckte Mr. Francis var ett roligt skämt. Jag hade provat det redan på fröken Rehn.

*I kant learn how to be systematic in my work*, står det ser jag och det borde nog vara med c. Men med apostrof också. *Can't* och inte *cant*. Ty det är inte *hyckleri* utan *kan inte*. Jag kan ju ord. Jag har heller inte kommit ihåg att stryka kommentaren efter det jag försökt komma ihåg

hur *attention* egentligen skall stavas. Den borde jag ha strukit ut. Det brukar jag. Det är sådant jag bara viskar till papperet och sedan tar bort. Det var onödigt att visa den för dem. *Etention* skrev jag till slut när jag bråkat med stavningen en stund och sedan satte jag en parentes för att jag blivit arg på mig själv och min förbannade handstil och skrev: *I have none.*

Det är inte mitt fel att papperen ser ut så där egentligen. Det finns folk som är födda utan lillfinger. Jag är född till dålig handstil och ordblindhet. Det har man hållit på att testa mig för så länge jag kan minnas. Det finns heller ingen korrelation mellan stavning och allmän intelligens liksom det inte finns någon korrelation mellan färgsinne och intelligens. Det vet jag ty det har jag läst. Jag har slagit upp och läst i deras böcker om allt de säger om mig. Jag har läst om min handstil och min ordblindhet och om att jag är tjock. Jag har läst mycket mer än de kan tänka sig. Men jag skriver lika fult ändå. Och jag avskyr att visa min dåliga handstil och avslöja hur jag stavar. Papperen som ligger där framför henne på bordet borde aldrig ha funnits. Jag borde ha sagt till Mr. Francis den dagen att jag hade ont i handen eller att jag var sjuk eller också borde jag bara sagt att jag inte kunde. De andra säger nästan aldrig nej. De vet inte hur man gör när man tittar bort folk och ser dem i pannan och säger: Nej! Eller också vågar de inte. Men jag kan säga nej. Jag kan säga nej åt alla. Jag kan säga nej åt hela världen om jag vill.

Nu ligger papperen där på bordet framför henne. Jag har skrivit på dem och de visar mig naken och fet i språket. Om jag får använda skrivmaskin och dictio-

nary skriver jag bättre än alla de andra för jag kan fler ord. Jag kan fler ord än de flesta på engelska också. Jag måste bara se efter hur de stavas. Om jag fick ta med mig min skrivmaskin och min ordlista skulle det aldrig behöva bli några problem för Mr. Francis heller. Skrivmaskinen låter inte alls så mycket som de säger. Här i skolan får de äldre eleverna skriva på maskin.

Men jag vet också att det varken är handstilen eller stavningen hon egentligen bryr sig om. De är som min vikt, de finns beskrivna i mina papper och hon känner till dem från början. Det är något annat. De har kommit på att jag lekt med tiden. Jag flyttade mig ett årtionde förra veckan och det var inte så att jag glömde rätta det när jag lämnade in papperen utan det var som när man går på stenskarvarna i gatan. Man kan inte plötsligt byta fot bara för att folk börjar knuffas. Man måste fortsätta på samma sätt för annars får man börja om från början. Jag kunde alltså inte byta datum utan hoppades bara att ingen skulle kunna läsa vad jag skrivit.

Hela förra veckan levde jag inne i år 1928. I Sverige fanns då en Jan Myrdal som var ett år men här i New York fanns jag. Jag hade ställt om mig med hjälp av en evighetskalender. 1928 var ett skottår av samma slag som 1984 skulle bli eller 1792 hade varit. Då började den första dagen i årets första månad på en söndag. Sedan var det bara att ta den tiden. För sådana som levde i 1938 hade man till exempel lyssnat på Världarnas Krig en söndagkväll och för oss i 1928 var det en torsdagkväll. Månen kom olika också. Så istället för att skriva Thursday November 3 1938 på papperet jag

lämnat in till Mr. Francis hade jag skrivit rätt datum för mig i min tid: Saturday November 3 1928.

Det var ett experiment egentligen. Om man vaknar mitt i natten och det är alldeles mörkt i rummet, hur skall man då veta i vilken tid man vaknat? Det kan ju vara så att man inte alls vaknar utan drömmer att man vaknar. Hur skall man veta det? Man kan säga sig att man vet vad som hände i går. Men man kan också ha drömt det som man tror hände i går. Man kan då säga sig att man minns gårdagen bättre än drömmen. Men om man tänker noga efter minns man inte gårdagen särskilt bra. Man minns bitar. Så sätter man ihop bitarna. Man gör en gårdag på det sättet. Om jag talar med Karna om saker som hänt i går minns hon en annan gårdag. Vi kanske inte fanns i samma gårdag i går? Det är kanske drömmen man minns.

Nu har jag just vaknat och därutanför är 1938 säger jag mig. Men om det verkligen är 1808, vad skulle hända då? Jag skulle ändra hela världen skulle de flesta tro. Med allt det jag vet från 1938 skulle jag kunna vända upp och ned på 1808. Flygmaskiner och bilar och stridsgaser och radio. Och alla guldfält jag känner till i Alaska och sådant. Men vet jag nu det? Jag går ut i mitt New York 1808 och skall bygga flygplan. Men inga verktyg finns och inga material. Kanske kan jag lyckas bygga en glidflygare. Kan jag ens det? Hur gör jag? Och visst har jag läst om Yukon men vet jag mer om guldet där än alla som vill ta sig västerut för att leta guld? och hur kommer jag till Yukon som är ryskt och där tsaren regerar?

Men ångmaskinen då. Ångmaskiner kan jag ju nå-

gorlunda. Och jag kan ångmaskinshistoria. Åtminstone en förbättring kunde jag göra på den. Fast nu år 1808 har Evans hållit på sedan sex år i Philadelphia med att tillverka högtrycksångmaskiner som först mot slutet av det århundradet — hur jag nu vet det — blev riktigt möjliga. Om jag skulle driva på utvecklingen behövde jag upptäcka alla andra oljor och andra ångpannor och andra tätningar som måste komma att upptäckas och som många tusen människor vet måste upptäckas och arbetar med att upptäcka. När man går in i en annan tid går man in i en annan värld. Man går på Kungsgatan och man går sedan på Broadway. Man får ta den tid man kommer till som man får ta den värld man kommer till och den gata man råkar sättas att börja gå. Och egentligen vet jag ju inte nu år 1808 om inte mina funderingar på högtrycksångmaskiner och ångturbiner egentligen är som de funderingar jag minns från då jag var i år 1938 och tänkte raketer och rymdfärder som jag kanske kom ihåg från min tid 2156 fast jag trodde jag fantiserade. Även om man vaknar i en annan tid kan man ingenting förändra.

Alla människor drömmer hela tiden. De kanske också kastas kring i olika tider och olika världar hela tiden. Inför sig själva låtsas de då varje dag att just den tiden och den världen är den riktiga och att allt annat är dröm. De håller dörrarna stängda för att inte veta. Vaknar upp — eller drömmer — i ett sammanhang och tror sig då ha dess minnen och när det blir natt i den världen finns de i en annan som de då tror är den riktiga de alltid funnits i och går därifrån in i en tredje och det som är deras verkliga själv blir bara olika suddiga

drömbilder. Det de tror vara tid hittar de i var tid de vaknar i. Det finns alltså inget bevis möjligt för att man inte egentligen funnits i en annan värld ur vilken man vaknat upp in i denna eller att man nu sover i en dröm i en annan tid. Detta har jag funderat på, har jag klättrat i kunde jag säga om jag ville tala om det med henne eller någon. En hel vecka har jag experimenterat på olika sätt. Det kan man göra med kalendrar och det kan man göra genom att blunda och tänka och med tankarna göra som när man fördubblar en penna mellan fingrarna och genom att ligga alldeles stilla och andas långsammare än vanligt och på många andra sätt.

Inget av allt detta säger jag till henne. Hon skulle inte förstå. De flesta människor tror att de finns till i en enda vanlig värld hela tiden. Egentligen har alla människor jag försökt tala med om det här trott att man bara kan tänka att man finns till i en enda värld och en enda tid och de blir bara förvånade och lite oroliga när man ber dem berätta varför de tror att de egentligen inte ramlar ur värld i värld varje natt. Hur kan de vara så säkra på vad som är dröm och inte?

Så förra veckan höll jag på att flytta till 1928 för att se vad som skulle hända. Jag menade ju inte att flytta på riktigt för det gör man ju inte så där. Det kan man inte bestämma. Det gör man i så fall av en slump rätt som det är. Ingen vet inför sömnen på kvällen säkert i vilken tid och vilken värld han kommer att vakna nästa morgon om han överhuvudtaget vaknar ty han kan ju hamna utanför tid och rum också. Bortom universum eller i en tid utanför tid innan det alls blev till.

Jag menade alltså bara att flytta kring tiden lite

ungefär som när man fördubblar en penna. Om man blundar och lägger långfinger och ringfinger i kors då kan man rulla två pennor mellan dem för det känner man och öppnar man ögonen och ser så rullar man en penna mellan dem för det ser man och vilka pennor är pennor? På samma sätt flyttade jag tiden till en del genom att ändra kalender ungefär som man kan ändra tiotalsräkning till tolvtalsräkning eller tvåtalsräkning och få andra sammanhang som också håller ihop.

Men inget av detta sade jag. Jag log vidare och innan hon hann säga något om dateringen på papperen sade jag:

– Det är nog fel där, det blir så ibland. Det är som med handstilen och stavningen. Det är en sorts ordblindhet.

Jag vet inte om hon trodde det. Men hon kunde inte veta vad jag tänkt. Och då kunde det faktiskt vara en felskrivning. Hon tittade en kort stund på papperen. Så lade hon undan dem igen och såg på mig där jag satt framför henne på andra sidan bordet. Hon hade hållit på att treva i mig mer än en timme nu. Ungefär som när man sticker in en nyckel genom hålet i en leksaksapa och söker få grepp om fjädern så man kan dra upp den och få den att hoppa. Men jag hade hållit mig undan. Jag visste ju hur de gjorde. Jag undrade vad hon skulle pröva nu. Hon kunde ta ut mig till ett sandlådetest kanske. Då fick jag stå framför en stor låda där jag skulle ställa ut hus och bilar och stängsel och djur precis som jag ville.

– Nu skall du bara leka precis som du själv vill, brukade man säga. Bry dig inte om mig. Låt inte mig

störa. Du får göra vad du vill.

På så sätt kunde de titta in i en. Det visste jag men det visste inte de att jag visste. Det gällde då att välja vilket slags värld man skulle visa dem. Jag hade tittat på bilder av hur imbecilla barn lekte fram sin värld och hur neurotiska barn lekte fram sin och vad det betydde om barnet bara kastade in de olika sakerna huller om buller och vad det betydde om barnet satte upp många stängsel och många fyrkanter. Husdjur betydde det ena och bilar det andra för att inte tala om lejon och tigrar. Det gällde att noga välja det man ville låta dem se. Men hon tog mig inte till sandlådetestrummet.

Hon tog fram andra papper ur den gröna mappen nu och ögnade på dem. Jag såg inte vad hon läste. Hon kanske skulle ta ett associationstest. Om hon sade mor skulle jag svara far och om hon sade syster skulle jag svara bror skulle hon då först förklara för mig. Stor blev liten och där blev här och så vidare. Och hon skulle tala om för mig att jag skulle svara på en gång utan att tänka efter. Det var ett farligare test än sandlådetestet eller mosaiktestet. Man använde det att få fast tjuvar och mördare med. Ty så småningom gick testet vidare och vidare och tillslut satt brottslingen där helt avslöjad. Alva hade provat det på mig så jag kunde det. Det var en så rolig ny lek, hade hon menat. Hon lärde sig den på universitetet. Jag fick först läsa ett stycke om en inbrottstjuv. Han hade stulit två stora pendyler och ett pärlhalsband. Sedan hade hon sagt att det var en lek där det gällde att inte avslöja sig inför förhörsledaren. Därefter hade hon börjat associationstestet. Hon hade skrivit upp svaren i ett protokoll. Men hon hade också

iakttagit och antecknat mina reaktioner och mitt uppträdande och mätt tiden det tog för mig att svara. Hon hade mätt med ett vanligt stoppur.

Hon sade att det var en väldigt rolig och spännande lek. Den var ungefär som Cluedo, menade hon, eller Monopol som vi börjat spela nu i Amerika. Men jag förstod att det inte bara var en lek utan att hon letade inuti mig också. Hon ville öppna mig och se efter hur jag såg ut inuti. Allt kunde antecknas och användas mot mig för att få upp mig. Inte bara de ord jag svarade utan också om jag talade högt eller lågt eller svarade fort eller dröjde eller strök med handen över håret eller började vifta med foten eller satt ovanligt stilla.

Genom det testet avslöjade brottslingen alltid just precis det han ville dölja. Och man kunde göra testet riktigt säkert också. Det gjorde man i Amerika med lögndetektorer. Brottslingens egen kropp avslöjar honom. Han kunde inte styra om han blev fuktig om händerna eller hur hjärtat slog eller hur mycket syre han använde. Man kunde då ta av brottslingen skjortan och kavla upp byxbenen på honom och spänna fast honom med breda svarta läderremmar i en stol och sätta elektroder på honom. De var kalla och de var våta av saltlösning för att ge bättre kontakt. De kunde sättas på armar och ben och på den bara överkroppen och så fick brottslingen hålla två metallkulor, en i var hand. På så sätt kunde man registrera hjärtslag och puls och hur svettkörtlarna reagerade och sedan kunde man spänna fast ett band över bröstet som automatiskt registrerade andningen och så kunde alla dessa olika instrument kopplas till skrivare och så kunde testet börja. Brotts-

lingen skulle svara med mor på far och bror på syster och så vidare och så läste förhörsledaren upp ord efter ord och brottslingen svarade och nu fanns ingen räddning för alla apparater tickade och de registrerade automatiskt minsta förändring i hjärtverksamhet och svettkörtlarnas beteende och andhämtning och förhörsledaren klockade brottslingens reaktionstid med Hipps kronoskop som registrerar tiderna på en tusendels sekund när och inför förhörsledarens instrument avslöjas nu obönhörligen alla brottslingens hemligheter. Och förhörsledaren sitter i sin vita rock med protokollsbok och reaktionsordslexikon bredvid sig och iakttar.

Det som avslöjades var vad man sökte dölja. Vad man var rädd att berätta. Vad man ville hålla för sig själv. Det var ett sätt att komma in i en och få tag i en och öppna en. Jag hade tänkt mycket på det här och jag hade tänkt ut hur man skulle klara det. För det var ju så att den lek som Alva tyckt vara rolig var att jag först läst en berättelse och sedan låtsats gömma just den för utfrågaren och det hade också givit utslag och hon hade fått tag på den. Det var den leken de lekte med varandra på universitetet. De kallade det att laborera. Men det betydde att jag kunde styra hemligheterna också. Om de ville åt en värld inom mig då kunde jag fantisera en annan värld åt dem som de upptäckte och öppnade och tog fram just därför att jag sagt åt mig själv att hålla den hemlig. Då hade de ändå inte kommit åt mig på riktigt.

Jag satt och såg på henne och väntade på vad hon skulle göra och jag log hela tiden. Det började bli sen eftermiddag nu och vi hade hållit på länge. Skulle hon

försöka med associationstestet då visste jag vad jag skulle göra. Jag hade redan börjat. De sticker in nyckeln i en och letar och det är som när man skall öppna en sardinburk i mörkret. Så fort nyckeln får grepp och fliken kommer in i rätt skåra kan nyckeln börja vridas om och då hjälps det inte utan då springer burken upp och man kan känna hur den då kommer att öppna sig inne i en och hur man än håller emot rullas locket av och där är man alldeles öppnad och naken. Men om man hållit in fliken och gömt den och de aldrig kommer åt den då kan de heller inte öppna burken. Då kan de bara skrapa på den. Men det gäller att ge dem något nyckeln kan fastna på när de är inne i en och letar med den, något de kan tro på. Och om associationstestet börjar måste jag därför skaffa en hemlighet de kan avslöja trots allt mitt motstånd och det måste vara en hemlighet som känns lite otäck i mig när de öppnar den för annars går det alltför lätt för dem och annars reagerar jag inte som jag borde och om jag satt fastspänd i en elektrisk teststol med alla instrumenten inkopplade då skulle jag inte svettas om händerna där jag skall svettas för att de skall tro att de verkligen håller på att öppna mig och alltså låta sig nöja och släppa mig.

Därför satt jag och fantiserade under det jag log och såg på henne. Jag hade klistrat ihop läpparna med spott och låtit spottet torka så jag skulle märka om jag släppte ut något ord och jag hade stängt av bakom ögonen så jag såg fantasier i stället fast ögonen var öppna och jag halvsåg henne så hon inte kunde märka det och så hade jag börjat en fantasi. Jag hade tagit Alice i den skotskt rutiga kjolen och hon sprang över

ängen och kjolen fladdrade och så kom de stora metallmonstren från Mars med sina gripklor vandrande på sina väldiga metallben. Och folket i staden jagade Alice framför sig mot dem för hon skulle offras för allas bästa. Och detta såg jag framför mig gång på gång och kände att hjärtat slog till och jag riktigt såg henne och hur rädd hon var och jag visste att detta skulle testet fastna på om hon började med det.

Men hon satte tillbaka papperen i den gröna mappen igen och så sköt hon den åt sidan och rufsade mig i håret igen och sade:

– Det var riktigt trevligt att lära känna dig, John. Vi kommer att träffas snart igen.

Sedan fick jag gå och det var över för den gången.

# XV

Man skrev ett brev hem till Gunnar och Alva från skolan några dagar senare. Skolan skrev sådana rapporterande brev om eleverna så fort skolan fann anledning att påkalla föräldrarnas uppmärksamhet. Mr. Francis gav det till mig på fredag eftermiddag när jag skulle gå hem. Jag skulle lämna det till mina föräldrar. Det var omsorgsfullt igenklistrat. Det var kallt och låg snö i luften när jag gick hundratjugofemte gatan ner mot Riverside Drive med brevet instucket i den amerikanska räkneläran. Jag misstänkte att jag visste vad brevet innehöll. Det handlade om mig i alla fall. Så fort jag kom hem gick jag in på mitt rum och stängde dörrarna ordentligt och därefter började jag öppna det. Det gjorde jag alltid med brev som angick mig. Och att detta brev rörde mig förstod jag. Vad skulle skolan annars skriva till dem om?

Jag använde en tunn strumpsticka som jag förde in högst upp där kuvertfliken inte var gummerad. Sedan började jag rulla upp fliken. Det stod i detektivromaner och andra böcker att man skulle ånga upp brev, men det visade bara att författarna var okunniga. Om man ångar upp ett brev då blir det skrynkligt. Man måste vara dum i huvudet för att sedan inte se att det varit

öppnat. Men om man öppnade dem genom att sakta och försiktigt rulla en strumpsticka kunde man få upp breven utan att det märktes efteråt. Nåja, det skulle märkas i mikroskopisk undersökning naturligtvis. Då syntes de små pappersfragment som slitits loss när strumpstickan rullades fram och gummeringen släppte och visade att brevet öppnats och klistrats igen. Dessutom begagnade jag ju inte samma klister som kuvertfabriken. Jag antog att detta skulle kunna avslöjas i ultraviolett belysning. Men sådant tänkte Alva och Gunnar inte på. De intresserade sig varken för mikroskopiska undersökningar eller vad som kunde synas med hjälp av ultraviolett strålning. Jag hade en söndagslunch när vi åt tillsammans försökt tala med dem om hur fransmännen mikrofotograferat brev under belägringen av Paris 1870 och jag hade talat om duvposten och hur man projicerade de små flugsmutsstora fotografierna mot en vit vägg och så fick fram texten och jag hade beskrivit enkla sätt att skriva hemliga meddelanden med osynligt bläck men de hade ingenting förstått. Alva hade varit alldeles blank på ögonen och efter en stund hade Gunnar sagt:

– Det är utmärkt!

De kunde aldrig märka att breven öppnats om man gjorde det på rätt sätt. Men vad som var verkligt viktigt med att öppna brev var inte bara att öppna och sedan försluta dem igen på ett så omärkligt sätt som möjligt utan också att genomföra överlämnandet på riktigt sätt. Man fick inte bara komma ut ur sitt rum med det nyförslutna brevet i handen och säga:

– Här är ett brev till er.

Då uppstod omedelbart misstänksamhet. Man var för ivrig. Man var särskild och uppträdde inte som vanligt. Det var i stället nödvändigt att uppträda så som när man skulle trolla. Det gällde då inte bara att vara snabb på handen, som det hette, utan att göra något med den trollande handen som man inte låtsades om ens inför sig själv att man gjorde. Det som i böckerna om trollkonster kallades att fästa åskådarnas uppmärksamhet på något annat än man verkligen gjorde var fel. Gjorde man det då såg åskådarna vad man gjorde med den trollande handen. Det borde i stället stå att man verkligen skulle uppträda på ett sätt som både man själv och åskådarna tyckte var vanligt och normalt och samtidigt med en annan del av jaget styra trollerihanden att göra själva konststycket utan att man själv märkte det. Man måste tro på det man ville att åskådarna skulle tro på för att de skulle kunna tro. Jag måste alltså stoppa tillbaka brevet i boken, klä på mig så som jag varit klädd när jag lämnade skolan och ta boken i handen och tänka mig hur jag gick hem och låta mig gå hela vägen i tankarna och komma ända fram till dörren för att sedan när jag öppnade dörren och kom in låta den Jan som just kommit hem smälta ihop med mig och gå fram till dem som han och säga:

– Här är ett brev jag fick med mig.

Då gick det bra och ingen märkte något.

Fast det här brevet hade varit nästan värre än jag trott. Skolpsykologen hade skrivit ett långt utlåtande om mig. Hon hade kommit fram till att jag blivit emotionellt störd av att sakna den nödvändiga föräldrakontakten. Jag hade pronounced autistic traits och försökte

avoid social interaction (schizoid?). Men jag var samtidigt brilliant och superbly gifted fast jag hade svåra störningar och var emotionellt outvecklad för min ålder. Och sedan det vanliga om min ordblindhet. Sådana där begrep aldrig någonting!

Då Alva var en kollega hade hon i en bilaga också gett utvärdering av testresultaten. Jag såg att man i Rorschachtesten fått fram färgchock och sexualchocker och att jag på ett ansträngt sätt försökte vara originell. Detta kunde tyda på konstnärlig läggning. Men man hade fäst sig vid detta med mördare och blod också. Men jag hade bara aktat mig för att säga:

– This is a bat!

och peka på gripklorna för det gör imbecilla och jag hade försökt välja rätt svar från Rorschachboken som jag letat fram ur Alvas bokhylla och läst och kom ihåg fast det stod i den att bara psykologer och läkare skulle få läsa den. Men det hade heller inte hjälpt. Ingenting hjälper mot dem. Fast de hade inte hittat in i mig. De hade inte fått upp mig!

När jag läste detta brev var jag i alla fall glad över att jag lyckats hålla skolpsykologen stången. Jag hade inte släppt in henne i mig trots att hon försökte med alla sina knep. Hon hade bara kunnat titta in genom små och dunkla rutor, tänkte jag. Man skall aldrig låta någon sådan se någonting. Man skall aldrig säga någonting till sådana. Varje ord man säger dem är ett ord för mycket. Grin and bear it!

Nu begärde skolan att jag skulle få bättre föräldrakontakt. Alva höll med om detta behov, det hörde jag när jag lyssnade i korridoren efter att ha lämnat fram

brevet till dem. Jag hade inte riktigt stängt dörren till dem utan låtit en springa stå öppen så jag kunde höra vad de sade och nu låtsades jag leta uppe i skåpet efter någonting. Men jag kunde inte komma på vad jag skulle säga att jag letade efter om man frågade mig. Man borde alltid ha en förklaring till hands. Men man kunde mumla också. Tala så att det lät som om man sade ord fast de inte kunde höra vilka ord det var.

Det var nödvändigt med kontakt med barnen. Det höll Alva med om. De behövde denna kontakt för sin utveckling. Men hon menade att hon gjorde vad man kunde begära. Hon hade redan infört ”familjetimmen”. Gunnar grymtade något ohörbart till svar. Han prasslade med tidningen så hon skulle förstå att man talat färdigt om saken. Han tyckte inte om familjetimmen. Den tog onödigt mycket tid från arbete och studier och själv hade han arbete nog och övernog utan att skolan skulle skriva brev till honom om det och Jan såg då sannerligen inte ut som om han ville umgås med någon. Egentligen höll jag med honom. Jag ville vara i fred. Att han skällde ibland och sade att det såg ut som en svinstia hos mig och att jag var lat och fet gjorde inte så mycket. Han var sådan. Men Alva kvittrade och sade att man måste ta sig den tiden för barnens skull och att man måste anstränga sig lite. Åtminstone borde hon göra det. Sedan kom Karna ut från köket och jag låtsades ha letat färdigt och gick in till mig.

Familjetimmen hette den timme var dag då Alva träffade barnen. Det var timmen före middagen. Då överlämnade barnsköterskan mina systrar till henne. Alva hade anslagit tjugo minuter för vart barn. Då lekte

hon med Kaj i tjugo minuter. Sedan läste hon en saga med Sissela i tjugo minuter och så skulle hon umgås med mig i tjugo minuter. Men hon hade svårt att tala om sådant som ångmaskiner och annat och man kunde inte prata med henne om det man tänkte på för det förstod hon inte. Någon gång hade jag försökt förklara detta med dröm och verklighet och tid och alla olika världar men då hade hon bara sett orolig ut i ögonen så vi talade inte så mycket utan lade mest pussel dessa tjugo minuter. Men ofta menade jag att jag hade något viktigt skolarbete att göra och då slapp jag min del av familjetimmen. Gunnar tyckte alltid tiden gick långsamt den timmen och då och då ropade han långt bortifrån andra änden av våningen:

– Men nu är du väl klar med ungarna darling!

Och Alva tittade upp från pusslet och ropade till svar:

– Bara tretton minuter till darling!

Fast den här gången hade Alva tydligen menat att Gunnar måste böja sig för skolpsykologens brev ty på lördag morgon sade han att vi två skulle göra en utflykt. Vi skulle över på andra sidan floden. Han ringde och beställde fram bilen. Den hade vi i ett garage uppe vid etthundratjugoandra gatan. Det var en stor Hudson med elektrisk rattväxel och uppfällbart matbord i baksätet. När portvakten ringde upp på hustelefonen och meddelade att bilen var framkörd tog vi hissen ner. Den dagen körde vi över George Washington-bron vilket kostade 50¢ i vägtull och sedan genom Jersey City och Newark ut på Highway 22 och till Somerville där vi tittade på Washingtons högkvarter vintern 1778-1779.

Det var ett tvåvånings vitmålat trähus. Sedan tog vi Highway 202 upp till Morristown där vi tittade på museet över Washingtons vinterhögkvarter 1779-1780 och där åt vi pannkakor i en diner som såg ut som en järnvägsvagn utan hjul. Den stod uppställd vid vägen och hade varit en järnvägsvagn också innan den byggts om, sade Gunnar, och så körde vi mot Paterson och på Super Highwayen förbi Parsippanysjön fick jag köra bilen ett stycke alldeles själv. Gunnar satt bara bredvid och sade hur jag skulle göra men då kom några poliser och var upprörda fast Gunnar talade med dem så det hände inget och när vi kört över den stora bron igen och kommit hem lämnade Gunnar bilen till garagepojken och så promenerade vi upp till Harlem och besökte Father Divine's Kingdom på etthundratjugofemte gatan. Father Divine var en svart präst som blivit Gud och när Gunnar sade att vi var från Sverige fick vi sitta bland änglarna uppe på podiet fast vi fick sitta finast för vi var så långt bortifrån och hela församlingen stod upp och ropade Peace! Peace! mot oss. Father Divine predikade och hänvisade till oss som vittnen och församlingen reste sig återigen och ropade och efteråt ville alla trycka min hand för jag var ett vittne från Norden. När vi kom hem var det sent och Gunnar sade att han ville ha en dry martini.

– Den är jag väl värd nu darling.

Det var på tisdagen veckan därpå skolpsykologen kallade på mig. När jag kom in i rummet till henne såg jag på henne att hon ville höra hur det gått. Jag berättade vad vi gjort. När jag berättade hur jag kört vår stora Hudson vid Parsippany och att polisen stoppat mig

avbröt hon mig.

– Kom polisen? frågade hon.

– Ja, sade jag. De körde om oss och fick syn på att det var jag som körde och så prejade de oss. De sade att de inte kunde tro sina ögon. Sedan gick min far ut och talade med dem och gav dem varsin sedel och då tackade de och körde vidare fast jag fick inte fortsätta köra vår bil längre. Sådana kan man alltid betala något för att bli av med, sade min far till mig. Det betyder ingenting.

Hon bara tittade på mig då och när jag sedan berättade om hur vi suttit uppe på podiet bland änglarna i the Kingdom of Father Divine och jag träffat Gud själv och skakat hand med honom och hur denna Gud berömt oss och alla de troende hyllat oss där de stod nedanför oss då såg jag på henne att hon trodde jag fantiserade och jag log hela tiden mot henne. För när jag talade om hur det verkligen var då trodde de alltid jag ljög och fantiserade men när jag fantiserade och berättade sådant för dem som inte var sant utan bara påhittat då trodde de mig alltid. Det jag sagt henne om bilkörningen och poliserna och Father Divine var ju helt riktigt men jag kunde berätta det för henne trots att det var riktigt utan att det gjorde något för hon trodde bara jag hittade på. När jag fick gå sedan rufsade hon mig inte ens i håret. Men jag skickades aldrig upp till henne mer. Nu behövde jag bara gå på de vanliga testerna. Sålänge man inte bråkade med mig för lunchen eller gymnastiken gick allting också rätt bra i skolan. Det var som om man börjat vänja sig vid mig.

Strax före jul när jag är ledig och inte behöver gå till

skolan har jag tagit subwayen ner till Macy's. Jag har åkt upp till leksaksavdelningen för där finns ett lokomotiv jag vill titta på. Det är Lionels nya New York Central 4-6-4 Hudson i "O" gauge. Det är mycket vackert. Det är mycket stort också. Varenda nit är efterbildad och det har riktig och helt fungerande Bakers slidstyrning. Jag kan naturligtvis inte köpa det. Det kostar $75. Något sådant kan jag inte få som julklapp heller. Men man kan också köpa lokomotivet i olika byggsatser och sätta ihop det själv. Den första byggsatsen, the first kit, som man säger häröver, innehåller de verktyg man behöver för att bygga hela modellen; två skruvmejslar och två specialnycklar. Sedan finns där i lådan själva ramen och drivhjulen och cylindrarna med Bakers slidstyrning och allt. Den satsen kostar $12.50 och det borde jag kunna spara till. Sedan finns ytterligare fyra kits. Visslan kostar extra. $5. Men den är bara leksak så den behöver jag inte. Lokomotivet är så stort och vackert där det står i montern att det gör ont att andas när jag ser på det. Och det trots att jag egentligen brukar säga mig att jag inte tycker om sådana där personlokomotiv som Hudson utan hellre skulle vilja tänka mig en 2-8-2 Mikado som är ett tyngre och mindre flott godslokomotiv eller också en mer gammalmodig och hederlig 2-6-0 Mogul från 1890-talet som slitit på bibanor nu i snart femtio år. Men denna Hudson är så vacker!

Jag går inte hem från Macy's. Det är jul och jag är ledig. Jag tar mig upp till the Hayden Planetarium vid naturhistoriska museet mot Central Park och sjuttiosjunde gatan i stället. Jag hade varit där förut. Det var

inte bara ett planetarium, det var en hel astronomisk utställning. I Stockholms planetarium gav man samma föreställning hela tiden och när man gått på det planetariet ett par gånger behövde man aldrig gå tillbaka och därför var där nästan alltid tomt. Men här hos oss i Amerika bytte planetariet program som en bio och det var alltid fullt med folk. Jag hade hoppats man skulle ge världens undergång men den skulle först visas i sommar. Då i juni 1939 skulle Haydens planetarium visa hur det ser ut när en komet träffar Tellus eller hur det ser ut när månen i tidernas fullbordan kommer så nära jorden att vår dragningskraft spränger upp den i olika bitar. Och man får se dessa månklippor stora som de största jordiska berg rusa mot oss för att krossa oss. Eller hur hela vårt solsystem förintas av att en vandrande stjärna större än vår egen Sol kommer in i vårt system och allt liv upphör. Nu visade man julprogram i stället. Jag betalade 15¢ och fick se att Betlehems stjärna egentligen var en konjunktion av Jupiter, Mars och Saturnus och det var ju intressant att få veta det med.

Jag gick sakta runt nere i staden hela kvällen sedan för de var bortresta någonstans och jag kunde komma hem när jag ville och det fanns så mycket att se på i julskyltningen. Vi i Amerika skyltar på ett intressantare och bättre sätt än de gör över i Europa. Vi gör skyltningen till ett skådespel för hela folket. Och det är heller inte så att vi bara vill att folk skall handla heller som man gör däröver. Vi vill framförallt visa att allting i livet egentligen är glatt och roligt. Det var som Dickens ungefär och inte bara en fråga om pengar. Överallt på gatorna var det tomtar i stora skägg och de ringde med

klockor och bad att man skulle komma in och se sig omkring i leksaksgrottor och varuhus. Att gå här i New York var den roligaste jul jag haft i hela mitt liv.

Det var efter denna jul jag började tycka att skolan förstod mig. Den lät mig vara i fred. Jag slapp delta i deras gymnastik, sport och lekar. Jag fick göra som jag ville och sitta i biblioteket. Det var ett fint bibliotek. Jag var aktiv i väggtidningskommittén och deltog livligt i alla klassdiskussioner och behövde för övrigt nästan bara gå på de lektioner jag själv ville och kunde använda det mesta av min tid till modellbygge uppe i verkstaden och till att studera vulkaner för Miss Tyler som var min lärarinna i science.

Hon var ganska kortvuxen, hade en kraftig mun och rakt kortklippt svart hår som alltid föll ner i pannan när hon blev ivrig och som hon då kastade bakåt med en snabb handrörelse. Hon hade stora och lite sneda ögon och hon luktade inte parfym utan tvål. Hon skrattade mycket och pratade med mig om ångmaskiner och jordbävningar och vulkanutbrott. Jag tyckte mycket om henne och tog hela mitt eget skolarbete hos henne. För det var vulkaner som intresserade mig mest i skolan då. Jag ville lära allt om alla världens vulkaner och sysslade hela den vintern och den våren med att pricka in vulkaner på en stor världskarta utan namn eller gränser jag skaffat. Den var lite mer än fyra fot hög och sex fot lång och jag måste ligga på golvet när jag rullat ut den och arbetade med att föra in vulkanerna på rätt ställe och skriva dit deras namn. Jag textade noga så namnen skulle kunna läsas. Jag ritade in vulkanerna med röd färg och på det sättet blev eldsringen runt Stilla Havet

helt synlig.

På våren skrev jag på maskin ner vad jag tagit reda på om vulkaner och så byggde jag den största sciencemodell någon byggt i skolan. Det var en fem fot hög gipsmodell. Men den var inte gips alltigenom ty då hade den blivit omöjligt tung utan jag hade först byggt en ställning av trä och ståltrådsnät. Den var inte i skala för det var omöjligt men jag hade tänkt mig bygga Mauna Loa på Hawaii. Vid bergets fot hade jag placerat små byar. Därovanför i kratrarna fanns den eviga elden. Dels hade jag en central krater och dels gjorde jag Kilauea på sidan där lavan ständigt kokar och glöder. Inne i kratrarna ordnade jag små explosioner och utbrott och jag sade att det var nödvändigt att bygga denna modell för att se vilken väg lavan tog och hur byarna därnere förintades vid utbrotten. Miss Tyler tyckte det var roligt och när jag arbetade med vulkanen sprutade det gnistor över hela rummet och det var rök överallt och stank svavel och hon skrattade.

I verkstaden höll jag på att bygga en bro. Broar hade jag byggt förut men bara i Meccano. Nu ville jag bygga en typisk järnbro, en balkbro. I verkligheten nitas de men jag ville löda och låtsas jag svetsade. Verkstadsläraren föreslog att jag skulle bygga den i skala 1:48 för då kunde jag ha den till modelltåg i "O" gauge också. Först gjorde jag en ritning. Bron skulle vara trapetsbalk för det var själva fackverket som intresserade mig med olikheten mellan de olika krafter som verkade i brons konstruktion. Själva I-balkarna kunde jag gjort av vinkeljärn men läraren menade att jag kunde hoppa över det arbetet och i stället köpa dem färdiga i mässing från

en modellaffär som låg nere vid fyrtioandra gatan och hette Hobbycraft. Det var inte att fuska. Hade jag varit president för en järnväg och latit bygga en riktig bro hade jag ju också köpt in balkarna färdiga, menade han.

Bron skulle bli 3 fot lång och borde utan vidare kunna bära mig. Men det var lite knepigt och arbetsamt att mäta och såga och löda. Det fick inte bli fel. Jag brukade därför ta mig tio minuter ibland och sitta på träsoffan vid väggen mot korridoren och läsa i Model Craftsman. Där bredvid låg flera årgångar av den, tjugo, trettio nummer, i en hög på golvet. Det fanns så fantastiskt mycket man kunde göra.

Jag hade beslutat mig för att låtsas att den gula mässingen var svart och bron blev klar en torsdag i slutet på mars. Det bör ha varit den 23 ty när jag sedan kommer in i klassrummet skall jag arbeta med väggtidningen. Jag håller på att sätta upp ett klipp ur New York Times om Hitlers inmarsch i Prag när den judiske pojken med de stora hornbågade glasögonen säger:

– Ja du fick rätt. Han tog Prag också

Vi läser klippet. Man skriver i New York Times att det nu är skymning för friheten i Europa. Tidningen kan förstå att Storbritannien och Frankrike föredrar att titta åt ett annat håll nu när Hitler genomför styckningen eftersom de ändå inte tycker de kan göra något.

– Ja, säger jag, och det blir som du sade. De sätter igång ett krig igen däröver i Europa vilken månad som helst nu.

# TOLV PÅ DET TRETTONDE

Till Karna Gip.
Med tack!

# I

En gång när jag var tolv på det trettonde och snart — om några veckor bara — skulle bli tretton på det fjortonde stod jag tidigt om morgonen vid relingen och väntade på att få se Manhattans skyline träda fram ur dimman långt därborta. Det var vår år 1940. Solen skulle gå upp bakom mig och allting hade tagit slut. Allting.

Ännu var gryningen som tunn, grå bomull runt fartyget. Däcket hävde sig sakta under mig. Dyningen rullade in från stora Atlanten där ute. Men det var ingen friskhet i luften, genom dimman kom en lukt av dy och avlopp och gammal sur sälta pysande in mot mig. Och här där vi låg för ankar var vattnet långt där nere inte ett grönt fräsande hav. Det var en tjock och skitigt trögflytande ljummen vattenmassa jag såg vid fartygssidan långt under mig. Oljefläckarna på denna grå yta vaggade lojt, spred sig, drog ihop sig. Jag formade högerhanden till en tub, blundade med det dåliga vänsterögat, höll tuben för höger öga och såg ner mot vattnet. Oljefläckarna blev nästan som levande protoplasmahinnor. Som urdjur genom ett mikroskop när det var science och vi diskuterade hur livet en gång hade kunnat bildas i det ljumma vattnet vid oceanernas strandkanter.

Och Mr. Flourens skulle stått bredbent berättande framför oss och han visade hela historiens ursprung med orden så att allt utspelades just här och nu framför mig i skolsalen. Hur klotet svalnat och molnen skockat sig och haven uppstått men vulkanerna ännu spydde lava och solen skymdes av deras rök och att där då i hetta och sot själva urslemmet föddes i fotosyntesen när molnen plötsligt skingrades och det hårda ljuset trängde in. Oljan där nere var ju organisk också. Gamla döda urdjur och ormbunkslika växter som ruttnat i urtiden.

Jag såg de dova färgerna spela på det matta vattnet nu när det blev allt ljusare. Ur gryningsdiset bolmade fyra väldiga skorstenar därborta vid den närmaste stranden. Där i dimman under rökmolnet fanns ett kolkraftverk. Det hade lastkaj för kolpråmar med tre stora lyftkranar med väldiga skopor; ett industrispår med en liten dieseldriven switcher som drog hopper cars och runtom fanns en massa intressanta detaljer och om det inte var som det var hade jag när dimman lättade hållit på att fotografera det och ritat av det för att bygga det. Men det var inte så längre. Ingenting var så. Det var över det hela.

Men bortom kraftverket tog eländesstranden vid igen. Den var skräpig med ruttnande pålar upp ur den grå gyttjan när det var ebb. Övergivna skjul, rostiga stickspår och stora avskrädeshögar. Råttorna fanns även om jag inte var nära nog att kunna ha sett dem. Och därbredvid det väldiga kraftverket som spydde rök. Detta allt syntes inte genom det ännu böljande grå diset. Men det gjorde ingenting att vattnet och morgondimman fortfarande rullande gick ihop grått i grått och

skymde sikten och att blott skorstenarna syntes bolmande däröver. Jag visste hur det var. Jag hade sett det.

Hela gårdagen, ända från det de började lasta tunnorna från läktaren härute i går morse, hade jag hållit mig inlåst i min hytt och det var den usla stranden som då varit min enda utsikt. Från min hytt var kraftverket skymt. När jag drog undan den rödvita gardinen och såg ut genom den runda ventilen såg jag this dirty waterfront. Jag höll mig inlåst hela den dagen och gick inte ut ens till måltiderna. Jag hade skaffat sex flaskor Coca-Cola och ett paket Ritz salta biscuits från stewarden som de inte visste om och när man knackade på och ryckte i dörren sade jag att jag läste. Och det gjorde jag ju. Jag läste Mark Twain och var en yankee som trots all teknik och allt kunnande tillslut besegrades av det gamla okunniga och kyrkotroende Europas usla ridderskap. Eller en Jim som låtsades vara kunglig fånge fast han kunde öppna dörren när han ville kanske. Och när jag inte läste låg jag i kojen och bollade med en tom Coca-Colaflaska och fantiserade. Jag var någon annan stans än just här. Och det hjälpte dem inte att de gjorde sig till och kvittrade och det hjälpte dem inte att de ryckte och slet i dörren och var arga ty de hade visserligen fått mig hit men sedan hade jag stängt om mig och här kunde jag låsa om mig och dörren var av järn och jag hade reglat den så de fick stå där.

Om jag släppte taget om relingen, vände mig och lyfte blicken borde jag kunna se solen gå upp menade jag. Men det kunde jag inte; den var dold i morgondiset över havet; var som en röd strimma i molnbanken. Men

vattnet höll på att förändra färg i alla fall och Manhattan visade sig.

Och visst hade jag kunnat öppna dörren — det heter dörr fast fönster heter ventil — till korridoren redan i går. Men det hade jag inte gjort. Så fort jag förts ombord hade jag sett att jag kunde låsa om mig. I går gjorde jag det. Nu hade jag tagit mig upp på däck när de ännu sov. Och när dimman lyfte glittrade det i fönstren där borta i New York. Där började en ny dag; en vanlig onsdag då Nelson och de andra åt frukost och skulle gå till skolan. Men vad hjälpte det att tänka på det? Även om jag tog ett väldigt språng och dök här från däck för att simma tillbaka hem till Manhattan skulle jag inte lyckas. Jag skulle inte klara det.

Jo, dyka och simma var jag bra på. Det var också det enda jag var bra på i sådant där. Basketball och baseball och annat bara deltog jag inte i. Ingen hade lyckats tvinga mig heller. Fast dyka kunde jag. Som en säl, hade morbror Folke sagt för två somrar sedan. Och jag kunde simma långt bort djupt nere under ytan. Men om jag dök härifrån däcket ner i det skitiga vattnet då skulle jag inte klara mig. Jag skulle sugas ner mellan oljefläckarna, hosta av det illaluktande kloakvattnet som kväljde mig i kallsuparna, få kramp och dränkas som en kattunge långt innan jag nådde land. Håret skulle bli tovigt av tjära och grönt av slemmiga alger. Man skulle få sända ut polisens båtar eller kanske rentav en harbor tug att leta efter mig där jag flöt bort med gapande mun och sprängda ögon with the tide.

Och även om jag nådde land skulle det bara vara stranden där under kraftverket. De skulle ha radiotele-

fonerat från kommandobryggan och när jag skulle ta mig upp ur vattnet och krampaktigt sökte få grepp på de hala och ruttnande brädor som en gång varit lastkaj då lyfte jag blicken och se! hela stranden var blå av poliser. Poliser med hundar. Jag kastade mig bakåt i vattnet och sökte undkomma genom att dyka och simma in under den gamla bryggan och kulorna slog fräsande i vattnet kring mig. Tjoff! Tjoff! och jag sökte mig djupare ner för att undkomma men tvangs upp mot ytan för att andas och en stor Irish cop som bara väntat på det smiled faintly as he shot och sedan låg jag och flöt i det skitiga vattnet med huvudet krossat och blodet blandade sig med oljan och man drog upp liket med en båtshake.

– He got what he deserved!

Hur jag än gjorde skulle man fånga in mig. There is no hiding place.

Det var tidig morgon onsdagen den sjunde maj år 1940 och jag var ombord på ms Mathilda Thordén. Det skulle bli andra dagen fartyget låg för ankar här i den övre bayen utanför New York. Rederiet var finländskt och vi skulle gå med krigsmateriel till Finland. Där hade det varit fred i flera månader men det skulle nog bli mer krig där snart och det Finland inte behövde skulle Sverige få. Flygplanen var nedmonterade i stora trälådor och de hade lastats vid kajen innan vi gått ombord.

Vår bil hade man också tagit ombord tillsammans med flygplanen. Det var en stor åttacylindrig Hudson. Gunnar hade köpt den billigt förra året. Bara betalt som för två vanliga Chevroleter ungefär fast den egent-

ligen hade varit dyr som den näst största Packard. $1100 hade han prutat ner den till då den var 1937 års luxury modell och den nya elektriska rattväxeln på den modellen krånglade. Redan 1938 hade man ändrat konstruktionen. Men den var rymlig med plats för åtta personer om de klämde ihop sig. Den bilen skulle Per Albin få hade Gunnar sagt. Den kunde användas som regeringsbil eller stabsbil i kriget. Det fanns ju utfällbart bord och allting vid baksätet. Där kunde de ha sina kartor utbredda när det blev krig i Sverige.

Men nu fick ms Mathilda Thordén inte ligga vid kaj längre ty vi lastade tunnor med sprängämnen till finnarnas nya krig. Det var särskilda brandmän på läktaren när den kom med tunnorna. Vi skulle i alla fall inte behöva hålla på med livbåtsövningar på den här resan hade jag sagt till Sissela när tunnorna togs ombord.

– Det behövs inte ens en torped eller en drivande mina utan det räcker med att någon u-båtskapten roar sig med att skjuta prick på tunnorna där på däck. En enda träff med en kula i en av de där tunnorna så är det hela över. Tjoff! Bang! Wroum! och du sprängs i små bitar och dör så fort så du hinner inte hicka ens och det blir inte så mycket som en lillfingernagel kvar av dig. En sådan båt är det.

– Men Jejje! sade Alva. Så får du inte säga. Du skrämmer henne.

– Men så är det ju, hade jag sagt. En sådan båt har ni satt oss på för er honours skull, er public image and reputation. Det vet du fast du inte vågar säga det.

Och det var bara krigsmateriel och därmed kontraband hela lasten så vi kunde inte få lejd heller.

– Men det kommer att se snyggt ut om det blir på natten, sade jag. En stor röd fontän mitt ute på Atlanten. Som ett vulkanutbrott. Och av ungarna blir som sagt inte ens lillfingernaglar kvar att begrava.

– Och ingen att komma med blommor och kransar och hålla tal och begrava dem heller för allting har sprängts till Kingdom come, lade jag till.

Sedan hade jag lämnat dem stående på däck och skyndat mig därifrån innan Alva hunnit komma på vad hon skulle svara.

Ännu för någon vecka sedan gick jag i skolan som vanligt. Vi skulle ju inte till Sverige längre. Det var bestämt nu. Vi skulle stanna i Amerika. De for the duration and I for ever. Men familjen skulle flytta från Riverside Drive till hösten i alla fall, den våningen hade de hyrt i andra hand och där hade vi bott möblerat.

Först hade de tittat på våningar vid Central Park. Några av mina klasskamraters föräldrar hade stora apartments där. Som Rosenthals. Fast gubben Rosenthal själv hade jag knappt sett när jag hälsade på för han var där bara ibland. Mest var han i Washington hos Roosevelt. Men sedan hade Gunnar hyrt ett riktigt hus i Brooklyn med liten trädgård och allt. Där hade jag fått vara med att titta när de valde. Där skulle jag få ett rum med sol om eftermiddagarna med två bokhyllsväggar och plats för stort skrivbord och dessutom också ett särskilt rum för modelljärnvägen uppe på vind. Den hade jag ju inte kunnat börja bygga där på Riverside Drive där vi inte skulle stanna mer än något år och jag inte hade något rum där jag fick spika i väggarna. Och hade vi kommit till Central Park hade det nog varit för

dyrt att låta mig få ett rum till järnvägen. Nu i vår hette den "The Rusty Springs Railroad Corporation". Men ända sedan förra sommaren när den ännu inte fått något riktigt namn hade jag hållit på att rita olika tänkbara layouts och bygga vagnar och olika byggnader och jag hade också redan två lokomotiv. En 4-6-4 Hudson som jag köpt våren 1939 och en 0-4-0 switcher från Mantua som jag skaffade i januari i år. Hudson var en American Flyer egentligen och nästan tin-plate men växelloket hade jag själv satt ihop och målat.

Ända sedan det blivit klart att vi skulle flytta till Brooklyn och järnvägen skulle få egen plats där uppe på vinden hade jag arbetat med den konkreta spårplanen för detta rummet med snedtak och skorstensstock. Layouter där tågen gick runt runt eller körde kring i stora åttor var barnsliga även om de kallades modeller och låtsades skalenliga. Leksaksjärnvägar runt julgranen på julaftons kväll! Ungefär som Irving, pojken Burns, med sin Lionel-bana som han bara fick ta fram på helger och ha på golvet med fadern sittande bredvid sig. Because:

– We are such great pals!

Och då var det Mr. Burns själv som skötte reostaten och Irving fick bara ställa tillbaka vagnarna på rälsen när farten varit för hög i kurvorna och tåget spårat ur.

Snedtaken, skorstensstocken och trappen upp var givna. Jag skulle utnyttja dem i planeringen. Snedtaket gav extra spårmöjligheter om jag gjorde en stadsgata som fondvägg med fasader som sträckte sig ända upp i taket till exempel. Då doldes flera stickspår där bakom. Sådant tålde att tänka på. Det var också bara fånigt att låtsas ha en stor transkontinental järnväg i ett vinds-

rum. Då blev det bara leksak av det hela även om han som byggt den var en gubbe på femtio år och gick omkring med lokförarmössa på huvudet. Man kunde i stället försöka göra liksom ett utsnitt ur verkligheten och visa en vy framme i rummet som nästan kunde se riktig ut och låta spåren försvinna bort ur synfältet genom tunnlar under gatufonden eller så och därmed få det synliga riktigt och hela det stora järnvägsnätet som något att läsa om i tidtabellen och att tro på och som skulle finnas bakom det synliga. Det var ju så i själva verkligheten också. Man såg bara ett stycke åt gången och hörde talas om resten. Vem kunde se hela New York Central på en gång?

Men ”Rusty Springs Railroad Corporation” var inte en stor bana som NYC. Den var inte ens en medelstor järnväg som Chicago & North Western. Min RSRRC var en järnväg som kommit på undantag. Dess storhetstid hade varit 1910-talet. Och det jag skulle bygga var dess bangård och de olika industrispåren i stadens utkant mot hamnen till. Rusty Springs var en ganska liten stad någonstans västerut vid de stora sjöarna.

Jag hade i skolan hållit på med ett arbete om ångans revolution och den stora järnvägsepoken ända sedan höstterminen började och vi flyttat in till New York från sommarnöjet. Det var än roligare än vulkanerna jag hållit på med året innan. Det var också ett aktuellt ämne. Jag var inte överens med General Motors fast deras Futurama var så fin utan menade att järnvägsepoken inte alls var över. Järnvägen var förnuftigare än bilen. Det var trots allt mindre friktion med räler än med highways.

Nu var det morgon redan och naturen väljer alltid den genaste vägen och tekniken tvingas därför i längden — vad de enskilda individerna än tror och vill — till den energisnålaste lösningen menade jag att Mr. Flourens sagt när jag diskuterat projektet med honom. Utvecklingen driver obönhörligen oss alla framåt men den som studerar naturen och lär sig dess lagar når fortare målet än den som motsträvigt sprattlande — kicking like a small child — tvingas följa dess krav.

Jag såg honom framför mig. Mr. Flourens var gammal, mer än femtio, kanske sextio fyllda och flintskallig med stor mage och en guldkedja tvärs över västen sådan som farfar hade haft. Han talade inte som de andra lärarna. Inte bara för att han talade engelska med en lustig brytning. Det fanns ju flera immigranter bland lärarna som talade med konstiga brytningar. En hel del var sådana som flytt från Europa och de europeiska universiteten när Hitler kom till makten. Men Mr. Flourens var ingen flykting, han var immigrant men jag vet inte om han brytt sig om att bli medborgare fast han varit här sedan före det stora kriget, som han kallade det. Egentligen var han från Frankrike. Det som var annorlunda med hans språk var att han talade så som man skrev i böckerna. Hans ord var mycket större ord än de andras. Och han vore annorlunda än alla de andra lärarna också för att han inte alls brydde sig om när någon sade att han inte förstod.

– Gå då, min unge vän, till biblioteket, tag fram ett dictionary och slå upp. Fågelungar sitter i boet med öppen näbb och skriker. Du är ännu barn men blir människa snart! Det ord, det vetande du inte själv eröv-

rar det kan ingen ge dig. Men sedan har du också det vetandet och där andra springer och håller på med trial and error kan du med dess hjälp tänka efter och sedan i ett överlagt handlande söka svaret med minsta möjliga energislöseri. Men kom ihåg att det vetande du får av lärare och böcker är gammalt vetande. Det kan vara mögligt redan. Därför bör du som en klok gosse både lära dig vad jag som din lärare säger och vad du läser i böcker och sedan betvivla det och se om det inte redan är fel.

– De omnibus dubitandum! sade han och knackade mig med knogarna i huvudet. Håll det i minnet.

Men kanske sade han i stället:

– Doubt everything at least once. Även påståendet att två och två är fyra.

Då skulle han sedan skrattat och talat om dyadic arithmetic.

Riktigt så sade inte någon av de andra lärarna i verkligheten. Ingen uppträdde som han. De förklarade med enkla ord och var snälla och hade sig. Och även om de inte var kristna så fick man inte riktigt fråga: Men tvärtom då? Ty: He that doubteth is damned. Men, menade jag, Mr. Flourens sade redan när han presenterade sig för mig att han inte var någon lärare alls utan en brobyggare från de stora skolorna som arbetat med stålkonstruktioner såväl i Chicago som i New York men att det länge intresserat honom att se hur det konstruktiva förnuftet kunde väckas och den resonerande intelligensen kunde tändas hos barn och att han därför på äldre dagar när ekonomin var ordnad och familjebestyren var överstökade och de egna barnen var vuxna med sina liv

för sig nu gick på Teachers College i Columbiauniversitetet och tänkte prova sina teorier på oss.

I höstas när jag först tog fram honom i biblioteket hade han därefter när jag började hos honom inför klassen resonerat en hel del om friktion och energi och även visat att själva föreställningen om evighetsmaskiner stod i strid med förnuftet.

När jag satt i biblioteket och hade talat med honom om min järnvägshistoria då hade han sagt att om jag tänkte skriva något då gällde det för mig att inte fastna i det lilla, det blott événementiella i skeendet utan se de inre sammanhangen.

– Tag rälens historia till exempel. Spårvidden är historiskt bestämd men dock tillfällig. Den är det romerska hjulavståndet. Det som nötts ned i vägbanorna. Så blev dess tillfällighet till necessitet i historien. Några tum till eller från hade ingenting betytt från början. Steget från väg till rälsväg var sedan inte svår. Regn och lera blev gyttja i vilken hjulen sjönk. När rälsvägen skapats visade sig dess generella innebörd. Grundprincipen var att rälernas släta och begränsade anläggningsyta i jämförelse med den oundvikligen oregelbundna vägbanan erbjöd minskad friktion och därmed sparade energi. Att räler på detta sätt var räntabla hade praktiken vid kolfälten i Newcastle visat sedan slutet på det sjuttonde århundradet. Med räler av trä kunde en häst dra ett fyrdubbelt tyngre lass ner till floden än som var möjligt på landsväg. Men träet nöttes snabbt ned. Fram genom det adertonde århundradet utvecklades dessa rälsvägar utan svårighet steg för steg därför till järnvägar. Rälsen skapas på detta sätt med enkel nödvändighet. Men vad

inträffar så i ångans tidevarv när ett språng skall tas och de hästdrivna fordonen på dessa nya räls av järn skall ersättas av självgående ångvagnar? Hur är icke även de stora teknikerna då fångade av sin lilla praktiks fördomar som hönorna av kritstrecken! Tänk noga på detta med adhesion!

– Go West young man and grow up with the country!

– Gå, unge man, till biblioteket och läs!

Det gjorde jag för vi hade ett bra bibliotek i Lincoln School. Men det hade tagit mig flera dagar innan jag var säker på att jag verkligen satt mig in i tankarna. Men så när jag läst noga då insåg jag att man som lärorikt exempel — ett som Mr. Flourens borde syfta till — kunde ta rälskonstruktionen till Trevithicks och Vivians ånglokomotiv för gruvdriften vid Merthyr-Tydvil år 1804 och vad de skrivit om friktionens roll. Trevithick och Vivian var goda tekniker. De hade utvecklat de ångdrivna väg-gående vagnar man redan länge experimenterat med i Frankrike och Amerika till en verklig ångdiligens som de patenterat år 1801. Men när de skulle sätta en ångdriven vagn på räls och ersätta hästar som drivande kraft i gruvjärnvägen då ansträngde de sig för att rälerna skulle skapa samma friktion som vägbanan gjorde. De var nämligen övertygade om — som de skrev — att mellan två plana ytor är adhesionen alltför svag; fordonen utsättes därmed för glidning, hjulen slirar och den drivande kraften går förlorad. Men det är helt fel. Där skar deras tänkande snett! De förmådde inte inse att det rullande hjulets friktion är den starka vilofriktionen, adhesionen, och inte den svaga glidfriktionen. Deras tänkande följde inte med i språng-

et från den hästdragna vagnen till den självgående.

– Tankefelet hos dem kan i dag också ett litet barn som du utan vidare avslöja, sade Mr. Flourens till mig tvärs över biblioteksbordet när jag såg upp ur böckerna och berättade vad jag funnit.

Och det allmänt lärorika, det var, sade han att det grova misstag jag nu som tolvåring utan vidare upptäckt för dåtidens stora och berömda vetenskapsmän och tekniker var helt osynligt.

– Denna den etablerade vetenskapsopinionens aberration visar på ett utmärkt sätt vilka följder teoretiska övertygelser kan få om de blott är accepterade sanningar och inte vilar på det experimentella förnuftets grund. En hel generation ingenjörer strävade i likhet med Trevithick att övervinna svårigheter vilka blott existerade i en vetenskapens fantasivärld. Inte förrän år 1813 upplöstes problemet i intet då Blackett vid Wiganjärnvägen ställde den fråga som borde ställts från början och sökte svaret så som det borde sökas, med ett experiment. Han fann att själva lokomotivets tyngd gav den erforderliga friktionen.

– Men, sade Mr. Flourens. Men skratta inte åt deras dumhet! Blenkinsops kraftslukande kuggstångslokomotiv och Bruntons lokomotiv med vandrande kryckor var seriösa teknikers försök att övervinna svårigheter. Det var bara det att de svårigheter som skulle övervinnas blott gavs i deras fantasi. De följde common senseresonemang. De tänkte i håstålderns sanningar om fordon vilka drogs och släpades framåt trots att ångans tidevarv redan var inne och framtiden tillhörde en ny sanning där andra regler bestämde, de självgående for-

donens sanning. I vilka redan föråldrade sanningar tänker du och jag i denna dag år 1940 i detta bibliotek tillhörande Lincoln School vid Teachers College i Columbia University i New York City nu hundratjugofem år därefter? Vad i vårt arbete kommer efterkommande finna obegripligt oförnuftigt?

– Du tror väl inte att du är klokare än Trevithick? Du lever blott hundratrettiosex år senare. Den unge vet alltid mer än den äldre, sade han. Men är till gengäld sällan så klok! lade han till och visade med en gest att jag fick skratta.

Inte heller Henry Ford som förstod massproduktionen förstod rälernas hemlighet, menade jag sedan och ett av Hitlers stora misstag var att han ersatte järnväg med motorväg. Det hade Kalmbach skrivit om i sin ledarartikel i "The Model Railroader" när kriget började och han hade rätt.

Ångmaskinen var inte den mest effektiva, det visste jag. Verkningsgraden var låg. Maximalt kunde den tillgodogöra sig blott 18 procent av värmet. Även de bästa lokomotiv arbetade djupt under den gränsen. Vi levde redan långt inne i den elektriska revolutionens ålder och snart frigör vi atomens väldiga energimängder, som Mr. Flourens sade när jag satt i biblioteket och läste om the atom-smasher at the Westinghouse Laboratories i East Pittsburgh, Pennsylvania. Men ånglok var vackra tyckte jag och för övrigt var det jag som bestämde tid och plats för den modellvärld jag ville ha. Jag skulle därför inte låta staden komma upp ur depressionen och ge banan bättre ekonomi. På så sätt behövde jag varken elektrifiera RSRRC eller skaffa in diesellokomotiv. Och

för att inte ta miste i byggandet hade jag då när jag ändå höll på med hela järnvägsepoken också skrivit ut staden Rusty Springs historia så som den kunde ha skrivits som ett sådant där Federal Writer's project till dess hundraårsjubileum 1937. Jag hade letat rätt på bilder som kunde tänkas passa och allt. Fast den berättelsen hörde inte till arbetet egentligen utan var bara på låtsas. Men jag skrev så att man inte kunde se vad som var riktig järnvägshistoria och vad jag hittat på. Skarven fick inte synas. Hon, Miss Evans i Social Science som fanns på riktigt, hade också undrat var Rusty Springs låg när hon läste vad jag skrivit och berömde det. Hon hade trott på det!

Själva den staden hade jag hittat på efter det jag kommit hem från Minnesota. Jag hade tänkt fram den på tåget ner till Chicago. Då hade jag ju redan hunnit ett stycke in på järnvägsepoksarbetet och visste var jag skulle kunna passa in den. Det var också då jag döpte min tänkta modelljärnväg till RSRRC. Dessförinnan på hösten 1939 hade jag sett modelljärnvägen jag en gång skulle bygga mest som den commuter line som gick på Long Island och som jag hållit på att dokumentera med foto och film hela den sommaren. Jag hade använt tiden ute på Long Island för att se till att jag fick ett ordentligt fotografiskt record både av Long Islandjärnvägens rullande material, dess signalsystem och dess små bangårdsanläggningar. Jag hade börjat med att följa med Karna i juni 1939 när hon körde till Greenlawn för att handla. Då hade familjen sommarnöje en femtio miles ut på Long Island i en stor villa med fantastisk utsikt över havet. Den var helt skyddad för insyn med

riktig vingård och egen badstrand. Den hette Ercildoune och låg utanför Centerport och det bodde miljonärer runt om, Vanderbilts och alla andra och Greenlawn var den närmaste stationen. Under det Karna handlade där inne höll jag på att fotografera och filma.

Sedan under sommaren körde hon kring med mig till olika stationer utmed Long Islandbanan. Hon tyckte att det var roligt att köra nu när hon hade fått sitt amerikanska körkort. Jag satt bredvid henne på framsätet och läste karta och hon körde. Därför var det bra att Gunnar och Alva var bortresta mest hela tiden den sommaren. De var söderut och västerut och brukade inte lämna sin adress ens utan Gunnar sade att Karna var duktig och nog kunde klara det hela med huset och mig och ungarna och allt tillsammans med Ingrid. Var det några problem kunde hon tala med hans sekreterare. Miss Dornbrush hette hon och var hjälpsam. Men då Gunnar hade lämnat kvar bilen där på Long Island för att Karna skulle kunna handla kunde vi ta den när vi ville och köra omkring överallt där jag behövde dokumentera järnvägen utan att behöva fråga honom om lov. Karna hade rutan bredvid sig nedrullad när hon körde. Vinden rufsade hennes hår. Hon hade inte håret bak i nacken nu, bara ett band för att inte få håret i ögonen.

– Det är här vi skall ta av? frågade hon.

– Nej, sade jag, först nästa korsning om två miles. Ty jag hade kartan och visste vart vi skulle. Hon var solbränd om armarna och hade sin nya småblommiga blåvita sommarklänning med vit krage. Fast det var ingen klänning egentligen utan en sorts städrock med stora

knappar hela vägen där fram.

– Nu bestämmer du, sade hon.

Nere på Fem och Ten-cent storen snett emot biografen Nemo några block nedåt på Broadway hade jag hittat inklistringsböcker när vi var inne för slutpackningen innan vi skulle till sommarnöjet. De var inte särskilt snygga. De var glansiga och embossed with flowers i relief. SCRAP BOOK stod det också snett över pärmarna med snirklade bokstäver. Men de var billiga och jag köpte två gröna och två svarta. En av de svarta gav jag titeln: "Prototype material". Det skrev jag med bred rödpenna på första sidan och ritade en blå ram kring. Sedan började jag klistra. Först hade jag klistrat in en allmän spårplan för hela Long Island railroadnetworket som jag klippt ut ur tidtabellen. Därefter tog jag sektion för sektion med stationer och industrier. Allteftersom ritade jag sedan spårplaner för var station vi besökte Karna och jag. Och när vi kommit hem efter järnvägsutflykterna gick jag in i det lilla mörkrummet jag gjort i ordning under trappen och framkallade bilderna. Sedan ritade jag rent spårplanen för just den stationen och den industrin och klistrade in fotografierna där de skulle sitta.

Men när jag varit uppe i tvillingstäderna och var på väg till Chicago igen var jag inte nöjd med Long Island längre. Där hade jag sett större industrier än vad Miss Evans brukade ta oss till. Mer bullrande och bråkiga och riktigt blodiga också som slakterierna. Jag ville därför nu göra något som var riktigare, rökigare, mer gammalt tegel och sådant och hittade på Rusty Springs för det var inte möjligt att bygga ens en modell av Chicago.

Den nu påhittade järnvägen skulle ge mer möjligheter än de olika stationerna på Long Island. Rusty Springs var ju en industristad i alla fall. Den levde. Anläggningen skulle bli nästan som på världsutställningen fast mycket, mycket mindre naturligtvis. Jag började därför på en ny scrap book, en grön. Den gav jag titeln: ”Rusty Springs; Ideas and plans”. Nu ritade jag ingen ram heller. I den scrapbooken klistrade jag in olika järnvägsbilder ur tidningar och tidskrifter och även de foton jag tagit på vintern. Som spårplaner gjorde jag riktiga ritningar på rutat papper, ritningar som kunde vikas och klistras in. Det såg mycket bra ut.

Nu hade det på dessa stora ritningar jag hållit på med om kvällarna blivit en järnväg med ordentliga lokomotivverkstäder som served både oljeraffinaderiet och slakthuset och bilfabriken och hamnen där produkterna skeppades ut. En hel del av detta hade jag sett när vi i klassen var ute och åkte buss runt om i New York och New Jersey med Miss Evans i Social Science. Vi fick lära oss hur staden fungerade med domstolar och vattenverk och kloaker och gå på vandringar i underjorden under Times Square och se vad som fanns under gatorna. Vi var på bilfabriken på andra sidan floden och förmännen förde oss runt och visade oss hur bilar sattes ihop på löpande bandet. Vi tittade på slum clearance och besökte negerfamiljer som fått nya bostäder och man tog oss på besök till nya skolor för slummens barn. Och några av dessa anläggningar jag tittat på med skolan bestämde jag mig för att bygga. Fast inte det som fanns under gatorna, det var för krångligt och inte slum clearance. Rusty Springs var fortfarande inte

inne i New Deal utan bara förfallet som dessförinnan och jag hade också tänkt bygga en riktig Hooverville av skjul. Det behövdes någonting mellan industrispåren och gatufasaden i fonden som ju låg uppe på en avsats för att tunnlarna skulle få plats att gå in i bergväggen under stadsgatan. Där skulle det kunna bli riktigt läskig slum med små hyddor av tomlådor och tak av korrugerad plåt, sådan man inte tagit oss till men som jag sett från bussfönstret när klassen skulle till oljeraffinaderiet i New Jersey.

Oljeraffinaderiet och the locomotive yard hade jag fått hjälp med att bygga i skolans verkstad från planerna i Lionels "The Model Builder" fast jag räknat om måtten från O till HO och gjorde om det hela lite för att passa in i min järnväg. Allt det andra skulle jag bygga helt själv sedan från foton och de ritningar jag gjorde.

Genom att planera järnvägen på detta sätt kunde jag få något slags prototype realism trots allt. Det var svåra tider i Rusty Springs and the depression was hitting the town quite hard men jag kunde dock hålla järnvägen förnuftigt operational med riktiga uppdrag från hamnen och industrierna och sätta ihop riktiga tågsätt i bangården och sedan skicka in tågen i en tunnel under staden. Den skulle jag ju bygga som front bara. Där bakom fanns osynliga uppställningsspår och jag kunde hålla tidtabeller och låtsas att tågen served både gruvstäder och stora cattlestäder långt inne i landet.

Det hade funnits mycket annat än järnvägshistoria att skriva om Rusty Springs som var en grim liten stad som en gång hoppats kunna bli ett Chicago men som först blivit överflyglad på åttiotalet och därefter kommit

på efterkälken på tjugotalet när Detroit växte och sedan blivit drabbad av the depression. Staden hade bara en tidning och den var helt korrupt så som Upton Sinclair visat att tidningarna var i "The brass check" och politiken var helt kontrollerad från rökiga bakre rum av den demokratiska maskinen som vuxit sig extra stark med hjälp av sina bootleggerkontakter under förbudstiden. Den maskinen bekämpade Roosevelts New Deal och jag funderade på att låta en aktiv medborgargrupp tvinga fram tillsättandet av en särskild federal åklagare för att rensa staden, the crime rate was going up too och järnvägen hade ju dåliga affärer. Därför skulle jag också byta bort Hudsonlokomotivet så snart det gick. Det såg för mycket ut som om det hörde till NYC eller någon sådan riktigt stor bana med en Hudson 4-6-4. RSRRC hade inte råd med sådana. Fast en 4-4-2 Atlantic ville jag nog ha för den snabba persontrafiken. De var så vackra.

Men nu skulle den järnvägen aldrig bli byggd. När man sade åt mig att packa kofferten hade jag bara stoppat ner böckerna i sista ögonblicket. Det andra fick vara. Jag hade inte ens tagit rätt på industrianläggningsmodellerna jag byggt i skolan. De fick bli kvar. Det tjänade ju ingenting till längre med dem. Ingenting tjänade någonting till. Inte RSRRC heller. Den var slut den med.

Och sommaren var redan över fast det bara var maj ännu. Jag och Nelson hade nu suttit i mitt rum och hållit på att planera inför den här sommaren till dess han måste gå hem den kväll jag fick veta det.

Nelson och jag, vi skulle till en camp uppe i Vermont.

Han hade släktingar där. Två onklar, en som var metodistpastor och en som var realtor och höll på med att köpa och sälja hus. Det var hans kusin Edgar som berättat om campen. Till Alva sade jag ingenting. Hon kunde börja fråga för mycket. Men om man lyckades lirka ur Gunnar ett tillstånd skulle det sedan gälla. Alva sade inte emot då. För mig gällde det därför bara att vänta på rätt tillfälle att säga något om det till Gunnar. Han var inte hemma så ofta för han reste mycket och när han var i New York åt han och Alva mest ute. Antingen på restaurang för att få prata i lugn och ro eller också var de bortbjudna.

Han kunde ju blivit arg också, bara fräsa till om jag sagt det på ett sätt som retat honom. Därefter skulle det bli väldigt svårt att få honom att ändra sig. Om jag tänkte igenom allting noga i förväg och lade orden rätt skulle det dock kunna lyckas. Och en söndagslunch när de åt hemma och han var på gott humör för att arbetet gick bra och Bunche hade skrivit ett bra paper åt honom och han därför kysste Alva på hand mitt i måltiden och kallade henne darling gång på gång och sade att vi skulle vara lyckliga som hade en så god Avva till mor sade jag att Wheelers lovat mig vara med Nelson hos deras släktingar på en camp i Vermont i sommar.

Jag visste ju att Gunnar inte hade tänkt hyra sommarnöje på Long Island i år. Han och Alva hade pratat om det flera gånger. Det hade blivit både dyrt och krångligt förra året och de hade inga svenskor anställda i huset längre och planerade inga stora sommarpartyn. Själva skulle de arbeta inne i New York och kanske vara på västkusten ett tag när det blev för odrägligt hett. Om

mig hade de inte sagt någonting och vad de tänkt göra av Sissela och Kaj visste jag inte. Jag hade väl inte lyssnat så noga. Hyst in dem hos några av sina vänner med stora hus i New England kanske. Så nu svarade han mig:

– Ja, det är bra att du tar egna initiativ och lär dig sköta dig själv. Du börjar ju bli stor nu.

Så hade det blivit avgjort att jag skulle få följa med Nelson och de andra till Vermont och därför höll Nelson och jag på att planera inför sommaren.

Fast jag hade naturligtvis inte sagt dem allt om hur det var på lägret. Bara sagt det som behövdes för att de skulle gå med på det. Det var en vildmarkscamp för pojkar med lägerliv, fiske, jakt och långa skogsvandringar. Och lite förberedande militär träning. Men den militära delen av lägerlivet hade jag inte sagt något om alls och den var ju också mest för de äldre. De som redan gått ut junior high.

Men den var viktig. Det var krig i Kina och krig i Europa. Nelson hade själv upplevat kriget i Kina. Han hade varit med om bombningar och sett riktiga halshuggningar och hur folk ramlade omkull och dog av svält på gatorna och hur fångar fördes bort sammanlänkade i kedjor och allting. Hans föräldrar hade arbetat där i Nanking. Och jag själv hade både läst böckerna som Dos Passos ”Three soldiers” och Ludwig Renns ”War” på engelska och Remarques ”På västfronten intet nytt” på svenska och sett många av filmerna och samlade på ”Life” och visste också vad som skedde i Europa den här gången det var krig.

– Det är för att amerikanerna inte hade någon militär

grundträning som så många dog med en gång när de kom till fronten i det förra kriget, sade Nelson nu när vi resonerade om campen. Man måste lära sig ta skydd. Det har Edgar rätt i.

Jag hade ju en liten amerikansk radio. Den var svart med silverförkromade detaljer och strömlinjeformad utanpå men hade ingen kortvåg. På nätterna när jag låg vaken brukade jag lyssna på olika stationer. Det fanns ju så många hos oss i New York att man inte behövde kortvåg. Jag hade på ljudet lågt och höll dörren stängd. Man fick inte låta dem höra att man var vaken. Annars hade de förbjudit mig att ha radio. Men de visste inte att jag brukade vara vaken en stund mitt på natten. Särskilt när jag drömt. Och tidigt den morgon när jag hört på radio att tyskarna invaderat Danmark och Norge hade jag väckt Alva och berättat det för henne.

– Nej! Nej! hade hon sagt.

Japan och Tyskland bara marscherade vidare. Och vi fortsatte att hjälpa Japan genom att exportera skrot och sådant. Det hade vi diskuterat på current events i skolan. Nelson menade då — och det hade han rätt i — att det var mer än skandal. Det var livsfarligt för oss. Japan inte bara höll på att erövra Kina, Japan ville erövra hela världen och den japanske kejsaren skulle till slut skicka sin soldater mot oss också om vi inte beslöt oss för att stoppa honom genom att hjälpa Kina på allvar. Nästan alla i klassen var överens om det. Det var vi också när det gällde att Hitler inte bara var dålig för judarna och genomförde pogromer som förut den ryske tsaren utan även för att han var direkt farlig för oss i Amerika. Inte för att vi skulle gå in i detta krig i Europa. Det var det

ingen som ville egentligen för vi menade, de flesta bland oss, att det trots allt var européernas krig.

Jag menade att Mr. Francis hade haft helt rätt i höstas; nog blev vi lurade in i det förra kriget av de stora bankhusen. Fast Mr. Francis var borta från skolan nu efter kriget i Finland och man talade inte högt om honom i klassrummet. Fast jag mindes honom och det gjorde Theobald med. Och vad britterna var för slags det visste man ju, sade Theobald. Irland och Indien och sådant. Och nu hjälpte britterna fascisterna i Mexiko mot president Cardenas som var en folkets man. Där menade dock de flesta i klassen att Cardenas var något slags kommunist, ungefär som ham-and-eggs-agitatorerna i California och att mexikanarna stal våra oljefält. Jag menade att ham-and-eggs rörelsen var som Per Albin i Sverige ungefär och det var nog bra och jag var också den ende som riktigt höll med Theobald om att mexikanarna hade rätt till sin egen olja både enligt gammal spansk lag och enligt mexikansk lag och borde försvara sin rätt också mot britterna och mot våra oljebolag. Jag menade också att Hitler sökte världsmakt han med som den japanske kejsaren. Men det var det många i klassen som inte höll riktigt med om. Fast nu när Hitler inlett krig i Europa borde vi nog hjälpa England och Frankrike i alla fall, sade Theobald, de var ju demokratier trots allt och då var de andra i klassen överens. Det var ju bara Lindbergh och sådana som var helt isolationistiska och någon sådan hade vi inte i klassen. Men bara hjälpa med krediter och exporttillstånd och inte själva gå i krig förstås.

Att det skulle bli förberedande militär träning var

därför bra. Vi kunde till slut dras in i kriget i alla fall och jag var redan nästan medborgare. Hade mina first papers och skulle snart bli riktig amerikan och det förpliktade. För det var som onkel Albert, som inte var farbror utan grand uncle då han var farfars bror fast han bytt namn från Pettersson till Lundkvist när han emigrerade hit för femtiofyra år sedan, sagt. Amerika var ett land värt att försvara. Det var trots allt inte som Europa där det rådde ofrihet och man alltid bråkade och om kriget i Europa höll på lika länge som förra gången och vi gick in till slut hann jag ju bli gammal nog att vara med. Men nu hade allting tagit slut.

Jag stod vid relingen och allt efter som morgondimman lättade började det grå vattnet leva och dess oljiga yta löstes upp och krusades och glittrade bort mot Manhattans skyline och det fanns ingen stad i hela världen som New York och inget land som Amerika!

Och när farfarsbror Albert Lundkvist för aderton år sedan kommit hem hit från sitt besök till baptistmötet i det gamla landet och fått se New York träda fram ur dimman då hade han därför fallit på knä för att praise the Lord som gjort det möjligt för honom att bli amerikan. A citizen of the United States of America. Det hade han berättat för mig i vintras när jag berättat att jag blivit immigrant.

Men plötsligt den kvällen för en vecka sedan när jag följt Nelson till dörren och var på väg genom korridoren till mitt rum då hade dörren till vardagsrummet slagit upp bakom mig och Gunnar kommit ut och ropat på mig och bett oss alla komma dit, småungarna också. Alva hade stått bredvid honom på den vita mattan mel-

lan sofforna och han hade sagt oss att han nu ordnat det så att han och hon och hela familjen skulle resa till Sverige om några dagar.

– Sätt igång och packa, sade han.

– Varför skall vi till Sverige? sade jag.

– Det kan jag inte säga, sade han. Det får du veta så småningom.

Han hade väl fått något erbjudande antog jag. Och för mig fick de gärna resa. Fast jag skulle stanna här. Jag skulle fortsätta min skola, det hade man sagt när jag skulle få mina first papers. Det räckte. Jag behövde ju egentligen inte vare sig ett eget rum för modelljärnvägen eller en järnväg eller ens ett eget rum över huvud taget eller någonting sådant de här skolåren som var kvar bara jag kunde få stanna här hemma i Amerika.

– Jag kan stanna, sade jag. Ni behöver inte vara oroliga för mig.

– Prata inte strunt, sade Gunnar. Nu skall du bara göra som jag säger.

Jag tänkte först protestera. Jag hade redan öppnat munnen. Sedan förstod jag. Då brydde jag mig inte om att säga något just då. Det var ingen idé.

– Käfta inte! skulle han bara svara.

Om jag sade emot med en gång skulle han och Alva bara låsa sig. Det gällde nu att vara klok; tiga och se till att de inte kom att säga sådant de sedan ansåg att de måste hålla fast vid. Så brukade det vara men den här gången var det viktigare än någonsin. Nu gällde det själva livet, hade jag tänkt när Gunnar såg på mig och väntade att jag skulle säga något mer så han kunde bli arg.

Men om jag visade dem att jag kunde ordna det själv då borde de kunna ge med sig utan att lose face. Det gällde att vara försiktig, att lägga orden rätt.

– Nu har jag löst det, sade jag nästa dag.

Och visst hade jag kunnat ordna så att det var möjligt för mig att stanna fast de reste. Det hade alls inte varit svårt att ordna. Det förklarade jag också. I och för sig hade jag nog kunnat bo inackorderad hos Lundkvists i Minnesota om man talade med dem. Eller jag hade kunnat gå på internatskola. Men jag hade inte ringt till Wilmar och inte heller till St. Paul. Det hade jag inte haft tid med. Och Alva och Gunnar kanske inte ansåg sig ha råd att betala för att låta mig vara kvar här i Amerika. Jag ville inte fråga dem om det. Men i alla fall så kunde jag nu berätta att jag hittat två andra familjer som lovat att ta hand om mig. Det hade jag redan frågat om och fått svar på. De hade rika vänner, Davenports, som de firat weekendar med och som brukat prata med mig och som redan innan de hört att vi skulle resa till Europa hade talat med Alva när hon beklagade sig över mig och sagt att jag var intelligent och trevlig och well behaved och nu när jag ringde och frågade dem om de ville hjälpa mig sade de att jag var en riktig liten amerikan och att de skulle tycka att det var synd att ta mig från skolan och att de visst kunde ta hand om mig for the duration.

– In loco parentis!

Också Nelsons föräldrar hade lovat ta hand om mig om så behövdes när jag nu så gärna ville stanna här.

– Of course. Nu när det är krig måste man hjälpa varandra.

Men det gick inte. De tyckte heller inte om att jag bevisat att det gick att ordna så jag kunde stanna. De var upprörda över att jag ringt runt. Jag hade gått bakom ryggen på dem. Resan var hemlig.

– Du får aldrig berätta något om oss för andra. Du får aldrig tala med några andra om familjen, sade Alva. Det vet du ju. Aldrig!

– Den där fånigheten att du skall vara kvar i Amerika är ingenting att diskutera, sade Gunnar.

Och de sade nej till allting som jag visade att jag kunde ordna. Det som var beslutat var beslutat. Det kunde inte ändras på bara för min skull.

Alva kom in till mig i rummet sedan. Hon började tala om hur mycket jag egentligen längtade till Sverige och Stockholm och Bromma och alla vänner. Hon visste hur det var. Jag längtade så mycket att jag skämdes för min egen längtan och det var därför jag sagt Gunnar att jag ville stanna i Amerika. Jag hade gjort honom ledsen. Han oroade sig. När jag inte svarade henne utan fortsatte att läsa den detektivroman jag fått låna av Nelson, ”Warrant for X” av Philip MacDonald, och inte ens tittade upp när hon talade till mig eller överhuvudtaget visade något tecken på att jag märkt att hon kommit in i rummet då blev hon plötsligt blank i rösten. Hon berättade för mig att jag var prepubertalt trotsig. Sedan bytte hon röst en gång till och sade mjukt att det var inget jag skulle oroa mig över, det berodde nog mest på att man gett mig sköldkörtelpreparat mot min fetma. Men nu skulle jag få komma hem till mina egna vänner igen och då skulle jag komma i normala gängor igen. Hon förstod mig, sade hon också. När nyheter kommer plöts-

ligt blir man så där stängd som jag var nu. Det vore bättre för mig om jag visade min ledsnad och tillät mig själv att gråta lite. Hon förstod hur det kändes för mig. Sedan kunde jag börja packa när det lättat. Innerst inne visste jag ju att jag ville hem till Sverige. Hon försökte till och med ta mig på huvudet så det gick is genom skuldrorna ner i ryggen. Men inte med ett andetag visade jag att jag märkt att hon fanns i rummet. Skulle hon komma och säga att jag egentligen längtade till Sverige!

För det gjorde jag inte. Jag var amerikan. Efter en stund reste jag mig ur stolen, lade ifrån mig boken och gick ut i deras lägenhet och genom korridoren och öppnade dörren och fram till henne där hon satt vid sitt skrivbord och tittade henne rätt in i ögonen och sade att jag inte hörde till deras familj längre och att jag inte brydde mig om dem vad de än sade och att jag inte var med längre. Sedan vände jag, drog igen dörren bakom mig, gick korridoren fram till mitt rum, stängde dörren om mig och fortsatte att läsa och stängde sedan av öronen så jag slapp höra fast hon kom efter mig, öppnade dörren och stod där på golvet och talade och viftade med händerna.

– Du måste tala reson med honom, sade Alva till Gunnar sedan på kvällen, då när jag vägrat börja packa och stått framför dem än en gång och sagt dem att jag tänkte stanna vad de än gjorde och sade.

– Visst går det att ordna så du kan stanna och nog skulle vi ha råd, men det är inte det som är frågan, sade Gunnar. Det är en fråga om moral. Vi är av bondeätt, vi flyr inte landet i farans stund. Det skulle inte bara se illa ut för folk om vi lämnade dig här i Amerika när det

var krig. Det vore omoraliskt av oss att lämna dig här. Det skulle innebära att vi sökte privilegier för egen del.

Men han var socialdemokrat och tog varken emot ordnar eller fikade efter företräde åt sin avkomma, sade han. Och Alva sade att jag inte fick glömma att många i Sverige såg upp till familjen och såg dem som föredömen.

De hade brukat säga så där så länge jag kunde minnas och jag hade kanske trott på dem när jag var liten fast släkten inte riktigt gjorde det. Och jag hade blivit arg och försvarat dem mot faster Elsa och faster Greta när de sade något spydigt om dem och heller inte brytt mig om vad mina kamraters föräldrar i Olovslund brukade säga om Myrdals. Men så var det inte längre fast jag var beredd att försvara både Roosevelt och Per Albin och Cardenas i skolan.

För numera visste jag hur det egentligen var med allt det där de talade om. Föredöme och ansvar och vara som vanliga människor och sådant. Det var bara något som de visade utåt för de andra. Vad de menade var att ingen borde få veta hur de var när de inte framträdde.

Ja, jag hade nog vetat det redan på den tiden när vi bodde i Sverige fast jag inte velat tänka på det då när faster Greta talade om dem med snörpmun och man skrattade åt dem vid kaffebordet. Det där med föredöme var bara något som de sade att de trodde och sade till varandra och till mig när de ville tvinga mig till något och som deras vänner smickrade dem med att säga.

– Mitt lilla skenhelgon, brukade Gunnar säga till Sissela som han tyckte om. Och han tyckte om just skenhe-

ligheten. De var skenheliga. Det var ordet. Skenhelighet!

Jag såg på Gunnar och tänkte att om kvällen när de blir ensamma kanske han säger till Alva:

– Darling i dag har vi varit föredömen igen.

– Ja min prins, skulle hon då svara, i dag har vi varit demokratiska föredömen för hela Sverige genom att inte falla för överklassfrestelsen att låta Jan stanna i sin skola i New York.

– Oh, darling! skulle Gunnar svara. Jag är inför allt folket ett sådant stort geni och du en verklig levande ängel, så sann, så god, så ädel.

– Alva är en så god människa, brukade han ju säga om jag sagt mot henne så han hört det. Så god! Du har gjort henne ledsen. Du borde skämmas!

Skämmas! Men jag visste ju. Jag visste så jag skämdes.

Ingen av mina skolkamrater här i New York hade föräldrar som betalade någon så låga löner som Alva och Gunnar hade gjort till Karna och Ingrid som de tog med från Sverige. De flesta hade inga hembiträden och barnsköterskor alls. Det var ju inte som i Sverige här. Professorer och liknande här i Amerika hade inte råd med hembiträden. Gunnar tjänade ju mycket mer än vad de gjorde. Men om de bara behövt betala de $25 i månaden som Alva betalade till Ingrid hade alla mina skolkamraters föräldrar haft råd med hembiträde även om de bara hade amerikansk professorslön. Jag fick skämmas när man talade i kvarteret om hur de behandlade sin svenska hemhjälp. Till och med hisspojkarna talade om det. Men själva begrep de ingenting:

– Vi är bara goda vänner, sade Alva. Här är det ingen som är husbonde och ingen som är tjänstefolk. Flickorna är här för att studera och förkovra sig och hjälper till lite i familjen. Vi är som en liten svensk koloni i främmande land. Vi är kamrater men med olika arbetsuppgifter i samma hushåll. Och hon berättade att flickorna som följt med från Sverige för att studera och som hjälpte dem i hemmet också åt med dem och deras svenska gäster och alla gick de på teater samman.

Och när Alva i höstas förtjust och kvittrande kommit in i köket efter att ha varit på Macy's och handlat och snurrade runt som en mannekäng och visade sina nya kläder för Karna sade Karna ingenting till henne. Hon låtsades som om hon måste passa ugnen. Men efteråt när Alva gått till sig och vi var ensamma var Karna alldeles vit i ansiktet av ilska och sade till mig:

– Hon är yrkeskvinna och har sekreterare för att lättare sköta sina studier och jag bär in kaffe till henne på sängkanten när hon skall vakna och får $33 i månaden och arbetar från sex på morgonen till åtta på kvällen och när är det meningen jag då skall hinna med min universitetskurs? Och själv köper hon för $800 finkläder på en gång fast hon aldrig har tid att sköta sina småungar ens. Och så visar hon denna nya stass för mig när jag arbetar och jag skall visa mig intresserad och slå ihop händerna och säga hur underbart vackert det är.

– Och jag är så förtvivlat avundsjuk egentligen. Det är knappt jag har råd med en ny städrock. Och så går hon plötsligt ut och köper cocktailsaker till ett enda av deras ständigt återkommande cocktailpartyn för mer än Ingrids månadslön och då räknar jag inte spriten ens.

För att inte tala om vad deras bjudningar kostar! Och professorn talar vid bordet om hur det skall gå med Sveriges ekonomi och säger att han oroar sig. Men härute är det då ingen fara, åtminstone för vissa socialdemokrater! Vi andra får ju den mest minimala lön. Men vänner skall vi vara hon och professorn och vi och kamrater och säga du till varandra och för att visa det får vi sitta med vid bordet ibland när Folke Thunborg och Rickard Sterner är här på söndagsmiddag som jag lagat. Fina socialdemokrater!

Sedan skrattade Karna igen och rufsade mig i håret:

– Bry dig inte om vad jag sagt. Det är ju inte ditt fel. Det är brått med maten och jag blev bara lite ilsk på dem och alla deras vackra ord i dag.

Karna hade rätt. Det visste jag numera. Men de förstod inte vad folk sade om deras uppträdande. Det var som om de var blinda, tänkte jag. De kunde inte se sig själva och inte höra sig själva tala och begrep därför inte vad folk tyckte om dem egentligen. Jag berättade det heller inte. Det skulle bara gått ut över Karna. Men jag visste ju sedan länge hur det var. De gjorde sig till. De var falska. Deras helighet var sken. Och det tänkte jag på nu när jag stod framför dem i stora rummet och Alva bytte röst och talade fint till mig som om hon satt i en kateder:

– Man kan inte smita. Egentligen gäller det din inställning till civism och moral. Det är krig nu och det ställer stora krav på oss alla. Särskilt stora krav ställer det på oss i vår ställning. Den som fått stora sociala fördelar måste vara beredd att offra tillfälliga personliga fördelar för det allmänna. Du måste ta ditt ansvar du

med nu när du håller på att bli så stor att man kan resonera förnuftigt med dig. Du måste visa dig så klok som du innerst inne är. Jag vet ju att man kan tala till dig som en vuxen och att du är värdig detta förtroende.

But then I protested and said that det inte var dem och deras honour och deras parti och deras ställning i Sverige det rörde sig om utan mig och mitt liv och att de ju själva gått med på att jag blev immigrant och lämnade Sverige för gott och att jag nu med deras hjälp faktiskt redan var amerikan med mina first papers och därför krävde att få vara kvar i Amerika och att jag inte ville offras för deras skull. Jag ville vara kvar här i Amerika där jag nu hörde hemma och jag sade allt detta på engelska till dem för att visa att jag alls inte var någon svensk längre utan amerikan. Jag hade aldrig sagt så mycket så öppet till dem tidigare och jag visste att Gunnar skulle bli arg men jag brydde mig inte om det längre utan sade rakt ut till dem precis vad jag tänkte för det var hopplöst allting i alla fall.

– Jag är en egen människa, sade jag.

Då tog Gunnar mig om nacken och ruskade mig.

– Vet hut! sade han.

Han höll mig hårt om nacken fast hur hårt det låtsade han inte om inför de andra som stod i en halvcirkel kring oss och tittade på, Alva, Sissela och Kaj, utan han låtsades bara att det var på lek allting när han ruskade mig och sedan skrattade han därför och sade:

– Du skall inte mopsa dig. Din vilja växer ännu några år i skogen lille vän.

Han klämde till lite mer och jag försökte komma åt att sparka på honom men nådde inte fram. Hans armar

var långa och han höll mig hårt i nacken och ruskade på mig. Han fortsatte att låtsas inför Alva och ungarna att det hela var lek märkte jag och jag visste att hans ögon nu blivit mycket blå och att han fått skrattrynkor kring dem och att Alva viftade med händerna och att ungarna log mot honom och Kaj som ingenting kunde förstå för hon var så liten och inte ens kunde tala skrattade till och klappade händer.

– Märker du inte det, sade han och tryckte ner mig mot golvet. Du kan inte annat än sprattla. Du är barn ännu och här gör du som jag säger.

Sissela, skenhelgonet! som förstod, hon började nu skratta mycket högt precis som Gunnar velat och Alva suckade lite och sade som vanligt när det blev så här fast det nu denna gång var mycket värre än det brukade vara för att jag nu sagt ifrån så alla hört det:

– Men Uvve då, du skall inte retas med Jejje.

Jag försökte åter sparka honom på smalbenen men nådde fortfarande inte. Han skrattade bara än mer när jag försökte och sade:

– Nog är jag starkare än du. Om jag säger att vi skall hem till Sverige har du inget annat att göra än lyda.

Jag hade blivit alldeles torr i munnen och det kröp i hela kroppen och jag märkte att jag höll på att börja gråta av ilska över kraftlösheten. Det var det han ville. Det visste jag ju. Få mig att gråta så de alla kunde se det. Då gjorde jag mig alldeles kall och stel och log. Här skulle det inte gråtas, inte ens gråtas av ilska. Jag slutade sparka och stod leende och helt stilla nedböjd med pannan nästan mot golvet och tänkte så starkt jag kunde utan att de skulle höra något eller se något på mig:

God blast his eyes! God blast his eyes! God damn him for ever and ever and ever!

När jag ingenting sade som de kunde höra och ingenting gjorde som de kunde se utan bara stod stilla med nedböjt huvud och log då tröttnade Gunnar fast Sissela fortfarande skrattade och när han släppte taget efter en stund reste jag på mig. Jag skuggade med handen för ögonen för att leende kunna se ut genom fönstret. Det var kväll redan och långt uppe kunde jag se Washingtonbron och där rakt över på andra sidan Hudsonfloden lyste reklamskylten THE TIME IS NOW 8.10 PM. Jag såg två stora ferry-boats. De möttes ute på floden och var helt upplysta och nere på driven syntes bilarnas strålkastare som ett pärlband och jag vände mig om och gick in mot mitt rum.

Och nu var allting förbi, nu stod jag här vid relingen, såg in mot New Yorks Manhattan och visste att allting hade tagit slut för alltid. Nu hade också solen gått upp. Och där ur morgondimman reste sig staden som en sagostad av tinnar och torn.

– Nevermore!

Jag kände solen i nacken och det var ordentlig morgon men när jag vände mig om såg jag att jag fortfarande var helt ensam på däck. Jag stirrade då stint in mot staden, höll hårt i relingen och började forma ord och berätta in mot staden. Men jag gjorde det med låg entonig singsongröst så man inte riktigt skulle kunna höra vad jag sade om man kom upp på däck utan att jag märkt det och kunnat hejda mig i tid; ingen skulle förstå och ingen komma på mig och vad jag sade angick ingen annan än mig.

Och nu är det denna morgon när jag är ensam kvar i New York och bor hos Wheelers fast jag lever mitt eget liv och jag går mot stationen och tar subben till 14:th street långt nere på södra Manhattan. Det är det gamla New York här nere. Där går jag bland alla människorna mellan de höga skyskraporna och ingenstans i hela världen går man så säker som här. Gatorna är smala. Bara högt däruppe finns himmel och sol. Det är kontor bakom alla fönster. Men nu går jag in på gator där det nästan bara finns antikaffärer och jag tittar i fönstren. Där står en indian av trä, sådana hade man förr i tiden utanför tobaksaffärer. Han har fjäderbuske på huvudet och allt. Här ser jag en liten kanon som fyras av med ett brännglas. Den står på en ställning av brons. Det är en sådan apparat man skall ställa i söderfönster och den är som ett solur. När solen står på sin middagshöjd är fänghålet i fokus och så... Bang! och då vet alla i hela huset att det är noon. Och här ser jag en stor klocka från drottning Viktorias tid. Den är av järn och som ett ånglokomotiv från the eighteen-sixties, en 2-2-2 med väldiga drivhjul och själva klockan är inbyggd i lokomotivets kolbox. Jag står här en stund och tittar för i New York finns allt det märkligaste att se i skyltfönstren och sedan går jag vidare. Och nu går jag i den italienska stadsdelen eller Little Italy som vi säger i New York. Där säljer gamla italienska gubbar grönsaker och frukt och blommor från höga vagnar som dras av utmärglade hästkrakar. När jag går här ser jag att det hänger tvätt på streck mellan husen. Svarta strumpor hänger här i rad med skära underkjolar och blå kalsonger bredvid sig. Där hänger stora vita lakan bredvid undertröjor

och sådana slags virkade bindor som kvinnor brukar ha till måntan. Jag går den smala gatan och kan knappt se de översta våningarna ens för all tvätt. Det fladdrar och flaggar av tvätt mellan var våning och inne på de små smutsiga gårdarna hoppar svarthåriga flickor hage. Hit ner till dessa canyons till gator kommer ingen sol. Och jag går vidare och vidare ner genom staden, förbi the City Hall och kommer till parken vid the Battery på sydspetsen av själva ön Manhattan. Jag går ända längst ut och vattnet kluckar mot kajen under mina fötter. Bredvid mig kan jag se det stora akvariet dit jag brukar gå för att studera livet i havet. Men framför mig där jag står och kisar mot solen ser jag denna sköna vårmorgon hela inloppet med Frihetsgudinnan och alla öarna. Jag ser färjorna, både passagerarfärjorna och de stora färjorna som tar hela tågsätt och jag ser de stora fartygen och jag ser hur ettriga små harbor tugs kilar fram och åter och längst därute skymtar jag ms Mathilda Thordén på utgående. Om jag anstränger mig kan jag kanske se genom solröken en av de stora blåvita finska flaggor som målats på sidorna för att visa u-båtskaptenerna att detta är en neutral båt. Jag vinkar dit ut fast ingen kan se mig därifrån och så vänder jag och nu börjar jag gå hemåt igen uppför Broadway.

Jag går på vänstra trottoaren up-town och här byggdes fyra hyddor år 1613 där vita män först bosatte sig och tvåhundrasjuttioett år senare, för femtiosex år sedan, uppfördes här mitt emot den första lyckade skyskrapan. No. 52 Broadway var blott åtta våningar hög och är längesedan riven men Theobald som för en månad sedan redogjorde inför klassen för sin undersökning

om just denna gatstump och dess betydelse hade inlett med att tala om hur skeppet Tyger brann för trehundratjugosex år sedan och kaptenen och besättningen tog sin tillflykt hit och därefter mest talat om hur No. 52 Broadway visat världen the feasibility of skeleton steel construction. Den längesedan rivna byggnaden var enligt honom därför viktigare än både Cunard Building och Standard Oils väldiga kontor. Nu när jag går ser jag uppåt staden och den har blivit en skog av skyskrapor under detta halvsekel och jag passerar the Adams Express Building och där vid Wall Street står bankirernas stora palats; the Irving Trust Building och the First National Bank. Därinne sitter de lutade mot varandra över blanka skrivbord och planerar för att få med oss i det europeiska kriget. Och jag går vidare up-town förbi the Woolworth Building som för tjugosex år sedan var högst i världen med sina 792 fot. Och det finns ingen sådan stad i hela världen som den där jag nu går hemåt.

Men där tog det slut ty så var det inte. Och det hade inte blivit bättre om jag berättat om min hemvandring som en ticker-tape parade som jag nästan tänkt göra ett tag. Påhitt! Det var bara inte så att jag gick där eller kunde gå där nu. Och det hjälper ju då inte att fantisera eller ens att ljuda ut det. Det skulle aldrig bli så mer.

Det var morgon nu och dimman hade lyft. Däcket var fortfarande tomt. Jag vände mig om och gick ner mot min hytt.

– Det är över nu allting, sade jag.

Sedan låg jag i min koj och läste Mark Twain om det hemska tyska språket och skrattade så jag kiknade och

nästan fick kramp i magen.

Jag hade läst Mark Twain förut men jag hade just fått den här boken av Ralph och Ruth Bunche. Den var ettusenetthundrasjuttioåtta sidor tjock. The Favorite Works of Mark Twain hette den. Och alla de stycken som ingick var unabridged. To Jan Myrdal as a memory of America, hade Ralph skrivit när han gav den till mig då när de kommit till ms Mathilda Thordén för att ta farväl av Gunnar och Alva.

Och att jag skrattade var inte konstigt. Mark Twain var rolig. Men det tyska språk han hånade när han skrev sin sad story of the poor fishwife var ju egentligen bara den svenska som talades av svenskarna i Sverige. Och tyskar eller svenskar kunde därför aldrig förstå att vi i Amerika och andra länder måste skratta så vi kiknar när vi mitt på den tryckta sidan möter ordkedjor sådana som:

ALTERTUMSWISSENSCHAFTEN
KINDERBEWAHRUNGSANSTALTEN
UNABHAENGIGKEITSERKLAERUNGEN
WAFFENSTILLSTANDSUNTERHANDLUN-
GEN

VAPENSTILLESTÅNDSFÖRHANDLINGAR
OAVHÄNGIGHETSFÖRKLARINGAR
BARNUPPFOSTRINGSANSTALTER
FORNTIDSVETENSKAPER

Has det varit på västkusten i år?

Önskar fru kronofogdeassistentskan möjligen en sockerkaksbit eller behagas det en kopp kaffe till?

FÄLTMARSKALKSUNIFORMSPERSEDEL
LOKFÖRARBITRÄDESMÖSSA
KONSUMENTKOOPERATIONSIDEAL

Det kan göras värre ändå; bara häkta på ändelser!

KONSUMENTKOOPERATIONSIDEALEN
LOKFÖRARBITRÄDESMÖSSORNA
FÄLTMARSKALKSUNIFORMS-
PERSEDLARNAS

Jag provade olika svenska ord och uttryck där jag låg på kojen med den stora boken på magen och jag skrattade så jag kiknade gång på gång. Och därute bultade man på dörren men det brydde jag mig inte om. Jag svarade inte. Jag låg bara och skrattade.

# II

Staden där utanför väggarna var nu Stockholm och jag bara log. Spårvagnarna var blå därnere på torget. Jag såg dem. Men såg inom mig då jag inte kunde se dem genom fönstret där framme så som jag satt. Inte heller kunde jag resa mig och gå fram till fönstret. Jag satt på rad med dem; Gunnar och Alva och Sissela och Kaj, vid innerväggen här i hotellrummet högt över Norrmalmstorg där familjen Myrdal höll sin första presskonferens efter hemkomsten.

Blue street-cars rumbling along, rattling along and a pink trip slip for a three cent fare. Allting där utanför på andra sidan fönstren var sig egentligen likt fast det nu legat sandsäckar utanför MEA:s skyltfönster. Man kanske väntade bombanfall. Sirenerna skulle yla genom förnatten. Nu fylldes gatorna av folk som sökte skydd. Gråhåriga damer slog omkring sig med paraplyer för att komma först i kön till skyddsrummet. Järndörrarna slöts. Bom! skulle det säga och så skulle det bara vara grus kvar av det huset. Bom! så försvann också NK. I'm going to blow that place to Kingdom come, he muttered and looked scowlingly through the sights at NK. Nu tjöt bomberna.

Svagt blått ljus från mörkläggningslysena. Sedan

mitt på natten skulle allt bli helt svart på gator och torg när kraftverken sprängdes. Och runtom i husen skulle folk skita i badkaren om vintern för att vattenverket stannat och det var stopp i alla avlopp och inte fanns några avträden och allt frös i alla fall fast det började lukta sedan när våren kom. Så hade de ju gjort i Petsamo. Och liken var knappt begravna. Och det här var ju en liten stad egentligen. En small town in the old world. Den var ju inte en riktig stad, inte som Chicago eller New York eller ens The Twin Cities St.Paul och Minneapolis så man kunde spränga bort den rätt fort om man ville bli av med den. På redden låg de stora slagskeppen, de fruktade intet, och deras kanoner sköt in mot staden här och hus efter hus rasade samman och folk rullade runt på gatorna och dog och de svarta likvagnarna vaggade fram med slamrande järnhjul över gatstenen och så kom bombplanen i våg efter våg tillbaka och tillslut fanns inget som kunde visa vandraren som passerade där förbi om hundra år var en gång de svears Stockholm legat.

Men jag lät ingen förstå att jag tänkte på detta och det var mig också helt ofarligt att tänka det fast de fanns i rummet allihop och tittade på mig rätt som det var ty ingen kunde någonsin peta fram vad jag tänkte inne i mig själv hur de än försökte. Jag bara satt tyst och leende och lät ögonen vara helt blanka bakom glasögonen med guldbågar som det kallades fast det bara var gul metall och det var på hotell Stockholm högt över Norrmalmstorg nu på måndagseftermiddagen den 27 maj år 1940 och Alva och Gunnar mötte pressen med barnen bredvid sig.

Man hade kommit till Stockholm från New York och skulle intervjuas. Med ms Mathilda Thordén hade vi gått upp mellan Island och Grönland och vidare Norra Ishavet till Petsamo. Det hade vi gjort för att vi ingen lejd hade. Men hit till Stockholm hade vi varken kommit med båt eller på järnväg. Per Albin hade sett till att regeringen hade låtit hämta med flyg, en Junkers, från ett militärflygfält vid Petsamo. Där hade unga finska rekryter övat handgranatkastning inför det kommande kriget; det alla talade om. När de övade prickskytte gjorde de det mot en rysk rödarmisthjälm.

– Träff på stjärnan!

– Men det får du inte berätta något om, hade Alva sagt och jag vet inte om hon visste att jag fått en sådan hjälm som jag packat ned och tagit med.

Inte heller fick man berätta om de svenska bilkolonnerna där uppe vid Petsamo eller hur sockersäckarna i lagerskjulet vid kajen spruckit och det var en rännil av söt sörja genom leran ner mot vattnet. Man hade inte haft tid att transportera bort dem. Krigsmaterialet, kanonerna, ammunitionslådorna, tunnorna med sprängämne och allt det där var det som gick i första hand med bilarna söderut. Och hon förbjöd mig att säga något om hur det var att besöka de sista norska förbanden. Men det var då inget särskilt att berätta om heller.

Man drogs över älven på en liten färja som vevades fram och som knappt rymde en lastbil och där bland de förkrympta björkarna på andra stranden var det Norge och där stod vilsna norrmän i sina uniformer och en tunnhårig norsk kapten som Gunnar trodde han kände

från en konferens i Oslo sommaren 1935 menade att det snart var slut med kriget nu. Den finske majoren som hade hand om oss sade efteråt när vi kommit tillbaka:

– De ger snart upp.

Och det hade jag ju vetat för från ms Mathilda Thordén hade jag i natten sett en brittisk konvoj på utgående när vi passerade utanför Nordnorge. Det var stewarden som väckt mig och bett mig komma upp på däck och se. Britterna höll på att ta hem sina styrkor för Hitler gick nu med sitt pansar genom Holland och Belgien som med en varm kniv genom smör, sade han. Och det var väl för att de alla menade att det var slut häruppe som varken den tyska u-båten utanför Nordkap nästa morgon eller de två ryska fartygen precis utanför Petsamo brytt sig om oss eller ens krävt att få se våra papper.

Fast hade jag varit norsk general hade jag statuerat exempel genom att låta skjuta kaptenen som sade att det var slut. För om man tittade på kartan förstod man att om norrmännen bara ville kunde de mycket väl försvara sig däruppe även om engelsmän och fransmän åkte hem. De saknade sisu. Det hade majoren rätt i. Jag hade ritat in det hela med röda och blå pilar på kartan när vi flög mot Stockholm.

Men inte hade jag sagt något om det till någon. Och inte skulle jag säga det heller nu. Jag lade ned pennan och såg upp från kartan när de ledde in honom. Han var det dåliga äpplet i korgen. Det ställde mig inför en plikt jag nu inte kunde fly. Det var tungt att ensam bära ansvar för allas välgång. Med en trött gest tog jag av mig glasögonen och strök med handen över det stubbade grånande håret. Som brigadier med ansvar för hela

fronten nu när britterna flytt hade jag inte sovit på tre dygn. Och här i kommandoposten ingrävd djupt under jorden gungade de osande fotogenlamporna vid nedslagen och bombardemanget bara fortsatte. Man hade satt handbojor på kaptenen. Han började förklara sig men jag avbröt honom:

– Han kanske inte vet om det eller ens menar det men han är förrädare! sade jag till korpral Felton som var chef för vaktstyrkan. Men han är slug som Mylady! Låt honom inte prata kull er. Skjut honom i gryningen inför allt manskapet!

Jag överräckte den order jag undertecknat för fosterlandets bästa och fången fördes ut.

Det skulle stärka stridsmoralen visste jag. Nu hurrade också manskapet därute vid nyheten. De var lättade över att staben rensats från de tvehågsna och femtekolonnaren avslöjats. Operationen mot de tyska trupperna kunde inledas. Kalfaktorn bar in en ny kanna rykande hett svart kaffe. Tyskarna hade fått fram sina howitzers.

– De har börjat skjuta in sig riktigt hyggligt, sade jag när dugouten skakade och det rasade jord från taket så jag fått torka ur kaffekoppen med näsduken innan jag hällde upp.

– Ja, min general, sade kalfaktorn.

Jag drack tre koppar kaffe till. Därefter reste jag på mig ur stolen, spände på mig Sam Brown-bältet och gick den leriga gången upp genom den gamla skyttegraven. Hela den dagen inspekterade jag sedan trupperna på väg till fronten. Min plan var noga utarbetad med hänsyn till det geografiska läget. Tyskarna var redan

utmattade efter striderna om Narvik och nu skulle de fångas som i en kniptång. Det var en kylig dag med blåst över tundran.

– Ställ era klockor efter min, sade jag till truppofficerarna. Tiden är nu elva fyrtiofem nollnoll prick.

Så vände jag mig till den amerikanske frontkorrespondenten och sade:

– Zero hour is three forty-five a.m. tomorrow. Then we go over the top.

Så ungefär kunde man gjort i Norge om man hade velat. Men i verkligheten förstås.

Här på hotellet satt nu journalisterna och såg på mig. Fast man hade inte behövt varna mig, jag tänkte inte berätta någonting i alla fall. Varken vad jag sett i Petsamo eller vad jag fantiserat.

Sådant jag sett hade jag kunnat tala med Nelson om och lite annat också men med vem skulle jag kunnat tala här? Och vad fantasierna beträffar hade jag ibland i fjol kunnat berätta något om dem för Karna. Jag hade legat på den röda mattan framför hennes säng och pratat om dem för henne om kvällarna när hon var hemma fast hon var ledig eller suttit uppe på bänken vid fönstret i köket när hon arbetade och berättat. Inte om allt förstås. Särskilt inte om henne. Och om Barbara som vi nu hade i musik och folkways skulle jag aldrig berättat ens om Karna varit kvar. Hon hette inte bara Barbara utan såg så där lite fräckt flott ut som Barbara Stanwyck och hon kom fram ibland om nätterna också när jag drömde och var som Stella ungefär. Men jag hade sagt något till Karna om flickorna vi skulle haft upp till oss på observationsplattformen under the Ri-

verside Drive Viaduct at 125th Street. Det hade hon frågat mig mer om och skrattat lite åt fast vad jag berättade för mig själv på nätterna om henne låtsades jag knappt om för mig själv ens när hon var här i rummet bredvid mig. Och hon lyssnade på vad jag sade och hon skrattade ibland också men inte elakt och hon sade aldrig någonting till någon — inte ens till Ingrid — om vad jag sagt henne trots att hon pratade och skrattade så mycket och själv kunde berätta riktigt fräcka Kålle och Ada-historier när hon fick lust. Men hon hade rest hem till Sverige med ss Stavangerfjord när kriget kommit igång och hon dessutom fick njurinflammation i höstas och sedan dess hade det inte funnits någon jag kunnat säga sådant till för irländskan i köket talade jag alls inte med och jag hade hållit allt sådant där helt för mig själv. Och vad skulle jag säga till Alva och Gunnar? Med dem talade jag inte längre om någonting och de hade ju aldrig fått veta vad jag fantiserade. Inte på många år i varje fall. Inte sedan jag börjat lära mig hur man kunde bygga fantasier.

De förstod inte sådant. Att man kunde ligga på rygg alldeles tyst och orörlig med ögonen öppna på mattan och bara tänka och berätta och se inom sig. Gunnar blev arg och sade bara att jag var lat när han kommit på mig i våras när jag låg på mattan och fantiserade framför brasan som inte var någon brasa utan bara elektriska lampor bakom konstgjorda vedträn. Lat och fet. Så berättade han för mig att vi kom från en ätt av hårt arbetande småbrukare och att av lättja förfalla husets bjälkar.

De förstod inte ens att jag funderade på det jag läste

fast de sett mig läsa. Jag hade försökt tala med Gunnar om sådant en gång i vintras, det måste ha varit i mitten av februari och han var hemma i New York och det var söndag, Sterners var där och vi åt alla tillsammans i matsalen och Gunnar verkade vara på gott humör. Han hade varit nere i Södern och berättade om hur också en rätt känd ekonom på ett universitet på allvar hade trott på the black baby myth. En kvinna som en gång haft samlag med en neger kunde sedan plötsligt få ett svart barn många år senare när hon levde monogamt och troget i ett äktenskap med en vit man. Det hade skett där på universitetet med en kollegas hustru och gråtande hade hon sedan erkänt att när hon var sexton hade deras svarta trädgårdsmästare förfört henne. Det var ett riktigt rape hade hon sagt. Nu var hon trettiotre och nu kom straffet. Och det ville professorn tro på!

– Han blev helt oresonlig när jag påpekade att detta stred mot genetikens grunder, sade Gunnar. Så djupt ner i det undermedvetna sitter rasfördomens rötter.

När han var på gott humör och det fanns gäster närvarande kunde Gunnar ofta berätta sådana spännande saker. Jag hade också läst sådant i det han skrev. Då kunde han vara lika intressant som andra böcker. Och när det nu blev tyst vid bordet ett ögonblick började jag tala om någonting jag funderat på och som hörde ihop med mitt skolarbete.

Det var en fråga om förnuft och logik som jag hade sagt när jag berättade för Miss Evans vad jag hållit på att resonera med Mr. Flourens om apropå ångmaskinernas historia och lättjans betydelse för människosläktet när jag suttit i biblioteket och läst. Fast jag hade

ingenting sagt om honom förstås. Han var hemlig. Hon hade lyssnat på mig och sedan sagt att jag var en liten filosof.

– You are quite the philosopher, hade hon sagt och det sista ordet skulle Mr. Flourens sagt på franska.

– Men, sade jag nu vid lunchbordet och vände mig till Gunnar, om man ser noga efter, är det då inte egentligen lättjan som ytterst är alla uppfinningars och allt framstegs ursprung?

Och för att förklara vad jag menade berättade jag för Gunnar och alla dem vid bordet om en annan tolvåring än jag. Jag berättade om Humphrey Potter som år 1713 var satt att vakta en Newcomen ångmaskin. Vid varje slag måste då ventilerna öppnas och stängas för hand. Men den tolvårige lärlingen Humphrey Potter fann arbetet tungt, han var lättjefull och såg därför att det fanns ett samband mellan det arbete han var satt att utföra och den rörelse balansarmen på maskinen utförde; den ena ventilen skulle vara öppen när armen nådde längst ned och den ventilen borde börja stängas när armen lyfte och den andra ventilen skulle skötas tvärtom. Om han var ouppmärksam och slö då sjönk maskinens hastighet och om han gjorde fel kunde han åstadkomma en katastrof. Då arbetet dock var långtråkigt och Humphrey Potter föredrog att vara ute på gården och leka knöt han därför fast snören i balansarmen och dessa öppnade och stängde ventilerna allt efter det balansarmen rörde sig. Lättjan visade vägen! Maskinen fick bli självskötande. Den uppfinningen fullkomnades sedan år 1718 av Beighton och blev till den plug-frame som gjorde Newcomen-maskinen effektivare.

– Egentligen är det Pantins säkerhetsventil till sin new digester, sin ångtryckskastrull av år 1681 och Humphrey Potters upptäckt att Newcomens maskin själv kunde reglera sig som lade grunden till den industriella revolutionen, sade jag. Så togs klivet från verktyg till maskin. I båda fallen var det ytterst lättjan som ledde dem rätt i sina uppfinningar.

Men jag hann inte riktigt säga detta sista ty Gunnar avbröt mig och tystade mig innan jag kommit till själva slutsatsen, den industriella revolutionen, han vände sig till Rickard Sterner, skrattade och sade:

– Pojken låter ju riktigt lärd.

Sedan skrattade också alla de andra vid bordet och talade vidare om annat. Jag hade tänkt berätta om Watt också som blev så stor uppfinnare just därför att han inte fått huvudet fullt med erkända sanningar och annan dålig skolkunskap utan sett efter själv. Och egentligen var det detta hela Världsutställningen, the World of Tomorrow, handlade om. Där beskrevs hur människan under de hundrafemtio år som gått sedan 1789 mer och mer befriats från drudgery. Men jag vart nu glad åt att jag inte hunnit säga mer om det jag funderat ut. Ingen bland dem ville ändå svara mig och ingen diskutera och jag skämdes över att jag sagt någonting alls om det till dem och stampade mig själv på foten för att komma ihåg att aldrig göra så mer. Men när jag satt tyst vid bordet då tänkte jag — fantiserade — att det varit för ett år sedan och att jag suttit inne i Karnas rum och berättat det hela. Och särskilt historien med Denis Papin och den tekniska betydelsen för den industriella revolutionen av hans så kallat nya mat-

smältare intresserade henne då för hon sade att hon själv hade läst om den på sin kurs fast i ett annat sammanhang. Hon läste ju födoämneslära då och gjorde experiment på vita möss och på hur många kalorier som människor behöver vid olika sysselsättningar. Då läste hon nog också om the new digester som var den första nya matlagningsapparat som människan kommit på sedan antiken.

Jag kunde ju fantisera på så sätt också. Att jag talade med sådana jag kände och att de svarade mig som om det varit på riktigt. Som när jag fantiserat att jag talat med Karna om Papin. Men om jag gjorde det då gled det efter en stund över i att jag tog fram dem och såg dem och då särskilt Karna, men det vill jag inte tänka ut annat än när jag blir helt ensam och det är mörkt.

Att jag inte sade något om fantiserandet till Alva var inte konstigt. Hon skulle bara frågat och frågat och antecknat och lutat huvudet fram mot mig som en fågel och sett på mig med snörpmun och bett mig förklara närmare om jag sade att man kunde se och låta det hända något med det man såg som man nästan styrde men inte helt. Hur då? Förklara! Vad tänker du på då? Säg mera! Ser du någonting? Vad menar du med det? Så hade hon gjort när jag var mindre och inte lärt mig hålla tand för tunga.

Hon hade hört talas om fantiserandet. Hon hade hållit föredrag om barns fantasier och det när hon var rektor för Socialpedagogiska och nu läste hon på universitetet om det. Flera av de böcker hon läste om hypnagoga hallucinationer och eidetiskt seende och allt vad det hette var intressanta. Särskilt de som bestod av case

histories. En som handlade om adolescent girls och deras fantasier hade jag först läst igenom och sedan tagit in till mig på rummet och där läst de spännande ställena om flickors masturbation fantasies gång på gång. Men den boken hade hon säkert heller inte begripit. Det hon läste var bara ord för henne, hon förstod ingenting av det. Hon kunde inte fantisera! Och hon varken fantasisåg eller visste vad det var att se i fantasin. Fast Karna var en sådan som visste utan att fråga. De var olika i allt annat också. Alva kunde inte skratta av sig själv som Karna heller. Hon kunde inte stå naturligt, hon intog stående ställning, hade jag en gång sagt till Karna när jag från rutan i köksdörren tittade på hur Alva tog emot främmande.

– Så får du inte säga om din mor, hade Karna sagt.

Men hon hade skrattat också. Och att Alva var sådan och Karna sådan det berodde inte på att Alva var yrkeskvinna och intellektuell för Karna arbetade ju mycket mer än Alva gjorde och hon gick på Columbiauniversitetet och läste på kvällar och sina fridagar.

– Nu är det blåmåndag, sade Karna.

Hon hade varit och dansat på Columbias International House i går och jag visste att hon kommit sent hem och förstod vad hon menade. Själv var jag hemma för att jag var förkyld. Men det var bara som jag sagt till Alva när hon var på väg ut och råkat se att jag var hemma. Jag hade börjat läsa Edward Hungerfords järnvägsbok ”Pathway of Empire” i går kväll och stannade hemma från skolan för att läsa den färdigt. Karna visste att jag inte var sjuk men hon sade ingenting om det till Alva. Och när Alva gått skrattade hon och sade:

– Nu är det blåmåndag.

Hon höll på att skära upp en lysande gul grapefruit klyfta för klyfta. Men om jag tog henne på ordet så var måndagar inte blå. De var gröna på något sätt. Det var torsdagar som var blå. Och fredagar gula.

– Men söndagar är röda, sade Karna, ser du inte det när du tänker efter?

Jag satt på bänken med solen i ryggen och såg på henne där hon stod böjd över frukten och hon förstod mig när jag sade att februari fanns ute till höger och gick nedåt under det att juni kom underifrån och sträckte sig vänsteråt fram mot juli. Och också hon tyckte att om man såg på år 1800 bort mot 1799 gick tiden liksom över en kant och rann ner mot 1600-tal och vidare bortåt neråt fast om man såg på 1776 så var det året uppe på en hylla till vänster och tiden rann åt andra hållet ner mot Napoleon. Jag hade aldrig sagt det där till någon förut och under det jag talade såg jag hennes nacke. Nu glittrade också solen i de små blonda fjunen på hennes armar när hon skar och plötsligt följde jag med blicken höftlinjen hennes. Hennes kropp rörde sig lite under den lätta blå klänningen där hon stod och jag kunde inte hålla emot utan ögonen följde linjen från höften. Klänningen stramade till över låret när hon tog ett halvt steg. Jag såg knäet i klänningsglipan. Hon var solbränt barbent med vita tennissockor och jag märkte att jag rodnade. Jag ville inte att hon skulle se det utan hoppade ned från bänken och skyndade in i mitt rum.

Jag svalde. Höll ihop läpparna och svalde bort det. Ty med ens hade det varit sol i Karnas hår framför mig och jag såg hur hon skar ut klyfta efter klyfta. Det där

skulle jag inte se nu när det var folk runtomkring och jag sade nej! nej! nej! tyst till mig själv för att byta tankar ty det där var i höstas och det var i New York och här var det maj månad i Stockholm och journalisterna var samlade och där satt hela familjen Myrdal för att förevisa sig: Gunnar, Alva, Sissela och Kaj. Själv satt jag också med där bredvid dem och log. Jag hade hämtats till presskonferensen från hotellrummet. Först hade de sänt en städerska efter mig. Men hon fick inte ut mig ur rummet. Jag läste, sade jag och det gjorde jag ju också. Och jag sade det hövligt för det var inte hennes fel att man skickat henne efter mig. Det var Walter Scotts "Quentin Durward" som jag tagit fram ur rockfickan och börjat läsa om igen redan sista timmen på planet från Petsamo. Sedan kom Alva och hon skulle försöka tala med mig. Hon ville lirka hörde jag:

– Det ser så illa ut om du inte är med!

Men inte heller hon hade fått ut mig. Inte fått upp dörren ens. Trots att den var olåst. Hon rådde inte på mig längre. Jag hade vetat att hon skulle skickas efter mig för att hämta ut mig när städerskan inte lyckats. Jag hade därför lagt ifrån mig boken uppslagen på nattduksbordet och ställt mig beredd vid den olåsta dörren.

Man hade inte låtit mig ha nyckeln till hotellrummet just för att jag inte skulle kunna låsa om mig. Ända sedan jag börjat låsa om mig för att få vara i fred hade man alltid brukat ta nycklarna redan från början när vi kom till ett nytt ställe. På båten hade de inte kunnat göra det. Där gick dörren att regla inifrån så att de hade måst hämta något befäl med särskild nyckel för att få upp den om de velat bryta sig in. Det ville de inte. De

nöjde sig med att prata och kvittra och sedan bulta och rycka för de ville inte gärna visa andra hur det var i familjen. Om jag skulle vara inlåst så var det de som skulle låsa in mig. Så hade det ju varit hos dem så länge jag kunde minnas.

Jag väntade på henne. Lyssnade efter stegen. I vår familj gavs det inte stryk, brukade de säga och berätta om hur barn pryglats förr i världen. För det Gunnar gjorde när han ilsknade till kallades inte stryk utan det hette i familjen då bara att han retades. Och Gunnar slog mig ju inte heller med svångremmen som Olle berättat att hans farsa hade gjort med honom eller med käppen så som han själv sade att han pryglats i skolan eller klippte till med knytnävarna eller så. Fast när han blev riktigt arg hade han svårt för att inte örfila upp mig. Då kvittrade Alva extra högt.

Jag kunde säga det till journalisterna:

– Vår familj är inte gammalmodig, den är i stället modärn och pedagogisk med en klart behavoristisk uppfostringsmetodik och därmed en beprövad och psykologiskt vetenskaplig och graderad straffskala för barnen.

De skulle hoppa högt alla journalisterna om jag sade det. De skulle inte tro sina öron. Och Alva skulle snörpa på munnen och Gunnar låtsas som jag skämtade. Men så var det ju. Fast Kaj var för liten att straffas, hon talade ju inte rent ännu och var därför oförståndig och Sissela behövde ju inte straffas; hon var så riktigt förståndig, som Gunnar menade. Men det skulle vara rättvist straff mot mig efter ordentlig diskussion där jag hade rätt att försvara mig med ordentliga argument.

Fast när jag kunde börja göra det och lärde mig svara dem på deras eget sätt då sade de att jag var sofist. Sedan blev det ett allvarligt familjesamtal om moral och ansvar och respekt för normer där det var meningen att jag skulle svara med att säga att jag förstod hur rätt de hade och gjorde jag det inte blev det böter som drogs från veckopengen.

Förr om åren hade de ju brukat skicka mig från bordet utan efterrätt om det var något som hände när jag satt med vid bordet eller döma mig till att bli inlåst om det var grovt. Som om det nu skulle göra mig någonting! Men när jag var liten var jag rädd för mörkret och för att bli inlåst i mörkret. När dörren till garderoben stängdes och jag hörde nyckeln vridas om isade sig mörkret kring mig och upp i ryggen och strupen klämdes ihop. Om jag då lät dem höra att jag var rädd och började gråta fick jag slippa ut. Och om jag bad om förlåtelse strök de mig över håret och sade att de led med mig och förstod mig men ville mig väl och att jag nog insåg det för vi älskade alla varandra i familjen och talade alltid sanning till varandra och jag fick komma tillbaka till bordet och få min efterrätt. Efteråt kändes skammen klibbig över hela kroppen. Jag mindes det än med kväljande obehag där jag stod innanför dörren och väntade på att Alva skulle komma genom korridoren för att söka hämta mig.

Dock var det nu ganska länge sedan jag varit med om att bli inlåst i mörkret, innan vi reste till Amerika, för skammen hade varit så hemsk att jag hade tvingat mig själv se rakt in i mörkret och genom mörkret och så lärt mig mörkret och kunde se vad jag ville och tänka vad

jag ville och sedan kunde de inte komma åt mig alls. De fick gärna låsa in mig om de ville. Men då när de kom på att jag slutat vara rädd ville de inte längre låsa in mig. Då förbjöd de mig att låsa om mig i stället. Vi skulle vara en modärn och öppen och fri familj som talade om allt med varandra. Men jag hade skaffat nyckel till min garderobsdörr i alla fall. Det hade de inte märkt. Tror jag.

Så någon nyckel till hotellrummet på Hotell Stockholm hade jag inte fått ha. Men trots att dörren inte kunde låsas hade Alva inte kunnat få upp den när hon nu kommit genom korridoren och tog tag i dörrvredet. Hon var inte stark nog längre. Sedan mer än ett år hade jag varit starkare än hon och redan när jag hörde att hon närmade sig hade jag därför tagit spjärntag med fötterna och höll redan igen dörren hårt när hon drog i den. Jag var alldeles tyst. Jag svarade henne inte med ett enda ord vad hon än sade. Dörren skulle vara helt tillsluten bara. Jag sökte andas så tyst att hon inte skulle höra andetagen heller trots att jag fick anstränga mig att hålla igen dörren när hon ryckte till. Men så kom Gunnar och han var ju starkare än jag, han hade slitit upp dörren med ett enda ryck och tagit mig om nacken och ruskat mig.

– Spjärna inte och säg inte emot! Kom med bara! Och se glad ut!

Han skrattade sedan så tänderna glittrade när han höll mig om nacken och sköt mig framför sig genom hotellkorridoren.

– Keep smiling! sade han.

När vi kom in till presskonferensen (– Här är jag och

Jejje, sade Gunnar pojkaktigt) då log vi båda mot journalisterna för vi var en berömd familj och en modärn intellektuell familj som de skrev mycket om. Det stod om Myrdals i alla veckotidningar och allt som stod om dem klipptes ut och sparades. Alva och Gunnar var kända för att vara unga och framgångsrika och lyckliga och förälskade och leva i kamratäktenskap och de kallade därför alltid varandra för darling när någon journalist hörde på och det var dem en skam att jag var som jag var och fet var jag också och närsynt fast hela familjen skulle vara lyckad och glad och sportig.

Nu satt jag där i samma rum som den familjen och jag log hela tiden och såg rakt fram rätt igenom journalisterna så de blev platta och färglösa som gamla foton, suddiga om jag ville och tydliga om jag ville, ty inom mig sjöng jag och det var nästan som en besvärjelse:

Punch, brothers! Punch with care!
Punch in the presence of the passenjare!
A pink trip slip for a three cent fare.

Jag tittade nu på Alva för hon talade, hon höll sig i halvprofil mot journalisterna som hon brukade; så visste jag att hon trodde att hon gjorde sig bäst på bild:

– Kan andra svenska barn, ja miljoner barn i Europa, utsättas för fara, kan våra det också.

Journalisterna antecknade. En av dem, en kvinna med stripigt grått hår och grå dräkt suckade och sade:

– Om än alla mödrar kunde tänka så i stort!

Alva nickade svalt och välvårdat blont ned mot henne och fortsatte att tala:

– Jag tycker, att om en liten grupp människor i ett land förföljas ha de rätt att fly och söka skydd, men hotas ett helt land med olyckor, då får inte den enskilde söka rädda sig, när andra, hela befolkningen, dock måste vara kvar.

Hon hade sin nya mörkblå dräkt. Den hon köpt på Macy's dagen innan vi gått ombord för att lämna Amerika och som var modärnare än något de hade i Sverige.

En äldre journalist med hornbågade glasögon i mörkgrå kostym och svart fluga sade eftertänksamt till henne:

– Det kommer ju många till Sverige nu där nere från kontinenten där det är krig. Både sådana som verkligen är nödlidande som professorskan säger men också sådana andra som professorskan menar. Sådana som kallar sig flyktingar för att få komma in i Sverige och bo här bland oss men som egentligen bara är svikare mot sitt folk. De söker rädda sitt skinn på egoistiskt sätt.

– Därför hade det varit orätt av oss att undanta våra egna barn, sade Alva.

– Vi är av svensk bondeätt, sade Gunnar. Det sade jag min son här när han bad oss att få vara kvar i sin skola i Amerika. Vi är inte som den engelska adeln vilken sänder båtlaster med barn till tryggheten i Amerika när det blivit svårt och farligt för folk i det egna landet.

Sedan talade han om sitt arbete med negerfrågan i Amerika. Han skulle tillbaka till den stora uppgiften däröver så fort som möjligt.

– Man måste fullfölja det man åtagit sig hur världsläget än må vara och visar det sig lugnt här hemma åter-

vänder jag naturligtvis till min stora uppgift i Amerika med en gång. Man får inte överge ett arbete halvfärdigt. Nu har jag lämnat aktuarie Sterner från Socialstyrelsen och hans hustru att övervaka arbetet. Han får vara där som min ställföreträdare och bevaka allting. Negerfrågan i Nordamerika är nämligen mycket större än blott en negerfråga. Det är en fråga om hela det amerikanska samhället och den demokratiska traditionen. Jag har beslutat mig för att skriva ett helt grundläggande verk. Jag utför ett arbete som det vilket de Tocqueville genomförde för precis hundra år sedan. Man får aldrig glömma sin skuld till de stora föregångsmännen. Att jag har en vidare utblick än de Tocqueville beror på att jag står på hans axlar men det jag nu skriver är avsett att vara ett det tjugonde århundradets ”De la démocratie en Amérique”.

Gunnar tog av sig hatten. Det var varmt i rummet och han kastade med huvudet för att få fri pannlocken, den som journalisterna brukat beskriva som ”ostyrig” i de klipp Alva förr haft mig att klistra när jag behövde pengar.

– Är de Tocqueville fortfarande ett aktuellt namn i den amerikanska debatten? frågade intresserat en trettioårig blond journalist i grå flanellbyxor och blå kavaj. Hans hår var tunt och stripigt och pomadablänkande såg jag. Om man tog på honom och klappade honom som man klappar en hund ungefär då skulle man bli kladdig om händerna efteråt. Karna brukade om sådana karlar säga att ingen jänta med förstånd borde ta in dem på rummet för att de lämnade spår efter sig.

– Som en snigel ungefär.

Ja, om han böjde sig ned och satte huvudet mot marken, knäppte händerna bakom nacken och gick baklänges på armbågar och knän genom rummet med stjärten i vädret och huvudet ner och så drog med håret över hotellrummets gröna matta då skulle där bli ett svartblänkande snigelspår.

– Debatten om demokratiens väsen och om de moraliska avgörandena i en folkstyrd stat under konstitution och lag förblir det centrala i ett Amerika som vi alla dock vet är den västerländska demokratins och civilisationens starkaste fäste, svarade Gunnar.

Jag undrade om någon bland journalisterna skulle lägga märke till att det inte längre var tal om bondeätt och att stanna i fosterlandet utan att Gunnar bytt inriktning på vad han meddelade dem och att han nu sade att han skulle återvända till Amerika så fort som möjligt. Men ingen tycktes märka något. Gunnar talade om Roosevelt nu och vad det betytt för Amerika med hans brain trust, den unga intellektuella New dealgeneration som lyft demokraterna ur deras försoffning från tjugotalet och nu under två perioder fått möjlighet att med praktisk politik påverka samhällsutvecklingen från de kommandopositioner i Washington presidenten gett dem.

– Detta är också i Förenta staterna en seger för det resonerande samhällsförnuftet, för en medelvägens politik, sade han. Det är inte tillfälligt att inte bara Keynes och teorierna utan Sveriges praktik och de svenska erfarenheterna av en modärn krispolitik, ja Nordens erfarenheter som helhet, de senare åren stått i centrum för den insiktsfulla samhällsdebatten däröver och vi behö-

ver inte skämmas för att minnas att också vårt exempel därför betytt något i den stora förnyelsen.

– Skulle vi ha inspirerat Roosevelt till den nya given, menar professorn? sade han med pomada i håret.

– Det vore nog att förhäva sig, sade Gunnar. Sverige är trots allt en mycket liten groda i den stora dammen och vi bör nog inte blåsa upp oss så mycket att man nu får syn på oss i onödan.

Alla skrattade. Och vad journalisterna än säger när de frågar och vad de än sedan skriver i sina tidningar kan ju ingen, inte ens Alva och Gunnar, veta vad de sitter där och tänker för sig själva innerst inne, tänkte jag. Hela tiden fortsatte jag att le och kanske skrev de på anteckningsblocken med mycket liten stil längst ned på sidan att Gunnar egentligen bara sagt att det en gång funnits a blue trip slip for an eight-cent fare!

Nu när Gunnar tystnat talade Sissela. Gunnar och Alva nickade uppmuntrande mot henne när hon stod upp och talade till pressen och hennes röst var som Alvas nästan fast den var mindre förstås. Hon var ju inte riktigt sex år ännu. Men hon var den av barnen som talade när vi mötte journalister. Gunnar höll handen på min axel, varnande. Jag visste vad som skulle hända sedan, efteråt, om jag började tala till journalisterna och sade rakt ut vad Gunnar och Alva trodde jag tänkte säga om jag fick chansen så jag bara fortsatte att le.

– Det är så rent det här landet, sade Sissela. Det är inte så där mycket skräp och smuts överallt som i Amerika.

Alva skrattade. Det klingade i rummet. Hon hade

tagit fram sitt pärlande skratt hörde jag.

– Ja, det sade hon flickan vår faktiskt så fort hon kom till Sverige och såg ut genom fönstret och såg de vårgröna tegarna och den blå majhimlen. Detta med det svenska rena och skira var det första hon lade märke till när hon såg Sverige. Hon var ju så liten när vi reste så hon knappt minns någonting härifrån.

– Sverige är så rent och vackert, sade Sissela. Svenskar kastar inte sitt skräp på grannens tomt utan man hjälper varandra hålla snyggt.

Hon stod tyst ett ögonblick. Det var som om hon letade efter orden. Journalisterna nickade uppmuntrande mot henne.

– Och så är stugorna röda också, lade hon till med klar röst och såg rakt fram.

– Så det berättade du för din mamma på tåget när du tittade ut genom kupéfönstret någonstans efter Haparanda och såg Sverige för första gången, sade den kvinnliga journalisten och lade huvudet på sned som tanter gärna gjorde när de talade med Sissela.

– Ja, landet var så grönt och vackert, sade Sissela och hennes röst var alldeles tydlig och ljus när hon sade det.

Journalisterna visste tydligen inte att regeringen låtit hämta oss med flyg och Sissela förstod då av sig själv att det skulle hon inte säga något om trots att det inte var något av allt det Alva sagt oss att komma ihåg att vi inte fick säga eller låtsas om att vi visste. Det var därför Sissela höll med om att vi kommit med tåg.

Jag vände på huvudet och såg på henne. Hon stod där helt rak och blickade fast med stora klara småflicksögon på journalisterna. När jag sedan tittade på dem

satt de skrivande. De gjorde inte en min av misstroende. Kanske var det så att de inte tänkte någonting annat alls innerst inne. Att de också tänkte det de skrev. De trodde på henne! De kunde lika gärna trott på Shirley Temple! De reagerade ju inte ens när det var tal om röda stugor uppe i norr. Som om de inte en gång läst om Sverige i folkskolans läsebok och visste att stugorna i norr var grå som i Finland och Ryssland!

Och inte hade Sissela sett några röda stugor i droskbilen från Bromma flygplats in till Norrmalmstorg inte, tänkte jag. Hon bara berättar vad hon sett på bild i de böcker Alva visat henne. Och om journalisterna inte märker att det är något konstigt med allt detta då är de precis så dumma och lättlurade som Gunnar alltid sagt att tidningsfolk är.

Och ingen hade frågat vad Gunnar egentligen skulle göra här i Sverige och varför han skulle hit. Journalisterna bara lyssnade och antecknade när Alva talade om moral och Gunnar om bondeätt och sådant. Jag hade velat höra vad Gunnar svarade dem om de ställde frågan. Han hade ju ingenting sagt om det till mig heller, inte så jag hört det i varje fall. Hade Per Albin kallat hem honom till Sverige? Och varför då i så fall? Tillät tyskarna Gunnar att arbeta här? Sverige var ju ett litet Tyskland. Det visste alla numera i New York och det var tyska soldater i Danmark och Norge och tyskarna höll på att vinna kriget och Hitler tyckte ju inte om Gunnar. Och han hade knäppt körsbärskärnor på SA-männens stövlar och haft mycket besvär av det när han var i Tyskland före kriget. Det hade Gunnar berättat för Markelius när världsutställningen öppnade. Så de ville

nog inte ha honom i Sverige. Och nu talade Gunnar om att resa tillbaka till Amerika. Hur hängde det hela ihop? Men journalisterna kanske inte fick fråga sådant för sina chefer. Det här var ju inte som hos oss i Amerika där reportrarna frågade och frågade och inte bara nickade och antecknade.

Alva satt fortfarande leende i halvprofil bredvid Sissela som stod klarögt blickande. Skenhelig! Men det var sådan jag skulle varit om de fått som de velat. De hade velat ha en son som var av deras slag och så fick de mig i stället. Det var nog därför Alva gråtit så mycket efter missfallet i juni förra året. Det hon inte trodde jag visste om. Då höll hon på att förblöda innan hon kom till sjukhuset. Det var hennes tredje missfall och också denna gång var det en pojke.

– Det är som en förbannelse, hade hon sagt till Gunnar när hon kommit hem från sjukhuset. Det är som det vilar en förbannelse över oss. Det är som om vi inte kan få en riktig son. Bara flickor.

– Och Jan förstås, lade hon till.

– Jan, ja, sade Gunnar.

Sedan var de tysta. Efter en stund grät hon igen. De trodde inte jag var hemma. Men visst var jag hemma, jag hörde dem. Och jag visste vad de menade. Sissela kunde inte föra namnet vidare, hon var ju flicka. Den son de skulle haft nu var som de andra missfallen. Han skulle heta Thomas eller Peter och vara musikalisk som Gunnar. Nu var det för sent.

– Jag tror inte jag orkar en gång till, sade Alva.

Att jag hörde dem tala om det förra året betydde ingenting. Jag hade ju vetat hur det var så länge jag

kunde minnas. Och kanske var det synd om dem.

Nu fotograferades vi alla. Gunnar höll fortfarande handen på min axel och han gjorde så där med ögonen och pannlocken som han brukade när han visste att det fanns fotograferande i rummet och han såg kameraobjektiv riktas mot sig. Det togs fler bilder. Gunnar satte på sig hatten. Den var amerikanskt stukad; ungefär som om han spelat William Powell fast utan mustasch. Jag log in i kameran, log och log och log.

– A buff trip slip for a five cent fare!

Jag tog hela ramsan från början igen; jag berättade hela historien än en gång men jag rörde inte munnen och blinkade inte ens. Men jag vidgade mina oblinkande ögon lite, spände dem och stirrade till bakom glasögonen mot dem alla och om det hade varit för tvåtusen år sedan och det hade varit i Grekland då hade de nu inför sådana ögon alla i detta rummet stelnat till stenstoder för evigt.

Ingen visste dock vad jag tänkte där jag satt och log och aldrig, aldrig, aldrig mer skall någon fotograf få fotografera mig tillsammans med dem och deras familj. Och aldrig, aldrig, aldrig mer skulle jag delta i någon den familjens presskonferens.

# III

Jag satt i fönstersmygen och väntade. Jag tuggade jordnötter och hade väntat tjugo minuter redan. De skulle bo uppe i Petersenska huset vid Munkbron nu när de kommit hem. De hade hyrt där över sommaren av en diplomat som fått förflyttning. Bredvid mig på den djupa fönsterbrädan stod en stor rund grågrön kaktus i en glaserad svart kruka. Kaktusen var nästan klotformad. Vid dörren stod en annan kaktus i svart glaserad kruka på en vitlackerad hylla som såg ut som en trappa. Det var en sådan där spretande kaktus med höga armar och långa otäcka taggar. Ungefär som en svensk jul-ljusstake. Fast också den dammigt grön. På en vit flossamatta mitt på golvet stod ett stort glasbord på mässingsben. På den fanns en stor glasskål nästan full med jordnötter. Det var inristade druvklasar och människofigurer i glasytan under jordnötterna; jag kunde se flickarmar som stack upp och några ben. Och bredvid jordnötsskålen en tung fyrkantig askkopp av nästan ogenomskinligt grönt glas som liksom var ådrat i gult. Det låg inga fimpar i askkoppen men den var heller inte diskad. Hjälpen hade inte varit här ännu för att städa åt dem. När de lade sig hade de nog bara hällt undan fimparna i papperskorgen av mässing därborta under

det vitlackerade telefonbordet. Men jag gick inte dit för att se efter. På den svarta tevagnen stod en vit porslinsskål i form av ett stort vinlöv. Där hade legat fyra gröna oliver som jag redan ätit upp. Det hängde en Isaac Grünewald på kortväggen ovanför Aalto-stolen i böjträ. Det stod en annan Aalto-stol bredvid det låga barskåpet i ljus björk. Dess glasskivor var utdragna. Det hade stått glas på dem och skivorna var ännu inte avtorkade. Glasen var borta men ringarna från glasen var kvar. Några ringar var små och intorkat gammalröda, andra var större och ännu liksom kladdiga när jag såg på dem.

Gunnar hade nog bjudit på eggnog. Det brukade han göra för han tyckte om sådant där sött. Liksom han tyckte om hjortronsylt och körsbärslikör och punsch. Han hade hjortronsylt i en burk i skrivbordslådan på Riverside Drive också bredvid ett paket små sockerskorpor. Han brukade skopa upp lite sylt med skorpan för att tugga på när han satt och läste och han brukade också ha en liten silverbägare med körsbärslikör bredvid sig när han satt och skrev. Karna hade skrattat åt det. Men det där fick man inte låtsas om att man visste och han blev alldeles rasande om han upptäckte att jag nallat av hans sylt. Ingen annan fick äta av hjortronsylten. Den var så svår att få tag i här i Amerika, menade han och Markelius hade haft med de syltburkarna speciellt för honom från Sverige och då hjortron var det enda han egentligen tyckte om så skulle han ha rätt att ha sylten för sig själv. Men jag brukade ändå ta av hans sylt på hans små sockerskorpor. Det hjälpte inte att han låste. Jag hade dubblettnycklar till deras lås och för övrigt kan man alltid öppna sådana skrivbordslådelås

med en kniv eller en säkerhetsnål. Det var ju inte bara Gunnar som tyckte om hjortronsylt. Jag tyckte ju om hjortronsylt jag med. I Alaska har också vi för övrigt ett slags hjortron, salmon berries, men där är det bara eskimåer som använder dem, de lägger in dem för vintern i sälolja och äter dem mot skörbjugg. Det har jag hört i skolan. Då hade jag berättat hur man gör mylta i Norge och Sverige och Finland med hjortron och vatten. Och jag var den ende i klassen som ätit hjortronsylt.

Det stod en rak vit vas med vita syrener på barskåpet. De speglade sig i den höga spegeln utan ram på väggen där bakom. Syrenerna hade börjat vissna dock. På det lilla vita telefonbordet låg ett brunt kuvert. På Grünewaldbilden dansade några kvinnor. Den var så där snirklig som han var i det han målade. De tyckte om Grünewald. Det gjorde inte jag. Jag tyckte ganska bra om Matisse i stället och hade sett de röda flickorna som dansade på grönt gräs mot blå himmel av Matisse på riktigt när museet hemma i New York firade tioårsjubileum. På väggen vid fönstret där i mitt rum vid Riverside Drive hade jag haft ett Matissetryck som jag köpt på museet då när jag var där. Det var en färgbild med mycket rött i av en flicka som låg på en soffa med blommor bredvid sig. Hon kliade sig i håret och var naken men ingen sade något om att jag hade henne på väggen för det var en Matissebild och dessutom var hon naken på så där konstnärligt sätt så man kunde inte se henne riktigt. Det fanns en annan bild där som jag inte vågat köpa för den skulle de sagt något om fast den var av Matisse. En flicka som låg lite på rygg med händerna över huvudet och kroppen framvriden liksom. Matisse

var inte dålig. Fast egentligen tyckte jag bättre om den målning av dansande flickor som fransmännen haft i sin paviljong på världsutställningen. Det var Degas som målat den. Och Renoir så klart. Honom tyckte jag kanske ändå mer om än någon annan som målade flickor. Men jag hade undrat om den läsande flickan i den röda stolen på världsutställningen verkligen haft en sådan klänning eller om målaren dragit ner den över vänster axel på henne för att kunna visa mer av bröstens. Han hade ju målat henne lite uppifrån också. Men kanske var det ingen klänning utan ett nattlinne. Men om hon hade ställt sig upp hade den helt ramlat av henne. Fast det var en snygg målning.

Men Matisse var i alla fall bra mycket bättre än en Grünewald som bara var en som var berömd i Sverige, en lokal svensk målare som apade efter bara. Lite slapp och slafsig. Men han var en av deras vänner och de gick på samma partyn så de blev upprörda när jag menade på att han inte var något särskilt och de sade till mig att jag bara pratade strunt och att han var en betydande konstnär. Gunnar blev riktigt arg då med, rasande som om jag tagit av hans hjortronsylt, och bad mig hålla käft och inte prata om sådant jag inte begrep.

Men jag visste vad jag tyckte om. Jag tyckte om Salvador Dali till exempel. Man kunde se precis vad han hade målat, linjerna dallrade inte. Det var alldeles tydligt det man tittade på i hans bilder. Som en dag helt utan dimma. Men ändå var det någonting helt annorlunda. Som om man vandrat in i en dröm. Och samtidigt var det roligt. Han var påhittig. Klockorna på vykortet jag köpt för tio cent på museet till exempel och

som vek sig över grenen och kanten och den döda hästen och sådant där. Han var ungefär som Gunnar Ekelöf i ”Sent på jorden” som jag övertagit när de rensade bokhyllan i Bromma och som jag brukade läsa högt ur för Karna.

krossa bokstävlarna mellan tänderna gäspa vokaler,
elden
brinner i helvetet kräkas och spotta nu eller aldrig jag
och svindel du eller aldrig svindel nu eller aldrig.
vi börjar om
krossa bokstäver makadam och tänderna gäspar
vokaler...

Jag rullade på R och öppnade Ä och väste S och han skrev så det orden bara flödade ut i rummet av sig själva.

Ekelöf, Fröding och Artur Lundkvist skrev så det gick bra att läsa högt. Strindberg också naturligtvis. Men han var annorlunda. De andra var bra först när man fick ljud på dem. Men Strindberg kunde man läsa tyst också. Där gamla kåkar stodo tätt... och I han makten, jag har ordet i min makt och annat som lät lika mycket både när man läste det högt och när man bara såg bokstäverna mot boksidan tyst för de talade ändå.

Men Salvador Dali var som Ekelöf och Fröding och Lundkvist, han kunde liksom måla så man hörde att han tuggade bokstävlarna mellan tänderna så man såg det. Han gjorde så roliga figurer i sin paviljong på världsutställningen också. Det var drömmen om Venus på havsbotten med stora bröst och en soffa som var som

Greta Garbos läppar man kunde sitta i om man ville. Men jag hade där bara sett utanpå hans hus som låg i amusementområdet bredvid amiral Byrds Pingvin-land på the Loop strax innan man kom fram till Congress of Beauty där det gick nakna flickor omkring på gräsmattan ibland. Jag brukade låtsas som om jag inte tittade på dem utan bara gick och promenerade för att komma ner till sjön. Men de var inte helnakna förstås. Det skulle inte gått. Då hade polisen kommit. Så de hade små byxor på sig. Jag gick inte in i Dalis utställningshus heller. Men man sade att man där kunde titta på ett sorts akvarium där nakna flickor simmade omkring.

Men på det ville jag inte riktigt tänka när jag gick fram och tillbaka över köksgolvet och deklamerade för Karna så det skalv i fönsterrutorna:

Herran steg över Korasan,  
Herran, Herran, den siste och förste,  
het går han fram på sin vredes ban,  
väldig han vandrar i öknen,  
hans ljungeld lyser i töcknen,  
allting förgås där hans öga ser,  
den som är hungrig, han hungre mer,  
den som är törstig, han törste!

Och jag såg på Karna och öppnade vokalerna så att Ä och Ö och Å blev tydliga och klara och jag lät rösten stiga och fylla hela köket runt henne:

Sädeslassen vaggade höftbreda  
framåt åkervägarna

strök uppåt björkarna och behängde dem
med sitt gula sädeshår.
Planklogarna dånade under sädeslassen,
och i skymningen tjöt svinen av hunger
och tågen signalerade gällt
borta vid stationsidyllen Hyllstofta –

Och det fanns flera andra som var klassiska och berömda jag tyckte om också och hade böcker om. Sådana som målade och ritade mer som Strindberg skrev. Inte så där flott som Fröding och Lundkvist men riktigt. Jag tyckte om Goya med kriget och ordspråken. Och Bruegel, både målningarna med folk i landskap — särskilt den med jägarna på vintern som kommer in från vänster med landskapet under sig och de andra vinterstyckena — och bilderna som han gjort efter Bosch med alla djävlar och konstiga hus som vände på sig när man såg noga efter och underliga figurer som bara blev fler ju mer man tittade. Bäst tyckte jag om hans kopparstick av dödssynden lättja. På den kunde jag ligga och titta och tänka i flera timmar. Bruegel hade jag sett på riktigt också när jag varit med klassen på Metropolitan Museum of Art. Fast bara skördebilden. Och den var inte på långa vägar så rolig som kopparsticket. Figurerna var mindre och stelare på målningen. Man kunde inte kliva in i målningen. Ty det att Bruegel låtit den drickande mannen på kopparsticket först lägga ut sin lie ända till åskådaren och sedan därtill sticka ut en fot tvärs genom ramen så vi som tittade både såg på bilden och drogs in i bilden, det var någonting jag hade funderat mycket på. Det kunde man inte göra med fotografi.

Vara både inne och ute.

I samma rum som Bruegels målning på Metropolitan Museum of Art hängde en annan bild, en liten en med glas över strax vid dörren som man måste använda förstoringsglas för att kunna titta på. Ett myllrande helvete med pyttesmå djävlar och detaljrika brinnande människor som störtade ner från ett berg. Men den var inte av Bruegel och inte av Bosch heller för den delen utan av någon annan. Men jag hade brukat gå dit för att titta på den.

Och så tyckte jag om Holbein naturligtvis som ritat döden som hämtade den ena efter den andra. De tre böckerna om Goya, Bruegel och Holbein hade jag tagit från dem redan efter jul förra året och de hade aldrig märkt det. Det var böcker de fått i present och sedan nog glömt bort. Holbeinboken var mycket liten och fick plats i fickan. De andra var stora i tvärformat. De fanns med i plåtkofferten som rymde min stora packning med böcker. Det visste de inte. De tyckte egentligen inte om att titta på bilder, de brydde sig inte om "Life" och de tyckte bara om sådana målare de träffat och kunde tala om på sina bjudningar. Som Tombrock, han var tysk eller holländare eller något sådant och gjorde bilder av ledsna människor med stora ansikten. Honom hade de haft i familjerummet i Bromma och i matsalen i New York med. Eller som han Grünewald här.

Aalto-stolarna kunde varit deras. De hade köpt några sådana där Aalto-stolar på Svenskt Tenn före resan. Men de stolarna låg magasinerade hos Freys express med allt det andra sedan vi flyttat från Sverige för några år sedan. Aalto var berömd för sina stolar. Sådana sto-

lar hade han haft i sin paviljong på the World's Fair hos oss i Amerika. Finland var ju the land of forests så det var klart att Aalto och hans fru som gjort hela deras paviljong till a symphony of wood som det hette tyckte att böjträstolar tillhörde the world of tomorrow. Fast jag tyckte inte om dem. De gungade så kallt. Jag skulle aldrig ha sådana stolar när jag kunde få möblera helt själv. Jag skulle heller inte ha Tombrock. Men Olson som gjort bilden med skuggan som hängde utanför min dörr kunde jag ta.

Minuterna gick träligt sakta. Tiden rörde sig inte, den bara dallrade. Jag hade nog kommit alldeles för tidigt. Det hade jag sagt åt faster Elsa också.

– De är nog inte uppe än, hade jag sagt.

Men faster Elsa hade själv bråttom och hon hade bett mig skynda på så att hon såg att jag kom i väg och visste att jag inte kom försent till dem.

– Om jag går till skolan och lämnar dig ensam kanske du fastnar i en bok, sade hon.

Jag måste ju hämta biljetten hos dem. Kanske gick de annars ut och promenerade när det var så fint väder. Jag fick inte låta dem vänta. Men visst hade jag haft rätt. Jag hade kommit för tidigt.

Därnere utanför fönstret låg Munkbron och Riddarhustorget helt morgonöde i sommarsolen. Det enda som rörde sig var ett litet moln bortom spiran på Klara kyrka. Men luften var alldeles stilla. Inte en krusning på vattnet i kanalen.

Det kom två soldater från Riddarholmen. De gick släntrande över bron i säckiga uniformer. De var medelålders. Det syntes på gången. Ja, nu höll Dunkerque på

att falla efter Leopolds förräderi. Tyskarna bombade de inneslutna. I går tog tyskarna Adinekerke väster om Furnes och Ghylevelde en mil öster om Dunkerque. Mer än 200 kanoner tog de också. Det hade jag hört på nyheterna. Tyskarna hade också kunnat meddela att chefen för den engelska expeditionskåren, Lord Gort, redan hade flytt och satt sig i säkerhet i England och lämnat trupperna i sticket. Generaler flyr alltid först. Därför lever de så länge och kan samla så många ordnar också. Och tyskarna fortsatte att bomba. Men snart skulle Frankrike slå tillbaka och jaga tyskarna tillbaka till sina mörka skogar. Weygand may be born in Brussels but he is not a traitor like Leopold. The Huns skulle få känna på.

Molnet därovan stod helt sommarstilla över slätten. Mellan de två svartbränt avlövade spretande träden till vänster om mig låg en död häst. Buken var uppdriven av gaser och de fyra benen spretade. Men vinden låg inte på från det hållet och stanken kändes inte. Jag hörde motorljudet redan när följet var långt borta. Två motorcyklar med sidovagn efter en öppen Mercedes med standar. Generalen var på flykt undan fransmännen. Just den general jag väntade på. Han som bar på alla de hemliga dokumenten från Hitlers högkvarter. Jag kastade en snabb blick på det handskrivna chiffermeddelandet på vår privatkod som ordonnansen från generalissimus Weygand kommit med till mig i morse. Nu låg jag i försåt enligt order. Jag hukade i diket med fältkikaren för ögonen och med blicken följde jag fordonen som närmade sig. De rörde sig tillsynes sakta fram på den raka vägen över den böljande slätten. Men jag

kunde se hur de växte fram mot mig under det motorljudet ökade i styrka. Nu var de så nära att jag kunde se att generalen bar monokel och hade ett riddarkors med eklöv i ett svart-vit-rött band runt halsen. Jag lade undan kikaren och gjorde mig redo. Nu var följet helt tätt inpå och dånet nästan öronbedövande. Med tänderna drog jag ur säkringen. Jag kastade mig tillbaka ner i diket när jag slängt handgranaten och den tyska stabsbilen stegrade sig. Det stod som en röd kvast ur vägbanan runt den. Chauffören dödades på fläcken. Ut ramlade generalen och blodet rann i två rännilar tvärs över vägen från den kluvna skallen. Uniformsmössan med hakkorset rullade bort, den fångades av vinden och försvann i fjärran. Soldaterna i hans livvakt hoppade av motorcyklarna. De skyndade skränande på sitt tyska språk, ja gråtande och snyftande skyndade de klumpiga hunnerna fram mot den dräpte generalen och jag böjde mig småleende fram över kulsprutan. Jag skrattade sedan högt i takt med dess hackande. Tyskarna bara mejades ned. Några sprattlade när de dog. Andra tog sig om strupen. En ropade på Gud.

– Ach Gott, mein Gott, skrek han. Sedan var han död han med.

Ingenting hjälpte mot min kulsprutas envetna hackande. De vart alla döda. När den sista fallit och jag sänt en extra kärve i vart as för att förvissa mig om att ingen bara feigned death för att sedan bakslugt som bara en riktig Hun kan vara störta sig över mig med dolken i högsta hugg andades jag ut och torkade av de oljeindränkta händerna mot uniformsbyxorna.

Nu var allt tyst. Man kunde åter höra fågelsången

och högt över mig mot den knallblå himlen pilade svalor genom den friska luften. De två motorcyklarna brann. Från dem steg röken mot skyn. Slätten var helt öde så långt ögat kunde nå. Jag reste mig upp ur diket och gick sakta fram till de döda tyskarna. Sparkade undan de två tyska soldatlik som låg i vägen för mig. De trillade åt sidan och sedan över på mage som stora trasdockor. Jag lyfte upp generalens kvarvarande huvudhalva med tåspetsen och sade:

– Well, one more Hun in Hell.

Så böjde jag mig ned, tog fram avbitartången och klippte av kedjan som länkade den svarta dokumentportföljen med riksörnen på i gultryck till generalslikets högerhand och stoppade dokumentportföljen med alla Hitlers hemliga planer under armen. Riddarkorset låg på vägbanan. Det hade slitits loss av explosionen. Jag tog tankspritt upp det och tittade på det. Bjäfs! Jag bollade med det och det glittrade i solen. Men man kunde ju behålla det som minne av detta uppdrag, tänkte jag och stoppade det i bröstfickan. Sedan trampade jag sönder monokeln hans med hälen och gick därifrån. Gruset knastrade under sulorna, husen framme i byn var sönderskjutna och öde. Endast några kacklande höns sprang över vägen och en ensam svart tupp stod på gödselstacken och gol. Svartnande murar, halm som hängde ut ur de öppna vindsluckorna och söt, kvalmig lukt från liken som legat obegravna sedan tyskarna passerade här förbi under sin offensiv och långt därframme såg jag den franska bombeskadern komma anflygande. Ett nytt skede i kriget hade inletts och Flanderns befriare strök svetten ur pannan, kisade ut över

slätten, höll hårt i den viktiga portföljen och vandrade vidare mot sitt mål.

Men i verkligheten gick ju tyskarna ännu bara fram. Om inte Weygand satt in reserven just nu denna morgon och kriget redan vänt fast det inte stått i tidningarna än här i Sverige. Jag tog en ny näve jordnötter ur den stora glasskålen på glasbordet. Nu när jordnötterna började ta slut syntes figurerna i glaset tydligt. På skålens botten och upp över dess väggar dansade och hoppade tre nakna flickor kring med vindruvsklasar mellan sig och kring sig. De höll vindruvsklasar i händerna upp mot skålens kant och det var liksom vindruvsklasar överallt runt dem. Som om de trampade vin. En flicka såg man framifrån om man krafsade undan nötterna, hon var helt naken men höll upp höger ben i ett hoppande så man såg henne inte därnere och två viftade med slöjor. Nakna nästan. Men bröst och allting hade de och de var mer att se på än Grünewalds dansande färgkringlor. Jag tog mer jordnötter och passade då samtidigt på att med fingertopparna följa flickslingorna i glaset. De putade med brösten. Jordnötter fanns säkert inte i Sverige. Och Leopold var en traitor och engelsmännen bara flydde. Men fransmännen skulle inte låta hunnerna erövra det vackra Frankrike.

Jag kunde höra dem tala därinne. Jag hörde rösterna men kunde inte urskilja orden. Det lät som om Alva höll på att läsa upp någonting som hon också förklarade. Då och då hörde jag Gunnar grymta instämmande. Jag kunde ha lyssnat på dem, lagt örat till nyckelhålet som man gör i romaner, men det brydde jag mig inte om. Kuvertet på telefonbordet innehöll pressklipp såg jag.

Det var välfyllt och halvöppet. Det låg snett över bordet med vänstra övre hörnet en liten bit in under den svarta telefonen. Jag gick till bordet, drog fram kuvertet och lyfte på fliken. Överst i högen låg ett klipp från Dagens Nyheter. Det var stämplat 29 MAJ 1940. Månadens namn stod med versaler, stora bokstäver. Alva tittade fram på tvåspaltsbild i sin halvprofil. Hon hade två nya böcker som hon skrivit med sig i kappsäcken stod det i rubriken.

– Nu skall jag skicka barnen till landet och skriva färdigt en bok om kvinnoarbetet i krigstid, säger fru Alva Myrdal, som stigit av tåget efter sin långa och hemlighetsfulla resa över Atlanten lika fräsch som om hon bara kom från Göteborg.

Sedan handlade artikeln om kvinnor och kvinnoarbete under förra kriget och det här kriget och om yrkeskvinnornas framgångar i Amerika. Jag brydde mig inte om att läsa den. Inte heller läste jag de andra klippen. De var alla likadana. Jag visste vad hon brukade säga när hon talade med journalister om yrkeskvinnans roller och sköt in klippet i högen igen när jag ögnat på det och såg sedan noga till att kuvertet låg precis så som jag lagt på minnet att det legat innan jag öppnade fliken. Ingen kunde se att jag läst det.

Det var sommarmorgon. En riktig svensk tidig sommarmorgon med blanka vatten och blå himmel och klar luft och grönska vid det ståtliga gamla Riddarhuset som så väl minner om fosterlandets historia, skulle jag sagt till journalister om jag varit sådan och jag satt i fönster-

smygen och väntade och såg åter ut över Munkbron mot Riddarhustorget för jag hade kommit alldeles för tidigt precis som jag trott fast man inte lyssnat på mig.

– Nu när jag gick över den flandriska slätten... började jag tänka nästan högt men så hade jag ingen lust med den historien längre.

Den liksom var utan färg nu. Och egentligen var det inte så roligt med de döda tyskarna på vägen för de många döda där i Flandern nu när kriget verkligen höll på de hade dött på riktigt och luktade på riktigt som i Petsamo utanför fabriken. Det hade varit svår tjäle så de hade fått ligga stelfrusna länge när man samlat ihop dem innan man efter kriget kunde få hål i marken och begrava dem.

– Det var som en stor vedtrave.

Och de låg alldeles under jordytan nu. Jag gick där och tittade och undrade om det inte stack upp en hand någonstans. Men det gjorde det inte. Fast det luktade ur marken. Sedan gick jag för långt ut bland småbjörkarna på tundran för att pissa och då ropade majoren på mig för där var det ett minfält som inte röjts. Det var där jag hittat hjälmen. En rysk soldathjälm med röd stjärna och hål rakt genom plåten. Majoren drog loss innanmätet, det var mögligt och jag menade att där hade hjärnan runnit ut. Eller också var det en sådan där hjälm de finska rekryterna övade prickskytte på. En man låg längst nere i gropen och höll hjälmen på en käpp och plötsligt stack han upp den lite och då skulle rekryten med en gång få syn på den, skjuta och pricka. En sådan hjälm kunde det också vara. Den hade jag fått med mig till Sverige utan att Alva märkt det. Och jag

hade den i säkert förvar hos Elsa och Gösta i deras garderob nu i alla fall.

Jag hade bott hos dem i Solna nästan en vecka nu, ända sedan vi kommit till Sverige. De hade en fyrarummare och jag hade fått sova på den bäddbara soffan i deras arbetsrum där de hade skrivbord och uppslagsverk och radio. Det var ett stort ljust rum med burspråk. Elsa var Gunnars syster. Hon var gift med Gösta men han var inkallad nu och låg någonstans ute i skärgården. Fast han kom hem på permission ibland. De var lärare bägge två och vana vid sådana pojkar som jag och hade två egna barn själva så de kunde gott ha mig där hos sig också menade Gunnar. Där hade jag bott förr och där skulle jag bo i höst också hade man sagt.

Jag brukade bo hos dem. Redan när jag var liten och bodde hos farfar och farmor på Gesta hade Elsa haft hand om mig ibland när farmor var upptagen eller skulle vila. På den tiden var Gösta ännu bara fästman. Han hälsade på Elsa i Gesta och hon och han tog ut mig på långpromenader och tittade på hällristningarna. Innan vi reste till Amerika hade jag bott hos dem och gått i skola i Sigtuna. De var folkskollärare där båda två då. Jag hade gått i Sigtuna folkskola och inte på Sigtunaskolan för den var dyr och passade bara åt överklassen sade Alva. När familjen var i Sverige bodde vi barn hos farmor eller morfar och mormor eller Gunnars eller Alvas syskon eller andra släktingar när Gunnar och Alva var bortresta på semester eller behövde arbetsro. Det hade vi gjort så länge jag kunde minnas. Barn var så störande i en stadslägenhet där man skulle läsa. De

mådde bättre på landet också. Själv hade jag växt upp hos farfar. Sedan när de hade villa sköttes småungarna av barnsköterskan eller skickades till Alvas syster Rut som var gift med Elon och bodde på landet i en gård vid Tillberga.

Nu i dessa tider var det särskilt viktigt att Gunnar och Alva fick tid att arbeta koncentrerat utan att bli störda. Det var bäst för mig också. Jag hade det bättre hos Elsa och Gösta som var vana vid pojkar i min ålder menade Alva när hon talat med dem om det och vad småungarna beträffade kunde farmor ta hand om dem ty det fanns alls ingen plats för barn och barnjungfru i den här lägenheten de lånat över sommaren. Inte ens jungfrukammare för ett hembiträde fanns det och Alva och Gunnar fick nöja sig med en till-och-från under det de väntade på vad Per Albin ville att Gunnar skulle göra. Åt gjorde de ute. Det var bara drinkar och tilltugg de bjöd på hemma. Men hur många rum det egentligen var i den här lägenheten visste jag inte för det var första gången jag var här. Nu var jordnötterna nästan slut.

Det här kriget hade snart hållit på ett år nu. Om man ville kunde man se Europa som ett stort sandlådespel med höga Alper därnere och floder och slätter hit uppåt där små myrarméer drog fram under det generaler och politiker stod runtom, pekade ned på dem med långa käppar och puttade då och då undan en armé ner i sanden. Man kunde också vända på det och se själva döden komma fram till dem en efter en. Göra bilder av det. Döden han tog generalen under armen mitt på kaserngården och han knackade journalisten på axeln vid spårvagnshållplatsen och han svängde med hatten

och bugade djupt för dansflickan på balen och först såg han ut som en vanlig människa, en soldat eller kypare eller ung gentleman men när de såg noga efter vem det var såg de att bröstkorgen var öppen och ihålig under kläderna och de såg det stora grinet och då förstod de. Det kunde man se på deras stora ögon. Men då var allting redan förbi och det var försent.

– Och månen sken på de dödas ben och de dödas ben gav återsken!

Det talades fortfarande därinne i rummet. Jag väntade på Alva och tuggade på jordnötterna de haft med från Amerika. Planter's Peanuts. Väskan med sommarkläderna som faster Elsa packat hade jag ställt i hallen men jag skulle få biljett och fickpengar för hela sommaren från Alva hade man sagt och klockan elva och fyrtiofem skulle jag ta tåget från Centralen. Det var det enda förmiddagståget som stannade vid Karlsro utanför Norrköping. Det var ju bara en anhalt och ingen riktig station. Men biljetten till Karlsro var tjugo öre billigare än biljetten till Norrköping.

Det var Gunnar som hade öppnat när jag ringt på. Han var klädd i blårandig pyjamas och hade röd nattrock med svart snodd. Han gick i gula lädertofflor. I handen höll han Morgontidningen som Socialdemokraten hette numera när det var krig.

– Nej, men är det Jejje, hade han sagt. Kommer du och hälsar på i vår lilla studentlya så här i ottan.

Så skrattade han till för han visste ju att jag skulle komma i dag på morgonen för att hämta biljetten och sade:

– Det är väl Elsa som skickade i väg dig så här tidigt.

Hon är alltid så orolig för att komma för sent till tåget. Det har hon efter mor. Mor kan lämna väntrummet och sedan stå en halv timme ute på den tomma perrongen och vänta på att tåget skall komma in.

Han stoppade Morgontidningen i nattrocksfickan och klappade mig på huvudet och sade:

– Det är mörkt i världen nu. Först Spanien och så Polen som redan är borta nu och så det där med Finland och sedan Danmark och Norge och Holland och Belgien och nu är det Frankrikes tur. Ja, du Jejje om du ändå visste med hur liten visdom världen styres nu som förr. Du kan ställa ifrån dig väskan här i hallen och sätt dig sedan och vänta ett tag där i stora rummet så kommer Alva snart. Det finns förresten jordnötter kvar från i går kväll. Det står en glasskål på bordet. Du kan ta om du vill. Det finns kanske någon oliv kvar också.

De höll kanske på med frukosten ännu. Fast även om de nu inte fick den på säng utan fick gå upp och göra den själva borde den inte ta så lång tid. Svart kaffe med rostat bröd och marmelad. Inte smör ens för det blev man fet av och i Amerika tog de apelsinsaft fast om det finns sådant i Sverige visste jag inte. Troligast var att de för längesedan var färdiga med frukosten och att de nu gick igenom morgontidningarna och pratade om vad som hänt i världen. Posten hade väl inte kommit än. Men det tog tid att läsa alla tidningar. Det var därför inte konstigt att Alva dröjde. Det hade jag sagt faster Elsa från början att hon skulle göra. Jag skulle komma för tidigt. Men hon menade att det inte gjorde så mycket. Huvudsaken var att jag inte kom för sent. Hon var alltid sådan att hon inte ville komma sent. Dessutom

ville hon se att jag kom iväg ordentligt innan hon själv måste gå till skolan också.

En sådan här morgon fanns det mycket man kunde diskutera. Jag hade brukat göra det för mig själv hemma i New York. Jag vaknade först av alla och lyssnade på min radio och hörde nyheterna och funderade på dem. Nu hade jag lyssnat på radio hos Elsa och Gösta. Eden menade att engelsmännen omedelbart skyndat till hjälp när Belgien bad om det och intagit ställningarna vid Schelde och under tio dagar hade de först ryckt fram och sedan på grund av omständigheter de inte kunnat råda över hade de lyckats dra sig tillbaka till Dunkerque på ett glänsande sätt. Det tyckte inte jag. De hade bara visat prov på dumhet. De hade visst kunnat råda över omständigheterna. Det räckte med att se på kartan. Hitler hade lurat dem. Angreppet på Belgien var bara en fint. Maginotlinjen var alltför stark för att kunna stormas. Det gällde att lura iväg engelsmän och fransmän in i en säck och sedan slå till i skarven som blev. Det gjorde han. Och han knöt ihop runt Dunkerque nu. Det kunde var och en som var intresserad av kartor sett att han skulle göra. Det var bara generaler som var så dumma så de ingenting begrep. Men så var de de första att fly också. Terboven hade hållit tal i Oslo och lovat Norge stora marknader i Sydeuropa och Östeuropa och Roosevelt vill bli överbefälhavare fast Vandenberg och hans likar try to stop him. They are like Leopold. They are traitors. Skjut dem! Fast om jag sade sådant så någon hörde det skulle Alva bara sucka och säga:

– Men Jejje!

Därför sade jag aldrig sådant högt. Jag bara såg det. Senatorn leddes bort genom den iskalla källargången och the gates of death were opened unto him and as he saw the doors of the shadow of death he shrank in fear och jag lyfte handen och gav ordern och Pang! fick isolationisten Vandenberg det skott i nacken he so well deserved.

Men Vandenberg var fin och skulle bli republikansk president kanske om Roosevelt förlorade och då skulle ingen finnas som kunde leda Amerika och stå Hitler emot.

Jo, jag hade sett hans vänner, sade jag. Jag har sett Fritz Kuhns Bund paradera down First Avenue. With the Stars and stripes and the Nazi Swastika flag up front. De trampade fram i row upon row. Svarta byxor, vita skjortor med hakkorsbindel och svarta båtmössor. Och ur sina delicatessen the krauts who just got their citizen papers prepared came tumbling out waving their heinie–wursts and all shouting Heil Hitler! Heil Hitler! more Geldsendungen nach Deutschland! more Weihnachts-Lebensmittelpakete! Sieg Heil! och the Bund marches ever on until victory is ours! ropade krautarna. Visst har jag sett dem där liksom jag såg dem här vid Hötorget innan vi flyttade till Amerika. Men fast de var många fler däröver visste vi hur vi skulle tas med dem.

Nere vid Union Square dit jag brukade ta mig för att där alltid fanns så mycket att se och för att biograferna var lika bra men mycket billigare än the ones at Times Square hade jag en gång egentligen varit med när de fick springa för att inte bli slagna. Det var förra somma-

ren. Jag hade varit på Världsutställningen men lämnat tidigt och tagit mig in till staden. Tre från Bund hade kommit dit för att sälja sin tidning. "Weckruf" hette den fast de kallade den också för "The Free American". Sådana slags tidningsförsäljare brukade aldrig synas där omkring Union Square. Där var det ju rött nästan.

Jag berättade om det för Karna sedan då på sommaren. De hade kommit med båtmössorna på med sina tidningar och folk tyckte inte om det. Det blev fullt av folk kring dem. Man tog tidningarna från dem och tillslut nästan sprang de mot subben för att komma därifrån. Och jag sade att bundisternas ledare måste ha gett dem order. Kanske var det någonting de tre måste göra för att bevisa att de inte var fega. Kuhn kanske asked them if they had a yellow streak down their backs or if they were white men.

– Well! Prove it!

– Så du säger, sade hon.

För John hade jag berättat mer. Hur de fick spö. Sedan på våren berättade jag det än värre. Då för Nelson, det var efter det jag varit i Chicago och sett hur kommunisten fick spö av legionärerna när han skulle sälja "New Masses". Det hade varit otäckt och det var nazisterna som borde klås upp i stället.

Jag berättade därför att jag fick syn på dem när de kom gående mot parken. Och de var rädda nu när de kommit hit till Union Square. Det kunde jag se på deras sätt att gå med små korta steg tätt bredvid varandra. De hade inte hela uniformen, bara de svarta båtmössorna. Redan var det flera stycken som gick efter dem. Fler och fler blev det. Däruppe slog man mössorna av dem.

Den längsta av de tre bundisterna var nästan flintskallig, han hade bara en krans av hår runt huvudet, trots att han inte såg särskilt gammal ut. Han var svartmuskig och nog inte mer än trettio eller trettiofem. De tre stod nu tätt ihop alldeles stilla och tysta. Sedan tog man från dem tidningarna och slängde dem i papperskorgen. De gjorde inte motstånd. De vågade inte. Men den flintskallige bundisten måste have said something about niggers för plötsligt vände sig negern om och slog honom rätt i ansiktet med knytnäven. Här vid Union Square var det ju inte som i andra kvarter. Det var inte som i Harlem där alla var negrer men här nere hade också negrer sin pride.

Och nu när jag berättade det för Nelson hörde jag bundisten skrika till och såg honom luta sig fram. Han började spotta och kräkas och jag tror han tappade några tänder. Han var alldeles blodig i alla fall och han spottade blod och han kved lite. De två andra bundisterna sprang. Alla skrattade runtom och negern slog bundisten en gång till rakt i ansiktet. Men nu bara med öppen handflata. Som en örfil ungefär. Det smällde. Sedan talade negern till honom.

– Say after me: Please forgive me for being a Nazi swine.

Först ville bundisten inte säga någonting. Han stod stilla, lite framåtlutad och blodet dreglade ur munnen på honom. Men nu var det mycket folk runtom. Alla ropade att bundisten måste säga det. De stod tätt, tätt runt honom och skrek mot honom. Jag trängde mig fram genom folksamlingen för att bättre kunna se vad som hände. Man var hygglig och lämnade plats för mig.

Bundisten stod trängd som en råtta i ett hörn där han stod mitt i ringen. Han hade tagit stöd i en parkbänk. Flinten glänste av svett också och han såg liten ut.

– Well, sade negern, we are all waiting.

Nu hade man slutat skratta och ropa och det blev tyst. Det var bara trafiken som hördes och så började den flintskallige bundisten gråta. Det var en svartmuskig flintskallig karl som stod hopsjunken och när han sedan began to talk hörde vi att han talade dålig engelska. En riktig djävla kraut.

– Please forgive me for being a nazi swine, sade bundisten tyst.

– Louder, sade negern. We want to hear you say it loud and clear.

– Please forgive me for being a nazi swine, ropade bundisten då högt.

– Well folks, sade negern och log, do we forgive him?

Alla skrattade igen och nu hördes inte trafiken igen för så mycket skrattade de och så började de stiga åt sidan. Det blev en öppning i folkmängden. Som en korridor. Bundisten började springa. Han snubblade och föll men tog emot med handflatorna och stod en kort stund som ett djur på alla fyra med huvudet hängande. Alla tittade på honom men ingen steg fram för att röra vid honom ens. Sedan reste han sig igen och sprang mot subwayen.

Nelson var inte säker på att jag varit med om det, det såg jag på honom, men han sade ingenting mot mig ty vi menade båda att så borde man göra med bundister och jag skyndade mig att tala om något annat så han inte skulle råka fråga.

Men här i detta landet fick ingen säga något mot nazisterna. Man hade satt upp stora skyltar om TYSTNAD och SAMHÄLLSANSVAR och OROSTIDER. När Hitler sände sina tyskar hit skulle regeringen stå på led och bocka. Precis som i Danmark. Men det fick man heller inte säga.

Himlen var fortfarande helt klarblå fast morgonen höll på att bli förmiddag. Också molnet var borta. Det hade nästan omärkligt sakta dragit bort ovan staden inåt landet under det jag höll på att berätta. Då kom jag ihåg det. Ett ögonblick var det nästan svårt att andas.

I natt hade jag drömt så att jag vaknat när det ännu bara var allra första morgon och alla sov och parken utanför Elsas och Göstas hade varit helt stilla och jag hade gått upp och stått länge i burspråket och sett ut genom fönstret och bara tittat fast drömmen suttit kvar hela tiden. Det var en dröm jag inte visste om jag ville tänka på fast den var sådan att jag kom ihåg den. Inte allt som hänt i drömmen förstås men själva slutet. De hade gått ner för trappan och vi hade sett dem gå och jag vet inte riktigt vilka de var men trappan hade nednötta marmorsteg och vi såg dem uppifrån bakifrån och en av dem, den manliga till höger hade svart paletå. Vi som såg på var jag och en flicka. Flickan var lite som Eloise, min syssling i Willmar eller som Barbara i skolan, hon med pannlugg som jag berättat mycket om för Karna. Vi stod vid fönstret sedan och jag tror det var mitt rum på Kungsholmstrand för länge sedan eller också i New York. Natt var det och stjärnor och jag kände mig nästan gråtfärdig och flickan var Stella och pekade. Sedan såg jag att hon hade rivsår snett upp

över låren och buken fast jag inte tänkte på att hon var naken och då sade hon:

– Dom klöser. Det hör till.

Då såg jag att hon var en helt naken flicka en helt naken Eloise eller en naken Barbara rätt framifrån med bortvänt huvud och jag sträckte fram handen och tog på henne och vaknade med en gång och även om drömmen inte varit lika uttänkt som en fantasi och inte lika tydlig som ens en sådan där fantasi så var den mycket starkare. Så kan ingen fantasi kännas.

Jag nidstirrade ut över Munkbron och det tog flera minuter innan drömkänslan var borta. Klösmärkena hade varit helt tydliga. Jordnötterna hade tagit slut. Skålen var alldeles tom. Jag ville inte vända mig om och titta ner i den och se på flickorna som dansade fast jag skulle ha velat göra det. När som helst skulle dörren kunna öppnas och Alva komma ut och då få syn på mig.

Jag såg inga bilar. Ingen trafik alls. Inte ens några gående. Soldaterna var borta. De hade länge sedan dragit bort på trottoaren under Riddarhuset och försvunnit. Tomt som på en teaterscen efter det att sällskapet lämnat. Empty and silent. Och det är därför luften är så klar. Det är tomt här. A small town far to the north in Europe. Bokstäverna tog form som en titel tvärs över Riddarhusets gröna tak.

Så kunde man börja. Med ett statement. En stilla bild och bokstäver som kom en efter en tunga och svarta. Nej, med Ciné-Kodak Kodachrome och bokstäver i komplementfärg. Lysande röda bokstäver tvärs över det gröna taket. Det är mycket grönt och blått i Sverige om sommaren. Det gör sig i färgfilm. Fast jag var inte säker

på om north i det sammanhanget skulle vara north eller North så jag tog hela titeln med stora bokstäver A SMALL TOWN FAR TO THE NORTH IN EUROPE. Det var knappt bokstäverna fick plats. Det såg jag. Jag kunde leta rätt på bra bokstäver som var lite mindre förstås och klippa ut dem och klistra in dem på färgbilden en efter en och så kunde jag få med det hela med hjälp av Kodak-Titlern. Men det skulle inte bli vidare snyggt. Bättre då att ta tre färgbilder av motivet. Börja med en svepande Stockholmsbild. Sedan rycka närmare med varje bild. Första titeln: IN EUROPE. Andra titeln: FAR TO THE NORTH. Tredje titeln: A SMALL TOWN. Den skulle då ligga precis på taket med molnet där ovanför och det skulle bli snyggt.

Fast jag skulle inte vara kvar här uppe länge nog att göra den filmen. New York-filmen som jag hållit på med sedan februari hann ju inte bli klar den heller. Fast där inledde jag inte med skriven text. Det är mycket flottare att title by implication. Jag arbetade med självutlösare och filmen började med en helbild av mig där jag satt i stolen och läste, sedan en close-up så man såg att jag satt och läste ”Gateway to Adventure” och jag höll boken så att titeln syntes ordentligt i flera sekunder. Sedan en helbild igen där jag reste mig upp och gick ut ur bild. Därefter klippte jag till nattbilden av Broadway och en close-up av skylten i spritaffären med gubben som höll upp en flaska och i en pratbubbla sade THAT'S GOOD WHISKY. Så började filmen. Den skulle skildra livet i New York. Och jag hade tänkt ut slutet ordentligt. Folk som små myror mot the Trylon

and the Perisphere at The World of Tomorrow. Men jag hade bara haft råd att köpa ett par rullar pankromatisk film före avresan. Så den blev inte färdig fast jag hade tänkt ut nästan hela den filmen i detalj för att få riktig continuity så det ena ledde till det andra först längs Broadway och från natt till arbetsdag till kväll och den upplysta utställningen.

Continuity när man berättar något med film gör att man inte behöver dumma undertitlar. Continuity är lika viktig som att hålla kameran stilla. Annars blir det bara olika shots. Alva och Gunnar förstod det inte. De bad folk ställa upp sig och så fotograferade de dem med filmkameran i stället för att låta någonting ske inne i bilden, de ryckte och svängde med kameran och vågade inte låta filmen rulla utan ville spara på film genom att skjuta korta, korta bildsekvenser och förstod sedan inte hur man kunde klippa. Gunnar hade slutat filma redan efter det han misslyckats med den första rullen fast Alva höll på även om hon inte begrep någonting på riktigt när jag förklarade hur hon skulle göra. Men så var det jag som köpt kameran åt dem också. Det var därför de inte fått bara en fix-fokuskamera utan den bästa modellen, Ciné-Kodak Eight, Model 60 med F.1.9 linsen som man kunde filma nästan i mörker. Och det trots att de bara sagt åt mig att jag skulle skaffa den enklaste och billigaste 8-millimeterskameran. Men då de inte visste någonting kunde jag göra som det var bäst. Fast Alva hade sagt nej när jag menat att de också behövde telefotolinsen på en och en halv tum med F.4.5.

Vad film var förstod de inte fast de gick på bio ibland. Lite hade man sagt om det här med continuitet

och när man använder close-ups och hur man klipper från det ena till det andra på drama i skolan men det mesta hade jag läst mig till själv i skolbiblioteket innan jag fick dem att köpa kamera. Fast frågan om hur man skulle börja när man berättade och skrev, den hade vi hållit på att resonera mycket om på skolan. Inte bara i min klass. Lärarna hade också samlat alla eleverna och låtit fyra detektivromansförfattare diskutera frågan hur man börjar en berättelse. De hade suttit uppe på podiet och han som skrev om Nero Wolfe sade att man aldrig fick glömma publiken.

– Nu öppnar butlern dörren och herrn i huset ligger död framför den öppna spisen. Om du skriver så på första sidans första rad då gäspar läsaren och lägger igen boken. Du vet nämligen vem det är som ligger där död och du har tänkt länge på honom men läsaren vet ingenting. Du måste få läsaren intresserad redan från början. Det är knepet. Du kan börja på en gata i stället. Eller med en miljöbild. Eller skriva att det är du som står och ser på ett hus och därinne ligger ett lik vet du. Då väcks intresse. Men du måste alltid ha en ingång.

När det gällde film var det lite annorlunda. Då kunde man utan vidare börja med att butlern öppnar dörren och liket ligger där, menade jag. Då var det bild. Och en bild på ett lik var en bra öppning om det skulle bli en detektivfilm. Men här var det ett annat slags film det gällde.

Därför vore ett statement en bra början. Eller också göra något helt annat. Börja med molnet som gick förbi. Sedan Riddarhuset och så klippa därifrån till sandstenskvinnan som ammar här ovanför ingången och se-

dan ta de andra figurerna och så hela porten med husvägg. Om solen ligger rätt sedan på eftermiddagen kunde fasaden bli fin på Kodachrome som gör djuprött så bra. Där kunde man lägga titeln. Men de hade redan sagt att i Sverige där film var så dyrt var det inte tal om att jag skulle få leka mera med den fina filmkameran. Så det så.

Och den filmen hade de ändå inte tyckt om. PALATS FÖR PETTERSSON kunde den heta. För det var här i fönstersmygen högt uppe i Petersenska huset jag satt bredvid den stora runda kaktusen och väntade. Farfar skulle ha skrattat om han hört att Gunnar bosatt sig i Petersenska palatset. Ett riktigt palats för en född Pettersson som blivit Myrdal och förädlat släkten.

Jag hade själv skrattat när Gösta berättat att de nu hyrt där. Det var så nära till allting hade Alva sagt i telefon till Elsa. Jag visste vilket hus det var. Jag hade varit på skolvandring med klassen hit när jag hade hembygdskunskap och läste om Stockholm då när jag gick i svensk folkskola i Ålsten. Vi hade stått på Munkbron och fröken Rehn hade klappat i händerna och pekat och sagt:

– Lyssna nu! Titta här. Så här byggde man på drottning Kristinas tid! Detta är det bästa prov Stockholm äger av ett rikemanshus från 1600-talet. På den här tomten hade Göran Persson ett hus med kålgård. Själva palatset uppfördes mellan åren 1645 och 1647 av en bildhuggare och byggmästare från Leipzig i Tyskland som hette Döteber för Reinhold Leuhusen som sedan adlades och blev ståthållare i Stockholm. Den släkten hade kommit från Nederländerna tvåhundra år

tidigare och var mycket betydelsefull här i vår stad. Anna Reinholdsdotter Leuhusen var till exempel abbedissa i Klara kloster när Gustav Vasa red in i Stockholm. Det heter Petersenska huset för det ägdes sedan av en grosshandlare Pettersson i Ostindiska kompaniet som gifte sig rikt och som blev adlad till af Petersen. Detta huset är det finaste exemplet vi har på tysk-nederländsk renässans. Se noga på dubbelportalen.

Nästa dag hade vi fått rita i och därefter färglägga hela fasaden i Skriv-Rit-häftet och skriva alla namn och årtal bredvid. Så nog visste jag var Gunnar hade hyrt allt. En som var fallen av petterssöner i ett pettersonskt palats men adlade till några af Petersens var vi inte. Fast Alva blev hemlighetsfull ibland och menade på att hon var en sorts Celsing egentligen på någon sidolinje. En fin fröken som blivit kär i en dräng eller så. Men jag hade frågat Folke om det och han hade sagt att det nog bara var något som Alva och Lova, deras mor, trodde. Inte ens en student hade funnits bland förfädren. De flesta var torpare och drängar. Bara en och annan hade haft det lite bättre ställt. Folke hade faktiskt undersökt det då de tisslats och talats om det där med Celsings men det enda som fanns att säga var att min mormorsfarmorsfarfars namn inte fanns i några kyrkböcker och min mormorsfarmorsfar hade varit känd för att tycka om att vara snyggt klädd. Så var det med adligheten!

Och nu svängde en blå spårvagn ner mot Munkbron från hållplatsen på Riddarhustorget. Numret såg jag inte än. Jag kisade med ögonen. Trots glasögonen kunde jag inte få bilden på nummerskylten riktigt klar. Och hur den lilla staden Stockholms olika spårvägslinjer

kringlade och krokade hade jag plain forgotten.

Fast jag hade kommit med trean. Hade stått på främre bakre med min väska. Det var ju bara ettan och trean och nian som gick förbi härutanför. Och det var en etta som passerade nu härunder. Men nian tog jag aldrig. Med fyran kunde man åka staden runt. Och sjuan gick till Djurgården. Men det var så längesedan. Det var då jag bodde i Sverige, åkte med tolvan och gick i Ålstens folkskola. Nu hade jag kommit med femton från Elsa och Gösta och bytt vid Norra Bantorget som var dess ändhållplats.

Jag skulle ner till släkten vid Norrköping. Farmor hade ringt Elsa om det. Hon hade också bett Alva skaffa biljett. Det var det minsta man kunde begära av henne! Jag skulle bo hos Robert och Greta till dess det var tid att börja skolan. Robert var Gunnars lillebror och hade blivit rektor för Marieborgs folkhögskola utanför Norrköping. Där fanns mycket plats särskilt nu när det inte var kurs. Farmor var där och hälsade på över sommaren. Och alla mina kusiner i den grenen av släkten. Faster Elsa skulle komma ner hon också så snart skolavslutningen var över. Hon skulle läsa med mig så jag kom rätt i den svenska skolan.

Jag måste komma ihåg att ordentligt säga till konduktören att det var i Karlsro jag skulle av. Det hade faster Elsa sagt flera gånger innan hon gett mig smörgåspaketet. Karlsro var bara en anhalt där tågen inte stannade om det inte fanns någon påstigande och den avstigande resenären inte sagt till. Jag väntade nu bara på att de skulle bli klara för att kunna ge mig iväg. Så fort Alva öppnade dörren och gav mig biljetten och

kuvertet med fickpengar för sommaren kunde jag ta väskan i hallen och gå. Men ingen dörr öppnade sig och himlen därutanför började få förmiddagsfärg över Riddarhuset redan.

Tiden går så sakta när man väntar, sade jag. Vi satt rökande i vår dug-out. Ingen i plutonen svarade. Det var på tredje dagen vi låg beredda. Det enda vi hade att äta var gamla skeppsskorpor. Vi blötte upp dem i vatten och tuggade eftertänksamt. Bröd kunde vi inte längre få upp hit till de främsta linjerna. Men vi kokade kaffe i kulsprutornas kylmantlar. Men det smakade olja om kaffet då. Det hade börjat regna också. Tiden gick så långsamt.

Då gick det igång. Vi hörde det vissla i luften ovanför oss och så skalv marken av det dova dånet därframme. Nu var detta årets våroffensiv i gång. Det är vårt artilleri som börjat skjuta in sig på tyskarnas linjer. Nelson lyfte telefonluren. Sedan lade han den ifrån sig.

– Linjen är död, sade han.

– Det är bara att vänta, sade jag.

Tre timmar senare kunde jag från vårt shell hole mellan the stumps of the trees se ett moln högt uppe, det drog bort över vad som återstod av Röda huset. Det huset hade vi kämpat om tre vårar redan. Vi hade lämnat den främsta linjen. Ty nu låg vi långt ute i ingenmans-land. Vi hade fått åla fram under taggtråden när the runner came with our orders och låg nu här väntande i lergropen och tryckte. Då och då stod leran därute som en stor kvast ur marken och det regnade sörja och småsten över oss när deras granater slog ned.

– Some forest that, sade Nelson och viftade med tum-

men mot de sönderskjutna stubbarna i det som en gång varit en ekskog. Då slog en granat ner tätt intill.

Jag såg att Nelson hade fått kinden uppsliten av shrapnel, men det var ingenting att bry sig om menade han och förbandsplatsen var i alla fall långt bakom oss.

– Just a small scratch, säger han. Men jag ser att det blöder mycket. Vapenrocken är alldeles blodig och hans ansikte är vitt av smärta och jag kan se ända in i käkbenet på honom. Han kommer inte att klara dagen. Men han var a good guy. Vi kommer att minnas honom vi överlevande när vi sitter på skithuset och röker och talar om kamrater som redan gått vidare. Men Nelson låtsas som om han skall få leva.

Då kommer sergeanten krypande upp. Han vrålar något. Men det han säger hörs inte i det tilltagande kanondånet som tycks stiga mot crescendo. Han viftar och vi reser oss motvilligt och springer hukande för att inte träffas av kulorna som viner förbi. Vi kastar oss sedan ned igen och märker att tyskarna nu börjat skjuta in sig på oss med sina granatkastare. Jag hör det dova ljudet av krevaderna helt nära. Det sprutar grus och sand över mig. Jag tar fram spaden och gräver en skyddsgrop. Någonting kommer nedrullande över kanten som en lerig potatissäck. Det är sergeanten. Han är redan död. Jag blir blodig om händerna när jag tar fram hans plånbok.

– Han var OK, viskar Nelson som redan är a goner.

– Ja, säger jag, jag skickar hans sista brev tillbaka till frun i Willmar.

Nelson är alltför svag för att kunna svara nu och jag tänker på vad jag skall skriva till hans föräldrar. Något

får jag hitta på. Det är bara vi gamla frontsvin som kan förstå det här. Jag kommer att försköna det hela. De behöver inte veta hur han led. Som hästen med den uppslitna buken som låg mellan linjerna med flugorna krälande i tarmarna och skrikande med öppen mun. Nej, jag kommer att skriva att det gick fort.

Om vi stannar kvar här kommer tyskarna att göra slut på oss. Deras granater slår ned helt nära. Om vi försöker ta oss tillbaka till våra egna linjer igen kommer vi att skjutas som desertörer så som de redan skjutit Jones och Smith och Theobald och Rosenthal och Mr. Francis. Stabsofficerarna kommer att resa sig från lunchbordet. Tömma vinglasen. Rapa lite. Döma oss till döden för feghet. Låta skjuta oss bakom ladan.

Jag ställer mig upp på knä i lervällingen under det granaterna tjuter förbi mig och viftar med armen över huvudet.

–Jag tar befälet, ropar jag. Framåt!

När vi går över the top ser jag att Nelson ligger kvar. Han ligger på rygg i leran med armarna utsträckta och munnen gapande.

– He was the last to go, säger jag. The last but one.

Så försvinner han i en väldig krevad och ensam leder jag mina mannar mot tyskarnas linjer. Jag har tagit min trench-knife mellan tänderna och gör mig redo för vad som förestår.

Det dröjde fortfarande och ännu bara talade de därinne och jag undrade om de glömt att jag satt och väntade. Jag skulle till Centralen och ta kvart i tolvtåget söderut och Elsa hade sagt att jag borde vara därnere i god tid då det var så mycket folk på tågen nu

när det var krig. Stora förseningar var det också. Jag måste se till att jag kom med och fick sittplats. Om de dröjde alltför länge skulle jag kanske få stå.

# IV

Tåget söderut står stilla i Sverige och det är varmt. Därframme pyser loket sakta. Det är kvavt av folk i vagnen och koldammigt i näsan och gubbarna pratar bakom mig. Klockan är snart halv tre på eftermiddagen måndagen den 3 juni år 1940 och det har redan gått mer än två och en halv timme sedan vi lämnade Stockholms Central. Vi står fortfarande på banan och väntar strax bortom Södertälje Södra. Det är andra gången nu vi stått så här på ett sidospår med ångan uppe. Det gick ett persontåg mot norr för tjugo minuter sedan. Nyss passerade oss så en saktagående militärtransport som också skulle söderut. Jag vet att det inte var ett vanligt godståg ty jag hade sett kanoner på flakvagnarna. Fem sådana flakvagnar i rad med finkor före och efter. Kanonerna avtecknade sig under de gröna presenningarna.

Jag såg efter tåget när det drog bort och så där kunde man också börja en film. Och så in mot ett ansikte i närbild direkt efter titeln. Orakad. Tar cigaretten ur mungipan och säger:

– Vi delade allting. Till och med lössen.

Sedan ser man att han som säger det sitter på flakvagnen i skydd av kanonen och röker och så drar tåget

bort i landskapet.

Jag hade ju sett många filmer om det förra stora kriget. Minst en gång i veckan hade jag gått ner till nittioandra gatan där biografen låg. Den hette Nemo. Där brukade det vara en krigsfilm och en sådan där film där de dansade. I Amerika kunde man komma och gå när man ville, mitt i filmen om så var och så fick man ju sitta kvar i biografen så länge man ville också. Jag brukade sitta nästan längst fram till vänster och se filmerna flera gånger.

Grand Illusion hade jag inte bara sett två gånger på samma föreställning med en Shirley Temple mitt emellan, jag hade gått tillbaka och sett den två gånger till fast jag inte kunde med Shirley Temple och mest satt blundande när hon var på duken. I den filmen talade de alla sina egna språk, tyska och engelska och franska och ryska om vartannat. Och Erich von Stroheim spelade flygaren som blivit sönderbränd och fått bli fängelsekommendant. Han hette von Rauffenstein och sade att hur det än gick var tiden ute för aristokrater som han och den franske adelsmannen. Och juden Rosenthal och mekanikern Maréchal hjälper varandra att fly. Kriget är en stor illusion, men vi måste vinna säger Maréchal och så slutar det med att de når Schweiz och beger sig uppför snösluttningen.

Men vårt tåg står fortfarande stilla och väntar. Jag sitter inklämd med militärer närmast kring mig vid fönsterplats och har ryggen mot hela fullpackade vagnen för jag var först på när tåget kom in. Det är jag nästan alltid. Om jag ville kunde jag se ut på landskapet på andra sidan rutan men jag sitter alldeles stilla

och någonstans långt borta finns nattdrömmen kvar och nu när jag gör mig ensam kan jag tänka på den. Fast hon med klösmärkena som varit Stella det var inte Eloise. Då när jag tänkte hennes namn var drömkänslan borta och nu var det i vintras. Eloise hade cherub knees. Det sade hon. Hon var den enda av dem som hade det. Jag står i dörröppningen och ser in i rummet. De sov i samma säng alla fem systrarna. Den äldsta längst till höger och den yngsta längst ut till vänster. De hade var sin skär kudde med vit spets och ett enda duntäcke med sådant där blommigt amerikanskt påslakan. Sängen var mycket stor och rummet hade fluffiga vita gardiner. Det ligger en trasmatta på golvet och det finns ingen tröskel här i dörröppningen där jag står. Man har inga trösklar i huset, det brukas inte här ute. Till vänster om mig in i rummet den halvöppna dörren. Den vita dörrspegeln glänser. Bilden står helt stilla.

Den ser nästan ut som i den gamla amerikanska sagobok som låg kvar uppslagen framme på bordet i biblioteket efter det att småklasserna varit där på sagotimme en dag i februari. Det var då innan det var något sagt om sommaren och innan vi ens skulle flytta till Brooklyn till hösten och långt innan ms Mathilda Thordén och jag hade kommit dit till skolbiblioteket för att läsa en gång till i "Popular Science" från 1917 om tidiga försök med hang gliders och hur man själv kan bygga en sådan glider. Fast då under det kriget när tyskarna bara kallades hunner ville man inte riktigt ge Lilienthal någon ära för han hade varit tysk. Men man gav beskrivning på hur en hang glider kunde byggas. Och om det skulle vara så att vi skulle till samma ställe på Long

Island igen då skulle jag kunna få upp farten i den branta backen ner mot bukten och sedan glide out over the sea to Huntington or further, hade jag tänkt. Då när jag kom in gick jag fram till den uppslagna boken och upptäckte att där låg systrarna på bokbilden i rad och man stod i boken i en dörröppning och såg dem precis som jag hade gjort här i Willmar på riktigt. Men på bilden i boken fanns ingen trasmatta på golvet. Det var sol utanför fönstret också och inte vintermörker som här.

Så gjorde man i gamla landet menade man. Mabel, hon var äldst, hade sagt att det var svensk sed att alla systrarna i familjen sov i samma säng. Det trodde jag inte. Det hade jag inte hört talas om annat än i sagor om troll. De enda verkliga personer jag mindes som legat i samma säng hela familjen var Njal och Bergtora och Tord, Kares son mellan dem. Men det var när de skulle brännas inne. Gårdsfogden bredde fällen över dem och Tord gjorde så fast han var barn för att man skulle minnas dem. Det hade fröken Rehn läst för oss om på biblioteksstunderna i Ålstens folkskola. Och det var forntidsberättelse och inte vanlig sed. För aldrig hade farmor eller någon annan som brukat berätta om hur fattigt det varit förr i världen och i Dalarna berättat att fem systrar sov i samma säng. Men Mabel var ändå mycket svensk. Trots att hon var född här i Minnesota hade hon inte kunnat ett enda ord engelska när hon skulle börja skolan berättade hon. Det var bara svenskar runt omkring här då. Fast nu var det annorlunda. Nu var de amerikaner alla och det var inte många som talade svenska längre annat än de som hörde till den

lutherska kyrkan.

– Men farfar Albert var baptist redan när han immigrerade, sade hon.

Det var på kvällen i Willmar i julas och plötsligt står åter Eloise där i dörröppningen i stället för Mabel. Hon har blå turtleneck-sweater med korta vita ärmar som hon själv stickat och en veckad vid grå kjol och just nu svänger hon till med kjolen och säger:

– See! I have cherub knees too!

Vi är sysslingar och hon är ett år äldre än jag. Hon är född 1926 och skall fylla fjorton i vår. Det var hennes farfar, min grandonkel Albert, som år 1888, för mer än femtio år sedan lämnade Gustafs och tog tåget till Göteborg för att emigrera till Amerika. Farfar hade följt till Solvarbo anhalt för att ta farväl när den äldre brodern, Albert, skulle resa. Farfar var tretton år då och hade just börjat i skogen. Det berättade farmor för mig när jag bodde hos henne i villan i Mariefred efter det farfar dött och Gesta sålts. Då läste hon också för mig ur Alberts brev hem till släkten i Sverige. Det var därför jag visste vilka som var vilka redan innan jag kom hit och träffade dem.

Men det var inte en bror som reste, det var två. Albert och Johan. Johan hade inte lyckats i Amerika. Det hade gått illa för honom och han vart död för längesedan och ingen ville tala om honom. Man talar ju inte om sådant som är olyckligt. Särskilt inte inom släkten. Det tog flera år innan jag visste att farfar haft två bröder som rest till Amerika. Det var först när vi kommit till New York som Gunnar sade att farfar hade följt två bröder till anhalten och att den ene lyckades i Ame-

rika och blev framgångsrik i Minnesota där han fått ett långt liv och levde än och den andre misslyckats, han tog sig till Texas där det gick över styr för honom och sedan dog han ung här på östkusten, kanske i ett försök att ta sig hem till Solvarbo igen. Fortfarande vet jag inte riktigt hur det gick illa för honom eller ens om han var gift och om han hade barn och om jag alltså har sysslingar i den grenen också. Och jag vet inte hur han dog. Bara att han dog och att det var i New York under det stora kriget. Men jag funderade ibland på denne grandonkel Johan när jag gick på gatorna i Lower Manhattan. Han hade kanske gått här och inte vetat någon levandes råd, tänkte jag. Och särskilt tänkte jag på honom när den där svenske bokhållaren kom till oss på Riverside Drive strax före jul i vintras när jag höll på att packa för resan västerut. Han ville ha hjälp att komma hem till Sverige. Han hade ett osäkert leende och kröp lite med kroppen när han hälsade och tog i hand. När han sagt sitt amerikanska namn lade han till:

– John, det är Johan alltså för egentligen är jag från Sundbyberg.

– Han har suttit inne, sade Gunnar när han gått. Det syns på dem.

Han hängde sig sedan på kvällen, det stod i New York Times. Det var i Central Park han hängt sig då strax före jul, två dagar innan jag reste till Chicago på väg till Minnesota.

– Han var en svag stackare, sade Gunnar på väg till stationen med mig. Och den som inte förmår ta sig själv i kragen kan ingen hjälpa.

Grandonkel Albert hade det i alla fall gått mycket

bra för. Lika bra som för farfar. Fast han hade inte blivit sjuk och dött. Han var gammal nu men bodde kvar i St. Paul och hans äldste son, Gunnars kusin, hade blivit direktör för sparbanken härute i Willmar hundra miles rakt västerut som kråkan flyger. Han hade sex barn. Fem döttrar och en son. Sonen hette John och var ett år yngre än jag. Eloise var näst yngst bland systrarna. Jag ser på henne och vet inte om det särskilda med henne är hennes skratt eller sättet hon går eller ögonen eller något annat. Men hon är den av flickorna som alla i familjen tycker är den sötaste. Hon är annorlunda. Hennes ögon kisar och är grå. Det känns i mig när hon finns i närheten. Nu när jag hör hennes röst tittar jag upp och ser henne och hennes nystickade sweater är åtsittande. Det hade jag hört att modern sagt henne fast Eloise bara skrattade åt det då. Och det ser jag nu när jag tittar på henne helt tydligt att det är så för turtlenecksweatern smiter åt. Jag kan se att den stramar så att den visar att hon har bröst och jag sväljer.

Egentligen satt jag då vid arbetsbordet i Johns lya och skulle till att blåsa vatten över modellen för att släta ut japanpapperet över den nya vingkonstruktionen i balsaträ när hon plötsligt stod i dörröppningen och talade till mig. Jag hade munnen full med vatten och visste att jag såg dum ut med uppblåsta kinder. Så fanns John också där bakom mig i rummet någonstans. Det var honom jag hälsade på. Man hade skickat mig västerut till den Amerikasläkten i Minnesota då i julas. Man skulle ha bjudningar och göra resor kanske. Eller också kanske man bara ville vara i fred för ungarna som

Gunnar brukade säga. Vad man gjort av mina systrar mindes jag inte. Inackorderat dem någonstans antagligen eftersom det inte fanns någon annan än hon irländskan att ta hand om dem. Ingrid hade ju rest hem till Sverige då det var krig och Karna hade följt med hon med sedan när hon blev sjuk.

– See! sade Eloise nu och stod i dörröppningen till Johns lya och svängde till med den grå kjolen och bakom henne skrattade systrarna. I have cherub knees too!

Det hade hon. Jag såg det tydligt. Hon stod stilla nu och höll upp kjolen över knäna. Ovanför de vita knästrumporna kunde man se riktiga små ansikten på hennes knäskålar. Det var precis som i tidningen, sade hon. Keruber. Hon hade sett dem i spegeln och det är nog lyckobringande hade systrarna sagt. Men jag satt där med munnen full av vatten och tittade på Eloises knän där små ansikten bullade fram och visste att hennes sweater satt åt. Jag ville se ut som om jag knappast hörde vad hon sade och egentligen tänkte på något annat och inte ens riktigt tittade för jag ville inte att hon skulle kunna se att jag tittade på henne när jag sedan kanske fick säga något till svar och måste blåsa ut vattnet så det frustade på ett fånigt sätt om mig och därefter lyfta blicken och se henne in i de grå ögonen. Hon var ju den sötaste av dem och det visste hon och därför hade hon den där sweatern på sig och jag var rädd att hon märkt att jag brukade se på henne i smyg när ingen tittade på mig. Men jag såg på det sättet inte på henne bara för att hon var söt som man sade. Det var väldigt många flickor här i Amerika som gjorde sig söta. Det var något annat med henne. Hon var inte bara söt utan

hon var jänta på något sätt. Hennes sätt att stå kanske. Eller huden som var varm i tonen. Hon var egentligen inte alls söt på det sätt som amerikanska flickor med rosett i håret, kall vitskär hud, rött på kinderna och mycket tänder gjort sig söta.

Eloise stod med benen lite i sär och höll upp den grå kjolen och så med en gång måste jag titta bort och se stint på flygplansvingen jag höll i för plötsligt när jag såg på Eloise hörde jag Olles röst:

– Kull med pigan bara och upp med händerna under kjolen rakt in i busken på henne och stick fingrarna under näsan på henne efteråt så hon känner att hon luktar fisk mellan benen!

Inte för att någon annan kunde höra det och Eloise kunde inte svenska ens men man fick inte se på mig att jag hörde det och att jag tänkte:

– Kull med Eloise som står med särade ben!

Och i Amerika sade man ju inte på det sättet.

– AKBMK, all kärlek börjar med kast hade flickorna ropat när vi kastade snöboll på dem i Ålsten.

– Ha, ha, ha! Kärlek börjar med kast! ropade de och flinade åt oss och hoppade upp och ned.

– Nej, av kast blir man kåt, hade vi sagt när vi sedan fångat dem och pulat dem i ansiktet med snö.

Och när det var krig mot Ängby och vi hade suttit på vakt uppe i träden hade vi hojtat åt flickscouterna som hade utflykt i Judarnskogen och gick förbi därnere på stigen:

– KFUK! Kittla Fittan Under Kjolen! KFUK!

Och deras ledarinna hade hött åt oss och sagt att hon skulle minsann tala med våra föräldrar men vi från

Olovslund var ju ute på rekognoscering på andra sidan Drottningholmsvägen där ingen kände oss och hon visste ju inte vilka vi var så vi bara skrattade åt henne och hennes ilska där vi satt uppe i tallarna och vi fortsatte att ropa ner till flickscouterna att de skulle ta sig på fittorna och då gav de sig iväg fortare än kvickt mens vi ropade efter dem.

– Fittlisor, fittlisor!

Så hade vi talat i Olovslund och sådant hade vi ropat till flickorna men här i Amerika var jag försiktig med vad jag sade ty ingen i min klass hade sagt något sådant vad jag visste. Nelson visste i höstas inte ens riktigt hur en flicka ser ut därnere när hon är naken. Han hade trott att flickor hade någon sorts trekantig tapp som hängde ner mellan benen. Så ser ju badflickor ut på bilder i tidningar. Riktiga flickor hade han inte sett nakna. Han hade bara sett marmorflickor på museum och andra nakenbilder utan skåra där flickorna håller ihop knäna.

– Fitta! Knulla! Kuk! Fitta! sprang han sedan hemma hos sig genom lägenheten och ropade på svenska innan jag fick tyst på honom. Hans gifta syster hade varit i Sverige sommaren innan och hon kunde höra. Jag kunde alla orden på engelska också. Jag hade ju varit med och slagits vid 125th Street. Jag kunde ord på engelska om sådant jag inte kunde ord om på svenska ens. Men jag sade dem inte. Inte ens till Nelson. Han var glapp.

Jag blåste ut vattnet över japanpapperet, lade så snabbt från mig vingen då handen börjat darra och tog ett djupt andetag för att få bort allt sådant där utan att

någon skulle märka det.

Eloise stod fortfarande rakt framför mig och skrattade som innan och visade fram sina kerubknän. Men det där med keruber var bara fånigt. Knän blir sådana om man försöker böja benen åt fel håll, böja knäna bakåt. Det blir gropar och valkar och om ljuset faller från sidan kan man tycka sig se ett ansikte. Det är ungefär som att se ansikten i fuktfläckar på tapeter eller i plywoodskivor om ådringen är sådan. I plywoodväggen i Äppelviken hade jag haft ett helt vikingahuvud med hjälm och allt att se på och fantisera med när jag ville. Jag hade också sett det där om knäna i "Life". Det hade stått om det i flera nummer redan. Folk hade skickat in foton av sina barn eller sina syskon och alla hade de kerub-knän. Det var ungefär som när tidningen visade fotografier av andar. Conan Doyle hade trott på ectoplasma och sådant. Fotografer brukade lura honom med olika trick. Det hade jag läst om i "Allers" redan när jag bodde i Sverige men här låtsades "Life" som om det var på riktigt och visade hans fotografier av olika spöken.

Jag ser Eloise stå där och skratta. Jag ser hennes händer, hon har samlat kjolfållen i dem och visar sina knän. Hon har en så märkvärdigt gyllengul hud och hon har små blonda fjun på benen; de glittrar i ljuset ovanför de vita knästrumporna. Jag ser rakt på henne och hon är inte skär eller vit eller knottrig i huden och när man tar henne i hand är handen fast och varm. Och jag ser henne rätt in i ögonen. Rätt ner i det svarta, pupillerna hennes som öppnar sig när jag ser in i dem fast jag aldrig brukar göra så eller låta någon se in i mig.

Det är ju inte så att det går ut synstrålar från ögonen.

Det är ju bara i bilderböcker och comics som folk ritas med strålar från ögonen. Men ändå är det något konstigt med ögon. Om man sitter uppe på en buss en dag och ser ner på gatan vid Fifth Avenue eller så och får syn på någon och råkar titta till då slår det aldrig fel utan att den man tittar på vänder sig om och ser tillbaka och om man då råkar se varandra in i ögonen knäpper det till även om man själv sitter på en buss högt uppe som kör bort och den andra står på gatan. Det känns ungefär som att med tungan pröva om ett ficklampsbatteri är urladdat eller inte. Om det inte är urladdat prickar det till. Så känns det fast inte i tungan utan i kroppen. Det betyder egentligen ingenting om den man tittar på är gammal eller ung. En gumma eller en gubbe eller ett barn; de hoppar alla till och ser sig om för att få syn på mig. Det är som om jag stuckit dem med en nål när jag tittat till på dem. Och själv märker jag också om någon mitt i en folksamling ser på mig. Det är som om den tittandes två svarta ögonstenar då blir stora och synliga; de blänker mitt i mängden av små skära och bruna och svarta och vita ansiktsfläckar. Det är otrevligt. Därför är jag alltid försiktig när jag ser på människor. Men jag kan inte skaffa mig mörka glasögon, fast det skulle jag vilja ha så jag kunde se utan att man visste vad jag såg på.

Särskilt försiktig är jag om det gäller att se någon rätt in i ögonen som står på helt kort avstånd. Då känns det ända ner i magen. Därför gör jag det aldrig. Jag ser dem i pannan eller mot nästippen eller hakan om jag måste se mot dem när de talar. Men jag kunde inte hjälpa det när Eloise kom måste jag se henne rätt in i de svarta

pupillerna och bara känna hur det sög. Så kränger det till, vagnen gungar och det viner mot rutan av draget när ett nytt godståg smattrar förbi på väg norrut. Tjugo stycken små bruna box cars och ett par tomma flakvagnar. Och allt vänder ty det är nu snart sex månader sedan jag såg Eloise och jag sitter här vid det svenska tågfönstret igen och gubbarna i uniform pratar bakom mig som de gjort hela tiden ända från Stockholm. De är nästan fyrtio år gamla hör jag på rösterna. De ligger inkallade och skall söderut någonstans. Den ene, han mittemot mig, har en tobaksaffär i Sundbyberg, säger han. Men vad den andre som talar göteborskt egentligen gör annat än att han inte bor på Hisingen längre utan i Bro utanför Stockholm får jag inte höra. Fast jag förstår att de super för ibland luktar det från dem.

Jag bara sitter alldeles stilla som om jag tittar ut och jag vet inte hur de ser ut i ansiktena för jag har inte vänt mig om någon enda gång och sett på dem trots att han med tobaksaffären sitter mitt emot mig och den andre sitter bakom mig för jag hör inte hit och jag vill inte vara här och jag vet ju bara att de där två har uniform och är militärer för att jag hört dem prata om det och när jag tittar ner mot golvet kan jag också se deras byxben. De smusslar med någonting. En fickplunta är det nog för det kluckade lite och den ene sade plötsligt:

– Hets, nu kommer han!

Det var sekunderna innan jag hörde hur konduktören frågade om det var någon nypåstigen i Södertälje Södra. De två dricker rent brännvin tror jag för visst luktar det sprit om dem men varken gin eller whisky. Men jag vet inte säkert vad de dricker och jag vet inte hur de ser

ut och jag vill heller inte veta. Det är fullt med folk i vagnen och fullt med folk på tåget men jag har inte sett mig om en enda gång sedan jag kom upp på tåget och rusade in i vagnen och tog den här platsen och satte mig. Jag har inte med det här att göra. None of my business!

Men det är tungt av människor bakom mig. Man pratar och muttrar och snörvlar och hostar och tuggar och det finns små barn som skriker och det är hett och kvavt och luktar barnpiss och människa och rök och damm och ibland är det någon som smygfiser bredvid mig så jag knappt vill andas och det kommer pustar av något som kunde vara brännvin och surt öl och ingen i Sverige vill någonsin öppna ett fönster för då ropar alltid någon gumma eller gubbe att det drar och att man har reumatism eller kan bli förkyld.

– Förlåt mig herrn men kunde herrn inte dra upp och stänga fönstret. Jag är så känslig för drag nämligen.

Jag försöker ta fram Eloise igen men så fort jag nu formar hennes namn inom mig och börjar få fatt på henne så slinter det och hon glider undan och jag lyckas inte ta fram henne. Det kommer hela tiden andra tankar och skjuter undan henne. Det här godståget var också det tredje tåget på en timme. Vi står fortfarande på sidospåret och väntar.

Rätt fram utanför det sotstrimmiga fönstret står två björkar. Mellan dem ser jag ner mot en liten vassvik av den sjö som fortsätter mot vänster, långt norrut, bortom synfältet. På andra sidan viken ett grönt fält som börjat gulna med en liten grå lada som håller på att falla ihop och en vitgrå väg bort mot ett mörkt skogsbryn. Därbak-

om tät granskog. Det är sommar och så ser Sverige ut!

Visst har jag sittplats fast tåget är fullpackat. Jag var först uppe på tåget av alla. Trots att jag inte hade något tungt resgods att pollettera eftersom faster Elsa skulle ta hand om allt sådant efter skolavslutningen då hon skulle ned till Marieborg med döttrarna sina hade jag kommit till Centralen i god tid som hon sagt. Men det var inte därför jag hade fönsterplats. Den hade jag för att jag var först upp på tåget. De andra stod bara där på perrongen och väntade som en stor skock. Det var ju förbjudet att öppna grindarna under gång. Därför stod de alla snällt stilla och väntade. Folket var på det sättet här i landet. Det var som om de där svenskarna på perrongen runt mig inte var vana att resa. De bara stod och trampade och trängdes och knuffades med varandra utan att ta sig igenom och komma fram. Men jag gjorde som den gången i Chicago när jag skulle hem till New York eller som commutrarna gjorde vid Greenlawn. När jag såg tåget på ingående gjorde jag mig redo. Kastade mig så upp på fotsteget, slet upp grinden och hyvade upp väskan i en enda sugande rörelse med armen och var ombord i den första vagnen innan tåget riktigt kommit in ens. En järnvägare ropade något efter mig men jag låtsades som om jag inte hört honom. Jag hann komma in i vagnen och sätta mig vid fönstret innan någon annan kunnat komma upp på fotsteget.

Det är en viss teknik med det där. Det var egentligen som att hoppa på och av spårvagnar i farten då när jag var inne i Stockholm innan jag reste till Amerika. Det gäller bara när man vill på att springa och sedan att ta sig upp i ett slags svep och att börja springa redan när

man är i luften och ännu inte tagit mark när man hoppar av så klarar man det fast det ser farligt ut för andra. Och att inte snubbla förstås. Men det är svårare om man har väska även om den inte är särskilt tung. Då får man börja med att svänga väskan i takt när man springer upp farten och använda väskan som tyngd och svänga till den högt så att den hjälper till att kasta en upp på fotsteget och vidare upp på plattformen. Man måste bara hålla rytmen.

Nu sitter jag vid fönstret och håller ryggen mot hela den smockfulla vagnen och alla tanterna och alla pissungarna och alla fyllegubbarna bakom mig. På gubbarnas prat har jag inte velat lyssna. De har suttit lutade mot varandra och pratat lågmält för att få tala i fred men orden deras har funnits där bakom mig och kring mig och de har mest pratat om kriget hela tiden. Och de pratar som svenskar pratar. De vet inte bättre.

Frankrike är slut, säger de. Det var bara skrävel det där med deras armé. Det räckte med att Hitler sparkade till mot skrevet på dem så lade armén benen på ryggen och sprang för livet med generalerna främst och sedan började landet falla ihop som ett korthus. Det skulle inte dröja många dagar nu innan de bad om nåd och gav upp. Det hade dött för många riktiga fransmän under förra kriget och sedan tog de in negrer och judar och italienare och olika dagos och lät dem kalla sig fransmän och det var ju ett ruttet land redan dessförinnan också med korruption och horhus där alla drack sig fulla på vin redan om morgonen.

England är också slut.

–Judarna i City kommer att kämpa till sista frans-

man och när de kammat in profiten på den affären då flyttar de sedan till New York, sade den ena.

– Och Amerika, sade den andra, Amerika har bara Roosevelts kryckor att komma med när England ber om hjälp. Det är det enda amerikanarna ger bort gratis. England får gå på kryckorna och Amerika tar Indien och allt det andra.

Åt skämtet med Roosevelts kryckor fnissar de. Dricker gör de också igen. Fyllgubbar! De är svenskar! Som om inte vi skulle kunna vara demokratiernas vapensmedja! Redan för femtio år sedan var vi mäktigast i världen. Och jag tänker att man borde egentligen vända sig om och säga dessa förbannade dumma svenskar, dessa fyllgubbar, vad vårt Amerika egentligen är. De borde tvingas äta upp Roosevelts kryckor till dess flisorna satt i halsen på dem och de föll omkull och sprattlade på golvet och blev blåa i ansiktena och dog. Men jag gjorde det naturligtvis inte. Jag satt bara alldeles stilla med ryggen mot dem. Sweden!

Men tyskarna är ena djävlar att vara duktiga. Det var de överens om. Fast humor hade de inte i Tyskland.

– Då skulle de skrattat så de gjort i byxorna redan förut på Weimartiden när den lilla halta Goebbels talade om stora blonda germaner. Och Hitler ser inte särskilt äkta ut han heller, sade den ene.

Men Hitler var förbannat duktig i alla fall. Och Goebbels var en slug en.

– Alldeles för slug för min smak. En riktigt bakslug fan. Krypande och lismande som en riktig jude. Fast han ser då också ut som en klädjude från Gamla stan i Stockholm.

– Ja, ingen kan ju veta vem hans morsa knullade med i buskarna. Jak hava fine varer nästen gratis bare schöne fru Goebbels nu lyfte kjolen och låte mik sticka in ten lille pick och så blev Josef till, viskade den andre och så frustade de av skratt båda två.

Nu tuggade de igen. Ostsmörgås luktade det som. Så berättade han med tobaksaffären i Sundbyberg som satt mitt emot mig att han hade tänkt gå ut som frivillig till Finland.

– Men tanten ville det inte. Hon menade att jag inte tänkte på mina förpliktelser mot henne och barnen. Skulle hon sköta affären helt ensam, var det det jag menade, sade hon. Jag sade henne att man inte fick vara så egoistisk utan att hon borde vara stolt över att vara gift med en man som vågade offra liv och blod för en ideell sak. Men det gick inte att övertyga henne och så tog kriget slut också innan jag kom i väg.

Han lutade sig längre fram och sänkte rösten och det viskade nu bakom nacken på mig:

– Så menade hon att hon nog visste vad jag ville egentligen, få mig ett nyp lite då och då med kåta unga finska lottor. Och det var nog sant det med för de är fina att se på och lite varmare av sig finskorna än svenska jäntor fast jag lovade henne dyrt och heligt att sådant hade jag sannerligen aldrig tänkt på en endaste gång sedan vi gift oss.

– Jo, sade den andre, Finlandsfrågan ställde nog till med tråkigheter i många familjer. Min äldre systers son ville också gå ut fast han inte fick för min svåger som är ingenjör på Eriksberg.

– Sedan blev jag ju inkallad i alla fall, sade han som

velat gå ut som frivillig, så nu får hon vackert sköta affären och ungarna ensam i alla fall. Jag är fri som fågeln. Nu får vi kanske märka hur småländskorna är i sänghalmen.

Han frustade av skratt när han sagt det. Så tror jag de drack igen för det kom en stark brännvinspust från han som var från Göteborg från början och som satt bakom mig.

De talade om Sverige nu och de båda var helt överens om att Per Albin och sossarna varit landsförrädare egentligen. Det var deras fel att Sverige inte hjälpte Finland. De hade spelat under täcket med ryssen. Hon Kollontaj och sossarna. Om Sverige verkligen hjälpt Finland och inte svikit utan gått ut helhjärtat mot ryssarna så hade England och Frankrike och Amerika också gjort det på riktigt och då hade tyskarna gjort fred i väster eftersom de redan fått Polen och gått med mot ryssen de med och så hade det inte gått som det gått. Alla borde ha enat sig om att göra slut på Ryssland i stället. Men Per Albin hade sett till att Sverige hade svikit.

Gubbarna pladdrade!

Men de där två vet ingenting om krig. De har inte gått utan konvoj med kontraband genom Norra Ishavet under det tyskarnas u-båtar were on the prowl. Men det har jag. Och det kalla saltskummet stänkte upp över bryggan och frös till isbark och stormen piskade mig i ansiktet och hela det väldiga grå havet vräkte mot ms Mathilda Thordén som stampade fram i den arktiska stormen. Och den där tobakshandlaren kom aldrig till någon front, men det gjorde jag. Jag har sett de små

skithålen ner i frostjorden som finnarna hade till skydd ena veckan och ryssarna andra. Jag har sett deras blockhus. Lössen sög ena veckan på finnar och andra veckan på ryssar och de stelfrusna liken travades som ved. Och när jag steg ner i blockhuset som finnarna byggt och ryssarna sedan tog såg jag att på kortväggen hade man i timmerstockarna omsorgsfullt kretat fram en väldig ståkuk till vänster och en stor och öppen och hårig fitta till höger och målat relieferna i rött och svart.

– Våra pojkar påbörjade arbetet, flinade majoren, och ryssen gjorde det sedan färdigt och bemålade verket ty varav hjärtat är fullt... så tystnade han ty han hade fått syn på mig.

Vinden blåste över tundran när jag kommit ut och den verkliga filmen började där. Lössen hade man tillsammans.

Nu var de svenska gubbarna borta bakom mig och jag sköt undan Petsamo och bilden öppnade igen och det hade redan blivit vinter däruppe i Minnesota då fast det inte var jul ännu. Den erövrade tyska kanonen från världskriget som står framför the city hall hade varit alldeles vit av frost i morse.

John och jag hade varit ute på morgonen och gått genom den lilla staden och stannat länge på planen vid den tyska kanonen och talat om modellflygplan. Han byggde bra. Han var duktigare än jag. Mina händer var klumpigare. Sedan hade John där vandrat fram och åter och berättat för mig om det föredrag han arbetat på hela hösten för the Baptist Youth Fellowship i Willmar, det var ett slags kyrklig ungdomscirkel.

Han hade fått det som hedersuppdrag av pastorn,

som de kallade ministern, att hålla föredrag om pionjärtiden på Thanksgiving och hela familjen hade varit där för att lyssna och efteråt hade ministern tackat honom särskilt mycket. Det handlade om det stora indiankriget för sjuttiosju år sedan när siouxerna reste sig. Det var bara i Minnesota man talade om kriget 1862 fast det nog varit det blodigaste av alla våra orätta indiankrig. Det hade kommit i skymundan för det stora kriget. Inbördeskriget som vi sade här i Norr eller Kriget mellan staterna som de sade i Södern där de ännu egentligen inte ville gå med på att det varit nödvändigt för Unionens framtid och vår utveckling att slavstaterna förlorat.

John talade till mig som om jag varit en hel församling och jag höll mina åsikter om indiankrigen för mig själv. Mr. Francis hade resonerat med oss på hösten både om kriget i Europa och om indiankrigen och om andra krig. Det fanns rättvisa krig och orättvisa krig. Inbördeskriget för Unionen mot slavstaterna hade varit ett rättvist krig. Kinas krig mot Japan var ett rättvist krig. Spaniens folk hade fört ett rättvist krig mot Franco. Men han hade själv varit med i Världskriget och sade att det kriget var ett typiskt orättvist krig. Man hade bara lurat amerikanska pojkar att gå ut i krig för storbankernas skull. Morgan och de andra hade lånat ut så mycket pengar åt det brittiska imperiet för dess krig att bankirerna sedan när Ryssland gjorde fred och kriget höll på att ta slut måste muta politikerna att skicka ut amerikanska pojkar att dö i Flanderns lera för att kriget skulle fortsätta och de på så sätt kunde säkra bankernas osäkra fordringar och indiankrigen hade

också de varit helt orättfärdiga och bara handlat om att stjäla jord. Och i båda fallen liksom i det spanska kriget 1898 hade bankirerna köpt journalister och författare och konstnärer som skrivit och diktat och målat för att folk skulle gå med i krigen. Vi skulle inte tro på vildavästernhistorier, sade han. Det var järnvägsbolag och andra snikna profitörer som bestal indianerna på deras jord. Den vi heligt lovat att de skulle få behålla.

Sådant hade Mr. Francis brukat säga på lektionerna under senhösten 1939 när kriget brutit ut i Europa. Men han fanns inte kvar i skolan när jag kom hem från Minnesota och vårterminen började. Theobald hade redan på hösten sagt att Mr. Francis var oklok och inte hade förstånd att hålla munnen stängd fast han visste att många i klassen kom från viktiga familjer där man inte tyckte om sådant prat. Det var ju flera pojkar från bankirfamiljer i klassen. Mr. Francis var nog a radical, a real red och sådant gick inte an här i the United States. Theobald sade att hans far alltid påminde honom om att detta inte var Europa och här måste man lära sig tiga med vad man tänkte när det var främmande i närheten. Och det särskilt när man inte var född här och kunde deporteras som man deporterade sådana som blev kallade röda förra gången. Jag förstod vad Theobald menade när han berättade det för jag var inte barn längre och jag hade också hört vad de andra i klassen nu sade om de röda om det var någon som inte var överens om vad som stod i tidningarna och jag sade numera aldrig emot när det inte behövdes. Jag bara lyssnade och tänkte.

Nu gick John bredvid mig fram och tillbaka på pla-

nen vid kanonen och talade högt med stora gester så att folk vände sig om efter oss fast de kände igen honom och visste att jag var hans syssling från New York på besök.

– Det var alldeles i början på pionjärtiden när vi höll på att odla upp landet här. Willmar hade inte grundlagts ännu, det skulle dröja sju år till och det hela började nere vid Jackson på gränsen till Iowa. Det hade varit missväxt och det var under inbördeskriget så guvernementet hade inte råd att ge ordentliga ransoner åt indianerna för att hålla dem lugna. Pionjärerna var patriotiska, de gick ut i kriget för Unionen och First Minnesota skrev en ärofull sida i Unionens hedersrulle. Det var ett hjältemodigt och ärofullt regemente i kriget. Men det hade gått ut så många vita män i kriget att indianerna trodde att de nu var starka nog att kunna återta jorden. Indianerna vårdade också sin bitterhet för att de körts bort från området. De förstod heller inte när vi talade om för dem att de hade skrivit på ett avtal att nybyggarna skulle få deras jord och hade alls ingen respekt för avtal och lagar utan de fortsatte att dra omkring som de var vana vid. Så greps några tjuvaktiga indianer och bestraffades och det blev bråk. Tre vita blev ihjälslagna och sedan gick indianerna ut i krig under Lilla Kråkan. Så kallades deras hövding. De slog ihjäl femhundra vita och nybyggarna flydde till Mankato sextio miles sydvästerut härifrån. Men general Sibley ryckte ut och slog ned dem och nästan alla siouxer blev antingen ihjälslagna eller drevs ut i ödemarkerna västerut och på annandag jul 1862 hängdes trettioåtta indianer. Det skulle hängts fler om inte president Lincoln varit en sådan människovän. Sedan när indianerna var

undan och det nu blivit fredligt och Homesteadlagen gjorde det möjligt för envar att få jord och järnvägarna byggdes ut fick vi tillfälle att skapa vårt hederliga välstånd genom hårt arbete.

Han talade med hög röst och stort allvar. John och jag såg ganska lika ut fast han gick i hatt redan. Man gjorde så här men det gjorde inte vi ungdomar i New York, vi gick barhuvade. Jag lyssnade till honom men sade inte vad jag tänkte. Inom mig höll jag med Mr. Francis. Och ju mer John talade ju mer rätt hade Mr. Francis om indianerna. De hade haft goda skäl att gå i krig mot de tjuvaktiga pionjärerna. Det var siouxernas land. Till och med statens namn — Minnesota — var ett siouxnamn.

John hade hållit detta tacksägelseföredrag som ungbaptist i kyrkan. Och hela familjen var baptister sedan två generationer. John själv var troende. Det hade han i förtroende berättat och han hade sagt att han kanske skulle bli missionär eller gå ut och predika när han var färdig med skolan. Det hade han inte berättat för någon människa förr, sade han. Inte ens för sin mor. Han tog allt det där med Jesus på allvar och menade det. John var den första troende pojke jag träffat i Amerika.

Jag hade inte sagt emot honom om indiankrigen och jag sade inte emot honom då när han talade om Gud heller. Tvärtom, jag låtsades att jag var kristen och troende jag med. Vi föll på knä och bad böner vid sängkanten var kväll så länge jag bodde där. Första kvällen när han sade:

– And let us now pray!

Då gjorde jag så för att jag inte ville ha bråk med

honom eftersom han var Eloises bror och hon bad samman med systrarna om kvällarna hon med. De var ju alla troende i familjen sade de och jag gick med dem i kyrkan om söndagarna. Jag såg på Eloise när hon sjöng och även om jag inte visste om hon verkligen trodde på allt det där tyckte jag att jag gott kunde låtsas jag med. Det kostade ju ingenting och ingen av dem visste ändå vad jag tänkte när jag satt i bänken bakom henne.

Sedan märkte jag att John trodde på allt jag sade. Jag berättade om Bund och hur de marscherat och hur det varit när bundisterna blev bortjagade från Union Square och ju mer jag berättade ju mer trodde han. Det var som Mark Twain och berättelsen om den förstenade mannen. Han bara gapade och trodde och då blev det spännande också att se om det gick att låtsas gudlighet. Vi föll på knä och det var för mig som att gå på lina. När man balanserar och låter det svaja hit och sedan dit under fötterna undrar man hur länge man kan hålla balansen innan man ramlar och man svajar då mer och mer. Särskilt om man balanserar på en lina högt uppe över golvet blir det en kittlande spänning upp genom kroppen så man blir alldeles torr i munnen.

Jag tog John i hand om kvällarna och förde ner honom på knä och när vi låg på knä då hittade jag på berättelser om tappra missionärer och stora predikanter som frälst många människor från synd och jag gjorde egna liknelser om Jesus och under det jag berättade för honom om Guds under i människohjärtat ropade jag nästan högt då och då: Amen! Amen! och Oh! Jesus! Oh! Jesus! och sneglade på John för att se om han upptäckt mig men han trodde på mig hela tiden och när

han sedan öppnade ögonen var de alldeles blanka och han sade efteråt att jag var honom till så stor hjälp och att han aldrig i livet kunnat tala så öppet med någon människa som med mig om sådant här som Kristus och döden och synden och tron. Inte ens med pastorn. Och John tog mig i hand och tackade mig.

Gud var en saga. Men ingen vanlig saga för Gud var också ett sätt för prästerna att försörja sig väl på andras arbete. Det hade morfar och Alva rätt i. Med hjälp av Jahve och Kristus eller Baal eller Krishna eller vad man nu kallade den figur man hittat på att göra en gud av kunde man lura av folk pengar att bygga kyrkor och avlöna präster. Den katolska kyrkan var den allra skickligaste på detta. Den hade tillsatt och avsatt både kejsare och kungar.

Om katoliker hade jag hos farmor läst i farfars tre röda band "Fältskärns berättelser" innan jag kom till Amerika där det fanns både judar och katoliker i klassen. Jag hade sista sommaren i Sverige legat på mage i det ljusa rummet i Mariefred och ljudat jesuitens ord och statsfångens svar:

– Ja, hvad mer! återtog jesuiten hånleende. — Hvad mer, om du, eländiga verktyg, uppoffrar ditt namn, allenast kyrkan vinner sin stora seger! Hvartill tjenar dig menniskors pris, om din själ brinner i afgrundens glöd, och hvad skadar dig menniskors förakt, om du genom detta offer vunnit martyrers krona i himmelen?

– Men sanningens sak ... historiens oväldiga dom! ...

– Bah, hvad är historiens sanning? Är det väl den lydiga slaf, som följer i hälarna menniskors förvillelser

... den papegoja, som tanklöst pladdrar efter alla deras dårskaper?

Ibland hade jag tänkt att jag kunde komma vandrande till en jesuitskola och be att få bli katolik och sedan bli präst och sedan blev jag biskop med hjälp av jesuiterna som i mig sett möjligheten återta sitt välde och i kardinalskollegiet segrade jag därför fast jag inte fick rösta på mig själv och så hade jag tänkt på vad jag skulle göra om jag blev påve. Det första jag skulle göra var att krossa jesuiterna med bepansrad näve så deras intriger stäcktes för alltid.

Men mina katolska klasskamrater hade inga sådana drömmar. De pratade om sin kyrka och sina präster som om det inte alls var något särskilt med den. Om man var vanlig liten präst åt sådana familjer kunde man efter mässan sitta om söndagskvällarna efter maten och rapa med strumpfötterna mot vedbrasan och tänka att folk var bra dumma som gödde en. Till dess det blev revolution som i Frankrike när prästerna fick bikta sina synder inför folket och berätta inför allt folket hur de lurat till sig tiondet. Men i Amerika trodde folk på Gud. De sade så i alla fall.

Det roligaste stycke jag visste på svenska om det här med gud var det som August Strindberg skrivit i "De lycksaliges ö". Den berättelsen hade jag läst gång på gång och skrattat så jag började hicka och nästan fick ont i mellangärdet. Det var redan när jag först kommit till Amerika hösten 1938 jag hade köpt Strindbergs "Svenska Öden och Äventyr" i två röda band nere på Bonnier's Scandinavian Books vid 37:th street och Third Avenue. Där hade jag senare också hittat

”Adamsons resa” och ”Lort-Sverige” och annat på svenska språket fast jag då redan börjat läsa mest på engelska.

– Nu skall vi be! sade jag till John och han föll på knä bredvid mig och jag tänkte då när jag bad och jag fick honom att upprepa mina ord att nu är jag den Lasse som inte ätit av glömskans bär. Fast jag är en slug Uffka också som hittar på nya böner i helvetesläran. Och John låg på knä bredvid mig och knäppte sina händer och bad så som jag sade att han skulle be och efteråt tackade han mig.

Jag kunde den vanliga kristendomen i Sverige för den hade fröken Rehn lärt mig i Ålstens folkskola, psalmverser och allt. Med farmor hade jag också fått gå i kyrkan i Mariefred om söndagarna. Nog kunde jag gudstjänstordningen allt. Vad säger prästen? Vad svarar församlingen? Och jag visste något om hur de andra kristna utanför kyrkan var när de samlades för att be för jag hade gått med Hans som också gått för fröken Rehn i Ålsten till baptisterna när jag bodde i Sverige. Hans var ungbaptist. Han ville värva mig. Vi hade suttit högerut i de bruna bänkarna och jag hade tittat på dem och lyssnat på dem och låtsats lite för att inte Hans skulle få obehag av att ha tagit mig med.

– Så du har varit på infödingsbesök, sade Gunnar sedan när jag berättade om det. Stoppade man ner dig i en balja också? och så skrattade han.

Men det hade han bara sagt för att han var på gott humör och Alva inte hörde det och för att det var han själv som sade det. Annars fick man själv ingenting säga om de kristna utan att få höra att man måste visa re-

spekt för andra människor och deras tro. Och Alva sade alltid att man måste ständigt vara försiktig och hålla tand för tunga och att man får aldrig visa vad man tänker när man möter präster eller sådana där rabbiner som finns här i Amerika bland mina klasskamraters fäder också. Särskilt inte i Amerika. Här måste man alltid tänka sig för innan man pratar.

Det var därför särskilt kittlande spännande att pröva hur långt jag kunde få John med mig. Jag hittade på olika kristna äventyr och biktade mig också för honom och berättade hur jag svikit min Herre Jesus Kristus när de otroende kamraterna i skolan i Sverige ville slå mig för att jag var troende och att jag då av feghet övergivit min tro men sedan legat på knä hela natten och bett Milde Herre Jesus om tillgift till dess jag kände nåden. Och John han trodde på det! Det syntes på hans ögon och hans öppna mun.

Jag förstod hur prästerna kände det när de fick makt över församlingen. De gjorde som jag gjorde med John och det var väldigt spännande. Det gällde vem som var starkast och var som att brottas fast man inte använde annat än ord och tonfall och gester och miner och sådant. Jag hade ju läst om hur man gjorde. Både i Hunts lilla gröna bok om hypnotism och suggestion som jag tagit från Alvas bokhylla och i romanen om Elmer Gantry.

Jag berättade aldrig för John att jag bara gjorde allt detta med honom på lek. För egentligen var det inte bara en lek där jag skulle pröva hur långt jag kunde få honom med mig. På det här sättet kunde jag vara kvar hos dem en tid till fast jag annars borde ha rest till

grandonkel Albert och de andra släktingarna inne i St. Paul. Jag ville vara i samma hus som Eloise. Jag ville följa med Eloise till hennes vänner. Det gällde därför att få dem alla att tycka bra om mig. Och när Eloise inte såg det tittade jag på henne och om nätterna tänkte jag på henne så där. Men jag sade ingenting till John. Jag talade aldrig om hans syster med honom. Jag bara låtsades inför honom och hela hans familj som om det var han och jag som var riktigt goda vänner fast han var mig fullkomligt likgiltig och jag tyckte honom ganska så dum fast han var skicklig när det gällde att bygga modellflygplan.

Jag kunde använda honom på annat sätt också. Man kan inte leka händelser ensam riktigt bra. Efter jul när jag bott hos dem en tid lekte vi raiden mot Harpers Ferry med Johns tennsoldater. Men först höll vi rådslag uppe i Kanada där jag utsåg mig till överbefälhavare och diktator och John fick hjälpa mig skriva the Provisional Constitution and Ordinances för det nya regemente i vilket alla slavar skulle bli fria. Sedan när vi förlorat och tio av mina män stupat var jag för stolt för att fly och då fick John vara Robert E. Lee och fråga John Brown med vilken rätt han gripit till vapen och jag stod mitt på golvet med högra armen utsträckt och pekfingret rest mot höjden och det rös ända ner i tårna på mig när jag sade med så dånande röst som möjligt:

– To free the slaves with the authority of God Almighty!

Sedan turades vi om att läsa upp John Browns tal inför rätta för då ville John vara med att läsa fast jag läste bättre. Grandonkel Albert hade sagt honom att

det talet nästan var lika viktigt som Gettysburgadressen.

När John Brown då till slut skulle hängas gick jag själv fram till galgen och lade själv snaran om halsen och dog värdigt så att folk skulle minnas honom för tid och evighet.

Men den dagen när vi lekt John Brown och jag känt orden genom hela kroppen upptäckte jag att ingenting hade hänt med John, det var som om han inte hört orden inom sig. Han sade bara att han var hungrig. Jag borde ha tänkt på det och förstått. Men det gjorde jag inte ty det var för Eloises skull jag lekte med honom. Efter middagsmaten satt vi i hans den, hans lya, som vanligt. Det var ett slags litet herrum eller ett litet kontor. Flickorna i familjen sov alla i samma säng i samma rum men John han var pojke och skulle föra namnet vidare och hade därför inte bara ett eget rum att sova i utan därtill också sitt den. Ett särskilt rum, en egen lya, där han kunde bygga modellplan och läsa läxor och lyssna på radio. Ibland kom någon av systrarna in för att hälsa på. Jag väntade på att Eloise skulle komma. När hon stod i dörren kände jag att jag rodnade och vågade först inte se henne i ögonen fast jag ville det.

Och nu tänker jag inte på John och minns bara Eloise och nu när jag stirrar på vassviken och skogsbrynet gör det ont i mig och det blir som en klump i bröstet och det svider i ögonen ty där står hon framför mig i sin åtsittande turtlenecksweater och sin grå kjol och säger:

– See! I have cherub knees too.

Men just när jag hör henne säga det och denna gång verkligen söker se henne rätt in i ögonen ser jag hennes

ögon bli stränga. De blir nu svarta av förakt och då hör jag också hennes röst när hon talar om the new davenport och sedan börjar John där bakom mig tala om Jesus Christ och uppgiften och offret och the mission igen och jag kan då inte se Eloise ordentligt nu längre för hon har förlorat färg och tonar bort. Johns röst blir nästan svensk och jag ser bara den grå ladan bortom viken mitt i landskapet därutanför rutan och nu talar brännvinsgubbarna om mordbranden i Luleå. Fast de kallar den inte mordbrand.

– Det är synd om pojkarna. Visst kanske det blev nödvändigt för myndigheterna att gå till rätten med det här och göra domstolssak av det nu när det gick som det gick och folk dog och allt. Men jag kan inte hjälpa att jag tycker det är lite rättshaveristiskt att ställa till det så för dem. Och det måste ju vara tungt för domaren att döma dem. De drevs ju av fosterlandskärlek bara.

– De skötte det inte. Sådana där saker skall ingen få veta något om när man gör. De kunde inte göra det rätt. De blev ju fast. Officerare får inte vara så dumma att de ertappas som snorungar med händerna i syltburken.

Nu tror jag de åt igen för de vart tysta ett tag. Men jag hade hört pappersprassel och sedan började det tugga helt nära bredvid mig. Drack gjorde de nog också. Efter en stund fortsatte gubbarna därefter med pratet utan att jag kunde tänka bort deras röster:

– Man kunde väl fått tyst på kommunisterna däruppe utan att ge dem extra reklam. Nej, man borde bara stängt tidningen och låst in kommunisterna i ett läger någonstans och sedan tagit ut dem på isen och klubbat dem i huvudet på natten och stoppat ner dem i

en vak och låtit dem bli borta bara och lagt locket på allt prat så hade det inte blivit någon historia av det hela.

– Det skulle blivit prat då med. Det är alltid någon som sladdrar.

Rösterna tränger fram mot mig hela tiden fast jag söker stänga öronen. Svenska fyllgubbar, tänker jag. Djävla förbannade svenska fyllgubbar i helvete. Jag formar orden med läpparna men släpper inte ut något ljud. Jag nidstirrar ut genom rutan och försöker bygga en mur bakom mig mot gubbarna och kärringarna och ungarna och alla djävlar och allt deras ätande och pratande och pruttande och deras pisslukt. Men Eloise är borta och bilden öppnar sig inte hur jag än försöker. Ladan är lika hopsjunken därute, det sticker kolrök i näsan och gubbarnas röster tränger sig på hela tiden. Och de är precis som de var i Chicago legionärerna.

– Det borde ha skötts riktigt. Man kunde skickat dem över gränsen och låtit finnarna ta hand om dem och sedan sagt som det var att de försvunnit när det började osa katt för kommunisterna däruppe och nog tog sig över gränsen österut på väg mot sitt riktiga fosterland och sedan vet man ingenting.

– Men pojkarna var inte beräknande. De var upphetsade. Bara pojkspolingar. Obetänksamma.

– Och landsfiskalen skall ursäktas för sin dumhet då han var tokig, menar du. Visst! Men när det hela kom ut och det blev skandal måste man ju göra något. Då måste man döma dem till någonting. Det där borde skötts på annat sätt. Jag kunde själv gjort det med vänster hand.

Så rycker tåget till. De måste ha druckit en hel del gubbarna ty de skrattar hojtande och tobakshandlaren från Sundbyberg ropar för full hals:

– Spräng dörrar och grindar gott folk.

Det slamrar i kopplingarnas kedjor och buffertarna slår mot varandra. Det pustar och stöter och skakar och drar och sakta börjar tåget få upp farten och ladan är borta och nu vrider scenen utanför den strimmiga rutan och sjön därute försvinner och sedan är det åter granskog och bara granskog och jag hör inte längre så noga vad de säger bakom mig för tåget kränger och det gnisslar och knakar i den gamla vagnens trävirke, det dunkar i rälsskarvarna och utanför rutan drar Sverige förbi.

# V

Landskapet slöt sig mörkt kring det skumpande tåget vårt. Nu syntes himlen knappt. Så hög växte skogen. Granarna stod så tätt intill banvallen att de nästan skrapade sig mot de smutsrandiga rutorna. Det finns inga riktiga tåg i Sverige. Det var i Amerika vi hade sådana. Det var obekvämt att sitta som jag satt och det pustade kolrök och det stånkade och stötte och vaggade när det här gamla svenska tåget helt sakta tog sig söderut genom granskogen. Men att det gick så här sakta det berodde nog mest på kriget och mobiliseringstrafiken antog jag. Det var väl den som blockerade bansträckorna. Och det var nog också den militärtrafiken som tagit alla bra vagnar så vi i det här tåget måste sitta i dessa eländiga och livsfarliga trävagnar. Vid a corn-field meet skulle det bara bli kaffeved av dem och vi alla dö. Loket var inte mycket att säga om. Jag kan inte de svenska loken så bra och jag hade ju inte hunnit se närmare efter men jag tror loket här var rätt hyggligt, ett äldre persontågslok litt. B. av 1910 års typ, en 2' C som man sade här eller en 4-6-0, en Ten-wheeler, som vi skulle sagt. Det arbetar med bra mycket lägre ångtryck än våra riktiga lokomotiv och är inte särskilt tungt men kan användas på småbanor som den här. Kanske har man

haft det undanställt.

I vintras däremot! De fyrahundratio milen från Chicago till St. Paul och de fyrahundratio milen tillbaka till Chicago hade jag då åkt med Chicago, Milwaukee, St. Paul and Pacific på någonting som var helt annorlunda, på ett riktigt tåg för det tjugonde århundradet; deras "Hiawatha". Namnet på järnvägen var alltför långt så den banan brukade kalla sig bara "The Milwaukee Road". Och den riktiga Hiawatha hade varit en av indianernas stora statsmän för fyrahundra år sedan. Det Longfellow skrivit om honom var bara påhitt. Men Longfellow var rätt tråkig annars också. Han var en sådan jag inte läste. I skolan hade man talat med oss om den riktige Hiawatha. Han som organiserade Iroquis förbundet, det som sedan blev de Sex Nationerna. Vi hade lurat dem och bedragit dem och tagit deras land från dem och Barbara hade satt oss båda klasserna i en ring på golvet och själv satt hon med korslagda ben mitt i ringen. Hon hade blundat och vaggat och slagit på trumman med handflatan och vi hade sjungit efter henne:

Woe! Woe!
Hearken ye!
We are diminished!
The cleared land has become a thicket.
Woe! Woe!
The clear places are deserted.
Woe!
They are in their graves –
They who established it –

Woe!
The great League.
Yet they declared
It should endure –
The great League.
Woe!
Their work has grown old.
Woe!
Thus we are become miserable.

När sången var slut satt hon kvar där mitt i ringen och blundade och vaggade och nynnade under det hon trummade vidare med handflatorna och tillslut sved det i ögonen och jag kände snyftningarna komma och jag höll på att börja gråta fast alla kunde se det. När vi gick hem talade Nelson och jag om allting i skolan den dagen utom om just det. Jag tror han nästan grätit han med.

Tåget Hiawatha var dock nog det berömdaste tåget i världen. Det var bara sex strömlinjevagnar i tågsättet för några år sedan när man börjat köra det snabbtåget. Det var tolv vagnar och nästan sexhundra passagerare nu när jag åkte ner med det tåg som gick klockan ett på eftermiddagen mot Chicago. Och det var för att det blivit så många passagerare och därför så många vagnar man dubblerat tågen och bytt från Atlantic-lokomotiv till de starkare Hudson-lokomotiven och gått från 4-4-2 till 4-6-4 fast de oljeeldade Atlantic-lokomotiven egentligen både är vackrare och mer omtyckta av lokförarna.

Jag hade suttit i observationsvagnen längst bak när

jag åkte upp med "The Morning Hiawatha" och vetat att det snabbaste ångloket i världen, en koleldad och strömlinjeformad Class F-7 i hundraserien som just byggts av Alco drog tåget. Enligt tidtabellen höll vi 80 miles i timmen. Men om så var nödvändigt kunde vi köra 100 miles i timmen i genomsnitt och tåget hade klockats till 125 miles i timmen. Och då drog loket full last. Ett så flott ånglok fanns ingen annan stans i hela världen. Jag hade varit framme och tittat på det. Trots att det fått en sådan där strömlinjekåpa var det rent klassiskt. Jag kände dess data. Femtio fot långt, en fire box på åtta gånger tolv fot, sju fots diameter på de höga drivhjulen och Walschaerts slidstyrning och en riktig tender med två treaxlade boggier. Där rymdes kol och vatten nog och övernog.

Egentligen tyckte jag inte om att man klädde på lokomotiv med strömlinjeformskåpor. Det var inte konstruktivt nödvändigt. Själva maskinen skymdes. Ånglokomotiven tappade sin egen skönhet då. De såg billiga ut som flickor med för mycket smink. Man hade visat andra sådana påklädda lokomotiv i järnvägsavdelningen på världsutställningen från olika banor. Och man berättade där för mig och andra besökare att NYC:s Hudson hade stylats av Henry Dreyfuss och att världens största och tyngsta ånglokomotiv som vägde 526 ton och som konstruerats av Pennsylvanias ingenjörer — en 6-4-4-6 — hade stylats av Raymond Loewy. Men man sade inte vad ingenjörerna hette. Det hade retat mig.

På världsutställningen hade jag också sett engelsmännens strömlinjeformspåklädda Coronation-lok. De

hade kört runt med det i Amerika och sedan ställt ut det. Det var deras stolthet. Ett Pacific lokomotiv, 4-6-2. Men det var trots allt inte något som gick upp mot Hiawathas Hudson. Det var tjugo fot kortare och två fot lägre och nästan nittio ton lättare. Ett lokomotiv som passade på en liten ö utanför Europa. Men finare i konstruktionen och med långt högre ångtryck än någonting i Sverige förstås. Här har man inte följt med i utvecklingen. Lokomotivens ångtryck är kvar på nittonhundratiotalsnivå. Och här i Sverige där man ingenting visste om Hiawathas Hudson visste generaldirektörer och baningenjörer och stinsar och andra vid Statens Järnvägar nog heller inte ens om att det fanns sådana lokomotiv som det engelska kröningslokomotivet ute i världen.

Och det mörka därute, det som spretar och som stryker tätt förbi rutan, är Sverige. Gransverige. De är tysta nu gubbarna. De sover. Och det som pyser och fiser bakom mig, det som snattrar och snarkar, är detta mörka barrlandets infödingar. Svenska folket.

Svenska folket är ett fisande folk
Oh ja, ett fisande folk.
Sverige är ett mörksens land
Oh ja, ett mörksens land.

Ja, jag satt vid fönstret i en svensk trävagn med öppna plattformar. Fyra dunkande järnhjul och en trälåda. Inga riktiga kopplingar ens. Som på adertonhundratalet. Och detta var det som kallades stambana i Sverige!

Do you call that a train?
No! No!
Do you call that a train, brother?
Oh no! No never!

Det är rytmen därbakom det gäller. Det är på den man broderar orden, det hade Lomax den yngre pratat om på den musikföreläsning i skolan där han skulle introducera Huddie Ledbetter, Leadbelly. Det var Mrs. Roosevelt som fått ut honom ur fängelse. Det var när både min klass och flera andra klasser hållit på med rural folkways. Då sjöng Leadbelly för oss. Både sin Boll Weewil och sin Pick a Bale of Cotton och berättade till det. Han avslutade med the Midnight Special och vid shining it's everloving light on me fick jag bita ihop tänderna så ont gjorde hans röst.

Efteråt fick vi på musikstunderna stå på rad och klappa händer och sjunga Pick a Bale of Cotton under det de olika paren dansade. Men jag ville inte dansa. Jag var inte bra på det. Sedan satt vi på golvet och talade om bomullsekonomi och share cropping och tittade på fotografier. Barbara som hade hand om musiken var ju student på Columbia och höll mest på med den där sydstatsfolkmusiken som spegelbild av rural economy ty det skrev hon sin avhandling om. Men hon hade oss också att sjunga street songs. Barbara var själv från Lower East side och det var därför hon kunde alla dessa sånger som flickorna där sjöng när de hoppade rep eller studsade boll. De flesta i klassen hade inte fått leka på gatorna och blev nästan osäkra när hon ställde sig rakt framför oss och sade:

–Just you sing after me!

Så satte hon händerna på höfterna och sjöng ut och vid varje fras gjorde hon en avslutningsknyck med underkroppen så kjolen svepte om henne och vi sjöng efter.

The prettiest girl
  The prettiest girl
I ever met
  I ever met
pushed ten kids
  pushed ten kids
in a cart
  in a cart
down Third Avenue.
  down Third Avenue.
Seven were her own
  Seven were her own
and three her ma's
  and three her ma's.
And she said:
  And she said:
They just keep a-coming!
  They just keep a-coming!

Många av de street songs hon sjöng för oss när hon studsade boll eller hoppade rep var ju nästan fräcka. Inte egentligen i orden kanske men särskilt på det sätt hon sjöng till med rösten och kroppen ord för ord:

She has oomph,
she has it,

she can do the split,
but you bet
she will never do this!

Det var också hon som berättade för oss att barnramsor och barnlekar tillhör de äldsta kulturlagren.

– When you count somebody out genom att peka och räkna: Eenie, meeney, miney, mo, då använder ni de äldsta walesiska stammarnas räkneord.

Hon var en av de lärarinnor jag tänkte på ibland om nätterna. Hon var som Karna varit. Lika gammal också. Det sätt hon stod på. Och det sätt hon höll munnen. Men tvärtom på något sätt. De var både väldigt lika och väldigt olika. Men det var också hon som tagit Lomax och Leadbelly till skolan.

Om bakgrunden till the Boll Weevil holler fick jag i uppdrag att hålla en talk. Det är en av de värsta skadeinsekter vi har. Det är en gråbrun skalbagge ungefär en kvarts tum lång. Anthonumus grandis heter den. På svenska skulle man säga Bomullsvivel. Den kommer från Centralamerika och nådde till Texas år 1892. Sedan 1922 har den erövrat alla våra bomullsodlingar och vi förlorar nu i genomsnitt en miljon femhundratusen balar bomull vart år på dess härjningar. I diskussionen efteråt sjöng hon sången mycket tydligt för oss så vi skulle höra varje ord.

– Det finns en dubbelmening i texten, sade hon. Förstår ni den?

Sången handlade inte bara om en insekt, menade hon, den handlade också om share-croppperns hela livssituation. Boll weeviln förkroppsligade såväl jordägaren

och köpmannen som bankerna. Det var egentligen a song of social protest. Pick a Bale of Cotton däremot var en stolt sång. Där dansade arbetsfolket efter arbetsdagens slut i stolthet över sitt arbete.

Men jag tyckte bättre om Grey Goose. Det var något som inte stämde med att jump up, turn around and pick a bale a day. Sterling A. Brown hade också sagt till mig när han var ute hos oss på Long Island att det inte fanns någon möjlighet att plocka a bale of cotton på en dag och att frågan var om det där ens var en riktig reel som man dansat till om kvällarna. Han trodde nog att det var en sång mest gjord för vita lyssnare. Men Grey Goose var en riktig folksång. Den handlade om gåsen som ingen kunde ta död på. Man kunde skjuta den och plocka den och koka den sex veckor men hur man än sedan försökte sticka i gåsen och skära i den hjälpte det inte och även om man tog gåsen till the sawmill så bröt sågen sina tänder mot honom och Sterling sjöng:

And the last time I seed him
He was a flying across the ocean
with a long string of gooslings
And they were all going: Quink, Quack.

And that they were all going: Quink, Quack trots allt; det kunde ingen vit sydstatare egentligen tycka om att höra, menade han.

Jag försöker låta rälsdunket göra rytm och brodera ord på den ungefär som Leadbelly med Grey Goose eller kanske Midnight Special som ju mer är så som jag

känner mig just nu (Oh you wake up in the morning, hear the ding-dong ring/ Go marching to the table, see the same damn thing) och jag ser ut på granskogen som drar förbi och sjunger tyst och för mig själv så ingen skall höra och lägga sig i orden. Men nu när loket stånkat upp sig till lite fart stämde inte rytmen längre. Man har så korta räler här i detta land. Och sådana här vagnar har vi inte haft sedan the Civil War. Jo, på våra små narrow-gauge lines i Södern och far out West fanns sådana här vagnar.

Det snarkar kring mig ty fyllegubbarna sover. Han mittemot snörvlar med öppen mun ser jag när jag nu kan titta på honom. Han bredvid mig är som en tung hösäck mot mig. Jag knuffar till honom med armbågen så han skall luta sig mot andra hållet och jag märker hur han vältrar över och utanför är det bara skog och skog och skog.

Och inte kan de bygga så det håller ens svenskarna. Snart kommer vi till Getå. Där rasade banvallen under snälltåget från Malmö klockan sju förmiddagen den första oktober 1918. Den var byggd på lera och mjälsand och när loken dunkat tillräckligt länge mot underlaget och regnen kom då släppte sammanhållningen och massan började glida mot Bråviken. De svenska ingenjörerna hade glömt att det varit istid över landet och att det i denna geologiska period sedan regnade om höstarna och mjälsanden blev som såpa.

I det höstsvenska morgonmörkret störtade därför lokomotivet och sju vagnar utför stupet och började brinna. Fyrtioen personer dog därnere under skredet den morgonen. Det var ingen olycka. Det var ingenjörsdum-

het. Det finns egentligen inga olyckor. Olyckor är bara ett sådant ord som de okunniga använder. För några veckor sedan jämrade sig radio och tidningar hos oss för att det hade smällt om natten för the Lake Shore Limited på Chicago runnen uppe i Mohawk Valley på the New York Central system. Inte var det någon olycka inte! Banvallen var inte dåligt byggd som vid Getå men Gulf kurvan där är den värsta på den linjen. Expressen var en kvart försenad. Lokföraren Jesse Earl försökte köra in den tiden and was hitting sixty miles an hour när han gick in i the Gulf Curve. Det var femton miles i timmen högre fart än tillåtet och lokomotivet hans jumpade och nine cars piled up och där dog 30 personer och etthundra skadades. Granarna dunkade förbi och nu sjöng det:

Put in your water and shovel in your coal
Put your head out the window, watch them drivers roll
I'll run her till she leaves the rail
'Cause I'm a quarter of an hour late with that Chicago mail
He looked at his watch and the watch was slow,
He looked at the water and the water was low,
He turned to the fireman and then he said:
"We're goin' to reach Chicago but we'll all be dead!"

Om det var en olycka är jag Mary Mother of Christ! Man behöver inte vara utbildad lokförare för att veta vad som händer när man går in med ett tåg i en kurva med alltför hög fart. Det räcker att en enda gång ha haft

ett leksakståg. Det finns inga olyckor. Det finns bara dumhet och medvetna brott. Det brukade Gunnar säga. Den som slår sig med hammaren på tummen vill slå sig på tummen. Annars skulle han inte hållit fram sin tumme och slagit på den, brukade han säga om man klagade.

Talet om olycka är en de fegas medvetet okunniga undanflykt, sade han vid söndagslunchen när man diskuterade varför jag först slagit sönder den blå askkoppen av fint porslin när jag skulle torka den och sedan sagt att det var en olycka. Den var hal efter disken och jag tappade greppet och det var därför den föll, så hade jag ursäktat mig. Det var undanflykt, menade han. Jag borde i stället fråga mig varför jag hade velat slå sönder askkoppen. Det var mycket få ting han fäste sig vid här i livet, det visste jag ju. Men jag hade vetat att just denna askkopp betydde mycket för honom. Ty den hade han fått som avskedsgåva av sina elever i Genève första gången han var professor, sade han. Den var viktig för honom. Jag borde därför inse och så erkänna att jag slagit sönder askkoppen för att hämnas på honom. Att jag tappade askkoppen var alltså egentligen ett fadersuppror. Det är bara genom att på detta sätt lysa rätt genom sig själv och se sina verkliga motiv tydligt som man kan bli människa, sade han. Om man när någonting inträffar säger att det bara blev så då lurar man sig själv, håller sig nere i undermänsklighet och omedvetenhet och kan aldrig växa till en människa av värde. Fingrarna slinter för att man själv bestämt att de skall slinta. Inga undanflykter alltså! sade han. Och Alva höll med. Fast hon sade det på franska, den som

excusar sig accusar sig.

Det finns alltid någon som bär ansvar. Man borde därför ha frågat varför han baningenjören som konstruerade Östra stambanan planlagt Getå-katastrofen. Men han var nog död när det hände. Jag tittade ut mot den mörka skogen som drog förbi och gjorde en tecknad film om det hela:

En liten man med flintskalle och glosögon sitter vid sitt skrivbord på Järnvägsstyrelsen och bara väntar och väntar och man ser hur hans feta fingrar med stora guldringar på trummar mot det blanka bordet. Han skrockade och skrockade. Och så dröjde det ända till hösten 1918 då han själv först pensionerats och sedan dött innan alla förutsättningar uppfyllts och det planlagda massmordet verkställdes. Men det var svårt att visa. Det måste någon säga.

Men man kunde låta en almanacka eller så tappa blad och årtal och allt det snöade ner kring honom under det han maskerades till äldre och äldre. Då visade man att han hade suttit där vid sitt blanka skrivbord och haft hög vit krage alla de år han väntat och på väggen bakom honom hade det hängt en rad oljemålade porträtt i ovala guldramar. Där hängde de hans alla brottsliga föregångare med vita kindskägg och stora ordnar på bröstet. Och jag såg hur filmen visade att banvallen gled, mjälsanden var nu hal som såpa efter de stora regnen och så störtar loket och drar vagnarna efter sig och lågorna slår högt mot himlen och de brottsliga överingenjörerna lutar de oljemålade huvudena mot varandra och skrockar så ordnarna hoppar.

Nu syns vatten. Gubbarna har vaknat. De talar om

flickor. Han från Sundbyberg lutar sig fram och viskar så de båda fnissar. Han berättar om hur han haft ihop det med sin frus syster när frun just kommit hem från BB och inte kunde ännu:

– Kaffebullarna är snart klara, ropade hon till svar och då satte jag på henne rätt där hon stod vid bakbordet! Och tanten låg där i kammaren och märkte ingenting.

Då med ens ser jag Eloise igen. Men nu är det på festen och jag mår redan illa. Och visst vet jag varför. Och visst vet jag varför jag sökt styra allting jag tänkt och det jag sett om Eloise till hennes kerubknän.

– On the new davenport!

Mitt i festen hon tagit mig till och mitt bland alla hennes vänner stod jag och spydde och jag spydde över den blommiga soffan och jag spydde över den äkta mattan och jag spydde över det fina skrivbordet och alla bara såg på mig med avsky och jag hörde hennes ord:

– On the new davenport.

John hade inte fått gå med på festen. Han var för liten trots att han bara var ett år yngre. Men han hade stått i dörröppningen och flinat när jag gick till festen med den finklädda Eloise för han visste ju vad som skulle ske.

Jag hade känt det komma när vi skulle dansa. Ja, jag hade känt det ända från början när jag kom in i husvärmen efter att ha promenerat dit med Eloise. Men jag hade intalat mig själv att jag skulle klara det. Det var hennes bästa väninna som fyllde år och hade inbjudit sina klasskamrater. Eloise hade fått lov att ta med mig, sin kusin från New York. Men John hade inte fått gå.

Han var för liten, sade Eloise vid lunchen.

Det var mitt eget fel att det gick så. Och jag hade vetat hur det skulle bli redan långt innan jag klädde om för att gå med Eloise till festen.

Ty då på eftermiddagen hade John dared me. Jag hade förut, en av de första dagarna, berättat att jag kunde dricka bläck och äta tvål. Ja, jag kunde tugga sönder ett dricksglas och svälja bitarna också om jag bara fick potatismos att äta efteråt.

– Det är inte farligt, hade jag sagt. Det är som att sluka eld. Det ser farligt ut men är bara en fråga om kunnighet.

Han började tala om detta igen nu på eftermiddagen direkt efter lunch. Svärdslukare och eldslukare han sett på en cirkus som kommit förbi Willmar i höstas. Jag hade sagt att sluka eld det kunde jag nog, det var bara att blåsa ut och sedan knipa till munnen ordentligt när lågan skulle vara över men att jag tänkt lära mig bli svärdslukare på riktigt. Det kunde vara bra att kunna. Då hade han tagit fram en grön badtvål han haft i fickan:

– Den kan du i alla fall inte äta upp, sade han.

– Visst skulle jag kunna göra det, sade jag.

Den såg kladdig och oaptitlig ut tvålen och John hade haft den i fickan ända sedan just efter lunch förstod jag.

– Du vågar inte! sade John.

– Jo, sade jag, men det är en gammal smutsig tvål.

– Jag kan göra ren den, sade han. Han sköljde tvålen ordentligt inunder kranen i badrummet och så höll han fram den igen åt mig.

– But you don't dare, sade han och såg mig rätt in i ögonen.

Då åt jag upp den. Jag kunde inte annat eftersom han dared me. Fast den var hal och äcklig och smakade illa. John trodde kanske att jag inte skulle kunna tugga och svälja hela tvålen. Han kanske trodde jag bara skrutit och att jag skulle bli sjuk med en gång. Men det blev jag inte just för att jag såg på honom att han bara väntade på det. Sakta tuggade jag därför den äckliga tvålen och svalde den illasmakande gröt som fyllde munnen trots att jag rapade gång på gång.

Hela eftermiddagen talade han om Jesus med mig sedan. Han berättade hur han ville gå ut som missionär till indianer i Peru. Och han undrade om mina framtidsplaner, skulle jag verkligen sprida ordet som jag sagt? Men jag såg på hans ögon att han egentligen bara gick och väntade på att jag skulle bli sjuk av tvålen jag ätit upp och att jag skulle börja kräkas. Men jag höll mig.

Nu när jag stod och spydde mitt i rummet med alla Eloises finklädda vänner runt mig och värden, som var far till Eloises bästa väninna, sedan tog mig i armen och ledde ut mig som man leder ut en hundvalp som kräkts på mattan tänkte jag på att John hämnats på mig. Det hade börjat snöa. Eloise hade fått lämna festen för att ta mig hem. Hon sade ingenting till mig.

Redan nästa dag tog jag bussen till St. Paul och grandonkel Albert. Eloise knappt tittade på mig när jag sade adjö till familjen. Och jag vet inte om John sagt något till dem om mig som man berättat för grandonkel Albert men jag tror det för kvällen innan jag skulle vidare

mot Chicago var grandonkel Albert mycket allvarlig och kallade in mig till sig strax före middagen. Han satte sig i stolen bredvid fönstret och tog fram Bibeln. Den lade han på det lilla vita bordet. Det fanns ingen stol åt mig, jag fick stå framför honom. Ett kort ögonblick satt han tyst med nedböjt huvud och knäppta gammelmanshänder och jag förstod att han bad. Så såg han på mig där jag stod och började tala till mig:

– Jag vill inte fråga dig Jan hur du har det med Gud men det borde din far göra. När han var ung och hälsade på här var han gudfruktig, han som sin far, din farfar, min bror Adolf även om de båda gärna sjöng och spelade och bror Adolf hade sina prövningar här i livet som vi alla. Jag tror inte din far glömt sin Gud fast han nu haft framgång i det världsliga livet. Men hade din farfar ännu varit bland oss skulle han ha talat med dig nu.

Ty jag vill förtälja något som är nyttigt för dig att höra nu när du inte längre är bara ett barn. Det jag vill berätta för dig är något som givit mig styrka genom åren. Ty då när Johan och jag skulle lämna Solvarbo och bege oss till Amerika för att arbeta och skapa vår framtid sade far att nu när vi skulle resa från Myres och vi kanske aldrig skulle ses mera i detta livet hade mor bett oss att komma och ta med vår lille bror Adolf in i stugan för hon hade några ord från dem båda att säga oss på vägen.

Det hon då sade har jag därefter alltid burit i mitt hjärta och du bör veta att de orden sagts också till dig ty det var din farfarsmor som talade och hon talade också för din farfarsfar och du tillhör en gudfruktig släkt. Och

hon sade: Jag vill ge eder mina och eder fars hjärtliga välsignelser på färden och måtte Gud behålla och bevara eder och giva eder lycka och välsignelse och framförallt giva eder sin frid som världen ej kan giva och måtte han behålla eder hos sig ty det är saligt det folk vilkens Gud Herren är. Det är lyckligt här på jorden att få tillhöra Herren och det är ett saligt hopp för evigheten i de sälla boningarna där ovan. Jag har velat säga eder detta från far och mig ty det är nog ovisst om vi någon gång får se varandra mer här nere, men hur det än går för oss i så fall så är jordelivet ändå kort och försvinner snart men måtte Gud leda oss så att vi får vara när honom alltid och mötas igen där ovan.

Och minnens på eder väg genom livet, sade hon vidare till oss, att Herren räddar de gudfruktiga ur frestelsen men att Herren kan fängsla och till straff på domens dag förvara de ogudaktiga, och i synnerhet dem, som vandra efter köttet, i orena lustar och sådana egenkäre trotsare vilka förakta herradömet. Därmed vill jag för far och mig som edra föräldrar välsigna eder och mana eder att ständigt tänka på Gud i evighet.

Mor hade tårar i ögonen när hon välsignade oss och vi bröder grät alla tre och jag har aldrig glömt hennes ord och jag vet att bror Adolf heller aldrig glömde dem hur livet än blev.

Det kan vara gott för även dig Jan att höra de orden så du vet vart du hör. Ty, sade han och tog fram sin Bibel, slog upp, letade en kort stund och började så läsa och han läste nu på engelska:

As a mad man who casteth firebrands, arrows and

death, so is the man that decieveth his neighbour, and saith, Am I not in sport?

Han tystnade och såg stint på mig. Jag stod stilla framför honom utan att säga något och när han tyst sett på mig under långa ögonblick lade han åter ifrån sig Bibeln, böjde huvudet och knäppte händerna och jag förstod att han bad än en gång.

Sedan var det över. Grandonkel Albert reste sig ur stolen och lade handen på min axel och vi gick in till de andra som väntade på oss i vardagsrummet för att gå till bords i matrummet. De talade inte om hur det varit i Willmar och fast de samtalade med varandra så sade de ingenting särskilt till mig utan bad mig bara hälsa till min far och mor och mina syskon och till avsked bjöd de mig så på kalkon med riktigt vildris. Sådant inhemskt amerikanskt ris som växer vilt här i norra Nordstaterna och Kanada och som indianerna skördar.

– Glöm inte vad jag sagt, sade grandonkel Albert i hallen när vi tog adjö och jag tog honom i hand och bockade och sade:

– Nej, det skall jag inte.

Då gav han mig en svart amerikansk bibel med mjuka pärmar och guldsnitt och sade:

– Tag denna bok som en present. Dyrbarare gåva kan du aldrig få. Jag har skrivit samma ord i den som min far skrev i min första egna Bibel och som din farfar skrev i din fars konfirmationsbibel ty så brukas hos oss.

Jag bockade och tog i hand än en gång och visste redan innan jag slog upp och såg efter vad han skrivit. Det var Predikarens ord om att genom lättja förfalla

husets bjälkar, och genom försumlighet dryper det in i huset, som Gunnar brukade läsa upp för mig. Ecclesiastes 10.18. skulle det stället heta på engelska. Men det var det inte. Grandonkel Albert hade i stället skrivit: To Jan. Remember I Corinthians 16.13:

> Watch ye, stand fast in the faith, quit you like men, be strong.

Men den versen kunde jag på svenska också ty den hade fröken Rehn lärt oss och den hade jag använt när jag skulle få John att falla på knä och be:

> Vaken, stån fasta i tron, varen män, varen starka.

Sedan reste jag därifrån. Grandonkel Alberts andra son skjutsade mig till stationen.

Men på "Hiawatha" till Chicago tänkte jag att jag såg orden grandonkel Albert sagt mig skrivna på en stor svart tavla och jag stod framför den tavlan och strök ut dem ett efter ett till dess de alla var borta. Och om John inte darat mig hade det inte gått så illa på festen och om han inte skvallrat hade jag inte kallats in till grandonkel Albert. Men John var just sådan. A creep! En mealy-mouthed son-of-a-bitch preacher soul! En riktigt jesuitisk blivande svartrock.

Gubbarna här bredvid pratade fortfarande om flickor. Men nu viskade de så tyst till varandra att jag nästan ingenting kunde höra annat än att de fnittrade. Fyllfnittrade! Vi hade redan passerat Getå och jag såg konduktören komma.

– Karlsro nästa, ropade han från plattformsdörren. Sedan gick han ända fram till mig och sade:

– Det är här du skall av.

Men när jag reste mig och gick ut på plattformen kände jag att det inte skulle gå att tänka på Eloise mer ty jag såg mig stå spyende inför henne och alla grand-onkel Alberts ord hade kommit fram på tavlan igen och jag kände först kräkningarna från tvålen och så på en gång den andra skammen ända in i ryggmärgen så ohygglig som jag känt den när jag stått framför grand-onkel Albert och hört honom tala.

# VI

Om tre veckor skulle jag fylla tretton och de var på väg tillbaka till Amerika. De skulle lämna mig i detta Hitlersverige och själva resa hem till New York.

Det var sen morgon i det icke krigförande Sverige och luften låg stilla. Den var åsktung redan och jag drog den tunga krattan över den väldiga grusplanen framför mangårdsbyggnaden. Midsommaren var förbi och Frankrike hade fallit utan att den franska armén förmått samla sig till motangrepp och ordentligt försvar, annat än mot italienarna förstås. Marskalk Pétain hade bildat kapitulationsregering i söder och hans regering som gett upp Frankrike hade just lämnat Bordeaux och rest iväg in i landet mot Clermont-Ferrand stod det i tidningarna. Ryssarna hade tagit Baltikum och kriget på kontinenten var över och Tysklands soldater hade segrat på alla fronter och i ödmjukhet hade Hitler tackat sin Gud för denna välsignelse stod det i tidningarna och nu ringde det i alla Tysklands kyrkklockor av glädje på sjunde dagen redan.

Det var söndag och förmiddag och här i detta Sverige som Hitler kunde ta precis när han ville för svenskarna skulle inte försvara sig alls utan göra som danskarna, sanna mina ord! här hade prästerna visserligen inte vå-

gat proklamera glädjedag för att hunnerna härskade över Europas kontinent men de lät ringa i kyrkklockorna och biskoparna i det här landet de hade gjort dagen till en den andliga beredskapens dag och jag tänkte på de ynkliga svenska svartrockarnas feghet där jag gick krattande under lindarna. Gruset rullade mellan tårna. Jag var barfota men det bekom mig inte ty redan var sulorna mina hårda, jag kunde gå över stubbåkrar om så vore. Grusplanen var stor och jag drog den tunga järnbeslagna träkrattan efter mig och högt däruppe syntes ett moln växa. Det reste sig nu sakta över hustaket. Vi, vi hade andra preachers än dessa danskar och svenskar och fransmän.

Och nu sjöng det bakom mig där jag drog krattan:

– He's gone to be a soldier in the army of the Lord.

Men sådant folk fanns bara hos oss och det var vi som skulle vrida om nacken på Hitler.

Molnet hade rest sig allt högre över hustaket, det fyllde redan halva östra himlen. Nu när jag kommit fram bodde jag alltså för denna sommar 1940 så som avtalat med släkten var utanför Norrköping hos farbror Robert och faster Greta på Marieborg. Det var en herrgård vid Bråviken som gjorts till folkhögskola. Robert var rektor nu och ville vara det på folkhögskolesätt. Skrattade och dunkade i ryggen. Han var kamratlig som en ung Elmer Gantry tänkte jag. Fast utan att vara religiös eller så. Och dessutom var han magrare än vad Elmer Gantry borde vara i den åldern. Nazist var han ju inte i alla fall. Hitler och hans anhang kunde han inte med. Och han talade väl om vår president även om han inte visste mycket om politiken hos oss. Hade han varit

tyskvän hade jag rymt. Han var bara lite fånigt kamratlig och beskäftig så som våra Y.M.C.A.-ledare brukade vara.

– Stackars Robert går genom livet som en pastorsadjunkt i ett svårskött pastorat där han är rädd för att folk skall börja smeta hönsblod på näsan rätt som det är, hade Gunnar sagt och trott att jag ingenting förstod.

Men det här sade jag naturligtvis inte. De kanske inte läst Elmer Gantry här i Sverige förresten fast Falstaff Fakir i folkupplaga om fem blå band stod i bokhyllan uppe på skolans bibliotek. Faster Greta däremot var skarpögd. Och om Robert var vek av sig så var Greta ett verkligt spetsnäst rivjärn. Det hade Gunnar sagt. Men inte så Alva hörde det. När han skulle till att säga sådant så hon hörde det började Alva alltid tala om annat. Hon var rädd att jag skulle höra. Eller hembiträdet. Eller konduktören, servitören, stadsbudet, portvakten, hisspojken, expediten. Eller hotellgrannar. Men visst hade Gunnar rätt. Greta var en sådan faster som man kunde läsa om i gamla pojkböcker. Ett rivjärn.

Farmor bodde också här över sommaren. Hon skulle se till barnen. Hon var äldre nu än jag mints henne. Hit till Marieborg hade alla kusiner samlats ihop. Fast de var alla mycket yngre än jag.

Det hade varit grötfrukost som vanligt. Den åt vi kusiner i stora elevmatsalen. Faster Greta hade stått i dörren när jag kom ner, hon hade inspekterat mina händer och sett efter att jag var ren om halsen. Man skulle vara rödskrubbad för att duga. Jag dög inte denna morgon heller. Jag hade fått vända, lämna matsalen. Jag hade måst peta naglarna än en gång och tvätta mig

bättre innan jag fick sätta mig till bords igen. Jag gick i kortbyxor och var alltid barfota annat än om jag skulle in till Norrköping ty det var nyttigt för fötterna att gå barfota. Och på kvällarna kontrollerade faster Greta att jag var ren om fötterna och mellan tårna innan jag fick lägga mig mellan lakan.

Utanför matsalens stora glasdörrar mot trädgården hade funnits samma grågrönt tunna Sverige ner mot Bråviken som funnits där i går och i förrgår och i förra veckan och veckan dessförinnan. Men tryckte gjorde värmen redan och det låg åska bortom horisonten, flugorna surrade och diset tjocknade. Men detta gjorde egentligen ingenting för när jag ville kunde jag komma undan, syna till och spänna ögonen och se den riktiga verkligheten därbakom. Men jag sade dem aldrig att jag kunde så. Det var som med bilderna.

Jag var bara med här så länge jag inte ville annat. Men det säger jag aldrig. Man får aldrig låta dem komma på att man är annorlunda. Det fanns inga ägg på bordet. Ägg är inte nyttiga. Inte heller var det nyttigt med cereals. Jag hade haft med två paket Kellog's Pep till Marieborg. Det var riktiga frukostflingor. Sådana som vi i Amerika använde men som inte fanns i Sverige. 30 percent var bran stod det på paketet och det kändes mellan tänderna! Och fullt med vitaminer. Det var en frukost man blev pigg av. Full av zest. Det var hon irländskan som börjat med den Kellog's Pep. Kanske för att hon hade trög mage. I varje fall var det gott till frukost. Men Greta hade tagit undan mina paket. Det såg illa ut om jag åt särskild mat. Jag skulle äta gröt som alla andra. Vad hon gjorde av dem vet jag inte.

Kanske satt hon och Robert och tuggade Kellog's Pep med 30 procent kli i hemlighet. Mot trög mage alltså. Sedan satt de på varsitt dass och sket. Kanske. Jag hade från Amerika tagit med ett paket som man kunde göra riktig Butterscotchpudding med också. Men det visste faster Greta inte om; det paketet hade jag undangömt. Fick hon tag i det skulle hon bara säga att om man inte tog en pint mjölk utan flera liter mjölk när man skulle koka krämen då skulle den kunna räcka till alla. Och det var inte det att jag var snål. Jag kunde tänka mig koka den som den skulle kokas och att dela lika så att vi alla sedan bara fick en liten klick pudding var. Men jag ville att det vi fick skulle vara riktigt, med riktig färg och rätt konsistens och smaka som det skulle smaka. Sådant förstod de inte. Därför gömde jag paketet.

Småkusinerna runt mig hade smackat när de åt. Jag hade suttit med gröten framför mig och tack gode Gud för att jag fått synen åter för i går såg jag varken smör eller ost på brödet men i dag ser jag tallriken genom mjölken. Men sade jag det högt så Greta hörde det då vore jag oförskämd och överklass och dessutom förstode jag inte att det var krig och hur trodde jag att barn i Frankrike hade det nu när de tyska trupperna ryckt in i landet. Jag såg på henne där hon stod i dörren och blickade ut över oss och jag visste innerligt väl varje ord hon skulle säga mig om jag sade henne vad jag tänkte. För det mesta behövde jag ingenting säga till någon av dem, jag visste ju i förväg och kunde därför höra allt som skulle sägas. Kunde lika bra gäspa och tiga. Mina småsystrar skrattade och skrek. Kusinerna dunkade med skedarna på bordet. Och ett kort ögonblick hade

jag upplöst dem alla. Jag tittade bort dem. Det såg helt märkligt ut, de blev först som tyllgardiner och sedan alldeles genomskinliga och så drog de undan som cigarrrök ungefär. Och det hade då blivit helt tyst i rummet. Därefter hade jag lyft väggarna och såg då åter beachen mot Long Island Sound bortom träden. Jag tog bort ett år ur tiden. Skar ut det, kastade det i papperskorgen och skarvade juli 1939 direkt till nuet så som man gör med film när man klipper. Så backade jag lite och började rulla fram det. Där borta i verkligheten var ännu svart natt med åska nu och blixtarna drog över himlen och slog fräsande ner i havet. Där på planen stod midsommarstången som Karna och jag rest i går. Jag stod nu vid fönstret och såg ut över stormen som kom mot oss över havet och väntade på att hon skulle komma. Hon var på dans på Lindberg Lodge dit svenskarna och norrmännen och finnarna brukade gå. Där dansade man hambo och schottis och vals och polka så amerikanarna blev helt förbluffade och det var nästan som jag hörde henne skratta när jag väntade.

Jag hade varit med när hon gjorde midsommarmaten. Och det var inte gröt. Det var hummer med majonnäs, konjaksspädd anka med sparris och till dessert tog vi jordgubbar i arrak och efteråt hjälpte jag henne med disken. Sedan vid åttatiden på kvällen hade hon tagit bilen och kört mot Huntington och sedan till Lindberg Lodge där dansen skulle börja. Jag hade suttit ensam i stora rummet därnere utan att tända lamporna och lyssnat på Tiger Rag under det midsommarmörkret steg upp runt mig. Jag höll örat tätt intill grammofonen och lät den gå på högsta hastighet. Tiger Rag och Ka-

zoo Moan var nog de bästa stycken jag visste. Karna kunde dansa till de skivorna med. Om man spelade dem i vanlig hastighet. Därute över bukten kom stormen in från havet. Och nu klockan två på natten kom Karna hem just som åskvädret börjat över oss. Jag såg henne komma över planen mot mig i sin vita dansklänning. Hon svängde och svepte med kjolen. Jag såg på sättet hon gick på att hon dansat hela natten och det var inte underligt för vad man än dansade, foxtrot eller vals eller vad det än kunde vara och var man än dansade, på International House eller Lindberg Lodge eller någon annan stans fick Karna alltid dansa varje dans. För hon var skrattvacker fast hon själv inte riktigt visste det. Men aldrig berättade jag för henne eller någon att jag suttit uppe och väntat på att få se henne komma gående så där över planen med den vita dansklänningen svängande och svepande kring benen och de röda skorna som dansade fram över gräset.

Men så skrapade här på Marieborg med en gång alla stolsben mot golvet och bilden av Karna fastnade på rutan. Den stod helt stilla och mitt i den blev en brun fläck som växte och växte och så gick filmen av ty på Long Island var tiden ännu 1939 och natt men här var det förmiddag 1940 och ljus gulrutig vaxduk på matsalsbordet och den kom fram mitt i den växande bruna fläcken och tog över och nu fylldes rutan av bordet med ungar kring sig och trädgård därutanför. Faster Greta stod i dörren och såg på oss och trots att vi kusiner var ensamma vid det runda bordet mitt i den stora matsalen med alla de tomma borden kring oss så stod vi nu upp och ropade så alla i köket skulle höra det:

– Tack för maten, den var god!

Men vi behövde inte knäppa händerna och tacka Gud som i de kristna folkhögskolorna.

Det var söndagsmorgon och det var ingen kurs så skolan var nästan tom och jag tog mig undan så fort jag varit med om att tacka för maten — som sannerligen inte var god och ingenting att tacka för även om jag borde komma ihåg alla barn som svalt ute i Europa. Jag hade rest mig från den ouppätna gröten och när jag varit med om tacksägelsen låtsades jag som om jag kommit att tänka på något, jag knäppte till med fingrarna och nickade och så hade jag lämnat kusiner och allt vid bordet och ställt mig vid anslagstavlan alldeles vid dörren och sett ut som om det var något där jag läste. När ingen såg åt mitt håll till hade jag — ljudlöst som en smygande indian innan det stora nederlaget för siouxerna, tänkte jag — barfota tagit två tysta steg bakåt och sedan glidit om hörnet ut i korridoren. Ingen ropade efter mig och jag hade sakta gått trapporna upp till skolans bibliotek på vinden. Där var helt stilla. Jag hörde inte en människa. Helt i fred. Och det var så skönt att jag nästan skrattade, det pirrade i ryggen och ner mot tårna.

Rummet var ensamt och ljust. Snedtak och fönsterkupor. Jag kände trasmattorna under tårna. Tidningarna låg i prydliga högar. Böckerna stod på rad i nyfernissade trähyllor, sol över borden och ingen som störde, blott halvcirkelfönster öppna mot en blå himmel och tysta bokryggar mot mig. Jag kunde stryka med fingrarna över bokryggarna och jag kunde ta tid på mig. Ta ut en bok. Tänka mig vad den kunde innehålla. Väga den i

handen. Ställa in den igen. Gå vidare. För att till slut ta den bok som skulle läsas. Sätta mig vid bordet. Slå upp boken. Se mig om i tystnaden och känna solljuset mot nacken och sedan börja läsa. Och nu låg den lilla blå boken uppslagen framför mig på bordet.

Men faster Greta var skarp, hon visste var hon skulle leta efter mig och hon hade hittat mig i biblioteket och sagt åt mig att kratta gårdsplanen för på eftermiddagen skulle kvinnorna komma. Eleverna var borta på lov och det skulle bli husmorsmöte eller kvinnoklubbsmöte. Det var inte kyrkligt och hade inte med andlig beredskap att göra och tyskvänligt var det i alla fall inte. Men jag hade inte hunnit lyssna så noga för jag hade räddat mig i sista ögonblicket och det fick hon inte se. Jag hade hållit på att läsa boken när hon kom tyst gående uppför trappan och glömt att vara ordentligt på min vakt och därför inte hört henne nalkas. Jag hade knappt hunnit dra åt mig en tidning ur högen och kunnat gömma boken under fredagstidningen från Stockholm. Ty i samma ögonblick jag hörde golvtiljorna knarra till därute förstod jag att hennes hand redan låg på vredet och att dörren just skulle till att flyga upp och rummet kring mig öppnas.

Jag skulle låtsas som om jag bara läste tidningen och andades därför som om det inte var någonting. Men trots att Greta stod där trädde orden på sidan fram och reste sig upp mot mig. Jag stirrade på den svarta texten i den uppslagna tidningen framför mig och nu när jag såg orden tänkte jag på hur lycklig the Hitler-hun var och hur han lät ringa glädjeklockor i alla kyrkor när hans soldater nu goose-steppade fram över hela Europa

och hur han höll detta Sverige i sin hand och hur de svenska svartrockarna då inte klart sade att Hitler och hela hans anhang var förbrytare och mördare som borde få sitt straff och inte ens vågade tala om hans Tyskland som an aggressor state utan bara bönade och bad och ringde klockor och smet undan:

> ...gudsförgätenheten och den därav framväxande själviskheten, enskild som kollektiv, är allt eländes, alltså även krigets, verkliga rot, och att ett folks sanna styrka är den inre samling och trygghet och det oövervinneliga mod, som kommer av trons gemenskap med den levande Guden...

Men jag visade inte i ansiktet vad jag tänkte och jag försökte se ut som om jag bara slöläste. Så tittade jag upp mot henne när hon kom in genom dörren och höjde ögonbrynen så jag skulle se lite förvånad ut. Hon märkte nog ingenting och när hon sagt åt mig att jag skulle kratta gården gick hon igen och jag kunde andas ut. Fast jag andades inte så högt att hon skulle höra mig och komma tillbaka. Inte för att det egentligen hade gjort någonting om hon sett att jag läste och såg boken jag läste. Det var ingen konstig bok jag läste, ingen sådan som var förbjuden. Det var en liten blå bok som stått på hyllan för böcker på engelska språket. Den var så liten att jag nästan skulle kunna få ner den i byxfickan. Om jag nu skulle vilja bära den därifrån.

Men jag ville aldrig att någon skulle veta vad jag läste. När någon sträckte fram handen för att ta i boken jag läste frös jag inombords, bet ihop tänderna. Det var

som att kläs av naken. Man öppnade mig och tittade in i mig genom att se efter vad jag läste. Den lilla blå boken var en bok om spökhistorier och sådant. Den var väl inte så märkvärdig. Flera bitar var tråkiga eller fåniga. Le Fanu och sådana författare var rätt ledsamma att läsa. Fast det fanns ett par bra stycken i boken. Fallet Valdemar hade jag läst flera gånger tidigare, jag tyckte om Edgar Allan Poe och hans "The Raven" kunde jag utantill. Nästan i alla fall. H. G. Wells tyckte jag om också. Tidsmaskinen och sådant av honom var bra. Fast hans världshistoria pratade. Nu hade jag just läst ut hans berättelse om dörren i muren när jag förstod att faster Greta skulle trycka ned dörrvredet. Orden ljudade fortfarande kring mig.

– By our daylight standards he walked out of security into darkness, danger and death. But did he see it like that?

Detta stack i läpparna och alla nackhåren stod rätt ut och det ilade av orden i hela kroppen och dörren i muren stod där öppen framför mig mot en annan sorts park i all sin prunkande prakt och just då i det ögonblicket hörde jag golvtiljorna knarra och förstod att nu skulle faster Greta komma. Därför nappade jag åt mig tidningen och låtsades om ingenting. Aldrig skulle hon få komma på mig, få möjlighet att se rakt in i mig. Och jag tänkte mig vad hon skulle säga. Hon kunde säkert tala om H. G. Wells. Och jag visste hur hon skulle fråga vad en tolvåring kunde tänkas tycka om honom och jag hörde hennes fasterligt borrande kalla nyfikenhetsröst och det isade i tänderna och det var därför jag skyddade boken jag läst med fredagstidningen från Stockholm

och log mot henne och höjde ögonbrynen lite för att se förvånad ut och andades som om det inte var något.

Jo, att jag skulle kratta gården hörde jag henne säga. Det andra hon sade mindes jag inte så tydligt sedan när hon gått. Men lottorna skulle nog inte komma den här dagen då de hade varit här förra veckan. Kyrkligt var det heller inte. Sådana var de i alla fall inte Greta och Robert. Men kvinnor var det i alla fall. De skulle få något slags kaffe nere i herrgårdsträdgården mot Bråviken till och bullar skulle de ta med sig själva.

Jag lade tillbaka tidningen. Men jag stal inte boken. Inte den här gången i alla fall. Jag skulle gå ner för att kratta. Men jag lade undan den längst upp på det höga gula skåpet. Så fick jag se. Det borde vara andra besökare i biblioteket nu en tid. Jag skulle kanske låta den få komma bort. Fast den skulle inte finnas i min packning och mitt rum. Sedan om någon månad eller så kunde jag flytta den vidare om jag fortfarande ville det då. Och i höst kunde jag ta den med mig. Om jag ville. Sedan stängde jag om biblioteket och gick nerför trapporna.

Jag gick nu över grusplanen under de väldiga lindarna och drog den stora krattan efter mig. Den var tung och dess tjocka träpinnar ritade djupa fåror i gruset. Jag lät dem bilda ett halster framför den vita fasaden med de högdragna glasfönstren. Och däruppe från gavlarna skulle de runda vindskupefönstren skåda ner på bålet. Och nu böjde sig alla lindarna över mig och jag drog och drog. När jag vände krattan då lyfte jag upp den och bar den i famnen ut på gräsmattan för att kunna sätta ner den exakt med innersta träpinnen i den yttersta fåran så

detta stora halster där Frankrike skulle stekas inte skulle se plöjt ut som en åker med vändslingor.

Nu ringde alla kyrkklockor över jungfrun och med tunga steg gick hon till bålet. Johanna du goda kvinna du räddar Frankrike med din död. Nu går jag ensam här under lindarna och då ingen hör mig provar jag att ropa med hög röst mot publiken:

– What do they all amount to, these kings and captains and bishops and lawyers and such like? They just leave you in the ditch to bleed to death.

Jag drar krattan efter mig och tystnar men egentligen finns inte det här och jag står i den svarta midsommarnatten vid fönstret i mitt rum på Long Island förra året när det inte blivit krig än och ser på eldflugorna därute och väntar på att Karna skall komma hem eller jag drömmer kanske eller jag ligger på stranden och bollar med en röd sten och hittar på allt det här med Sverige och Marieborg och faster Greta och allt det. Men så var det inte. Det visste jag ju. Så var det inte. Det var det här som var på riktigt. There is no hiding place.

Det susade uppe i trädkronorna.

– Vinden förebådar den kommande stormen, sade jag högt ty ingen kunde höra mig.

Molnen hade blivit fler. De började torna upp sig mörka. Krattan drog djupa fåror i gruset bakom mig. Nog fanns sådana som varit föredömliga. Som Mr. Flourens nu sade till mig där han vandrade bredvid mig med händerna på ryggen:

– Det är tvivelaktigt om James Watt någonsin begrep algebra. I varje fall använde han sig inte av den. Har du tänkt på, min unge vän, att om James Watt hade kun-

nat studera och deltagit i det banala intellektuella livet i Oxford då hade han nog blivit en lärd professor som skrivit sina ekvationer på korrekt sätt. Men då han hade förmånen verka utanför de etablerade reglerna fick han en överlägsen utblick och formade ett helt sekel. Det är därför inte en tillfällighet att han föredrog Shakespeare framför Racine!

– Geniet, sade han när han lunkade bredvid mig där jag framåtlutad drog min tunga kratta, a genius like James Watt proves itself by överskridandet av common sense och allmän opinion och att det vägrar stängas inne i skolornas och universitetens små intellektuella fållor.

Här där jag gick bredvid Mr. Flourens i Sverige kunde jag plötsligt säga det högt för mig själv fast jag tidigare inte velat låtsas om det:

– Denne flintskallige, fetlagde ingenjör utan verkliga skolmeriter som jag kallat Mr. Flourens han finns inte och har aldrig funnits för de andra ute i verkligheten. Han går bara här bredvid mig och talar ur böckerna!

Mr. Flourens blev nästan vred när jag sade det. Han hötte i luften med handen och stampade till med foten så gruset sprutade om klacken.

– The fledgeling lispeth his opinions, said he. For shame! Why dost thou not keep a more civil tongue in thy head? Hast thou not read what the Author of Waverly skrev till kapten Cuthbert Clutterbuck om sitt möte med James Watt för vilken intet mänskligt var främmande?

– Jo, sade jag och vände mig till Mr. Flourens som traskade fram vid min sida. Visst har jag läst också

Walter Scotts "The Monastery" även om jag inte tycker om böcker där vita damer spökar fram handlingen. Och de sånger hon sjunger är tråkiga. Men Halbert Glendinning tycker jag om och han dök så flott i det mörka vattnet den natt han lämnade the Castle of Avenel.

– Here thou spakest empty words like the young fool that thou art, sade Mr. Flourens.

Nu hörde jag en stark vind i trädkronorna över mig och gruset knastrade och jag kände stor sorg ty jag visste vad jag skulle säga:

– You are like captain Clutterbuck, I said, you Mr. Flourens tillhör riket Ingenstädes.

Och sedan jag sagt det blev han med ens helt borta fast jag haft honom snart ett år. Han hade berättat så mycket för mig trots att han bara var en påhittsmänniska. Jag gick där alldeles ensam och drog krattan efter mig och visste att han aldrig skulle komma tillbaka. Men Mr. Flourens passade inte i Sverige. Jag försökte tänka mig att han inte trivts i Europa nu när det var krig. Men det gick inte att tänka så längre. För att kunna låtsas måste man låta bli att säga högt så att man själv kan höra det att man låtsas. Om man hör det då stängs dörren till det låtsandet helt och hållet. På ett sätt är det det sagorna berättar om, menade jag. Det är därför trollet dör när man säger trollets namn. När man låtsas får man aldrig låtsas att man låtsas. Då spricker låtsandet.

Men Mr. Flourens hade faktiskt inte passat alls i Sverige. Egentligen hade jag upphört att ta fram honom redan på båten. Och det var väl därför han varit arg och börjat tala så konstigt med thou och thine och så-

dant när jag nu låtit honom komma fram. Men han hade ofta varit rolig under det år jag haft honom. Och klok också. Och lärt mig mycket. Men det började bli svårt att ens minnas honom längre märkte jag. Jag såg honom inte längre. Mindes inte hur han sett ut annat än blekt och utan färg. Det var liksom hela den tanken slutat som hetat Mr. Flourens. Som om den började stängas av när jag kom på båten och som om jag helt stängt en kran för alltid när jag sade det rakt till honom att han bara var ett påhitt. Jag gick där alldeles ensam med krattan under lindarna och det hördes i lindarna över mig att det nog skulle bli åska på eftermiddagen i dag.

När jag då vände mig om och såg mig om var hela den stora grusplanen ordentligt krattad och från det stora huset ropade man på mig att komma in till bords. Det var stuvad spenat med blodpudding och lingon först och filmjölk sedan.

Kvinnorna kom till trädgårdsfesten när vi ätit upp blodpuddingen och filmjölken och faster Greta förbjudit mig att beta bröd i mjölken.

– Slabba inte!

Kvinnorna gick omkring i trädgården. Jag satt med farmor på terrassen och drack hallonsaft och tittade på dem. Farmor läste gårdagstidningen. Hönsgård! Kvinnorna gick kring nere på gräsmattan och kacklade. Och plötsligt hejdade jag all denna kacklande rörelse. Jag stannade dem. Frös bilden som en film som fastnat. Allt är då helt stilla och lysande på duken några ögonblick innan det slår upp en svart ros mitt på bilden, en som börjar brinna med bruna blad. Men jag kunde stanna

tiden utan att den brann. Jag vidgade därför ögonblicket, öppnade det och klev genom det nerför trappan och över gräsmattan fram till kvinnorna.

De stod alldeles orörliga med öppna ögon. Hon med det långa mörka håret, den vida blå kjolen och den kortärmade vita blusen höll kaffekoppen framsträckt i vänster hand och hennes kjol reste sig i vinden som på flickan hos John Sloan som gick subwaytrappan ner på 42nd Street och som jag har uppsatt med häftstift inne på garderobsdörren hemma i New York. Om Karna hade varit kvar i Amerika så hade hon kunnat se den. Men nu sedan irländskan kom i huset hade jag börjat låsa också till garderoben. Var gång jag slog upp garderobsdörren stod kjolen rest i vinden och flickan tittade på mig. Den hade funnits i en pärm Gunnar fått till julen 1939 av sin sekreterare och som hette "A Treasury of American Prints" och som hade många mycket bra bilder. Det var ingen riktig bok utan snarare ett hopfogat planschverk med etthundra signerade tryck av olika levande amerikanska grafiker så jag kunde pilla ut dem och ta dem utan att varken han eller Alva skulle märka något. De tittade aldrig i sådana böcker mer än när de fick dem.

Egentligen var det en annan bild jag hade velat sätta upp. Den var av Reginald Marsh och hette "Star Burlesque" och var av en burlesque-dansös, en sådan som bara hade en liten g-string därnere och som nu inför hela publiken av karlar som tjoade och skrek och stampade lyfte på armen och did a bump and a real grind under det musiken bara rullade på. Men den vågade jag inte sätta upp. Inga lås var riktigt säkra. Om de kom på

mig skulle de säga något. Kanske till och med Karna skulle ha sagt något om jag haft en sådan bild uppsatt så hon kunnat se att jag hade satt upp den. Skämtat med mig eller så. Det fick räcka med Matisse på väggen och Sloan i garderoben. De andra bilderna, Marsh och liknande, kunde jag titta på i alla fall. Jag hade ju tagit hand om dem och höll dem instoppade samman med några nummer av "Peep Show" som inte var konst alls mellan alla andra skräpiga papper bland tidningsbuntarna av "Model Railroader", "Model Builder", "Life" och "Fortune" och andra bredvid mina boktravar i den vita hyllan näst intill sängen. Där letade de inte för det var synligt och låg inte undangömt. Och det alla kunde se det var det säkraste gömställe så som Poe visat i "The Purloined Letter" menade jag.

Nu hade jag stannat tiden runt dem alla där på gräsmattan. När jag kom närmare henne med det mörka håret och sträckte fram handen mot henne för att känna då märkte jag hur ögonblicket började dra ihop sig, tiden dunkade och jag tvangs upp till terrassen igen för att inte fångas därinne.

– Det är så hemskt i världen, sade farmor och såg upp från tidningen. Det är så man inte kan tro att det kan vara så hemskt när allt är så fridfullt här.

Eller tänk det på ett annat sätt. Jag tog fram den lilla bruna droppflaskan med the new accelerator och lät de gröna dropparna sakta falla ned i saftglaset en efter en. Jag räknade till elva droppar och satte sedan glasproppen i den bruna flaskan igen. Ett kort ögonblick betänkte jag mig. Sedan svepte jag den beska drycken i ett enda drag. Man måste blunda när dekokten börjar göra

verkan. Det spränger till i huvudet och allt vräks runt. Det känns som på ett fartyg i storm. Som på Mathilda Thordén när vi gick ovanför Island i vårstormarna. Men sedan när allt blivit stilla kunde jag öppna ögonen igen och då levde jag många tusen gånger snabbare än alla de andra. Farmor satt alldeles bredvid mig. Hon hade lagt ned tidningen och såg på mig och hade öppnat munnen för att säga mig någonting. Men inte ett ljud hördes. Jag höll saftglaset i höger hand och strax under glaset vilade en droppe i luften. Jag förstod att den var i fallande mot bordet. Men jag såg den inte röra sig. Jag släppte greppet om det tomma saftglaset men det föll inte, det vilade orörligt i luften. Därnere hade allt liv upphört. Kvinnorna stod där som statyer. Jag reste mig och gick nedför trappan och ut på gräsmattan. Jag rörde mig så fort nu att gräset sveddes och blev brunt under mina fotsulor.

Kvinnorna stod där helt stela. De var som gipsavgjutningarna från dem som överraskats av den plötsliga döden en gång i Pompeji som fanns på bilder i historieböckerna i skolan. Fast gipsen hade kolorerats. Några var blonda, andra brunetta och ett par rödhäriga. Några flinade med ansiktena stelnade i grimaser, andra talade och munnarna hade stannat helt öppna mitt i en mening. Jag kunde se ner i halsen på dem. Räkna deras plomber. Men alla ljud hade tystnat. Bara det dova ratatata från en syrsa. De flesta kvinnor var fula. Jag tittade på dem en efter en. Jag gick helt nära dem. Tittade noga på ansiktena. Stora pormaskar, finnar i pannan fast de sökt pudra över dem och bobbor därbak i nacken under håret. Tjugofem statyer med

armarna spretande. Hon den snygga med den vida blå kjolen och den kortärmade vita blusen hade hunnit ställa ifrån sig kaffekoppen när jag var uppe på terrassen den korta stunden och hon hade stannats mitt när hon vände sig om och höll ned kjolen med handen mot vinden, det tjocka mörka håret hade slungats över hennes ansikte så man varken såg ögon eller mun. Den storögda och yngre tonårsflickan med blond lugg bredvid henne tittade oseende rakt fram över hennes skuldra mot mig. Det var som på mala noche fast det var det mörka håret och inte det vita doket som fångats av vinden och täckt kvinnans ansikte.

Nu var hon inte alls som flickan på Sloans bild, nu kände jag igen henne från bilden Goya gjort. Han gjorde ett annat slags bilder. Sloans bilder rörde sig när man tittat på dem en stund men Goyas bilder öppnade sig inåt. Hemma i New York hade jag brukat ligga på golvet i mitt rum och titta in i hans bilder. Man kunde fantisera på ett särskilt sätt till dem. Höra figurerna tala. Och de hade inte ens märkt att också den boken var borta ur deras hyllor när de packade och att jag hade fått med denna stora Goya-bok i min packning också tillsammans med hela samlingen amerikanska tryck och Bruegel-bilderboken och Holbein och allt det andra. Det utan att de visste om det. De tyckte egentligen inte om böcker och trodde att där bland mina bara fanns sådant som Booth Tarkingtons Penrod-böcker. När de brydde sig så litet om sådana bilder var det bara rätt att jag tog rätt på böckerna de fått.

Jag stod och såg på den mörka kvinnan en stund. Jag ändrade bilden. Nu när jag stod så här tätt inpå henne

och kunde se rakt på henne utan att någon märkte det — som om hon var en bild — kunde jag se kroppen under kläderna. Jag sträckte fram handen mot det mörka håret som blåst ut för att känna på det, för att lyfta på det och se hennes ansikte, men hon fanns inne i deras tid som gick många tusen gånger långsammare än min tid, håret var som en matta av sten. Hennes ansikte var gömt av ett mörkt stensvall. När jag lade min hand på hennes kjol var det blå kjoltyget som pansarplåt och när jag kände på hennes hud var den alldeles hård och iskall som rostfritt stål. Hennes läppar var som röd marmor mot mina fingertoppar när jag rörde vid dem.

Jag gick runt i trädgården och tittade på kvinnorna. Och en kväll när jag satt inne i Karnas rum och jag pratat med Karna om vad vi gjorde med flickorna när de var uppe i vår hemliga koja under the Riverside Drive viaduct vid 125th Street då skrattade hon och sade:

– Vet du Jan du påminner mig om när Kålle gick på varuhus och handlade.

– Men Karna då! sade Ingrid, som just kom in i rummet.

– Vad då? sade jag, berätta!

– Jo en dag när han Kålle kom in i varuhuset frågade han efter någonting som fanns högst uppe under taket i en låda och Ada som expedierade honom klättrade då upp på stegen för att ta ned det och Kålle lutade sig fram och såg upp efter henne där hon klättrade i stegen.

– Karna! sade Ingrid.

– Det dör han inte av att höra, sade Karna. Du känner inte Jan som jag. I varje fall tittade Kålle upp efter

Ada där hon klättrade och när hon kom ner och han betalade lade Kålle en extra femma på disken och sade att det var för att Ada skulle kunna skaffa sig ett par underbyxor. Det berättade Ada för de andra expediterna och nästa gång Kålle kom in klättrade de alla upp på stegarna. Kålle gick där och tittade upp på dem en efter en och såg fundersam ut och när han sedan betalat och skulle gå lade han en krona på disken och sade: Inte har jag råd med underbyxor åt er alla men fem öre var till hårnät kan ni få i alla fall.

– Det var tjugo hårnät, sade jag. Ada och nitton andra flickor stod uppklättrade på tjugo stegar och Kålle gick därunder och han tittade på dem alla.

Ingrid hade då rodnat och gått ut ur rummet men Karna hade bara skrattat och rufsat mig i håret. Hela den kvällen och hela natten och hela nästa dag hade jag känt hennes hand när hon rufsade mig i håret och jag hade tänkt på Stella men det var inget mer. Plötsligt nu när jag såg på kvinnorna visste jag att det var fel att jag tänkte på henne. Hon fanns ju inte längre hon heller. Men det ville jag inte säga.

Kvinnorna i parken kunde jag inte titta på så som Kålle gjort. De fanns i en annan tidshastighet och stod insvepta i sina pansarplåtskläder. Jag kunde inte se dem röra sig. Dock märkte jag nu att en hand plötsligt flyttat sig något och när jag gick tillbaka till flickan med blå kjol såg jag att det mörka stensvallhåret som blåste inne i deras tid nu såg annorlunda ut än nyss. Jag kunde se hennes ögon. Kvinnorna rörde sig ju! Men de rörde sig sakta så som glaciärer rör sig och även om jag gick ända inpå de kvinnor som stod med bara ansikten

och öppna ögon och såg rakt in i deras öppna ögon fanns där inget seende liv mot mig och nu lade farmor handen på min axel och sade:

– Du ser så drömmande ut Jan, vad tänker du på?

– Ingenting, sade jag.

För det var både Stella och hårnät åt dem alla jag tänkt på och jag försökte nu se Karna i stället fast jag visste att jag inte borde göra det och plötsligt kände jag hennes hand genom mitt hår men så med ens var handen borta och jag märkte hur jag hipade till och nästan tappade andan och så gick det inte längre att se något. Hon kom inte över gårdsplanen. Det blev bara ord. Det hade gått med henne som med Mr. Flourens. Det blev en färglös och suddig bild av ord bara.

Ja, Karna var borta hon med fast hon då i fjol funnits på riktigt och väl ännu fanns någonstans i detta Sverige. Det har nu gått trettio veckor och en dag sedan Karna reste för alltid. Hon reste inte till Sverige för krigets skull. Det var Ingrid som ville hem. Hon var förlovad i Sverige också. Karna hade bestämt sig för att stanna i Amerika. Hon ville gå färdigt kursen på universitetet. Sedan fick man se, sade hon. Men hon hade blivit sjuk lite och var tvungen att leva på mjölk och rostat bröd och ägg och korv och det var inte roligt. Hon blev trött av det också. Och så hade Ingrid hållit på att övertyga henne. Hon talade till Karna som om det var för vår skull och inte sin egen som hon tänkte stanna i Amerika fast kriget kommit i Europa. Du är tvungen att tänka mer på dig själv än på Myrdals, sade Ingrid. Och så beslöt Karna sig för att följa Ingrid tillbaka till Sverige.

Det var på det sättet hon reste. Då följde jag henne i

bilen ner till kajen och sedan var jag med bland alla de andra som sade farväl till henne och Ingrid uppe på turistdäck ombord på s/s Stavanger. Det var fullt med folk från International House och många av Karnas vänner och Gunnars sekreterare Miss Dornbrush. Alva var också där för att ta adjö och önska lycklig resa. Så blåste avgångssignalen och alla besökare måste lämna båten. Jag stod kvar på kajen i New York och såg hur Karna viftade med näsduken när s/s Stavanger lade ut. Jag varken grät eller skrattade då. Jag visste att hon reste för alltid men när jag kände efter kändes ingenting. Jag var varken ledsen eller glad. Jag var ingenting och jag såg näsduken vifta ganska länge innan det bara blev till en båt långt borta och jag vände in mot staden igen. Den kvällen låg jag i mitt rum och lyssnade på "The Lone Ranger" och sedan läste jag lite i "Penrod Jashber" som var en sådan bok man kunde läsa i många gånger, då och då, här och där och jag tänkte på att det var konstigt att man inte känner mer när människor försvinner för hela livet. Som om de dog. Och nu var hon helt borta. För alltid och det var jag som gjort det. Jag skulle inte försökt tänka fram henne igen. Inte nu längre. Det gick fel. Karna hade tömts ut, hon hade blivit bara tomma ord som Mr. Flourens.

– Ingenting, sade jag. Jag tänker inte på någonting speciellt.

Det kom långt bortifrån och slog igen över mig. Som stora mörka vingar. Som stora klor utspärrade mot mig. Kom långt bortifrån och slog igen över mig mitt inför Bråviken. Runt mig var nu som en gallerbur av stål. Och det fanns inga riktiga färger längre. Allt var helt

livlöst stilla och som vanligt. Där nere kacklade kvinnohönsen. Farmor hällde upp mer saft. Hon menade väl. Men hon förstod ingenting och kunde aldrig förstå någonting.

– Barnen är så rara, sade hon till faster Elsa. Och Jan naturligtvis den mest lättskötta av alla.

Jag väntade på åskan som mullrade långt borta. Landet utanför terrassen låg i grått ljus av hetta med grå dimmor ner mot Bråviken. Inte ens buren såg jag längre. Den var bara ord den med. Men jag kände att de stora mörka vingarna slog. De vimlande kvinnorna kacklade. Nu när jag hörde kacklet såg de annorlunda ut också. Hon i blå kjol hade gäll röst hon med. Jag försökte åter en gång flytta bilden framför mig men den hade fastnat och nu blivit alldeles stel och orörlig. Jag kunde inte ändra någonting i den och hur jag än spände till med ögonen fortsatte kackelkvinnorna att trippa omkring. Marieborg var en grå kvävande slöja kring mig. Tiden hade slagit igen kring mig. Och jag kommer inte ut ur den. Jag hade fastnat i Sverige. Fastnat för alltid.

–Jag kommer aldrig ur detta. Det finns ingen väg tillbaka.

Och nu grät jag där jag satt, fast jag grät med öppna torra ögon ty att jag grät det fick ingen märka och det skulle ingen, aldrig någonsin någon få veta.

# EFTERORD

# DEN SAMLADE BARNDOMSBERÄTTELSEN

Jan Myrdal

Jag berättar här inte OM en barndom. Jag BERÄTTAR en barndom. Det var ett medvetet ställningstagande som bestämde både arbetssätt och språk. Man kan uttrycka det så: Jag skrev läsaren en barndom.

Att på så sätt berätta fram en barndom var den uppgift jag ställde mig. Det fanns flera skäl till att jag gjorde detta i skiftet mellan sjuttiotal och åttiotal. Uppgiften var överdeterminerad, som det heter på fint språk. De personliga skälen fanns men är egentligen inte av allmänt intresse. Viktigt var att jag kunde utnyttja dessa personliga skäl, dessa känslor. Både de som låg öppet medvetna och de dolda och drivande därunder. Så blev det möjligt att lösa den allmänna uppgiften: att ge en barndom ord. En berättelse som kunde tjäna många läsare i deras eget medvetandegörande och samtidigt bidra till att belysa en tid och en klass i Sverige.

Det är bra att tre delarna i barndomsserien nu förs samman i en volym. Då kan boken läsas så som den var tänkt när jag började skriva ut den. De tre delarna hör inte bara samman; de utgör en avslutad helhet. Det förklarade jag i inledningen till den första delen när de två återstående ännu var oskrivna. Här skriver jag barndom under trettiotalet fram till trettonårsdagen i

juli 1940. Uppvaknandet och puberteten finns, framhöll jag 1982, inte med i denna text. De tillhör andra faser av människoblivandet.

Det tog tio år att skriva dessa tre delar. Sammantagna blir de inte en tjockare volym än en av 30-talets stora romaner. Men åtminstone för mig tar skrivandet sin tid. Hur lång tid det kan ta att skriva just uppvaknandet och just fyrtiotalet vet jag inte. Uppgiften är lika viktig men samtidigt helt annorlunda. Detta styr perspektiv, arbetssätt och språk i annan riktning. Men om det skriver jag när jag löst problemen, funnit den rätta formen och den berättelsen blir klar för tryck.

Kring denna barndomsberättelse har utspelats en dramatisk debatt som inte har med själva berättelsen att göra men som avsatt otroliga mängder spaltmetrar. Här bör ett och annat därför redas ut.

Barndom som nu sedan flera år glidit in i litteraturhistorien som en klassisk barndomsskildring utsattes redan innan dess första del publicerades för intriger och angrepp. Så småningom skulle förlag och massmedia (TV t.ex) utsättas för direkta påtryckningar och tidningar och tidskrifter som publicerat utdrag hotas med advokat. Men innan ett enda ord offentliggjorts spreds uppgiften att jag skrivit något skamligt, något för vilket jag borde brännmärkas och – om möjligt – straffas.

Lasse Bergström läste manuskriptet och tyckte om det men hur diskussionen sedan fördes på Norstedts förlag och vilka som var inblandade och vilka som tog vilken ställning vet jag inte men när kontraktsförslaget kom hade upplagan satts mycket låg.

– Man är försiktig på förlaget. Man vill släppa ut

boken som en stilla smygfis, sade Gun. Det innebär att den kommer att dödas.

Vi hade bilat till Köpenhamn för att diskutera. Jag visste ju vad jag skrivit. Jag visste att det var bra, att det höll och att det skulle kunna nå en mycket stor publik. Samtidigt visste vi båda att man medvetet skulle försöka stämpla boken innan läsarna fått möjlighet bilda sig någon uppfattning.

Vi kom överens om att jag skulle sända tillbaka kontraktet och återta manuskriptet. Vi kunde lika gärna mångfaldiga manuskriptet på vår egen kopiator och sälja signerade exemplar per postorder. Det skulle varken ge mindre inkomster eller fler ondsinta angrepp. Fast publiken skulle inte heller då få tillgång till orden.

Den som såg till att Barndom nådde publik som bok var Bo Strömstedt. Annika Hagström hörde till de vänner som läst manuskriptet. Hon talade om det med Bo Strömstedt. Han var på besök och bad att få läsa det. Sedan ringde han och sade att han tyckte mycket om det och ville hjälpa mig få ut det till läsare.

Men det var inte så lätt ens för honom. Gerard Bonnier sade till exempel att berättelsen var bra men att han av hänsyn till förlagets gamla förbindelser inte kunde tänka sig att Bonniers gav ut den. Sådant är Sverige. Fast Johan Modig som just blivit VD för Månadens Bok beslöt som första åtgärd i sitt nya arbete att ta boken. På så sätt kunde Norstedts ge ut den i stor upplaga.

Bo Strömstedt publicerade avsnitt i Expressen för att orden skulle nå förbi påtryckningarna. Samtidigt såg gamle Clarté-vännen Matts Rying till att jag fick läsa

Barndom i radio för att omintetgöra intrigerna och nå publiken. (När nästa del kom ut hade angreppen, advokatbråken och hetsen dock skrämt upp radion; Matts Rying var pensionerad och Kjell Albin Abrahamson som var chef för kulturredaktionen på Sveriges Riksradio refuserade. Hade inte Harald Norbelie på Radio Stockholm ingripit skulle jag den gången inte fått göra någon inläsning.) Men berättelsen nådde sina läsare. Den var ju en skildring i vilken många upplevde sin egen barndom.

Den andra delen blev omtyckt. Den gavs stora romanpriset och när den tredje, avslutande, delen kom ut hade det hela blåst över. Det var självklart att jag skulle läsa den som följetong i radio. Den fick Esseltepriset och delades ut som gåva till alla skolelever när de lämnade gymnasiet. Sådant är också Sverige.

Som inledning till den första delen och avslutning till den andra skrev jag några kommentarer om berättelsen då arbetet utsattes för organiserade angrepp. Jag trycker om dem häri avslutningen.

Jag skriver "organiserade" ty efter mina föräldrars död erhöll jag en del av en mycket obehaglig brevsamling. Det visade sig att några av de mer hätska angreppen inom och utom landet på vad jag skrivit var organiserat; det visade sig att inlägg i pressen som tyckts spontana planlagts och diskuterats i förväg; det visade sig att det kanske inte som jag trott var mina föräldrar som själva överreagerat utan den politiska organisation som utnyttjade speciellt Alva Myrdal som affischhelgon vilken agerat i sitt eget taktiska intresse.

När Alva Myrdal meddelade sin nära arbetskamrat

ambassadör Carl Henrik von Platen att hon kommit på ett sätt att trots svensk lagstiftning göra barnen arvlösa och i stället upprätta en Alva och Gunnar Myrdals stiftelse som skulle bevara deras minne då undrade han om hon verkligen tänkt igenom detta. Det var inte särskilt klokt, menade han. Gunnar var tveksam men Alva genomtänkt övertygad.

Det var dock inte vidare klokt av henne. Inte för pengarnas skull. Åtminstone jag och min syster Sissela Bok och våra respektive barn klarar ju sig utmärkt utan något större Myrdalsarv. Huvudarvingen – den socialdemokratiska Myrdalsstiftelsen – var ju också storsint nog att låta oss barn plocka bland de familjens böcker som skulle gå till stadsauktion och därtill köpa in lite minnessaker från barndomen. Själv fick jag av Myrdalsstiftelsen tillstånd att köpa den tavla jag beskriver i första delens första kapitel och som hängde vid min dörr i Äppelviken till dess jag flyttade hemifrån 1944.

Men när huset på Västerlånggatan blivit partiegendom och statsministerbostad och de sedan själva väl dött och Myrdalsstiftelsen övertagit pengarna vände politiken i landet. Plötsligt började Alva och Gunnar Myrdals arbete på trettiotalet beskrivas som om det varit tonat i brunt. Ja, de blev framställda som rasförädlare och hart när nazityska folksteriliserare. Men då teg såväl det parti som utnyttjat Alva till affischhelgon som den stiftelse som övertagit deras egendom för att mot betalning hålla deras minne levande.

Jag däremot tvangs gå ut i pressen och återställa orden. Det gjorde jag inte av familjeskäl – även om släkten ringde och bad mig om det – utan därför att rätt

skall vara rätt. Principerna alltså. Jag hade gjort det även om det gällt Per Albin Hansson eller Arthur Engberg. Eller Herbert Tingsten om han helt vanställs.

Carl Henrik von Platen hade rätt. Jag hade kunnat sagt detsamma. Man kan inte lita på en köpt och politiserande kohort när domen över död man skall avkunnas. Hade jag varit en som styrdes av privata känslor i allmänna frågor skulle jag naturligtvis tigit när de utmålades som bruna rasister och sagt att de fick skylla sig själva. Då hade de stått helt utan försvarare.

Kanske har detta ändå med berättelsen att göra. Även detta skeende förebådas i det första kapitlets första mening: För femtio år sedan springer jag fram genom våningen i natt och mörker.

Jag skriver inte självbiografi. Men man kanske kan säga att jag tecknar karaktärer. Skillnaden mellan femåringen och sextiofemåringen tycks mig numera försumbar.

Några påpekanden om formfrågor:

Uppgiften var att skriva en barndom och inte att skriva om en barndom. För att tydliggöra detta var det till en början viktigt att då och då markera nivåerna. Den mer än femtioårige mannen och det femåriga barnet. Skilja ut dem och dra gräns för att bättre låta läsaren se genom femåringens ögon. Det är därför jag också valde att skildra det mycket lilla barnet genom farmodern. Vårt medvetande är inte så strukturerat att vi trovärdigt kan skildra en tvååring inifrån.

Jag berättar, jag skriver inte biografi eller självbiografi. Att berättelsen placeras i hyllan för litteraturvetenskap, underavdelning författarbiografi, svensk finner

jag tyda på bibliotekariefnosk. (Knappar utan hål, underavdelning knappar utan ett hål.) Som alla berättare använder jag det egna livet, de egna erfarenheterna. Men hur går detta till?

I biografi och självbiografi bearbetar skribenten det egna livsinnehållet med hjälp av bibliotek och genom kontrollerad medveten hågkomst. Berättelsen däremot kräver ett annat förhållningssätt. Man vänder sig om och öppnar dörrarna. Litar på själva skrivandet. Strindberg beskrev skogssnufvismen; det oavsiktliga, färgklicken, felskrivningen som öppnar. Romantikern talar om inspiration och intuition. Psykoanalytikerna förklarar att man ingenting glömmer – vilket är riktigt – men trasslar sedan oftast in sig i erbarmlig ideologi. Få bland dem är också enligt egen definition vuxna, besitter såväl medvetande som insikt.

Men det är som att gå på lina, eller som det var att lära sig cykla för att ta en enklare bild. Först är allt omöjligt, man trillar och vinglar. Så plötsligt är balansen där, kroppen vet själv. Man sitter vid ordbehandlaren och slår upp dörrarna bakom sig. Det är en teknisksak. Det gäller att se utan att stirra. Om man börjar stirra och försöker minnas går det inte alls. Då blir på sin höjd biografi. En lukt kanske. En färg. Så skriva. Arbeta med orden i den första meningen, stryka, backa, skriva om till dess man känner att det börjar stämma. Hör tonen, skulle man kunna säga.

För att ta ett exempel:

I andra delen sitter jag hos en skolpsykolog hösten 1938. Jag fantiserar i texten om tokige doktorn med råttor, om brottslingen i lögndetektor. Gjorde jag? Kan-

ske det. Hade man frågat mig när jag skrev det hade jag inte kunnat svara med annat än att det kändes rätt när jag skrev; det var så i berättelsen.

Några månader efter det boken kommit ut får jag ett stort paket, en hel säck, från Paul Elitzik, min förläggare i Chicago. Två årgångar Life, 1938 och 1939. Bilderna fanns i januari 1939. Exakt så som jag beskrivit dem. De hade bränts in i medvetandet. Men någon möjlighet att medvetet – stirrande – hämta upp dem; att referera till årgång och nummer och sida fanns inte. De kom när de behövdes. De hamnade i biografiskt fel månad och kanske biografiskt fel exakt sammanhang men de var i berättelsens mening helt sanna. Man glömmer ingenting. Det som varit av vikt i livet kommer upp och tar form så fort man slutar stirra efter det.

*Fagervik 1992*

# FÖRETAL TILL BARNDOM

Nu när jag är femtiofem år har vattendragen redan länge sedan delat sig och även om livet bliver långt återstår blott en tredjedel av den livstid jag haft att förfoga över. Troligen mindre än mer. Kanske betydligt mindre.

Med tilltagande ålder kommer krafterna obönhörligen att avta. Det var i Berlin på Kantstrasse en eftermiddag för fem år sedan jag märkte att jag inte längre var den som gick fortast genom staden. Jag hade varit van att gå om alla. Det var därför jag föredrog att gå i stället för att ta tunnelbana eller buss. Nu när jag trodde mig gå i min vanliga takt gick yngre män förbi mig.

Sommaren 1981 skulle jag gå med guerillan fjorton dagar ner genom djunglerna i regntid från Thailand till Angkor och dokumentera att det nu var kampucheaner och inte vietnamesiska ockupanter som höll khmerernas nationella helgedom. Det vore förnuftigt ty jag har skrivit om templen förr och känner dem. Då beslöt man att föreslå att en trettio år yngre japansk filmare skulle försöka i stället. Jag var för gammal. Om han klarade det vet jag inte. Jag har inte sett någon film från striderna kring Angkor.

Det är mycket jag inte längre kommer att kunna gö-

ra. Även om jag har en hel del kvar att uträtta har jag dock under alla förhållanden redan utfört större delen av mitt livsarbete. Det är tid att se sig om. Hur blev jag? Blev just denne?

I en annan politisk och personlig brytningstid mellan mitt trettiotredje och mitt fyrtionde år fann jag det nödvändigt att kontrollera bäringarna. På svenska föreligger två delutkast: "Rescontra" och "Samtida bekännelser av en europeisk intellektuell". Den slutgiltiga – och därmed enda korrekta – versionen är den jag skrev på engelska på Kuba sommaren 1967 och publicerade under titeln "Confessions of a Disloyal European". Den finns översatt till norska men jag bör vid tillfälle försöka få tid att överföra den till svenska språket. Den hör samman med denna volym, "Barndom"; ingår i samma grupp.

Jag anser mig handla medvetet och jag hävdar ju att det intellektuella arbetet är en medveten verksamhet och att det politiska ställningstagandet skall vara överlagt. Också under de till synes irrationella handlingarna och mitt i känslosuget från hat eller kärlek menar jag att insikt är både möjlig och nödvändig. Inför sig själv skall man vara genomlyst. Man bör känna sina dunklaste drifter och känslor även om man knappast bör dela med sig i onödan av denna insikt. Men långt innan jag kunde handla medvetet – för att inte tala om ta ställning eller utföra något arbete i vilket jag har att ständigt korrigera den känslomässiga avdriften – hade jag ju nått min identitet. Den som senare fram i livet bestämt att jag handlat och reagerat på lika karaktäristiskt sätt i kärleksliv och arbete som i politik; bestämt såväl vaket

arbete som nätternas drömliv.

Hur blev då detta jag?

Alltså skriver jag en barndom. Jag skriver ingen självbiografi; texten utger sig inte – falskt som ett polisprotokoll – att vara objektiv. Jag skriver mina ord. Den barndom jag skildrar är min. Den som vill påvisa att de dörrarna gick inåt och inte utåt och att den tavlan hängde där och inte där och att det var då och inte då kan naturligtvis roa sig med det så som folk roar sig med korsord eller femtonspel; det angår mig inte och det hör inte till texten. Den är tal i egen sak. Den är en prosaberättelse så som ”Confessions”.

Under denna barndom skapas en identitet. Det intellektuella uppvaknandet under förpuberteten och pubertetens stora språng bestäms av denna identitet. Barndomen formar uppvaknandets karaktär liksom den föregriper de kommande känslovågorna. Men uppvaknandet och puberteten finns inte med i denna text. De tillhör andra faser av människoblivandet.

Nu, i det årtal jag skriver, är min sonson ungefär lika gammal som det barn jag var i den tid jag börjar beskriva. I det året var min farfar av stor betydelse för mig. Han föddes den 4 april 1876. Skildringens barndom har mer än ett sekels spännvidd. Det är ett sekel av stora skeenden. Den beskrivna barndomen skulle kunna ses som helt bestämd av dessa omvandlingar. Men jag skriver inte en sådan samhällskrönika. Jag skriver från denna barndom där skeendena ter sig lika givna som hus och skogar och gator och pråmar på kanalen är givna. Krönikan och samhällsförändringen är en annan och kanske senare historia. Samhällets sammanhang blir ju

synliga först bortom puberteten.

Jag går tillbaka till Stockholm några år efter den utställning som 1930 blåst in den nya tiden med sol och ljus och luft och förnuft och framtidstro och ändamålsenlighet över landet och börjar berättelsen där.

*1982*

# EFTERSKRIFT TILL EN ANNAN VÄRLD

Detta är en skildring av en elvaårings verklighet när han byter värld för snart ett halvt århundrade sedan. Elvaåringens horisont är en annan än tioåringens. Perspektiven har förskjutits. Upplevandet har blivit ett annat. Fortfarande är dock bara brottstycken av de stora skeendena denna förkrigshöst 1938 och vårvinter 1939 honom klart synliga. Denna elvaårshorisont bestämmer både stil och format på berättelsen. Det är först vid tolv eller tretton, någonstans mellan den gamla germanska och den klassiska romerska myndighetsåldern som det blir riktigt möjligt att se världen. Det är en annan historia.

Den allmänna uppgift jag ställt mig framgår av förordet till "Barndom". Att jag inte skriver ett polisprotokoll borde vara självklart. Ett sådant skrivet fyrtiofem år efteråt vore också utan större värde. Det är elvaåringen och hans värld som intresserar mig.

När jag publicerade "Barndom" kom en upprörd dementi. Professor Myrdals hembiträde hade inte haft serveringsförkläde 1934. Den som läser Alva Myrdals biografi kommer att finna att jag där går i en annan skola i New York än vad huvudpersonen i denna bok gör. Där går de två äldre barnen i Horace Mann School

på Broadway vid 120th Street. Men den uppgiften tycks mig lika konstig som det mesta Alva Myrdal berättar om mig.

Att ”de två äldre barnen” – alltså jag som var elva på det tolfte och min syster Sissela som då inte hade fyllt fyra år ännu – skulle ha gått i samma skola hösten 1938 finner jag i sig helt otroligt. Och jag tror att min minnesbild är rimligare.

Men det spelar egentligen ingen roll. Jag skriver ingen biografi. Jag skriver en berättelse om en elvaåring som vänder sig in i en annan värld. Det är i det sammanhanget skolan intresserar mig. Frågan om hembiträdets serveringsförkläde är alltså lika likgiltig för berättelsens värde som skolans namn. Det jag skildrar är en övertypisk uppväxt. Men det är ingen abstrakt uppväxt. Jag beskriver en bestämd elvaåring. Jag menar också att jag förmår skriva en direktare och därmed sannare barnskildring än många andra, än de flesta andra, ty jag lät dörrarna stå öppna när jag växte upp. De rummen är därför inte stängda. Jag kan gå in i dem och vet hur där ser ut. Jag känner sådana som i intervjuer och artiklar offentligt ljuger sig en passande barndom. Men kanske ljuger de inte; kanske har de förlåtit och sedan fantiserat sig en lämplig barndom att minnas och skriver den och trycker den. Men då jag inte förlåtit har jag heller inte glömt.

Det går inte att skriva ”i allmänhet”. Jag kan skriva denna berättelse genom att på en gång ha varit denna elvaåring och alltså kunna se med hans ögon och inte längre vara denna elvaåring och alltså kunna utnyttja honom helt utan hänsyn. Han skulle ju aldrig erkänt

min nuvarande rätt att skriva honom. Hade han vetat att jag fyrtiofem år senare skulle skriva honom då hade han sökt stänga till och skjuta för en branddörr. Det var jag ty han var ju jag. Men han lever inte längre. Han finns inte till och har ingen talan. Han är borta som trafiken på Broadway september 1938 och snön i Central Park i februari 1939 och samtal på bryggan i sommarnatten från i fjol och förfjol. Endast för mig är han inte död.

Visst finns en personlig drivkraft bakom detta arbete. En som rör mig och inte har allmän betydelse annat än just som drivkraft för ett arbete. Den har jag redovisat tidigare. Jag är nu femtiosex år på det femtiosjunde. Det är viktigt för mig att innan jag dör och är borta söka få veta hur jag blev till; varför jag reagerar och handlar som jag gör. Det är nu också möjligt för mig att nå denna vetskap. Jag har genomfört så pass stor del av livet att jag inte behöver dras med alltför många illusioner om mina egna återstående möjligheter. Jag har heller inga särskilda känslomässiga hämningar mot att gå tillbaka in genom de dörrar som fått stå öppna. Alla de släktingar som då stått mig nära och som betytt något för mig är redan döda. Farmor och farfar, morfar och mormor, Gustaf Carlman, Gösta Gestad, Folke Reimer, Stig Reimer; alla är de nu döda. Hustru, barn, barnbarn som nu kan betyda något och som kanske genom detta skulle orsaka svårigheter för berättandet har inte med denna tid och dessa rum att göra. De finns inte i dem.

Alva och Gunnar Myrdal har låtit meddela att de lämnat in allt material om min barndom och uppväxt

till Arbetarrörelsens Arkiv för att visa världen att jag var ett lyckligt barn i en god familj. Jag har inte gått dit för att se i papperen. Inte heller har jag gått till arkiven i Förenta Staterna. Det intresserar mig inte. Det enda jag gjort är att jag påpekat för Arbetarrörelsens Arkiv att i enlighet med Högsta Domstolens prejudicerande beslut äger jag – som författare – upphovsrätten och därmed publiceringsrätten till mina brev och andra arbeten trots att Alva och Gunnar Myrdal genom Tidningarnas Telegrambyrå velat meddela att den som vill läsa och trycka Jan Myrdals brev bara kan göra det med deras tillstånd.

Detta sätt att resa och vårda sitt eftermäle är mig lika främmande som att hugga om släktens gravstenar för att de skall bli politiskt passande. Men jag finner beteendet intressant. Utanför kungliga släkter förekommer det blott i politiska familjer, sovjetiska, folkhemska eller kennedyliberala. Det har inte varit min uppgift i just denna berättelse att ge en skildring av hur ett etablissement konsoliderar sig. Det ligger utanför och bortom elvaåringens synfält. Jag tror dock att denna elvaårings berättelse kan ge en nyckel till hur en offentlig överhet formas; franskt-radikal, kennedyliberal eller folkhemsk.

Det finns dock en speciell svårighet med detta sätt att skriva. Att Alva och Gunnar Myrdal skulle båda upp advokat och sätta igång sina politiska vänner och relationer när de hörde att jag skrivit "Barndom" hade jag väntat. Jag känner de politiska familjernas reaktionssätt och jag vet också hur partier och organisationer automatiskt reagerar för att säkra de sinas intressen. Det socialdemokratiska Tidens förlag skickade ju en gång i

världen manuskript jag skrivit till kanslihuset för granskning; texterna kunde ju skada partiet. Så fungerar alla politiska maskinerier. Svenska som amerikanska som ryska. Det upprör mig inte ens.

Den berättelse jag skrivit var ingen skandalbok. Men det betydde ingenting om den var det eller ej. Alva och Gunnar Myrdal skulle oavsett innehållet använda sina förbindelser för att söka få boken stämplad som skandalbok redan innan den kom ut och därmed göra den oläst. Det låg i deras intresse.

Det jag skrivit var inte vad de med advokatens hjälp försökte utmåla det som. Det var en bok om ett barns uppväxt. Det var inte en skandalbok om dem. Men från deras position sett var det något värre; en barndom de inte kontrollerat; en barndom som var en annan än det problembarns om vilket Alva Myrdal talat så intresseväckande för snart två generationer sedan inför den tidens radikaler och psykologer såväl i Sverige som i Danmark. Jag omintetgjorde deras försök att stoppa boken genom att se till att vad jag skrivit publicerades i press och lästes upp i radio inför så stor publik att de inte skulle lyckas stämpla den.

Men naturligtvis skadade de mitt arbete och försvårade för mig genom sina offentliga hotelser och sin anmälan till Allmänhetens Pressombudsman mot de tidningar som skrev om boken. TV2 skrämdes så mycket av deras politiska prestige att deras advokat tilläts förhandsgranska det litterära program som Magasinet gjorde om mig 1982. Det var dock ostraffligt och sägs vara bra; själv har jag inte sett det.

Jag utnyttjar den personliga erfarenheten i arbetet

för att nå fram till ett begripligt återskapande av en förfluten tid vilken fortfarande bestämmer oss, men att jag utnyttjar personen Jan Myrdal innebär inte att jag skriver privat. Inte i någon av dessa tre volymer – EN ILLOJAL EUROPÉS BEKÄNNELSER – BARNDOM – EN ANNAN VÄRLD – sysslar jag med biktande. Det är skriven text. Därför har vissa massmediamänniskors närgångenhet förbluffat mig. Folk jag aldrig träffat och som inte ens var födda på trettiotalet har gråtit i spalterna om hur jag glömt att jag suttit i min mors knä och lärt mig läsa. Andra förebrår mig mitt beteende under leken på skolgården när jag var nio år. De uppträder riktigt upprört uppfostrande och berättar i spalterna för mig att man måste följa spelets regler och att jag är osolidarisk som kastar bollen till min kamrat och inte till det egna lagets spelare och de tycks inte ens märka att det de upprörs över är medvetna formuleringar med ord skrivna på papper om ett skeende för ett halvt århundrade sedan! Det finns ingen – varken barn eller vuxen – på den skolgården de kan tala tillrätta. De kämpar mot skuggor. Kanske egna skuggor.

Detta rör sig ju om med avsikt skrivna berättelser. Jag söker visserligen medvetet skriva med närvarokänsla. Orden skall vara direkta. Jag vill ge läsaren ett seende in i det förflutnas rum. Men jag förutsätter att läsaren förstår att det rör sig om formulerad och nedskriven text. Jan Myrdal var Jan Myrdal men Jan Myrdal är inte Jan Myrdal. Pilen rör sig dock.

*1984*